

Aki Rasilainen

OIKEUDELLINEN ARGUMENTOINTI POLITIIKASSA

Suomalaisen legalismin poliittinen historia

Ehdokus

laiksi Venäjän ja Suomen välisestä
oikeussuhteesta.

lukaan. Sitä ei perustettu kukaan kanssa, vaan ai-
noastaan yksin perustustamiseksi ja toimimiseksi niis-
sä oloissa, jotka nyt ovat syntyneet.

Ed. Kuusinen. Kyllä mä luulen, että
terrojen järkeikka onutu niin hirveän pahasti,
että heidän on vaikea selvittää siitä myöhemmin.
Te olette itse niin monta kertaa selittäneet, että
Suomen ja Venäjän olemussuhde on sellainen,
että sen mukaan kuuluu Suomen korkeimman
vallan omistaminen Venäjän monarkialle, ja tä-
män suhteen te olette myöskin selittäneet sem-
moneksi, että siitä ei voida muuttua noin vain
eduskunnan yksinkertaisella päätöksellä ja yk-
sinkertaisea enemmistön päätöksellä. Ja nythän
te sen muutatsitte täällä niin, että laillisesti
korkein valta siirtyisi kolmannen osan
kunfestaatio vain esimerkiksi miljööni
sundojenne, mitä te viime kädessä
lausenne perustuslakivaliokunnan lausuntoihin
esittelle, ette voi selittää, että olette koskan-
tunustanneet Suomen ja Venäjän suhdetta tässä
suhteessa olevan muutosta, joka on yksinkertai-
sella laupalla muuttama. Te olette pois, että voi

OIKEUDELLINEN ARGUMENTOINTI POLITIIKASSA

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
A-sarja N:o 257

Aki Rasilainen

Oikeudellinen argumentointi politiikassa

Suomalaisen legalismin poliittinen historia

Yliopistollinen väitöskirja, joka Turun yliopiston
oikeustieteellisen tiedekunnan suostumuksella esitetään
julkisesti tarkastettavaksi Calonian luentosalissa 1
lauantaina 18.9.2004 klo 12.

WITH AN ENGLISH ABSTRACT

Julkaisuvaliokunta

Raimo Lahti, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Risto Nuolimaa

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 6120 300

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Verkkokirjan ISBN 978-951-855-529-5

© 2004 Suomalainen Lakimiesyhdistys ja Aki Rasilainen

ISSN 0356-7206

ISBN 951-855-232-0

Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 2004

Maj'lle

Kiitossanat

Väitöskirjan alussa on sen kirjoittamisen lopuksi miellyttävänä tapana kiittää henkilöitä, joita ilman kirjoittaminen ei olisi koskaan alkanut – tai päättynyt.

Ilman *Timo Soikkasta* olisin jäänyt vaille ymmärrystä sanomalehdistön monipuolisista käyttömahdollisuuksista historiantutkimuksen lähteenä. Toivoakseni olen tässä voinut viedä Timon näkemystä uusille alueille. Ilman *Antero Jyränkiä* en olisi kiinnostunut oikeustieteestä – saatikka ryhtynyt lakimiesammattiin. Antero rekrytoi minut 20 vuotta sitten tutkimusapulaiseksi Suomalaisen oikeusajattelun perusteet -projektiin. Siinä saamani tehtävän ympärillä käydyissä keskusteluissa Antero antoi virikkeitä, joiden avulla poliittinen historia alkoi saada uusia merkityksiä. Tuon oppimisprosessin johtopäätökset ovat tässä. Ilman *Veli-Pekka Viljasen* rohkaisua en olisi ajatellut leipätyön ohella tuottamiani tekstejä väitöskirjan tasoisina. Väitöstyön ohjaajana Veli-Pekka osasi esimerkiksi kannustaa silloinkin, kun vastoinkäymiset kohtasivat yllättäviltä tahoilta. Kiitän *Jukka Kekkosta* vastaväittäjäksi lupautumisesta ja *Lars D. Eriksonia* työn esitarkastuksesta, jossa sen ongelmakohdatkin valottuivat rakentavalla tavalla.

Vesa Suominen on auttanut ymmärtämään, mitä saksankielisissä lähteissä lukee. Tärkeämpää on kuitenkin se, että ilman Vesaa en ymmärtäisi, mitä ystävyys merkitsee. Korkeimman oikeuden esittelijöillä ei olisi ilman *Juha Häyhää* luku-piiriä, jonka perustamisvaiheisiin minulla oli etuoikeus osallistua. Sen yhteydessä Juhan kanssa käymäni kannustavat keskustelut antoivat sysäyksen työn metodeen suuntautumiseen. Gadameria koskevan esitykseni mahdollisista puutteista tai väärinkäsityksistä Juha ei tietenkään vastaa. *Sami Myöhäsen* ja *Päivi Mäkelän* ansiosta en ole jäänyt paitsi oikeushistoriantutkimuksen ajankohtaisista teemoista. Heidän terävät kommenttinsa niihin ovat antaneet paljon ajattelemisen aihetta – muillekin kuin minulle. Ilman todellisuudentajuisia keskusteluja *Martti Häkämiehen*, *Jari Kilpiön* ja *Esko Mikkolan* kanssa voisin kuvitella kiinnostuksen historiaan olevan ainoastaan mielipuolen toimintaa.

Taloudelliset edellytykset työn valmistumiseksi antoi viimevaiheessa Suomen Kulttuurirahaston Risto Rytin muistorahastosta myöntämä apuraha. Työn aikaisemmissa vaiheissa olen saanut tukea Alfred Kordelinin Säätiöltä, Heikki ja Hilma Honkasen Säätiöltä ja Turun Yliopistosäätiöltä. Suomalainen Lakimiesyhdistys on ottanut tehtäväkseen työn julkaisemisen.

Kouvolan Rekolassa kesän alkaessa

Aki Rasilainen

Sisällys

KIITOSSANAT	VII
SISÄLLYSLUETTELO	IX
LÄHTEET	XV
1 JOHDANTO	1
1.1 Legalismi	1
1.2 Tutkimustehtävä pääpiirteissään	2
1.3 Miksi ottaa vakavasti argumentteja voimassaolonsa menettäneestä oikeudesta?	4
1.4 Tutkimustehtävä yksityiskohdittain	11
2 OPPI SUOMEN VALTIOSTA JA KYSYMYS VALTAKUNNAN- LAINSÄÄDÄNNÖSTÄ	19
2.1 Porvoon valtiopäivien (1809) merkityksen historiallinen vai rationaalinen rekonstruktio	19
2.2 Suomi valtiona reaaliunionissa Venäjän kanssa – J. J. Nordströmistä L. Mecheliniin	23
2.3 Saksalainen valtio-oikeudellinen positivismi	26
2.4 Yhdistetty valtio (”sammansatt stat”) – R. F. Hermanson	28
2.5 Yhdistetty valtio ja valtakunnanlainsäädäntö	29
2.6 Valtakunnanlainsäädäntö uusimmassa suomalaisessa historian- kirjoituksessa	32
2.7 Suomen valtion ja valtakunnanlainsäädännön ongelman ratkaisumahdollisuus	36
3 PERUSTUSLAINVASTAISTEN SÄÄDÖSTEN PROMULGOINTI 1899–1901 JA LEGALISTINEN HISTORIATIEETOISUUS	39
3.1 Valtionpäämiehen vallankäytön perustuslaillisuuden valvonta- mekanismi 1800-luvulla	39
3.2 Senaatin ja ministerivaltiosihteerin asema hallitsijan säädös- vallan valvonnassa	41
3.3 Lainsoveltajan asema hallitsijan säädösvallan valvonnassa	44

3.4	Oikeusoppineiden mielipiteet ja argumentit promulgointi- kysymyksessä	45
3.5	Oikeudelliset argumentit senaattoreiden ratkaisuharkinnassa	48
3.6	Oikeus ja politiikka historiatietoisuudessa	53
4	MODERNIN POLITIIKAN JA SILLE OMINAISTEN OIKEUDELLISTEN ARGUMENTOINTITAPOJEN SYNTY – OIKEUS JA POLITIIKKA PORVARISSÄÄDYN VAALIOIKEUDEN SÄÄNTELYSSÄ	57
4.1	Valtiopäiväjärjestyksen (VJ 1869) 12 § 2–4:n säätäminen	57
4.1.1	Vaalioikeuden ja -menettelyn sääntelytilanne porvaris- säädysssä ennen VJ:n säätämistä	57
4.1.2	Porvarissäädystä kansalaissäädysksi	58
4.1.3	Vaalimenettelyn sääntely – muutokset vaalin ”tavassa ja järjestyksessä”	64
4.2	Valtiopäiväjärjestyksen 12 § 4:n soveltaminen vuoden 1879 perustuslainmuutokseen asti	66
4.2.1	Vuoden 1871 valtiopäivävaalit osana modernisoituvaa kansalaisyhteiskuntaa	66
4.2.2	Kaupunkien kunnallishallinnon uudistus (1873)	73
4.2.3	Säätykeskustelu äänten rajoituksesta kunnallisasetuksen 12 §:ää (1873) säädettäessä	75
4.2.4	Modernisoituvat vuoden 1876 valtiopäivävaalit	78
4.2.5	Valtiopäiväjärjestyksen 12 §:n muutos (1879)	82
4.3	Vaalien politisoituminen ja VJ 12 § 4:n tulkinnan oikeudellistaminen	84
4.3.1	Vaalijärjestykset ja ääniasteikot vuoden 1882 valtio- päivien vaaleissa	84
4.3.2	Vuoden 1881 valtiopäivävaalit – ensimmäinen moderni vaalikamppailu	85
4.3.3	Ruotsinmielisen byrokratian ääntenrajoitusten jarrutus- yritys – ”Tampereen jutun” alkuvaiheet	92
4.3.4	Puolueet toimijoiksi vuoden 1884 vaaleissa	96
4.4	Äänioikeus ja VJ 12 § 4 momentin tulkinta vuoden 1885 valtiopäivillä	100
4.4.1	Vuoden 1882 valtiopäivien lakivaliokunta uuden VJ 12 §:n säätäjänä ja voimassa olleen tulkitsijana	100
4.4.2	Äänioikeusreformi senaatissa ja v. 1885 valtiopäivien lakivaliokunnassa	102
4.4.3	R. A. Wreden tulkintakonstruktio VJ 12 §:n 4 momentista	108

4.4.4	Säätyjen yhteisistunnossa 1885 käyty keskustelu VJ 12 §:n muuttamisesta ja tulkinnasta	109
4.4.4.1	VJ 12 §:n muuttamisesta käyty säätykeskustelu	109
4.4.4.2	Säätykeskustelu voimassa olleen VJ 12 § 4 momentin tulkinnasta	115
4.4.5	Prokuraattori Montgomeryn konstruktiio – ääntenrajoitus perustuslaintasoista tavanomaista oikeutta	120
4.4.6	Ensimmäinen 10 äänen asteikko vahvistetaan	122
4.5	Valtio-oikeudellinen doktriini ja tuomioistuinmielipide	125
4.5.1	Kansan oikeudellinen status valtio-oikeudellisessa järjestelmässä	125
4.5.2	Robert Hermansonin mielipide VJ 12 § 4:n tulkinnasta ..	128
4.5.3	Tampereen jutun lopputulos – tuomioistuinmielipide VJ 12 § 4 momentista	130
4.6	Välipäätelmiä	132
4.6.1	Oikeudelliset argumentointitavat	132
4.7	Yhtäläinen äänioikeus poliittisena vaatimuksena	139
4.7.1	Nuorsuomalaiset – yhtäläinen äänioikeus lainsäädäntö- teitse	139
4.7.2	Työväenliike – yhtäläisen äänioikeuden mahdollisuus kunnallista tietä	142
4.7.3	Ensimmäinen yritys ääniasteikon poistamiseksi kunnallista tietä	143
4.8	Yhtäläinen äänioikeus ja Venäjän-suhteiden kriisi	145
4.8.1	Uudet sisä- ja Venäjän-poliittiset asetelmat	145
4.8.2	Ensimmäinen yhtäläiselle vaalioikeudelle perustuva vaalijärjestys	149
4.8.3	Suuresta adressista kutsuntalakkoihin – kansa vs. säädyn	152
4.8.4	Maanlaajuinen ääntenrajoitusliike työväenpuolueen aloitteesta	154
4.8.5	Raastuvankokouspolitiikan takaisku – Helsingin raastuvankokous torjuu kahden äänen asteikon	157
4.9	Säädännäinen vs. kunnallinen tie 1903–05	164
4.9.1	Sosialidemokraattien Forssan kokouksen (1903) ääni- oikeusjulistus ja normatiivinen legitimititeettikäsitys	164
4.9.2	Äänioikeusreformi ja säätyvaltiopäivien legitimititeetti ...	167
4.9.3	Raastuvankokouspolitiikkaa vallankumouksen varjossa ..	171
4.9.4	Legaaliteetti vai suostumus – säätyvaltiopäivät vai kansalliskokous perustuslainsäätäjäksi?	175
4.10	Päätelmiä	181

5	KANSALAISSODAN TAUSTA VALTIOSÄÄNTÖKERRONTANA – KYSYMYS VENÄJÄN VÄLIAIKAISEN HALLITUKSEN TOIMIVALLASTA SUOMESSA 1917	189
5.1	Kysymyksenasettelu	189
5.2	Erichin ja Hermansonin käsitykset Venäjän väliaikaisen hallituksen toimivallasta Suomessa	192
5.3	Eduskunnan enemmistön ja vähemmistön oikeuskäsitysten muodostuminen orgaanitoimissa	201
5.3.1	Eduskunnan suhtautuminen aiemmin hyväksytyjen lakien vahvistamiseen ja väliaikaisen hallituksen antamien esitysten käsittelyyn	201
5.3.2	Kannanotot perustuslakivaliokunnassa	206
5.3.3	Perustuslakivaliokunnan lausunnon vastaanotto julkisuudessa	212
5.3.4	Hallituksen esitys senaatin vallan laajentamiseksi	218
5.4	Välipäätelmiä	220
5.4.1	Toimivaltaa puoltaneen oikeuskäsityksen poliittisuus	220
5.4.2	Perustuslakivaliokunnan lausunnon merkitys – eduskunnan delegoima toimivalta	223
5.5	Valtalain säätäminen ja kysymys sen vahvistamisesta	226
5.6	Eduskunnan hajotus	231
5.6.1	Eduskunnan hajotukseen johtaneet tosiasiasyyt historiallisen henkilötodistelun valossa	231
5.6.2	Todistusharkinta – lähdekritiikki	239
5.6.2.1	Sotilaallinen uhka ja sen vakavuus manifestin synnyn ja promulgoimisen selityksenä	239
5.6.2.2	Kenraalikuvernööri Stahovitsin aloitteellisuus?	242
5.6.3	Oikeudelliset syyt hajotusmanifestin promulgoimisessa oikeuskäsitysten valossa	248
5.7	Kysymys eduskunnan istuntojen jatkamisesta	252
5.8	Vaalituloksen merkitys	260
5.9	Kysymys korkeimman vallan käytön järjestämisestä eduskunnan kokoontuessa vuoden 1917 toisille valtiopäiville ...	262
5.10	Vallankumouksen legalismi	270
5.11	Päätelmiä	288
5.11.1	Poliittisesti motivoituneen oikeudellisen argumentoinnin merkitys	288
5.11.2	Oikeudellinen jatkuvuus ja valtiosääntöperiaatteiden johdonmukaisuus	294
5.12	Korkeimman vallan käytön järjestelyt kansalaissodan jälkeen ...	298

5.12.1 Tosiasiallisten perustuslakimuutosten oikeudellinen velvoittavuus	299
5.12.2 Kuninkaanvaalin oikeudellinen luonne	300
6 KOKOAVIA NÄKÖKOHTIA	307
6.1 Lähestymistapa	307
6.2 Keskeisimmät tulokset tiivistetysti	307
6.3 R. H. Hermanson	312
6.4 R. A. Wrede	315
6.5 K. J. Ståhlberg	317
ABSTRACT	319
ASIAHAKEMISTO.....	323
HENKILÖHAKEMISTO.....	325

Lähteet

ARKISTOLÄHTEET

Eduskunnan kirjasto (EK)

- Erikoiskokoelma: Perustuslakikomitea 1864–1866
- Vuoden 1867 valtiopäivien arkisto
- Kongliga Placater etc. 1810
- Perustuslakivaliokunnan pöytäkirjat 1917
- Pöytäkirja eduskunnan jäsenten kokouksesta 29.8.1917 ja erinäisten edustajien kokouksesta 28.9.1917.

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)

- Maistraatin tuomiokirja 1871, 1876

Helsingin yliopiston kirjasto (HYK)

- J.W. Rosenborg/ Föreläsningar
- R. Hermansonin kokoelma

Kansallisarkisto (KA)

- Valtiosihteerinviraston aktit 1866, 1887
- Senaatin oikeusosaston päätöstaltiot 1887
- Senaatin täysistuntopöytäkirjat 1899–1901, 1905
- Senaatin talousosaston pöytäkirjat 1917
- Suomalaisen puolueen arkisto
- Suomen aktiivisen vastustuspuolueen arkisto
- Perustuslakikomitean 1917 arkisto
- Valtiorikosoikeuksien syyttäjien arkisto/ O. W. Kuusinen

Yksityiskokoelmat:

- S. Alkio
- Donnerin sukuarkisto
- C. Enckell
- R. Erich
- E. Estlander
- R. Holsti
- E. N. Setälä
- K. J. Ståhlberg
- O. Talas
- K. H. Wiik
- Y. S. Yrjö-Koskisen kirjeenvaihto

Kansan Arkisto (KaA)

- Helsingin työväenjärjestöjen eduskunnan pöytäkirjat 1917

Tampereen kaupunginarkisto (TKA)

- Tampereen kaupungin tuomiokirja 1883

Turun yliopiston kirjasto (TYK)

- Kokoelma aktiivisen vastustuspuolueen julistuksia

Työväen arkisto (TA)

- Sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1917

Åbo Akademis bibliotek (ÅAB)

- R. A. Wredes samling
- Brev till R. A. Wrede

VALTIOPÄIVÄASIAKIRJAT

Protokollet förda i det utskott af Finlands fyra stand, som till följd af H.K.M:s Nådiga manifest av den 29/3 1861 sammanträdde i Helsingfors 20.1.–6.3.1862

1863–64 Vp.	Borgareståndets protokoll I
1867 Vp.	Asiakirjat I Borgareståndets protokoll
1872 Vp.	Asiakirjat III Ridderskapet och Adelns protokoll II Presteståndets protokoll III Borgareståndets protokoll III Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat II
1877–78 Vp.	Asiakirjat III Borgareståndets protokoll II–III
1882 Vp.	Asiakirjat V
1885 Vp.	Asiakirjat II Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat I–III
1888 Vp.	Asiakirjat IV
1894 Vp.	Asiakirjat V
1897 Vp.	Asiakirjat V
1904–05 Vp.	Asiakirjat I–III Ridderskapet och Adelns protokoll I
1917 Vp.	Asiakirjat I–V Pöytäkirjat I–II
1917 II Vp.	Asiakirjat III, IV–V Pöytäkirjat I
1918 ylim.Vp.	Asiakirjat

SANOMA- JA AIKAKAUSLEHDET

Aamulehti 1883
Arbetaren 1902–03

Dagens Press 1917
 Framtid 1905
 Fria Ord 1900–01, 1903
 Frihet 1905
 Helsingfors Dagblad 1867, 1871, 1876, 1881, 1883–84
 Helsingfors-Posten 1903, 1905
 Helsingin Sanomat 1905, 1917–18
 Hufvudstadsbladet 1867, 1899, 1902–03, 1905, 1917–18, 1965
 Ilkka 1917
 Kansan Lehti 1899, 1900, 1902–03
 Morgonbladet 1872, 1876, 1881, 1883–84
 Nordisk Revy 1903
 Nya Pressen 1884–85, 1896, 1899
 Päivälehti 1890, 1894, 1896, 1899, 1901–03
 Stockholms Dagblad 1917
 Tampereen Sanomat 1883
 Työmies 1899, 1902, 1905, 1906, 1917–18
 Uusi Suometar 1871, 1876, 1881–84, 1887, 1896, 1899–1900, 1902–03, 1905, 1917–18
 Uusi Päivä 1917
 Valvoja 1880–84, 1893–94, 1896
 Vapaus 1905
 Viipuri 1896
 Vikingen 1871–72
 Wuoksi 1896, 1899–1900
 Åbo Underrättelser 1867, 1917

MUUT PAINETUT LÄHTEET

- Asetuskokoelma 1869, 1873, 1879, 1883
- W. Enebergin kirje- ja asiakirjakokoelma. Kivikataja, Eero: *Sortovuosien tapahtumia*. Helsinki 1961.
- Kagaalin arkistoa. Kokoelma vuosina 1899–1905 ilmestyneitä poliittisia lentolehtisiä, julistuksia, kiertokirjeitä y.m. Helsinki 1939.
- Kansalaissota dokumentteina I. Helsinki 1967.
- Kolmannen yleisen Suomen työväenyhdistysten edustajain kokouksen pöytäkirja 17.–20.7.1899
- Protokoll förddt vid Svenska partimötet i Helsingfors 10.–11.1.1896
- Storfurstendömet Finlands Grundlagar jemte Bihang. Helsingfors 1877.
- Sosialidemokraattisen puolueen Tampereen ylimääräisen kokouksen pöytäkirja 20.–22.11.1905. Tampere 1906.
- Suomen Suuriruhtinaskunnan perustuslait ynnä Säätyjen erioikeudet ja Hallitusta koskevat voimassa olevat Asetukset. Helsinki 1891.
- Till frågan om rikslagstiftningen. En samling aktstycken. Helsingfors 1909.
- Toisen työväenyhdistysten edustajain kokouksen pöytäkirja Tampereella 9.–11.7.1896

KIRJALLISUUS

- Aarnio, Aulis: *Laintulkinnan teoria*. Juva 1989.
- Aarnio, Aulis: *Oikeussäännösten tulkinnasta*. Helsinki 1982.
- Ala-Kapee, Pirjo: Joukkoliikkeiden läpimurto. *Poliittinen Tampere*. Tampere 1972.
- Anteckningar enligt professor R. Hermansons föreläsningar öfver Finlands statsförfattningsrätt*. Helsingfors 1892–93.
- Anteckningar enligt prof. R. Hermansons föreläsningar öfver inhemsk förvaltningsrätt*. Helsingfors 1898.
- Adolf Iwar Arwidssonin tutkimuksia ja kirjoitelmia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 105:II. Helsinki 1909.
- Andenaes, Jons.: *Statsförfatningen i Norge*. Oslo 1986.
- Barck, P. O.: *Arvid Mörne och sekelskiftets Finland*. Helsingfors 1953.
- Bergh, Edvard: *Vår styrelse och våra landtdagar*. Återblick på Finlands konstitutionella utveckling under de sednaste tjugo åren II 1867–1882. Helsingfors 1888.
- Björksten, S. R.: *Statsrådet i Finland från konstitutionell synpunkt*. Åbo 1929.
- Björne, Lars: ”...syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...”. Tutkimus Turun hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä 1918–1939. Vammala 1977.
- Björne, Lars: *Oikeusjärjestelmän kehityksestä*. Helsinki 1979.
- Björne, Lars: *Nordisk rättskällelärän*. Studier i rättskällelärän på 1800-talet. Lund 1991.
- Björne, Lars: *Den konstruktiva riktningen*. Den nordiska rättsvetenskapens historia. Del III 1871–1910. Lund 2002.
- Blomstedt, Yrjö: *K. J. Ståhlberg*. Valtiomieselämäkerta. Keuruu 1969.
- Blomstedt, Yrjö: Oikeushistoria kulttuurihistorian osana. *Lakimies* 1965 s. 45–51.
- Danielson, Johan Richard: *Mihin suuntaan?* Porvoo 1901.
- Eerola, Risto: Valtioneuvoston jäsenten rikosoikeudellinen vastuu virkatoimistaan. Painamaton lisensiaatintutkimus 1996 Turun yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa.
- Enckell, Carl: *Poliittiset muistelmani I*. Porvoo 1956.
- Erich, Rafael: Några synpunkter i fråga om rättsförhållandet mellan Ryssland och Finland. *Tidskrift, utgifven af Juridiska föreningen i Finland* 1908 s. 335–359.
- Erich, Rafael: Hallituksen vastuunalaisuus nykyaikaisissa valtioissa. *Lakimies* 1909 s. 62–78.
- Erich, Rafael: *Valtioelämän murroskaudelta*. Helsinki 1917.
- Erich, Rafael: Vastaväittäjän lausunto Y. W. Puhakan väitöskirjasta. *Lakimies* 1920 s. 22–27.
- Erich, Rafael: *Suomen valtio-oikeus I osa*. Helsinki 1924.
- Erich, Rafael: *Suomen oikeusasema*. Vammala 1938.
- Eriksson, Lars. D.: Rabbe Axel Wrede – juristen och statsmannen. *Lakimies* 1999 s. 1092–1101.
- Estlander, Ernst: Friherre R. A. Wredes deltagande i det politiska lifvet. *Tidskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 1921 s. 201–230.
- Estlander, Ernst: *Friherre Viktor Magnus von Born*. Helsingfors 1931.
- Federley, Berndt: *R. A. Wrede*. Landtdagsmannen och rättskampen 1877–1904. Borgå 1958.
- Federley, Berndt: Robert Montgomery och frågan om ministeransvarighet och parlamentarism. *Historisk Tidskrift för Finland* 1963.
- Federley Berndt: Till frågan om rikslagstiftningen. Om den tyska doktrinen och dess betydelse för den ryska politiken mot Finland. *Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litterarum XXXVIII:1*. Helsingfors 1965.
- Federley, Berndt: Storfurstendömet Finlands författningar och de allmänna rikslagarna. *Historisk Tidskrift för Finland* 1969–1970.
- Gadamer, Hans-Georg: *Truth and Method*. New York 1985.

- Grotenfelt, Kustavi: Suomen perustuslakikomitea vuonna 1865. *Historiallinen arkisto XXIII*. Helsinki 1914.
- af Forselles-Riska, Cecilia: *Brobyggaren*. Carl Enckells liv och verksamhet fram till slutet av 1917. Helsingfors 2001.
- Haapala, Pertti: Työväenluokan synty. *Talous, valta ja valtio*. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Helsinki 1990.
- Hautala, Kustaa: *Oulun kaupungin historia 1856–1918*. Oulu 1976.
- Hjelt, Aug: *Äänirajoitus porvarissäädystä*. Lisiä kysymyksen valaisemiseen I. Helsinki 1894.
- Hakalehto, Ilkka: *Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia I*. Hämeenlinna 1986.
- Hegel, G. W. F: Oikeusfilosofian pääpiirteet eli luonnonoikeuden ja valtiotieteen perusteet. Oulu 1994.
- Hermanson, Robert: Om juridisk konstruktion i statsrätten. *Tidskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 1878–79.
- Hermanson, Robert: Om domstolarens befogenhet att pröfva grundlagsenligheten af utkomna författningar. *Tidskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 1884 s. 245–273.
- Hermanson, Robert: *Om Finlands ständer, deras förhållande till monarken och till folket*. Helsingfors 1884b.
- Hermanson, Robert: *Finlands statsrättsliga ställning*. Helsingfors 1892.
- Hermanson, Robert: *Kan ett landtdagsarbete lagligen under nuvarande förhållanden ega rum?* Helsingfors 1905.
- Hermanson, Robert: *1917 års landtdag*. Några anmärkningar. Helsingfors 1917.
- Hermanson, Robert: *Oikeus ja uskonnolliset totuudet*. Olaus Petri -luennot. Porvoo 1921.
- Hermanson, Robert: Finlands självständighet. *Tidskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 1925 s. 6–62.
- Hermanson, Robert: Eduskunnan oikeus kuninkaanvaaliin. *Lausuntoja ja mietintöjä*. Helsinki 1933.
- Hernberg, Alarik: *Yleissivilioikeus Suomen lain mukaan*. Helsinki 1927.
- Hintikka, Jaakko: Mitä tieteenfilosofiassa todella tapahtuu. *Tieteessä tapahtuu* 7/2001.
- Hjelt, Edvard: *Vaiherikkailta vuosilta*. Muistelmia II. Sotavuodet ja oleskelu Saksassa. Helsinki 1919.
- Hultin, Tekla: *Päiväkirjani kertoo 1899–1914 I*. Helsinki 1935.
- Hultin, Tekla: *Päiväkirjani kertoo 1914–1918 II*. Helsinki 1938.
- Huttunen, Evert: *Sosialidemokraattinen puoluejohto ja kansalaissota*. Helsinki 1918.
- Huxley, Steven Duncan: *Constitutionalist Insurgency in Finland*. Finnish "Passive Resistance" against Russification as a case of Nonmilitary Struggle in the European Resistance tradition. Helsinki 1990.
- Idman, K. G.: *Maamme itsenäistymisen vuosilta*. Muistelmia. Porvoo 1953.
- Inha, Jyri: *Valtioneuvoston oikeuskanslerin virka-aseman muotoutuminen 1917–1919*. Helsinki 1997.
- Inha, Jyri: *Elämä ja oikeus – K. J. Ståhlberg oikeusajattelijana*. Jyväskylä 2004.
- Jungar, Sune: *Ryssland och den svensk-norska unionens upplösning*. Ekenäs 1969.
- Junnila, Olavi: *Ruotsiin muuttanut Adolf Iwar Arwidsson ja Suomi (1823–1858)*. Helsinki 1972.
- Jussila, Osmo: *Suomen perustuslait venäläisten ja suomalaisten tulkintojen mukaan 1808–1863*. Helsinki 1969.
- Jussila, Osmo: *Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899–1914*. Helsinki 1979.
- Jussila, Osmo: Suomen valtiosäännön kehitys historian tutkimuksen ongelmana. *Valtiosääntökysymykset eri tieteiden tutkimuskohteena sekä valtiosääntöbibliografia*. Turku 1984.

- Jussila, Osmo: The Historical Background to the February Manifesto of 1899. *Journal of Baltic Studies* XV: 2–3/1984.
- Jussila, Osmo: *Maakunnasta valtioksi*. Suomen valtion synty. Porvoo 1987.
- Jussila, Osmo: Helmikuun manifesti osana Venäjän ja Suomen valtiokehitystä. *Kirkko ja politiikka*. Juhlakirja professori Eino Murtorinteen täyttäessä 60 vuotta 25.11.1990. Helsinki 1990.
- Jussila, Osmo: Suomi suuriruhtinaskuntana 1809–1917. *Suomen poliittinen historia 1809–1995*. Porvoo 1995.
- Jussila, Osmo: *Suomen keskushallinnon historia 1809–1996*. Helsinki 1996.
- Jutikkala, Eino: *Turun kaupungin historia 1856–1917 II*. Turku 1957.
- Jutikkala, Eino: *Luentoja Suomen valtiojärjestyksen historiasta*. Hämeenlinna 1972.
- Jutikkala, Eino: Säätyvaltiopäivien valitsijakunta, vaalit ja koostumus. *Suomen kansanedustalaitoksen historia IV*. Helsinki 1974.
- Jutikkala, Eino: *Tampereen historia III*. Vuodesta 1905 vuoteen 1945. Tampere 1979.
- Kautsky, Karl: *Erfurtin ohjelma*. Helsinki 1974.
- Juva, Einar: *P. E. Svinhufvud I 1861–1917*. Porvoo 1957.
- Jyränki, Antero: Ministerimyötävaikutuksen historiallisesta taustasta ja kehityksestä Ruotsissa ja Suomessa. *Tidskriften, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 1963 s. 30–53.
- Jyränki, Antero: Kontinuiteetti, legaliteetti, stabiliteetti. *Oikeustiede – Jurisprudentia* V 1974 s. 5–51.
- Jyränki, Antero: *Lakien laki*. Perustuslaki ja sen sitovuus eurooppalaisessa ja pohjois-amerikkalaisessa oikeusajattelussa suurten vallankumousten kaudelta toiseen maailmansotaan. Helsinki 1989.
- Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*. Tampere 2000.
- Kastari, Paavo: *Eduskunnan hajotus Suomen oikeuden mukaan*. Vammala 1940.
- Kekkonen, Jukka: *Merkantilismista liberalismiin*. Oikeushistoriallinen tutkimus elinkeinovapauden syntytaustasta Suomessa vuosina 1855–1879. Helsinki 1987.
- Kekkonen, Jukka: *Laillisuuden haaksirikko*. Rikosoikeudenkäyttö Suomessa vuonna 1918. Tampere 1991.
- Kekkonen, Jukka: Oikeudellisen muutoksen tutkimisesta – minun metodini. *Minun metodini*. Porvoo 1997.
- Kekkonen, Jukka: *Suomen oikeuskulttuurin suuri linja*. Suomalainen Lakimiesyhdistys 100 vuotta. Helsinki 1998.
- Ketola, Eino: *Kansalliseen kansanvaltaan*. Suomen itsenäisyys, sosialidemokraatit ja Venäjän vallankumous 1917. Helsinki 1987.
- Kjellén, Rudolf: *Studier rörande ministeransvarigheten I–II*. Upsala 1890.
- Klami, Hannu Tapani: *Oikeustaistelijat*. Suomen oikeustiede Venäjän vallan aikana. Porvoo 1977.
- Klami, Hannu Tapani: *Länsimaisen oikeusfilosofian historia*. Turku 1980.
- Klami, Hannu Tapani: *The Legalists*. Finnish Legal Science in the period of Autonomy 1809–1917. Helsinki 1981.
- Klami, Hannu Tapani: Valtiosääntöoikeus historiallisena tutkimuskohteena. *Valtiosääntökysymykset eri tieteiden tutkimuskohteena sekä valtiosääntöbibliografia*. Turku 1984.
- Klami, Hannu Tapani: Poliittisten oikeudenkäyntien tutkimisesta. *Historiallinen Aikakauskirja* 1994 s. 143–154.
- Klinge, Matti: Adolf Ivar Arwidsson eller Johan Jakob Nordström? Kring pseudonymerna Pekka Kuoharinen och Olli Kekäläinen. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 43. Helsingfors 1968.
- Klinge, Matti: *Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan historia III*. Porvoo 1968.
- Klinge, Matti: Kring Arwidsson och Nordström. *Historisk Tidskrift för Finland* 1974.

- Klinge, Matti: *Kaksi Suomea*. Keuruu 1982.
- Klinge, Matti: *Keisarin Suomi*. Helsinki 1997.
- Knuuttila, Simo: Merkityksen historiallisesta ja rationaalisesta rekonstruktiosta. *Poliittinen historia ja yhteiskuntatieteet*. Turku 1986.
- Konttinen, Esa: *Perinteisesti moderniin*. Professioiden yhteiskunnallinen synty Suomessa. Tampere 1991.
- Korhonen, Outi: *International Law Situated*. An analysis of the Lawyer's Stance Towards Culture, History and Community. Hague 2000.
- Kotkan historia II*. Helsinki 1955.
- Krusius-Ahrenberg, Lolo: Från grundlagskommitté till landtdagsordning. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 20. Helsingfors 1944.
- Krusius-Ahrenberg, Lolo: Säätyedustuslaitos 1850-luvun puolivälistä 1870-luvun loppuun. *Suomen kansanedustuslaitoksen historia II*. Helsinki 1981.
- Kujala, Antti: Suomen työväenliikkeen poliittisen linjan kehitys ensimmäisellä sortokaudella erityisesti vuosina 1903–04. Painamaton pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Kujala, Antti: Kansallinen ja kansainvälinen Suomen työväenliikkeessä 1899–1907. *Historiallinen Aikakauskirja* 1985.
- Kujala, Antti: *Lenin ja Suomi I*. Helsinki 1987.
- Kujala, Antti: *Vallankumous ja kansallinen itsemääräämisoikeus*. Venäjän sosialistiset puolueet ja suomalainen radikalismi vuosisadan alussa. Jyväskylä 1989.
- Kulla, Heikki: *Kansalaiskunto ja kelpoisuus*. Vammala 1987.
- Kusch, Martin: *Ymmärtämisen haaste*. Jyväskylä 1986.
- Kusch, Martin: Filosofian historian tutkimus: Historiatiedettä vai filosofiaa? *Tiede ja Edistys* 1989.
- Kuusanmäki, Jussi: Kunnallisen kansanvallan kehitys ja kunnallishallinnon organisaatio 1875–1917. *Suomen kaupunkilaitoksen historia 2*. Vantaa 1983.
- Laavola, Heikki: *Kun Suomen työväki heräsi*. Vaistonvaraisesta ristiriidasta sosialistiseen Forssan ohjelmaan 1903. Helsinki 1974.
- Landtman, Gunnar: *Studenter under Finlands kampår 1898–1909*. Helsingfors 1940.
- Liikanen, Ilkka: *Fennomania ja kansa*. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty. Jyväskylä 1995.
- Lilius, Patrik: Säätyvaltiopäivien työmuodot. *Suomen kansanedustuslaitoksen historia IV*. Helsinki 1974.
- Lille, Axel: *Den svenska nationalitetens I Finland samlingsrörelse*. Helsingfors 1921.
- Lindman, Sven: *Suomen kansanedustuslaitoksen historia VI*. Helsinki 1968.
- Luntinen, Pertti: *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. I. osa, Irti Venäjästä*. Helsinki 1992.
- Mechelin, Leo: *Om statsförbund och statsunioner I*. Helsingfors 1873.
- Mechelin, Leo: Vid begynnelsen af året 1900. *Finsk Tidskrift* 1900.
- Mäkelä, Päivi: Lain historiasta oikeuden historian. Ekskursio suomalaisen oikeushistoriantutkimuksen historiaan. *Ajankohta. Poliittisen historian vuosikirja* 1998. Helsinki 1998.
- Mörne, Arvid: *Ett inlägg I diskussionen om prof. J. R. Danielsons program*. Stockholm 1902.
- Nordenstreng, Sigurd: *Porvarissädyn historia I ja II*. Helsinki 1920 ja 1923.
- Nordenstreng, Sigurd: *L. Mechelin*. Hans statsmannagärning och politiska person I. Helsingfors 1936.
- Nummela, Ilkka: *Kuopion historia III*. Kuopio 1989.
- Nykvist, Nils-Erik: Svenska Österbotten och rikspolitiken. *Svenska österbottens historia II*. Vasa 1979.
- Osmonsalo, Erkki K.: Suomen valtion perustaminen. *Suomen historian käsikirja II*. Porvoo 1949.
- Paasikiven muistelmia sortovuosilta*. Juva 1986.

- Paasivirta, Juhani: *Suomen itsenäisyyskysymys I ja II*. Porvoo 1947 ja 1949.
- Paasivirta, Juhani: *Suomi ja Eurooppa*. Autonomiakausi ja kansainväliset kriisit 1808–1914. Helsinki 1978.
- Paasto, Päivi: Oikeustieteen ajallisuudesta. *Lakimies* 1997 s. 378–392.
- Partierna och 1885 års landtdag*. Strödda reflexioner af Nemo (Lennart Gripenberg). Helsingfors.
- Pekonen, Kyösti: *Byrokratia politiikan näkökulmasta*. Poliitiikan ja byrokratian keskinäinen yhteys valtio- ja yhteiskuntaprosessin kehityksen valossa. Jyväskylä 1984.
- Pietiäinen, Jukka-Pekka: *Rudolf Holsti*. Lehtimies, tiedemies ja poliitikko 1881–1919. Espoo 1986.
- Pihlajamäki, Heikki: Rättskämpar och protorealister – den tidiga kritiken mot konstruktivismen i Finland. *JFT. Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland* 2000 s. 353–365.
- Pipes, Richard: *Den ryska revolutionen*. Falun 2001.
- Polvinen, Tuomo: *Valtakunta ja rajamaa*. N. I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898–1904. Porvoo 1984.
- Polvinen, Tuomo: *Venäjän vallankumous ja Suomi 1917–1920 I*. Juva 1987.
- Polvinen, Tuomo: *J. K. Paasikivi*. Valtiomiehen elämäntyö 4 1944–1948. Juva 1999.
- Puhakka, Y. W.: *Suomalais-venäläisen valtioyhdistyksen viimeiset vaiheet ja purkautuminen*. Sortavala 1919.
- Puhakka, Y. W.: *Ministerien vastuunalaisuus nykyajan valtioissa*. Helsinki 1923.
- Pulma, Panu: Köyhästäkö kansalainen? – köyhyys poliittisena ongelmana. *Talous, valta ja valtio*. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Helsinki 1990.
- Pölönen, Pasi: *Henkilötodistelu rikosprosessissa*. Jyväskylä 2003.
- Rahikainen, Marjatta: *N. R. af Ursin*. Aatelismies Suomen työväenliikkeessä. Helsinki 1986.
- Rasilainen, Aki: *Suomalainen hallitsijankuva Venäjän-suhteiden kriisivaiheessa 1899–1902*. Turku 1986.
- Rasilainen, Aki: Lähdekritiikki ja todistusharkinta. *Lähihistoria*. Teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia. Turku 1995.
- Rasilainen, Aki: Valtiomuototaistelu 1918 oikeudellisessa viitekehyksessään. *Historiallinen Aika-kauskirja* 1999 s. 230–241.
- Renvall, Pentti: *Nykyajan historiantutkimus*. Juva 1983.
- Reuter, J. N.: *Kagalen I*. Helsingfors 1928.
- Rieppula, Esko: *Eduskunnan perustuslakivaliokunta perustuslakien tulkitsijana*. Vammala 1973.
- Rinta-Tassi, Osmo: Kuusinen vallankumousvuosina. *Nuori Otto Ville Kuusinen 1918–1920*. Jyväskylä 1970.
- Rinta-Tassi, Osmo: *Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena*. Helsinki 1986.
- Rommi, Pirkko: *Yrjö-Koskisen linja*. Myöntövytyssuunnan hahmottuminen suomalaisen puolueen toimintalinjaksi. Lahti 1964.
- Rommi, Pirkko: Piirteitä Uuden Suomettaren äänioikeustaistelusta 1890-luvulla. *Juhlajulkaisu Aulis J. Alasen 60-vuotispäiväksi*. Tampere 1966.
- Rommi, Pirkko: Puolueet ja valtiopäivätoiminta. *Suomen kansanedustuslaitoksen historia IV*. Helsinki 1974.
- Rommi, Pirkko – Pohls, Maritta: Kielikysymys politiikassa. *Herää Suomi*. Suomalaisuusliikkeen historia. Jyväskylä 1989.
- Roos, Sigurd: *Suomen kansallislakko I–II*. Helsinki 1907.
- Rorty, Richard: The historiography of Philosophy. Four Genres. *Philosophy in History*. Cambridge 1984.
- Rosenborg, Wilhelm: *Om riksdagar*. Föreläsningar hållna vid Helsingfors Universitet, vårterminen 1863. Helsingfors 1863.

- Rytkönen, Alli: *Päivälehdien historia I ja III*. Helsinki 1940 ja 1949.
- Saarinen, Juhani: *Porin historia III 1809–1939*. Kokemäki 1972.
- Sarkanen, J.: *Käkisalmen kaupungin ja maalaiskunnan historia III 1870–1939*. Lahti 1958.
- von Schoultz, Jarl: *Bidrag till belysande af Finlands socialdemokratiska partiets historia I*. Helsingfors 1924.
- Shklar, Judith: *Legalism. Law, Morals and Political Trials*. Harvard University Press 1986.
- Smeds, Kerstin: Joukkotapahtumat ja Suomi-identiteetti. *Kansa liikkeessä*. Vaasa 1987.
- Soikkanen, Hannu: *Sosialismin tulo Suomeen*. Porvoo 1961.
- Soikkanen, Hannu: *Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia*. Helsinki 1970.
- Soikkanen, Hannu: *Kohti kansanvaltaa I 1899–1937*. SDP 75 vuotta. Vaasa 1975.
- Stenius, Henrik: *Frivilligt, jämlikt, samfällt*. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott. Ekenäs 1987.
- Ståhlberg, K. J.: Virkamiehen kuuliaisuusvelvollisuudesta. *Lakimies* 1910 s. 271–290.
- Ståhlberg, K. J.: *Suomen hallinto-oikeus*. Yleinen osa. Helsinki 1913.
- Ståhlberg, K. J.: *Puheita 1883–1918*. Helsinki 1951.
- Suomen historia 6*. Helsinki 1988.
- Suomen historian pikkujättiläinen*. Porvoo 2003.
- Talas, Onni: *Ei se niin tapahtunut*. Vastaus Väinö Tannerille. Hämeenlinna 1949.
- Tanner, Väinö: *Kuinka se oikein tapahtui*. Vuosi 1918 esivaiheineen ja jälkiselvittelyineen. Helsinki 1948.
- Till hundraårsminnet af Johan Philip Palmén 1811 – 31/10 – 1911*. II 3. Lefnadsteckning. Helsingfors 1917.
- Tokoi, Oskari: *Maanpakolaisen muistelmia*. Lahti 1947.
- Tolonen, Hannu: Menneet ja nykyiset käsitteet oikeuden ja yhteiskunnan aatehistoriassa. *Oikeus* 1992 s. 126–144.
- Tolonen, Juha: *Valtio ja oikeus*. Tutkimus lain käsitteestä. Turku 1989.
- Tommila, Päiviö: *Suomen historian kirjoitus*. Tutkimuksen historia. Porvoo 1989.
- Tommila, Päiviö: *Suuri adressi*. Juva 1999.
- Tontti, Jarkko: *Right and Prejudice – Prolegomena to a Hermeneutical Philosophy of Law*. Helsinki 2002.
- Torvinen, Taimi: *J. R. Danielson-Kalmari Suomen autonomian puolustajana*. Porvoo 1965.
- Torvinen, Taimi: Autonomian ajan senaatti. *Valtioneuvoston historia 1917–1966 I*. Helsinki 1978.
- Tuomioja, Erkki: *K. H. Wiik*. Itsenäisyysmies ja internationalisti. Helsinki 1979.
- Tuominen, Olli: Äänioikeustaistelut Suomessa 1880-luvulla. *Historiallinen Aikakauskirja* 1931.
- Tuominen, Uuno: Säätyedustuslaitos 1880-luvun alusta vuoteen 1906. *Suomen kansanedustuslaitoksen historia III*. Helsinki 1964.
- Tuori, Kaarlo: *Valtionhallinnon sivuelinorganisaatiosta I*. Teoreettinen ja historiallinen tausta. Helsinki 1983.
- Tuori, Kaarlo: *Oikeuden rationaalisuus*. Max Weber ja Jürgen Habermas oikeuskehityksen tulkit-sijoina. Helsinki 1988.
- Tyynilä, Markku: *Senaatti*. Tutkimus hallituskonselji-senaatista 1809–1918. Helsinki 1992.
- Upton, Anthony F.: *Vallankumous Suomessa 1917–1918 I*. Jyväskylä 1980.
- Vahtola, Jouko: *Suomen historia jääkaudesta Euroopan Unioniin*. Keuruu 2003.
- Valpas(-Hänninen), Edvard: *Mikä menettelytapa?* Helsinki 1904.
- Vares, Vesa: *Konservatiivi ja murrosvuodet*. Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922. Helsinki 1993.
- Vares, Vesa: *Kuninkaan tekijät*. Suomalainen monarkia 1917–1919. Myytti ja todellisuus. Juva 1998.

- Vares, Vesa: *Varpuset ja pääskyset*. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918. Helsinki 2000.
- Vares, Vesa – Häkkinen, Kaisa: *Sanan valta*. E. N. Setälän poliittinen, yhteiskunnallinen ja tieteellinen toiminta. Juva 2001.
- Venäjän historia*. Keuruu 2000.
- Viljanen, Veli-Pekka: *Kansalaisten yleiset oikeudet*. Helsinki 1988.
- Voionmaa, Väinö: *Tampereen kaupungin historia III*. Itämaisesta sodasta suurlakon aikoihin. Tampere 1932.
- Wrede, Rabbe Axel: Försök till tolkning af 1. kap. R.B. *Tidskriften, utgifven af Juridiska Föreningen i Finland* 1894 s. 317–373.
- Wrede, Rabbe Axel: *Självständighetsfrågan och Finlands landtdag*. Helsingfors 1917.
- Wrede, Rabbe Axel: *Andra landtdagen och Finlands själfständighet*. Helsingfors 1918.
- Ylikangas, Heikki: *Miksi oikeus muuttuu*. Laki ja oikeus historiallisen kehityksen osana. Juva 1983.
- Ylikangas, Heikki – Pajuoja, Jussi: *Lauri Kivekäs*. Aikansa ajaton radikaali. Juva 1987.
- Zetterberg, Seppo: *Viisi laukausta senaatissa*. Eugen Schaumanin elämä ja teko. Keuruu 1986.
- Zetterberg, Seppo: *Eero Erkko*. Keuruu 2001.
- Zilliacus, Konni: *Ur Finlands nyaste historia 1–2*. Stockholm 1901.
- Zilliacus, Konni: *Den ryska oppositionen och Finlands framtid*. Stockholm 1902.

1 Johdanto

1.1 LEGALISMI

Länsimaisen valtiokäsityksen lähtökohta on, että oikeus ja politiikka ovat eri asioita. Näin siitä huolimatta, että poliittinen järjestelmä toimii oikeudellisesti säännellyssä järjestyksessä, jossa perustuslait ja valtiosääntönormit sääntelevät poliittisen tahdonmuodostuksen menettelyjä ja sisältöjä. Tällöin valtiosääntöoikeuden ja politiikan välillä vallitsee toiminnallinen vuorovaikutus. Suomessa valtiosääntönormien soveltaminen ei historiallisesti ole kuulunut tuomioistuinten, vaan valtiosääntöoikeudellista lainsoveltamista ovat harjoittaneet ylimmät poliittiset valtionorganit tutkiessaan kulloisessakin poliittisessa päätöksentekotilanteessa oman toimivaltansa oikeudellisia edellytyksiä. Poliitiikka on toimintana ja tekoina tarvittaessa palautettavissa oikeudellisiin perusteluihin – viime kädessä valtiosäännön toimivaltanormeihin.

Legalismia voidaan luonnehtia itsessään poliittiseksi ideologiaksi, jossa politiikan hyväksyttävyyttä pyritään osoittamaan oikeudellisen argumentoinnin keinoin. Se on eettinen asenne, joka pitää niin moraalista käyttäytymistä, poliittista toimintaa kuin oikeudellista ratkaisutoimintaakin säännön noudattamisen asiana. Legalismi pitää kiinni oikeuden ja politiikan erillisyydestä, mutta siinä erityisesti merkityksessä, että politiikka on oikeutta alempiarvoisempaa.¹ Legalismissa laki ei ole vain väline jonkin yhteiskunnallisen tavoitteen toteuttamiseksi, vaan sen noudattaminen on itseisarvo riippumatta lain noudattamisen seurauksista yhteiskunnassa.

Suomalaista poliittista kulttuuria on yleisesti luonnehdittu legalistiseksi. Tällöin viitataan siihen historialliseen kokemukseen sadan vuoden takaisesta oikeustaistelusta keisarillista Venäjää vastaan, joka oli nostanut oikeudelliset argumentit politiikan työvälineiksi. Tuolloin suomalaiset pyrkivät sitomaan poliittisesti ylivoimaisen Venäjän oikeudellisen keskustelun sääntöihin ja kansainvälisen oikeusyhteisön mielipiteeseen mitätöidäkseen todellisten voimaresurssien vaikutusta konfliktissa. Osaltaan autonomian ajan poliittisen keskustelukulttuurin legalistisuuteen vaikutti se, että johtavat poliitikot olivat useimmiten juristeja.

Kun legalistisessa kulttuurissa poliittisen vallankäytön hyväksyttävyydestä ja tarkoituksenmukaisuudesta vallitsee erimielisyys, keskustelu politiikan legitimitetistä pelkistyy helposti kysymykseksi sen laillisuudesta. Oikeudellisen

¹ Shklar 1986, 61–87.

argumentoinnin mielekkyys ja uskottavuus poliittisessa keskustelussa perustuvat siihen, että oikeudellisiksi tunnistettavat väitteet mielletään rakennetuksi tavalla, jossa on noudatettu niitä samoja oikeudellisen päättelyn ja justifioinnin sääntöjä, joihin myös muut poliittisen keskusteluun ja valtakamppailuun osalliset ovat sitoutuneet. Valtiosääntö luo politiikkaan yhteisiä merkityksiä ja sovittuja menettelytapoja. Pyrkiessään perustelemaan poliittisia valintojaan ja tavoitteitaan myös oikeudellisesti historian toimija on etsinyt politiikalleen hyväksyttävyyttä juuri tuon yhteisen merkitysjärjestelmän auktoriteetista. Oikeusjärjestys pitää tällä tavoin yhteiskuntaa koossa. Tuon yhteiskunnallista koheesiota ylläpitävän funktionsa oikeusjärjestys voi kuitenkin myös menettää niin kuin Suomessa tapahtui vuonna 1918.

1.2 TUTKIMUSTEHTÄVÄ PÄÄPIIRTEISSÄÄN

Tutkimus kohdistuu sellaiseen poliittisen vallan käyttöön, johon sitä käyttäneiden orgaanien on aikanaan tai myöhemmin joko väitetty tai kielletty olleen toimivaltaisista. Kysymys on siten poliittisissa konfliktitilanteissa esitettyjen oikeudellisten toimivalta-argumenttien tutkimuksesta. Selvitettäessä poliittisen ja oikeudellisen erimielisyyden perusteita noissa tilanteissa toimijoiden oikeudellisia argumentteja vertaillaan suhteessa toisiinsa ja ajankohdan doktrinäärisiin käsityksiin ja teorioihin. Tavoitteena on tarkkailla poliittisen toiminnan ja sen perusteeksi väitettyjen oikeudellisten argumenttien välistä johdonmukaisuutta. Lähtökohdaksi on silloin se, että mitä tahansa toimintaa ei voida perustella millä tahansa oikeudellisilla perusteilla, vaan että poliittinen toiminta ja sen oikeudellinen peruste on toimijoiden mielissä ainakin yritetty saattaa jonkinlaiseen johdonmukaiseen ja koherenttiin suhteeseen toisiinsa nähden. Jos voidaan osoittaa, että tässä ei ole onnistuttu, voidaan tehdä oletus toiminnan poliittisista motiiveista, jolloin avautuu mahdollisuus selittää mielipiteitä ja toimintaa juridisen sfäärin ulkopuolelta, politiikasta käsin.²

Argumentit pyritään esittämään koherentteina ajatusrakennelmina niistä lähtökohdista, joita niiden esittäjät niille itse asettivat. Tämä ei kuitenkaan sulje pois mahdollisuutta arvioida noita argumentteja ottaen lähtökohdaksi se kritiikki, jota toimijat oman aikansa kontekstista toistensa käsityksiä vastaan esittivät. Tuota kritiikkiä voidaan nimittäin hyödyntää selvittäessä oikeudellisten argumenttien kantavuutta ja ohjausvoimaa poliittisissa kriisitilanteissa. Mihin saakka tuo oh-

² Tämä ei tarkoita sitä, että oikeusjärjestelmän mukaiseksi osoittautuva kannanotto ei olisi yhtä lailla poliittinen. Kysymys on vain sen kontrolloimisesta, onko kannanotto ollut hyväksyttävällä tavalla poliittinen.

jausvoima riittää? Voiko tuo ohjausvoima jossakin tilanteessa kadota niin, että politiikka voi määräytyä yksinomaan omista päämääristään käsin sitä toteuttavan orgaanin oikeudellista toimivaltaa koskevista näkökohdista riippumatta.

Tutkimuksella selvitetään, miten oikeudellisella argumentoinnilla on toiselta puolen avattu ja toiselta puolen suljettu poliittisia toimintamahdollisuuksia. Pää tavoitteena on silloin parantaa suhteellisuudentajua oikeudellisten ja poliittisten tekijöiden keskinäisestä painoarvosta sekä menneisyydessä, silloin kun tutkittavia ratkaisuja on tehty, että myöhemmin historiatietoisuudessa, kun punnitaan tehtyjen ratkaisujen merkitystä ja selitetään niiden syitä.

Selostetunkaltainen tehtävänasettelu vastaa sitä lähestymistapaa, jolla poliittista lainkäyttöä on Suomessa aiemmin tutkittu. Tarkoitin ensinnäkin Lars *Björnen* "...syihin ja lakiin eikä mielivaltaan..." -nimistä väitöstutkimusta Turun hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918–1939 (1977) ja toiseksi Jukka *Kekkosen* "Laillisuuden haaksirikko" -nimistä tutkimusta rikosoikeudenkäytöstä Suomessa vuonna 1918 (1991).

Kekkonen on tutkinut kansalaissodan loppuselvityksiin liittyneiden valtiorikosoikeuksien perustamista ja lainkäyttöä niissä ajankohdan oikeusperiaatteiden ja oikeudellisten ihanteiden valossa. Hän on verrannut valtiorikosoikeuksien perustamiseen johtanutta lainvalmistelua ja valtiorikostuomioistuinten oikeuskäytäntöä vuosisadan alun rikos- ja prosessioikeudellisiin doktriineihin ja yleisiin oppeihin. Hänen tarkoituksenaan on ollut tutkia oikeusjärjestelmän välityksellä, miten hyvin tai huonosti valtiorikosoikeuslain säätäminen ja valtiorikosoikeudenkäyttö vastasivat niitä rikos- ja prosessioikeustieteellisiä ihanteita ja oppeja, joita juristikunnalle yliopistossa vuosisadan alussa opetettiin.³

Björne on samalla tavoin kuin *Kekkonen* arvioinut Turun hovioikeuden poliittisista rikoksista antamia tuomioita suhteessa ajankohdan oikeuskäytännössä muutoin noudatettuihin rikos- ja prosessioikeudellisiin periaatteisiin, rikosoikeudellisen kirjallisuuden tulkintasuositukseen ja sovellettavaa lakia säädettäessä asetettuihin tavoitteisiin.⁴

Käsillä oleva tutkimus on metodisilta lähtökohdiltaan siis mainittuihin tutkimuksiin verrattavissa. Argumentoinnin tarkastelussa on tarkoitus kysyä, minkälaisia yhteiskunnallisia ja poliittisia funktioita kulloisellakin argumentaatiolla kussakin tarkasteltavassa tilanteessa oli, sekä arvioida sitä, miten hyvin tai huonosti kulloinenkin oikeudellinen argumentaatio vastasi varsinaista tehtäväänsä – harjoitettavaksi valitun politiikan oikeuttamista.

Tällä tutkimuksella on yhtymäkohtia myös Antero *Jyrängin* "Lakien laki" -nimisen, perustuslain sitovuutta eurooppalaisessa ja pohjoisamerikkalaisessa

³ Kekkonen 1991, 2–3; ks. myös Klamin arviota Björnen ja Kekkosen töiden kysymyksenasettelujen mielekkyydestä ja tuloksellisuudesta: Klami 1994, 143–154.

⁴ Björne 1977, 1–17.

oikeusajattelussa ennen toista maailmansotaa käsittelevän laajan tutkimuksen kanssa. *Jyrängin* päätehtävänä tuossa vuonna 1989 ilmestyneessä tutkimuksessa on ollut selvittää perustuslakikäsitysten kansainvälisistä lähtökohdista, miten suomalainen käsitys perustuslakien sitovuudesta on vähitellen täsmentynyt. Tutkimuksessa pyritään tarkentamaan ja kehittämään edelleen *Jyrängin* Suomea koskeissa osuuksissa luomaa peruskuvaa perustuslain sitovuuden tehtävistä ja rajoista erityisesti Suomen valtiosääntöhistorian kriisivaiheissa vuosina 1899–1906 ja 1917–1918.⁵

1.3 MIKSI OTTAA VAKAVASTI ARGUMENTTEJA VOIMASSAOLONSA MENETTÄNEESTÄ OIKEUDESTA?

Kuluneen sanonnan mukaan säädöksistä tulee oikeushistoriaa, kun ne kumotaan. Sanonnalla ilmaistaan, paitsi halua ottaa etäisyyttä menneisyyden kumottuun lainsäädäntöön nähden uuden lainsäädännön soveltamisedellytyksien parantamiseksi, myös asennetta, jossa mielenkiinnon kumottua oikeutta kohtaan ajatellaan siirtyvän yksinomaan historian tutkimuksen alaisuuteen. Sama ajatus on mukana näkemyksessä, jonka mukaan oikeushistoria on menetelmiltään nimenomaan historian tutkimusta, jonka kohteena on oikeus. Silloin tutkimusmenetelmät ovat empiirisiä ja tutkimus varsinaisesti kohdentuu oikeuden yhteiskunnallisiin ilmenemismuotoihin. *Blomstedtin* mukaan oikeushistoria tähtää ”selvittämään sitä, mitä oikeuskulttuurin eri ilmiöt kertovat muinaisten aikojen yhteiskunnista ja ihmisistä sekä näiden tavasta asua ja elää yhteiskunnassa. Tämä merkitsee sitä, että oikeushistoria ei voi eikä saa olla etukäteisesti sidotun normatiivisen ajattelun kahlitsemää.”⁶ *Kekkosen* mukaan oikeushistorian tehtävänä on oikeudellisen muutoksen selittäminen, mikä tarkoittaa oikeudellisten muutosten sijoittamista historiallisiin ja yhteiskunnallisiin yhteyksiinsä.⁷ Yhteiskunta ja sen muutokset olisivat siten se konteksti, josta käsin oikeutta tehdään ymmärrettäväksi.

Oikeushistorian integriteetti nimenomaan oikeustieteenä voi kuitenkin perustua vain oikeuden erityislaatuiseen olemassaoloon voimassaolona, minkä voidaan samalla katsoa määrittävän myös oikeushistorian erityisluonnetta historiatieteiden joukossa. Tähän viittaa nähdäkseni *Paasto*, kun hän näkee oikeushistorian tunnusmerkiksi sen ”mikä on ja mikä nähdään oikeudellisenä ulottuvuutena siinä ilmiökentässä, joka sinällään voi olla – ja onkin – myös muiden historiatieteiden tarkastelun kohteena... Oikeushistoria eroaa muista historiatieteistä juuri

⁵ Jyränki 1989, 15–23, 403–484.

sinä, että se kysyy noiden ilmiöiden oikeudellista ulottuvuutta ja luonnetta ja sitä, mikä merkitys ja asema oikeudella jossain vaiheessa on – ja se voi ja pystyy kysymään sitä olennaisesti tarkemmin kuin muut historiatieteet”⁸. Oikeushistoria ei siten oikeustieteenä tutki ainoastaan ”yhteiskuntaa oikeudessa”, vaan nimenomaan ja erityisesti ”oikeutta yhteiskunnassa”.

Historian ja oikeuden suhde on keskeinen Hans-Georg *Gadamerin* hermeneutiikassa. Hän on nostanut juridisen hermeneutiikan kaiken ymmärtämisen ideaalityypiksi. Ymmärtäminen on soveltamista. *Gadamer* rinnastaa oikeushistorioitsijan ja tuomarin tehtävät. Historiallinen oikeudellinen teksti kuten laki on ymmärrettävissä sen voimassaolosta riippumatta ainoastaan siitä normatiivisesta merkityksestä käsin, joka sillä voisi olla nykyisyydessä. *Gadamerin* mukaan vaikka oikeushistorioitsijalla ei olekaan tehtävänään oikeudellisen ratkaisun tekeminen, hän yrittää löytää lain oikeudellisen merkityksen. Hän ei voi ohittaa tosiasiaa, että hänen tekemisensä kohdistuu oikeudelliseen luomukseen, joka tulee ymmärtää oikeudellisesti. Hänen täytyy kyetä ajattelemaan paitsi historiallisesti myös oikeudellisesti.⁹

Käsillä olevan tutkimuksen metodin kannalta gadamerilainen hermeneutiikka on huomionarvoinen myös siinä suhteessa, mitä historiallinen ymmärtäminen pohjimmiltaan on. *Gadamerin* hermeneutiikka ei tässä suhteessa ole preskriptio siitä, millaista historiallisen tulkintaopin tulisi olla, vaan se pyrkii olemaan deskriptio siitä, mitä historiallisessa ymmärtämisessä tosiasiaa aina tapahtuu metodioppien suosituksista riippumatta.¹⁰ *Gadamer* on rakentanut käsitystään historiallisesta ymmärtämisestä kritisoiden sitä modernia historiallista ajattelua, jota hän kutsuu historiatietoisuudeksi, ja jolla hän tarkoittaa historiallisesti ajattelevan subjektin tietoisuutta toiseudesta suhteessa ajattelemaansa historiaan. *Gadamerin* mukaan menneisyyden ja nykyisyyden horisontit on silloin erotettavissa, kun menneisyys halutaan nähdä sen oman olemisensa termein sen omassa historiallisessa horisontissaan, eikä oman aikamme kriteerein ja ennakkoluuloin. Historiallinen ymmärtäminen tarkoittaa silloin tiedon hankkimista määrätystä historiallisesta horisontista, jotta se, mitä halutaan ymmärtää, voidaan nähdä oikeassa ulottuvuudessaan. Jonkin asian historiallinen ymmärtäminen olisi silloin historialliseen kontekstiin tai tilanteeseen sijoittamista rakentamalla asialle tuo horisontti.

Gadamerin ajattelusta käsin voidaan kysyä, ovatko se horisontti, jossa ymmärtämään pyrkivä henkilö elää, ja se horisontti, johon hän menneisyyden ym-

⁶ Blomstedt 1965, 49–50.

⁷ Kekkonen 1997, 137.

⁸ Paasto 1997, 381.

⁹ Gadamer 1985, 290–305

¹⁰ Ks. Kusch 1986, 123.

märtämiseen pyrkiessään sijoittaa itsensä, toisistaan erillisiä ja suljettuja, ja onko historiallinen ymmärtäminen todellakin historiallisen horisontin ja kontekstin rakentamista. Hänen vastauksensa molempiin kysymyksiin on kielteinen. Historiallinen ymmärtäminen ei jää historiallisen horisontin rakentamiseen, vaan tähtää menneisyyden ja nykyisyyden horisonttien sulautumiseen. Menneisyyden tekstin ja nykyisyyden välillä on aina jännite. Tämän jännitteen hallitsemiseksi on välttämätöntä projisoida tekstille historiallinen horisontti, josta se on peräisin ja joka on erilainen verrattuna nykyisyyden horisonttiin. Tämän historiallisen horisontin luominen ei kuitenkaan ole historiallista ymmärtämistä kuten modernissa historiatietoisuudessa ajatellaan, vaan se on vain välivaihe ymmärtämisen prosessissa, joka on viime kädessä näiden olemassa oleviksi kuvittelemiemme horisonttien sulautumista.

Horisonttien sulautuminen on metafora, jota voidaan tehdä ymmärrettäväksi toisella vertauksella kysymällä, onko keskustelukumppanin ymmärtäminen keskustelussa itsemme sijoittamista keskustelukumppanin tilanteeseen? Näin ei *Gadamerin* mukaan ole. Se nimittäin tarkoittaisi sitä, että jonkun kanssa käytävässä keskustelussa vain yrittäisimme tutustua häneen löytääksemme hänen näkökantansa ja horisonttinsa. Tämä ei ole todellista keskustelua siinä mielessä, että emme yritäkään päästä hänen kanssaan yhteisymmärrykseen jostakin hänen puhumastaan asiasta, vaan keskustelun sisältö on vain väline tutustua toisen henkilön horisonttiin. Modernissa historiatietoisuudessa, jota *Gadamer* kritisoi, tapahtuu samaa, kun siinä asettaudutaan menneisyyden tilanteeseen, jotta oikea historiallinen horisontti saavutettaisiin. Tämä vastaa sitä keskustelupositiota, jossa löydämme toisen henkilön näkökannan ja hänen horisonttinsa – ymmärrämme siis hänen asemansa ja subjektiviteettinsa. Samalla hänen ajatustensa ajatellaan tulevan pelkästään sillä ymmärretyiksi ilman, että meidän tarvitsisi päästä hänen kanssaan yhteisymmärrykseen hänen puhumastaan asiasta.

Modernissa historiallisessa ymmärtämisessä välineestä on *Gadamerin* mielestä tullut päämäärä. Emme pyri ymmärtämään menneisyyden toimijan sanomia asioita, vaan horisontteja ja tilanteita, joista nuo sanomiset ovat peräisin. Tällöin historiallisesti ymmärrettävä teksti pakotetaan luopumaan oikeudestaan väittää jotakin totta. Uskomme ymmärtävämmä, kun näemme menneisyyden historialliselta kannalta, ts. sijoitamme itsemme historialliseen tilanteeseen ja yritämme rekonstruoida historiallisen horisontin. Todellisuudessa olemme silloin luopuneet oikeudestamme löytää menneisyydestä jotakin pätevää ja itsellemme ymmärrettävää totuutta.¹¹

Käsillä olevassa tutkimuksessa tutkimuskohteena ovat toimijat, joiden argumentoima oikeus on menettänyt voimassaolonsa. Nuo argumentit on kuitenkin

¹¹ Gadamer 1985, 269–273.

otettava vakavasti, jos pyrkimyksenä on *Gadamerin* edellyttämällä tavalla päästä keskusteluyhteyteen toimijoiden kanssa siitä oikeudellisesta ongelmasta – heidän puhumastaan asiasta –, joka heitä on omana aikanaan puhutellut. Tutkimuksessa tarkoitukseni on selvittää, mistä jäljempänä esiteltävissä toimivaltakonflikteissa on oikeudellisesti ollut kysymys. Silloin ei ole tyydyttävä yksinomaan historiallisen horisontin rakentamiseen eli rekonstruoimaan toimijoiden mielipiteitä noista kysymyksistä ja selittämään niitä heidän poliittisesta taustasta, sosiaalisesta asemasta, taloudellisista intresseistä tai aatteellisista ja opillisista vaikutteista käsin, vaan on pyrittävä myös arvioimaan toimijoiden käsityksiä kontribuutioina käsittelemistään ongelmista.

Suomalaisessa oikeushistoriantutkimuksessa on keskusteltu paljon vastakkainasettelusta rakennehistorialliseksi ja aatehistorialliseksi kutsuttujen tutkimussuuntausten välillä.¹² Tämä tutkimus asettuu lähtökohdiltaan tuon jaottelun ulkopuolelle, vaikka rakenteellisia selityksiä onkin erityisesti luvussa 4 käytetty. Tuo vastakkainasettelu on tämän tutkimuksen näkökulmasta ainoastaan näennäinen, koska selitettiinpä menneisyyden toimijan mielipiteitä tämän taloudellisista intresseistä tai aatteellisista vaikutteista käsin, kumpikaan ”koulukunta” ei silloin tule kiinnittäneeksi huomiota mielipiteen pätevyyteen, mikä kuitenkin juuri tässä tutkimuksessa on perusteltua jo senkin vuoksi, että tutkimus kohdistuu tässä oikeuteen *de lege lata*, eikä *de lege ferenda*, mikä on oikeudelliseen muutokseen keskittyneessä oikeushistoriantutkimuksessa ollut tavallisempaa.

Klami on puolustanut tällaista normatiivista tarkasteluotetta sillä, että valtiösääntöoikeutta ei voida palauttaa pelkästään ihmisten mielipiteisiin ja käyttäytymiseen. Oikeus on säännön ja käyttäytymisen välistä vuorovaikutusta. Oikeudellinen sääntö- ja käsitejärjestelmä ehdollistaa mielipiteen muodostusta. ”Siksi on täysin mielekäs tutkimustehtävä pyrkiä määrittämään tietyn menneenä aikana voimassa olleen sääntö- ja käsitejärjestelmän mahdollisimman eksakti sisältö.”¹³

Historian toimija on tarkoittanut argumentoimansa oikeudellisen mielipiteen oman aikansa yleisölle vakavasti otettavaksi asia-argumentiksi voimassa olleen oikeuden sisällöstä yleisöä kulloisessakin tilanteessa puhutelleen ongelman kannalta. Tutkija ei silloin voi latistaa tuota mielipidettä pelkäksi toimijan omakoh-taisen subjektiviteetin ilmaukseksi, joka saisi selityksensä hänen omaksumistaan tausta-arvoista tai -intresseistä. Kun toimija on tarkoittanut mielipiteensä oikeaksi ja objektiiviseksi ilmaukseksi oikeuden sisällöstä, tutkijan on tehdäkseen *Kalelan* vaatimalla tavalla oikeutta kohteelleen¹⁴ voitava arvioida sitä, miten hyvin tai huonosti toimija on tässä onnistunut. Tämä ei tarkoita, että tutkijan tulisi pyrkiä muodostamaan oma käsityksensä menneen oikeuden oikeasta sisällöstä,

¹² Keskustelusta kattavasti Mäkelä 1998, 11–37.

¹³ Klami 1984, 11–13.

¹⁴ Kalela 2000, 55.

johon hän sitten vertaisi muita esitettyjä käsityksiä. Tällaisella tuomaritoiminnalla ei ole enää relevanssia, koska sitä menneisyyden oikeusyhteisöä, jolle tulokintasuositus olisi esitettävä, ei enää ole, vaan tarkoitan tällä arviointitehtävällä sitä, että tutkija tarkastelee toimijan argumentointia ja sen johtopäätöksiä sen omista premisseistä käsin. Kun kysymys on tässä tapauksessa poliittisen vallankäytön oikeudellisia edellytyksiä koskevasta valtiosääntöoikeudellisesta argumentoinnista, voidaan argumentoinnin johdonmukaisuutta silmällä pitämällä saada esiin tietoa oikeudellisten ja poliittisten näkökohtien tosiasiallisesta keskinäisestä painoarvosta historian toimijoiden käyttäytymisessä.

Voimassaolonsa menettänyttä oikeutta koskevan argumentoinnin vakavastiotettavuuden kannalta voidaan vielä pohtia, mikä merkitys on annettava sille, että oikeushistoriantutkijan lähteet ovat – ennen kumoamistaan ja tuloaan historian tutkimuksen lähteiksi – kuitenkin olleet oikeudellisia asiakirjoja, oikeuslähteitä.

Renvallin klassisen lähdekritiikin määritelmän mukaan ”lähdekritiikki jakaantuu asiallisesti kahteen suureen kysymysryhmään. Toisen muodostaa sen seikan selvittäminen, mikä asema ja tehtävä asiakirjalla on ollut oman aikansa elämässä, ja toinen on vastauksen etsiminen kysymykseen, miten nuo seikat ovat vaikuttaneet asiakirjassa mainittujen asioiden paikkansapitävyyteen tai siihen, miten tarkoin ne vastaavat todellisuutta”. Edellistä *Renvall* kutsuu ulkoiseksi ja jälkimmäistä sisäiseksi lähdekritiikiksi.¹⁵

Tässä tutkimuksessa käyttämäni oikeuslähteet ovat lähinnä oikeusoppineiden kirjoituksia ja lausuntoja sekä valtiosääntönormien soveltamisratkaisuja tehneiden organitoimijoiden perustelulausumia. Niiden tehtävänä on ”oman aikansa elämässä” ollut ohjata ja perustella normatiivisesti poliittisten toimijoiden käyttäytymistä valtionorganien toimivallasta tutkituissa asiakirjoissa argumentoitujen oikeudellisten näkökohtien välityksellä. Tästä lähteiden ulkoisen lähdekritiikin osoittamasta oman aikansa tehtävästä seuraa tutkimuksessani sisäisen lähdekritiikin kannalta kysymys siitä, millä tavalla tämä nimenomainen lähteinä käytettyjen kirjoitusten ja perustelulausumien normatiivinen tehtävä tietynsuuntaisen politiikan oikeuttamiseksi on muokannut niiden ajatuksellista sisältöä ja laatijoidensa argumentteja voimassa olleen oikeuden ilmentäjinä.

Näin renvallilainen lähdekritiikki ohjaa *Gadamerin* tavoin oikeushistoriantutkijaa ottamaan vakavasti tutkimansa oikeuden kerran olleen voimassaolon. Oikeuslähteen luonne käyttäytymisen ohjaamiseen laadittuna asiakirjana ei historiantutkijan lähteenä muutu muuksi pelkästään sen vuoksi, että se oikeus, jonka osa se kerran oli, on menettänyt voimassaolonsa. Tämä tarkoittaa, että menneisyyden toimijoiden käyttäytymistä tutkiessaan oikeushistoriantutkijan on aistit-

¹⁵ Renvall 1983, 166.

tava ja rekonstruoitava se menneisyyden oikeuden velvoittavuuden kokemus, joka toimijoiden teksteissä, mielipiteissä ja käyttäytymisessä on toimintamahdollisuuksia avaavana ja sulkevana tekijänä ollut läsnä.

Renvallilainen lähdeoppi on kuitenkin sellaisenaan varsin rajoittunut, mihin *Kalela* on eri yhteyksissä kiinnittänyt huomiota. Tämä rajoittuneisuus on osoitettavissa seuraavilla *Ricoeurin* tekstihermeneuttisilla huomautuksilla, jotka koskevat alkuperäisen kommunikatiivisen tapahtuman kuten puheen tai keskustelun eroavuutta niistä kertovista kirjoitetuista teksteistä, jollaiset ovat historian tutkijan lähdemateriaalia:

- 1) Kommunikatiivinen tapahtuma kuten keskustelu on ajan ja paikan suhteen ainutlaatuinen tilanne, joka katoaa, kun se on päättynyt. Kirjoitettu teksti puolestaan on staattinen ja kiinteä entiteetti. Määrätystä kommunikatiivisesta tapahtumasta kertova teksti ei kuitenkaan jähmetä sellaisenaan tuota tapahtumaa, vaan ne merkitykset eri maailmoista, joita teksti avaa, tai paremminkin niiden mahdolliset merkitykset, jotka lopullisesti aktualisoituvat tekstin lukemisessa.
- 2) Kun puhetta tulkitaan kommunikatiivisessa tilanteessa, puhujan intentiot ja puheen merkitys ovat lähellä toisiaan, useimmin kohdin identtisiä. Dialogissa osallistujat yrittävät päästä yhteisymmärrykseen käsittelemästään asiasta. Tutkimusobjektina kirjoitetun tekstin mahdolliset merkitykset ja laatijan tarkoitukset voivat erota huomattavasti. Tekstien tulkinta ei ole välttämättä psykologinen yritys, jossa yritettäisiin tavoittaa laatijan alkuperäiset tarkoitukset. Sen sijaan tekstit ovat avoimina erilaisille toisistaan eroaville tulkinnoille.
- 3) Kommunikatiivisessa tapahtumassa tilanne itsessään ja siihen osallistuvat määrittelevät itse sen, mihin keskustelussa viitataan. Keskustelussa viitataan siihen maailmaan, joka on yhteinen dialogiin osallistujille. Toisin sanoen puheessa viittaukset merkityksiin ovat selvästi näkyviä ja itsestään selviä. Niitä voidaan keskustelutilanteessa vielä selvittää ja tarkentaa. Kirjoitetut tekstit sen sijaan ovat vapautuneita laatijan tarkoituksesta ja ne viittaavat vastaavasti moniin erilaisiin maailmoihin, jotka tulevat olemassa oleviksi kaikissa mahdollisissa viittauksissaan tekstien lukemisessa.
- 4) Kommunikatiivisessa tapahtumassa sanoma on aina osoitettu määrätylle läsnä olevalle henkilölle keskustelun tilanteessa. Kirjoitetut tekstit ovat päinvastoin kaikkien luettavissa. Niillä on selvästi kuviteltu yleisö sellaisena kuin kirjoittaja on sen olettanut, mutta tämä ei määrää eikä rajoita tosiasiallisten lukijoiden määrää.¹⁶

Ricoeurin ajatus kirjallisista lähteistä on *Renvallin* lähdekritiikin toimintalogiik-

¹⁶ Ks. Tontti 2002, 87–91.

kaan nähden aivan päinvastainen. Sen sijaan, että lähdetekstiä tarkasteltaisiin *Ricoeurin* ajatuksen mukaisesti sen synnyttäneestä teosta irtautuneina viittauksina maailmaan, renvällilainen lähdekritiikki pyrkii päinvastoin palauttamaan lähdetekstin osaksi sitä tekoa, josta se on peräisin. Tutkijan tehtävänä on rekonstruoida alkuperäinen kommunikatiivinen tapahtuma, se maailma ja teko, josta lähde kertoo tai on siitä suoraan itse jäänne. Lähteen viittaukset alkuperäisen kommunikaatiotilanteen ulkopuoliseen maailmaan ovat varsinaisen lähdekritiikin ydinaluetta. Näihin viittauksiin tutkijan on lähtökohtaisesti suhtauduttava kriittisesti ja arvioitava tarkoin lähteen laatijan edellytykset kertoa niistä totuudenmukaisesti.

Kalelan lähenäkemys sen sijaan muistuttaa enemmän *Ricoeurin* tapaa ajatella teoista kertovia lähteitä tekstinkaltaisina alkuperästään irrotettuina entiteetteinä. *Kalelan* lähtökohtana on tutkijan kiinnostuksenkohde – hänen esittämänsä tutkimusongelma ja -kysymys. Lähteen asema lähteenä ei ratkea sen synnyn autenttisuudesta suhteessa sen kertomin asioihin, vaan juuri näistä sen kertomista asioista tutkijan sille asettaman kysymyksen kannalta, missä tärkeiksi saattavatkin muodostua juuri lähteen viittaukset sen alkuperäisen synty-yhteyden ulkopuoliseen todellisuuteen. Mykkä todistuskappale arkistossa alkaa puhua tutkijalle lähteenä, kun sen todetaan olevan pätevä todiste vastaamaan tutkijan mieltä askarruttavaan kysymykseen.¹⁷

Tämän tutkimuksen lähteinä on siis sekä menneisyyden oikeudellisten auktoriteettien tekstejä, pöytäkirjattuja mielipiteitä, julkisia/yksityisiä lausumia että muistiinpanoja erilaisista kommunikatiivisista tapahtumista. Sijoitan nuo tekstit toisaalta renvällilaisen lähdekritiikin metodin mukaisesti siihen poliittiseen tilanteeseen, josta ne ovat peräisin. Tässä mielessä niille rakennetaan historiallinen horisontti. Toisaalta tarkastelen samoja tekstejä synty-yhteyksistään irrotettuina kontribuutioina käsittelemistään oikeudellisista ongelmista. Tällöin on huomattava, että toimijat ovat teksteissään ilmaisseet ajatuksensa tuon ajan toimintakontekstille ominaisella tavalla. Kysymys on nyt myös siitä, missä määrin tutkija on sidottu tuohon ilmaisuun ja sille ominaisiin käsitteisiin ja millä edellytyksin tutkija voi rikastuttaa toimijan ajatuksia käsittelemästään ongelmasta tutkijan oman ajan horisontin käsitteillä.

Historiantutkimuksessa noudatetaan tavallisesti Quentin *Skinnerin* formulomaa anakronismin kieltoääntöä: ”No agent can eventually be said to have meant or done something which he could never be brought to accept as a correct description of what he had meant or done.”¹⁸ Tämän mukaisesti *Kalela* on lähtökohtaisesti varoittanut historiantutkijoita anakronismeista: ”Historiantutkijan on

¹⁷ Kalela 2000, 89–97.

¹⁸ Ks. Tolonen Hannu 1992, 128.

kyettävä vastustamaan kiusausta tarkastella tutkimuskohdettaan myöhemmän ajan käsitteitä ja ajatusmalleja hyödyntäen.” Hän puhuu tässä yhteydessä tahattomista anakronismeista.¹⁹

Gadamerin käsitys asiasta on toinen. Hänen mukaansa historiatietoisuuden oikeutettu vaatimus aikakauden ymmärtämisestä sen oman ajan käsittein ei tarkoita, että tulkitsijan tulisi hylätä oman aikansa käsitteet, koska se tekisi ymmärtämisen mahdottomaksi. Historiallinen ajattelu tarkoittaa sen siirtymän esittämistä, jonka alaisiksi menneisyyden käsitteet joutuvat, kun yritämme ajatella niillä. Se sisältää aina yhteyden perustamista menneisyyden ideoiden ja oman ajattelun välille. Yritys omien käsitteiden eliminoinemiseksi ei tulkinnassa ole ai-noastaan mahdotonta, vaan ilmeisen absurdia. Tulkinta tarkoittaa juuri omien käsitteiden mukaan ottamista niin, että tulkittava teksti todella tehdään meitä nykyisyydessä puhuttelevaksi.²⁰

Filosofian historiankirjoitukselle on ominaista rationaalinen rekonstruktio,²¹ jossa menneisyyden filosofin ajatusten ymmärtämiseksi sekä jäljitetään niiden seurauksia ja niiden avaamia ajatusmahdollisuuksia pitemmälle kuin asianomaisen ajattelija on itse tehnyt että ”uudelleen koulutetaan” menneisyyden ajattelijaa osoittamalla, että menneisyyden filosofin ideat voidaan muotoilla paremmin nykyisen käsitteistön avulla.²² Tällainen lähestymistapa historiaan on kyllä tietoisesti anakronistinen, mutta se ei johda *Skinnerin* anakronismin kieltosäännön rikkomiseen, jos tutkija tietoisesti välttää lukemasta menneisyyden toimijan kontribuutioksi mitään sellaista, jota tämä ei ollut voinut tarkoittaa. Näin ymmärrettynä tällaisissa ”tahallisissa” anakronismeissa ei ole kysymys samasta asiasta kuin *Kalelan* tarkoittamissa ”tahattomissa” anakronismeissa.

Tutkijan oman ajan käsitteiden soveltaminen on siten mahdollista menneisyyden tekstien merkityksen rekonstruktiossa, jos 1) menneisyyden tekstissä on ”läsnä” sellainen kysymys tai ongelma, johon käytettävä oman ajan käsitteistö on mahdollinen vastaus ja 2) tutkija tällä tavoin menneisyyden tekstin merkitystä rikastaessaan samalla tietoisesti pidättäytyy lukemasta tekstin laatijan kontribuutioksi mitään sellaista, jota tämä ei ollut voinut tarkoittaa.

1.4 TUTKIMUSTEHTÄVÄ YKSITYISKOHDITTAIN

Tutkimus kohdistuu seuraaviin viiteen oikeudelliseen toimivaltakonfliktiin Suomessa vuosina 1869–1918: 1) Oppi Suomen valtiosta ja kysymys valtakunnan-

¹⁹ Kalela 2000, 84, 103–109.

²⁰ Gadamer 1985, 356–359.

²¹ Rationaalisesta ja historiallisesta rekonstruktioista ks. Rorty 1984 ja Knuuttila 1986.

²² Hintikka 2001, 45; Kusch, 1989, 277.

lainsäädännön voimaansaattamisesta Suomessa 1800-luvun lopulla, 2) Perustuslainvastaisten säädösten promulgointikysymys 1899–1901, 3) Valtiollisen ääni-oikeuden yhtäläistäminen porvarissäädyn valtiopäivävaaleissa vuoden 1869 Valtiopäiväjärjestyksen tulkintakehittelyin ennen yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden säädännäistä toteuttamista 1906, 4 i) Kysymys Venäjän väliaikaisen hallituksen toimivallasta Suomessa vuoden 1917 varsinaisilla valtiopäivillä ja korkeimman vallan käytön järjestelyt vuoden 1917 toisilla valtiopäivillä, sekä 4 ii) Kuninkaankaanvaalin toimittamisen oikeudelliset edellytykset vuoden 1918 ylimääräisillä valtiopäivillä.

1) Oppi Suomen valtiosta ja kysymys valtakunnanlainsäädännön voimaansaattamisesta Suomessa (luku 2)²³

Tämä luku on johdatusta autonomian ajan valtiosääntöajattelun keskeisimpään kysymykseen, Suomen asemaan Venäjän valtakunnassa ja siitä käytyyn opilliseen keskusteluun. Oppi Suomen valtiosta syntyi 1830- ja 1840-lukujen mielipidekirjallisuudessa Ruotsissa osana keskustelua Ruotsin Venäjän-politiikan suunnasta. Oppi sai systemaattista muotoa 1870-luvulta lähtien, kun saksalainen julkisoikeudellinen positivismi omaksuttiin sen teoreettiseksi viitekehykseksi. Muutokset saksalaisessa valtio-oikeustieteessä muokkasivat opin käsitteitä. 1800-luvun lopussa oppia uhkasi Venäjän valtakunnallinen yhtenäistämispoliitiikka, johon kuului vaatimus valtakunnanlainsäädännön ulottamisesta myös Suomeen.

Luvussa tutkitaan, miten opin käsiteapparaatti muuttui toisaalta osana saksalaisen valtio-oikeustieteen kehitystä ja toisaalta suhteessa Venäjän kiristyvään yhtenäistämispoliittikkaan. Se sisältää kritiikin, joka on kohdistettavissa suomalaisessa historian tutkimuksessa 1980-luvulta lähtien yleistyneeseen tapaan käyttää valtakunnanlainsäädännön käsitettä Suomen autonomisen aseman kuvauksen yhteydessä.

2) Perustuslainvastaisten säädösten promulgointikysymys 1899–1901 (luku 3)²⁴

Vaikka valtakunnanlainsäädännön käsitesisältö ei ollutkaan väistämättömässä ristiriidassa Suomen valtioluonnetta koskevan opin kanssa sellaisena kuin tuo oppi miellettiin 1890-luvulla, ei valtakunnanlainsäädännön ulottamisessa Suomeen 1899 menetelty Suomen valtiosäännön määräämällä tavalla. Seurauksena

²³ Luku perustuu artikkeliin, jonka olen julkaissut *Historisk Tidskrift för Finland* aikakausjulkaisussa 1999 numerossa 4 s. 364–387 otsikolla *Läran om den finska staten och frågan om rikslagstiftningen*. Artikkelin on korjattu ja täydennetty tämän tutkimuksen tarpeisiin.

²⁴ Luku on aiemmin julkaistu artikkelina *Lakimiehessä* 2001 numerossa 8 s. 1272–1289 otsikolla *Oikeudellinen argumentointi politiikkana. Perustuslainvastaisten säädösten promulgointi 1899–1901 ja legalistinen historiatietoisuus*.

oli sortovuosina tunnettu Venäjän-suhteiden kriisi, joka eri muodoissaan jatkui aina vuoteen 1917. Ensi vaiheessa kriisissä oli kysymys siitä, miten suomalaisten valtionorgaanien tuli suhtautua laittomiksi miellettyihin venäläisperäisiin säädöksiin.

Nuorsuomalainen poliitikko Tekla Hultin on kirjannut päiväkirjaansa pääkaupungin politikoivien piirien tunnelmia helmikuulta 1899, kun tieto Venäjän valtakunnanlainsäädäntöjärjestyksen Suomessa voimaansaattaneesta helmikuun manifestista oli saapunut: ”Lakimiehet ja valtiomiehet neuvottelivat. Ei ole vielä oikeastaan mitään ratkaisevaa tapahtunut, selittivät he. Niinkauan kuin manifesti on promulgoimatta ja asetuskokoelmassa julkaisematta, ei sillä ole velvoittavaa voimaa, sanottiin. Oli täten opittu uusi sana ’promulgatio’, joka vielä monta kertaa myöhemmin oli tuleva puheeksi. Siis: manifestia ei ole promulgoitava, julkaistava. Jos joku tähän virkkoi: onko senaatilla yleensä oikeus kieltäytyä promulgoimasta, mykistettiin hänet heti oikeudellisilla, poliittisilla ja eettisillä perusteilla. Tietysti oli senaatilla oikeus kieltäytyä. Senhän tuli ennen muita noudattaa maan lakia ja pitää huolta siitä, ettei sitä rikottu. Tämä oli yleinen mielipide kaikissa ajattelevissa ja politikoivissa yhteiskuntapiireissä. Ja kuka ei niinä päivinä olisi politikoinut!”²⁵

Hultinin tarkoittama ”yleinen mielipide” toimijatietoisuudessa on perinteenä siirtynyt historiankirjoitukseen ja säilynyt kansakunnan historiatietoisuudessa vastakkainasetteluna, jossa perustuslaillisuus ja siihen sisältynyt toimiohje senaatin julkaisemisesta kieltäytymisestä on mielletty oikeudellisesti perustelluksi laillisuuden vaatimukseksi, kun taas myöntövyysuuntausta ja siihen sisältyntä julkaisemista puoltanutta kantaa on luonnehdittu joustavaksi tinkimiseksi lain kirjaimesta ja ilmaukseksi poliittisen tarkoituksenmukaisuuden määräävästä asemasta suuntauksen toimijoiden harkinnassa.²⁶

Luvussa selvitetään, mistä vuosien 1899–1901 promulgaatioriidoissa oikeudellisesti oikeastaan oli kysymys, ja kysytään, onko perinnetietoinen pelkistys ns. ensimmäisen sortokauden perustuslaillisuudesta lain kirjaimen tiukkana noudattamisvaatimuksena kaikilta osin perusteltu ja eikö vanhasuomalaiseen myöntövyysajatteluun kuulunut lainkaan oikeudellista ulottuvuutta. Tutkimalla oikeudellisten argumenttien tosiasiallisia vaikutuksia senaattoreiden ratkaisuharkinnassa voidaan kriittisesti havainnollistaa niitä voimia, jotka ovat muokanneet tuota ajanjaksoa koskevan vallitsevan historiatietoisuuden sellaiseksi, jossa promulgointien on voitu katsoa olleen nimenomaan poliittisia eikä oikeudellisia ratkaisuja.²⁷

²⁵ Hultin 1935, 14

²⁶ Tässä suhteessa mitään eroa näkemyksissä juristien ja historiantutkijoiden kirjoittamien historianesitysten välillä ei ole, vrt. Tommila 1999, 83–88; Tommila 1989, 175; Huxley 1990, 156–162; Jyränki 1989, 449–456.

²⁷ Klami 1981, 98.

3) Modernin politiikan ja sille ominaisten oikeudellisten argumentointitapojen synty – Valtiollisen äänioikeuden yhtäläistäminen porvarissäädyn valtiopäivävaaleissa vuoden 1869 valtiopäiväjärjestyksen tulkintakehittelyin ennen yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden säädännäistä toteuttamista 1906 (luku 4)²⁸

Tältä osin tutkimus kohdistuu vuoden 1869 valtiopäiväjärjestyksen (VJ) 12 §:ään, jossa säänneltiin porvarissäädyn valtiopäivävaaleissa äänioikeutettuja ja vaalissa käytettyä varallisuuteen sidottua ääntenlaskumenettelyä. Tutkimuskohteena on niin äänioikeutettujen piirin vähittäinen laajentaminen kuin äänioikeutettujen keskinäisen tasa-arvon lisääminen toisaalta lainsäädännöllisin reformein ja toisaalta perustuslain tulkintakehittelyin oikeudellisen argumentoinnin keinoin. Lainsäädännöllisten äänioikeusreformien yhteydessä tarkastellaan, millä kriteerein erottelu äänioikeutettujen ja äänioikeudettomien välillä tehtiin, ja minkälaisin perusteluin ääniä katsottiin voitavan punnita eri tavoin eri kansalaisryhmille varallisuus- ja veronmaksukriteerein. Ääntenlaskumenettelysäännökseen (VJ 12 § 4) kohdistetuilla erilaisilla tulkintaoperaatioilla kontrolloitiin äänioikeuden käyttäjän varallisuuden tehokasta vaikutusta vaalin tulokseen. Oikeudellisessa argumentaatiossa epävarmuutta aiheutti ensi vaiheessa 1870–1885 se, saattoivatko kaupungit rajoittaa valitsijalle tulevaa varallisuuden mukaan kertyvää äänimäärää vai ei. Toisessa vaiheessa 1885–1905 kysymykseksi muodostui, saattoivatko kaupungit asettaa edellä mainitun momentin nojalla voimaan täysin yhtäläisen äänioikeuden poistamalla varallisuus pohjaiset ääniasteikot kokonaan.

Valtiollisen äänioikeuden yhtäläistämisessä oikeudellisen argumentoinnin keinoin tarkkaillaan erilaisia argumentointistrategioita ja -tyyppejä sekä modernille oikeudelle ominaisten oikeuslähteiden käyttötapojen varhaista muotoutumista osana eri laintulkintaoppeja. Modernin politiikan tunnusmerkkien ilmaantumisen vaiheistamisen avulla kysytään, milloin ja miten moderni politiikka ja sille ominaiset oikeudelliset argumentointitavat politiikan toimivaltaperusteista Suomessa syntyivät.

Valtiopäiväjärjestyksestä säädettäessä 1860-luvulla valtiollisen äänioikeuden sääntelyn lähtökohtana oli ”lockelainen” kansakäsitys, jonka mukaan kansanedustuksen tuli perustua siihen, kuinka paljon itse kukin maksoi valtiolle veroja. Äänioikeus edellytti subjektilta varallisuuden osoittamaa rationaalista ajattelua, yhteiskunnallista riippumattomuutta ja toimintakykyä määrätä omista velvoitteistaan. Parempiosaiset ihmiset olivat osoittaneet rationaalisuutensa omaisuudellaan. Vain tällä tavoin lainsäädännössä kvalifioituilla kansalaisilla katsottiin olevan edellytykset toimia vapaasta tahdostaan yhteiseksi hyväksi. Yhteiskunta-asemassaan heteronomiaan alistetut köyhät eivät voineet olla vapaita ja rationaa-

²⁸ Luku perustuu 1995 hyväksyttyyn valtiotieteiden lisensiaatintutkimukseen *Suostumus ja legaliteetti. Oikeus ja politiikka porvarissäädyn vaalioikeuden sääntelyssä 1869–1905*. Tuota tutkimusta on supistettu tämän tutkimuksen tarpeisiin.

lisia. Nämä poliittisesti vajaavaltaiset suljettiin äänioikeuden ulkopuolelle. Tarkastelujakson lopulla viimeistään Venäjän-suhteiden kriisivaiheen päättäneen suurlakon vaiheissa 1905 kansa alettiin ymmärtämään uudella tavalla valtion rinnalla tahtosubjektiksi. Kansakäsitys muuntui ”rousseaulaiseksi”, jonka mukaan yleistähto muodostuakseen yleistahdoksi ei voinut syrjäyttää tahdonmuodostuksesta vaikutuspiirissään olevia varattomiakaan kansalaisryhmiä.²⁹

Luvussa seurataan, miten äänioikeutta koskeneiden lainsäädäntöhankkeiden ja perustuslain tulkintakehittelyjen oikeudellisen argumentoinnin keinoin poliittiseen subjektiviteettiin oikeutettua kansalaispiiriä vähitellen laajennettiin, sekä kollektiivisen kansakäsitteen sisällön ja oikeudellisen statuksen kehitystä. Kohteenä on sekä se, miten ”lockelainen” kansakäsitys vähin erin muuntui ”rousseaulaiseksi” että se, miten kansa kollektiivisena käsitteenä vähitellen ryhdyttiin osoittamaan ensin poliittisessa ja myöhemmin oikeudellisessa ajattelussa valtiovallan subjektiksi.

Venäjän-suhteiden kriisivaiheessa 1899–1905 myös äänioikeuskysymyksen sääntely joutui uuteen vaiheeseen. Poliittisessa keskustelussa se kietoutui Venäjän-poliittisen menettelytapakysymyksen sisäpoliittiseksi edellytykseksi, jonka ratkaisemistavasta poliittiset ryhmittymät olivat erimielisiä. Äänioikeuskysymys muodostui kotimaisen oikeusjärjestyksen ja sen puolustamistaistelun legitimitietin funktioksi, jollaisena äänioikeuskysymystä voidaan lähestyä erottamalla muodollinen ja normatiivinen legitimitiettikäsité.

Muodollisen legitimitiettikäsitteen mukaan säädetty oikeus saa legitimitietinsä lainsäädäntömenettelyn ja sitä sääntelevien valtiosääntönormien muodollisesta vastaavuudesta. Oikeusnormien velvoittavuus ei edellytä oikeusjärjestyksen ulkopuolista ”arvoa”, vaan ainoastaan sen, että oikeusnormit on asetettu valtiosääntönormien säätämässä järjestyksessä osaksi muodollista oikeusjärjestystä (legaliteettiperiaate). Normatiivisen legitimitiettikäsitteen mukaan sen sijaan menettelyn on taattava kaikkien säädettävien normien vaikutuspiiriin kuuluvien kansalaisten vapaasti ja rationaalisesti antama suostumus (suostumusperiaate).³⁰

Venäjän-suhteiden kriisivaiheessa legaliteettiperiaate oli julkisessa mielipidekentässä lähtökohtaisesti hallitseva, kun valtakunnanlainsäädännön velvoittavuus kiistettiin viittauksin sen lainsäädäntömenettelyllisiin puutteisiin. Se ei ollut Suomen perustuslakien mukaisesti asetettua oikeutta. Tämä oli lähtökohtana ns. passiivisen vastarinnan legalistisille argumenteille joukkomittaisen tottelemattomuuden oikeuttamiseksi venäläisperäisiä säädöksiä kohtaan sen jälkeen, kun ne olivat tulleet promulgoiduiksi. Yksittäistapauksellinen tottelematto-

²⁹ ”Lockelaisesta” ja ”rousseaulaisesta” kansakäsityksestä ks. Tolonen Juha 1989, 44–45, 56–58.

³⁰ Muodollisesta (Max Weber) ja normatiivisesta (Jurgen Habermas) legitimitiettikäsitteestä ks. Tuori 1988, 9–35.

muusasenne saattoi kuitenkin avartua suostumusperiaatteen viitoittamaan joukkomittaiseen vastarintaan, joka suuntautui myös kotimaisia valtioinstituutioita kuten säätyvaltiopäiviä tai senaattia vastaan. Passiivinen vastarinta saattoi Venäjän vallankumousliikkeen kyljessä muuttua myös aktiiviseksi. Siksi luku sisältää ekskursioon ns. aktivistien ja työväenliikkeen antilegalistiseen argumentointiin aktiivisen vastarintapolitiikan perusteluna ja äänioikeuskysymyksen avaamana yhteyskanavana kansansuvereenisuusperiaatteeseen.

Säätyvaltiopäivien legitimizeettikriisi puhkesi viimeistään vuosien 1904–05 valtiopäivillä, kun Venäjän-poliittisen tottelemattomuuden vaatimuksen katsottiin estävän valtiopäiville annetun äänioikeusreformin käsittelyn. Passiivisen vastarinnan perustuslaillisen suuntauksen edustajat katsoivat valtiopäiviltä puuttuvan oikeudelliset edellytykset toimia säännönmukaisesti. Luvussa seurataan, miten legaliteettiperiaate tuon jälkeen sai politiikan legitimizeettikriteerinä suostumusperiaatteen kilpailijakseen.

Juuri äänioikeuskysymyksen käänteillä ja kohtaloilla oli tärkeä legitimizeettikriittinen merkitys poliittisessa julkisuudessa, jossa muodollinen perustuslainmukaisuus kohtasi kasvavia vaikeuksia oikeuden velvoittavuuden tyhjentävänä perusteluna. Normatiivinen legitimizeettikäsitys avasi mahdollisuuden legitimizeettikritiikkiin ja tottelemattomuuteen myös kotimaista oikeusjärjestystä ja säätyvaltiopäiviä vastaan muodollisen perustuslainmukaisuuden vaatimuksesta riippumatta. Suostumus- ja legaliteettiperiaatteen vastakkainasettelu kärjistyi 1905 työväenliikkeen ja aktivistien poliittisessa julkisuudessa esiin nostamassa vaatimuksessa perustuslakia säätävästä kansalliskokouksesta, jonka tehtäväksi ajateltiin demokraattisen kansanedustus- ja äänioikeusuudistuksen toteuttaminen. Luvussa seurataan, miten tämä vastakkainasettelu huipentui vuoden 1905 suurlakossa, jossa keskeinen erimielisyys vallitsi kysymyksestä, oliko eduskunta- ja äänioikeusuudistuksen säätäminen legaalista kontinueettia noudattaen annettava säätyvaltiopäivien vai tätä kontinueettia suostumusperiaatteen hyväksi tietoisesti rikkoen yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella valittavan kansalliskokouksen tehtäväksi.

4 i) Kysymys Venäjän väliaikaisen hallituksen toimivallasta Suomessa vuoden 1917 varsinaisilla valtiopäivillä ja korkeimman vallan käytön järjestelyt vuoden 1917 toisilla valtiopäivillä (luku 5)³¹

Venäjän väliaikaisen hallituksen asema ja toimivalta Suomessa 1917 oli oikeudellisen ja poliittisen erimielisyyden aiheena. Maaliskuun manifestilla väliaikai-

³¹ Tätä teemaa olen aiemmin käsitellyt *Lakimiehessä* 2002 numerossa 4 s. 555–593 otsikolla *Oikeuskäsitys ja poliittinen valta 1917*. Teema on kuitenkin tämän tutkimuksen tarpeisiin tässä olennaisesti laajennettu ja osittain uudelleen ajateltu.

nen hallitus oli lopettanut tsaristisen hallinnon laittomuuden ajan ja tunnustanut Suomen autonomisen aseman itseään sitovaksi ainakin pääpiirteissään sellaisena kuin se Suomessa ymmärrettiin. Luvussa temana on, missä määrin oikeudelliset näkökohdat tosiasiaa ohjasivat keskeistä poliittista päätöksentekoa ennen kansalaissotaa ja mikä merkitys oikeudellisilla näkökohdilla on kansalaissodan sytymisen selittämisessä. Erityistä huomiota kiinnitetään eduskunnan enemmistön muodostaneiden sosialidemokraattien³² valtiosääntöajatteluun tutkimalla oikeudellisten argumenttien ohjausvoimaa näiden politiikassa. Kysymys on aiheellinen siitä syystä, että sosialidemokraatit olivat ”porvarilliseen laillisuuteen” nähden oppositiossa eivätkä he ideologisista lähtökohdistaan periaatteessa tunnustaneet porvarillisen valtiosäännön velvoittavuutta omaan politiikkaansa nähden. Voidaan kuitenkin kysyä, oliko myös käytännössä niin, että sosialidemokraatit eivät lainkaan olisi pyrkineet perustelemaan politiikkaansa oikeudellisesti ja sitoutumaan autonomisen Suomen oikeusjärjestykseen.

Keskeiseksi muodostuu kysymys väliaikaisen hallituksen toimivallasta eduskunnan hajotukseen kesällä 1917. Historiankirjoituksessa eduskunnan hajotus kuvataan tavallisesti Venäjän väliaikaisen hallituksen asettaman sotilaallisen uhan vuoksi tapahtuneena välttämättömyytenä. Luvussa osoitetaan, että tämän kuvan muodostamisessa ei ole noudatettu lähdekritiikin periaatteita, vaan kuvan muodostaminen ja sen uskottavuus on ymmärrettävissä ainoastaan osana Suomen ja Venäjän välisten suhteiden ajattelutapaa toisen maailmansodan jälkeen. Tarkoitus on arvioida, oliko väliaikaisen hallituksen asemasta käydyllä oikeudellisella väittelyllä ja eduskunnan hajottamisella yhteyttä siihen, että oikeusjärjestys alkuvuodesta 1918 menetti kykynsä ylläpitää yhteiskunnallista koheesiota.

Syksyn 1917 vaaleissa sosialidemokraatit menettivät eduskuntaenemmistön. Vaaleissa he nostivat uudestaan esille vuoden 1905 suurlakon aikaisen vaatimuksensa perustuslakia säätävästä kansalliskokouksesta, joka toimisi revisio- normien määräenemmistösäännöksistä riippumatta. Luvussa arvioidaan tuon vaatimuksen merkityksiä ja funktioita Suomen legalistisessa valtiosääntöperinteessä. Luvussa selvitetään myös korkeimman vallan käytön järjestelyissä syksyllä ja talvella 1917–1918 käytettyjä oikeudellisia argumentteja ja koetetaan luoda kattavaa kuvaa siitä, miten tämä interregnumin vaihe 1917–1919 ylipäättään tulisi valtiosääntöoikeudellisesti mieltää. Keskeiseksi teemaksi vuoden 1917 toisten valtiopäivien kohdalla nousee se, miten porvarienemmistöinen eduskunta vähin erin Venäjän lokakuun bolshevikkiaappauksen jälkeen ryhtyi soveltamaan niitä samoja oikeudellisia ajattelu- ja argumentaatiomalleja Suomen asemasta, joita sosialistienemmistöinen perustuslakivaliokunta oli jo keväällä ja kesällä kehitellyt.

³² Sosialidemokraatit kirjoitetaan tutkimuksessa tässä muodossa yhdellä a:lla, koska se oli tutkitavalle ajankohdalle ominainen kirjoitustapa.

4 ii) Kuninkaanvaali vuoden 1918 ylimääräisillä valtiopäivillä (alaluku 5.12)³³

Toimitettaessa kansalaissodan jälkeen vajaalukuisessa eduskunnassa kuninkaanvaali lokakuussa 1918 virallisasiakirjoissa esitettiin sen perusteeksi kustavilaisen hallitusmuodon 38 §:n säännös. Vaalin laillisuus oli kuitenkin erimielisyyden aiheena jo sitä toimitettaessa. Luvussa arvioidaan, missä mielessä tuo vaali oli osa kansalaissodan jälkeistä monarkistien reaktionääristä poliittista vallankäyttöä ja missä mielessä perustuslain soveltamista. Kuninkaanvaalin oikeudellista luonnetta on tarkasteltava suhteessa korkeimman vallan käytön järjestelyihin vuoden 1917 toisilla valtiopäivillä. Kysymys on aiheellista keskusteluttaa suhteessa niihin viimeaikaisessa historiantutkimuksessa esitettyihin näkemyksiin, joissa monarkismille on pyritty tekemään oikeutta nimenomaan legalistisin argumentein.³⁴

³³ Teemaa olen aiemmin käsitellyt *Historiallisessa Aikakauskirjassa* 1999 s. 230–241 otsikolla *Valtiomuototaistelu oikeudellisessa viitekehyksessään*. Sen keskeiset tulokset on koottu osin uudelleen ajateltuina tähän alalukuun.

³⁴ Vares 1998.

2 Oppi Suomen valtiosta ja kysymys valtakunnanlainsäädännöstä¹

2.1 PORVOON VALTIOPÄIVIEN (1809) MERKITYKSEN HISTORIAALLINEN VAI RATIONAALINEN REKONSTRUKTIO

1800-luvun lopun oikeustaistelun päivistä alkaen Suomessa oli opetettu ja opittu, että Suomen valtio perustettiin ja sen valtiosääntö vahvistettiin Aleksanteri I ja Suomen säätyjen kohdatessa Porvoossa vuonna 1809.² Viime vuosikymmenten historian tutkimuksessa tähän käsitykseen on suhtauduttu torjuvasti ja katsottu opin Suomen valtiosta syntyneen pikemminkin suomalaisten oppineiden vähittäisen kirjoituspyötyöskentelyn tuloksena 1800-luvun kuluessa. Porvoossa ei tehty mitään valtiosopimusta eikä perustettu valtiota, vaan solmittiin keskiajalta peräisin oleva herruussopimus uuden hallitsijan ja sen alamaisten välillä.³

Suomalaiset oikeustaistelijat antoivat 1800-luvun lopulla Porvoon tapahtumille merkitystä sijoittamalla valtiopäivien tapahtumat ja ilmaukset 1800-luvun loppu eurooppalaisen, lähinnä saksalaisen, valtio-oikeuden merkitysjärjestelmään. He siis tarkastelivat Porvoon tapahtumia ajankohtansa saksalaisen oikeustieteen käsitteiden ja teorioiden muodostaman spektrin tai suodattimen lävitse. Heidän tarkoituksenaan ei ollut vähimmässäkään määrin selvittää, mitä Porvoossa todella tapahtui, vaan heitä askarrutti kysymys, oliko Suomi valtio 1800-luvun lopun saksalaisen valtio-oikeuden tarkoittamassa merkityksessä. He kysyivät 1800-luvun lopulla, mikä oli Porvoon tapahtumien nykyhetkinen merkitys.

Historiantutkijoiden piirissä tällaista lähestymistapaa on pidetty virheellisenä, epähistoriallisena ja anakronistisena. Osmo Jussila on etsinyt Porvoon tapahtumille merkitystä siitä, mitä oli tapahtunut sitä ennen vastaavissa tilanteissa, kun Venäjän hallitsija valloitti valtansa alle uusia alueita ja kansoja Venäjän länsirajalla. Hän on pyrkinyt etsimään Porvoon tapahtumien alkuperäistä merkitystä.

On huomattava, etteivät erot *Osmonsalon* ja *Jussilan* Porvoon tapahtumien merkityksellistämässä ole vähäisessäkään määrin seurausta siitä, että Jussilalla

¹ Historiantutkijat käyttävät samaa tarkoittaen termiä yleisvaltakunnallinen lainsäädäntö. Alkuperäinen ruotsinkielinen termi on kuitenkin 'rikslagstiftningen', johon käyttämäni valtakunnanlainsäädäntö-termi viittaa.

² Ks. esim. Osmonsalo 1949, 50.

³ Jussila 1995, 17–18.

olisi ollut käytettävissä tapahtumista uusia lähteitä,⁴ vaan erot ovat puhtaasti seurausta erilaisesta lähestymistavasta menneisyyteen. Kysymys ei kuitenkaan samalla ole siitä, että ainoastaan toinen olisi oikea ja toinen väärä historian tutkimuksen kannalta, vaan molemmilla on oikeutuksensa omista lähtökohdistaan.

Kysymys on nähdäkseni erottelusta historiallisen ja rationaalisen rekonstruktion välillä. Kun kysytään historiallisen teon tai tekstin alkuperäistä, tekijänsä tai laatijansa itse sille antamaa merkitystä, puhutaan historiallisesta rekonstruktiosta. Kun taas puhutaan menneisyyden teon tai tekstin nykyhetkisestä, syntyajan kohdastaan irtautuneesta merkityksestä, puhutaan rationaalisesta rekonstruktiosta.

Erottelu historiallisen ja rationaalisen rekonstruktion välillä on peräisin filosofian historian tutkimuksesta.⁵ Historiallisessa rekonstruktiossa menneisyyden filosofisia tekstejä tulkitaan niiden oman ajan kontekstista, aatehistoriallisesta taustasta, käsin. Filosofisten käsitteiden käytössä kiinnitetään tarkoin huomiota niiden merkityseroihin historiallisessa ja modernissa kontekstissa. Anakronismeja pyritään välttämään erityisellä periaatteella: ”Minkään agentin ei tule sanoa tarkoittaneen tai tehneen sellaista, mitä häntä ei koskaan olisi saatu hyväksymän korrektiksi kuvaukseksi siitä, mitä hän tarkoitti tai teki.” Tutkimustavoitteena on löytää toimijan alkuperäinen intentio tekstin kirjoittajan horisontista käsin. Tulkinnassa otetaan huomioon vain se, mikä reaalisesti olisi voinut ohjata tekstin laatijan ajatuskulkuja pyrkimällä tietoisesti välttämään tulkinnassa tekstin laati-mishetkeä myöhempiä ideoita. Rationaalisessa rekonstruktiossa sen sijaan menneisyyden filosofeja pidetään aikalaisina, joiden kanssa voidaan vaihtaa ajatuksia ajankohtaisista filosofisista kysymyksistä. Menneisyyden tekstejä tulkitaan modernissa kontekstissa, jossa menneisyyden teksti käännetään kontribuutioksi moderneihin keskusteluihin. Etualalla on menneisyyden auktoriteetin tekstin nykyhetkinen merkitsevyys – se, mitä annettavaa tällä on moderneihin kysymyksiin perehtyneelle lukijalle.⁶

Historiallisen rekonstruktion pääpaino on tekstin laatijan horisontissa. Siinä tutkimusongelmana on, mitä tekstin laatija on sanoillaan tarkoittanut, kun taas rationaalisessa rekonstruktiossa etualalla on tekstin vastaanottajan horisontti ja tämän tulkintaprosessi. Keskeinen kysymys ei olekaan, mitä tekstin laatija tarkoitti, vaan miten meidän tulkinta-auditoriona on ymmärrettävä tekstin laatijan sanat. Näin ajatellen rationaalisessa rekonstruktiossa historiallisilla teksteillä tai teoilla ei ole yhtä oikeaa, objektiivista merkitystä, vaan eri aikoina tulkinta-auditorion muuttuessa ajallisesti ja kulttuurisesti tähän nähden relatiivisia, vaihtelevia erilaisia merkityksiä. Rationaalisessa rekonstruktiossa teksti ymmärre-

⁴ Jussila 1987, 170.

⁵ Ks. Rorty 1984.

⁶ Knuuttila 1986, 9–19.

tään laatijastaan irtautuneeksi tutkimuskohteeksi, jonka järkevä tarkoitus avautuu tulkitsijansa kontekstista käsin.

Epäilyksetöntä on, että akateeminen historian tutkimus on perustanut legitimitteittinsä aina Leopold v. Ranken ajoista historiallisen rekonstruktion idean vaaraan. Keskeistä on juuri ollut tutkijan itsensä sammuttamiseen palautuva anakronismin kielto sääntö. Tästä huolimatta nimenomaan rationaalinen rekonstruktio oli legitiimi lähestymistapa menneisyyteen 1800-luvun lopun suomalaisten oikeustaistelijoiden tilanteessa. He eivät itse asiassa olisi voineet toimia toisin. He eivät olisi voineet omaksua historiallisen rekonstruktion mukaista lähestymistapaa Porvoon valtiopäivien tapahtumiin syystä, jota kutsun noiden tapahtumien voimassaolovaikutukseksi. Oikeustaistelijat elivät vielä 1800-luvun lopulla Porvoon tapahtumien vaikutus kentässä. Riippumatta siitä, solmittiinko tuolloin valtiosopimus tai herraussopimus, tuolla sopimuksella tai järjestelyllä oli oikeusvaikutuksia, jotka lakkasivat vasta Suomen itsenäistyttyä. Lähestymistavan valintaan historiallisen ja rationaalisen rekonstruktion välillä vaikuttaa suoraan se, elääkö menneisyyden tarkkailija tarkastelemiensa tosiseikkojen oikeusvaikutusten piirissä vai ovatko nuo vaikutukset jo lakanneet. Oikeustaistelijoita ei askaruttanut se, mitä Porvoossa oli tapahtunut, vaan se, mikä oli noiden tapahtumien vaikutus Suomen oikeusaseman määrittelyssä tuolloisessa toimintaympäristössä. Tässä rationaalisessa rekonstruktiossa Aleksanteri I:n hallitsijanvakuutuksen sanojen oikeudellinen toimintaympäristö käsitteineen ja teorioineen oli jatkuvasti muuttuva. Porvoon tapahtumia oikeustaistelijat eivät voineet tarkastella pelkinä faktoina, vaan faktat saivat merkityksensä oikeusvaikutuksistaan, jotka puolestaan määriteltiin 1800-luvun lopun toimintaympäristöstä käsin.

Tällainen lähestymistapa vastaa kansainvälisessä oikeudessa noudatettavaa intertemporaliteetti-doktriinia. Sen mukaan oikeustositseikat eivät vanhene samalla, kun näistä tosiseikoista seuraavat oikeusvaikutukset vanhenevat. Oikeustositseikka on kiinteä menneisyyden objekti, joka on immuuni oikeusjärjestelmän muutoksille. Oikeusvaikutukset puolestaan muovautuvat oikeusjärjestelmän muutoksen mukana ja ovat luonnehdittavissa sen muutosten mukaisesti.⁷

Menneisyyden ja nykyisyyden yhteyttä osoittava voimassaolovaikutus näkyy siinä, että arvio sopimuksen tai järjestelyn syntyhetkistä sisältää aina tulkintakannanoton tai -suosituksen niiden nykyhetkisestä merkitsevyydestä, joka puolestaan voi olla irtaantunut sopimuksentekijöiden tai järjestelyyn osallisten alkuperäisistä tarkoituksista. Näin on etenkin, jos se intellektuaalinen toimintaympäristö, josta käsin sopimuksen tai järjestelyn oikeusvaikutuksia luonnehditaan, on muuttunut. Toimijakeskeinen alkuperäinen tarkoitus muuntuu siis toimintaympäristön muuttuessa auditoriosidonnaiseksi järkeväksi tarkoitukseksi. Olisi siksi

⁷ Korhonen 2000, 136–138.

väärin edellyttää oikeustaistelijoilta historiallisen rekonstruktion mukaista lähestymistapaa, koska se kysymys, johon haettiin vastausta, ei ollut, mitä Porvoossa todella tapahtui, vaan, oliko Suomi valtio, jolloin se, miten valtio käsitteellistettiin ja se, oliko tietty alueellinen muodostelma valtio, ratkesi 1800-luvun lopussa eri sääntöjen mukaan kuin saman vuosisadan alussa.

Eri asia on, että oikeustaistelijat esittivät uusien teorioiden mukaiset päätelmänsä Suomen asemasta ikään kuin Aleksanteri I:n tarkoituksina, koska konstruoidulle Suomen valtiolle oli esitettävä luonteva syntyhetki. Tässä mielessä konstruktiot olivat aidosti anakronistisia. Tästä huolimatta oikeustaistelijoiden omaksuma rationaalisen rekonstruktion ohjelma oli ainoa mahdollinen, koska voimassaolovaikutuksen vuoksi historiallisen rekonstruktion ohjelma ei ollut mahdollinen eikä se olisi vastannut kysymykseen, mikä oli Suomen asema 1800-luvun lopulla. Heille riitti vanhojen asiakirjojen sana ”valtio” ja saksalaisen oikeustieteen sille 1800-luvun lopulla antama käsitesisältö. Porvoon tapahtumien historialliselle rekonstruktiolle tuli sijansa itse asiassa vasta voimassaolovaikutuksen lakattua. Kun on siirrytty sopimuksen tai järjestelyn vaikutuspiiristä pois, kukaan ei enää kysele sen syntyhetkien nykyhetkistä merkitysvyyttä.

Jussila on töissään kysynyt, mitä Aleksanteri I tarkoitti hallitsijanvakuutuksen sanoilla perustuslaeista ja konstituutioista. Hän on tullut siihen tulokseen, että Venäjän yksinvaltaisessa ja luonnonoikeudellisessa traditiossa niillä tarkoitettiin lähinnä alamaisten keskinäisiä suhteita säätelevän kuten Ruotsin vuoden 1734 yleisen lain perusperiaatteita ja eri säätyjen privilegioita suhteessa toisiinsa. *Jussila* on kiinnittänyt huomion historiallisen rekonstruktion ohjelman vaatimusten mukaisesti hallitsijanvakuutustekstin laatineen venäläisen osapuolen käsityksiin. *Jussilan* käsityksen mukaan Aleksanteri I tarkoituksena oli Porvoossa ainoastaan vahvistaa ja säilyttää alamaisten keskinäiset oikeussuhteet ennallaan. Hänen tarkoituksenaan ei ollut rajoittaa omaa itsevaltiuttaan Suomessa.⁸

Voidaan kysyä, onko historiallisen rekonstruktion ohjelma tässä suhteessa ainoa oikea. Onko venäläisen osapuolen ymmärrys yksinomaan ratkaiseva, vai tulisiko myös hallitsijanvakuutustekstin vastaanottajien, suomalaisen osapuolen, käsitys ottaa huomioon. Miten heillä oli aihetta ymmärtää muuttuvassa oikeudellisessa toimintaympäristössä Porvoon valtiopäivien aikaisten asiakirjojen sanat perustuslaista, konstituutiosta ja valtiosta? Olisiko hallitsijanvakuutuksen sanat auditorionäkökulmasta ymmärrettävä tarkoittaneen hallitsijan ja alamaisia edustaneiden säätyjen keskinäisiä valtasuhteita sääteleviä perustuslakiasiakirjoja kuten vuoden 1772 Hallitusmuotoa (HM) ja vuoden 1789 Yhdistys- ja vakuuskirjaa kuten suomalaiset melko pian Porvoon valtiopäivien jälkeen ajattelivat. Suomalaisien käsitysten mukaan hallitsijan valtaa rajoittivat Suomessa säätyjen poliittiset oikeudet.

⁸ Ks. *Jussila* 1987 ja 1969.

Historiallinen ja rationaalinen rekonstruktio eivät välttämättä ole toisensa poissulkevia lähestymistapoja, vaan lähtökohtien yhdistämistä voidaan tukea *Klamin* huomautuksella, että Aleksanteri I tarkoitusta harkittaessa voidaan olettaa, että hän ja M. Speranski sanoja valitessaan myös ottivat huomioon, miten ne ymmärrettäisiin Suomessa.⁹

Seurattaessa seuraavassa suomalaisten oikeusoppineiden Aleksanteri I:n toimille etsimää järkevää tarkoitusta osana muuttuvaa 1800-luvun oikeudellista toimintaympäristöä lähtökohdaksi otetaan *Jussilan* teesi Suomen valtion synnystä vähittäisenä intellektuaalisena prosessina oppineiden kirjoituspöydällä, mutta samalla kuitenkin kiistetään hänen väitteensä, että kyseessä olisi ollut puhdas teoria vailla käytäntöä ja organitoimia.¹⁰

2.2 SUOMI VALTIONA REAALIUNIONISSA VENÄJÄN KANSSA – J. J. NORDSTRÖMISTÄ L. MECHELINIIN

Suomen valtio-idean systemaattisen kehittelyn alkuvaiheet Israel Hwasserin ja A. I. Arwidssonin välisessä keskustelussa ovat useasta yhteydestä tunnetut.¹¹ Siksi niitä ei tässä ole syytä kerrata. Sen sijaan J. J. Nordströmin kontribuutio keskusteluun oli ensimmäinen yritys käsitteellistää Porvoon tapahtumia kansainvälis- ja valtio-oikeudellisesti. Vetoaminen ulkomaisiin auktoriteetteihin antoi näkemykselle uskottavuutta ja yleispätevyyttä. J. V. Snellman totesikin myöhemmin Nordströmin merkityksestä: ”(H)errat voivat oppia tietämään, mitä (...) Grotiuksella, Pufendorfilla ja Vattelilla on ollut tästä sanottavaa.”¹²

Jussilan historiallisen rekonstruktion mukaan Porvoossa solmitulla keskiaikaisella status- tai herruussopimuksella ei perustettu hallitsijan valtaoikeuksia eikä säätyjen oikeuksia, koska ne olivat olleet olemassa jo aikaisemmin ja tällaisesta sopimuksesta riippumatta. Sillä ainoastaan taattiin entisen oikeusjärjestyksen jatkuminen. Tällaista sopimusta ei tule hänen mukaansa tarkastella modernin perustuslaillisuuden ja vallanjaon näkökulmasta.¹³

Jussilan kuvaama taaksepäin katsova olemassa olevan statuksen vahvistava sopimus ei itse asiassa ole lainkaan sopimus juridisessa mielessä, koska sopimuksen luonteeseen kuuluu, että osapuolet tulevaisuuteen nähden vaihtavat, siirtävät ja vastaanottavat oikeuksia ja velvollisuuksia. Sopimus on nimenomaan olemassa olevan statuksen muuttamista, ei sen säilyttämistä. Nimenomaan tällai-

⁹ Klami 1981, 69–71.

¹⁰ Jussila 1984, 23–27.

¹¹ Ks. esim. Jussila 1987, 69–82; Klinge 1968; Junnila 1972.

¹² Klinge 1986, 174; Klami 1981, 76–77.

¹³ Jussila 1987, 27–28.

nen juridinen sopimus oli Nordströmin lähtökohtana. Nordströmin mukaan Suomi oli ensin inkorporoitu aseiden voimalla venäläiseksi maakunnaksi. Aleksanteri I saattoi kuitenkin mielensä mukaan määrätä Suomen valtiolaitoksesta. Hän oli Porvoon valtiopäivillä muuttanut Suomen statusta vahvistamalla perustuslait, jotka Suomen säädöt ottivat vastaan. Näin Suomi kiinnitettiin myös valtiollisella siteellä, eikä vain aseellisen mahdin pakosta, hallitsevaan valtioon. Aleksanteri I oli valtiopäivillä antanut eräänlaisen sitovan lahjanlupauksen. Hänellä oli ollut oikeus, jonka hän siirsi Suomen asukkaille. Ulkomaisiin oppineisiin vedoten Nordström määritteli täydellisen lupauksen tapahtuvan silloin, kun joku henkilö ei ainoastaan sitoudu tulevaisuudessa suorittamaan toiselle jotakin, vaan samalla myös ilmoittaa siirtävänsä toiselle täyden oikeuden vaatia ensin mainitulta sitä, mitä tämä on luvannut. Koska suomalaisten puolelta ei ollut tapahtunut vastavuoroista oikeuksien siirtoa, Nordström määritteli sopimuksen ei-vastavuoroiseksi sopimukseksi, mikä ei kuitenkaan vähentänyt sen sitovaa voimaa. Yksipuolinen peruuttaminen ei ollut mahdollista, vaan sopimus oli muutettavissa ainoastaan osapuolten yhteisymmärryksessä, koska Aleksanteri oli yksipuolisesti siirtänyt suomalaisille oikeuden vaatia, mitä Aleksanteri oli hallitsijanvakuutuksessa luvannut.

Siltä varalta, että Porvoon hallitsijavakuutuksen tulkinnasta ilmeni epäselvyyttä, Nordström selvitteli rohkeasti, jälleen ulkomaisiin auktoriteetteihin vedoten, yleisiä sopimuksen tulkintaperiaatteita kuten sitä, että epäselvää sopimusta on tulkittava sen laatijan vahingoksi. Jaottelussa personaali- ja reaaliosopimukseen, Nordström asettui reaaliosopimuksen kannalle. Sopimus ei siten sitonut ainoastaan asianosaisia, vaan myös näiden seuraajia. Suomi oli siten saanut valtiolaitokselleen ja vanhoille perustuslaeilleen vahvistuksen ei-vastavuoroisella reaaliosopimuksella. Unioni oli kuitenkin epätasa-arvoinen Venäjän eduksi (unio realis inequalis).¹⁴

Valtiosäätyjen koolle kutsuminen oli hallitsijan prerogatiivi, jota seuraavan kerran käytti Aleksanteri II vasta 1863. Suomen perustuslait olivat jo yleisön tietoisuudessa J. P. Palmenin julkaisujen ansiosta. Suomalaisten aloitteesta Aleksanteri II valtiopäiväpuheessaan lupasi pysyä ”perustuslaillisesti rajoitetun ruhtinasvallan pohjalla”. Vuoden 1869 valtiopäiväjärjestyksessä, jonka Aleksanteri allekirjoituksellaan vahvisti uudeksi perustuslaiksi, viitattiin nimenomaisesti vuoden 1772 Hallitusmuotoon ja vuoden 1789 Yhdistys- ja vakuuskirjaan hallitsijan valtaoikeuksien lähteinä ja rajoittajina. Nämä olivat yhdessä kunkin hallitsijan antaman hallitsijanvakuutuksen kanssa muodollisia viitteitä siitä, että kustavilaiset perustuslait olivat Suomessa voimassa. Tärkeämpää oli kuitenkin se,

¹⁴ Jussila 1987, 77–86; *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 105 osa.II. Adolf Ivar Arwidssonin tutkimuksia ja kirjoitelmia*, 269–284 (1909).

että niitä noudatettiin tosiasiallisesti myös lainsäädäntökäytännössä. Käytäntö nimittäin vakiintui vuoden 1901 asevelvollisuuslakiin asti sellaiseksi, ettei hallitsija eivätkä muutkaan venäläiset organit tehneet yksipuolisia muutoksia säätyjen käsittelemiin lakiesityksiin, vaan hallitsija hyväksyi tai hylkäsi ne säätyjen esittämän sisältöisinä. Mikäli hallitsija ei hyväksynyt säätyjen tekemiä muutoksia lakiesitykseensä, hän ei yksipuolisesti muuttanut säätyjen vastausta, vaan antoi säätyjen käsiteltäväksi uuden lakiesityksen.¹⁵ Tällaista menettelyä edellytettiin perustuslaeissakin. Oppi Suomen perustuslaillisesti hallitusta valtiosta ei ollut enää 1800-luvun lopulla vain teoriaa tai ”Hwasserin fantasiaa”, vaan mitä suuremmassa määrin myös jo käytäntöä.

Leo Mechelinin professorinväitöskirja ”Om statsförbund och statsunioner” (1873) perustui saksalaiseen valtio-oikeustieteeseen ennen Saksan yhdistymistä 1871. Mechelin tarkasteli valtioyhdistyksiä jäsenvaltioiden näkökulmasta. Kokonaisuus ei ollut osiensa summaa enempää. Mechelin näki valtioyhdistykset yksityisoikeudellisten yhtiöiden ja yhdistysten analogioina, joiden tarkoituksena oli ainoastaan koota voimavaroja tinkimättä jäsenvaltioiden erityispiirteistä ja itsenäisestä liikkuma-alasta.¹⁶

Valtio-oikeustieteessä oli 1860-luvulta lähtien ryhdytty vaatimaan uudenlaista täsmällisyyttä keskeisten käsitteiden määrittelyssä. Mechelin torjui filosofisiin järjestelmiin kiinnittyvät spekulatiiviset ajatusluomukset valtio-käsitteestä. Jos oli ratkaistava, oliko Romanian ruhtinaskunta valtio, ei siinä auttanut hegeliläinen määritelmä valtiosta siveellisen idean todellisuutena. Valtioon kohdistuva juridinen tutkimus oli Mechelinin mukaan perustettava positiivisten oikeussuhteiden objektiiviselle pohjalle. Siihen tarvittiin valtion yleispäteviä juridisia tunnusmerkkejä. Määrätyn maa-alueen ja vakituisen väestön ohella Mechelin havaitsi tärkeäksi valtion itsenäisyyden oikeudellisella alueella, ts. oikeuden riippumattomana valtion ulkopuolisesta vallasta itsenäisesti päättää valtion omasta perustuslaista ja oikeusjärjestyksestä. Tämä oikeus muodosti suvereniteetin, valtiovallan. Se liittyi erottamattomasti valtio-käsitteeseen. Ilman suvereenisuutta ei ollut valtiota eikä ilman valtiota voitu puhua suvereenisuudesta. Jos suvereenisuus, oikeus valtion omaan lainsäädäntöön, menetettiin, lakkasi valtionkin olemassaolo.¹⁷

Suvereenisuutta arvioitaessa keskeistä ei ollut valtion ”suurempi tai pienempi riippuvuus toisesta valtiosta”, vaan oikeus määräysvaltaan sisäisissä oikeusjärjestystä koskevissa asioissa. Suvereenisuus ei edellyttänyt kansainvälistä riippumattomuutta. Monet valtiot olivat siinä suhteessa liittosopimuksin rajoittaneet

¹⁵ Jussila 1990, 370.

¹⁶ Federley 1965, 42–45; Mechelin 1873, 14–16; Jyränki 1989, 413–416.

¹⁷ Hegel 1994, 204; Mechelin 1873, 2–12; Klami 1981, 81–82.

toimintavapauttaan. Valtion suvereenisuus ei myöskään edellyttänyt toisten valtioiden tunnustusta. Valtio-oikeudellinen suvereniteetti oli siis ensisijaista, kansainvälisoikeudellinen vain sen seuraus. Mechelinin mukaan valtio saattoi luovuttaa kansainvälisluontoisten suvereniteettioikeuksiensa käyttämisen orgaanille, jotka eivät olleet sen omia, menettämättä vielä siten oikeutta olemassaoloonsa valtiona. Suvereenisuus saattoi siis olla jaettu siinä mielessä, että toiset orgaanit, jotka välttämättä eivät olleet valtion omia, saattoivat käyttää valtion kansainvälisoikeudellisia toimivaltuuksia, kun taas toiset, valtion omat, orgaanit käyttivät valtio-oikeudellisia toimivaltuuksia.¹⁸

Tällaisten tunnusmerkkien puitteissa Suomi voitiin ymmärtää valtio-oikeudellisen suvereenisuuden merkityksessä valtioksi, erilliseksi oikeuspiiriksi, jossa valtiovaltaa käyttivät sen omat orgaanit toisten perusteiden mukaisesti kun keisarikunnassa. Mechelin katsoi – Nordströmiä mukaillen – Suomen sopimussuhteen vastaavan reaaliunionia, jossa Suomi oli valtio-oikeudellisesti suvereenissa ja Venäjään rinnasteisessa, mutta kansainvälisoikeudellisesti alisteisessa asemassa.¹⁹

2.3 SAKSALAINEN VALTIO-OIKEUDELLINEN POSITIVISMI

Saksan yhdistymisen ja keisarikunnan liittovaltioperustuslain jälkeen vallitsevaksi julkisoikeudelliseksi virtaukseksi vakiintui valtio-oikeudellinen positivismi. Uuden perustuslain myötä oikeudellinen tutkimus sai positiivis-oikeudellisen perustan. Perustuslain vahvistamisen käsitettiin merkitsevän valtiosäännön muuttumista poliittisten sympatioiden ja intohimojen aiheesta tieteellisen tarkastelun kohteeksi, koska käytännön valtioelämässä syntyviin poliittisiin toimivaltakiistoihin voitiin löytää positiiviseen, voimassa olevaan, oikeuteen perustuva ratkaisu.²⁰

Valtio-oikeustiede mielsi tehtäväkseen systematisoida ja tulkita voimassa olevaa oikeutta. Yksityisoikeudessa vallinneen ns. käsitelainopillisen suuntauksen antaman esimerkin mukaisesti myös valtio-oikeustieteen tuli eristäytyä yhteiskunnassa vaikuttavista ulko-oikeudellisista tekijöistä kuten politiikasta tai moraalista itsenäistyneeksi systeemiksi.²¹ Oikeusjärjestys oli itsetarkoitus. Sen voimassaoloa ei ollut enää tarpeen perustella valistuksen järjellä tai romantiikan

¹⁸ Mechelin 1873, 12–13, 118–120.

¹⁹ Klami 1981, 87; Jyräki 1989, 416.

²⁰ Tuori 1983, 19–20; Federley 1965, 7.

²¹ Tuori 1983, 35–37.

kansanhengellä. Laki oli lainsäätäjän tahdon tuote. Oikeus oli valtiontahdon ilmaus valtiotahdon edustaessa yleistähtoa ja yhteisintressiä. Kaikki oikeus oli säädettyä oikeutta, ja se oli lähtöisin valtionorgaaneista. Kohteensa oikeustieteellisen tutkimuksen oli kohdattava annettuna.²²

Uusi ja kaikissa suhteissa paremmuuttaan entiseen korostava ”tiukan juridinen tarkastelutapa” perustui täsmällisiin käsiteanalyysiin. Eräät peruskäsitteet kuten valtion oikeushenkilöllisyys omaksuttiin sellaisenaan yksityisoikeudesta.²³ ”De juridiska begreppsbestämningarna måste nämligen vara sådana, att rättsatser ut i olika förhållanden med logisk nödvändighet framgå ur desamma.” Näin uuden suuntauksen metodin esitteli sen ensimmäinen huomattava suomalainen edustaja, Robert F. Hermanson.²⁴ Oikeuspositivismille oli tyypillistä oikeuskäsitteiden oikeudenalat ylittävä yleispätevyys ja juridisen syy–seuraus-suhteen mieltäminen tietyllä tavalla analogiseksi luonnontieteellisen kausaliteetin kanssa. Nämä olivat oikeustieteen keinoja vahvistaa käsitystä integriteetistään tieteenalana. Hermansonin mukaan juridisia konstruktioita ei saanut perustaa minäkään tarkoituserän varaan, minkä vuoksi oikeudellisia kysymyksiä tarkasteltaessakin kaikki tarkoituksenmukaisuus- ja intressinäkökohdat tuli jättää huomiotta. Oikeuspositivismissa käsitteet eivät välttämättä liittyneet reaaliin yhteiskunnallisiin suhteisiin, vaan ne elivät itsenäistä elämäänsä suljetun systeeminä puitteissa.²⁵ Tämä suljettu systeemi ei poliittisessa konfliktitilanteessa ottanut huomioon osapuolten tosiasiallisia valta- ja voimaresursseja. Näillä saksalaisen doktriinin piirteillä oli oikeustaistelussa erityistä merkitystä suomalaisille. Suomalaiset pyrkivät oikeustaistelussa nimenomaan rajaamaan ja ratkaisemaan konfliktin tosiasiallisilta valtasuhteilta suljetussa oikeudellisessa sfäärissä.

Myös oikeustaistelun venäläistä osapuolta kiinnostivat saksalaiset opilliset innovaatiot – joskin toiselta kannalta. Valtio-oikeudellisen positivismin alkuperä on mitä selvimmin saksalaisessa yhtenäisvaltioideologiassa ja keisarikunnan syntyisessä vuonna 1871. Alusta alkaen saksalainen valtio-oikeustiede korosti nationalistisin painotuksin liittovaltiota ja sen kokonaisuutta edustavaa roolia osavaltioiden kustannuksella. Tätä ilmensi oppi liittovaltiolle kuuluvasta jakamattomasta suvereenisuudesta, jossa valtakunnanlainsäädännöllä oli ehdottoman yliverlainen asema osavaltioiden lainsäädäntöön nähden.²⁶

Tämä valtiovallan keskittämisvaatimus perusteli venäläisestä näkökulmasta Suomen autonomian kaventamistendenssiä. Kun saksalaisen oikeuspositivismin eturivin edustaja G. Jellinek oli lisäksi esittänyt, että valloitetuista alueista tuli

²² Björne 1979, 80–83; Ylikangas 1983, 184–188; Tuori 1983, 34, 40.

²³ Tuori 1983, 9,35.

²⁴ Klami 1977, 127.

²⁵ Klami 1980, 139–142; Tuori 1983, 11, 68–69; Björne 2002, 208–216.

²⁶ Federley 1965, 7–15; Klami 1977, 120–121.

valloittajavaltion osia, ts. että ruotsalaisen sijaan olisi Suomessa vuosien 1808–09 sodan seurauksena astunut venäläinen valtiovalta, tarjosi saksalainen valtio-oikeustiede argumentteja myös venäläisille yhtenäistämisyrkimyksille.²⁷

2.4 YHDISTETTY VALTIO (”SAMMANSATT STAT”) – R. F. HERMANSON

R. F. Hermanson oli saanut oikeustieteellistä koulutusta Saksassa 1878–1881, jolloin valtio-oikeudellinen positivismi jo oli hallitseva paradigma. Hermanson omaksui saksalaisen doktriinin ja sovelsi sitä tutkimuksessaan ”Finlands statsrättsliga ställning” (1892). Käsitysten muuttuminen saksalaisen doktriinin myötä edellytti suvereenisuus-käsitteen revisiointia siitä, mitä Mechelin oli esittänyt. Saksassa oli luovuttu suvereenisuuden jaollisuudesta. Suvereenisuus ei ollut enää uusimpien käsitysten mukaan jaettavissa osavaltioille tietyillä ja liittovaltioille toisilla aloilla, vaan suvereenisuuteen kuuluivat erottamattomalla tavalla valtion sekä ulkoinen riippumattomuus että sisäinen vallan täydellisyys.²⁸ Valtion Hermanson määritteli edelleen mecheliniläisittäin vallaksi säätää perustuslakia, valtion oli oltava oikeusjärjestyksensä herra. Mechelinistä hän sen sijaan poikkesi erottaessaan suvereenisuuden ja valtion käsitteellisesti toisistaan. Hermanson katsoi, ettei suvereenisuus ollut mitään valtioon välttämättömästi liittyvää (”begreppet suveränitet icke är väsendtligt för begreppet stat”). Ei voitu ajatella, että suvereenisuuden kiistämisestä olisi seurannut myös valtio-ominaisuuden menettäminen.²⁹

Kun suvereenisuus ja valtio oli erotettu toisistaan, suvereenisuuden päämerkitys rajoittui ulkoiseksi ja kansainvälisoikeudelliseksi, sillä jakamattomaan suvereenisuuteen kuulunut valtio-oikeudellinen puoli, sisäinen herruus oikeusjärjestykseen nähden, oli yhtenevä valtio-käsitteen kanssa. Suvereenisuuden merkitykseksi jäi se, ettei valtio millään tavoin ollut toisen valtiovallan alainen. Sellaisena suvereenisuus ei ollut valtio-ominaisuuden ehdoton edellytys, koska rajatuilla aloilla toisen valtiovallan alaisuudessaakin valtio saattoi määrätä oikeusjärjestyksestään ja säätää perustuslakia, ts. käyttää omintakeista valtiovaltaa. Hermanson puhui tässä yhteydessä ei-suvereenista, autonomisesta, valtiosta.³⁰

Hermanson katsoi, että Suomi oli perustuslaillisena valtiona yhdistetty Venäjän keisarikuntaan, jolloin nämä yhdessä muodostivat Venäjän valtakunnan. Suo-

²⁷ Federley 1965, 23–24.

²⁸ Hermanson 1892, 115–120.

²⁹ Hermanson 1892, 128–131; *Anteckningar enligt professor R. Hermansons föreläsningar öfver Finlands statsförfattningsrätt*, 47 (1892–93).

³⁰ Hermanson 1892, 134–151.

men yhteys keisarikuntaan osana valtakuntaa muodosti yhdistetyn valtion (”en sammansatt stat”), joka ei ollut kuitenkaan liittovaltio, eikä liioin suvereenien valtioiden välinen reaaliunioni kuten Mechelin oli katsonut. Yhteys ei ollut reaaliunioni, koska yhdistyksen kautta oli luotu uudenlainen yhdistetty valtiovalta valtakunnallisia asioita varten. Yhdistyksessä keisarikunta oli suvereeni, Suomi ei, minkä vuoksi keisarikunta yksin käytti suvereniteettioikeuksia valtakunnan yhteisissä asioissa. Yhteys ei ollut liittovaltio, koska Suomi ei myötävaikuttanut tahdonmuodostukseen valtakunnan yhteisissä asioissa. Porvoon valtiopäivien arvioinnissa Hermanson luopui nordströmiläisestä sopimuskonstruktiosta. Mitään valtiosopimusta valtiopäivillä ei ollut tehty. Suomi ei ollut ollut suvereeni valtio eikä tullut sellaiseksi Porvoon tapahtumien myötä kuten reaaliunioniteoriat edellyttivät. Aleksanteri I oli Hermansonin mukaan pidättäytynyt saattamasta Suomessa voimaan itsevaltiutta vahvistaessaan kustavilaiset perustuslait. Koska nuo perustuslait olivat valtion perustuslakeja, ne muodostivat valtiosäännön. Suomi oli autonominen valtio, jossa lakia säädettiin noiden perustuslakien mukaisesti eri menettelyin kuin keisarikunnassa.³¹

Suomen oikeuksien sisällön suhteen Mechelinin ja Hermansonin käsitykset eivät olleet toisistaan olennaisesti poikkeavia. Hermansonin teoksen ilmestyttyä Mechelin tuki tämän käsityksiä jo Suomen sisäisen mielipiteen yhtenäisyyden vuoksi. Tästä kertoo se, miten Mechelin korosti, että se, millaisen etiketin alle Suomen yhteys Venäjään sijoitettiin, oli seurausta puhtaasti teoreettisista näkemyseroista, eikä siitä, että Suomen oikeuksista sinänsä vallitsisi jotain epäselvyyttä.³² Suomen aseman ongelman Mechelin oli ratkaissut suvereenisuuden jaollisuudella. Kun tämä ei ollut enää Hermansonille saksalaisen doktriinin muutosten vuoksi tieteellisesti pätevällä tavalla mahdollista, hän päätyi asiallisesti samankaltaiseen lopputulokseen erottamalla toisistaan suvereenisuuden ja valtion. Uutta Hermansonin doktriinissa oli kuitenkin se, että siinä valtakunnan käsitteen myötä myönnettiin Suomen ja Venäjän yhteisten asioiden piiri. Reaaliunioniteoriat korostivat oikeuspiirien erillisyyttä, koska reaaliunioni ei muodostanut unionivaltioiden yläpuolelle mitään unionivaltioista erillään olevaa yhteistä valtiovaltaa.

2.5 YHDISTETTY VALTIO JA VALTAKUNNANLAINSÄÄDÄNTÖ

Liittovaltio oli yhdistettyjen valtioiden alalaji, mutta Suomen yhteys Venäjään ei ollut liittovaltio, vaikka yhdistetty valtio, Venäjän valtakunta, muodosti liittoval-

³¹ Hermanson 1892, 181–214.

³² Nordenstreng 1936, 131–132.

tion tapaan osavaltioista erillisen valtiovallan. Liittovaltiossa osavaltiot osallistuivat liittovaltiovallan käyttämiseen edustuksellaan esim. Saksan liittoneuvostossa. Liittovaltiolla oli myös omat orgaanit. Hermansonin konstruktiossa Venäjän valtakunta Venäjän keisarikunnan ja Suomen valtion yläpuolella oli itse asiassa fiktio. Tällä valtakunnalla ei ollut omia orgaaneja, vaan keisarikunnan orgaanit käyttivät myös valtakunnan suvereniteettioikeuksia, eikä suomalaisilla orgaaneilla ollut oikeutta osallistua julkisen vallan käyttöön valtakunnan asioissa. Valtakunnan asioita (”rikets angelägenheter”) olivat ulkopoliittikka ja sotilasasiat. Näissä asioissa valtakunnan orgaaneilla oli oikeus vaatia näiden asioiden hoidon vaatimia toimenpiteitä suomalaisilta orgaaneilta. Keisari saattoi esim. Venäjän sotaministerin välityksellä määrätä venäläisiä sotajoukkoja Suomeen ilman suomalaisten viranomaisten myötävaikutusta. Tällainen asiantila ei ollut reaaliunionikonstruktiolla selitettävissä, jossa suvereenit valtiot olivat periaatteessa tasaveroisessa, toisiinsa nähden rinnakkaisessa asemassa kuten Ruotsi-Norja tai Itävalta-Unkari. Suomi sen sijaan oli valtakunnan asioissa keisarikunnan orgaanien käyttämälle valtakunnan valtiovallalle alisteisessa asemassa.³³

Hermansonin yhdistetyn valtion konstruktio oli reaalipoliittinen ja myöntyvyysmielinen, koska se tietyllä tapaa otti huomioon Venäjän yhdenmukaistamispolitiikan vaatimukset ja siinä esiin tulleen ajatuksen valtakunnanlainsäädännöstä (”rikslagstiftningen”). Hermanson kuitenkin vielä tuossa vaiheessa rajasi valtakunnan asiat niin tiukasti ulkopoliittikkaan ja Venäjän oikeuteen harjoittaa sotilaallista toimintaa Suomessa, ettei mistään valtakunnallisista lainsäädäntöaloista niiden yhteydessä ollut tarvetta puhua. Hermanson päinvastoin korosti, ettei keisarilla valtakunnan päämiehenäkään ollut ilman suomalaisten orgaanien (valtiopäivät, ministerivaltiosihteeri) lainsäädännöllistä myötävaikutusta suoraa säädösvaltaa Suomessa. Mikään valtakunnanlaki ei voinut suoraan velvoittaa Suomen viranomaisia ja kansalaisia, vaan sellaisen voimaansaattaminen Suomessa edellytti suomalaisessa lainsäädäntöjärjestyksessä annettua sisältöltään rinnakkaista, mutta säätämisjärjestykseltään erillistä suomalaista lakia. Koska monarkki molempien valtioiden päämiehenä ei voinut solmia sopimusta itsensä kanssa, yleisvaltakunnallisia intressejä koskevia kysymyksiä ei ratkaistu Suomen ja Venäjän välisillä valtiosopimuksilla kuten *Jussila* on väittänyt suomalaisten oikeusoppineiden esittäneen³⁴, vaan Hermansonin mukaan ”(i) stället har han utvägen att, sedan han öfvervägt hvad de ömsesidiga intressena kräfva, utfärda lika lydande lagar för kejsardömet och för storfurstendömet, hvarvid han, då han utfärdar den lag, som skall promulgeras i kejsardömet, handla såsom dess öfverhuvud och då han utfärdar lagen för Finland såsom detta lands storfurste och

³³ Hermanson 1892, 301.

³⁴ Jussila 1995, 71.

följaktligen enligt dess lagar (alltså på föredragning af Finlands ministerstatssekreterare och under iakttagande af hvad i Finland gäller om ständernas rätt till deltagande i lagstiftningen)”.³⁵

Vuonna 1965 julkaistussa tutkimuksessa ”Till frågan om rikslagstiftningen. Om den tyska doktrinen och dess betydelse för den ryska politiken mot Finland” Berndt *Federley* on arvellut Hermansonin tuskin ajatelleen, että valtakunnanlainsäädännöllä olisi jotain sijaa Suomessa.³⁶ Ansiokkaassa tutkimuksessaan, jota tässäkin on paljon käytetty hyväksi, *Federley* kuitenkin tässä kohtaa erehtyi. Valtakunnanlainsäädännön ulottaminen Suomeen oli kylläkin suomalaisille poliittisesti äärimmäisen vastenmielistä, ja tällaisen mahdollisuuden teoreettiseen myöntämiseen Hermanson taipui aivan teoksensa viimeisillä sivuilla tällöinkin alaviitteeseen sen piilottaen.

Ollakseen valtiovaltaa sen tuli olla luonteeltaan yleistä. Erotukseksi paikallisesta itsehallinnosta valtiovalta ei voinut rajoittua vain määrättyjen asioiden sääntelyyn. Kuten edellä on todettu valtio-käsite kuitenkin sisälsi sen, että rajatuilla aloilla toisen valtiovallan alaisuudessa valtio saattoi säilyä valtiona, ei-suvereenina autonomisena valtiona. Siksi ei ollut poissuljettua, että Suomi Saksan osavaltioiden tapaan siirtäisi valtakunnan intressien kannalta keskeisimmillä aloilla lainsäädäntökompetenssin keisarikunnan valtioelimille ja saattaisi silti säilyä valtiona. Kysymys oli vain niistä menettelytavoista, joilla tämä toteutettaisiin.

Keisari käytti valtakunnan päämiehenä valtakunnan asioissa ylintä päätösvaltaa ilman suomalaisten valtionorgaanien myötävaikutusta. Mikäli keisari halusi muuttaa Suomen oikeusasemaa ja sen orgaanien omintakeista säädösvaltaa valtakunnanlainsäädännön hyväksi, hän saattoi valtakunnan päämiehenä kyllä säätää tätä koskevan valtakunnanlain. Mutta koska itsevaltiut ei ollut Suomessa voimassa, ja koska Suomessa omintakeista valtiovaltaa käyttivät sen omat organit toimivaltansa omista perustuslaeista johtaen, ei tällainen valtakunnanlaki ollut Suomessa voimassa, ellei sellaisen voimaansaattamista ensin ollut mahdollistettu sille rinnakkaisella suomalaisella lailla, joka muuttaisi sen omia perustuslakeja niiden määräämässä järjestyksessä myöntämällä keisarikunnan valtioelimille suoraan säädösvaltaa Suomessa tässä laissa ennalta rajatuilla lainsäädäntöaloilla. Saksassa valtakunnanlailla oli etusija osavaltiolainsäädäntöön nähden, koska osavaltiot olivat juuri perustuslakejaan muuttamalla tällaisen asiantilan mahdollistaneet ja siirtäneet liittovaltion kompetenssiin tietyt ennalta määrätty lainsäädäntöalat. Sama saattoi tapahtua Suomessakin. Teoksensa alaviitteessa Hermanson nimenomaisesti totesi, että ”(O)ch det som i texten sagts (siitä, ettei

³⁵ Hermanson 1892, 272–300.

³⁶ Federley 1965, 47.

keisari itsevaltiaana voinut Suomessa lakia säätää) förnekar icke heller, att en rikslag förpligtande Finland och dess folk kan stiftas, såframt en lag, ändrande Finlands konstitution, först kommit till stånd i öfverensstämmelse med denna konstitution.”³⁷

Hermansonin yhdistetyn valtion konstruktion jälkimaine itsenäistymisen jälkeen on ollut huono. Torvisen mukaan ”itsenäisyyden ajan suomalaiset tutkijat ovat kaikki asettuneet yhdistetyn valtion teoriaa vastustavalle kannalle”. Rafael Erichin jo 1908 esittämä kritiikki kohdistui erityisesti erotteluun Venäjän keisarikunnan ja valtakunnan välillä. Hänen mukaansa Venäjän valtakunnan ei voitu sanoa käyttäneen valtiovaltaa, joka olisi ollut erotettavissa keisarikunnan valtiovallasta, koska valtakunnalla ei ollut itsenäistä järjestysmuotoa. Yhdistetyn valtion konstruktio näytti kiistävän suvereenisuuden paitsi Suomelta myös Venäjältä sen osana. Omasta puolestaan Erich ehdotti myönnettäväksi, että Suomen ja Venäjän välinen oikeussuhde oli valtioyhdistys *sui generis*, omalaatuinen yhdistysmuoto, johon yleiset kategoriat eivät soveltuneet.³⁸

Vähintään yhtä paljon kuin väitetty epäjohdonmukaisuus, konstruktion huonoon jälkimaineeseen erityisesti heti itsenäistymisen jälkeen ns. I tasavallassa vaikutti kuitenkin sen poliittinen myöntövyysrealismi valtakunnanlainsäädännön suhteen. Koska sellaista ei autonomisessa Suomessa koskaan saatettu laillisesti voimaan, konstruktion rasite I tasavallassa oli juuri valtakunnan käsitteen kautta tapahtunut teoreettinen varautuminen toteuttaa se laillisesti.

2.6 VALTAKUNNANLAINSÄÄDÄNTÖ UUSIMMASSA SUOMALAISESSA HISTORIANKIRJOITUKSESSA

Helmikuun manifestin perussäännöissä säädettiin Suomen ja Venäjän välille uusi yhdenmukaistettu lainsäädäntömenettely asioille, jotka koskivat valtakunnallisia etuja. Keisari määräisi tapauskohtaisesti, mitkä lainsäädäntöesitykset käsiteltäisiin tässä menettelyssä, jossa valtiopäiville jäi vain lausunto-oikeus. Menettelyn kattamia lainsäädäntöaloja ei mitenkään koetettu ennalta määritellä. Juuri tämä

³⁷ Hermanson 1892, 312–317, alaviite 11. Keisarinvallan kukistuttua 1917 Hermanson saattoi ilmaista tämän mahdollisuuden avoimemmin. Lausunnossaan vuoden 1917 perustuslakikomitean ehdotukseen laiksi Venäjän ja Suomen oikeussuhteesta Hermanson tähdensi, ettei ollut oikein sanoa, että Venäjä ei voinut käyttää valtiovaltaansa säätääkseen Suomen kansalaisia velvoittavaa lakia. Hänen mukaansa valtakunnanlainsäädäntö olisi voinut tulla noudatettavaksi täysin laillisesti, jos Suomen kansa olisi jossain suhteessa luopunut oikeudestaan ja antanut edustuslaitoksensa välityksellä suostumuksensa vaadittavalle muutokselle Suomen valtiosäännössä. R. Hermansonin lausunto, K. J. Ståhlbergin kok. 96, KA.

³⁸ Erich 1908, 351–359; Erich 1924, 52; Torvinen 1965, 164 viite 4; Klami 1977, 147–148.

oli kohtalokasta Suomen valtio-ominaisuudelle. Juridisen doktriinin mukaan valtio saattoi perustuslaissa siirtää ennalta määrätyillä aloilla lainsäädäntövaltaansa vieraille orgaaneille ja säilyä valtiona, mutta jos mikä tahansa ala saatettaisiin perustuslaissa siitä ennalta määräämättä siirtää vieraille orgaaneille, sellainen aluemuodostelma ei voinut säilyä juridisin kriteerein valtiona. Helmikuun manifesti merkitsi siis Suomen valtioluonteen eliminoimista.

Ennen helmikuun manifestia oli ollut voimassa erillisten lakien järjestelmä. Mikäli jostakin asiasta tuli tarve säännellä yhdenmukaisesti Suomessa ja Venäjällä, tästä säädettiin samansisältöiset, mutta erillistä menettelyä myöten erilliset lait. Venäjän viranomaiset olivat manifestiin asti kunnioittaneet Suomen erillistä lainsäädäntöpiiriä. Venäjän viranomaiset oli velvoitettu ottamaan huomioon valtiosihteerinviraston vuoden 1826 ohjesäännön määräykset siitä, että mikäli venäläinen laki haluttiin saattaa voimaan myös Suomessa, asianomaisen venäläisen viranomaisen oli otettava yhteyttä Suomen ministerivaltiosihteriin, joka tarkasti esityksen yhteensopivuuden Suomen oikeuden kanssa ja esitteli monarkille erillisen lain julkaistavaksi Suomen säädöskokoelmassa. Kun yhdenmukaistamispoliikka vuonna 1891 oli jo saanut ensimmäiset ilmenemismuotonsa, ministerivaltiosihteri velvoitettiin hankkimaan asianomaisen venäläisen ministerin lausunto ja liittämään se esittelynoottiinsa sellaisista suomalaisista lakiesityksistä, jotka koskivat valtakunnallisia etuja.³⁹ Tässä erillisten lakien järjestelmässä keskeistä oli se, että Suomessa noudatettavien lakien säätämisessä ainakin muodollista päätösvaltaa käyttivät suomalaiset orgaanit. Mikään valtakunnanlaki ei ollut suoraan sovellettavissa Suomessa ilman suomalaisten orgaanien säätämistä tai voimaansaattamistoimia. Venäläisillä viranomaisilla oli siinä enintään lausunto-oikeus. Järjestelmä kuitenkin mahdollisti suomalaisille orgaaneille tarvittaessa ottaa huomioon valtakunnallisia intressejä ja taipua venäläisten orgaanien tahtoon. Helmikuun manifestissa asetelma käännettiin kuitenkin päinvastaiseksi. Valtakunnallisia etuja koskevista asioista muodollinenkin päätösvalta siirrettiin venäläisille orgaaneille ja suomalaisille jäi vain lausunto-oikeus, jolloin venäläisille orgaaneille jäi mahdollisuus harkita ja ottaa huomioon mahdollisia paikallisia intressejä. Ero aikaisempaan erillisten lakien järjestelmään oli siinä, että tässä helmikuun manifestissa yhtenäistetyssä lainsäädäntöjärjestyksessä säädetyt säädökset tulisivat suoraan sovellettaviksi Suomessa ilman, että suomalaiset säädösvallan käyttäjät voisivat asiaan puuttua.

1980-luvulla suomalaisessa historiankirjoituksessa vakiintui *Jussilan* 1979 lanseeraama uustulkinta, että Suomessa olisi ollut voimassa valtakunnallista lainsäädäntöä jo ennen helmikuun manifestia. *Jussila* kiinnitti huomion vuosien 1826 ja 1891 menettelyjärjestyksissä säädettyihin samansisältöisiin lakeihin

³⁹ Jussila 1995, 70–71.

Suomen ja Venäjän asetuskokoelmissa ja hän päätteli tästä, että valtakunnallisten lakien säätäminen Suomessa ja myös Suomea koskeviksi ei ollut mikään uusi asia eikä syntynyt vasta 1899.⁴⁰ Tämä käsitys on levinnyt laajalti koulujen oppikirjoihin ja Suomen historian yleisesityksiin. Niiden mukaan ”manifesti ei juridisesti merkinnyt juuri minkäänlaista vallankumouksellista muutosta, koska yleisvaltakunnallisia lakeja ja asetuksia, jotka julkaistiin samassa asussa Venäjän ja Suomen asetuskokoelmissa oli säädetty 1808–1898 yhteensä noin 200 kappaletta”.⁴¹ Suomessa olisi siis ollut voimassa valtakunnallista lainsäädäntöä, josta kuitenkin ei Mechelinin tai Hermansonin kirjoituksista löydy mitään mainintaa.

Tämä uustulkinta on virheellinen monellakin tapaa ja se perustuu oikeudelliseen väärinkäsitykseen. Siinä on ulotettu valtakunnanlainsäädännön käsite Suomessa voimassaolevana oikeutena aikaan ennen vuotta 1899, jonne se ei kuulu. Siinä on ylipäänsä käytetty lainsäädännön käsitettä väärin. Käsitteenä lainsäädäntö tarkoittaa valtiovallan tietyssä lainsäädäntömenettelyssä vahvistamia tahdonilmaisuja. Lainsäädäntö konstituoituu siksi joksikin säätämisyjärjestyksensä kautta. Laki aineellisessa ja muodollisessa merkityksessä ovat eri asioita. Jos puhutaan yleisvaltakunnallisesta lainsäädännöstä tai valtakunnanlainsäädännöstä, se samalla käsitteenä sisältää viittauksen siihen lainsäätämisyjärjestykseen, jossa tuollaista lainsäädäntöä syntyi. Uustulkinnassa valtakunnallista lainsäädäntöä ei kuitenkaan ole konstruoitu lainsäätämisyjärjestyksestä käsin kuten olisi pitänyt, vaan ne kriteerit, joilla valtakunnallista lainsäädäntöä historiankirjoituksessa on jälkikäteen ”säädetty”, ovat olleet mitä kirjavimpia. Välillä suomalaisia ja venäläisiä lakeja on nimetty valtakunnallisiksi lakien samansisältöisyyden; välillä taas valtakunnallisen lainsäädännön kriteeriksi on riittänyt pelkästään se, että tietyt suomalaiset lait, kuten vuoden 1878 asevelvollisuuslaki tai vuoden 1889 rikoslaki, koskettivat valtakunnallisia intressejä.⁴² Lainsäädäntö-käsitteen virheellinen käyttö on näin ollut omiaan johtamaan käsityksiä harhaan, koska suomalaiset ja venäläiset lait eivät samansisältöisinäkään olleet mitään valtakunnanlainsäädäntöä, jos ne oli säädetty erillistä menettelyä noudattaen.

Jussila on pitänyt edellä kuvattuja vuosien 1826 ja 1891 järjestelmiä valtakunnallisen lainsäädännön järjestyksinä.⁴³ Tämä ei pidä paikkaansa. Ne ovat nimenomaan erillisten lakien järjestelmiä, koska niissä otettiin huomioon Suomen erillinen lainsäädäntöpiiri, jossa päätösvaltaa käyttivät suomalaiset organit. Uudella tulkinnalla on koetettu osoittaa jatkumoa vuosien 1826, 1891 ja 1899 järjestelmien välillä ja samalla tahdottu väittää, ettei helmikuun manifesti olisi ollut

⁴⁰ Jussila 1979, 30–38.

⁴¹ *Suomen historian pikkujättiläinen*, 544 (2003); *Suomen historia* 6, 137–138 (1988); Zetterberg 1986, 166; Zetterberg 2001, 276.

⁴² Vrt. Jussila 1979, 30–38, *Suomen historia* 6, 137 (1988), Jussila 1990, 376.

⁴³ Jussila 1979, 30–38 ja 1995, 69–72.

Suomen oikeuden vastainen, vaan lähinnä aikaisemman järjestelmän täydennys ja käytännön kodifikaatio. Tämän mukaisesti aivan tuoreessa Suomen historian esityksessä todetaan, että ”manifestilla vain säädettiin jo käytössä ollut yleisvaltakunnallisten lakien valmistelu- ja säätämisyjärjestys, eikä sillä riistetty valtiopäiviltä mitään sen vanhoista oikeuksista”.⁴⁴

Suomalaisen historian tutkimuksen käsitykset ovat sitäkin hämmästyttävämpiä, kun otetaan huomioon, että oikeustaistelun venäläisenkään osapuoli ei missään vaiheessa ennen helmikuun manifestia väittänyt, että valtakunnanlainsäädäntö olisi jo ollut voimassa olevaa oikeutta tai orgaanikäytäntöä Suomessa. Heidenin perustuslakikomitean venäläiset jäsenet valittivat puuttuvaa yhdenmukaisuutta Suomen ja keisarikunnan lainsäädännön välillä. Tästä syystä he pitivät tarpeellisena sekä valtakunnanlainsäädännön ulottamista Suomeen että myös venäläisten orgaanien osallistumista suomalaisten lakien säätämiseen.⁴⁵ Nämä tavoitteet toteutettiin helmikuun manifestilla, jota valmistellut venäläinen komiteakin tiesi mitä se oli tekemässä. Sen mukaan kysymys oli lainsäädäntöreformista, joka muuttaisi aikaisemmin vallinnutta oikeustilaa.⁴⁶ Mitään valtakunnallista lainsäädäntöjärjestystä ei aikaisemmin ollut venäläisenkään käsityksen mukaan ollut voimassa. Tämä käy ilmi jo manifestitekstistäkin, sen toisesta momentista, jonka mukaan valtakunnallisia etuja koskettaneiden asioiden ”ratkaisemistavasta ei voimassa oleva lainsäädäntö sisällä mitään määrättyjä ohjeita ja niitten puute on aikaan saattanut melkoisia haittoja”. Siksi keisarikunnan ja suuriruhtinaskunnan orgaanien noudatettavaksi säädettiin ”vankka ja järkähtämätön järjestys”, jonka mukaan niiden tuli toimia yleisiä valtakunnanlakeja valmistaessaan ja antaessaan.⁴⁷ Erillisten lakien säätämisyjärjestelmistä oli tarkoitus luopua positiivomalla manifestilla Suomessa voimassa olevaksi yhdenmukaistettu ja keskitetty uusi valtakunnallisten lakien säätämisyjärjestelmä. Kysymys oli nimenomaan sekä muodollisten päätösvaltasuhteiden että aikaisemman käytännön muuttamisesta. Aikaisemmassa erillisten lakien järjestelmässähän keisari ei ollut tehnyt yksipuolisia muutoksia ministerivaltiosihteerin esittelemiin säätyjen lakiesityksiin, vaikka ne olisivatkin koskettelleet yleisvaltakunnallisia intressejä. Nyt nämä lakiesitykset oli määrä siirtää kokonaan uuteen lainsäädäntömenettelyyn, jossa päätösvaltaa käyttäisivät yksinomaan venäläiset orgaanit.

Valtakunnanlainsäädännön virheellinen konstruointi viime vuosikymmenten historian kirjoituksessa on periaatteellisella tasolla varsin merkityksellinen kysymys. Oliko Suomella autonomiaa vai ei? Niissä Suomen historian yleisesityksis-

⁴⁴ Jussila 1984, 146; Klinge 1997, 344–345; Vahtola 2003, 271.

⁴⁵ Federley 1969, 146, 162.

⁴⁶ *Till frågan om rikslagsstiftningen. En samling aktsstycken*, 144–150 (1909); Bobrikovin käsityksistä Polvinen 1984, 104, 107–108.

⁴⁷ Suomen Asetus-Kokoelma N:o 3/1899.

sä, joissa puhutaan yleisvaltakunnallisesta lainsäädännöstä Suomessa voimassa olleena oikeutena, puhutaan samalla myös Suomen autonomiasta. Historiantutkijat eivät ole huomanneet tässä ristiriitaa, joka siinä kuitenkin on. Autonominen Suomen valtio oli rakennettu kustavilaisten perustuslakien pohjalle, eikä noiden perustuslakien voimassaolosta voida puhua samassa yhteydessä valtakunnanlainsäädännön kanssa joutumatta ristiriitaan, jossa jää epäselväksi, oliko Suomessa noudatettavien lakien säätämisessä noudatettu noita perustuslakeja vai joitain muita ohjeita.

2.7 SUOMEN VALTION JA VALTAKUNNANLAINSÄÄDÄNNÖN ONGELMAN RATKAISUMAHDOLLISUUS

Valtakunnanlainsäädännön voimaansaattaminen Suomessa ei kuitenkaan välttämättä ollut ristiriidassa Suomen valtio-ominaisuuden tai perustuslakien kanssa. Kysymys oli vain siitä, miten tuo hanke toteutettaisiin – voimaansaattamisen menettelytavoista. Suomen kansalaisia velvoittavia säädöksiä saattoi antaa vain suomalainen valtiovalta oman oikeusjärjestyksensä ja perustuslakiensa määrittämissä järjestyksessä. Doktriinin mukaan valtio saattoi itse rajoittaa herra-uttaan yksittäisillä lainsäädännön aloilla luovuttamalla toimivaltuudet näillä aloilla valtion ulkopuolelle – ja silti säilyä valtiona. Valtakunnanlainsäädännön voimaansaattamiseksi Suomessa olisi tullut valmistaa ensin sitä koskeva lakiesitys säädylle kuten mikä muu lainsäädäntöasia hyvänsä. Tähän senaatti viittasikin vastauskirjelmässään helmikuun manifestiin:

”Koska kuitenkin epäilemättä voipi löytyä lakikysymyksiä, jotka koskevat valtakunnan yleisiä etuja ja jotka pitäisi käsitellä toisessa järjestyksessä kuin tähän saakka on ollut tavallista ja kun senaatti on vakuutettu, että Suomen kansa ei ole kieltäytyvä niistä myönnytyksistä ja uhrauksista, joita valtakunnan todellinen etu vaatii, rohkenee senaatti sen ohessa alamaisesti esittää, että Teidän Keisarillinen majesteettinne suvaisisi asiantuntevilla miehillä niin hyvin Venäjän kuin Suomen puolelta laadituttaa ehdotuksen laiksi niiden asiain lainsäädännöllisestä käsittelystä, jotka koskevat valtakunnan yleisiä etuja, joka lakiehdotus huolellisen valmistavan harkinnan jälkeen jätettäisiin Suomen säätyjen perustuslaillisesti käsiteltäväksi.”⁴⁸

Hermansonin näkemyksen mukaan valtioyhdistyksessä ei-suvereenin valtion asemaa ei voitu heikentää suvereenin valtion hyväksi ilman ei-suvereenin valtion

⁴⁸ Zilliacus 1901, 111.

myötävaikutusta rikkomatta voimassaolevaa oikeusjärjestystä ja oikeudellista jatkuvuutta. Saksan ei-suvereenien osavaltioiden oman valtiovallan kompetenssia voitiin rajoittaa suoraan valtakunnallisen lainsäädännön kautta, koska Saksan osavaltiot edustuksellaan liittoneuvostossa itse myötävaikuttivat ja osallistuivat Saksan keisarikunnan valtiovallan käyttöön.⁴⁹ Venäjä ei ollut liittovaltio, ja koska keisari ei itsevaltiaana voinut Suomessa lakia säätää, myötävaikutus oli saatava Suomen säädyltä.

Menettely, jolla valtakunnanlainsäädäntö voitiin Suomessa toteuttaa, oli oikeudellinen kysymys. Toteuttamisesta säätävän lain hyväksyminen säädysissä oli puolestaan poliittinen kysymys. Kysymystä valtakunnanlainsäädännöstä ei kuitenkaan koskaan politisoitu – lakiesitystä ei annettu säädylle perustuslainmukaisesti päätettäväksi, vaan päinvastoin julkaisemalla helmikuun manifestin itsevaltaista tietä venäläinen osapuoli oli tehnyt kysymyksestä suomalaisten mielissä oikeudellisen kysymyksen.

Myöntyvyyssuuntauksen kannalla olleet vanhasuomalaiset olivat valmiit hyväksymään sellaisen lakiesityksen, jossa olisi lueteltu valtakunnanlainsäädäntöön kuuluvat alat, kun taas perustuslailliset empivät.⁵⁰ Venäläiset eivät alkuvaiheessa uskoneet säätyjen hyväksyvän sellaista lakiesitystä. Helmikuun manifestihan oli nimenomaan annettu, koska säätyjen ei uskottu antavan keisarin asevelvollisuuslakiesitykseen toivottua vastausta. Siksi asia irrotettiin manifestilla niiden päätösvallasta.⁵¹ Kenraalikuvernööri Bobrikov vastusti loppuun saakka valtakunnallisen ja Suomen autonomisen lainsäädännön rajojen määrittelyä koskevan kysymyksen antamista valtiopäivien harkittavaksi: ”Tuskin voidaan aikaisempien valtiopäivien historian valossa olla vakuuttuneita, että toinen valtiomahdi kuten suomalaiset kutsuvat valtiopäiviään sellaisenaan hyväksyy Monarkin esityksen. Päinvastoin on perusteltua odottaa, että Suomen säädyt eivät halua lukea valtakunnanlainsäädännön piiriin tiettyjä kysymyksiä (esimerkiksi armeijaa, rahaa, tullia jne.). Siinä tapauksessa Korkeimman vallan on itsensä liitettävä ne siihen, ja suomalaiset saavat uuden verukkeen tyytymättömyyteen, koska heidän toivomuksiaan ei ole täytetty (...) ja koska heidän käsityksensä mukaan Monarkin on vahvistettava valtiopäivien päätökset nimenomaan näiden hyväksymässä muodossa.” Bobrikovin mukaan helmikuun manifesti oli säilytettävä ”tärkeimpänä ja hyödyllisimpänä asiakirjana, mikä Suomen Venäjään liittämisen jälkeen on annettu. Jos tähän lakiin vaaditaan täydennyksiä, ne on laadittava Keisarikunnan laitoksissa ja julkaistava yksinomaan Itsevaltiuden nimissä ilman suomenmaalaisen säätykokouksen osallistumista asiaan”.⁵²

⁴⁹ Hermanson 1892, 173–180.

⁵⁰ Ks. esim. Mechelin 1900, 7.

⁵¹ Polvinen 1984, 78, 342.

⁵² Polvinen 1984, 271–272.

Tästä voidaan havaita, ettei oikeustaistelussa ollut kysymys vain valtakunnanlainsäädännön voimaansaattamisesta Suomessa, vaan perustuslaillisen ja itsevaltaisen hallitustavan ristiriidasta. Niihin sisältyvät lainsäädäntöperiaatteet olivat siinä määrin kaukana toisistaan, että on vaikea kuvitella keinoa, jolla perustuslaillinen tie itsevaltiudelle Suomessa olisi voinut löytyä Bobrikovin elinaikana. Tämän ymmärsi myös venäläinen osapuoli, ja siksi se toimi omien sääntöjensä mukaan. Helmikuun manifesti merkitsi siis paitsi Suomen valtion eliminointia, myös itsevaltiuden ulottamista Suomeen.

Valtakunnanlainsäädännön kysymys tuli uuteen vaiheeseen Bobrikovin murhan ja muuttuneen yleispoliittisen tilanteen myötä syksyllä 1904. Tuolloin asetettiin Tagantsevin sekakomitea valmistelemaan asiaa. Suomalaisina jäseninä siinä olivat mm. Hermanson ja myöntövyysmielinen historianprofessori J. R. Danielson-Kalmari. Toukokuussa 1905 komiteassa päätettiin säätyjen päättävaltaan jätettävästä lakiehdotuksesta, joka sisältäisi luettelon Suomelle ja Venäjälle yhteisistä lainsäädäntöaloista. Päätöstä suomalaisjäsenet pitivät suurena voittona. Mechelinin johtamat perustuslailliset ottivat kuitenkin saman vuoden syyskuussa kielteisen kannan koko valtakunnanlainsäädäntöön. Perustuslailliset taivoittelivat helmikuun manifestia edeltänyttä erillisten lakien järjestelmää. Venäjän sisäisen lakkoliikehännän ja Venäjän ja Japanin välisen sodan heikentämä itsevaltiass antoi marraskuussa 1905 suomalaisille manifestin, joka toteutti perustuslaillisten toiveen: helmikuun manifestin soveltaminen keskeytettiin ja nimitetty Mechelinin perustuslaillinen senaatti hautasi Tagantsevin komitean työn tulokset. Venäläinen osapuoli ei kuitenkaan unohtanut hanketta, ja ongelma oli jälleen päiväjärjestyksessä ns. toisella sortokaudella.⁵³

⁵³ Torvinen 1965, 325–338.

3 Perustuslainvastaisten säädösten promulgointi 1899–1901 ja legalistinen historiatietoisuus

3.1 VALTIONPÄÄMIEHEN VALLANKÄYTÖN PERUSTUSLAILLISUUDEN VALVONTAMEKANISMIT 1800-LUVULLA

Kun senaatin julkaistavaksi tuli perustuslainvastaisessa järjestyksessä syntyneitä suuriruhtinaan vahvistamia säädöksiä, senaatin toimintavaihtoehtoja on oikeudellisesti tarkasteltava osaltaan niistä edellytyksistä käsin, joita senaatoreilla oli monarkin vallankäytön perustuslaillisuuden valvomiseksi. Kysymys on tällöin oikeudellisesta ministerivastuunalaisuudesta ja siitä, mitä sillä autonomian ajan lopun ja itsenäisyyden ajan alussa ymmärrettiin. Seuraavassa seurataan Y. W. Puhakan luonnehdintoja ministerivastuulain säätämisen yhteydessä 1923 julkaistussa teoksessa ”Ministerien vastuunalaisuus nykyajan valtioissa”.

Keskiajan vaalimonarkioissa vaalilla valittu kuningas oli valitsijoilleen vastuunalainen toimistaan. Monarkin vastuuttomuus kehittyi yhdessä hänen valtansa kasvamisen kanssa. Uuden ajan alun perinnöllisen monarkian ja absolutismin kaudella katsottiin, että olisi oikeudellisesti ja tosiasiallisesti mahdotonta, että hallitsijan yläpuolella voisi olla jokin oikeusaste, johon hänet voitaisiin haastaa vastaamaan teoistaan. Kaikki julkinen valta – tuomiovalta mukaan lukien – yhtyi hallitsijassa. Koska monarkin yläpuolella ei voinut olla mitään tuomioistuinta, niin hän ei voinut myöskään olla vastuunalainen.¹

1800-luvun perustuslaillisissa monarkioissa valtionpäämiehen vastuuttomuus sen sijaan perustui yleisluonteiseen tarkoituksenmukaisuuteen. Perustuslaeissa valtionpäämies julistettiin virkatoimissaan vastuuttomaksi yhteiskuntarauhan suojaamiseksi niiltä selkkauksilta, jotka saattaisivat olla seurauksena valtiota edustavaan ylimpään orgaaniin kohdistetuista oikeudenkäynneistä ja rangaistuksista. Tällaiset tarkoituksenmukaisuusarviot koskivat yhtä lailla monarkistisia kuin tasavaltaisiakin valtiosääntöjä.

Englannin kuninkaan vastuuttomuutta on kuvattu fiktiivisellä lausahduksella ”the King can do no wrong”. Absoluuttisessa monarkiassa lausahdus kuitenkin

¹ Puhakka 1923, 9–11.

kuvasi todellisuutta. Kun hallitsijan tahto oli valtion laki, ja kun hallitsija rikkoi aiemmin julkilausumaansa valtion tahtoa, osoitti se vain, että valtion laki oli muuttunut. Perustuslaillisessa valtiossa laki sen sijaan ei ollut identtinen hallitsijan tahdon kanssa, vaan valtionpäämies saattoi rikkoa lakia, tehdä vääryyttä oikeudellisessa merkityksessä. Kun valtionpäämies kuitenkin oli julistettu vastuuttomaksi, häntä ei voitu, vaikka hän rikkoisikin lakia, siitä tuomita mihinkään seuraamukseen.²

Perustuslaillisen vääryyden kontrolloimiseksi valtionpäämiehen vallankäytössä – ja samalla hänen vastuuttomuutensa säilyttämiseksi – perustuslaeissa tuli tavaksi säätää, että valtionpäämiehen organitoimet ovat pätevät ainoastaan, jos ne tapahtuvat toisen, vastuunalaisen, organin myötävaikutuksella. Valtionpäämiehen ja hänen neuvonantajinsa, ministerien, välinen suhde ei kuitenkaan ole sellainen, että ministeri olisi suoraan vastuunalainen valtionpäämiehen teoista tai että jälkimmäisen lainrikkomiset luettaisiin edellisen lukuun. Oikeudellisessa mielessä vastuunalaisuutta saattaa perustaa vain subjektin oma teko tai laiminlyönti. Väline, jolla ministeri tekee valtionpäämiehen teon omakseen, on varmennus. Varmennuksellaan ministeri myötävaikuttaa itsenäisesti valtionpäämiehen toimiin. Varmennus perustaa vastuunalaisuuden tästä myötävaikutuksesta.³

Ministerivastuunalaisuus ja varmennusinstituutio muodostavat takeen valtionpäämiehen vallan väärinkäytöksiä kohtaan. Se on oikeudellista vastuunalaisuutta kansaa edustavaa organia kohtaan. Kansaneduskunta on valvova taho, jolla on ministerisyytteen kautta oikeuskeinot käytettävissään vastuunalaisuuden toteuttamiseksi.⁴

Ruotsalainen Rudolf Kjellén arvioi 1890 ministerivastuunalaisuuden ”ainoaksi todelliseksi” erottavaksi kriteeriksi konstitutionaalisen ja absolutistisen monarkian välillä.⁵ Suomessa, jossa ministerivastuunalaisuus oli voimassaolleelle oikeudelle kokonaan tuntematonta, asiaan suhtauduttiin autonomian aikana laiveammin. Vaikka ministerivastuunalaisuus oli perustuslailliselle hallitustavalle luonteenomaista, se ei asiasta 1909 kirjoittaneen Rafael Erichin mukaan ollut sille välttämättömyys, *conditio sine qua non*. ”Se on, voitaneen sanoa, tämän valtiomuodon *naturale*, vaan ei, kuten useasti väitetään, sen *essentiale*.”⁶ Suomen itsenäistymisen ja ministerivastuulain (1922/274) säätämisen myötä arviot kuitenkin muuttuivat: Puhakka määritteli vuonna 1923 ministerivastuunalaisuuden perustuslakikontrollin ydinkohdaksi, jota ilman perustuslaillinen hallitustapa oli ainoastaan näennäinen. Mitään oikeudellisia takeita perustuslakien nou-

² Puhakka 1923, 12–14.

³ Puhakka 1923, 19, 51–53; Erich 1909, 5.

⁴ Kjellén 1890, 30; Puhakka 1923, 22.

⁵ Kjellén 1890, 140.

⁶ Erich 1909, 7.

dattamisesta valtionpäämiehen virkatoimissa ei Puhakan mielestä ilman ministerivastuunalaisuutta ollut.⁷

3.2 SENAA TIN JA MINISTERIVALTIOSIHTTEERIN ASEMA HALLITSIJAN SÄÄDÖSVALLAN VALVONNASSA

Senaatti vastasi maan yleisestä hallinnosta käyttäen määräyksiin ja ohjein säädösvaltaa. Senaatin toimivalta oli yleinen, mutta se ei ollut itsenäinen. Se oli monarkkia avustavaa toimivaltaa, jonka oikeusperusta oli hallitusmuodon (HM) 13 §:ssä⁸. Senaatti käytti delegoitua toimivaltaa, joka HM:n mukaan kuului monarkille. Hoitaessaan tehtäviä senaatti toimi keisari-suuriruhtinaan nimissä tätä avustaen. Monarkki yksin oli toimeenpanovallan haltija maassa. Sikäli kuin senaatin jäsenet ja ministerivaltiosihtteeri esiintyivät hallitsijan neuvonantajina ja hallitsijan vallan käyttäjinä, he eivät olleet vastuunalaisia muille kuin nämä nimittäneelle hallitsijalle.⁹

Ruotsin vuoden 1809 hallitusmuodossa valtioneuvoston istunnossa esittelevälle valtiosihtteerille oli varattu oikeus ja velvollisuus kieltäytyä varmentamasta hallitusmuodon vastaiseksi havaitsemaansa kuninkaan päätöstä. Ruotsissa kuninkaan päätöksentekoon osallistuneet ministerit ja esittelijä vastasivat siitä, että kuninkaan päätös oli hallitusmuodon mukainen. Sen sijaan Suomessa voimaan jäänyt vuoden 1772 HM ei tällaista varmennusinstituutiota tuntenut. Siinä säännelty varmennus ei tarkoittanut esittelevän virkamiehen vastuuta päätöksen sisällöstä ja laillisuudesta, vaan vakuutusta sen oikeaperäisyydestä. Varmentaja vastasi siis vain siitä, että hallitsijan päätöksestä laadittu toimituskirja vastasi tehtyä päätöstä. Hän ei ollut vastuussa päätöksen sisällöstä, ja siksi hän ei myöskään ollut velvollinen kieltäytymään varmentamasta keisari-suuriruhtinaan lainvastaisiakaan päätöksiä.¹⁰

⁷ Puhakka 1923, 22.

⁸ ”Såsom Riket är vidt, ärenderne många och vigtigare, än at Konungen förmår them ensam utreda; ty tarfvar Han Embetsmän och Höfdingar, som honom bistå.”

⁹ Anteckningar enligt prof. R. Hermansons föreläsningar öfver Finlands statsförfattningsrätt (Helsingfors 1892–93), s. 422–423; Anteckningar enligt prof. R. Hermansons föreläsningar öfver inhemska förvaltningsrätt (Helsingfors 1898), s. 80; Björkstén 1929, 89–94; Puhakka 1923, 44; Tyynilä 1992, 379.

¹⁰ Björkstén 1929, 63, 70–71; Jyränki 1963, 43–45; HM 21 §: ”Stats-Sekreterare hafva thetvidnoga at i akttaga och tilse, at Expeditionerne efter Kongl. Maj:ts Decision samt enligt Protocollerne skyndsamt, riktigt och i god ordning fullbordas och utfärdas, utan eftersättande af thet ringaste för hvad afsigt thet vara må. Skulle någon vara så dierf, at utfärda någon Expedition, hvilken med Kongl. Maj:ts Decision stridande vore, och thetmed söka at Surprenera Kongl. Maj:t (hvilket genom Expeditionernes myckenhet lätteligen ske kan) then skal efter ransakning och Laga Dom utur

Tämä HM 21 §:ssä säännelty varmennusinstituutio koski vain hallitsijalle Pietarissa esittelevää (ministeri)valtiosihteeriä.¹¹ Vaikka päätösesitys saattoi sisällöllisesti olla Helsingin senaatista lähtöisin, senaatti ei suoranaisesti kyennyt myötävaikuttamaan hallitsijan päätöksentekoon. Sen sijaan sen tehtävänä oli sekä promulgoida että julkaista ministerivaltiosihteerin oikeaperäisiksi varmentamat hallitsijan päätökset. Lait tuli antaa kirjallisessa muodossa. Tämä tarkoitti, että tuli laatia asiakirja, joka todisti lainsäätäjän antaneen määrätynsisältöisen tahdonilmaisun, sekä julkaista se. Tässä lain antamisessa, sen promulgoimisessa, ensimmäinen vaihe oli lainsäätäjän tahdon sisältävän lakitekstin allekirjoittaminen. Promulgointitapoja oli kaksi. Tärkeinä pidettävät lait hallitsija promulgoi itse allekirjoittamalla asiakirjan, jolloin senaatin tehtäväksi jäi ainoastaan niiden julkaiseminen, mutta useimmat tavalliset lait, asetukset ja julistukset allekirjoitti hallitsijan nimissä senaatti. Allekirjoittamista seurasi lain julkaiseminen. Julkaiseminen ei kummassakaan promulgointitapauksessa ollut hallitsijan tehtävänä, vaan hallitsija määräsi sen senaatin tehtäväksi. Määräyksen lain julkaisemisesta Suomessa hallitsija antoi konkludentisti antamalla ministerivaltiosihteerille allekirjoitetun lakitekstin tai esittelylistan, josta kävi ilmi hallitsijan päätös. Julkaisemisen suoritti senaatti, ja se tapahtui paitsi julkaisemalla painettu lakiteksi asetuskokoelmassa, myös kuulutuksin kirkoissa. Näistä jälkimmäinen oli varsinainen julkaisemistoimi.¹²

Ulkoisin tunnusmerkein senaatin asema on rinnastettavissa Norjan valtioneuvostoon vuosina 1814–1905. Molemmat päättivät joukosta asioita omassa piirissään, kun taas tärkeimmät asiat ratkaisi fyysisesti maan rajojen ulkopuolella oleva hallitsija. Norjassa valtioneuvoston myötävaikutus kuninkaan päätöksiin oli järjestetty siten, että valtioneuvosto toimi kahdessa osastossa: toinen, pääministerin johtama, osasto Tukholmassa, ja toinen, ”den norske regjering”, Kristianiassa. Tukholman osasto esitteli kuninkaalle tämän päätösvaltaan kuuluvat asiat, jotka pääministeri varmensi.¹³

Varmennusinstituutio kehittyi Norjassa vaihteittain. Vuoden 1814 perustuslain 5 §:n mukaan kuninkaan henkilö oli pyhä. ”Han kan ikke lastes, eller anklages. Ansvarligheden paaligger hans Raad.” Perustuslain säätämisen jälkeen oli kuitenkin katsottu, että pääministerillä ei ollut oikeutta kieltäytyä varmentamasta kuninkaan päätöstä. Valtioneuvoston jäsenillä oli vain oikeus protestoida ja mer-

thess tjenst sätts, och efter brottet behörigen afstraffas. Och bör therföre ej någon befallning hädaneft, som hittills, lydas och efterkommas, som ej är med behörig contrasignation försedd: Krigsärender undantages.”

¹¹ Björkstén 1929, 111–112.

¹² Anteckningar enligt prof. R. Hermansons föreläsningar öfver Finlands statsförfattningsrätt (1892–93), 396–404; Torvinen 1977, 56 viite 147; Tyynilä 1992, 261.

¹³ Andenaes 1986, 56; Björkstén 1929, 78–83.

kityttää mielipiteensä pöytäkirjaan, mikäli he pitivät kuninkaan päätöstä lainvas-
taisena tai ilmeisen vahingollisena valtakunnalle, mutta he eivät voineet estää
sen voimaantuloa varmennuksesta kieltäytymällä. Kamppailu parlamentarismis-
ta päättyi 1880-luvulla Norjassa kuninkaan henkilökohtaisen vallankäytön tap-
pioon. Parlamentarismin periaatetta täydennettiin kuninkaanvaltaa rajoittavalla
varmennusinstituutiolla. Pääministerillä oli vastedes mahdollisuus evätä var-
mennuksensa päätökseltä, jota koko valtioneuvosto asettui vastustamaan. Tätä
perusteltiin sillä, että muussa tapauksessa kuningas saattaisi tehdä päätöksiä,
joista kukaan vastoin 5 §:ää ei olisi vastuussa.¹⁴

Näin ymmärretty varmennusinstituutio yhdistettynä parlamentarismiin sisälsi
vipuvarren, josta vääntäen norjalaiset saivat unionin purkautumiseen 1905 johta-
neen tapahtumasarjan liikkeelle. Norjan pääministeri kieltäytyi tuolloin varmen-
tamasta kuninkaan päätöstä, jolla tämä aikoi evätä vahvistuksensa suurkäräjien
hyväksymältä konsulaattilailta. Tällöin koko hallitus kuninkaan vastustuksesta
huolimatta erosi, ja suurkäräjät teki päätöksen, että koska kuningas oli kykene-
mätön nimittämään maalle uutta parlamentaarista hallitusta, perustuslainmukai-
nen kuninkaanvalta oli lakannut toimimasta ja unioni purkautunut.¹⁵

Suomessa esiintyi jo 1860-luvulta alkaen kriittistä ajatustapaa vertailtaessa
kustavilaisia perustuslakeja konstitutionalismin ideaalituoppiin. Valtiopäivien
kokoontumista valmistelleessa ns. tammikuun valiokunnassa vuonna 1862 J. A.
von Essen vaati, että valtion varainhoidon kontrolloimiseksi senaatin jäsenten
tulisi olla vastuussa toiminnastaan paitsi keisarille, myös säädyille. Muussa ta-
pauksessa perustuslait olisivat voimassa ainoastaan paperilla, eivät todellisuus-
dessa. Valtiopäivien kokoonnuttua professori Schauman totesi pappissäädyssä
senaatin uudistamista koskevan anomusehdotuksen käsittelyn yhteydessä sa-
mansuuntaisesti, ettei perustuslaillinen valtiojärjestys ollut todellisuutta, jos mo-
narkin neuvonantajat olivat vastuuttomia.¹⁶

Ajatustenvaihto säätyjen ja senaatin keskinäissuhteen kehittämisestä ministe-
rivastuunalaisuuden suuntaan jatkui 1880-luvulla. Ministerivastuunalaisuutta
koskeneet anomusehdotukset vuosien 1882 ja 1885 valtiopäivillä laatineet ruot-
sinmieliset ja liberaalit valtiopäiväedustajat olivat perillä eurooppalaisen konsti-
tutionalismin periaatteista ja tietoisia viimeisimmästä kehityksestä läntisissä
naapurimaissa. Anomusehdotuksissa säädyille haluttiin tarkastusoikeutta senaa-
tin ja ministerivaltiosihteerin virkatoimiin nähden. Mitään täsmällistä eroa po-
liittisen ja oikeudellisen vastuunalaisuuden välille ei tuolloin vielä tehty. Aloit-

¹⁴ Andenaes 1986, 164, 188–189; Björkstén 1929, 81–82.

¹⁵ Andenaes 1986, 58–59, 188–189; Jungar 1969, 146–152.

¹⁶ Protokollat förda i det utskott af Finlands fyra stånd, som till följd af H.K.M:s Nådiga manifest
av den 29/3 1861 sammaträdde i Helsingfors 20.1.–6.3.1862, s. 330–331; Eerola 1996, 24–26.

teiden pääpaino oli parlamentarismiin viittaavassa poliittisessa vastuussa. Kysymys oli senaatin ja säätyjen välisen suhteen järjestämisestä puuttumatta varmenusinstituution välityksellä hallitsijan valtaan.¹⁷

3.3 LAINSOVELTAJAN ASEMA HALLITSIJAN SÄÄDÖSVALLAN VALVONNASSA

Suomen oikeusyhteisössä oli jo valtiopäivien kokoonnuttua 1860-luvulla doktriininomaisesti omaksuttu käsitys, että tuomioistuimilla oli oikeus tutkia, oliko sovellettava säännös säädetty perustuslaissa säädettyssä järjestyksessä. Asia oli ollut esillä lainopillisen yhdistyksen keskustelukysymyksenä 1865–66. Yhdistyksen keskusosaston enemmistö ymmärsi tutkintavallan tarkoittavan säädösten muodollisen perustuslainmukaisuuden tutkimista, ennen muuta sen selvittämistä, oliko säädös annettu ilman säätyjen myötävaikutusta, vaikka myötävaikutus perustuslain mukaan olisi ollut välttämätön. Siihen nähden, tarkoittiko tutkintavalta myös säädösten aineellisen perustuslainmukaisuuden tutkimista, vastaus oli kieltävä. Siihen, mihin lainkohtaan tällainen tutkintavalta oli perustettavissa, ei sen sijaan yhdistyksen keskusteluissa otettu kantaa. *Jyräki* on arvellut yhdeksi mahdollisuudeksi oikeudenkäymiskaaren säännöstä tuomion perustamisesta syihin ja lakiin eikä mielivaltaan.¹⁸

Hieman myöhemmin sanomalehtijulkisuudessa havaittiin, että Chr. Naumann oli Ruotsissa perustanut tällaisen tutkintavallan toisaalta tuomarinvalan velvoitukseen tuomita Ruotsin lain mukaan ja toisaalta vuoden 1809 hallitusmuodon 87 §:n säännökseen, jonka mukaan ”Konungen ej må utan Riksdagens samtycke, och icke Riksdagen utan Konungens, någon ny lag göra eller gammal afskaffas”. Naumannin käsityksiä myötäilevässä ruotsinmielisessä Vikingen-lehden kirjoituksessa huomautettiin, että tutkintavallalle oli löydettävissä samanlainen oikeusperusta myös Suomen laista. Vuoden 1734 lain tuomarinvalakaavan mukaan tuomari oli velvollinen tuomitsemaan laillisten säännösten mukaan ja vuoden 1772 hallitusmuodon 40 §:n mukaan kuningas ei saanut säätää uutta lakia ilman säätyjen myötävaikutusta eikä 41 §:n mukaan säädät ilman kuninkaan myötävaikutusta. Jos sovellettava säädös oli säädetty ottamatta huomioon näitä HM:n kohtia, oli tuomari lehden päätelmän mukaan velvollinen jättämään se soveltamatta.¹⁹

¹⁷ Eerola 1996, 26–41; Federley 1963, 47–50.

¹⁸ Jyräki 1989, 444–445.

¹⁹ Vikingen 31.7.1871 ”Olagligen tillkomna påbuds giltighet”.

Robert Hermanson päätyi samaan johtopäätökseen virkaanastujaisesitelmässään 1883. Saksalaisessa keskusteluissa esitettyjä tutkintavaltaa epääviä näkemyksiä kritisoiden Hermanson johti tuomioistuinten tutkintavallan käsiteläinopilliselle metodilleen tyypillisellä tavalla suoraan lainsäädäntövallan käsitteestä. Oikeudellisesti velvoittavia säännöksiä saattoi hänen mukaansa antaa vain se, jolla oli siihen lainmukainen toimivalta: ”om någon påbjuder det, hvartill han ej har rätt, så uppstår derigenom icke för andra någon pligt; och således är ett stadgande, som utfärdats med öfverskridande af rätt att göra det, icke giltig lag, och utgör icke enligt lag en del af landets rätt”. Vaikka lainsäädäntötahtdon ilmoittaminen oli Suomessa kaiken julkisen vallan haltijana yksin monarkin toimivallassa, ei monarkin lainsäädäntötoimi yleisen lain alalla²⁰ ollut pätevä, jos se oli annettu ilman säätyjen myötävaikutusta: ”Häraf följer att på sagda område enligt regeln en i lagens ögon giltig lag ej kommer till stånd derest ständerna icke antagit densamma samt att domstolarne alltså icke heller kunna tillämpa i strid häremot utfärdade stadganden.” Myös Hermanson torjui mahdollisuuden tutkia säätylakien aineellista perustuslainmukaisuutta. Se oli säätyjen itsensä valvottava.²¹

3.4 OIKEUSOPPINEIDEN MIELIPITEET JA ARGUMENTIT PROMULGOINTIKYSEMYKSESSÄ

Jo 1890-luvun alussa postilaitoksen yhtenäistämishankkeen ja rikoslain voimaantulon lykkäämisen yhteydessä senaatti joutui punnitsemaan eri toimintavaihtoehtoja Venäjän hallitusvallan yksipuolisesti ilman säätyjen myötävaikutusta antamien säädösten promulgoimisessa ja julkaisemisessa. Esillä olivat säädösten julkaisemisesta pidättäytyminen kokonaan, niiden alistaminen keisarin uudelleen harkittavaksi joko ennen julkaisemista tai sen jälkeen. Senaatti päätyi julkaisemisiin niitä keisarille ensin alistamatta äänestyksissä, joissa *Tyynilän* mukaan oli jo idulla jako ”perustuslaillisiin” ja ”myöntäväisyysmiehiin”. Tyytymättömyys Venäjän hallituspolitiikkaan ja voimattomuuden tunne sen edessä aiheuttivat virasta eroamisia: senaatin edustaja Suomen asiain komiteassa R. Montgomery, prokuraattori A. von Weissenberg ja talousosaston varapuheenjohtaja S. W. von Troil jättivät tehtävänsä konfliktin vuoksi.²²

²⁰ Yleinen laki oli erotettava monarkin yksin hallitsemasta taloudellisesta ja hallinnollisesta säädösvallassa. Se viittasi yksilön oikeudelliseen vapauspiiriin, jota julkinen valta saattoi yksilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin vaikuttavalla tavalla säännellä ainoastaan säätylain turvin.

²¹ Hermanson 1884, 245–273; Jyräki 1989, 445–447.

²² Tyynilä 1992, 258–262; Federley 1958, 88–89, 121.

Nämä tilanteet ja toimintavaihtoehdot toistuivat samanlaisina valtakunnanlainsäädäntöjärjestyksen voimaansaattamista tarkoittaneen helmikuun manifestin (1899), Venäjän kielen ottamista virkakieleksi ylimmissä viranomaisissa tarkoittaneen kielimanifestin (1900) ja asevelvollisuuslain (1901) voimaansaattamisen yhteydessä. Kysymykseen, oliko ministerivaltiosihteeri velvollinen varmentamaan ja senaatti promulgoimaan hallitusmuodon vastaisesti säädetyn säädöksen, oikeusoppineet antoivat hyvinkin erilaisista lähtökohdista erisuuntaisia vastauksia.

R. A. Wrede kritisoi jo 1890-luvun alussa ankarasti laittomat säädökset varmentaneen ministerivaltiosihteerin ja ne julkaisseen senaatin menettelyä. Ne eivät Wreden poleemisen kirjoituksen mukaan olleet pitäneet kiinni perustuslaeista, vaan suhtautuneet niihin välinpitämättömästi. Senaatti oli säädökset promulgoidessaan hylännyt perustuslainmukaisen asemansa ja myötävaikuttanut laittomien säädösten toimeenpanoon.²³ Myöhemmin hän täsmensi käsitystään julkaisemiskiellon oikeusperustasta. Asevelvollisuuslain julkaisemista tarkoittaen 1901 Wrede tähdensi, että senaattoreiden kuten muidenkin virkamiesten oikeus ja velvollisuus oli tutkia, oliko säädös säädetty laillisessa järjestyksessä. Hallitusmuodon mukaan monarkin tuli hallita maata lain mukaan. Sama koski häntä avustavia virkamiehiä, jotka virkavalassaan olivat sitoutuneet noudattamaan lakia. ”Men detta förutsätter med nödvändighet, att de måste pröfva hvad som verkligan är lag och hvad icke är lag, ty man kan ej på engång lyda lag och olag. Af alt detta måste dragas den slutsatsen, att senaten eger rätt att vägra promulgation.”²⁴

Leo Mechelinin lausunto sisältää erinäisiä passuksia, jotka ovat yhteneviä sen Wreden katsomuksen kanssa, ettei senaattoreilla voisi olla velvollisuutta myötävaikuttaa maan perustuslakeja loukkaavaan toimenpiteeseen. Perusteiltaan Mechelinin mielipide kuitenkin rakentui toisin kuin Wreden. Jos monarkki määräsi senaatin julkaisemaan perustuslakeja loukkaavan lain, senaatti saattoi kyllä Mechelinin mielestä kääntyä monarkin puoleen ja huomauttaa asiasta, jotta määräys peruutettaisiin tai sitä muutettaisiin. Jos monarkki ei tällaista huomautusta kuitenkaan ottanut huomioon, syntyi senaattoreiden kannalta Mechelinin mukaan ristiriita korkeimpaan valtaan kohdistuvan muodollisen kuuliaisuusvelvoitteen ja oikeaan toimintaan kehottavan omantunnon välillä. Toisin kuin Wrede, Mechelin katsoi, ettei senaatilla kollegiona ollut toimivaltuutta kieltäytyä antamasta lakia. Sen sijaan jokainen yksittäinen senaatin jäsen saattoi ilmoittaa pöy-

²³ Wreden kirjoitus ”Blick på ställningen i landet” on vuodelta 1891, jolloin sitä jaettiin ainoastaan monistettuna; Federley 1958, 119–124; Teksti painettuna Fria Ord 2.10.1900 ”Uttalanden af intresse i närvarande tid”.

²⁴ Kagaalin arkistoa. Kokoelma vuosina 1899–1905 ilmestyneitä poliittisia lentolehtisiä, julistuksia, kiertokirjeitä ym., s. 111.

täkirjaan, ettei äänellään saattanut myötävaikuttaa määräykseen lain antamisesta. Mikäli kaikki tai ainakin useimmat jäsenistä antaisivat sellaisen lausunnon, olisi tosiasiallinen tulos sama kuin, että senaatti viranomaisena olisi kieltäytynyt promulgoinnista. Samalla senaattoreiden oli kuitenkin pyydettävä eroa virastaan, koska he eivät olleet täyttäneet monarkin tahtoa.²⁵

Kielimanifestin julkaisemisen alla 1900 asiaa valmistelleessa senaatin valio-kunnassa oli kuultavana Hermanson valtio-oikeuden asiantuntijana. Esittelijäsihteerin merkintöjen mukaan Hermanson oli katsonut, että senaatin julkaisemistoimenpide sisälsi määrätyn myötävaikutuksen lain julkaisemiseen, mutta ei kuitenkaan mitään tunnustusta siitä, että julkaistava lainsäädäntö olisi sopusoinnussa perustuslain kanssa. Julkaiseminen ei myöskään tarkoittanut annettujen säännösten täytäntöönpanoa. Senaatti oli hallitsijaan nähden avustava viranomainen, jolloin sellaisen viranomaisen tuli täyttäessään ylemmän viranomaisen käskyä tutkia, oliko ylempi viranomainen pätevä antamaan käskyn, kuuluiko käskyn toimeenpano avustavan viranomaisen virkatoimiin ja oliko käsky annettu asianmukaisessa järjestyksessä.²⁶

Kysyttäessä, oliko senaatilla oikeutta kieltäytyä tottelemasta keisarin määräyksiä, Hermanson vuoden 1901 asevelvollisuuslain alla viittasi hallinto-oikeuden luentoihinsa.²⁷ Hermansonin hallinto-oikeuden luentoja 1898 mukaan virkamiehen kuuliaisuusvelvoitetta koskeva doktriini sisälsi eri suuntiin käyviä mielipiteitä. Toisten mukaan virkamiehellä oli oikeus tutkia esimiehensä antaman käskyn lainmukaisuutta, toisten mukaan taas tällaista oikeutta ei ollut. Koska selvää säännöstä asiasta ei oikeusjärjestyksessä ollut, oli turvauduttava oikeustieteeseen.²⁸

Valtio-oikeudellisen positivismin vaikutuksesta virkamiehen uskollisuus hallitsijalle virkavelvollisuutena oli tuossa vaiheessa jäänyt saksalaisessa doktriinissa taka-alalle, kun etualalle oli noussut kuuliaisuus virantoimituksessa, joka tarcoitti velvollisuutta noudattaa valtiovallan tahdonilmaisua eli ylemmän viranomaisen tai esimiehen käskyä. Tämä kuuliaisuusvelvollisuus oli kuitenkin oikeudellisesti rajattu.²⁹

Saksalaiselta Paul Labandilta omaksumansa mielipiteen mukaisesti Hermanson piti selvänä, ettei virkamies voinut olla velvollinen noudattamaan mitä tahansa käskyä. Toiselta puolen oli yhtä selvää, ettei virkamiehellä ollut täysin vapaata tutkintaoikeutta ylemmän viranomaisen määräyksiin nähden. Siksi hän

²⁵ Kagaalin arkistoa, s. 108–110.

²⁶ W. Enebergin kirje- ja asiakirjakokoelma, Kivikataja 1961, 30–31.

²⁷ Kagaalin arkistoa, s.101.

²⁸ Anteckningar enligt prof. R. Hermansons föreläsningar öfver inhemsk förvaltningsrätt 1898, s. 161–163.

²⁹ Kulla 1987, 95–105.

katsoi, että Suomen oikeuden mukaan virkamiehen oli omalla vastuullaan tutkittava, oliko hän lain mukaan velvollinen tottelemaan käskyä vai ei. Tätä harkintaa ohjasivat kuuliaisuusvelvollisuuden rajoituksina seuraavat säännöt: 1) Jos se, mitä virkamieheltä vaadittiin, ei kuulunut hänen virkatoimiinsa, hän ei ollut velvollinen noudattamaan käskyä. 2) Jos käsky oli sellainen, että esimies ei sellaisia käskyjä omaan virkaansa kuuluvan toimivallan nojalla voinut antaa, ei virkamiehellä ollut tottelemisvelvollisuutta. Vaikka virkamiehen tuli tutkia, kuuluiko käsky esimiehen toimivaltaan, ei tämä ollut velvollinen arvioimaan, oliko ylempi virkamies käyttänyt toimivaltaansa oikein. 3) Käskyn tuli olla annettu oikeassa järjestyksessä ja muodossa, jos sellaisesta oli säädetty. 4) Mikäli virkamiehelle oli osoitettu itsenäisiä tehtäviä ja lakiin sisältyi määräyksiä virkamiehen virkavelvollisuuksista, eivät esimiehen näiden kanssa ristiriitaiset määräykset olleet sitovia, jollei laissa ollut toisin säädetty. Jos virkamies sen sijaan oli avustavassa roolissa, jota ylempi virkamies käytti hyväksi itselleen kuuluvien tehtävien hoitamisessa, oli alemman virkamiehen sellaisten asioiden hoitamisessa noudatettava esimiehen määräyksiä, mikäli laki ei toisin säättänyt. Näistä neljästä säännöstä, jotka Hermansonin mukaan sisältyivät Suomen oikeuteen, hän teki johtopäätöksen: ”Om af förman meddelad föreskrift hör till det slags befallningar, som förmannen i allmänhet är befogad att meddela, och befallningen ålägger den underordnade något, som hör till hans tjänst, samt är meddelad i behörig form, så är den underlydande skyldig att rätta sig efter förmannens föreskrift, äfven om den vore olaglig, förutsatt, att saken icke är en sådan, med afseende å hvilken åt den underlydande är uppdragen en själfständig värksamhet.”³⁰

3.5 OIKEUDELLISET ARGUMENTIT SENAATTOREIDEN RATKAISUHARKINNASSA

Vertailtaessa oikeusoppineiden käsityksiä toisiinsa voidaan niissä havaita eräs ilmeinen ristiriitaisuus, joka antaa aiheen selventävään huomautukseen. Wrede näyttäisi mielipiteessään hakeneen senaattoreille julkaisemisharkinnassa samalaista tutkintavaltaa julkaistavaan säädöksen nähden kuin mitä doktriinissa oli 1860-luvulta saakka katsottu kuuluneen lain soveltajalle. Wrede selvästikin samaisti säädöksen julkaisemisen sen täytäntöönpanoksi ja soveltamiseksi.³¹ Hermanson sen sijaan nimenomaan kielsi, että säädöksen julkaisemisella olisi mi-

³⁰ Anteckningar enligt prof. R. Hermansons föreläsningar öfver inhemsk förvaltningsrätt 1898, s. 163–169.

³¹ Ks. myös Fria Ord 2.10.1900 ”Uttalanden af intresse i närvarande tid”.

tään tällaista säädöstä täytäntöönpanevaa luonnetta. Vaikka julkaistavan säädöksen velvoittavuus viranomaisissa ja tuomioistuimissa edellytti sen promulgointia, ei senaatti promulgoinnissa suinkaan soveltanut julkaistavaa säädöstä, vaan monarkin käskyä tuohon toimenpiteeseen. Kun oikeusjärjestykseen ei sisällynyt normia, joka olisi oikeudellisen ministerivastuunalaisuuden merkityksessä antanut ministerivaltiosihteerille tai senaatille toimivaltuuden tutkia julkaistavassa säädöksestä ilmenevää monarkin käyttämän säädösvallan perustuslainmukaisuutta, seurasi tästä Hermansonin mielipiteen osoittamalla tavalla se, että julkaiseminen ei tarkoittanut kannanottoa julkaistavan säädöksen perustuslainmukaisuudesta. Tämä tarkoitti senaatin oikeusosaston jäsenten kannalta sitä, että julkaisemisen ei – Hermansonin mielipidettä tulkiten – hallinnollisena toimenpiteenä tullut vaikuttaa siihen, miten he tuomareina tulisivat suhtautumaan julkaistavaan säädökseen, jos se senaatin oikeusosastossa korkeimpana tuomioistuimena tulisi sovellettavaksi. Silloin oikeusosaston jäsenet tuomareina doktriinin mukaan olisivat velvollisia tutkimaan sen perustuslainmukaisuutta ja mahdollisesti jättämään se soveltamatta. Senaattoreiden ratkaistavaksi oikeuskysymykseksi julkaisemisharkinnassa kiteytyi siten se, miten monarkin promulgoimista tarkoittavan käskyn velvoittavuuteen oli suhtauduttava, kun ilman tulkinnallista epävarmuutta tiedettiin, että julkaistava säädös oli muodollisesti perustuslainvastainen. Tässä suhteessa eräät senaattorilausumat julkaisemisratkaisun perusteista poikkeavat yllättävällä tavalla siitä kuvasta, jonka historiankirjoitus perustuslaillisuuden ja myöntövyysuuntauksen perusteista antaa.

Kielimanifestin julkaisemisesta päätettäessä Hermansonin argumentit olivat vakuuttaneet julkaisemista puoltaneen senaattori W. Enebergin. Senaatin täysistunnossa hän nimenomaisesti viittasi Hermansonin auktoriteettiin ja tämän antamaan selvitykseen, jonka pohjalta Eneberg katsoi, että kieltäytyminen armollisen määräyksen julkaisemisesta tarkoittaisi tottelemattomuutta hallitsijaa kohtaan, erityisesti kun oli kysymys senaatista, joka oli asetettu avustamaan hallitsijaa maan hallituksessa. Enebergin mielestä senaatin tuli asiassa asettua laillisuuden lujalle perustalle, jolloin senaatti omalta puoleltaan kieltäytymällä toimeenpanemasta käskettyä julkaisemista osoittaisi lainvastaista tottelemattomuutta omaa ja maan hallitsijaa kohtaan.³²

Kirjeessään senaatista jo tuolloin eronneelle Yrjö-Koskiselle 6.8.1900 Eneberg vielä palasi hermansonilaisiin perusteluihin ja niiden tosiasialliseen vaikutukseen senaatin ratkaisussa: ”Publikationen af ett nådigt förordnandet är icke någon lagtillämpning, då en embetsman, enligt en viss teori, eger pröfva huruvida förordnandet är lagligt eller icke. Publikationen medför icke någon ansvarighet för förordnandets laglighet och förutsätter icke någon pröfning deraf.

³² Eneberg W., Kirje- ja asiakirjakokoelma, Kivikataja 1961, 32.

Vägran af publikation innebär en olydnad mot monarken och är till dess väsende af revolutionär art. Denna synpunkt var afgörande för senatens jurister af hvilka enbart två (emot elfva) stannade vid slutlig vägran af publikation.”³³

Hermansonin kielimanifestin yhteydessä esittämät kannanotot senaatin valio-kunnassa olivat siten osuneet otolliseen maaperään. Enebergin sekä julkisesti että yksityisesti esittämät perustelut julkaisemista puoltaneelle kannalleen antavat yhden viitteen siitä, mihin suuntaan Hermansonin ajatus oli senaatin valio-kunnan istunnossa 27.6.1900 kulkenut. Nämä Hermansonin käsitykset eivät tuolloin olleet yleisesti tiedossa.³⁴ Niiden suuntaista argumentointia esiintyi kuitenkin vanhasuomalaisessa lehdistössä.³⁵ Asevelvollisuuslain julkaisemisen alla 1901 yleisössä levisikin huhu, että Hermansonin kielimanifestin julkaisemisen yhteydessä senaatille antama lausunto olisi sisältänyt ohjeen, jonka mukaan senaatti ei olisi voinut kieltäytyä promulgoinnista. Asevelvollisuuslain julkaisemisen yhteydessä Hermanson kuitenkin väitti huhua vääräksi. Hermansonin mukaan hänen luennoistaan oli löydettävissä julkaisemisen suhteen syitä puoleen ja toiseen. Nyt Hermanson tähdensi, että senaattori ei ollut velvollinen noudattamaan sellaista hallitsijan käskyä, joka oli ristiriidassa hänen omatuntonsa kanssa, vaan hänellä oli sellaisessa tilanteessa aina mahdollisuus erota virasta. Hermanson ei kertomansa mukaan olisi itse senaattorin asemassa pakottanut itseään julkaisemaan lainvastaista säädöstä, vaan hänellä olisi siinä tilanteessa ollut ainoastaan yksi vaihtoehto – erota virasta eläkettä vastaanottamatta.³⁶ Hermansonin tässä yhteydessä esittämä ratkaisu on siten perusteiltaan yhtenevä Mechelinin suosittaman kanssa.

Tähän nähden ei olekaan yllättävää, että kirjallisuudessa Hermansonin käsityksestä promulgointikysymyksestä esiintyy epätietoisuutta. Esimerkiksi *Jyränki* antaa ymmärtää, että promulgoinnista ja kirkoissa julkilukemisesta kieltäytyminen olisi ollut perusteltavissa Hermansonin opilla virkamiehen kuuliaisuusvelvollisuuden rajoista, jonka mukaan kuuliaisuusvelvollisuutta ei ollut, jos käskynantajalla ei ollut oikeutta antaa asianomaista käskyä.³⁷ Näin Hermanson ei

³³ W. Eneberg Y. S. Yrjö-Koskiselle 6.8.1900, Y. S. Yrjö-Koskisen kirjeenvaihto, KA.

³⁴ Ne olivat tuntemattomia myös itsenäistymisen jälkeen julkaistulle laajalle yksinomaan perustuslaillista näkemystä manifestoinneelle sortovuosikirjallisuudelle. Julkisuuteen ne tulivat vasta 1961 edellä mainitussa Kivikatajan W. Enebergin kirje- ja asiakirjakokoelmaan perustuvassa teoksessa, josta ne eivät kuitenkaan ole löytäneet tietään historiatietoisuuteen syistä, joihin palataan jäljempänä.

³⁵ Uusi Suometar 15.9.1900, pk.

³⁶ Kagaalin arkistoa, s. 101.

³⁷ *Jyränki* viittaa tässä kohdin edellä selostettuihin Hermansonin kuuliaisuusvelvollisuuden rajoitusperiaatteiden toiseen kohtaan Hermansonin luennoissa. Sitä, että Hermanson olisi tässä kysymyksessä ollut perustuslaillisten omaksumalla kannalla, *Jyränki* tukee viittauksella itsenäistymisen jälkeistä sortovuosikirjallisuutta edustavaan Reuterin Kagalen-teoksen tietoihin. *Jyränki* 1989, 455. Tähän kirjallisuuslajiin on kuitenkin suhtauduttava kriittisesti, koska tendenssinä niissä

kuitenkaan itse oppiaan ymmärtänyt eikä soveltanut. Keisari-suuriruhtinaalla nimittäin epäilemättä oli toimivalta antaa käsky vahvistamansa säädöksen julkaisemisesta. Senaatti puolestaan oli sitä velvollinen noudattamaan, koska säädösten julkaiseminen kuului sen tehtäviin. Se, että julkaisemiskäsky tarkoitti perustuslainvastaisen säädöksen julkaisemista, ei vaikuttanut asiaan, koska senaatilla ei oikeudellisesti vaikuttavalla tavalla ollut toimivaltaa tutkia hallitsijan säädösvalan käytön perustuslainmukaisuutta. Edellä olevasta Hermansonin mielipiteestä asevelvollisuuslain yhteydessä on selvästi nähtävissä, että mikäli julkaisemiskäsky tosiasiassa senaatissa jätettäisiin noudattamatta, se ei oikeudellisesti olisi seurausta kuuliaisuusvelvollisuuden rajoituksista, vaan merkitsisi päinvastoin kuuliaisuusvelvollisuuden rikkomista, minkä vuoksi seurauksena olisi senaattorin ero virasta eläkettä vastaanottamatta.

Tämä Hermansonin käsitys ei ollut ristiriidassa hänen luennoissaan esittämänsä ajatusten kanssa. Niissä hän piti kuuliaisuusvelvoitteen kannalta tärkeänä erotusta virka-avun luonteisten ja itsenäistä harkintaa edellyttävien virkatehtävien välillä. Kuuliaisuusvelvoite saattoi edellisten kohdalla kattaa muodollisten edellytysten täyttyessä myös lainvastaiset käskyt, kun taas itsenäisen harkintavallan alaan kuuluvissa asioissa alempi viranomainen ei ollut ylemmän viranomaisen käskystä velvollinen toimimaan vastoin laissa säädettyjä virkavelvollisuuksiaan. Luennoissaan Hermanson määritteli senaatin hallitusasioiden hoitamisessa keisari-suuriruhtinasta avustavaksi viranomaiseksi.³⁸

Myös K. J. Ståhlberg piti kuuliaisuusvelvollisuuden kannalta tätä erotusta tärkeänä, vaikka hän 1902 kirjeessään P. E. Svinhufvudille samalla periaatteessa katsoi virka-avunkin kohdalla, että ”siinäkin käskyn laittomuus voi olla selvä ja asia vaikutukseltaan siksi painavaa laatua, että se sekä oikeuttaa että velvoittaa streikkaamaan tottelemisvelvollisuutta vastaan”. Tuossa yhteydessä Ståhlberg tarkasteli pappien julkaisemisvelvollisuutta, jonka tehtävän sijoittamisesta virka-avun tai itsenäisen virkatoiminnan piiriin hän ei esittänyt yksiselitteistä näkemystä.³⁹

on, että vaikka Hermansonin nimi auktoriteettina liitetään useaankin vastarintapolitiittiseen toimintayhteyteen, hänen mielipiteitään ei kuitenkaan missään kohden ole voitu selostaa, koska teosten kirjoittajilla ei ole niistä ollut tietoa.

³⁸ Anteckningar enligt prof. R. Hermansons föreläsningar öfver inhemsk förvaltningsrätt 1898, 80–86.

³⁹ Ståhlberg Svinhufvudille 2. ja 11.12.1902, Juva 1957, 191–192; Tämä tuossa yhteydessä vielä yksityisesti esitetty mielipide tuli kuitenkin suuntaa antavaksi Ståhlbergin omassa myöhemmässä doktriinin kehityksessä, jossa vastarintapolitiikan kokemusten vaikutukset ovat selvästi nähtävissä. Ståhlberg valitteli 1910 saksalaisen doktriinin soveltumattomuutta Suomeen, koska ”ne, jotka muualla kirjoittavat tästä asiasta, ovat siinä onnellisessa asemassa, että voivat huomata todellisuudessa ainoastaan harvoin sattuvankaan, että esimiehen käsky olisi niin ilmeisesti lainvastainen, että alemman viranomaisenkin täytyy se heti huomata” (Ståhlberg 1910, 289). Omassa doktriinissaan 1913 Ståhlberg määritteli kuuliaisuusvelvollisuuden muodolliset rajoitusedellytykset edel-

Voidaan siis havaita, että julkaisemista puoltaneelle mielipiteelle oli doktriinissa tarjolla oikeudellisia argumentteja, joihin sen kannattajat myös turvautuivat, kun taas julkaisemiskieltoon kehottaneen perustuslaillisen mielipiteen oli huomattavan vaikeaa löytää voimassaolleen oikeuden järjestelmästä perusteltua pohjaa toimintaohjeelleen. Myös sellaiset julkaisemista puoltaneet toimijat, joilla ei ollut lainopillista koulutusta, käyttivät Suomen perustuslakien aukollisuutta politiikkansa puolustuksena tässä suhteessa täysimääräisesti hyväkseen. Historian professori J. R. Danielson(-Kalmari) selvitti mielipiteessään tarkasti suomalaisen varmennusinstituution eroavuudet perustuslaillisista maista. Hänen mukaansa vaatimusta julkaisemisesta kieltäytymisestä ei voitu tehdä ”kirjoitetun lain nimessä”, vaan sellaisen taustalla saattoi olla vain joko kansallinen kunnia tai valtioviisaus.⁴⁰

Samaan seikkaan oli kiinnittänyt huomiota senaattori Yrjö-Koskinen jo helmikuun manifestia julkaistaessa, kun prokuraattori Söderhjelm oli ilmoittanut senaatin pöytäkirjaan vastalauseensa sen johdosta, että senaatti ei ollut ennen julkaisemispäätöstä alistanut manifestia vielä hallitsijan harkittavaksi.⁴¹ Prokuraattoriin oli tässä vaikuttanut asevelvollisuusasiaa käsitelleiden valtiopäivämiesten ja Ateneumin kansalaiskokouksen painostustoimet, joissa senaattia kehoitettiin olemaan manifestia julkaisematta.⁴² Manifestin välittömän julkaisemisen puolesta äänestänyt Yrjö-Koskinen antoi vastalauseen prokuraattorin lausunnon johdosta: ”Detta Herr Prokurators yrkande kan väl icke fattas såsom ett politiskt råd till Senaten, emedan sådant stode utom Prokurators befogenhet. Fattas åter Herr prokurators uttalande såsom en anmärkning emot lagligheten af Senatens förfarande, måste jag anse för en brist, att Herr prokuratorn icke anfört någon laglig grund, som skulle berättigat Senaten att inställa det nådiga manifestets omedelbara promulgerande.” Myös eräiden muiden senaattoreiden vastalauseissa pahoiteltiin prokuraattorin toimintaa, josta saattoi päästä sellaiseen käsitykseen, että tehdessään päätöksen manifestin julkaisemisesta senaatti olisi jossain suhteessa ”förbisett gällande lag”.⁴³ Tämän nimenomaisen kohdan lausunnostaan Yrjö-Koskinen julkaisi myös sanomalehdistössä.⁴⁴

leen Labandin ja Hermansonin kolmikohtaisen luettelon tavoin, mutta neljäs rajoitusedellytys kuului yksinkertaisesti, että ”käsky ei myöskään ole sisällykseltään ilmeisesti lainvastainen” (Ståhlberg 1913, 173–179). Tämän kriteerin osalta hän oli siten kuuliaisuusvelvollisuuden alaa huomattavasti kaventavalla tavalla luopunut Hermansonin jaottelusta itsenäisiin ja avustaviin virkatehtäviin.

⁴⁰ Kagaalin arkistoa, s. 104–108.

⁴¹ Senaatin täysistuntopöytäkirjat 18.2.1899, KA.

⁴² Tommila 1999, 76–82; Ruotsalaisen valtiopäivämiesklubin julkaisemista vastustavaan mielipiteeseen yhtyivät kaikki läsnäolleet 30 valtiopäivämiestä lukuun ottamatta Hermansonia, joka vielä tuossa vaiheessa ilmoitti olevansa epä tietoinen siitä, miten senaatin tulisi helmikuun manifestin kohdalla menetellä.

⁴³ Senaatin täysistuntopöytäkirjat 2.3.1899, KA.

⁴⁴ Uusi Suometar 3.3.1899.

Julkaisemista vastustaneessa mielipiteessä saatettiin aika ajoin avoimestikin tunnustaa julkaisemiskiellon poliittiset lähtökohdat. Kielimanifestin julkaisemisesta kieltäytynyt senaattori Charpentier kertoi, etteivät häntä siinä olleet ohjanneet lakipykälät, vaan tunne, että selvästi laittoman manifestin toimeenpano olisi maalle onnettomuus. Kansallinen kunniantunto ja sen taipumaton puolustaminen oli läheinen teema myös vapaaherra V. M. v. Bornille. Hän oli jo 1890-luvulla katsonut, ettei ministerivaltiosihteeri voinut olla velvollinen varmentamaan hallitsijan perustuslainvastaista päätöstä: ”Så bjuder rättsvetenskapen, så stadgar Sveriges grundlag och sådan är anden i våra egna lagar.” Kun hallitsija oli ensimmäisenä rikkonut lakia ja siten aiheuttanut hänen käskyjään kohtaavan vastarinnan, silloin laajenivat hänen mukaansa myös juridisten kategorioiden käsitteet.⁴⁵

Perustuslaillisiksi itseään kutsuneet oikeusoppineet eivät kuitenkaan itse ymmärtäneet toimivansa poliittisista lähtökohdista. Vaikka Mechelin – ja poliittisesti ahtaalle ajettuna häntä myötäillyt Hermanson – myönsivätkin julkaisemisesta kieltäytymisen senaattorin kuuliaisuusvelvollisuuden rikkomiseksi ja sellaisena oikeudenvastaiseksi, katsoi Mechelin tästä huolimatta johtaneensa mielipiteensä nimenomaan ”ur giltiga rättsatser”. Julkaisemista vastustava mielipide edusti hänelle oikeudellisesti perusteltua näkemystä ja julkaisemista puoltanut mielipide poliittista oppurtunismia, jolla ei hänen mukaansa saanut olla sijaa oikeuskysymyksiä ratkaistaessa.⁴⁶ Wrede oli jo 1891 formuloinut ministerivaltiosihteerille laittomien säädösten varmentamisesta ja senaatille niiden julkaisemisesta kieltäytymiselle toimiohjeen, josta vuosikymmentä myöhemmin tuli passiivisen vastarinnan iskulause: ”Vi böra alltid, då det behöfves, med ord och skäl försvara våra grundlagar, alltid själfva följa lag, äfven i skenbart obetydliga fall, aldrig medverka till några ingrepp i vår författning, och aldrig erkänna olagliga åtgärder såsom lagliga och berättigade.”⁴⁷

3.6 OIKEUS JA POLITIIKKA HISTORIATIETOISUUDESSA

Huolimatta Mechelinin ja Wreden itseymmärryksestä on syytä korostaa passiivisena vastarintana esiintyneen perustuslaillisuuden luonnetta poliittisena ideologiana ja liikkeenä. Sitä ei voida yksioikoisesti mieltää voimassaolleen oikeuden ja siitä johdettujen vaatimusten henkilöitymäksi, vaikka historiankirjoituksessa

⁴⁵ Estlander 1931, 276–277; Fria Ord 2.10. 1900 ”Uttalanden af intresse i närvarande tid” ja 25.5.1901 ”De grundlagsvidriga tjänsteutnämningar”.

⁴⁶ Kagaalin arkistoa, s. 110–111.

tällaiseen uskomukseen usein viitataan. Liioin ei ole syytä väittää, että myöntövyvyysuuntaus olisi sellaista edustanut. Myöntövyvyysuuntauksen politiikkaan nimittäin kuului laittomien säädösten noudattaminen myös niiden promulgoimisen jälkeen. Sen toiminta-ajatukseen ei kuulunut niiden soveltamisesta kieltäytyminen hallinnossa ja tuomioistuimissa, minkä juridinen doktriini olisi mahdollistanut. Sen sijaan juuri tämän toteutuminen käytännössä oli perustuslaillisen politiikan yksi tärkeimmistä päämääristä, jonka varmistaminen oli itse asiassa tehnyt julkaisemiskieltovaatimuksen esilläpitämisestä poliittisen välttämättömyyden.

Modernin konstitutionalismin ideoihin, kuten oikeudellisen ministerivastuun alaisuuden funktioon, kuului, että ylimpien valtioelinten väliset toimivaltakonfliktit ratkaistaisiin lakien säätämisvaiheessa ennen niiden muodollista voimaantuloa. Vain näin voitiin varmistaa kansalaisyhteiskunnan oikeussuhteiden pysyvyys ja viranomaistoiminnan ennakoitavuus lainkäytössä. Perustuslaillisessa politiikassa julkaisemisesta kieltäytymisen vaatimus toteutti *mutatis mutandis* tätä samaa tehtävää. Kansalaisyhteiskuntaan ja hallintoon päin sillä viestitettiin julkaistavien säädösten perustuslainvastaisuutta yleiseen tietoisuuteen. Vastarintaa ei voitu jättää viranomaisten ja tuomioistuinten yksittäistapauksittaisten ratkaisujen varaan, ellei samalla voitu olla varmoja, että ratkaisujen tekijöitä ohjasi siinä joukkomittainen laillisuustietoisuus. Tätä Mechelin tarkoitti tähdentäessään, että siinäkin tapauksessa, että senaattorit julkaisemisesta kieltäytymällä eivät saisi monarkkia muuttamaan mieltään, olisi menettelyllä kuitenkin ”den stora betydelsen att utgåra en den kraftgaste erinran därom att uti detta land grundlagen bör vörda högre än maktbud”.⁴⁷ Vaikka promulgoinnista kieltäytyminen senaatin oikeutena edellytti senaatin aseman hahmottamista sellaisen konstitutionaalisen prisman lävitse, jolla ei ollut vastinetta voimassa olleessa oikeudessa, antoi vaatimuksen esilläpito toimintamallin viranomaisille ja tuomioistuimille siinä tilanteessa, jos ja kun laittomat säädökset tulisivat niiden sovellettaviksi.

Tämä toimintafunktio avaa samalla selitysmallin sille, miksi perustuslaillisten historiantoimijoina esittämät argumentit ovat olleet määräävässä asemassa määrittäessä oikeuden ja politiikan välistä rajaa tätä vaihetta koskevassa historiatietoisuudessa ja miksi oikeudelliset näkökohdat myöntövyvyyspolitiikan perusteluina ovat jääneet kokonaan syrjään.

Itsenäistyneen Suomen näkökulmasta perustuslailliset olivat vanhasuomalaisiin keisarinvallan myötäilijöihin nähden oikeustaistelun historian voittajia ja myöntövyvyysuuntaus keisarinvallan tappion myötä sen häviöjä. Tässä hegemonisessa menneisyysuhteessa perustuslaillinen politiikka oli taannehtivasti legali-

⁴⁷ Fria Ord 2.10.1900 ”Uttalanden af intresse i närvarande tid”; Reuter 1928, 13.

⁴⁸ Kagaalin arkistoa, s. 110.

soitavissa, koska perustuslaillisuus oli itsenäistyneessä Suomessa tilaisuudessa kirjoittaa historiansa sellaisissa valtiosääntöoloissa, jotka vastasivat niitä konstitutionalismin ideoita, joita perustuslailliset itse olivat demonstroineet keisarinvallan vastaisen politiikkansa toimintamallina.⁴⁹ Sama asia voidaan ilmaista niinkin, että itsenäisen Suomen valtiosääntö oli ollut mahdollista säätää sellaiseksi kuin se perustuslaillisen politiikan vaalimissa ideoissa olisi pitänyt olla voimassa jo autonomisessa Suomessa, ellei venäläinen hallitusvalta olisi silloin ollut sen esteenä. Tämä oli pakottanut valtio-oikeusoppineet autonomian aikana tulkitsemaan kotimaista lainsäädäntöä konstitutionalismin periaatteiden mukaisesti niin pitkälle kuin vanhahtavat säännökset antoivat myöten. *Viljasen* arvion mukaan ”usein jopa varsin kauas vanhojen säännösten sanamuodoista etäännyen”.⁵⁰

Myöntyvyysuuntauksen historiaa ryhdyttiin puolestaan kirjoittamaan vasta toisen maailmansodan ja sen jälkeen, kun Paasikiven muistelmat sortovuosilta oli 1957 julkaistu. Niissä Paasikivi teki perustavanlaatuisen kategorioinnin perustuslaillisista oikeusidealismista ja vanhasuomalaisista poliittisen realismin edustajina jo siitä lähtökohdasta, että edellisten huomattavimmat olivat olleet yleensä juristeja ja jälkimmäisten historiantutkijoita.⁵¹ Ylipäätään myöntyvyysuuntaus nousi tuossa vaiheessa historiantutkimuksen valokeilaan menneisyyden analogiana ajankohdan ulkopoliittiselle realismille.⁵² Oikeudelliset argumentit eivät tuossa tilanteessa olleet myöntyvyysuuntauksen historiakuvassa mielenkiintoisia, koska sellaiset eivät olleet ajankohdan Paasikiven-Kekkosen ulkopoliitiikkanaan päiväjärjestyksessä. Sotasyyllisyysoikeudenkäynnissä poliittinen välttämättömyys oli vasta 1946 pakottanut näyttävästi tinkimään rikosoikeudellisesta legaliteettiperiaatteesta. Siksi tuon ajankohdan politiikassa oikeus ei Paasikiven oman yksityisen itseymmärryksen mukaan merkinnyt mitään – menestys sen sijaan kaikkea.⁵³

Säätämällä Suomen itsenäistyttyä vastarintapolitiikkansa toimintamallin ja

⁴⁹ Juuri tämä on nähdäkseni aiheuttanut muun muassa sen Tommilan havainnon, että helmikuun manifestin julkaisemisesta kieltäytymistä kannattanut senaattori Cederholm on muistelmissaan esittänyt tuolloisen kantansa huomattavasti ehdottomampana kuin se todellisuudessa oli ollut, Tommila 1999, 72–73.

⁵⁰ Viljanen 1988, 248.

⁵¹ Paasikiven muistelmia sortovuosilta (1986), 33–67.

⁵² Tätä kuvastaa sattuvasti Paasikiven oma itseymmärrys: ”Käydessäni sotien jälkeen – ollessani pääministerinä – Helsingin hautausmaalla ja pysähtyessäni vanhan ystäväni J. R. Danielson-Kalmarin haudalle, ajattelin itsekseni: ’Jos sinä Richard tietäisit, millaisessa patasuomettelaisuudessa minä nyt saan olla mukana, niin kääntyisit haudassasi’”, Paasikiven muistelmia sortovuosilta (1986), 67; Vrt. Rommi 1964 ja Torvinen 1965. Kummassakaan näissä väitöskirjoista ei kohdehenkilöiden käyttämiin oikeudellisiin argumentteihin kiinnitetä mitään huomiota.

⁵³ Polvinen 1999, 218.

sen legalistiset argumentit voimassa olevaksi valtiosäännöksi perustuslailliset samalla kirjoittivat ne kansakunnan tietoisuuteen oikeustaistelun historiaksi. Jatkosodan jälkeen puolestaan myöntövyysuuntauksen historiasta, joka oikeudellisessa ulottuvuudessaan edusti voimassaolonsa jo menettänyttä ja kumottua oikeutta, jäi mahdolliseksi kirjoittaa ainoastaan politiikka. Legalismi kansakunnan olemassaoloa historiatietoisuudessa ohjaavana voimana oli äkkiä menettänyt perustavaa merkitystään.

4 Modernin politiikan ja sille ominaisten oikeudellisten argumentointitapojen synty – oikeus ja politiikka porvarissäädyn vaalioikeuden sääntelyssä

4.1 VALTIOPÄIVÄJÄRJESTYKSEN (VJ 1869) 12 § 2–4:N SÄÄTÄMINEN

4.1.1 Vaalioikeuden ja -menettelyn sääntelytilanne porvarissäädyssä ennen VJ:n säätämistä

Uuden ajan alun taloudellisessa lainsäädännössä tehtiin tarkka ero maaseutu- ja kaupunkilaiselinkeinojen välillä. Kustaa Vaasan ja tämän perillisten hallitsijakausina kauppias- ja käsityöelinkeinot pyrittiin rajaamaan eksklusiivisesti kaupunkeihin. Vuoden 1619 säännöksen mukaan kaupunkien hallinto kuului kaupungin elinkeinonharjoittajille. Hallintoon osallistuminen edellytti porvarinoikeuksia, joiden saamiseksi kaupunkilaisen tuli osoittaa omistavansa niin suuren pääoman, että hän sen turvin saattoi elättää itsensä kaupalla tai käsityöllä. Säännöksen perusteluna oli estää ”laiskojen” henkilöiden pääsy kaupunkeihin. Porvarinoikeuksien haltijat olivat kaupungin aktiivisia jäseniä; vain heillä oli oikeus osallistua kaupunkia koskevien asioiden päätöksentekoon. He vastasivat myös hallinnoimisen edellyttämistä taloudellisista rasituksista.¹

Vuoden 1731 kuninkaallisen kuulutuksen mukaan valtiopäiväedustajien valinta kuului porvarinoikeuksien haltijoille. Vaalioikeuden rajoittaminen ”varsinaisiin porvareihin” sisältyi sittemmin Kustaa III:n kaupungeille ja porvaristolle vuonna 1789 julistamiin privilegioihin. Vuoden 1731 kuulutus ja vuoden 1789 vakuutus olivat Suomessa voimassaolevaa oikeutta, kun säädyt kokoontuivat vuonna 1863 ensimmäisen kerran Porvoon valtiopäivien jälkeen. Valtio-oikeuden professori J. W. Rosenborg totesi seikan yliopistossa kevätlukukaudella 1863 pitämässään luennoissa: ”(s)åledes är det ännu hos oss borgerskapet, de burskapsägande medlemmarne af stadskommunen, som utser riksdagsmän för städerna”.² Valtiopäivävaalissa äänet luettiin vero-osuuksien mukaan. Verotus-

¹ Rosenborg 1863, 101–103.

² Sama, 104–105; Kunink. Maj:tin Valtakunnan Porvaristolle ja Kaupungeille yleisesti julistama armollinen Vakuutus. Annettu Tukholmin Linnassa 23 p. Helmikuuta 1789, 6 §, Suomen Suuriruh-

luettelo oli samalla ääniluettelo. Korkeinta mahdollista äänimäärää ei ollut rajoitettu. ”Det är således de högst taxerade, som hafva det mesta vid saken att säga”, päätteli Rosenborg luennoissaan. Vuosien 1863 ja 1867 valtiopäivävaaleissa noudatettiin rajatonta veroäyriperustetta. Äänimäärää oli rajoitettu vain niissä kaupungeissa, joissa veromäärään oli asetettu rajoituksia.³

4.1.2 Porvarissäädystä kansalaissäädysksi

Ruotsissa oli vuosien 1856–57 valtiopäivillä toteutettu porvarissäädyn vaalioikeusreformi. Suomen vuoden 1869 Valtiopäiväjärjestyksen laatineen perustuslakikomitean käytössä oli Ruotsiin emigroituneen valtio-oikeusoppineen J. J. Nordströmin vuonna 1863 Suuriruhtinaskuntaa varten laatima valtiopäiväjärjestysluonnos.⁴ Nordströmin luonnoksen esikuvana oli puolestaan ollut Ruotsissa toteutettu reformi.⁵ Yliopistoluennossaan Rosenborg viittasi tähän Ruotsin reformiin, jossa vaalioikeus oli myönnetty porvarinoikeuksia nauttivien lisäksi talon tai tontin omistajille samoin kuin niille, jotka pysyvällä nautintaoikeudella hallitsivat maata kaupungin alueella. Reformin ansiosta porvarissäätyä voitiin Ruotsin valtiopäivillä pitää Rosenborgin mukaan ”todellisena kansanedustuksena”, koska se ei enää edustanut ahtaita sääty- ja ammattikuntaetuja, vaan yleisiä intressejä. Rosenborg esitti samassa yhteydessä toiveen, että jos Suomessakin jatkossa säilytetään säätyjakoinen edustuslaitos, olisi tärkeää, että niin porvarissääty kuin muutkin säädyt avautuisivat niistä nyt suljetuille kansalaisryhmille siitäkkin huolimatta, että ne näin edistäisivät omaa hajoamistaan ja häviötään. Se oli Rosenborgin mukaan niiden ”ajanmukainen tehtävä”.⁶ Vaalioikeuden laajentaminen sekä porvarissäädyn avaaminen porvarinoikeuksia vailla oleville kaupunkilaisille muodostui valtiopäiväjärjestyksen säätämisvaiheessa keskustelun aiheeksi.

Rosenborg laati perustuslakikomitean jäsenenä ja säätyjen perustuslakivaliokunnan sihteerinä sekä komiteanmietinnön perustelut että perustuslakivaliokunnan asianomaisen mietinnön.⁷ Ensi vaiheessa perustuslakikomitea laati ehdotuksen Valtiopäiväjärjestyksen perusteiksi. Porvarissäädyn kokoonpanoa käsiteltiin ehdotuksen neljännessä pykälässä, jossa vaalioikeus vielä rajoitettiin kaupungin porvareihin ja maistraatin jäseniin. Ehdotuksen marginaaliin oli komitean sihtee-

tinaskunnan perustuslait ynnä Säätyjen erioikeudet ja Hallitusta koskevat voimassa olevat Asetukset, s. 188, 191.

³ Rosenborg 1863, 113; Nordenstreng 1920, 100, 144–145; Jutikkala 1974, 42–47; Voionmaa 1932, 368–369.

⁴ Krusius-Ahrenberg 1981, 258.

⁵ Rosenborg 1863, 105; Grotenfelt 1914, 82–83.

⁶ Rosenborg 1863, 105.

⁷ Krusius-Ahrenberg 1981, 263–264; Krusius-Ahrenberg 1944, 285; Hufvudstadsbladet 4.2.1867.

ri, yliopiston sihteeri A. Grotenfelt, kirjoittanut ”Gårdsägare” ja kysymysmerkin. Marginaalissa mainittiin lisäksi laivanvarustajat ja tehtailijat. Siinä oli myös teksti: ”Rosenborg, Schatelowitz och jag vilja också Gårdsägare”.⁸ Mainitut saivat tahtonsa lävitse, ja talonmistajat sisällytettiin vaalioikeutettujen luetteloon.

Kirjoittamissaan perustuslakikomitean mietinnön perusteluissa Rosenborg viittasi liberalistiseen kehitystrendiin, jossa perinteinen jako maaseutu- ja kaupunkilaiselinkeinoihin ajan myötä tulisi häviämään. Trendin ilmaus oli mm. keisarin v. 1863–64 valtiopäiville antama esitys elinkeinovapauden laajentamisesta, jonka säädty olivat hyväksyneet.⁹ Samoilla valtiopäivillä oli hyväksytty myös kaupunkien hallinnon uudelleen järjestämisen perusteita koskeva esitys, jonka mukaan myös muut kaupunkilaiset kuin porvarisoikeuksien haltijat tulisivat oikeutetuiksi osallistumaan kaupungin hallintoon. Näistä syistä komitea katsoi velvollisuudekseen ehdottaa, että porvarisoikeuden haltijoita laajemmilla kaupunkilaistahoilla olisi myös oikeus osallistua valtiopäivämiesvaaliin. Äänioikeutta ehdotettiin porvarisoikeuksia vailla oleville itsenäisille elinkeinonharjoittajille sekä niille talon ja tontin omistajille, jotka eivät kuuluneet aatelis- eikä pappissäätyn kuin myös maistraatin jäsenille. Nämä kaikki ryhmät olivat siihen asti olleet suljettuna äänioikeuden ulkopuolelle.¹⁰

Komitea kuitenkin edellytti, että vaalioikeutta käyttäisivät vain henkilöt, joilla oli ainakin samassa määrin taipumuksia ja mielenlaatua itsenäiseen osallisuuteen työhön yhteiseksi hyväksi kuin jo siihen asti vaalioikeutetuilla. Siksi komitea ehdotti vaalioikeuden edellyttämää yhteiskunnallista riippumattomuutta vailla olevia kaupunkilaisryhmiä varten ”karsintamomenttia”, jolla vaalioikeus evätäisiin määrättyiltä talonmistajina muutoin vaalioikeutetuilta kansalaisryhmittä. Vaalioikeutta koskevat VJ 12 §:n toinen ja kolmas momentti kuuluivat hallitsijan esityksessä, jonka säädty hyväksyivät muutoksitta, seuraavasti:

”Oikeutetut waalissa osallisina olemaan ovat: porwarit, laiwan-omistajat, wapriikinhaltiat, elinkeinojen harjoittajat erinäisillä eri-oikeuksilla, ja talon-omistajat, jos ovat kaupungissa werolle-kirjoitetut, niin myös kaupunkien wakinaiset pormestarit ja raatimiehet.

Waalioikeutta eivät nauti: waimo-ihminen, naitu tahi naimaton; se talon-omistaja, joka on wapasukuinen taikka kuuluu Pappissäätyn; kauppamerimiehet, alhainen sotaväestö, sekä yleisten ja yksityisten laitosten ja yhteyskuntain wahtipalveliat; ne, jotka toisen palveluksessa tahi alituisessa työssä ovat, päiwäpalkkalaiset ja muut senkaltaiset, jotka elättäwät itseänsä satunnai-

⁸ Forslag till grunder för landtdagsordning. Perustuslakikomitea KS 39/II/1. Erikoiskokoelma (EK).

⁹ Elinkeinolainsäädännön uudistuksesta v. 1863–64 valtiopäivillä ks. Kekkonen 1987, 105–140.

¹⁰ Motiver till förslaget till Landtdagsordningen för Storfurstedömet Finland. Valtiosihteerinviraston akti n:ro 51/1866. KA.

sella työnteolla; samoin myös ne, jotka waan omaksi elatukseksseen saawat jotakin elinkeinoa harjoittaa.”¹¹

Vaikka komitean linjaukset hyväksyttiinkin sellaisenaan lopulliseksi lakitekstiksi, käytiin vaalioikeutettujen piiristä lain eri säätämisvaiheissa keskustelua. Senaatissa valtioneuvos ja vapaaherra J. A. von Born jätti komitean ehdotusta käsiteltäessä eriävän mielipiteen. Hänellä oli komitean käsityksistä poikkeava mielipide kaupunkien elinkeinojen ja tontinomistajien intressien yhteneväisyydestä. von Born ei hyväksynyt talonomistajia vaalioikeutetuiksi. Sellainen olisi hänen mukaansa ristiriidassa säätyedustuslaitoksen tarkoituksen kanssa. Eri säädyt valvoivat eri elinkeinojen intressejä. Hän hyväksyi kyllä vaalioikeuden tehtailijoille ja laivanvarustajille, koska porvarissäädyn kuului valvoa myös näiden edustamien kaupunkilaiselinkeinojen etuja. Sen sijaan, koska talonomistajien edut olivat von Bornin mielestä porvarillisten elinkeinonharjoittajien etujen kanssa ristiriidassa, ei talonomistajia tullut sisällyttää vaalikorporaatioon. von Born ehdotti siksi talonomistajien poistamista vaalioikeutettujen luettelosta, jolloin myös ”karsintamomentti” voitaisiin tarpeettomana poistaa.¹²

Säätyjen perustuslakivaliokunnassa porvarissäädyn edustajien (laivanvarustaja ja kauppaneuvos C. G. Wolff, kunnallisneuvosmies P. E. Östring, oikeusneuvosmies, hovioikeudenasessori C. A. Öhrnberg) keskuudessa oli pidetty periaatteessa ajanmukaisena ehdotettua vaalioikeuden laajennusta, mutta niin kauan kuin porvaristo pääasiassa yksin kantoi kaupungeissa verotaakan eikä kaupunkien tulevaa hallintouudistusta ollut toteutettu, tuli heidän mielestään vain porvariston jäsenillä olla vaalioikeus. Valiokunnan enemmistö päätyi kuitenkin toiselle kannalle, jonka mukaan kysymys oikeudesta valtiopäivämiesvaaliin oli ratkaistava itsenäisesti. Valiokunta vakuutti mietinnössään, että kaupungin asukkaiden oikeuksien etukäteinen tasaaminen vaalioikeuden suhteen päinvastoin vain joudutti oikeuksien tasaamista myös muissa suhteissa.¹³

Perustuslakivaliokuntamietinnön konseptissa oli vaalioikeuden laajentamista tukemassa lisäperusteluna viittaus vastaavaan reformiin Ruotsissa vuosina

¹¹ As.kok. 11/1869. Ruotsinkielinen lakiteksti kuului: ”Berättigade att i valet deltaga äro; borgare, skeppsredare, fabriksidkare, idkare af yrken på grund af särskilda privilegier, och gårdsegare, så framt de äro i staden skattskrivne, äfvensom städernas ordinarie borgmästare och rådmän. Valrätt tillkommer ej: qvinna gift eller ogift; den gårdsegare, som är frälseman eller hörer till Presteståndet; kofferdi-sjömanskapet; gemenskapen vid militären, samt allmänna och enskilda verks och korporationers vaktbetjening; dem, som äro anställda i annans tjänst eller ständiga arbete, eller daglönare, eller andra dylika, som försörja sig med tillfälligt arbete; eller dem, hvilka endast för sjelfförsörjning ega utföva något yrke.” Stofurstendömet Finlands Grundlagar jemte Bihang, 41–42.

¹² Senaatin täysistunnon ptk. 19.2.1866. Valtiosihteerinviraston akti n:ro 51/1866, KA.

¹³ Krusius-Ahrenberg 1981, 338–339; Memorialprtkll. vid grundlagsutskottets möten 12.2.1867, v. 1867 valtiopäivien arkisto 12a, EK.

1856–58. Painetusta mietinnöstä tämä viittaus oli ilmeisesti Venäjän-poliittisesti epätarkoituksenmukaisena jätetty pois.¹⁴ Julkisessa keskustelussa Venäjän-poliittiset näkökohdat tulivat avoimesti esiin. Niiden arveltiin rajoittavan säätyjen liikkumatilaa hallitsijan esitystä tutkittaessa. Yleisesti sekä uskoteltiin että uskottiin, että radikaalit muutokset esitykseen saattaisivat vaarantaa koko lainsäädäntöhankkeen. Keisari saattoi halutessaan kieltäytyä vahvistamasta säätyjen tekemiä muutoksia, jolloin säädyille oli annettava uusi esitys, ja reformi pitkittyisi. Lehdistössä VJ:tä ei käsitelty yksityiskohtaisesti. Yleisesti tuotiin esiin tyytyväisyys reformin johdosta, vaikka se jättikin kansanedustuslaitoksen rakenteen vanhalle pohjalle. Valtiopäivien avajaispuheessa keisari oli toivonut säädyiltä mielipiteiden yhdenmukaisuutta keisarillisen esityksen kanssa.¹⁵ Åbo Underrättelserin kommentointi kertoi, että toive oli alamaisesti otettu huomioon: säädyt olivat lehden mukaan välttäneet tekemästä esitykseen muutoksia ”för att genom ett obetingadt antagande af densamma tolka det undersåtliga förtroende de hysa för den monark, som återinfört vårt fosterland på den konstitutionella banan”.¹⁶

Jopa liberaalinen Helsingfors Dagblad piti parempana, että keisarillista esitystä myötäilevän VJ:n avulla ensin varmistettaisiin säätyjen säännöllinen kokoon-tumisoikeus. Tämän oikeuden turvin olisi myöhemmin mahdollista palata uudistusta kaipaaviin kohtiin. Hallitsijan esitykseen kohdistuvilla muutosvaatimuksilla ei saanut vaarantaa jo saavutettua etua – valtiopäivien periodisuutta. Lehti varoitti pitämästä vallitsevissa olosuhteissa VJ:tä tavallisena lainsäädäntökysymyksenä, ”der man sätter till och tager ifrån, allt efter som man anser bäst vara.”¹⁷

Viittauksellaan vallitseviin olosuhteisiin lehti lienee tarkoittanut venäläisen panslavistisen lehdistön (etupäässä M. Katkovin Moskovskija Vedomost) hyökkäyksiä suomalaista ”separatismia” vastaan, mikä oli alkanut jo 1860-luvun alkupuolella Puolan kapinan yhteydessä, kun Suomi oli samanaikaisesti saanut erikoisasemansa näkyvimmit tunnukset – oman raha- ja edustuslaitoksen.¹⁸ Katkovilaisten mielipidevirtausten tyynnyttämiseksi ministerivaltiosihteeri Armfelt ja kenraalikuvernööri Adlerberg laadittivat VJ:n säätykäsittelyn jälkeen muistioita ja artikkeleita venäläisiin lehtiin aiheesta, kuinka uusi Valtiopäiväjärjestys oli korjannut kreikkalaiskatolisten ortodoksien asemaa Suomessa. Nämä olivat

¹⁴ Grundlagsutskottets prtkll. och handlingen vid landtdagen 1867 från prof. Rosenborgs efterlämnade papper – Grundlagsutskottets betänkande n:ro 1, v. 1867 valtiopäivien arkisto 12a, EK; Vp. 1867/asiak.I/Grundlagsutskottets betänkande n:o 1, 42.

¹⁵ Krusius-Ahrenberg 1944, 387.

¹⁶ Åbo Underrättelser 2.5.1867 ”Namnet är icke alltid så oväsentlig”; Helsingfors Dagblad 1.2.1867 ”Landtdagsordningen”.

¹⁷ Helsingfors Dagblad 5.4.1867 ”I dagens fråga”.

¹⁸ Paasivirta 1978, 250–252.

uuden perustuslain myötä saaneet äänioikeuden säätyvaltiopäivävaaleissa, mikä siihen asti oli ollut yksinomaan luterilaisten etuoikeus.¹⁹

Lehdistön maltillisuuteen kehottavista viesteistä huolimatta hallitsijan esityksen VJ 12 §:n sellaisenaan hyväksynyt perustuslakivaliokunnan mietintö sai porvarissäädössä ankaraakin kritiikkiä osakseen. Wolff toisti jo valiokunnassa esittämänsä mielipiteen, että niin kauan kuin porvarisoikeuksien haltijat kantoivat päävastuun kunnallisista rasituksista, heillä tuli yksin olla perustuslaillinen oikeus suorittaa valtiopäivämiesvaali. Tähän kauppias ja konsuli G. A. Lindblom sekä Östring vastasivat toistamalla valiokuntamietinnössä esiintyneen argumentin, jonka mukaan vaalioikeuden laajentaminen päinvastoin edisti oikeuksien ja velvollisuuksien yhtäläistämistä myös muissa suhteissa. Myös Venäjän-poliittinen argumentti tuli esiin. Jos hallitsijan esittämään vaalioikeuden laajennukseen ei suostuttaisi, se saattaisi Östringin mukaan vaarantaa koko perustuslakihankkeen.²⁰

Porvarissäädössä²¹ esitetystä mielipiteistä huomionarvoinen on pormestari C. J. Cedermanin käsitys, jonka mukaan jokaisella maan alamaaisella pitäisi olla oikeus osallistua lakiasäättävän elimen jäsenten vaaliin. Jos hänellä ei tätä oikeutta ollut, ei häneltä voitu edellyttää kuuliaisuutta niitä lakeja kohtaan, jotka häntä kuulematta säädettäisiin.²² Cedermanin radikaali lausuma eksplikoi vaalioikeuskysymyksessä suostumusperiaatetta tavalla, jollaisen eksponenttina sosialidemokraattinen työväenliike esiintyi jäljempänä ilmenevällä tavalla vasta 30 vuotta myöhemmin.

Cederman piti aikalaisilleen epätavallisella tavalla toisistaan erillään vaalioikeuden ja taloudellisten osoittimien osoittaman yhteiskunnallisen riippumattomuuden. Hän ei Wolffin tavoin halunnut syyllistää uusia vaalioikeutettuja ryhmiä siitä, että nämä eivät osallistuneet porvarisoikeuksien haltijoiden mitassa kunnallisten maksujen ja verojen aiheuttamaan taloudelliseen rasitukseen. Tällainen syyllistäminen ei ollut Cedermanin mielestä oikeudenmukaista eikä kohtuullista, koska taloudellisten rasitusten suorittaminen ja osallistuminen lakia

¹⁹ Krusius-Ahrenberg 1944, 422–426; Krusius-Ahrenberg 1981, 17–24.

²⁰ Vp.1867/Borgareständets prtkl., 445–446, 448 (Wolff)(Lindblom)(Östring): Kekkonen luonnehtii Wolffia eräksi säädyn ”vankimmista markkitalisteista”. Wolff nimittäin torjui pyrkimykset laajentaa elinkeinovapautta samalla argumentilla kuin vaalioikeuden laajennuksen. Wolff piti elinkeinovapauden laajentamista mahdottomana ennen kuin kaupunkien kunnallishallinto olisi uudistettu siten, että rasitukset tasataan kaikkien kaupungin asukkaiden kesken. Kekkonen 1987, 182, 189–190. Mainittakoon, että Wolfilla oli kotikaupungissaan Vaasassa vuoden 1867 vaaleissa niin paljon ääniä, että kuka tahansa ehdokas olisi hänen äänillään tullut valituksi. Wolf harkitsi viisaimmaksi pidättäytyä äänestämästä. Jos hän olisi antanut äänensä itselleen, olisi voitu sanoa, että hän itse valitsi itsensä kaupungin edustajaksi; jos hän olisi antanut ne toiselle porvarille, hän olisi itse estänyt itsensä pääsemästä valtiopäiville. Jutikkala 1974, 46.

²¹ Muut säädöt hyväksyivät käsillä olevan pykälän keskusteluitta. Krusius-Ahrenberg 1981, 353.

²² Vp. 1867/Borgareständets prtkl., 449 (Cederman).

säättävän elimen edustajien vaaliin olivat kaksi eri asiaa. Edellinen oli riippuvainen yksilön taloudellisesta asemasta ja jälkimmäinen puolestaan muunlaisista olosuhteista ja kvalifikaatioista. Siksi Cederman ehdottikin, että vaalioikeutettu olisi jokainen miespuolinen 21 vuotta täyttänyt kaupungissa henkikirjoitettu henkilö, joka ei ollut toisen holhouksenalainen. Cederman tiedosti hyvin, ettei hänen mielipiteensä voinut saavuttaa ”tuen häivääkään” muilta säädyn edustajilta, mutta hän katsoi, ettei tämä seikka myöskään estänyt häntä sitä esittämästä.²³

Cedermanin ehdotus tyrmättiin Venäjän-poliittisin argumentein. Östring huomautti, ettei hallitsijan tarkoituksena ollut ulottaa vaalioikeutta niin laajalti kuin Cederman ehdotti. ”Och genom en sådan utsträckning från ständernas sida kunde man riskera hela författningen.”²⁴ Säätyedustajat tulivat näin Östringin johdolla ymmärtäneeksi lainsäädännöllisen liikkumatilansa todella ahtaaksi. Hallituksen esitykseen sisältyneen vaalioikeuden laajennuksen sekä supistamista että edelleen laajentamista torjuttiin samanlaisin Venäjän-poliittisin argumentein.

”Karsintamomenttia” käsiteltäessä vastustusta herätti momentin määräys, jonka mukaan aateliin ja pappissäätyyn kuuluvista äänioikeuden ulkopuolelle rajattiin vain ne, jotka olivat talonmistajia, kun taas ne muihin säätyihin kuuluvat, jotka olivat esim. laivanomistajia tai tehtailijoita, nauttivat äänioikeutta myös porvarissäädyssä. Kunnallispormestari F. E. L. Bronikowskij halusi muutosesityksellään kieltää kategorisesti muiden säätyjen edustajilta vaalioikeuden porvarissäädyssä.

Öhrnberg selvitti Bronikowskij’lle sääntelyn ratiota. Hänen mukaansa erottelun taustalla oli näkemys porvarissäädyssä porvarillisten elinkeinojen etujen vaalijana. Siksi aatelisella tai pappissäädyn jäsenellä tuli porvarillisen ammatin harjoittajana olla äänioikeus myös porvarissäädyssä. Samaa oikeutta ei sen sijaan voitu antaa pelkästään talonmistajalle, koska näiltä ei voitu edellyttää erityistä mielenkiintoa porvarillisia elinkeinoja kohtaan. Hallitsijan esityksen mukainen perustuslakivaliokunnan mietintö voitti tasatulokseen päättyneessä äänestyksessä Bronikowskijn muutosehdotuksen äärimmäisen niukasti syrjään pannun äänestyslipun avulla.²⁵

Oikeusneuvosmies J. H. E. Bergh²⁶ ja Cederman pitivät ”karsintamomenttia” kokonaisuudessaan epäoikeudenmukaisesti diskriminoivana. Momentissa luetelluilta kansalaisryhmiltä riistettiin vaalioikeus, johon he muuten talonmistajina olisivat olleet oikeutettuja. Bergh ehdotti vaalioikeutta kaikille talonmistajille, jolloin ”karsintamomenttiin” olisi jätetty ainoastaan naiset. Perustuslakivaliokunnan jäsenenä Öhrnberg katsoi tehtäväkseen jälleen puolustaa ja selvittää hal-

²³ Vp. 1867/Borgareståndets prtkl., 449 (Cederman).

²⁴ Sama, 451–452, 457 (Östring)(Öhnberg)(Lindeqvist)

²⁵ Sama.

²⁶ Nordenstreng luonnehtii Berghia v. 1867 valtiopäivien porvarissäädyn täysverisimmäksi vapaamieliseksi, Nordenstreng 1920, 145.

litsijan esityksen mukaisen valiokuntamietinnön taustaideologioita. ”Karsintamomentissa” lueteltuihin yhteiskuntaluokkiin kuuluville henkilöille ei hänen mukaansa ollut voitu myöntää äänioikeutta, koska esityksen laatineen komitean ja keisarille sen esitelleen ministerivaltiosihteerin mielestä momentissa mainituilta yhteiskuntaluokilla ei ollut niitä älyllisiä ominaisuuksia (”egenskaper i intellektuelt hänseende”), joita äänioikeutetuilta perustellusti voitiin edellyttää. Öhrnberg painotti, ettei ”karsintamomentti” ollut syntynyt Berghin olettamalla tavalla vailla harkintaa ja tarkoitusta. Samalla hän varoitti muutosesityksen Venäjän-poliittisista riskeistä.

Öhrnbergin argumentointi ei tuottanut toivottua tulosta. Bergh ei voinut ymmärtää, kuinka talonomistaja olisi sivistyksellisesti alemmalla tasolla siksi, että hän oli suorittanut perämiestutkinnon tai harjoitti käsityötä elatukseeseen tai oli kaartin korpraali tai vahtimestari. Hän ihmetteli, kuinka valiokunta ei ollut kiinnittänyt huomiota tällaiseen järjenvastaisuuteen. Bergh rohkaistui esittämään mietinnön palauttamista perustuslakivaliokuntaan momentin muotoilemiseksi uudelleen. Bergh ei voinut uskoa, että monarkki näin tärkeää lakia säätäessään haluaisi ajaa läpi tällaista epäoikeudenmukaisuutta, vaan hän oli vakuuttunut, että keisari tukisi momentin muuttamista.

Öhrnberg vastusti mietinnön palauttamista valiokuntaan. Oikeudenmukaisuuden sijasta hän painotti viisautta, joka lainsäätäjän oli otettava oikeudenmukaisuuden ohella huomioon. Säätö menettelisi hänen mukaansa erikoisen epäviisaasti, jos porvarissääty avatakseen säädyn esim. kauppamerimiehistölle ja palveluskunnalle säätäisi tästä säädöksen toivomuksin, että myös monarkki sellaisen hyväksyisi. Mietinnön vastaehdotuksesta käydyssä äänestyksessä Berghin ehdotus hävisi Bronikowskij’n ehdotukselle. Vaikka ehdotetut äänioikeuden laajennukset hallitsijan esittämästä eivät menestyneet, oli porvarissäädyn luonne erään luonnehdinnan mukaan VJ:n myötä muuttunut kansalaissäädyn suuntaan.²⁷

4.1.3 Vaalimenettelyn sääntely – muutokset vaalin ”tavassa ja järjestyksessä”

VJ:n valmistellut perustuslakikomitea halusi säilyttää ennen VJ:n säätämistä voimassa olleet vaalin menettelyä koskevat säännökset äänten lukemisesta ”veroäy-rejä myöten”.²⁸ Säännökset sijoitettiin VJ 12 §:n neljänteen momenttiin, joka kuului perustuslakikomitean ehdottamassa ja sittemmin keisarin vahvistamassa muodossa seuraavasti:

²⁷ Vp. 1867/Borgareståndets prtkll. I, 455–460, 473 (Bronikowskij) (Bergh), (Öhrnberg), (Cederman) ja (Rosenius); vrt. Krusius-Ahrenberg 1981, 353–354; Nordenstreng 1920, 155–157.

²⁸ Motiver till förslaget till Landtdagsordning för Storfurstendömet Finland/ Valtiosihteerinviraston akti n:ro 51/1866. KA.

”Waaali toimitetaan Maistraatin edessä siksi kuulutettuna päivänä lipuilla kaupungissa tavallisen waalitawan mukaan. Äänet luetaan wero-äyrehä tahi niitä muita perustuksia myöten, joita noudatetaan määrättäissä mitä minkin walitsijan tulee maksaa kaupungin kassaan yleisiä tarpeita varten. Jos kaupungin waali-oikeutetut asukkaat tahtovat saada muutosta waalin tawassa ja järjestyksessä, ovat äänet siitä päätettäessä luettawat samain perustusten mukaan ja asia lykättävä Keisarin ja Suuriruhtinaan tutkittawaksi ja wahvistettawaksi. Kaupungissa, jossa on tapana walita walitsijamiesten kautta, olkoon kullakin walitsiamiehellä waltiopäiwämiehen waalissa yksi ääni.”²⁹

Tämä myöhemmät tulkintakiistat aiheuttanut momentti oli lähes sanatarkka kopio komitean käytössä olleesta J. J. Nordströmin Suomea varten 1860-luvun alussa laatiman valtiopäiväjärjestysluonnoksen 7 §:n kolmannesta momentista.³⁰ Nordströmin luonnoksen mallina oli puolestaan ollut Ruotsin vuoden 1810 valtiopäiväjärjestyksen vastaava lainkohta, jossa todettiin: ”Walen skola ske inför Magistraten, på sätt å hwarje ort hittills öfligt warit, och beräknas rösterna efter hwad hwar och en af de wäljande till Staden skattar.”³¹

Myöhemmät tulkintaongelmat herättänyt VJ 12 §:n neljännen momentin säännös muutoksista vaalin ”tavasta ja järjestyksestä” ei säätämismuutoksissa saanut lainlaatijoilta mitään erityistä huomiota osakseen. Perustuslakikomitean perusteluissa niiden kirjoittaja valtio-oikeuden prof. J. W. Rosenborg viittasi ehdotuksen sisältämään vaalioikeutettujen piirin laajentamiseen varsinaisen porvariston ulkopuolelle, mikä hänen mielestään ennakoisi useimmissa kaupungeissa vaalin ”tapaan ja järjestykseen” tehtäviä muutoksia. Koska perustuslakikomitea toimi suoraan keisarin nimittämänä ja tämän alaisuudessa,³² Rosenborg painotti komiteamietinnön perusteluissa, että vaikka uusien vaalijärjestysten säätämisessä pää-

²⁹ As.kok. 11/1869. Ruotsinkielinen lakiteksti kuului: ”Valet förrättas inför Magistraten på dertill utlyst dag med sedlar efter det i staden öfliga valsätt. Rösterna beräknas efter skattören eller de andra grunder, enligt hvilka bestämmes hvad en hvar af de wäljande bör erlägga till stadens kassa för allmänna behof. Vilja stadens valberättigade invånare vinna ändring i sättet och ordning för valet, skola rösterna för beslut derom beräknas efter samma grunder och frågan öfverlemnas till Kejsaren och Storfurstens pröfning och fastställelse. I stad, der val genom elektor öfvligt är, ege hvarje elektor vid landtdagsmannaval en röst.” Storfurstendömet Finlands Grundlagar jemte Bihang, 42.

³⁰ Nordströmin ehdotuksen momentti kuului: ”Valet skall inför Magistraten med slutna sedlar förrättas efter det i staden öfliga valsätt. Rösterna beräknas efter de skattören eller de andra grunder, efter hvilka bestämmas hvad en hvar af de wäljande till kassan för stadens allmänna behof den tiden erlägga bör. Vilja stadens valberättigade innevånare ändring vinna i sätt och ordning för valet, böra rösterna för beslut derom efter samma grunder beräknas, och frågan till Högsta Maktens pröfning och fastställelse öfverlämnas. I stad, der val genom elektor öfligt är, ege hvarje elektor vid landtdagsmannaval en röst.” Grotenfelt 1914, 83.

³¹ Kongl. Maj:ts Och Rikens Ständers Fastställde Riksdags-Ordning 10.2.1810 § 14. Kongl. Placater etc. 1810. EK

³² Krusius-Ahrenberg 1944, 290–291.

tösvalta oli jätetty kaupungeille, *keisari* kuitenkin käytti viimekätistä toimivaltaa tutkiessaan ja vahvistaessaan uudet vaalijärjestykset.³³

Säätyjen perustuslakivaliokunnan mietinnössä Rosenborg toisti komiteamietinnön vaalimenettelyä koskevat formulaatiot, mutta koska valiokuntamietintö oli laadittu *säätyjen* päätöksentekoa varten, Rosenborg lisäsi siihen erityisen perustelun päätösvalan pitättämisestä keisarille. Uudet vaalijärjestykset oli valiokuntamietinnön mukaan alistettava keisarin (käytännössä senaatin) vahvistettaviksi, koska muutokset vaalin ”tavassa ja järjestyksessä” koskivat *asukkaiden keskinäisiä oikeuksia*, eikä niitä siksi voitu jättää yksinomaan kaupunkien päätösvalan varaan.³⁴

Lainsäätäjän tahto porvarissäädyn valtiopäivävaalin toimittamisen ja äänten laskemisen suhteen oli kiistatta voimassaolleeeseen oikeuteen nähden säilyttävä. Se kuitenkin mahdollisesti (juuri tästä myöhemmin syntyi epävarmuus) sisälsi tulevaisuuteen viittaavan dynaamisen aspektin, jonka mukaan kaupungeilla ja keisarilla oli toimivalta muuttaa aikaisemmin kaupungissa noudatettua vaalitaapaa päättämällä aikaisemmasta poikkeavasta vaalin ”tavasta ja järjestyksestä”.

4.2 VALTIOPÄIVÄJÄRJESTYKSEN 12 § 4:N SOVELTAMINEN VUODEN 1879 PERUSTUSLAINMUUTOKSEEN ASTI

4.2.1 Vuoden 1871 valtiopäivävaalit osana modernisoituvaa kansalaisyhteiskuntaa

Pekosen mukaan moderni politiikka on kansalaisyhteiskunnan ja valtion välisen suhteen jatkuvaa organisointia.³⁵ Valtion ja kansalaisyhteiskunnan välistä suhdetta organisoidaan lainsäädännöllä, joista tärkeimmät ovat perustuslait. Vaikka vuoden 1869 valtiopäiväjärjestyksestä onkin pidetty vanhakantaisena ja esimodernina, se kuitenkin sisälsi moderneja ideoita. Tärkein näistä oli ajatus, joka ilmaistiin VJ 1 §:ssä ja jonka mukaan säädetyt eivät edustaneet partikulaarisia erityisintressejä, vaan koko kansaa. Tämä määritti myös yksittäisen kansanedustajan (kandidaatin) asemaa. Ruotsinmielisen Vikingen-lehden mukaan jokaisella kansanedustuslaitoksen jäsenellä oli paikkansa edustuslaitoksessa vain ja ainoastaan ”i egenskap af *medborgare* i staten, utan allt afseende på det stånd han tillhör”.

³³ Motiver till förslaget till Landtdagsordningen för Storfurstendömet Finland. Valtiosihteerinviraston akti n:o 51/1866.KA.

³⁴ Vp 1867/asiak. I/ Grundlagsutskottets betänkande n:o 1, 43.

³⁵ Pekonen 1984, 15.

Edustajan tuli lehden mukaan ajaa kansan, eikä säätynsä etuja ja hänen oli puhuttava kansan, eikä säätynsä puolesta.³⁶

Modernisoituvan kansalaisyhteiskunnan muotoutumisen varhaisena ilmauksena voidaan pitää fennomaanien koulukamppailua suomenkielisten yksityisten oppikoulujen puolesta 1870-luvun alussa. *Konttisen* mukaan koulukamppailu osoitti, ettei byrokratia enää yksin määrännyt yhteiskunnan kehitystä, vaan että kansalaisyhteiskunta oli voimistunut niin paljon, että se pystyi vaikuttamaan valtiolliseen politiikkaan, mikä ilmeni mm. siinä, että kouluylivaltuutuksen puheenjohtaja von Kohten joutui eroamaan v. 1873.³⁷ Koulukamppailu oli enemmän liberaaleja ja fennomaaneja yhdistävä kuin erottava aktio. *Rommin* ja *Pohlsin* mukaan liberaalit esiintyivät poliittisessa julkisuudessa byrokraattisen koulupolitiikan vastustajina yhtä innokkaasti kuin fennomaanit.³⁸ Fennomanian kannalta kyse oli byrokratian ohittavasta suoran vaikutuskanavan avaamisesta hallitsijan luo. Suomen kansan oli määrä saattaa mielipiteensä keisarin tietoon ylläpitämällä itse suomenkielistä koulua Helsingissä.³⁹ Koulukeräyksessä suomenkielisten oppikoulujen puolesta oli kysymys modernisoituvan kansalaisyhteiskunnan organisoinnista byrokraattista hallitsemistapaa vastaan.

Fennomaanit ja liberaalit olivat yhteneväisillä linjoilla myös järjestettäessä ensimmäisiä uuden valtiopäiväjärjestyksen mukaisia valtiopäivämiesvaaleja syysalvella 1871. Ongelmaksi muodostui, miten kaupungit täyttäisivät VJ 12 § 4 momentin määräyksen äänten lukemisesta veroäyryjä tai muita yleisiä tarpeita varten kaupungin kassaan maksettavia perusteita myöten. Kuten Uusi Suometar huomautti tämä määräys oli ”niin yleinen ja epävakainen, että kussakin kaupungissa välttämättömästi täytyy sopia tarkemmasta ohjeesta waalin suhteen”, koska ne perustukset, joita myöten maksut suoritettiin kaupungin kassaan olivat hyvin erilaiset eri asukkaille⁴⁰. VJ oli nimittäin ristiriitainen säätäessään sanotulla tavalla ja myöntäessään samalla vaalioikeuden – talonomistuksesta riippumatta – pormestareille, raatimiehille ja erityisten privilegioiden nojalla ammattia harjoittaville kaupunkilaisille, jotka eivät maksaneet mitään kunnallisia veroja. Eräissä kaupungeissa ongelma ratkaistiin antamalla ääniä kullekin kaupunkilaiselle hänen suorittamiensa köyhäinhoitomaksujen mukaan. Ratkaisua voitiin kuitenkin *Jutikkalan* mukaan moittia muodollisen laillisuuden kannalta epätydyttäväksi, koska köyhäinhoitomaksu tuli kirkonkokouksessa valitulle köyhäinhoidon johtokunnalle eikä kaupungin kassaan. Eri kaupungeissa päädyttiin momenttia sovellettaessa varsin erilaisiin laskentaperusteisiin.⁴¹

³⁶ Vikingen 6.1.1872 pk; Jyräki 1889, 421.

³⁷ Konttinen 1991, 197.

³⁸ Rommi – Pohls 1989, 92–95.

³⁹ Sama, 95.

⁴⁰ Uusi Suometar 18.10.1871 pk.

⁴¹ Jutikkala 1974, 50; Nordenstreng 1920, 188; Helsingfors Dagblad 7.11.1871 ”Öfversigt”.

Ennen valtiopäiväjärjestyksen säätämistä äänet oli porvarissäädyn vaalissa luettu mekaanisesti veroäyryjä myöten. Korkeinta mahdollista äänimäärää ei ollut rajoitettu. Tämä koettiin yhtäläisesti epäkohdaksi niin fennomaanisessa, liberaalissa kuin svekomaanisessakin mielipiteessä. Poliittisesta mielipiteestä on pääteltävissä, että tässä suhteessa oikeustilassa oli uuden valtiopäiväjärjestyksen säätämisen myötä tapahtunut muutos. Äänten rajoittaminen asettamalla äänimaksimi oli mahdollista ja tätä mahdollisuutta tuli myös käyttää hyväksi. Poliittinen lehdistö aloitti kamppailun kaupunkien viranomaisissa esiintynyttä pyrkimystä vastaan noudattaa entistä rajoittamattomia asteikkoja tarkoittavaa käytäntöä.

Esimerkiksi Viipurissa laaditun vaaliluettelon mukaan äänet laskettiin köyhäinhoitomaksujen perusteella. Korkeinta äänimäärää ei ollut rajoitettu. Uusi Suometar välitti Wiborgs Tidningin kommentit Viipurin ”waalilistasta”: ”Se on epäilemättä ylimyswaltaisin tai oikeammin harwainwaltaisin waalilista koko maailmassa. Se on siinä määrässä laskenut kaiken wallan rikkaiden käsiin, että vähemmän warallisten on aiwan tarpeeton antaakaan ääniänsä.” Vaalilistan mukaan yhdellä ainoalla vaalioikeutetulla oli käytettävissään enemmän ääniä kuin äänestäjien lukumääräisellä enemmistöllä. Tämä huolestutti fennomaanien Uuden Suomettaren tavoin pääkaupungin liberaalien Helsingfors Dagbladina. Asiantila oli lehden mukaan omiaan estämään vilkasta vaaliosanottoa.⁴² Äänestäjien vaikutusvaltaa oli lehden mukaan tasa-arvoistettava estämällä varakkaampien äänimonopoli. Tämä tuli hyvin näkyviin, kun anonyymi kommentaattori Porvoosta puolusti Helsingfors Dagbladissa vanhaa käytäntöä perustelulla, jonka mukaan oli vältettävä rasittamasta vähävaraisia äänioikeutettuja valtiopäivämiehen ylläpidosta aiheutuvilla kustannuksilla. Ääntenrajoituksen kannalla ollut lehden toimitus sanoutui selväsanaisesti irti kommentaattorinsa mielipiteistä.⁴³

Helsingissä vaalikorporaatio hyväksyi laskentaperusteeksi kunnalliset veroäyryt sekä sellaisiksi muunnetut elinkeino- ja taloäyryt. Helsinki asettui ensimmäisenä kaupunkina ”tasoitusperiaatteen” kannalle: korkeimmaksi mahdolliseksi äänimääräksi määrättiin kymmenen ääntä. Kaupungin vaalijärjestyksen oli laatinut edellisten valtiopäivien porvarissäädyn ja perustuslakivaliokunnan jäsen C. A. Öhrnberg. Laatimissaan vaalijärjestyksen perusteluissa hän piti vääränä, että täysivaltaisina pidettyjä henkilöitä, jotka olivat kelpoisia ja velvoitettuja valtiopäivämiesvaalin tarkoittamaan ”kansalaisvaltiolliseen toimintaan” (”statsborgerliga handling”), eivät voineet kuitenkaan siihen samassa määrin osallistua, vaan toisella oli toiseen nähden moninkertainen äänimäärä ja vaikutusvalta. Siksi hän

⁴² Uusi Suometar 18.12.1871 ”Wiipurin waalilista”; Helsingfors Dagblad 16.12.1871 ”Vallängden för Wiborg”.

⁴³ Helsingfors Dagblad 17.12.1871 ”Korrespondens”.

katsoi periaatteellisesti ainoaksi oikeaksi vaalioikeutettujen päätökseksi sellaisen, jossa VJ:n suoma oikeutta hyväksi käyttäen pyrittäisiin saamaan vahvistus vaalijärjestykselle, jonka mukaan jokaisella vaalioikeutetulla olisi vain yksi ääni. Öhrnberg piti siis mahdollisena saada yhtäläisellekin äänioikeudelle perustuvalla vaalijärjestykselle keisarillinen vahvistus. Mutta hän piti luultavana, että näin täydellinen muutos aikaisempaan nähden kohtaisi vastarintaa moneltakin taholta. Siksi hän päätyi ainoastaan rajoittamaan äänten lukua. Öhrnbergin mielestä yksittäisen valitsijan ääniluku ei missään tapauksessa saisi ylittää kymmentä.⁴⁴ Ruotsinmielinen Vikingen kirjoitti poliittisessa julkisuudessa Öhrnbergin ajatuksen mukaisesti, ettei täysivaltaisten vaaliin oikeutettujen valitsijoiden kesken tulisi ääniluvussa tehdä mitään eroa, vaan jokaisella vaalioikeutetulla pitäisi olla vain yksi ääni, ja siinäkin tapauksessa, ettei tällaista tasa-arvohenkeä vielä katsottaisi käyväksi, pitäisi määrätä jokin kohtuullinen äänimaksimi.⁴⁵

Fennomaanien *Morgenbladet* esiintyi tässä kysymyksessä aivan samankaltaisin argumentein: Lehti piti periaatteellisesti vääränä, että määrällinen vähemmistö ratkaisisi vaalin tuloksen. Kunnallisissa asioissa toisin kuin valtiollisessa politiikassa lehti oli valmis myöntämään suuremman vaikutusvallan suuremmalle omaisuudelle, koska jokainen kunnallinen päätös kosketti sen etuja suoremmin. Sen sijaan valtiollisessa politiikassa silmämääränä ei ollut paikallinen eikä yksittäisen säädyn etu. Valtiopäiväjärjestyksen ensimmäisen pykälän mukaan säädyt edustivat koko kansaa, jonka yleisiä etuja niiden oli valvottava. Lehden mukaan lainsäädäntövaltaa myönnettiin yleensä niille kansanluokille, jotka katsottiin sen käyttämiseen ”kypsiksi” (”mogna”). Lehti hyväksyi sensuksen, joka tarkoitti vaalioikeuden suhteen samaa eroa kuin oli täysi- ja vajaavaltaisten välillä. Täysivaltaisten kesken ei saanut tehdä mitään eroa, mikä tarkoitti ääniasteikon torjumista. Lehti viittasi Ranskassa noudatettavaan yleiseen äänioikeuteen, joka perustui jokaisen täysivaltaisen täydelliseen tasavertaisuuteen edellyttämättä edes valmistavaa kansanopetusta. Lehti kuitenkin piti hankittua valmistavaa kansansivistystä oikeutettuna edellytyksenä vaalioikeudelle.

Suomessa kehitys tuli lehden mukaan menemään yleiseurooppalaiseen suuntaan. Esimerkiksi Ruotsissa äänioikeus oli sensuksen ylittävien kesken yhtäläinen. Sopivana siirtymävaiheena olisi lehden mielestä voitu seurata Helsingissä käyttöön otettua laskentatapaa 10 äänen maksimineineen. Suuremmalle omaisuudelle tällä tavoin suotu vaikutusvalta ei vielä lamauttanut muiden äänestäjien kiinnostusta. Rajoittamattomia asteikkoja vastaan käytävää kamppailua lehti oli valmis tarvittaessa terävöittämään pakottavin lainsäädännöllisin toimenpitein,

⁴⁴ ”Förslag till ordning för val af landtdagsmän för Helsingfors stad”. Helsingin maistraatin tuomiokirja 16.10.1871. Ca:193, s. 624–625, HKA.

⁴⁵ Vikingen 6.11.1871 ”Blick på pressen”.

ellei vapaaehtoisuuden tie johtaisi haluttuun tavoitteeseen. Hallituksen ja säätyjen tarkoituksena ei lehden mukaan voinut olla toiselta puolen laajentaa merkittävästi vaalioikeutta ja saattaa voimaan vapaampia muotoja ja toiselta puolen sallia vaalioikeuden käyttäminen niin, että se suurelle osalle vaalioikeutetuista muodostui puhtaaksi muodollisuudeksi.⁴⁶

Liberaalinen Helsingfors Dagblad saattoi tyydytyksekseen todeta, että vaalioikeutettujen päätös rajoitetusta asteikosta syntyi pääkaupungissa yksimielisesti ilman ennakoituja vastalauseita korporaation varakkaampien äänestäjien taholta. ”Derigenom ha de erkänt, att förmögenhet och inkomst dock icke bör utgöra den allt öfvervägande synpunkten för bedömandet af en persons medborgerliga betydelse.” Turussa asetettua maksimia, jonka mukaan kukaan ei saanut äänestää suuremmalla ääniosuudella kuin 1/15 yhteenlasketusta äänimäärästä, lehti moitti käytännössä merkityksettömäksi, koska se vaatisi, että kaksi kolmasosaa äänioikeutetuista jättäisi äänioikeutensa käyttämättä ennen kuin maksimilla olisi käytännöllistä merkitystä. Lehti piti turkulaista järjestelyä sopivana yhtiökokouksissa, joissa yhteenlaskettu äänimäärä tiedettiin ennen äänestysmenettelyyn ryhtymistä, mutta valtiopäivävaaleissa sääntely oli lehden mukaan epätarkoituksenmukainen. Vaasan järjestelyä, jossa äänet luettiin sekä kirkolle maksettavia että kaupungille maksettavia maksuja myöten, lehti piti myös epätarkoituksenmukaisena, koska siinä ei ollut otettu huomioon – lehden mukaan monin paikoin vielä vähän ymmärrettyä – kirkollisen yhteisön (”kyrkligt samhälle”) ja kansalaisyhteiskunnan (”borgerligt samhälle”) välistä eroa⁴⁷

Tärkeimpänä argumenttina rajoitetun asteikon puolesta esiintyi julkisuudessa huoli passiivisesta vaaliosanotosta. Helsingin valtiopäivämiesvaalin alla Helsingfors Dagblad kampanjoi näkyvästi aktiivisen vaaliosanoton puolesta painamalla lehteen yksityiskohtaiset äänestysohjeet ja korostamalla pääkaupungin rajoitetun ääniasteikon etuja varattomimpien äänestäjien kannalta: ”Vår hufvudstad har för sig upprättat en valordning, byggd på den breda basen af ett allmänt deltagande i valet. Intet öfvervägande inflytande har, såsom i så många andra städer, blifvit lagdt i några fås händer. Derföre kan hvarje väljare i Helsingfors hysa en öfvertygelse om att hans röst betyder något, att det är mängden af röstande som väsendtligen afgör valets utgång och att tyngdpunkten derföre hvilat hos en verklig majoritet, icke hos en liten samling af de högst beskattade.”⁴⁸ Toiveissa jouduttiin kuitenkin pettymään. Helsingissä vaaliosanotto ei *Nordenstrengin* mukaan ollut vuoden 1863 vaaleja vilkkaampaa väestönlisäyksestä ja äänioikeuden laajennuksesta ja rajoitetusta asteikosta huolimatta. Annet-

⁴⁶ Morgonladet 4.1.1872 pk.

⁴⁷ Helsingfors Dagblad 7.11.1871 ”Öfversigt”.

⁴⁸ Helsingfors Dagblad 27.12.1871 pk.; Vikingen 18.12.1871 ”Det stundade landtdagsmannavalet i H:fors”.

tujen äänien summa oli noin puolet vaalilistaan otetuista. Arvioiden mukaan koko maassa vain noin kolmannes äänioikeutetuista otti osaa vaaleihin.⁴⁹

Vuoden 1872 vaaleissa kaikkiaan 11 kaupungissa äänioikeuden kytkentää veronmaksuun lievennettiin niin, että äänimäärälle asetettiin maksimikatto. Viides-
sä kaupungissa (Helsinki, Tampere, Lappeenranta, Uusikaupunki ja Maarianha-
mina) maksimiksi asetettiin kymmenen ääntä. Viidessä kaupungissa (Hämeen-
linna, Joensuu, Loviisa, Rauma, Kristiinankaupunki) maksimi vaihteli 15 ja 25
äänen välillä. Turussa määrättiin, ettei kukaan saanut äänestää useammalla
äänellä kuin 1/15 annetuista äänistä. Muissa 20 kaupungissa säilytettiin rajaton
asteikko.⁵⁰

Äänimaksimien asettaminen ei aiheuttanut poliittisten suuntausten välillä mi-
tään erimielisyyttä. Äänenrajoitusta ei tuossa vaiheessa koettu mitenkään puo-
luetaktisten laskelmien asiaksi, vaan kaikissa poliittisissa ryhmissä asiaa lähes-
tyttiin periaatteellisesta äänioikeuden yhtäläistämistä tarkoittavasta näkökulmas-
ta. Äänimaksimien asettaminen voidaan tulkita ilmaukseksi modernin politiikan
institutionaalisten puitteiden luomisesta. Se tarkoitti äänestäjien vaikutusvallan
tasa-arvoistamista estämällä varakkaampien äänimonopoli. Huomionarvoista
tässä suhteessa on liberaalien Helsingfors Dagbladin ja fennomaanien Uuden
Suomettaren välinen yksimielisyys vaalijärjestelyjen ja äänestyskäyttäytymisen
perusteista. Dagblad yhtyi Uuden Suomettaren Helsingin maistraatin virkamie-
hiin kohdistamiin moitteisiin, kun nämä olivat julkaisseet vaalijärjestyksen laati-
mista tarkoittavia kokouskutsuja vain ruotsinkielisissä lehdissä. Dagblad piti tätä
suomenkielisen väestönosan oikeutettujen etujen polkemisena. Molemmat leh-
det pitivät myös tärkeänä teroittaa äänestäjien mieliin, etteivät valtiopäiväedusta-
jan kustannukset saaneet olla äänestyskäyttäytymistä ohjaava peruste. Äänestä-
jien oli siksi valittava paikallisia edustajia, jotka tunsivat paikalliset olosuhteet,
eikä valittava Helsingissä asuvia edustajia kustannusten minimoimiseksi.⁵¹

Vaalit käytiin modernissa mielessä epäpoliittisissa merkeissä. Äänestyspää-
töksen kriteereistä keskusteltaessa huomiota kiinnitettiin vain ehdokkaiden hen-
kilökohtaisiin ominaisuuksiin. Ehdokkaan mahdollinen poliittinen kanta ei kuu-
lunut näihin kriteereihin.⁵² Samoin kuin samanaikaisessa koulukamppailussa yk-
sityisten suomenkielisten oppikoulujen puolesta vuoden 1871 valtiopäivävaa-
leissa oli kysymys fennomaanien ja liberaalien yhteisestä kamppailusta byrokra-
tian valta-asemia vastaan. Mainitut ryhmittymät kyllä kamppailivat keskenään,
mutta samalla ne *Liikasen* mukaan pyrkivät kiistämään ja kyseenalaistamaan

⁴⁹ Nordenstreng 1920, 187; Morgonbladet 4.1.1872 pk.

⁵⁰ Nordenstreng 1920, 187–190.

⁵¹ Helsingfors Dagblad 7.11.1871 pk.

⁵² Vikingen 18.12.1871 ”Det stundande landtdagsmannavalet i Helsingfors”; Helsingfors Dag-
blad 17.12.1871 pk.

vallinneen esivaltaideologian ja yhteiskunnallisen hierarkian, joka perustui säätyyn ja syntyperään. Molemmat määrittelivät uudella tavalla perusteet, joilla yhteiskunnallinen ja poliittinen valta oikeutettiin, ja molemmat vetosivat yleiseen mielipiteeseen tukeakseen tavoitteitaan. Vallinneen valtahierarkian kannalta oleellinen oli vaatimus, että virkoja ja asemia jaettaessa kyvykkyyden tuli painaa enemmän kuin syntyperän, sivistyksen enemmän kuin säätytaustan.⁵³ Uutta ja modernia v. 1871 valtiopäivävaaleissa oli niiden epäpoliittisuudesta huolimatta se, ettei vaalioikeutettujen henkilökohtaista kyvykkyyttä ja kansalaisasemaa äänenrajoituksen vuoksi enää perustettu yksinomaan veroluettelon todistusvoimaan, vaan äänestäjien lukumääräiseen suosioon ja julkisuudessa asetettuihin kyvykkään edustajan kriteereihin, joista käytiin yleistä mielipiteenvaihtoa.

Senaatin perustuslain tulkinta suhtautumisessa uusiin vaalijärjestyksiin vuoden 1871 valtiopäivämiesvaalien alla on historiantutkimuksessa herättänyt hämmennystä. Kun Helsingin maistraatissa käsiteltiin yleisen raastuvankokouksen hyväksymän, yksityiskohtaisen ja laajan vaalijärjestyksen toimittamista senaatin vahvistettavaksi, ehdotusta vastusti vaalijärjestyksen laatija Öhrnberg, joka oli kaupungin edustajana ja perustuslakivaliokunnan jäsenenä ollut säätämässä uutta valtiopäiväjärjestystä ja jota siten voitiin pitää lainsäätäjän tahdon asiantuntijana. Kaupunki ei ollut, hän perusteli kantaansa, muuttanut vanhaa vaalijärjestystä, jollaista ei ollut olemassakaan, vaan pyrki vasta nyt laatimaan itselleen tällaisen ohjesäännön, ja se taas oli Öhrnbergin mukaan ”valitsijain äänioikeuden perustaan samoin kuin vaalin tapaan ja järjestykseen nähden rakennettu periaatteille, joita näissä suhteissa tähänkin asti on seurattu”. *Jutikkalaa* on hämmästyttänyt Öhrnbergin väite, että kyseinen vaalijärjestys olisi merkinnyt vain tapaoikeuden kirjaamista. Näin ei *Jutikkalan* mukaan ollut asianlaita: ”(T)osiasiallisesti siinä oli, paitsi menettelytapaa koskevia uusia määräyksiä, entisestä käytännöstä täysin poikkeava ääniasteikko, ja veroäyrien laskemistapakin oli toisenlainen kuin aikaisemmin.”

Jutikkala ei kuitenkaan ota huomioon Öhrnbergin Helsingin vaalijärjestykselle kirjoittamia perusteluja, joista käy ilmi, miksi rajoitetun asteikon kannalle asettuminen ei Öhrnbergin mielestä vielä merkinnyt vaalioikeuden perustaan nähden *periaatteellista* muutosta. Perusteluissa periaatteellisena lähtökohtana (”principielt riktigt”) Öhrnberg piti nimittäin täysin yhtäläistä äänioikeutta, ja tästä lähtökohdasta periaatteellisen muutoksen vaalioikeuden perustassa olisikin Öhrnbergin mukaan aiheuttanut vasta *ääniasteikon poistaminen kokonaisuudessaan*. Tällaiselle täysin yhtäläiselle äänioikeudelle perustuvalla vaalijärjestykselle Öhrnberg perusteluissaan nimenomaisesti edellytti hallituksen vahvistusta.

Jutikkala ei ole voinut tavoittaa Öhrnbergin ajatusrakennelmaa siitä syystä, että hän on problematisoimattomasti omaksunut käsityksen, että äänioikeuden

⁵³ Liikanen 1995, 122.

täydellinen yhtäläistäminen VJ 12 § 4 momentin nojalla olisi ollut laitonta.⁵⁴ Perustuslain säätämiseen osallistuneen Öhrnbergin mielipide oli kuitenkin tässä kysymyksessä selvästikin toinen kuin tapahtumia jälkikäteen tutkijan roolissa rekonstruoineen *Jutikkalan*.

Öhrnberg hävisi maistraatissa alistusta koskevassa äänestyksessä, mutta senaatti asettui asiallisesti hänen kannalleen. Senaatti ei havainnut, että sille jäte-tyssä ehdotuksessa Helsingin kaupungin vaalijärjestykseksi olisi ollut mitään sellaista, ”joka järjestykseen tai tapaan nähden sisältäisi muutoksen siihen, mitä valtiopäivämiehen vaalissa Helsingissä ennen on noudatettu”, eikä se ottanut asiaa edes käsiteltäväksi. Senaatti noudatti päätöksenteossaan todennäköisesti tulkintaohjetta, jonka mukaan ainoastaan siirtyminen välittömistä vaaleista välil-lisiin tai päinvastoin merkitsi ”muutosta vaalitapaan”.⁵⁵

4.2.2 Kaupunkien kunnallishallinnon uudistus (1873)

Kaupunkien vanha kunnallishallinto oli perustunut kauppaa ja teollisuutta harjoittavan porvariston säätyerioikeuksille. Hallinnon harvainvaltaisuutta oli lisän-nyt sen virkavaltaistuminen. Vallan luisumista porvarien päätöksentekofoorumil-ta, raastuvankokoukselta, toimeenpano- ja valmistelutehtäviä hoitavalle maist-raatille oli helpottanut näiden orgaanien keskinäisiä toimivaltasuhteita koskevien selvien säännösten puuttuminen. Mitä enemmän porvaristoon kuulumattomien kaupunkilaisten lukumäärä ja merkitys kasvoivat, sitä puutteellisemmaksi osoit-tautui vanha hallinto.⁵⁶

Kaupunkien kunnallishallinnon uudistuksessa kaupunkikunnan jäsenyys ulo-tettiin porvarioikeuksien haltijoiden lisäksi muihinkin kaupungin asukkaisiin. Porvariston etuoikeutettu asema kunnallishallinnossa lakkautettiin. Äänioikeus raastuvankokouksessa tuli kuulumaan kunnan veroa maksaville jäsenille. Kun-nan päätösvaltaa käyttivät sen äänioikeutetut jäsenet joko välittömästi raastuvan-kokouksessa taikka raastuvankokouksen valitseman valtuuston välityksellä. Pie-nissä kaupunkikunnissa (alle 2 000 asukasta) valtuuston valitseminen oli vapaa-ehtoista. Maistraatti valvoi sekä tehtyjen päätösten lainmukaisuutta että niiden toimeenpanoa.⁵⁷

Kunnallinen äänioikeus ei ollut yleinen, vaikka kunnallisvaalien vaalikorpo-raatio raastuvankokouksessa oli valtiollisten vaalien korporaatiota laajempi.

⁵⁴ Jutikkala 1974, 89.

⁵⁵ Jutikkala 1974, 49–50; Nordenstreng 1920, 185–186; ”Förslag till ordning för val af landtdags-män för Helsingfors stad”. Helsingin maistraatin tuomiokirja 16.10.1871. Ca:193, s. 624–625, HKA.

⁵⁶ Kuusanmäki 1983, 52.

⁵⁷ Sama, 53–56; As.kok. 40/1873 3–5 §.

Kunnallisasetuksen 10 §:n mukaan äänioikeus raastuvankokouksessa oli jokaisella hyvämaineisella itseään ja omaisuuttaan hallitsevalla veroa maksavalla kaupunkikunnan jäsenellä, miehellä sekä naisella. Myös yhtiöllä, ”jonka hallitus on kunnan sisällä”, oli äänioikeus.

Äänioikeus ei ollut myöskään yhtäläinen, sillä se oli kytketty veronmaksuun kahdella tavalla. Äänioikeus kuului vain veroa maksaville (sensus), mutta lisäksi ne, jotka maksoivat toisia enemmän saivat myös enemmän sananvaltaa. Siten yhdeltä veroäyryltä sai yhden äänen, kahdelta kaksi jne. aina 25 ääneen asti, joka oli korkein mahdollinen ääniluku. Eräissä pikkukaupungeissa merkitsi harvainvallan rajoitusta myöskin määräys, jonka mukaan kukaan ei saanut äänestää useammalla äänellä kuin 1/50 kunnan ääniluettelon mukaisesta koko ääniluvusta.

Äänioikeutta vaille jäivät 1) ne, jotka eivät olleet verovelvollisia tai jotka olivat jättäneet veronsa maksamatta, siis vähävaraiset, 2) ne, jotka eivät saaneet hallita itseään eivätkä omaisuuttaan, siis mm. naimisissa olevat naiset, ja 3) ne, jotka olivat toisen isäntävallan alaisia. Viimeksi mainittu kohta aiheutti tulkintavaikeuksia. Olivatko palkollisten lisäksi ”isäntävallan alaisia” esimerkiksi tehtaan työntekijät?⁵⁸

Aivan kuten valtiollisissa vaaleissa äänioikeudettomien karsinnan tausta-ajatuksena oli myös kunnallisasetuksessa vaatimus äänioikeutetun yhteiskunnallisen ja taloudellisen aseman itsenäisyydestä. Rajaa vapaiden ja epävapaiden kansanryhmien välillä käytiin oikeusjärjestyksessä. Työntekijät olivat epävapaita, kun taas vapaita olivat maanomistajat, virkamiehet ja kaupunkien porvarit, ts. ihmiset, joilla oli itsenäinen toimeentulo. Ns. laillisen suojelun järjestelmä velvoitti epäitsenäistä työväestöä hankkimaan itselleen irtolaisuussyytteen uhalla ”laillisen suojelun” jonkun vapaan kansalaisen luona. Käytännössä tämä tarkoitti, että työntekijän oli oltava oppilaana tai vuosipalkollisena itsenäisessä taloudessa. Laillisen suojelun järjestelmä irtolaisasetuksineen ja liikkumisrajoituksineen purettiin yhtäaikaaisesti elinkeinovapauden säätämisen kanssa 1879–1880. Uusi laki määrittä työsuhteen tasavertaisten, työnantajan ja työntekijän väliseksi, yksityiseksi sopimukseksi, jonka kumpikin sai päättää irtisanomisajan kuluttua. Muutos siis synnytti laillisesti ”vapaan palkkatyöläisen” itsenäisenä kansalaisena.⁵⁹

Työntekijän uusi kansalaisasema ei kuitenkaan tuonut muassaan poliittista kansalaisuutta. Viranomaiskäytännössä tunnustettiin työntekijän muodollis-juridisesta vapaudesta huolimatta työntekijän taloudellisen aseman tosiasiallinen epävapaus selittämällä, että työntekijät olivat siinä määrin työnantajistaan riip-

⁵⁸ Kuusanmäki 1983, 61–62.

⁵⁹ Haapala 1990, 215–216; Pulma 1990, 170.

puvaisia, että äänestäisivät siten kuin työnantaja heitä käskisi. Perusteluksi viitattiin v. 1879 elinkeinolain 34 §:ään, jonka mukaan apulaisten, työntekijäin ja oppilaiden tuli osoittaa isännälleen kunnioitusta, uskollisuutta ja tottelevaisuutta. Tehtaantyöntekijöitä ei siten katsottu sellaisiksi ”vieraasta vaikutuksesta vapaiksi”, joille kunnallisasetus antoi äänioikeuden. Kunnallisasetuksen 10 § eväsi äänioikeuden toisen isäntävallan alaisilta, ja 12 § rajoitti yksityisen äänestäjän äänimäärää. Viranomaiskäytännössä säännösten yhteiseksi ratioksi selitettiin huolenpito, ettei sellainen henkilö, jolla itsellään oli ”vain” 25 ääntä, pääsisi vielä alaistensakin välityksellä vaikuttamaan kunnan asioihin.⁶⁰ Tällaisen ajatusrakennelman kautta se, että tehtaantyöntekijöiltä evättiin äänioikeus, merkitsikin työnantajien kesken äänten tasausta ja ”yhtäläisempää” äänioikeutta. Varakkaiden äänioikeuden yhtäläistäminen edellytti varattomien äänioikeudettomuutta.

4.2.3 Säätokeskustelu äänten rajoituksesta kunnallisasetuksen 12 §:ää (1873) säädettäessä

Hallitsijan esityksessä kunnallisasetukseksi (= -laiksi) äänisteikko oli alun perin rajaton. Äänten kasautumista varakkaiden käsiin rajoitti vain määräys, jonka mukaan kukaan ei saanut käyttää suurempaa äänivaltaa kuin 1/10 raastuvankokouksessa läsnä olevien yhteenlasketusta ääniluvusta.⁶¹ Säätäjien lakivaliokunnan mukaan äänivallan käytön sääntelyssä ”(o)ikean kohdan keksiminen tässä jokaiselle kunnalle arkaluontoisessa ja tärkeässä asiassa lieenee lainsäädännön vaikeimpia tehtäviä”. Lähtökohdasta, ”(e)ttä äänipykälikkö kaupunkikunnissa vielä on tarpeellinen, ja että sen tulee perustua weromääriin”, valiokunta oli aivan yksimielinen. ”Mutta ei äänipykälikkö waliokunnan mielestä kuitenkaan saa nousta rajattomiin. Tämän kautta voisi usein ratkaiseva ääni kunnan asioissa joutua muutamain harwain käsiin, joka seikka epäilemättä haitallisesti vaikuttaisi yhteisiin asioihin ja myöskin laimentaisi yksityisten harrastusta kunnan suhteen.” Siksi valiokunta ehdotti, ettei kukaan saisi käyttää äänivaltaa suuremmalla kuin 25 äänellä. ”Tällä tawoin tulisi, waliokunnan ajatuksen mukaan, oikeutettu vaikutus wakuutetuksi älyllisille ja warakkaille, eikä samalla kertaa vähemmän-warallisten äänet ensinkään joutuisi mitättömiksi.” Lisäksi pienempiä kaupunkia silmällä pitäen valiokunta sääti, ettei korkein ääniluku missään tapauksessa saa olla korkeampi kuin 1/50 kunnan koko äänimäärästä.⁶²

Valiokuntamietintöön liitettyissä vastalauseissa kunnallispormestari Höckert toi ilmi pelkonsa, että kaupunkien suuri päivätyöläisten joukko saisi kohtuuttoman suuren vaikutusvallan sivistyneistöön ja varallisuutta edustaviin ryhmiin

⁶⁰ Voionmaa 1932, 315–321; Jutikkala 1974, 64.

⁶¹ Vp. 1872/asiak. III, 431–432.

⁶² Sama, 470–473.

verrattuna ja että se niissä kaupungeissa, joissa valtuustoa ei ollut, saattoi välittömästi tehdä päätöksiä menoista, jotka tulisivat varakkaiden suoritettaviksi. Höckertin mukaan rajoitus 1/50 koko äänimäärästä riitti ilman 25 äänen rajoitustakin takeeksi siitä, että varallisuus ei saisi kohtuuttoman suurta vaikutusta päätöksissä.⁶³

Porvarissäädysssä sekä valiokuntamietintö että Höckertin vastalause saivat taiseisesti kannatusta. Eräiden mielipiteiden mukaan äänten rajoituksesta päättäminen olisi tullut jättää kaupunkien itsensä päätettäväksi. Varakonsuli Björksten huomautti kaupunkeja kohtaavasta vaarasta tilanteessa, jossa nämä päättävät asettaa alimman verotettavan tulon, joka vastaa yhtä veroäyriä, kovin alhaiseksi, jolloin useimmat kaupunkilaiset äänestäisivät korkeimmalla mahdollisella äänimäärällä. Tällöin äänestys tapahtuisi faktisesti pikemminkin pääluvun kuin tulojen mukaisesti. Hänen mielestään kaupungit eivät olleet suuremmin kärsineet, vaikka varallisuus olikin käyttänyt niissä siihen asti painavinta sananvaltaa. Kyy-nisesti hän totesi, että useimmissa kaupungeissa kysymys oli pyrkimyksestä vapautua äänioikeuden myötä verovelvollisuudesta. Björksten kannatti Höckertin vastalauseetta.⁶⁴

Lakit. kand. Leo Mechelin sen sijaan kannatti valiokuntamietintöä, koska se hänen mukaansa oli demokraattisempi. Puheenvuorossaan hän asetti kunnallisen äänioikeuskysymyksen ja vähävaraisen kansanosan vaatimukset yleiseurooppalaisen yhteiskuntakehityksen kontekstiin:

”Jag vill ingalunda underkänna behöfligheten af att förmögenheten utöfvar ett visst inflytande i kommunen; men om man besinnar huru de samhällsklasser, hvilka icke representera den betydligare förmögenheten, mer och mer tilltaga i antal och framför allt i bildning och om man tillika besinnar huru lätt otillfredsställda önsknningar och anspråk framkalla ett socialt ond, af hvilket vi uti Finland icke haft någon kännning, men hvarom vi framdeles kunna komma i erfarenhet, så finner man att en ändring af denna kommunalförfattning snart kan komma i fråga såframt icke äfven dessa samhällsklasser erhålla ett berättigadt inflytande.”⁶⁵

Suomessa ei ollut vielä koettu yhteiskunnallisen tyytymättömyyden aiheuttamaa ”sosiaalista pahaa”, mutta Euroopassa tästä oli jo kokemuksia. Vuoden 1871 alkupuolella suomalaisessa lehdistössä oli poikkeuksellisen tiiviisti seurattu Pariisin kommuunin tapahtumia. Kommuunin yhteydessä tapahtuneet väkivallanteot rinnastettiin lehdistössä sosialismiin ja kansainvälisen työväenliikkeen toimintaan.⁶⁶

⁶³ Sama, 525; Nordenstreng 1923, 296–297.

⁶⁴ Vp. 1872/ Borgareståndets prtkll. III, 1670–1672.

⁶⁵ Sama, 1673–1674.

⁶⁶ Paasivirta 1978, 271–272.

Pormestari Tengström kirjoitti yhtäläistä äänioikeutta kannattavan mielipiteensä pöytäkirjaan tietoisena, ettei se saavuttaisi säädystä mitään kannatusta. Sen mukaan niihin kaupunkeihin nähden, jotka olivat päättäneet käyttää hallintoelimenään raastuvankokousta, äänestäminen pääluvun mukaan oli ainoa oikea ja kohtuullinen, koska se tunnusti Tengströmin mukaan ihmisoikeudet ja ihmisarvon. Sääty hyväksyi 12 §:n valiokunnan mietinnön mukaisesti äänin 19–14. Kymmenen edustajaa kirjasi pöytäkirjaan vastalauseensa.⁶⁷

Myös aatelissäädystä valiokunnan asettama 25 ääneen maksimi nostatti vastustavia mielipiteitä. Säännös ei von Kraemerin mielestä tehnyt oikeutta ansaituille omaisuuksille, joiden haltijat olivat parhaiten selvillä kaupungin parhaasta. Liberaalimpia näkemyksiä edustivat August Schauman, Robert Lagerborg ja Robert Montgomery. Schauman piti 25 äänen maksimia päinvastoin liian korkeana. Hän viittasi pääkaupungissa käytyyn vaalin, jossa oli sovellettu 10 äänen maksimia, ja jolloin vaalin tuloksena oli ollut, että rajoitetusta asteikosta huolimatta kaikkein varakkaimmat olivat tulleet valituksi. Samanlainen oli kokemus myös ulkomailla. Schaumanin mukaan oli yleisesti tunnustettua, ettei yleisessä äänioikeudessa ollut pelättävää: ”intelligensen gör sig alltid gällande och i större mån ju mer rösträtten utsträcker.” Lagerborg piti tärkeänä valiokuntamietinnön argumenttia vähävaraisten kiinnostuksen säilyttämisestä kunnan asioihin samalla kun ymmärrykselle, arvostelukyvyille (”intelligensen”) ja omaisuudelle tuli antaa riittävä vaikutusvalta. Valiokunnan esittämällä tavalla tasapaino saavutettaisiin. Montgomery olisi halunnut kunnallisen äänioikeuden valiokuntamietintöä lähemmäs kansalaisten yhdenvertaisuutta, mutta hän myönsi, että maamme olosuhteissa, jotka olivat kaukana yleisestä äänioikeudesta, valiokunnan ehdottama ääniasteikko oli paikallaan. Valiokunnan ehdottama 25 äänen maksimi voitti äänestyksessä (28–6) von Kraemerin ehdotuksen, jossa äänien kertymistä olisi rajoitettu vain 1/50-säännöllä.⁶⁸

Myös pappissäädystä mielipiteet jakautuivat rajoittamattoman ja rajoitetun äänen kertymän puolesta. Säädyn keskusteluissa mielenkiinto kohdistui siihen, millaisia intressejä minkäkinlainen maksimi palvelisi. *Jutikkala* on erottanut äänioikeuden kytkennässä varallisuuteen kaksi erilaista ideologista linjaa: Ensimmäkin lähdettiin siitä, että äänioikeus oli annettava vain niille, joilla oli turvattu taloudellinen toimeentulo ja tietty sivistystaso, jonka arveltiin merkitsevän edellytyksiä käsitellä valtiollisia kysymyksiä. Yksityisen henkilön äänimäärä sai tämän käsityksen mukaan kasvaa tulomäärän mukaan vain tiettyyn rajaan saakka, nimittäin siihen tuloon, joka vastasi sivistyneistön säädynmukaista elintasoja. Toinen linja piti silmällä yhteiskunnallisten oikeuksien ja velvollisuuksien kaa-

⁶⁷ Vp. 1872 Borgareståndets prtkl III, 1675–1676.

⁶⁸ Vp. 1872/ Ridderskapet och Adeln prtkl. II, 235–240.

vamaista vastaavuutta. Jokaiselle oli annettava ääniä verojensa mukaan eikä äänen ylärajaa näinollen ollut säädettävä.⁶⁹

Mielipide-erot pappissäädyssä jakautuivat tämän linjajaon mukaisesti. Rovasti Hjelt edusti jälkimmäistä linjaa, ja hän piti luonnollisena, että sillä, joka maksoi enemmän kunnalle, oli myös enemmän vaikutusvaltaa kunnallisissa asioissa. Rajoittamalla maksimi 25 ääneen, jonka hänen mukaansa ainakin puolet kaupunkilaisista saavuttaisi, ei niillä, jotka maksoivat veroa mahdollisesti neljäkin kertaa keskimääräistä enemmän, olisi lainkaan enempää vaikutusvaltaa kaupungin asioissa. Hjelt kannatti Höckertin vastalauseita. Lääninrovasti Hackzell puolestaan edusti edellistä linjaa, ja hän muistutti 25 äänen maksimin olevan keskiarvon, joka tekee ääntenlaskussa oikeutta niin äylle kuin työllekin, koska maksimi saavutettaisiin 7 000–10 000 markan vuositulolla, joka oli sivistyneiden verovelvollisten keskimääräinen tulo. 25 äänen maksimi edusti Hackzellin mukaan tasapainoa, koska rajoittamaton asteikko antaisi vallan omaisuudelle, ja jos taas maksimi asetettaisiin sitä alemmas, se tarkoittaisi vallansiirtoa tyhmyydelle (”oklokrati”).⁷⁰ Professori Cleve täsmensi, että 25 äänen maksimi vastasi omaisuutta, ”som kan i vårt land anses representera bildningen”. Professori Ehrström tiivistä ideoiset linjaerot asettamalla valiokuntamietinnön etusijalle, koska ”detta förslag gifver mera inflytande åt intelligensen, då deremt herr Höckerts förslag gifver det öfvervägande inflytandet åt kapitalerna”. Sääty asettui (”med övervägande ja”) valiokuntamietinnön kannalle.⁷¹ Talonpoikaissääty hyväksyi valiokuntamietinnön 12 §:n keskusteluitta.⁷²

4.2.4 Modernisoituvat vuoden 1876 valtiopäivävaalit

Vuoden 1876 valtiopäivämiesvaaleja valmisteltaessa oli ensin ratkaistava, mitä vaalijärjestyistä niissä oli noudatettava. Esimerkiksi Helsingissä valinta oli tehtävä edellisissä vuoden 1871 vaaleissa noudatetun valtiopäiväjärjestyksen nojalla laaditun 10-asteikkoisen vaalijärjestyksen ja läänin kuvernöörin kunnallissasetuksen nojalla vuonna 1874 kunnallisia vaaleja varten vahvistaman 25-asteikkoisen vaalijärjestyksen välillä. Valtiopäiväjärjestyksen 12 §:n mukaan valtiopäivämiesvaalin tuli tapahtua ”kaupungissa tawallisen waalitawan mukaan”. Kysymys oli siitä, mitä tällä ilmauksella tarkoitettiin. Helsingin maistraatissa mielipiteet jakaantuivat: kunnallisneuvosmies Boreniuksen mukaan ilmauksella tarkoitettiin edellisissä vaaleissa noudatettua vaalijärjестystä, koska se oli kaupungin

⁶⁹ Jutikkala 1972, 87–88.

⁷⁰ Alin veronalainen tulo (= yksi veroäyri = yksi ääni) olisi tällöin 280–400 mk.

⁷¹ Vp. 1872/ Presteständets prtkll. III, 1264–1267.

⁷² Vp. 1872/ Talonpoikaissäädyn ptk. II, 602.

valtiopäivämiesvaalissa kaupungissa tavallinen vaalitapa.⁷³ Tämä vaalijärjestys ei kuitenkaan enää sellaisenaan ollut sovellettavissa, koska kunnallisverotuksen perusteet olivat uuden asetuksen myötä muuttuneet. Siinä nimittäin säädettiin kaikkien kuntalaisten maksettavaksi yhtenäinen kunnallisvero siihen asti kannettujen moninaisten maksujen tilalle.⁷⁴ Kaikki muut maistraatin jäsenet asettuivatkin kunnallisneuvosmies Gumeruksen tulkinnan kannalle: ilmaus tarkoitti kunnallisissa vaaleissa (esim. kaupunginvaltuutettujen, taksoitus- ja tarkastuslautakunnan jäsenten ja tilintarkastajien vaali) käytettävää vaalijärjestystä.⁷⁵ Kun tämä valinta oli tehty, maistraatti asetti raastuvankokoukselle vastattavaksi kysymyksen, oliko tähän vaalijärjestykseen tehtävä valtiopäivämiesvaaleja silmällä pitäen kenties joitakin muutoksia.

Helsingfors Dagblad piti selvänä, että kaupungissa ”tavallinen vaalitapa” tarkoitti kunnallisvaalien vaalijärjestystä, mutta lehti ehdotti siihen eräitä tarkoituksenmukaisina pitämiään muutoksia, koska valtiopäiväjärjestys ei ehdottomasti pakottanut kaupunkien valtiopäivämiesvaaleja samaan vaalitapaan kuin kunnallisissa vaaleissa. Tärkein muutosehdotus koski korkeinta mahdollista äänimäärää. Lehti otti vertailukohtakseen edellisissä valtiopäivämiesvaaleissa noudatetun asteikon, jolloin yhden äänen oli saanut noin 800 mk:n vuositulolla. Sen sijaan kunnallisvaaleissa voimassa olleen vaalijärjestyksen mukaan yhtä äyriä ja yhtä ääntä vastasi 500 mk:n vuositulo. Edellisissä vaaleissa korkeimman mahdollisen äänimäärän (10 ääntä) äänestäjä oli saavuttanut jo 8 000 mk:n vuositulolla, kun taas kunnallisvaaleissa edellytettiin 25 äänen vastikkeeksi 12 500 mk:n vuosituloa. Helsingfors Dagblad piti tarkoituksenmukaisena, että korkein mahdollinen äänimäärä saavutettaisiin suurin piirtein samalla vuositulolla kuin vuoden 1871 vaaleissa, ja lehti ehdotti siksi raastuvankokoukselle, että se päättäisi valtiopäivämiesvaalien äänimaksimiksi 15 ääntä.⁷⁶

Helsingin raastuvankokous päätti kuitenkin yksimielisesti soveltaa valtiopäivämiesvaalissa kunnallisia vaaleja varten laadittua vaalijärjestystä sellaisenaan 25 äänen maksimineineen. Päätöksen alistamista keisarin vahvistettavaksi ei enää edes harkittu. Päätös kuitenkin tehtiin sillä varauksella, että se oli voimassa vain sikäli kuin se ei ollut ristiriidassa valtiopäiväjärjestyksen kanssa.⁷⁷

⁷³ Helsingin maistraatin tuomiokirja (maistraatin yhteisistunto) 13.9.1876, Ca:203, s. 2326–2327, HKA.

⁷⁴ Jutikkala 1974, 52; Helsingfors Dagblad 28.9.1876 pk.

⁷⁵ Helsingin maistraatin tuomiokirja (maistraatin yhteisistunto) 13.9.1876, Ca:203, s. 2326–2327, HKA.

⁷⁶ Helsingin maistraatin tuomiokirja (maistraatin yhteisistunto) 13.9.1876, Ca: 203, s. 2326–2327, HKA; Helsingfors Dagblad 28.9.1876 pk.

⁷⁷ Helsingin maistraatin tuomiokirja (maistraatin yhteisistunto) 29.9.1876, Ca:203, s. 2344–2346, HKA; Jutikkala 1974, 50,52.

Tampere teki samansisältöisen päätöksen ja luopui 10-asteikkoisesta vaalijärjestyksestä kunnallisasetuksen 25-asteikkoisen hyväksi. Käsitys, että kunnallinen ääntenlaskumenetelmä oli juuri se ”kaupungissa tawallinen waalitapa”, jota oli noudatettava valtiopäivämiesvaalissa, levisi muihinkin kaupunkeihin. Helsingin ja Tampereen lisäksi 25-äänistä asteikkoa ilman alistusta keisarille käyttivät vuoden 1876 vaaleissa Pori, Oulu, Vaasa, Pietarsaari, Jyväskylä, Kristiinankaupunki, Rauma, Loviisa ja mahdollisesti Hamina. Maarianhamina (10 ääntä) ja Hämeenlinna (15 ääntä) säilyttivät rajoitetut asteikkonsa. Turussa kukaan ei edelleenkään saanut äänestää useammalla kuin 1/15 annetuista äänistä. Kajaanissa oli otettu käyttöön maksimi, joka oli 1/50 veroäyrien loppusummasta. Muut kaupungit säilyttivät rajoittamattoman ääniasteikon tai palasivat siihen. Kunnallisasetuksen vaikutuksesta kehitys kulki esim. Helsingissä ja Tampereella harvainvaltaistavaan suuntaan, muutamissa Pohjanlahden rannikkokaupungeissa taas päinvastaiseen suuntaan.⁷⁸

Modernisoituvan vaalikäytännön uutuus v. 1876 vaaleissa olivat eri mielipide-ryhmien laatimat julkiset ehdokaslistat. Vaalien politisoiminen oli ylipäätään sekä liberaalien että fennomaanien tavoittelema asia. Erityisesti Helsingfors Dagblad kirjoitti julkisten ehdokaslistojen puolesta ja asetti lopulta – toisin kuin vielä edellisissä vaaleissa – pääkaupungin vaaleja varten oman listansa. Lehden mielestä porvarissäädyn vaaleja ei tullut enää mieltää suljettujen kansalaisryhmien etuoikeudeksi, vaan muihin säätyihin kuulumattomien täysivaltaisten veroa maksavien kaupunkilaisten välisen julkisen keskustelun asiaksi.

Fennomaanilehdet puolestaan pitivät tärkeänä, että valitut valtiopäiväedustajat edustaisivat valitsijoittensa poliittisia mielipiteitä. Ehdokkaan valtiopäivätyöhön soveltuvat luonteenpiirteet eivät enää olleet yksinään riittäviä kriteerejä, vaan – ja tämä oli kokonaan uutta edellisiin vaaleihin nähden – ehdokkaan oli tämän lisäksi edustettava ”kansallista suuntausta” (Morgonbladet) tai ”kansan mielipidettä” (Uusi Suometar). Vaalien politisoituva uusi piirre kiteytyi Uuden Suometaren äänestyskehotuksessa: ”Walitkaatte semmoisia miehiä, joilla on kykyä ja taitoa waltiopäiwätoimiin, mutta *jotka samalla edustawat teidän mielpiteitä*”.

Vaikka Helsingfors Dagblad pitikin tärkeänä ehdokkaan poliittisen asennoitumisen selvittämistä, lehti joutui sanaharkkaan fennomaanilehtien kanssa pitäessään kielinäkökohtien yksipuolista korostamista ehdokkaan valintakriteerinä virheellisenä. Kielinäkökohdat eivät lehden mukaan voineet määrätä ehdokkaan kantaa valtiopäivillä käsiteltävissä taloudellisissa ja poliittisissä kysymyksissä, koska kieliasia ei ollut valtiopäiväasia. Fennomaanilehtien tulkinnan mukaan Dagbladet pyrki näin vain kätkemään oman kielipoliittisen asenteensa ja diskri-

⁷⁸ Nordenstreng 1920, 214; Jutikkala 1974, 52–53.

minoimaan kieliasiassa aktiivisesti toimineita ehdokkaita.⁷⁹ Fennomaanien kehotukset kielinäkökohtien huomioon ottamisesta eivät kuitenkaan tuottaneet merkittävää tulosta. Nordenstrengin mukaan porvarissäätyyn v. 1876–77 valituista vain noin viidennes oli suomenmielisiä.⁸⁰

Valtiopäivävaalien politisoitumisen myötä tietoisuus fennomaanien ja liberaalien sidonnaisuudesta eri sosiaali- ja elinkeinoryhmiin syveni. Vuosien 1877–78 valtiopäivillä jako fennomaaniseen talonpoikais- ja pappissäätyyn ja liberaalis-ruotsinmieliseen aatelis- ja porvarissäätyyn oli ensimmäistä kertaa selkeä.⁸¹ *Klingen* mukaan fennomaanien ja liberaalien kiista Suomen kielioaloista oli vain eräs paljon monipuolisempien kokonaisnäkemyksen ilmennys:

”Kielipolitiikalla oli vahvat perustansa elinkeinojen ja tuotannon maailmassa: eri yhteiskuntaryhmiä edustavat säädetyt ryhmittyvät valtiopäivillä eri ideologioiden taakse. Fennomania oli papiston ja talonpoikien aate, siis maanviljelyksen, maaseudun, sisämaan aate. Liberalismin kannalla olivat aateli ja porvaristo, se oli kaupunkien ja rannikkoseudun ideologia, jonka kannattajat edustivat kaupan, teollisuuden ja palvelusten intressejä. Fennomania tukeutui maanomistuksen ja maanviljelyksen edustamaan tuotannon jatkuvuuteen: sen maailmassa henkinen ja taloudellinen omavaraisuus oli tärkeää. Liberaalit korostivat vaihdantaa ja vapaakauppaa, henkistä ja aineellista kommunikatiota, avoimuutta muutoksille. Edelliset olivat nationalisteja, jälkimmäiset korostivat kansainvälisiä suhteita ja näköaloja, kummatkin uskoivat juuri omat ideansa parhaiksi yhteisen isänmaan hyvän edistäjiksi.”⁸²

Eri elinkeinoryhmiä erottavia piirteitä ei kuitenkaan ole syytä ylikorostaa, vaan uusilla elinkeinoharjoittajaryhmillä – niin maatalouden kuin teollisuudenkin aloilla – oli myös yhteisiä intressejä, erityisesti suhteessa vanhaan hallitsevaan byrokraatiaan. Tämä tuli esiin, kun Helsingissä järjestettiin kesällä 1876 eri maatalous- ja teollisuudenalojen yleinen näyttely. Tapahtuma sai ajankohdan julkisuudessa paljon huomiota. Kyseessä oli ensimmäinen maanlaajuinen teollisuusnäyttely, jossa oli noin 2 000 näyttelleanijaa. Suuressa varta vasten rakennetussa näyttelyhallissa esiteltiin karjatalous- ja teollisuustuotteita, käsitöitä ja kotiteollisuustuotteita – etupäässä sellaista, jolle suotuisissa oloissa saattaisi aueta vientinäkyymiä. Kahden kuukauden aikana näyttelyssä vieraili 93 000 kävijää. Luku on *Smedsin* mukaan todella korkea, kun otetaan huomioon, että pääkau-

⁷⁹ Helsingfors Dagblad 27.12.1871 pk., 26.10.1876 pk., 29.10.1876 pk., 6.11.1876 pk.; Uusi Suometar 23.10.1876 pk., 6.11.1876 ”Helsingistä”; Morgonbladet 27.10.1876 ”Helsingfors Dagblad”, 30.10.1876 pk.

⁸⁰ Nordenstreng 1920, 212.

⁸¹ Liikanen 1995, 122–123; Rommi – Pohls 1989, 100.

⁸² Klinge 1982, 169–170.

pungin koko asukasmäärä oli tuolloin vain runsaat 30 000. Myös keisari Aleksanteri II vieraili näyttelyssä.⁸³

Helsingfors Dagbladin pääkirjoituksessa 4.10.1876 näyttelytapahtumaa käsiteltiin valtiopäivävaalien alla uusien elinkeinonharjoittajien ja perinteisen byrokration välisen poliittisen vastakkainasettelun perspektiivistä. Lehti arvioi tapahtuman tuoneen julkisen elämän piiriin omine intresseineen kokonaan uudenlaisia yhteiskuntaryhmiä. Perinteisen virkamiesluokan ulkopuoliset väestönosat olivat lehden mielestä ottamassa näkyvästi sijaansa julkisessa ja poliittisessa kanssakäymisessä. Autonomian ajan alkua kirjoittaja kuvasi virkamiesvallan ajaksi. Tämä aikakausi oli selvästikin päättymässä. Uudet yhteiskuntaryhmät olivat haastaneet kansakunnan perinteisen voimavaran: ”Nationens tyngdpunkt ligger icke mera inom embetsmannaståndet.” Maata viljelevä ja teollisuutta harjoittava väestönosa oli noussut esiin ja osoittanut olevansa sivistyksessä, arvostelukyvyyssä (”intelligens”) ja isänmaanrakkaudessa ”jenmbördig med den hittills främst stående embetsmannaklassen”. Virkamiesluokkaa lehti kiitti autonomian ajan alun laillisuusmentaliteetin ylläpidosta, mutta se oli tehtävänsä tehnyt. Julkisten tehtävien hoidossa byrokration oli tehtävä sijaa uusien elinkeinojen intressejä edustavalle itsehallinnolle hallinnollisen holhouksen sijasta.⁸⁴

4.2.5 Valtiopäiväjärjestyksen 12 §:n muutos (1879)

Ennen vuoden 1906 valtiopäiväreformia merkittävin säätyjärjestelmän muutos toteutettiin vuoden 1879 muutoksella, jolla porvarissäädyistä tehtiin periaatteessa kaikkia kaupunkien asukkaita edustava sääty. Välittömän aiheen muutokselle antoi kaupunkien kunnallishallinnon reformi, jossa kaupunkikunnan asukkaat oli määrätty yhtäläisesti verovelvollisiksi, minkä vastineeksi asukkaat saivat myös verovelvollisuuttaan vastaavan oikeuden osallistua kaupungin järjestystä ja hallintoa koskevaan päätöksentekoon. VJ:n 12 §:n muutosta tarkoittavan hallitsijan armollisen esityksen perusteluissa pidettiin tarkoituksenmukaisena toteuttaa vastaava äänioikeuden laajennus myös oikeudessa osallistua valtiopäivämiesvaaliin.⁸⁵

Lakivaliokunta kiinnitti huomiota VJ 12 §:n termiin ”porwarit”, jolla siinä yhteydessä tarkoitettiin määrättyjen elinkeinojen harjoittajia. Termi menettäisi samoilla valtiopäivillä vireillä olleen elinkeinovapauden toteuttamisen myötä lakikielessä tämän aikaisemman merkityksensä. Sen vuoksi valtiopäiväjärjestyksen 12 §:ssä ”joku määräys sanan *porvari* sijaan” oli tarpeen. Valiokunta pani

⁸³ Smeds 1987, 96, 102.

⁸⁴ Helsingfors Dagblad 4.10.1876 pk.

⁸⁵ Jutikkala 1974, 62–63; Vp:t 1877–78/asiak. III/ K.M:n es. n:o 35.

samalla tyytyväisenä merkille, että hallitsijan esityksen tarkoituksena oli säilyttää aikaisemmin voimassa olleet poikkeukset vaalioikeudesta ”säädyn suojelemiseksi sellaisten henkilöiden vaikutuksista vaaleissa, jotka toisista riippuvan yhteiskunnallisen asemansa, taikka pahamaineisuutensa, taikka muun näiden vertaisen seikan tähden voisivat yhteiskunnalle vaarallisella tavalla vaikuttaa vaalien päättymiseen”. Valiokunnassa oli lisäksi keskusteltu, olisiko vaalioikeus jo voimassa olleiden rajoitusten lisäksi evättävä niiltäkin, jotka maksoivat ”veroa vähemmältä kuin neljältä vero-äyrltä, koska halpaan verotettujen kuntajäsenten osanotto vaaleihin voisi heidän suuremman lukunsa kautta tulevaisuudessa hankkia sijaa Porvarissäädyssä yhteiskunnan kumoamista tarkoittavien oppien tunnustajille”. Valiokunta päätyi kuitenkin pitämään tällaista sensusta tarpeettomana, koska 12 §:n jo voimassa olevat ja 14 §:n määräykset sulkivat ”sekä pahamaineiset että verrattain epä-itsenäisellä yhteiskunnallisella asemalla olevat kuntajäsenet” vaalioikeuden ulkopuolelle.⁸⁶

Säädyt pitivät reformia yksimielisesti tarpeellisena. Keskustelua ja erimielisyyttä syntyi vain siitä, oliko aatelis- tai pappissäätyyn kuuluville annettava vaalioikeus myös porvarissäädyn vaalissa. Lakivaliokunnan aatelissäätyiset jäsenet liittivät mietintöön vastalauseen, jonka mukaan aatelis- ja pappissäädyn jäsenillä oli jo voimassa olleen perustuslain mukaan laivanomistajina, tehtailijoina tai erinäisten etuoikeutettujen elinkeinojen harjoittajina oikeus osallistua porvarissäädyn vaaliin. Tätä oikeutta ei vastalauseen allekirjoittajien (A. Wrede, R. Montgomery ja F. Forsman) mukaan saanut reformin myötä näiltä riistää. Tässä suhteessa reformi olisi allekirjoittajien mielestä merkinnyt taka-askelta säätyjärjestelmän purkamiskehityksessä. Säädyt päätyivät lopulta kuitenkin vaalioikeuden epäävälle kannalle, koska vaalioikeus porvarissäädyssä todennäköisesti siirtäisi pappissäädyn opettajaaänestäjiä porvarissäädyn vaaleihin, jolloin pappissäätyyn jäljelle jääviin äänestäjiin kohdistuisi kohtuuton taloudellinen rasitus pappissäädyn edustajien kustannuksista.⁸⁷

VJ 12 §:stä muutettiin toinen momentti niin, että luettelo vaalioikeutetuista kansalaisryhmistä korvattiin yleislausekkeella: ”Oikeutetut vaalissa osallisina olemaan ovat ne jäsenet kaupunkikunnassa, jotka ovat kaupungissa verolle kirjoitetut ja lähinnä edellisen yleisen takseerauksen mukaan velvolliset maksamaan veroa kunnan yhteiseksi tarpeeksi.” Kolmas, ns. karsintamomentti, sai nyt entistä suuremman merkityksen. Se kuului vain vähäisin muodollisin muutoksin edelleen:

⁸⁶ Vp:t 1877–78/asiak. III/lakivlk:n miet. n:o 10.

⁸⁷ Vp:t 1877–78/asiak. III/lakivlk:n miet. n:o 10/vastalause; Vp:t 1877–78/asiak. III/säätyjen alainen vastaus K.M.n armolliseen esitykseen n:o 35; Vp:t 1877–78/Borgareståndets prtkll. II, 781–791, III, 1083–1095; Nordenstreng 1920, 239–242.

”Vaali-oikeutta eivät nauti:

vaimo-ihminen, naitu tahi naimaton;

se joka on vapaasukuinen taikka kuuluu Pappissäätyyn;

kauppamerimiehet, alhainen sotaväestö, sekä yleisten ja yksityisten laitosten ja yhteyskuntain vahtipalveliat;

ne, jotka toisen palveluksessa tahi alituksessa työssä ovat, tahi päiväpalkkalaiset, tahi muut senkalaiset, jotka elättävät itsensä satunnaisella työnteolla; samoin myös ne, jotka vaan omaksi elatukseensa jotakin elinkeinoa harjoittavat;

ne, joilla on useamman kuin lähinnä-edellisen vuoden kaupunkimaksot suorittamatta.”⁸⁸

4.3 VAALIEN POLITISOITUMINEN JA VJ 12 § 4:N TULKINNAN OIKEUDELLISTAMINEN

4.3.1 Vaalijärjestykset ja ääniasteikot vuoden 1882 valtiopäivien vaaleissa

Ääniasteikkojen ja vaalijärjestysten soveltamista koskeva oikeustila muuttui epävarmaksi jo pari viikkoa valtiopäiväjärjestyksen muutoksen vahvistamisen jälkeen v. 1879. Senaatti antoi keisarin nimissä lainselityksen, jonka mukaan pormestarien ja raatimiesten vaaleissa – toisin kuin muissa raastuvankokouksessa suoritetuissa äänestyksissä – oli käytettävä rajoittamatonta asteikkoa.⁸⁹ Kunnallisasetuksessa lueteltujen raastuvankokouksen tehtävien joukkoon ei kuullut pormestarien ja raatimiesten vaalia. Tämä vaali katsottiin siksi aivan omaa laatua olevaksi toimitukseksi, johon ei voitu soveltaa kunnallisasetuksen määräyksiä ääniasteikosta, vaan v. 1743 peräisin olevaa kuninkaanpäätöstä, jonka mukaan kaupungin virkamiesten vaalissa oli noudatettava taksoitusluetteloa ”samalla tavalla kuin menetellään herrainpäivävaaleissa”. Nyt kävi *Jutikkalan* mukaan ”niin, että rajaton asteikko saatettiin voimaan tärkeissä kunnallisissa äänestyksissä sillä perusteella, että sitä menneellä vuosisadalla oli noudatettu valtiollisissa vaaleissa, minkä jälkeen se omaksuttiin valtiollisissa vaaleissa sillä perusteella, että sitä noudatettiin kunnallisissa vaaleissa !” Perustellumpaa olisi *Jutikkalan* mielestä kenties ollut se, että rajoitettua asteikkoa olisi pitänyt voida soveltaa kunnallisten virkamiestenkin vaaleissa, koska valtiopäivävaaleissa oli yleisesti siirrytty rajoitettuihin asteikkoihin. Tämä tulkinta olisi ollut sopusoinnussa myös vanhan kuninkaanpäätöksen kanssa.⁹⁰

⁸⁸ Vp:t 1877–78/asiak.III/säätyjen alamainen vastaus K.M.n armolliseen es. n:o 35; Karsintamomentin soveltaminen eri kaupungeissa oli varsin kirjavaa ks. *Jutikkala* 1974, 62–72.

⁸⁹ As.kok. n:o 14/1879.

⁹⁰ *Jutikkala* 1974, 73–75; Nordenstreng 1920, 252.

Senaatin tulkinnan vaikutuksesta enää ei ollut yksiselitteisen selvää, että ”kaupungissa tavallinen vaalitapa” tarkoitti kunnalliasetuksen mm. valtuuston valitsemista varten raastuvankokouksessa säätämää vaalitapaa, koska kunnallisia vaalitapoja oli nyt kaksi. Senaatin selityksen vuoksi valtaosa kaupungeista omaksui tulkinnan, jonka mukaan kunnalliasetuksen säännöstä 25 äänen maksimista ei voitu soveltaa muihin vaaleihin kuin niihin, joita varten se oli nimenomaisesti kunnalliasetuksessa säädetty. Valtiopäivämiesvaaleissa oli siksi noudatettava rajatonta asteikkoa, ellei rajoitukselle ollut saatu VJ 12 § 4 mom:n mukaisesti keisarin (= senaatin) vahvistusta.⁹¹ Kutsu vuoden 1882 valtiopäiville annettiin jo kahdeksaa kuukautta ennen säätyjen kokoontumista ilmeisesti nimenomaan siitä syystä, että kaupungit ennättäisivät laatia ja vahvistuttaa itselleen uudet vaalijärjestykset.⁹² Todennäköisesti 21 kaupungissa noudatettiin joko senaatin vahvistaman vaalijärjestyksen välityksellä tai ilman sellaista rajoittamatonta asteikkoa. 15 kaupungissa asteikko oli tosiasiallisesti rajoitettu. Neljässä kaupungissa (Turku, Viipuri, Kokkola ja Loviisa) oli voimassa 25-asteikkoinen vahvistettu vaalijärjestys. Torniossa ja Kajaanissa noudatettiin 1/50-sääntöä. Kermissä äänestettiin pääluvun mukaan, koska siellä ei kannettu kunnallisveroja. Maarianhaminassa noudatettiin erikoista, hitaasti kohoavaa asteikkoa, joka päättyi 65 äyriin, mutta vain kymmeneen ääneen. Seitsemässä kaupungissa (Helsinki, Tammisaari, Kristiina, Uusikaarlepyy, Pietarsaari ja Oulu) rajoitus ei perustunut vahvistettuun vaalijärjestykseen, vaan vaalioikeutettujen keskinäiseen sopimukseen – Helsingissä katsottiin muodollisesti olevan voimassa rajaton asteikko.⁹³

4.3.2 Vuoden 1881 valtiopäivävaalit – ensimmäinen moderni vaalikamppailu

Liberaalinen puolue profiloitui vuonna 1880 kaksikielisyyden ja liberaalisten valtiosääntöuudistusten ohjelmalla. Huomionarvoista tuossa ohjelmassa oli, että siinä ei millään lailla vaadittu äänioikeuden yhtäläistämistä tai demokratisointia. Ohjelmassa demokratialla todettiin nimenomaisesti tarkoitettavan vain yksilöjen tasa-arvoisuutta lain edessä, mikä tarkoitti säätyerioikeuksien torjumista. Ohjelman mukaan puolue torjui demokratiana demagogiset vaatimukset abstraktista tasa-arvosta, jossa lahjakkuuden, kasvatuksen, sivistyksen, omaisuuden ja vaikutusvallan väliset erot hävitettäisiin ja kaikki ihmiset vedettäisiin sosiaalisten erojen alimmalle tasolle.⁹⁴

⁹¹ Nordenstreng 1920, 252.

⁹² Jutikkala 1974, 75; Nordenstreng 1920, 252.

⁹³ Jutikkala 1974, 77.

⁹⁴ Ohjelma painettuna esim. Bergh 1888, 740–749; Vares 2000, 25–28.

Liberaali sivistyneistö oli tyytyväinen tosiasiallisesti valtaosassa kaupunkeja noudatettuun ääniasteikkoon, jossa 25 äänen maksimi saavutettiin nimenomaan sivistyneen säädyn keskimääräisellä tulotasolla. J.V. Snellman totesi liberaalin ohjelman johdosta kirjoittamassaan tunnetussa kirjoituksessa liberaalien ohjelman olevan ”pohjaltaan vain sopimuskirjan niiden kesken, joilla tähän asti on yksin ollut hallussaan sivistys, rikkaus ja valta, tämän etuuden säilyttämiseksi ikuisiin aikoihin”.⁹⁵ Kaupungeissa tosiasiallisesti noudatettu äänioikeusjärjestely vastasi myös liberaalin ryhmittymän omaksumaa ideologiaa varallisuudesta poliittisen vaikutusvallan legitiiminä – joskaan ei rajoittamattomana – kriteerinä. Liberaalien kielipoliittinen neutraalisuus tarkoitti indifferenttiä asennetta ja *status quon* säilyttämistä poliittisen vallankäytön demokratisoimisvaatimuksiin nähden, joita tuossa vaiheessa alkoi esiintyä fennomaanisen nuorradikaalin K.P.T.-ryhmän taholta.⁹⁶

Puoluerhyhmittymät nousivat ensimmäisen kerran hallitsevaan rooliin porvarissäädyn vaaleissa vuoden 1882 valtiopäivien alla. Lehdistö kiinnitti asiaan erityistä huomiota. Uuden Suomettaren mukaan ”puoluerhyhmittymät, joita viime valtiopäiville walittaessa tuskin nimeksikään huomattiin, owat täysissä tamineissa astuneet toisiansa vastaan”.⁹⁷ Fennomaanit kutsuivat itseään kansallispuolueeksi, ja käyttivät liberaaleista kirjoittaessaan lainausmerkkejä. Pääpuolueiden sanomalehdet julkaisivat aiemmasta poiketen heti vaalikamppailun aluksi nimilistoja omista ehdokkaistaan.⁹⁸

Vaalikamppailu käytiin nimenomaan porvarissäädyn vaalista, koska suomenmieliset koettivat näin horjuttaa liberaali- (aatelis- ja porvarissääty) ja fennomaanivoittoisten (talonpoikais- ja pappissääty) säätyjen välistä tasapainoa. Vuoden 1879 perustuslainmuutos oli avannut porvarissäädyn, karsintamomentin rajoituksia lukuun ottamatta, kaikkien kaupunkilaiselinkeinojen harjoittajien edustusväyläksi, jolloin tarjoutui siis lukuisa joukko uusia äänestäjäryhmiä, joita fennomaanilehdistö koetti kosiskella riveihinsä. Valvoja-aikakauslehti toivoi uusien äänestäjäryhmien heikentävän säätyä rasittanutta ”virkamieskantaa”.⁹⁹ Talonomistajina äänioikeuden saaneiden virkamiesten osuus säädyn jäsenistössä oli kasvanut merkittävästi kauppiaisiin verrattuna. Vuosien 1877–78 valtiopäiville oli valittu 29 virkamiestä, kun kauppiaiden lukumäärä oli 16 ja tehtailijoiden kolme.¹⁰⁰

⁹⁵ Ks. Klinge 1982, 213.

⁹⁶ Klinge 1968, 73–82.

⁹⁷ Uusi Suometar 7.2.1882 ”Porvarissäädyn waltiopäiwäwaaaleista yleensä ja Hämeenlinnan waaaleista erittäin”.

⁹⁸ Uusi Suometar 10. ja 12.8.1881 ”Waltiopäiwä-waaaleista”; Helsingfors Dagblad 21.8.1881 pk.

⁹⁹ Valvoja 1880, 9, ”Waltiopäivistämme”.

¹⁰⁰ Kekkonen 1987, 257–258.

Ylipäättään yhä lukuisampien elinkeinonharjoittajien poliittista aktivoimista eivät ajaneet vain poliittisia ryhmiä edustaneet lehdet, vaan porvarissäädyn virkamiesvaltaiseen kokoonpanoon kiinnitettiin huomiota myös elinkeinonharjoittajien omassa piirissä. Maan teollisuudenharjoittajien kokouksessa pitämässään puheessa kokouksen puheenjohtaja syytti teollisuudenharjoittajia keskittymisestä ammattialansa kysymyksiin jättäen politiikanteon ja teollisuuden etujen valvonnan porvarissäädystä liiaksi kaupunkien virkamiesten tehtäväksi: ”On luultu yksistään virkamiehistöön kykenevän käsittämään asioita, jotka koko kansaa koskevat, ja me tyydymme, naiwisti kyllä, waan niiden asiain keskusteluun, joista meidän ammattimme riippuu, huolimatta, ottaako lain säätäjä ja laatija sitten kuulewaan korwaansa meidän ehdotuksiamme.” Puhuja toivoi jo syksyn 1881 vaalien korjaavan teollisuudenharjoittajien erehdyksen ja leväperäisyyden: ”meidän tarwitsee walita piiristämme miehiä, miehiä semmoisia, jotka meitä edustawat waltiosäädystä, miehiä, jotka osoittawat ja näyttäwät, että tätä, tätä ja tätä waatiwat Suomen teollisuuden harjoittajat, tätä Suomen käsityöläiset, se on kansan tahto; niin täytyy meidän tehdä, jos me tahdomme kunnialla pitää sijamme osana Suomen, kansamme kolmannesta waltiosäädystä.” Uusi Suometar säästi virkamiesvastaisuuden teemaa toivomuksella, ettei vaalioikeuden lavenuksen jälkeen ”enää kaiken maailman pormestarit tule täyttämään Porvarissäätystä”. Lehti ei pitänyt suotavana, että muukaan virkamiehistö kokonaan valloittaisi säätystä.¹⁰¹

Kansallisuolueen Morgonbladet houkutteli kaupunkilaiselinkeinonharjoittajia suomenmielisten nimelistojen taakse ajan vaalipropagandalle tyypillisellä yleisluontosella päättelyketjulla: ”Den upplyste köpmannen, näringsidkaren, gårdsegaren, som vet, att hans yrke eller näringsfång är beroende af det nationella välståndet och således af nationalitetspartiets arbete, är derföre den sista i hvars intresse det ligger att rösta på Dagbladets landtdagskandidater och dymedelst bidraga till hindrandet af en finsk bildnings uppkomst, inrättandet af finska skolor m.m.d. af det finska partiets program.” Lehti pyrki myös hyödyntämään vastakkainasettelua byrokratian ja elinkeinonharjoittajien välillä. Lehti ei halunnut porvarissäädystä byrokraattista kollegiota, vaan totesi korkeimman hallinnon ja byrokratian saavan luonnollisen sijansa aatelistossa. Vaikka byrokratialla edelleen oli huomattava sija porvarissäädystä, tilanne oli lehden mukaan heräävän poliittisen ja kansallisen itsetietoisuuden myötä muuttumassa. Kaupunkien asukkaat voisivat vaalissa vapauttaa itsensä (”emansipera sig”) byrokratian talutushihnasta (”ledband”).¹⁰²

¹⁰¹ Uusi Suometar 13.8.1881 ”Yleinen Teollisuudenharjoittajain kokous Tampereella”; 12.8.1881 ”Waltiopäiwä-waaleista”.

¹⁰² Morgonbladet 10.9.1881 ”Dagbladspartiet och landtdagsmannavalen till borgareståndet II”.

Uutena piirteenä vaalikamppailuun tulivat julkiset valmistavat vaalikokoukset, joissa fraktio vaalioikeutettuja kokoontui ennen varsinaista vaalia keskustelemaan ja koeäänestämään sopivista ehdokkaista. Tällaisia vaalikokouksia oli epäilemättä aiemminkin pidetty yksityisesti, mutta uutta oli, että nyt kokouksia kutsuttiin koolle julkisin ilmoituksin, joissa kutsu suunnattiin nimetyn poliittisen suunnan kannattajille. Nordenstrengin mukaan v. 1882 vaalissa meneteltiin aivan toisin kuin ennen. ”Muutamia päiviä ennen vaaleja oli ’vapaamielisiä valitsijoita, jotka kielikysymyksessä olivat maltillisella kannalla’ kutsuttu L. Borgströmin allekirjoittamalla ilmoituksella kokoukseen”. Myös Morgonbladet kiinnitti uuteen piirteeseen huomiota, ja piti kehitystä kansainvälisen parlamentarismikehityksen katsannossa myönteisenä. Lehti uskoi tilaisuuksien kehittyvän kansainvälisen mallin mukaisesti suuntaan, jossa tilaisuuksia järjestetään kansanedustajakandidaatin mielipiteiden selvittämiseksi ajankohtaisista poliittisista kysymyksistä.¹⁰³ Vaalijulkisuutta lisäsi uutena ilmiönä eri ryhmien nimeämien ehdokkaiden nimiluetteloiden julkaiseminen mainostarkoituksessa vaalipäivän alla pääkaupungin johtavan sanomalehden Helsingfors Dagbladın etusivulla.¹⁰⁴

Vuoden 1881 vaalien yhteydessä äänenrajoitusproblematiikka sai yllättävällä tavalla huomiota osakseen. Vuoden 1879 perustuslaintulkinnan mukaanhan kaupungissa oli noudatettava rajoittamatonta asteikkoa, ellei rajoituksesta ollut nimenomaisesti sovittu tai vahvistettu asianmukaista vaalijärjestystä, jossa rajoituksesta oli säädetty. Vuoden 1882 vaalien alla kolme kaupunkia, Vaasa, Tampere ja Hämeenlinna, anoivat vahvistusta 25 äänen maksimiin päättyvälle vaalijärjestykselle. Senaatti ei kuitenkaan ottanut anomuksia käsiteltäväkseen vedoten aikapulaan. Keisarillista vahvistusta ei ennätettäisi saada ennen vaaleja. Senaatin perustelut herättivät poliittisessa julkisuudessa epäilyksiä, ja niitä epäiltiin verukkeiksi, koska kaupungit eivät tietenkään anoneet vahvistusta uudelle vaalijärjestykselle pelkästään v. 1881 vaaleja varten, vaan myös sitä seuraavia varten. Näin mainitut kaupungit olivat pakotettuja järjestämään vaalit rajoittamattomien asteikkojen pohjalta. Hämeenlinnan aikaisemman rajoitetun asteikon, jossa äänenlaskun perusteena olivat köyhäinhoitomaksut, senaatti oli selittänyt perustuslainvastaiseksi.

Voionmaan mukaan senaatin päätöksessä nähtiin ”yleisesti puoluevaikutuksia”. Uuden Suomettaren mukaan vain ”maassamme wallitsewat paino-olot es-täwät meitä sanomasta mitä me tästä senaatin päätöksestä ajattelemme”. Morgonbladet meni painoasiamiehen uhmaamisessa pidemmälle ja vihjaisi suoraan, että senaatti tällä toimenpiteellään oli halunnut vaikuttaa vaalitulokseen. Fennomaanilehdistö ihmetteli liberaalien vaikenemista ongelmasta ja sen korjaamisyrityksistä. Fennomaanien kiukku kanavoitui yleisluontoisemmaksi rajattomien

¹⁰³ Nordensterng 1920, 254; Morgonbladet 21.9.1881 pk.

¹⁰⁴ Helsingfors Dagblad 21. ja 22.9.1881.

asteikkojen arvosteluksi. Morgonbladetin mukaan niille ei löytynyt vastaavuutta koko sivistyneestä maailmasta. Senaatti oli lehden mukaan menettelyllään saanut aikaan sen, että porvarissäädyn merkitys maan mielipiteiden ilmaisijana oli vähentynyt. Uuden Suomettaren mukaan rajoittamattomien asteikkojen funktio oli siinä, että ”tämmöisten määräysten nojassa ainoastaan paikalla asuvat wirkamiehet ja äweriäämmät kauppiaat eli niinsanoaksemme kaupungin jokapäiväinen toti-seura enimmiten ratkaisisi, kuka on waltiopäivämieheksi pantawa”. Ne olivat ylipäättään ”jyrkimmässä wastariidassa nykyajan waltio-oikeudellisten periaatteiden kanssa”.

Morgonbladetille lähetetyssä kirjoituksessa arvioitiin kriittiseen sävyyn senaatin menettelyn ja rajoittamattomien asteikkojen legitiimisyttä: ”Rösträtt efter ett oinskränkt skattöretal på orter, der politiska medvetandet vaknat och hvilka enhälligt anhallit om begränsning i röstetalet, *strider mot* finska folkets rättsmedvetande.” Vaalit oli ainakin Tampereella ehditty käydä rajoitetun asteikon nojalla, mutta senaatin menettelyn vuoksi tilalle oli rajoittamattomilla asteikoilla jouduttu äänestämään uudet edustajat, jotka eivät olleet enää suomenmielisiä. Kirjoittajan mukaan juuri tällaisella menettelyllä laillisen oikeuden ja järjestyksen kunnioitus vähentyisi.¹⁰⁵

Rajoittamattomien asteikkojen kontrastiksi Uusi Suometar kirjoitti yhtäläisestään äänioikeudesta lämpimään sävyyn ja piti 25 äänen maksimia jo liian korkeana. Lehti viittasi ulkomaisiin esimerkkeihin ja talonpoikaissäätöyn, jossa valitsijamiehet äänestivät yhtäläisellä äänioikeudella, ja pappissäätöyn, jossa varallisuus ei myöskään lisäännyt äänivaltaa. Sensusta lehti sen sijaan piti välttämättömänä. Vaikka karttuva varallisuus ei lisännytään ”waltiollista älyä”, tarvittiin ”walitsijaksi pääsemistä warten joku omaisuuden määrä, senkin tähden, että waalioikeuden harjoittamista warten jonkunlainen taloudellinen itsenäisyys on wälttämättömän tarpeellinen.”¹⁰⁶

Vaalikamppailun pohjavire oli peräisin jo edellisistä vaaleista. Liberaalit halusivat välttää keskustelua kielikysymyksestä. Kieliagitaatiolle ei heidän mukaansa saanut antaa valtiopäivätyössä enää enempää tilaa. Ehdokkaan kanta kielikysymyksessä ei antanut heidän mielestään osviittaa hänen mielipiteistään muissa valtiopäivillä ratkaistavissa kysymyksissä. Valtiopäiville oli äärimmäisyysintolijoitten sijasta valittava liberaaleja ja isänmaallisia miehiä. Vastapuolen mielestä liberaalien vaalitunnukset olivat tyhjiä sanoja vailla sisältöä.

¹⁰⁵ Voionmaa 1932, 373; Morgonbladet 19.8.1881 pk; 14.12.1881 ”Till Red. af Morgonbladet. Är det rätt eller orätt?”; Uusi Suometar 28.10.1881 ”Waltiopäiwäwaleista Porwarissäätöyn; 13.12.1881 ”Toinen waltiopäiwämieswaali Tampereella”; 7.2.1882 ”Porwarissäädyn waltiopäiwäwaleista yleensä ja Hämeenlinnan waaleista erittäin”.

¹⁰⁶ Uusi Suometar 28.10.1881 ”Waltiopäiwäwaleista Porwarissäätöyn”; 13.12.1881 ”Toinen waltiopäiwämieswaali Tampereella”.

Vaalikamppailun yhteydessä puhuttiin jo ”waali-kiihoituksesta”, jolla tarkoitettiin vastapuolen politiikan tarkoituksista annettua vilpillisesti väritettyä kuvaa. Uuden Suomettaren mukaan Helsingfors Dagblad oli syöttänyt ”lukijoilleen mielettömiä ilmiwaleita: että suomenmieliset muka harrastawat suomalaisten sulattamista yhteen wenäläisten kanssa, yllyttäwät kansaa sosialistisiin hankkeisiin, y.m.s”. Vaalikuumeesta nosti edelleen oululaisen Kaiku-lehden kehoitus suomenmielisille boikotoida ei-suomenmielisten elinkeinonharjoittajien tuotteita ja palveluksia. Pääkaupungissa kiisteltiin, miten tähän kehoitukseen tuli suhtautua, ja olivatko pääkaupungin fennomaanilehdet tukeneet kehoitusta.

Pääkaupungin vaalille osapuolet antoivat erityistä merkitystä valtasuhteitten mittaajana ja porvarissäädyn politiikan suuntaajana, koska pääkaupungin edusmiehet muodostivat 1/7 koko porvarissäädyn jäsenluvusta. Fennomaanit epäilivät liberaalien tehneen ”lujan liiton ’wiikingein’ kanssa”, koska jälkimmäiset eivät olleet katsooneet tarpeelliseksi julkaista omaa ehdokasluetteloa. Siksi fennomaanien viimeisimmissä vaalikehoituksissa korostettiin yksimielisyyden vaatimuksia, ”jos mieli estää wastapuolueen miehiä walituksi tulemasta”. Helsingfors Dagblad puolestaan pelkäsi fennomaanien äärimmäisyyskannan johtaneen siihen, etteivät edes maltillisista mielipiteistään tunnetut suomenmieliset tule walituksi, koska puoluekurin katsottiin sitovan heidätkin puolueen johdon sopivaisuuden rajat ylittävään politiikkaan. Lehti kirjoitti suomen kielen tasa-arvoistamisesta, mutta paljasti samalla politiikkanaan olevan enemmän välittömän uhan torjuminen kuin positiivisen ohjelman ajaminen: ”Vi behöfva män, hvilka hvarken med samtycke eller stillatigande tillåta politiska ytterligheter eller en ensidigt utpräglat språkfanatism göra sig gällande, än mindre vilja understödja ett program i sådant ultraistiskt syfte.”¹⁰⁷

Fennomaanien kannalta vaali päättyi pääkaupungissa tappioon. Ainoatakaan suomalaisen puolueen ehdokasta ei valittu. Uuden Suomettaren vaalipäätelmien mukaan ”niin kutsuttu liberalinen eli Dagbladilais-puolue ja Wiikingit owat äänestäneet samoja miehiä”. Vaalitulos osoitti, etteivät nämä ”oikeastaan ole muuta kuin yksi puolue, jonka korkein tarkoituserä on suomalaisuuden sortaminen ja wastustaminen”. Omissa vaalikommenteissaan Helsingfors Dagblad tuli myöntäneeksi Uuden Suomettaren päätelmät oikeiksi, ja esitti myös perusteluja ruotsinmielisten ja liberaalien yhteistyölle, joka lehden mielestä oli politiikan käytännön tasolla liberaalien taholta luontevampaa nimenomaan svekomaanien kuin fennomaanien kanssa. Liberaalien ja svekomaanien mielipiteet erosivat lehden mielestä kielikysymyksessä, mutta yhdistyivät fennomaaneja vastaan vaalittaessa maan perustuslaillista asemaa, jota saatettiin vaarantaa, ellei tarkoin harkittu

¹⁰⁷ Helsingfors Dagblad 15.8.1881 pk.; 21.8.1881 pk.; 16. ja 17.9.1881 ”Tidningsöfversigt”; 22.9.1881 pk; Morgonbladet 19.8.1881 pk.; 9.9.1881 ”Dagbladspartiet och landtdagsmannavalen till borgareståndet I”; Uusi Suometar 19.9.1881 pk.; 21.9.1881 pk.; 22.9.1881 ”Tänään tapahtuwan waltiopäiwämiesten waalin”.

valittuja politiikan menettelytapoja: ”Vikingarne, likasom de liberale, stå redo att motarbeta Uusi Suometars försök att under en lek med makten, som kan gifva intrigerna öppet spelrum, vilja försvaga den inhemska styrelsens fasthet.” Tällä lehti viittasi sekä fennomaanien pyrkimyksiin edetä kieliasianssa ohi valtiopäivien ja senaatin vetoamalla suoraan keisariin että spekulointiin uusissa senaattorinimityksissä kenraalikuvernöörin vaihdoksella. Lehden mielestä fennomaanit olivat politiikassaan aivan liian auliita avustamaan yhteiskuntarakennuksen perusteiden murentamisessa.¹⁰⁸

Morgonbladet päätyi Uutta Suometarta optimistisempaan käsitykseen vaalien tuloksesta ja merkityksestä. Porvarissäädyn vaalit tarjosivat lehden mukaan kansalliselle oppositiolle antisuomalaisen vähemmistön ylivaltaa vastaan aloitetussa rynnäkössä etenemistä, jolla onnistumista tarkkailtiin herkeämättä. Lehti pani tyydytyksellä merkille, että avoimen poliittisin tunnuksin esiintyviä ehdokkaita oli asetettu ympäri maata, ja että kansallinen oppositio oli säädyn vaalikamppailussa osoittanut yllättävää yhtenäisyyttä ja energisyyttä. Kansallispuolueen vaaleissa osoittama poliittinen toimeliaisuus oli myös tae, että porvarissäädyssäkin kansallinen suuntaus lähitulevaisuudessa pääsisi voitolle.¹⁰⁹

Valvoja ennusti suomenmielisten pääsevän jo 1880–90-lukujen vaihteessa enemmistöasemaan myös porvarissäädyssä.¹¹⁰ Mainitussa julkaisussa Th. Rein kirjoitti samansuuntaisesti kuin Morgonbladet todeten vaalien osoittaneen kansallisten aatteiden levinneen jo kaupunkien porvariston keskuuteen. Rein huomautti, että kansallisia mielipiteitä suosineiden valitsijoiden lukumäärä oli vaalituloksen osoittamaa suurempi, koska vaalitulos olisi muodostunut toisenlaiseksi, ”joll’ei olisi olemassa luonnotonta vaalitapaa, joka suopi varakkaammalle vähemmistölle vaaleissa tavattoman suuren ylivallan”. Tilalle Rein ehdotti lainsäädäntöteitse asetettavaa viiden äänen maksimia. Kaupunkien ja hallituksen päätöksin asiaa ei voitaisi tyydyttävästi ratkaista, koska korkeammin verotetuilla äänioikeutetuilla oli tämänsuuntaisissa reformihankkeissa veto-oikeus.¹¹¹

Nordenstrengin laskelmien mukaan fennomaanien osuus porvarissäädyssä oli vuoden 1882 valtiopäivillä edelleenkin vain noin 20 %. Säädyn 53 jäsenestä liberaaleja oli 34 tai 35, suomenmielisiä 11 tai 12 ja ruotsinmielisiä 7 tai 8.¹¹² Säädyn edustajista oli Valvojan mukaan 2/3 kauppiaita ja 1/3 virkamiehiä. Virkamiesten osuus oli siten merkittävästi laskenut.¹¹³

¹⁰⁸ Uusi Suometar 24.9.1881 ”Päätös siitä valtiopäivämieswaalista”; 26.9.1881 ”Helsingin valtiopäivämieswaalin johdosta”; 26.9.1881 ”Helsingfors Dagblad”; Morgonbladet 26.9.1881 pk; Helsingfors Dagblad 1.10.1881 pk.

¹⁰⁹ Morgonbladet 28.12.1881 pk.

¹¹⁰ Valvoja 1882, 43 ”Keskustelua edustuslaitoksestamme”.

¹¹¹ Valvoja 1881, 2 ”Valtiopäivät ja puolueet”.

¹¹² Nordenstreng 1920, 246–247, 261.

¹¹³ Valvoja 1883, 38 ”Säädyt ja puolueet 1882 vuoden valtiopäivillä”.

4.3.3 Ruotsinmielisen byrokratian äänenrajoitusten jarrutusyritys – ”Tampereen jutun” alkuvaiheet

Tampereen valtiopäivävaaleissa 1870-luvulla noudatetut asteikot olivat olleet samanlaisia kuin Helsingissä. Ensimmäisissä vaaleissa v. 1871 oli noudatettu 10 äänen maksimiin päätyvää vaalijärjestystä, ja toisissa kunnalliasetuksen vaikutuksesta 25 äänen maksimia. Senaatin v. 1879 lainselityksen jälkeen oikeustilaa tulkittiin Tampereella samoin kuin useissa muissakin kaupungeissa; ts. vaalissa oli käytettävä rajatonta asteikkoa, ellei erityistä äänenrajoitusta sisältävää vaalijärjestystä ollut kaupungille vahvistettu.

Vuoden 1881 vaalien alla tamperelaiset lähettivät senaattiin vahvistettavaksi 25 äänen maksimiin päätyvän vaalijärjestyksen. Yleiseksi hämmästykseksi senaatti kuitenkin palautti tehdyn anomuksen, koska se senaatin mielestä oli lähetetty liian myöhään, jotta sille ehdittäisiin saada hallitsijan vahvistus ennen seuraavia vaaleja. Näin siitä huolimatta, että anomus oli tehty yleensä tulevaisuutta varten, eikä vain seuraavia vaaleja silmällä pitäen.¹¹⁴

Vuoden 1882 valtiopäiviä varten vaalit jouduttiin näin Tampereella lopulta käymään rajoittamattomalla asteikolla. Vuoden 1881 vaalit olivat ensimmäiset selkeästi modernissa mielessä poliittiset vaalit. Äänenrajoituskysymyksestä eri poliittiset ryhmät olivat 1870-luvun alussa olleet yksimielisiä osana uudenlaisen yhteisen modernin poliittisen kulttuurin rakentamisprojektia. Kun tietoisuus eri poliittisten ryhmien erilaisista sosiaalisista sidonnaisuuksista syveni 1870-luvun lopulta lähtien, kamppailu poliittisesta vaikutusvallasta kiihtyi, jolloin äänenrajoituskysymyksen alustettiin poliittisen vaikutusvaltalaskelmoinnin välikappaleeksi. Liberaalit edustivat sivistynyttä säätyä ja uusia menestyviä elinkeinoharjoittajaryhmiä – kauppiaita ja teollisuudenharjoittajia. Heidän etujaan tyydytti kunnalliasetuksen 25 äänen maksimi. Fennomaanit edustivat etupäässä maanomistavan väestönosan intressejä, mutta kaupungeissa fennomaanit koettivat saada vaikutusvaltaa myös alemmassa porvaristossa. Äänenrajoitus oli fennomaanien etenemiselle elinehto. 25 äänen maksimia he pitivät kuitenkin jo liian korkeana. Ruotsinmieliset saivat lähtökohtaisesti kannatusta ennen kaikkea valtion ja kaupunkien ylemmässä virkamieskunnassa, mutta kannatuspohjan laajentaminen tarkoitti kamppailua aiemmin liberaaleihin lukeutuneiden elinkeinoharjoittajaryhmien kannatuksesta. Rajattomat asteikot tarjosivat ruotsinmielisille välineen toisaalta säilyttää porvarissääty liberaalis-ruotsinmielisenä ja edetä kamppailussa liberaalien kanssa.

Voionmaan värikäs kuvaus poliittisesta tilanteesta Tampereella 1880-luvun alussa kertoo toisin sanoin yllä kuvatun asetelman:

¹¹⁴ Voionmaa 1932, 371–372.

”Yleisesti nähtiin senaatin päätöksessä puoluevaikutuksia. Tampereellakin olivat, niinkuin olemme kertoneet, puolueolot juuri tänä ajanhetkenä joutuneet käännekohtaan. Ruotsinkiihkoisen senaatin teko syytti tulen tappuroihin ja oli ilmeisesti yhtenä vaikuttavana syynä valtiollisen suomikiihkoisen puolueen syntymiseen Tampereella, jossa fennomanit pian alkavassa vaalissa esiintyivät jäykkinä puhtaan listansa kannattajina.

Toiselta puolen järjestyivät Tampereen vähälukuiset ruotsinmielisetkin nyt taistelurintamaan pormestarin hoitaessa ylipäällikön ja maistraatin suorittaessa yleisesikunnan tehtäviä. Suomenmielisiä pakotti v:n 1881 jälkimmäisessä vaalissa kärsitty musertava tappio hinnalla millä hyvänsä saamaan toimeen valtiollisen äänirajoituksen; ruotsinmieliselle puolueelle sitävästoin oli rajaton äänioikeus elinehto. Siitä alkoi Tampereen maistraatin ja vaalimiesten vuosikausia kestävä hellittämätön kiista ja taistelu, tuo kuuluisa ’Tampereen juttu’, mainioimpia tämän kaupungin mainioista jutuista, herkkupala Tampereen vaiherikkaan puoluehistorian muistojen joukossa.”¹¹⁵

Toukokuussa 1882 tamperelaiset fennomaanit vaativat kaupungin maistraatilta, että vuotta aiemmin tehty vaalijärjestyksanomus lähetettäisiin uudelleen hallituksen vahvistettavaksi. Maistraatti kuitenkin hylkäsi vaatimuksen, koska se ei katsonut voivansa kääntyä senaatin puoleen asiassa, joka kerran oli siellä hylätty. Ratkaisusta tehdyn valituksen kuvernööri hylkäsi huomauttaen, että asia oli pantava uudelleen vireille raastuvankokouksessa. Fennomaanit pyysivät maistraattia kutsumaan kaupungin äänivaltaiset asukkaat koolle keskustelemaan ja päättämään äänimäärän rajoittamisesta. Maistraatti kuitenkin kieltäytyi pitämästä sellaista kokousta perustellen päätöstään, että vaikka VJ 12 § mahdollisti muutokset vaalin tavassa ja järjestyksessä, ei raastuvankokouksella ollut toimivaltaa säätää ääntenrajoitusta, koska äänet oli samaisen pykälän mukaan luettava veroäyreyjä myöten.¹¹⁶

Tampereen maistraatin päätös sai julkisuudessa suuren huomion osakseen. Se antoi sanomalehdille aiheen perustuslain tulkintaproblematiikan käsittelyyn. Ensisikommenteissa kuitenkin hämmästeltiin maistraatin mielipiteessä tapahtunutta muutosta. Vain kaksi vuotta aiemmin vastaava ääntenrajoituskokous oli katsottu mahdolliseksi, ja maistraatti oli vieläpä nimenomaisesti anonut senaatilta vahvistusta kyseiselle vaalijärjestykselle. Nyt maistraatin perustuslaintulkinta oli kokonaan päinvastainen, ja ääntenrajoituskokous oli kokonaan evätty. Kummas-
tusta herätti, ettei senaatti ollut tästä syystä hylännyt jo aikaisempaa anomusta ja että muissakin kaupungeissa oli tehty vastaavia anomuksia.

Fennomaanien tamperelainen Aamulehti tulkitsi perustuslakia toisin kuin maistraatti ja katsoi VJ 12 §:n ilmauksen vaalin tavasta ja järjestyksestä tarkoitta-

¹¹⁵ Voionmaa 1932, 373.

¹¹⁶ Voionmaa 1932, 373–374; Tampereen kaupungin tuomiokirja (Politie dombok) 26.2.1883, Ca:64 TKA; Aamulehti 28.2.1883 ”Hyljätty anomus”.

van juuri ääntenlaskua ja sen rajoittamismahdollisuutta, ”(s)illä muita kohtiahan ei ole olemassa koko waali-toimituksessa, joita nämä sanat saattaisivat tarkoittaa”. Aamulehti tarkasteli kysymystä laintulkinnan ja vaalisääntelyn legitimitettiin näkökulmasta. Lehti piti rajoitettua äänioikeutta ajan hengen vaatimuksena ja niin yleisenä, että yksimielisyyden pitäisi jo vallita siitä, ”että semmoinen muutos on kansallishengen vaatimus”. Lehti aprikoi syntyneessä tilanteessa huolestuneeseen legitimizeettikriittiseen sävyyn ”waali-olojen mädännäisyyden” vaikutuksia: ”Tuomari säädyn arwo, porwarissäädyn arwo, waltiosäätyjen arwo ja wihdoin itse lainkin arwo joutuu sillä lailla pilkan ja häpeän alaiseksi.”¹¹⁷

Uusi Suometar tuki Aamulehden näkemyksiä huomauttamalla, että vaikka perustuslain sanamuoto olisikin epäselvä, ei erimielisyydelle voinut enää olla sijaa, koska ”korkein laintulkitsija-walta” usealla rajoitettuja ääniasteikkoja sisältävällä vahvistamispäätöksellä jo oli selittänyt, miten kiistanalainen perustuslainkohta oli ymmärrettävä. Uusi Suometar ja Morgonbladet huomauttivat, että vaikka maistraatti olisi ollutkin kaupunkilaisten kanssa eri mieltä pykälän tulkinnasta, sillä ei ollut toimivaltaa kieltää kaupunkien asukkaita kokoontumasta ja päättämästä haluamastaan vaalijärjestyksestä. Maistraatti olisi lehtien mielestä ollut ainoastaan oikeutettu kirjoittamaan vahvistusanomusta koskevaan pöytäkirjaan eriävä mielipiteensä.¹¹⁸

Helsingfors Dagblad oli ensikommenteissaan itse tulkintakysymyksestä epäroivällä kannalla. Lehden mielestä siitä oli lausuttu eri mielipiteitä ja syitä voitiin esiintuoda toisen kuin toisenkin mielipiteen tueksi. Sen sijaan maistraatin menettelystä lehdellä oli vakaan torjuva mielipide. Peruste oli sama kuin fennomaanilehdilläkin. Maistraatilla ei ollut perustuslain tulkintavaltaa. Kaupungin vaalioikeutetuilla asukkailla oli oikeus tehdä haluamiaan muutoksia vaalijärjestykseen, ja niiden pätevyyden tutkintavalta kuului hallitukselle. Maistraatin oma mielipide perustuslain tulkinnasta olisi voitu sisällyttää pöytäkirjaan.¹¹⁹

Kun Uusi Suometar oli hämmästellyt Dagbladin häilyvää kantaa perustuslain tulkintakysymyksessä epäillen liberaalienkin jo noudattavan Tampereen maistraatin mielipidettä, Dagblad julkaisi laajan pääkirjoituksen, jossa äänenrajoitukseen positiivisesti suhtautuen analysoitiin vaalioikeuden ja äänenrajoituksen oikeudellisista edellytyksistä esitettyjä tulkintoja. Lehti piti lähtökohtaisesti rajoittamattomia asteikkoja siinä määrin yhdenvertaisuus- ja oikeudentuntoa loukkaavina, että rajoitusten kieltämisen mahdollisuus edellytti lehden mielestä yksiselitteisiä ja selviä todisteita tämän tulkinnan oikeellisuudesta. Lehti toivoi edellisillä v. 1882 valtiopäivillä tehdyn anomusehdotuksen valtiollisten ja kunnallisten

¹¹⁷ Aamulehti 28.2.1883 ”Hyljätty anomus”; 3.3.1883 ”Valtiopäiwäjäjärjestyksen 12 § määrää”; Tampereen Sanomat 27.2.1883 pk.

¹¹⁸ Uusi Suometar 5.3.1883 pk; Morgonbladet 5.3.1883 pk.

¹¹⁹ Helsingfors Dagblad 4.3.1883 pk.

vaalien yhdenmukaistamisesta johtavan seuraavilla valtiopäivillä lainsäädäntötoimenpiteeseen.

Helsingfors Dagblad huomautti rajoitusten kieltävän tulkinnan syntyneen vasta aivan viime aikoina. Uuden tulkinnan mukaan muutoksilla vaalin tavassa ja järjestyksessä tarkoitettiin VJ 12 §:ssä vain vaalin muodollista kulkua kuten vaalin toimittamista avoimin tai suljetuin lipuin tai vaalin toimituspaikkaa. Sen sijaan äänenrajoitusta ei kyseisen lainkohdan nojalla voitu vaalijärjestyksellä säätää, koska äänet oli samaisen lainkohdan mukaan luettava veroäyreyä myöten. Lehti piti tätä tulkintaa ahtaana ja mielivaltaisena, koska äänien voitiin katsoa luettavan veroäyreyä myöten silloinkin kun se tapahtui vain tiettyyn maksimiin asti. Dagblad ei myöskään ymmärtänyt, miksi vaalijärjestykset oli alistettava korkeimman vallan vahvistettaviksi, jos niissä oli mahdollista säännellä vain toisarvoisista vaalin muodollista kulkua koskevista asioista. Lehti ei kuitenkaan halunnut ottaa kysymykseen lopullista ja ratkaisevaa kantaa, koska – kuten se muistutti – ”många samvetsgranna lagtolckare befinna sig såväl på den ena, som på den andra sidan”. Tästä huolimatta lehti suositteli kaikille niille kaupungeille, joissa vielä äänestettiin rajoittamattomin asteikoin, äänenrajoitusten säätämistä. Hallituksen asiana oli ratkaista, kuinka lakia oli tulkittava, eikä maistraatilla ollut toimivaltaa asettaa tälle esteitä. Koska hallitus oli jo vahvistanut äänenrajoituksia sisältäviä vaalijärjestyksiä, oli epätodennäköistä, että se äänenrajoituksessa näkisi mitään perustuslainvastaista.¹²⁰

Ruotsinmielisten vastaperustettu Nya Pressen ei ottanut välittömästi Tampereen tapahtumiin kantaa, mutta lehden mielipide tuli myöhemmin tunnetuksi maistraatin tulkintaa ja menettelyä puoltavana. Lehti selitti tulkitsevansa perustuslakia sen sanamuodon mukaisesti ja hyväksyvänsä äänenrajoituksen vain, jos se toteutettaisiin perustuslainmukaisesti lainsäädäntöteitse.¹²¹

Monenlaisten selkkausten ja viivytysten jälkeen tamperelaiset saivat vihdoinkin vuoden 1885 valtiopäivien alla päätetyksi ja vahvistetuksi 25 äänen maksimiin päätyvän vaalijärjestyksen. ”Tampereen juttu” säilyi kuitenkin vireillä, koska maistraatin niskuroinnista oli nostettu syyte virkavallan väärinkäyttämisestä, jonka käsittely oli hovioikeudessa kesken vielä vuoden 1885 valtiopäivien aikana. Tampereen maistraatti ei ollut antanut asiassa periksi, vaan syytteen nostamisen jälkeen sen viranhaltijat olivat joutuneet asiassa esteellisiksi, ja äänenrajoituksesta Tampereen raastuvankokous päätti lopulta hämeenlinnalaisten virkamiesten väliaikaisella johdolla. Maistraatin virkamiesten näyttäessä joutuvan oikeudelliseen vastuuseen fennomaaninen Morgonbladet huolestui jutun vaikutuksista yleiseen oikeustajuntaan. Lehden mielestä oli vaarana, että hallitsematto-

¹²⁰ Helsingfors Dagblad 6.3.1883 pk.

¹²¹ Ks. esim. Nya Pressen 10.8.1884 pk.

mat puolueintohimot olivat yleisemminkin samentaneet lain ja oikeuden kunnioitusta. Viranomaisten saattaminen oikeudelliseen vastuuseen oli tarpeen, koska lakia ja oikeustajuntaa oli loukattu puhtaasti poliittisin perustein: ”Ty en så långt gående och så systematiskt bedrifven tredska ifrån magistratens sida, som här ifrågavarit, kan ej gerna tänkas möjlig, om ej vederbörande trott sig genom sin partiståndpunkt kunna hoppas möta nog starka sympatier hos den bestämmande opinionen, att de kunnat våga ett dylikt öfverträdande af lag och embetsplikt.” Lehti toivoi oikeusviranomaisten tekevän velvollisuutensa yleisen oikeustajun vaatimusten mukaisesti, vaikka kyse olikin hallinnon byrokraattisessa traditiossa hyvin suojelluista jäsenistä.¹²²

Tampereen jutussa ilmenneisiin piirteisiin byrokratiasta puolueintohimojen palveluksessa kiinnitti huomiota myös Valvojan kolumnisti. Maistraatin käytös oli hänen mukaansa ”syvästi loukannut yleisön oikeudentunnetta”. Kansan mielestä tapaus todisti, että löytyi ”virkakuntia, joille puolue-edut ovat selvää oikeutta pyhemmät”. Kirjoittaja kummasteli myös, keihin ”tunnollisiin laintulkitsijoihin” Helsingfors Dagblad viittasi maistraatin edustaman tulkinnan puoltajina: ”Ei ole meidän tietääksemme niitä tähän saakka julkisuuden alalla kuultu eikä nähty.” Juttu osoitti kolumnistin mukaan parhaalla mahdollisella tavalla lainsäädäntöteitse säädettävän, kaikille kaupungeille yhteisen vaalijärjestyksen tarpeellisuuden.¹²³

4.3.4 Puolueet toimijoiksi vuoden 1884 vaaleissa

Vuoden 1882 valtiopäivillä kunnallisasetukseen oli tehty muutos, joka yhdenmuikaisti vaalikäytäntöä kaupungeissa. Lainmuutoksen mukaan veroäyrien perusteena oleva tulo ei enää saanut vaihdella kaupungeittain mielin määrin, vaan alarajaksi säädettiin 200 mk ja ylärajaksi 400 mk. Yhden veroäyrien tulolla ei vielä saanut kunnallista äänioikeutta, kahta veroäyriä vastasi yksi ääni ja kolmea kaksi, mutta neljää neljä ja niin edespäin 25 ääneen saakka. Kunnallisasetuksen seuraaminen merkitsi useimmissa kaupungeissa sensuksen nostamista ja siten äänioikeuden rajoitusta, sillä aikaisemman 100–500 mk:n tulon sijasta nyt vasta 400–800 mk:n tulo tuotti ensimmäisen äänen. Niissä 18 kaupungissa, jotka säilyttivät veroäyriperusteensa muuttamatta, kohosi sensus kaksinkertaiseksi sen vuoksi, että yhden äänen saavuttamiseen tarvittiin nyt kaksi äyriä. Suurin muutos kohtasi niitä kuutta kaupunkia, joissa sensus kohosi nelinkertaiseksi 100 markasta 400 markkaan. Kun niissä vielä vuonna 1881 oli saanut 1–25 ääntä 100–2 500 markan taksoitetulla vuositulolla, äänet jaettiin vuonna 1884 400–5 000 markkaa ansainneiden kesken. Monessa 200 markkaa korkeampaa veroäyriperustet-

¹²² Voionmaa 1932, 374–376; Morgonbladet 6.9.1884 pk.

¹²³ Valvoja 1883, s. 195 ”Kirje Helsingistä”.

ta käyttäneessä kaupungissa muutoksen jyrkkyyttä lievensi se, että ne vuonna 1884 omaksuivat aikaisempaa alhaisemman äyrinperusteen.¹²⁴

Rajattomia ääniasteikkoja aiemmin noudattaneet kaupungit muuttivat v. 1884 vaalien alla vaalijärjestyksiään rajoitetuiksi. Kaikkiaan kuusi kaupunkia (Vaasa, Jyväskylä, Lappeenranta, Käkisalmi, Hanko ja Tampere), joissa vuoden 1881 vaaleissa oli sovellettu rajatonta asteikkoa, oli vuoden 1884 vaaleissa asettanut 25 äänen ylärajan, ja Pietarsaassa yläraja oli nyt vahvistettu keisarin päätöksellä, joskin se oli samalla nostettu 25:stä 50:een. Kolmessa kaupungissa (Pori, Kuopio ja Kotka) rajoitettu 25 ääneen päättyvä asteikko vahvistettiin vuoden 1884 aikana seuraavista vaaleista lähtien noudatettavaksi. Viimeksi mainitut mukaan lukien todennäköisesti 15 kaupunkia sovelsi yhä rajatonta asteikkoa, mutta Poria ja Kuopiota lukuun ottamatta ne olivat kaikki pieniä, alle 5 000 asukkaan yhdyskuntia. Vapaaehtoisella, vain käsillä olevia vaaleja koskevalla sopimuksella oli yläraja jälleen asetettu 25 äänen kohdalle ainakin kuudessa kaupungissa, joista merkittävimmät olivat Helsinki ja Oulu.¹²⁵

Suomenmieliset koettivat edelleen v. 1884 vaaleissa päästä voitolle porvarisäädyn vaaleissa. Odotukset vaalimenestyksestä eivät kuitenkaan olleet korkealla, ja syyksi Uusi Suometar osoitti rajattomat ääniasteikot. Pääkaupungissa käytettyä 25 äänen maksimiakin lehti piti jo luonnottoman korkeana – ruotsalaisten vallan takeena. Lehti piti selvänä, että yhtäläisellä äänioikeudella suomenmieliset pääsisivät kiistatta voitolle.

Vaaleissa keskeinen rintamalinja ei enää edellisten vaalien tapaan kulkenut fennomaanien ja liberaalien välillä, vaan nousevien svekomaanien ja liberaalien välillä.¹²⁶ Vaikka svekomaanipuolue synnytettiin ja sen toimintaohjelma suunnattiin nimenomaan fennomaanien vaikutusvallan kasvua vastaan, se kamppaili ensi sijassa samoista äänestäjistä kuin liberaalitkin, ja sen oli siksi vaalikamppailussa ensin otettava etäisyyttä liberaaleihin ja oman identiteetin vahvistamiseksi heikennettävä näitä. Svekomaanien offensiivin kärjessä kulki uusi jokapäiväinen äänenkannattaja, Nya Pressen. Vahvistuva ruotsinmielinen sanomalehdistö osoitti Uuden Suometaren mielestä, ”että wiikingi-puolue on melkoisesti kaswanut eikä enään rajoitu ylioppilas-piiriin”. Porvarissäädyn ensimmäisissä vaaleissa Loviisassa svekomaanien ehdokas yllättäen valloittikin liberaalien hallussa olleen edustajapaikan. Tätä tapausta Nya Pressen piti enteellisenä koko tulevalle vaalikamppailulle suunnaten vaalihaasteen nimenomaan liberaaleille.¹²⁷

¹²⁴ As. kok. n:o 29/1883; Jutikkala 1974, 82; Kuusanmäki 1983, 63–64.

¹²⁵ Jutikkala 1974, 84.

¹²⁶ Uusi Suometar 11. ja 12.8.1884 ”Liberalit ja wiikingit vaalitaistelussa”; 26.9.1884 ”Helsingistä”; 15.10.1884 ”Kirje Helsingistä”.

¹²⁷ Uusi Suometar 11.8.1884 ”Liberalit ja wiikingit waalitaistelussa”; Nya Pressen 3.8. 1884 ”Borgerståndets sammansättning nästa landtdag”.

Tietoisuus eri puolueiden kannattajaryhmien erilaisesta sosiaalisesta taustasta vahvistui. Fennomaanit pyrkivät rekrytoimaan äänestäjiä byrokratian ulkopuolista elinkeinoharjoittajaluokista. Uusi Suometar varoitti äänestäjiä virkamiesehdokkaista, jotka perinteisesti olivat miehittäneet porvarissäädyn edustajapaikat, ja kehotti äänestämään liikemiehiä ja teollisuudenharjoittajia. Morgonbladet näki liberaalisen puolueen takana vaikuttavana voimana byrokratian, joka nyt oli vaihtamassa poliittista hahmoaan liberalismista svekomaniaan. Fennomaanien väittämää liberaalien byrokратиkytkentää heikentää kuitenkin se, että pääkaupungin ehdokasasettelussa liberaalit tietoisesti vieroksuivat virkamiesehdokkaita ja valitsivat listalleen pelkästään elinkeinonharjoittajia viitaten pikkukaupunkien taipumukseen valita pelkästään juristivirkamiehiään edustajiksi.¹²⁸ Svekomaanisen puolueen nousu aiheutti julkisuudessa erilaisia tulkintoja puolueen syntyperusteista ja sen peruskannattajakunnan sosiaalisesta taustasta. Kamppailussaan elinkeinonharjoittajien äänistä Helsingfors Dagblad pyrki leimaamaan svekomaanit byrokratian edustajiksi ("ett byråkratiskt parti"), jotka ahtaine kieli-interesseineen olivat aina pysyneet vieraina liberaalien kansaa ja hallitusta yhdistäville antibyrokraattisille kaksikielisyyksivaatimuksille.¹²⁹

Aikaisempiin vaaleihin nähden uusi piirre oli äänestäjäkunnalle suunnattu yhä jyrkemmän puolueuskollisuuden vaatimus. Vaikka puolueet eivät olleet modernissa mielessä vielä millään lailla organisoituja yksiköjä, ne kuitenkin näissä vaaleissa koettiin uudella tavalla vaalikamppailun toimijoiksi ja äänestäjien ja ehdokkaiden keskinäisen lojaalisuussuhteen kantajiksi. Niinpä Uusi Suometar piti kaikkein tärkeimpänä, "että ehdokas kuuluu omaan puolueeseen, s.o. että hän niissä pääkysymyksissä, jotka saattavat waltiöpäivillä esiin tulla, kannattaa samaa mielipidettä kuin häntä walitseva puolue yleensä." Aikaisemmissa vaaleissa ehdokkaan puoluekanta oli ymmärretty kylläkin yhdeksi tärkeäksi kriteeriksi ehdokasta valittaessa, mutta vaalin toimijoiksi ymmärrettiin kuitenkin yksittäiset äänestäjät. Vuoden 1884 vaaleissa löi läpi ensimmäisen kerran ajatus puolueista vaalin toimijoina, jotka valitsivat ensin ehdokkaat ja tarjoamalla ehdokkaita äänestäjille kävivät keskinäistä kamppailua äänestäjien suosiosta. Uusia piirteitä oli äänestäjille annettu nimenomainen varoitus olla äänestämättä puoluelistojen ulkopuolisia ehdokkaita, koska nämä äänet menisivät hukkaan. Samoin poliittisia vastustajia epäiltiin ensimmäistä kertaa äänten keskittämispyrkimyksistä yhteislistoilla.

Vaalitulosta arvioitiin julkisuudessa ensimmäistä kertaa selkeästi nimenomaan puolueiden keskinäisen valta-aseman näkökulmasta. Pääkaupungin ääni-

¹²⁸ Uusi Suometar 13.9.1884 "Porwarissäädyn waltiöpäiwämieswaalien periaatteista"; Morgonbladet 27.9.1884 pk.; Helsingfors Dagblad 22.9.1884 "Dagens landtdagsmannaval".

¹²⁹ Helsingfors Dagblad 18. ja 30.12.1884 "Partihistorik I–II".

määristä ruotsinmielisten pääteltiin olleen Helsingissä kaksi kertaa niin vahvoja kuin liberaalit tai fennomaanit, joiden äänimäärät olivat yhtä suuret. Vaalivilkkaus kasvoi pääkaupungissa edellisiin vaaleihin nähden selvästi. Äänestysprosentti oli noin 50, ja ääniluetteloon otetuista äänistä annettiin 2/3. Lehdistössä kiinnitettiin lisäksi huomiota vaalitapahtumaan eri yhteiskuntaryhmiä yhdistävänä sosiaalisena kokemuksena.¹³⁰

Valvojassa Th. Rein kertasi käytyjen vaalien keskeisimpiä uusia piirteitä: ”Eivät koskaan ennen maamme eri puolueet ole osottaneet niin suurta pontevuutta, eikä koskaan ennen vaalein päätökset ole niin laajoissa piireissä kuin nyt herättäneet milloin riemun, milloin alakuloisuuden tunteita. Silminnähtävästi maamme olot tässä suhteessa yhä enemmän lähestyvät valtiollisesti kehittyneempien maiden oloja.” Rein kuitenkin valitti, ettei vaaleissa ollut ilmennyt eikä käytetty mitään täsmällisiä vaaliohjelmia, joista edustajaehdokkaan tulevaa valtiopäivätyöskentelyä olisi voitu ennakoida. ”Puolueet ovat ponnistaneet voimiansa ainoastaan voittaakseen itse vaaleissa, mutta sen enemmän ne eivät juuri ole tahtoneet päättänsä vaivata. Valitsijat ovat parhaasta päästä tyytyneet siihen että ovat tienneet tahi saaneet kuulla: tämä mies on ’viikinki’, tämä on ’liberaali’, tämä on ’fennomaani’; ja sen mukaan siis kuin joko toinen tahi toinen päällekirjoitus on miehen selkään kiinnitetty, he ovat joko hyväksyneet tahi hyljänneet hänet.”¹³¹

Svekomaanien offensiivi liberaaleja vastaan lähensi viimeksi mainittuja fennomaaneihin. Ja koska oli selvää, etteivät suomalaisen puolueen omat voimat riittäneet vaalimenestykseen, fennomaanitkin pyrkivät vaaleissa tietoiseen yhteistoimintaan liberaalien kanssa pidättäytymällä kaikkein jyrkimpien omien edustajaehdokkaiden asettamisesta. Tuon kompromissin avulla pyrittiin saamaan odotettu VJ 12 §:n muuttamista koskeva lainsäädäntöhanke suomenmielisille edullisemmaksi. Hyöty vaaliyhteistyöstä koitui kuitenkin etupäässä liberaaleille, sillä yhteiset ehdokkaat olivat enimmäkseen liberaaleja. Valituista porvarissäädyn edustajista lienee *Nordenstrengin* laskelmien mukaan olleen aluksi liberaaleja 23, ruotsinmielisiä 18 ja suomenmielisiä 13. Jo näillä valtiopäivillä tehtiin yrityksiä sulauttaa yhteen liberaalit ja ruotsinmieliset, missä ei kuitenkaan onnistuttu, vaikka liberaalien keskinäinen yhteisyydentunne väheni siinä määrin, että aikalaiskäsityksen mukaan liberaalipuolueesta tuskin voitiin v. 1885 valtiopäivillä enää puhua puolueena. Valtiopäivien kuluessa liberaaleja siirtyi ruotsin-

¹³⁰ Uusi Suometar 13.9.1884 ”Porwarissäädyn valtiopäiwämieswaalien periaatteista”; 22.9.1884 pk.; 24.9.1884 ”Kirje Helsingistä”; Nya Pressen 25.9.1884 ”Landtdagsmannavalet i Helsingfors”; Helsingfors Dagblad 23.9.1884 pk.; 26.9.1884 pk.; Morgonbladet 27.9.1884 pk.; Nya Pressen ”Landtdagsmannavalet i Helsingfors”; puolueista vaalin toimijoina ks. Nya Pressen 22.9.1884 ”Till Helsingfors valmän!”.

¹³¹ Valvoja 1884, s. 613–614 ”Valtiopäivät tulossa”.

mielisten puolelle niin, että jälkimmäisillä lopulta oli käytettävänä noin 30 ääntä.¹³²

4.4 ÄÄNIOIKEUS JA VJ 12 § 4 MOMENTIN TULKINTA VUODEN 1885 VALTIOPÄIVILLÄ

4.4.1 Vuoden 1882 valtiopäivien lakivaliokunta uuden VJ 12 §:n säätäjänä ja voimassa olleen tulkitsijana

Vuoden 1882 valtiopäivillä porvarissäädyssä tehtiin VJ 12 §:n muuttamiseksi kaksi anomusehdotusta, joista toinen oli lähtöisin suomenmielisiltä ja toinen liberaalien ryhmittymästä.¹³³ Liberaalien anomusehdotuksessa kirjattiin epäkohdaksi ääntenlaskennasta puuttuva yhdenmukaisuus kaupunkien välillä. Toisissa kaupungeissa äänet kertyivät rajattomasti ja toisissa vain 25 äänen maksimiin. Edellistä vaalitapaa anojat pitivät periaatteellisesti vääränä ja vastenmielisenä. Samoin laajaa epäyhtenäisyyttä vallitsi siinä, miten ”karsintamomenttia” sovellettiin eri kaupungeissa. Anojien mielestä nämä epäkohdat eivät toteuttaneet VJ:n 1 §:ssä lausuttua periaatetta, jonka mukaan säädty edustivat koko kansaa. Siksi he pitivät toivottavana, ”että mainittu 12 § laadittaisiin selymmäksi siihen suuntaan, että saataisiin määrätty, kaikissa Suomen kaupungeissa noudatettavat säännöt Porvarissäätyyn tapahtuvia valtiopäivämiehen vaalia varten”.

Suomenmielisten anomuksessa kiinnitettiin samalla tavoin kriittinen huomio vaalikäytäntöjen erilaisuuteen. Siinä otettiin liberaalien anomusta voimakkaammin kantaa rajatonta asteikkoa vastaan: ”Meidän ei tarvitse vetää esiin kuinka sellainen rajaton äänivalta sopii huonosti yleiseen oikeudentuntoon, sekä mihin luonnottomiin ja lakia säädettäessä tuskinpa aavistamattomiin johtopäätöksiin se voi viedä.” Siksi suomenmieliset anojat nimenomaisesti edellyttivät, että hallitsijalta pyydettävään esitykseen sisältyisi yhtäläinen rajoitus valitsijoiden äänivalan suhteen.¹³⁴

Lakivaliokunta valmisti anomusehdotuksista yhteisen mietinnön, jossa otettiin kantaa paitsi VJ 12 §:n muuttamiseen, myös siihen, miten voimassa ollut sanamuoto tuli tulkita. Mietinnössään valiokunta yhtyi anomusten laatijoihin siinä, etteivät VJ 12 §:n säännökset olleet niin selviä ja perusteellisia, ”kuin tämänlaatuisten perustuslainsäätöjen epäilemättä pitäisi olla”. ”Karsintamo-

¹³² Tuominen 1931, 18–19; Nordenstreng 1920, 290; Uusi Suometar 22.9.1884 pk.; Ylikangas – Pajuoja 1987, 97; Partierna och 1885 års landtdag. Strödda reflexioner af Nemo (Lennart Gripenberg), s. 42.

¹³³ Tuominen 1931, 16–17.

¹³⁴ Vp:t 1882/asiak.V/lakivlk:n mietintö n:o 12/anomusmietintö n:o 28, s. 1–5.

mentin” soveltamisongelmia käsitellessään valiokunta viittasi edellisten valtiopäivien lakivaliokunnassa käsiteltyyn ehdotukseen VJ 12 §:ään mahdollisesti säädettävästä sensuksesta vähävaraisten sulkemiseksi vaalioikeuden ulkopuolelle. Tässä yhteydessä mietinnössä todettiin käytännöllinen vaikeus rajoittaa yleistä äänioikeutta määräyksillä, ”jotka eivät suorastaan koske äänestäjain omaisuutta”. Siksi valiokunta hahmottelikin tulevaisuutta lähtökohtanaan sensus ja sen erilaiset variaatiot siitä, olisiko se määrättävä sääntelemällä kunnallista verotusoikeutta vai jätettävä kunnallisverotus kuntien asiaksi ja säädettävä valtiopäivävaaleja varten oma sensuksensa. Siitä, millaiseen tulotasoon sensus olisi kiinnitettävä, valiokunnassa vallitsi eri mielipiteitä. Mietinnössä todettiin, ettei sensusta ”pitäisi määrätä alemmaksi, kuin se tulon määrä on, jonka työmiehenkin pitää ansaita voidakseen elättää itsensä ja perheensä.” Tätä oli pidettävä ”yhteiskunnallisen itsenäisyyden” minimiedellytyksenä ottaen huomioon, että äänioikeutta seurasi velvollisuus ottaa osaa valtiopäivämiehen palkkioon, ”jota velvollisuutta vähävaraisemmat eivät yleensä kykene täyttämään”. Korkein mahdollinen äänimäärä olisi myös asetettava, mutta maksimista mietinnössä ei ollut mainintaa.

VJ 12 § 4 momentin tulkinnan yhteydessä lakivaliokunta viittasi vuoden 1867 valtiopäivien perustuslakivaliokunnan mietintöön, jossa lakivaliokunnan mielestä oli ”nähtävästi pidetty luultavana, että useimmissa kaupungeissa tultaisiin tekemään ja vahvistamaan uudet vaalijärjestykset, joissa äänien määrä olisi rajoitettu”. Vuoden 1867 perustuslakivaliokunnan odotukset tässä suhteessa eivät olleet lakivaliokunnan mielestä kuitenkaan muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta toteutuneet, ja monin paikoin oli ”ilmaantunut sangen erilaisia mielipiteitä” siitä, kuinka VJ 12 § 4 momentti olisi kunnallisasetuksen säätämisen jälkeen oikein ymmärrettävä. Valiokunta totesi, että VJ 12 § 4 mom:n kohtaa ”kaupungissa tavallisen vaalitavan mukaan” oli muutamissa paikoin käsitetty siten, että kunnallisasetuksessa määrättyä äänten laskemistapaa ja rajoitusta oli ”sen enempää suostumuksitta taikka vahvistuksitta noudatettu valtiopäivämiestäkin valittaessa”. Toisin paikoin sen sijaan on oltu siinä käsityksessä, että em. perustuslainkohta tarkoitti ”sitä järjestystä, jota kussakin kaupungissa ennen noudatettiin *valtiopäivämiestä valittaessa*”. Vaalijärjestyksilleen vahvistusta hakeneiden kaupunkien määrästä valiokunta päätteli viimeksi mainitun tulkinnan olleen yleisin. Juuri näiden kaupunkien keskuudessa oli kuitenkin herännyt epäily, salliko VJ 12 § lainkaan ääniluvun rajoittamista, kun se määräsi, että äänet oli luettava ”vero-äyrejä tahi niitä muita perustuksia myöten, joita noudatetaan määrättäissä mitä minkin valitsijan tulee maksaa kaupungin kassaan yleisiä tarpeita varten”. Tämä epäily oli muutamissa kaupungeissa vaikuttanut niin, ettei niiden vaalijärjestyksissä ollut säädetty mitään rajoitettua ylintä äänimäärää, vaan äänet luettiin niissä rajoituksitta veroäyrejä myöten. Lakivaliokunta yhtyi kuitenkin useampien muiden kaupunkien tulkintaan, jonka mukaan edellä mainittua seuraava lainkohta antoi raastuvankokoukselle toimivallan säätää äänten rajoituksesta:

”Kun, näet, säädetään, että, jos jonkun kaupungin vaali-oikeutetut asukkaat tahtovat saada muutosta vaalin tavassa ja järjestyksessä, äänet siitä päätettäessä ovat *’luettavat samain perustusten mukaan’*, niin ei siinä olisi, viimeksimainitun käsityksen mukaan, mitäkään järjestystä tarkoitusta, ellei otaksuta, että vastamainittuun perustusten muodosteleminenkin voisi joutua keskustelun ja päätöksen alaiseksi silloin, kuin kysymystä vaalijärjestyksestä käsitellään. Että Hallituskin on hyväksynyt tämän käsityksen, voi nähdä siitä, että se on noudatettaviksi vahvistanut useita vaalijärjestyksiä, joissa äänien määrä on rajoitettu”.¹³⁵

Valiokunnan kannanotosta voidaan päätellä, että se ei pitänyt VJ 12 §:n muuttamista välttämättömänä edellytyksenä äänten rajoittamiselle, mutta lainsäätäjällä ei myöskään ollut aihetta luottaa asiassa yksinomaan kaupunkien omatoimisuuteen. Äänten rajoitus voisi tehokkaimmin ja yhdenmukaisimmin tapahtua lainsäätäjän toimesta muuttamalla VJ 12 §:ää.

Säädty hyväksyivät valiokunnan anomusmietinnön ja päättivät pyytää hallitukselta seuraaville valtiopäiville esityksen siitä alimmasta tulosta, joka oli oleva porvarissäädyn vaaleissa äänioikeuden perustana, äänimäärän maksimista sekä kaupungeille asetetusta velvoitteesta myöntää äänioikeus sellaisille karsintamomentissa luetelluille henkilöille, ”joiden yhteiskunnallinen asema on verrattain itsenäinen”.¹³⁶

4.4.2 Äänioikeusreformi senaatissa ja v. 1885 valtiopäivien lakivaliokunnassa

Senaatti puolsi säätyjen v. 1882 valtiopäivillä hallitsijalle lähettämää anomusta VJ 12 §:n muuttamisesta. Senaatin asettama valiokunta teki tutkimuksia, miten pykälää oli eri kaupungeissa sovellettu. Saatuja tietoja apunaan käyttäen valiokunta laati ehdotuksensa, jossa VJ 12 saatettaisiin sopusointuun vuoden 1883 asetuksessa määritellyn kunnallisen äänioikeuden kanssa siten, että vaalit toimitettaisiin kunnallisen ääniluettelon perusteella, jolloin myös mainitun asetuksen määräys, että vasta kaksi veroäyriä tuottaisi yhden äänen äänioikeuden, kolme äyriä kahden äänen, mutta neljä äyriä neljän jne. tulisi voimaan myös valtiollisissa vaaleissa.

Ehdotuksen johdosta senaatin täysistunnossa syntyi laaja keskustelu. Fenomaanien Yrjö-Koskinen piti kunnallisvaalien 25 äänen maksimia liian korkeana, koska valtiollisissa vaaleissa ei suurille omaisuuksille pitäisi antaa liian suurta vaikutusvaltaa. Hänen mielestään sopiva sensus olisi 800 mk. Jokaista sen yli

¹³⁵ Vp:t 1882/asiak. V/anomusmietintö n:o 28, 9–15.

¹³⁶ Vp:t 1882/asiak. V/anomusmietintö n:o 28/ ”säätyjen alamainen anomus”, s. 9; Jutikkala 1974, 78; Tuominen 1931, 17.

tulevaa 400 mk:n tuloerää kohti tulisi yksi lisä-ääni aina kymmeneen saakka, joka olisi korkein sallittu määrä. Liberaalien Leo Mechelin huomautti, ettei säätyjen anomus ollut tarkoittanut minkään uuden periaatteen käyttöön ottamista, vaan vain eri kaupunkien vaalitapojen yhdenmukaistuttamista. Siksi kunnallista vaaleissa käytettävää 25 äänen ylärajaa oli sovellettava myös valtiollisissa vaaleissa. 800 mk:n sensusta Mechelin piti aivan välttämättömänä, koska vähävaraiset henkilöt eivät olisi kyllin itsenäisiä eivätkä muiltakaan ominaisuuksiltaan kypsiä saamaan valtiollista äänioikeutta. Sensuksen yläpuolella äänet voitaisiin laskea veroäyrien mukaan. Huomattava vähemmistö senaatin ruotsinmielisiä tahtoi korottaa sensuksen 1 000 mk:aan, mutta enemmistö hyväksyi Mechelinin ehdotuksen. Hallitsija antoi sen armollisena esityksenä vuoden 1885 valtiopäiville.¹³⁷

Jo senaatin valmistelussa ovat erotettavissa ne kolme eri mielipideryhmää ja reformistrategiaa, jotka tulivat säätykäsittelyssä vielä selkeämmin esiin. Fenomaanit ajoivat äänioikeusreformia yhteiskunnallista vallankäyttöä demokraattiseen suuntaan vievän muutoksen välineenä. Liberaalit halusivat säilyttää kielipuolueiden välisen *status quon*. Reformissa oli heidän näkökulmastaan kysymys vain valtiollisen ja kunnallisen vaalijärjestelmän yhdenmukaistamisesta. Ruotsinmieliset svekomaanit sen sijaan edustivat konservatismia, jonka tarkoituksena oli säilöä ja vahvistaa vallinneita valtarakenteita tavalla, joka ei poissulkenut avautunutta mahdollisuutta evätä vaalioikeutta siihen voimassa olleen lainsäädännön mukaan jo oikeutetuilta kansalaisryhmiltä.

Hallituksen esitys noudatti liberaalien *status quota* säilyttävää linjaa. Sen perusteluissa korostettiin Mechelinin senaatissa esittämän suuntaisesti, ettei säätyjen anomus ollut tarkoittanut vallinneeseen oikeustilaan nähden uuden periaatteen voimaan saattamista, vaan äänioikeus säilytettiin ”jossakin suhteessa valitsijain taksoituksen kautta määrättyyn verovelvollisuuteen kaupungille”. Lainsäätäjä oli katsonut tarkoituksenmukaiseksi ”asettaa puheena olevat säännökset likeiseen yhtäpitäväisyyteen kunnallisille vaaleille säädetyn järjestelmän kanssa”, minkä vuoksi äänimaksimiksi oli asetettu 25 ääntä ja minkä lisäksi kukaan ei saanut äänestää enemmällä kuin 1/50 vaalioikeutettujen yhteenlasketusta ääniluvusta. Esityksen perustelujen mukaan valtiollisten vaalien ”suuremman merkityksen tähden” niissä oli noudatettava kunnallista vaalioikeutta korkeampaa sensusta. Esitetty vähintään 800 mk:n vuosituloa vastaavaan veroäyrimäärään kytkeyty sensus oli korkeampi kuin niiden kaupunkien kunnallinen sensus, joissa veroäyrien hinta oli alhaisempi kuin 400 mk. Perustelujen mukaan niillä, joilla on 800 mk:aa alhaisempi vuositulo, ei saattanut löytyä ”sitä taloudellisen itsenäisyyden ja siitä riippuvain muitten ominaisuuksien määrää, jota valtiollisen vaalioikeuden asianmukainen käyttäminen edellyttää”.

¹³⁷ Tuominen 1931, 20–21.

”Karsintamomenttia” voitiin asetetun sensuksen vastapainoksi supistaa. Nais-ten, aatelisten ja pappissäätyyn kuuluvien lisäksi vaalioikeuden ulkopuolelle oli esityksessä rajattu ”vakinaisen sotaväen miehistö” ja ”laillisesti pestattu palkollinen, joka on isännän ruuassa” sekä ne, joilla oli useamman kuin lähinnä edellisen vuoden kunnallisverot suorittamatta.¹³⁸

Suomenmielisten ja liberaalien vaaliyhteistyöstä huolimatta porvarissäädystä ei valittu lakivaliokuntaan ainoatakaan suomenmielistä edustajaa. Kielipuolueet olivat valiokunnassa tasaväkiset, koska pappis- ja talonpoikaissäädyt olivat valinneet yksinomaan suomenmielisiä. Lakivaliokunnan ensimmäinen osasto, joka käsiteli hallituksen esitystä VJ 12 §:n muuttamiseksi, jakautui puoluenäkökannan mukaan kahteen yhtä suureen ryhmään, joista ritariston ja aatelin sekä porvarissäädyn jäsenet arvan ratkaisun nojalla määräisivät mietinnön sisällön. Suomenmieliset havaitsivat, ettei liberaaleilla ollut aikomusta jättää porvarissäätyä suomenmielisten käsiin.¹³⁹

Lakivaliokunnan enemmistö hyväksyi senaatin esityksen pääpiirteissään. Valiokunta kuitenkin purki sensuksen ja veroäyrin välisen kytkennän. Valiokunta piti näet epäkohtana, että sensus senaatin esityksessä oli sidottu veroäyriin, jonka määräämiseen kaikki raastuvankokouksessa äänivaltaiset – siis myös valtiopäivävaalissa äänioikeudettomat – saattoivat osallistua. Valiokunta tavoitteli kaupunkien kesken täydellistä yhdenmukaisuutta, ja se muutti valtiollisissa vaaleissa yhden äänen perusteeksi kiinteän 800 mk:n vuositulon, joka oli riippumaton kaupungin veroäyristä. Itse sensuksesta valiokunta oli erimielinen, mutta enemmistö oli 800 mk:n kannalla, koska ”ne, joilla on pienemmät vuotuiset tulot kuin tämä summa, eivät elä kyllin vapaissa oloissa ja ett’ei heillä ole sitä halua ja kykyä, jota vaaditaan valtiollisten oikeuksien itsenäiseen käyttämiseen”. Valiokunnan mielestä sensus ei voisi olla 800 mk:aa alhaisempi, koska silloin niissä kaupungeissa (esim. Helsinki, Viipuri ja Turku), joissa veroäyrin hinnaksi oli määrätty 400 mk, sellaisetkin henkilöt saisivat valtiollisissa vaaleissa vaalioikeuden, jotka jäivät kunnallisen sensuksen alapuolelle. Valiokunta huomasi myös, että sen esittämä 800 mk:n sensus riistäisi vaalioikeuden niiltä vähätuloisilta kansalaisilta puolestaan niissä kaupungeissa, joissa veroäyrin hinta oli alle 400 mk ja joissa vaalijärjestyksen nojalla sai yhden äänen kahta veroäyriä vastaan. Sensuksen korotusta valiokunnan mielestä kuitenkin kompensoi senaatin ehdottama ”karsintamomentin” supistaminen.

Senaatin ”karsintamomentin” soveltamisesta tekemän selvityksen perusteella valiokunta ilmoitti huomanneensa, ”kuinka monen monella tavalla tähän kuuluvia määräyksiä on käytetty”:

¹³⁸ Vp:t 1885/asiak. II/K.M.n armoll. es. n:o 18.

¹³⁹ Tuominen 1931, 23.

”Kun muutamissa kaupungeissa §:ää on tutkittu liian laajalta ja vaalioikeus on katsottu tulevan jopa tehtaitten työmiehille ja päivätyöläisille, jotka ovat olleet jonkun isännän vakinaisessa työssä, ja vaalioikeudesta suljettu ainoastaan palkolliset ja semmoiset, jotka ovat elättäneet itsensä ainoastaan satunnaisella työllä tahi ilman palkattuja työmiehiä ovat harjoittaneet jotakin elinkeinoa omaksi elatukseksi, niin on toisissa kaupungeissa vaalioikeus kielletty ei ainoastaan vastamainituilta henkilöiltä, vaan myöskin vetomiehiltä, ajureilta, kauppapalvelijoilta, kassööreiltä, tehdasten-, kauppaliikenteen- ja verastastenjohtajilta ja muilta samankaltaisilta, vaikka useimmilla niistä on ollut ei ainoastaan taloudelliselta kannalta huoleton toimeentulo, vaan myöskin olleet siihen määrin sivistyneet, että heiltä on voinut odottaa itsenäistä osanottoa vaaleihin. (...) Syy siihen, että vastamainittuja määräyksiä on käytetty niin eri tavalla, on luultavasti etsittävä siinä, että ne osaksi ovat olleet epätietoiset, ja siinä että, jos niitä olisi selitetty tarkkaan sanain mukaan, olisi moni varakas ja kaikissa suhteissa itsenäinen henkilö tullut vaalioikeudesta suljetuksi, vaikka hänen kykyänsä ottamaan osaa valtiollisiin vaaleihin ei mitenkään olisi voinut epäillä.”

Senaatin ehdottaman karsintamomentin supistuksen valiokunta hyväksyi. ”Tämän kautta poistettaisiin ylläseisovat kohtuuttomat rajoitukset ja tähän kuuluvat säädännöt saisivat tarpeellisen selvyuden.” Sensus poisti vaaran, että henkilöt, joilla ei ole ”vaalimiehelle välttämättömiä ominaisuuksia, pääsisivät vaalioikeutta käyttämään”.

Senaatin esityksessä äänien kertymisen perusteena olivat veroäyrit. Valiokunta muutti myös kertymän perusteen veroäyristä riippumattomaksi kiinteäksi 400 mk:n suuruiseksi tuloksi. Valiokunnan esityksessä kultakin sensuksen ylittävältä 400 mk:n tulolta laskettiin yksi ääni aina 25 ääneen asti, jolloin äänet jaettaisiin 800–10 400 mk ansainneiden kesken. 25 äänen maksimiin päädyttiin, koska se oli yhtä suuri kuin kunnallisasetuksessa, ja koska sitä tämän pohjalta jo useimmissa kaupungeissa noudatettiin; myös lausunnonantajina toimineet viranomaiset olivat sitä puoltaneet. Samoin hyväksyttiin senaatin ehdottama 1/50-sääntö.¹⁴⁰

Lakivaliokunnassa vähemmistöön jääneet fennomaanit suuntasivat sekä senaatin esitykseen että valiokunnan enemmistömielipiteeseen ankaraa kritiikkiä. Fennomaanien mielestä edistys Suomen tullessa kulkea samoja teitä, ”kuin se on käynyt Euroopan sivistyskansain keskuudessa ja erittäin skandinavilaisissa maissa”. Suomi ei edistyksessä saattanut olla ”niin takapajulla, ettei meidän pitäisi edes yrittää lähestymään niitä muotoja, joissa julkinen elämä niissä maisissa liikkuu”. 25 äänen maksimissa pysyttäytyvä armollinen esitys ei luvannut mitään edistystä vallinneeseen oikeustilaan nähden, vaan 800 markan sensukseen se sisälsi ”hyvinkin tärkeän taantumiskeleä”. Esitetty sensus riisti vaali-

¹⁴⁰ Vp:t 1885/Asiak. II/K.M.n es. n:o 18/LaVM miet. n:o 5, s. 3–8.

oikeuden kaksiäyrisiltä asukkailta niissä kaupungeissa, joissa veroäyri oli alle 400 mk. Lisäksi mitätöityisivät ne ennen kunnallisasetuksen muutosta vahvistetut vaalijärjestykset, joissa ensimmäisen äänen sai jo yhdellä veroäyrillä. Senuksen vastapainoksi ehdotettu karsintamomentin supistaminen oli fennomaanien mielestä ”enemmän näennäinen kuin todellinen, koska hyvin harvoilla niihin luokkiin kuuluvilla lieene semmoinen vuositulo, joka nousee tuohon 800 markaksi ehdotettuun vähimpään määrään”.

Fennomaanien mielestä valiokunnan enemmistö ei ollut pysähtynyt siihen valtiolliseen vaalioikeuden rajoitukseen, jonka senaatin esitys sisälsi, vaan se oli ”mennyt vielä paljoa pitemmälle yrityksessä hankkia rikkaudelle pää-asiallinen vaikutusvoima Porvarissäädyn valtiopäivämiesvaaleissa”. Tämä oli tapahtunut asettamalla äänien kertymisen vastikkeeksi kiinteä 400 mk:n tulo. Sellaisissa kaupungeissa, joissa veroäyri hinta oli 200 mk, olisi senaatin ehdotuksen mukaan korkein ääniluku saavutettu 5 600 mk:n tulolla. Jos veroäyri taas vastasi 300 mk:n tuloa, saavutettaisiin korkein ääniluku senaatin ehdotuksessa 8 100 mk:n vuositulolla. Vastaavasti 400 mk:n veroäyrillä maksimi saavutettaisiin 10 400 mk:n vuositulolla. Valiokunnan ehdotuksessa sen sijaan vaadittiin kaikissa tapauksissa 10 400 mk:n vuosituloa.

Toiselta puolen vastalauseen laatijat kyllä hyväksyivät voimassa olleen ”valitsemisjärjestelmän”, jossa ääniä kertyi verotetun tulon mukaan, siitäkin huolimatta, ”ettei suurempi varallisuus itsessään anna takeita suuremmasta isänmaanrakkaudesta tai etevämmästä valtiollisesta ymmärryksestä”. Vaikka asetettaisiin korkeahko sensuskin, ”tuo kaikkialla muualla hyväksytty järjestelmä, jonka mukaan kukin äänivaltainen äänestää ainoastaan yhdellä äänellä”, tuottaisi vastalauseen laatijoiden mielestä ”suuremman muutoksen, kuin nyt saattaa kysymykseen tulla”.

Fennomaanit tahtoivat säilyttää vanhan järjestelmän, mutta ilmoittivat koetaneensa ”korkeimman ääniluvun alentamisella 10:ksi saattaa sen sopusointuun nykyajan välttämättömien vaatimusten kanssa”. Vastalauseessa säilytettiin v. 1883 muutetun kunnallisasetuksen mukainen ääntenkertymäjärjestelmä, jossa ensimmäisen äänen sai kahdella veroäyrillä ja neljännen neljällä äyrillä aina kymmeneen ääneen saakka, joka oli maksimi. Kymmenen äänen maksimia perusteltiin tarpeella ”asettaa kaupunkien valtiollisen vaalijärjestyksen enemmän kansanomaiselle kannalle” ja tahdolla ”tydyttää kohtuulliset vaatimukset että varallisuudelle ja sivistykselle suotaisiin tarpeellinen vaikutusvoima vaaleihin”. *Status quota* säilyttämään pyrkineille liberaaleille suunnattiin perustelu, jonka mukaan ”ei voida pätevällä syyllä väittää, että 10 veroäyriä vastaava vuositulo ei olisi yhtä hyvänä takeena isänmaan-rakkaudesta ja valtiollisesta älystä ja itsenäisyydestä kuin 25 veroäyriä arvoinen vuositulo”.¹⁴¹

¹⁴¹ Vp:t 1885/asiak. II/K.M:n es. n:o 18/lakivlk:n miet. n:ro 5/ vastalause 2.

Toisen vastalauseen laati ruotsinmielinen vapaaherra R. A. Wrede. Hän ilmoitti olevansa yhtä mieltä valiokunnan enemmistön kanssa siitä, että äänten laskemista koskevat säännökset mahdollisuuksien mukaan "sovitetaan" siten, että saavutetaan takeet vaalioikeutetulta vaadittavasta valtiollisesta itsenäisyydestä, ja että sivistyksen ja varallisuuden "jonkun verran" sallitaan vaikuttaa vaaliin, ilman että tämä kuitenkaan jää "yhden ainoan tahi muutamien harvojen valitsijain ratkaistavaksi". Valiokunta ei kuitenkaan hänen mukaansa ollut noudattanut näitä periaatteita oikein, "vaan pyrkiessään välttämään varallisuuden liiaksi runsasta vaikutusta, se oli mennyt ylen pitkälle vastaiseen, kansanvaltaista tasoittelemista tarkoittavaan suuntaan". Sensus oli liian alhainen. Se oli Wreden mukaan määrättävä "niin suureksi, että se sallii valitsijan ei ainoasti pitää huolta perheensä tarpeista, vaan hankkii hänelle myöskin yksityisissä ja valtiollisissa olosuhteissa jossakin määrin itsenäisen aseman". Sensusuksen korottaminen oli sitäkin tärkeämpää, kun karsintamomenttia supistettaisiin ja sensus jäisi uusiin vaalioikeutettuihin ryhmiin nähden ainoaksi vaalioikeutta rajoittavaksi periaatteeksi. Wrede ehdotti 1 000 mk:n sensusta perustellen:

"Nykyjään ovat nimittäin elämänkustannukset, varsinkin suuremmissa kaupungeissa, niin runsaat, että mies, jolla on vähemmin kuin 1 000 markkaa tuloja vuodessa ja vaimo ja lapset elätettävänä, ylimalkaan on sangen tukalassa taloudellisessa tilassa ja sitä paitsi usein toisten vallanalainen. Edellyttäminen, että semmoisilla henkilöillä on halua ja kykyä ottamaan itsenäistä osaa valtiolliseen elämään, olisi tietysti useammassa tapauksissa joutavaa. Sentähden joutuisivat he, jos heille suotaisiin vaalioikeus, alttiiksi valtiollisille vehkeilijöille, jotka käyttäisivät heidän ääniänsä omain harrastustensa edistämiseksi. Pienemmissä kaupungeissa ovat tosin elämänkustannukset tavallisesti vähäisemmät, vaan siihen sijaan on se valta, joka työn teettäjillä ja muilla mahtavilla henkilöillä usein on tämän kansanluokan yli, sitä suurempi. Sitä paitsi on otettava huomioon, että ne kansankerrokset, jotka viettäen päivänsä köyhyydessä ovat pakoitettut käyttämään kaikki voimansa elämän välttämättömyimpien tarpeiden hankkimiseen, melkein kaikkialla Euroopan suurimmissa sivistyneissä maissa ovat osoittaneet olevansa erittäin taipuvaisia kaikenmoisiin kypsymättömiin valtiollista ja yhteiskunnallista elämää koskeviin aatteihin ja oppeihin, semmoisiinkin, joiden johtopäätökset sotivat kaikkea lain kautta järjestettyä yhteiskunnallista elämää ja ylipään kaikkea sivistystä vastaan."

Wrede ei ollut uutta lakia säädettäessä rajoittamattoman asteikon kannattaja. Kun tulot kasvoivat määrätyn rajan yli, äänien ei enää tullut karttua edes supistuvalla teholla, "koska kaupunkien asukasten yleinen mielipidekin näyttää katsovan rajoitusta suotavaksi". Tuota rajaa harkittaessa oli Wreden mielestä otettava huomioon "kaupungin asukasten varakkaampien ja enin sivistyneiden luokkien tavalliset elämänkustannukset". Hän arvioi näiden kustannusten nousevan kymmenen ja kahdenkymmenen tuhannen markan seuduille, koska "korkeampain

virkamiesten palkat ylimalkaan vaihtelevat mainittujen summien välillä”. Hän piti oikeimpana asteikkoa, jossa 1 000 mk:n tulo aina 10 000 mk:aan asti vastaisi yhtä ääntä ja siitä ylöspäin 20 000 mk:aan asti kukin 2 000 mk:n lisätulo kartuttaisi äänimäärää yhdellä. Jotta ei kuitenkaan liiaksi poikettaisi siihenastisista äänioikeusolosuhteista, Wrede vähensi nämä asteet puoleen eli 500 ja 1000 mk:aan, jolloin 10 500 mk:n tulot vastaisivat 20 ääntä ja 20 500 mk:n tulot 30 ääntä, joka olisi maksimi.

Wrede torjui väitteen, että hänen ehdottamaansa ääniasteikkoa voitaisiin pitää ”taantumisaskeleena”, jossa varallisuus pääsisi ”suuremmassa määrässä vaikuttamaan vaaliin kuin nyt voimassa olevan perustuslain mukaan”. Arvosteltaessa mikä oli voimassa olleen oikeuden sisältö, ei Wreden mielestä voitu ottaa lukuun hallituksen vahvistamia vaalijärjestyksiä, vaan huomioon oli otettava vain valtiopäiväjärjestys. Ja se ei Wreden mielestä tietänyt ”mistään äänirajoituksesta”. Tässä kohden vastalauseetta Wrede luonnosteli oman tulkintansa VJ 12 §:n 4 momentista.¹⁴²

4.4.3 R. A. Wreden tulkintakonstruktio VJ 12 §:n 4 momentista

Wrede viittasi momentin kohtaan, jossa puhutaan mahdollisuudesta ”saada muutosta waalin tavassa ja järjestyksessä” ja jonka nojalla oli katsottu voitavan vahvistaa äänenrajoituksia sisältäviä vaalijärjestyksiä. Wreden mielestä ”tätä tulkitemista vastaan sotivat ensinkin pykälän selvät sanat”. Hän viittasi momentin tätä edeltävään kohtaan, jonka mukaan ”äänet luetaan weroäyrejä (...) myöten”, jolloin kysymykseksi asettui, mitä waalin ”tapa ja järjestys” tarkoittivat. Kuuluko niihin ääntenlasku? Wreden vastaus oli kielteinen. ”Tapaan ja järjestykseen” ei voinut sisältyä ääntenlasku, koska päinvastaisessa tapauksessa mainittu kohta mahdollistaisi ääniasteikon poistamisen kokonaisuudessaan, jolloin kukaan ei saisi ottaa osaa vaaliin useammalla kuin yhdellä äänellä. Asetetulla premissillä oli Wreden mukaan vaikea ”käsittää, millä perusteella hallitus voisi kieltäytyä vahvistamasta tällaisista päätöistä”. Tampereen maistraatin tulkintaa seuraten Wrede kirjoitti: ”Jos tällä säännöksellä on oleva joku merkitys, täytyy siis sanojen tavasta ja järjestyksestä tarkoittaa jotakin muuta vaan ei äänilaskua”. Sanojen merkitystä ei Wreden mukaan ollut vaikea keksiä. Koska ennen VJ:n säätämistä vaalit olivat tapahtuneet osittain suoraan, osittain valitsijamiesten kautta ja koska momentin viimeisessä lauseessa viitataan välillisiin vaaleihin, tarkoitti waalin ”tapa” valintaa välillisen ja välittömän waalin välillä. ”Järjestys” taas viittasi ”aivan luonnollisesti siihen ulkonaiseen menoon, jota waalissa on noudatettava”.

Myös Ruotsissa v. 1810 VJ:n vastaavaa pykälää oli 1850-luvulla tulkittu Wreden esittämällä tavalla. Ruotsin perustuslakivaliokunnan tulkinnan mukaan mah-

¹⁴² Vp:t 1885/Asiak. II/K.M:n es. n:o 18/LaVM miet. n:o 5/vastalause 1.

dollisuus muutokseen ”vaalitavassa” ei sisältänyt mahdollisuutta muutoksiin äänten laskemisessa veroäyrien mukaan, vaan ääntenrajoitus edellytti perustuslain muuttamistointa. Lainsäätäjän tarkoituksesta ei Wreden mielestä ollut epäilystä, koska oli ”oletettava että Nordström, jonka Ruotsissa toimittamasta valtiopäiväjärjestys-ehdoituksesta koko tämä momentti melkein sanasta sanaan on otettu, sitä kirjoittaissaan on pitänyt silmällä Ruotsin valtiopäiväjärjestystä, on selvä että ei sanottu momentti anna vaalivaltaisille minkäänlaista oikeutta hankkia Keisarilta ja Suuriruhtinaalta äänien laskemista tarkoittavia muutoksia”.

Wrede torjui myös sen esimerkiksi Helsingin maistraatissa vallinneen tulkinnan, jonka mukaan momentin ensimmäinen lause, joka viittasi vaalin toimittamiseen ”kaupungissa tavallisen vaalitavan mukaan”, tarkoittaisi kunnallisvaalitapa. Se ei Wreden mielestä voinut olla perustuslainlainsäätäjän tarkoitus, koska kunnallisasetus ei ollut vielä voimassa VJ:n säätämisen aikaan.¹⁴³

4.4.4 Säätyjen yhteisistunnossa 1885 käyty keskustelu VJ 12 §:n muuttamisesta ja tulkinnasta

4.4.4.1 VJ 12 §:n muuttamisesta käyty säätykeskustelu

Säätyvaltiopäivien työmuotoihin kuului v. 1869 VJ:n mahdollistama (47§) säätyjen yhteisistunto, jonka tarkoituksena oli helpottaa päätöksentekoa tilanteissa, joissa eri säädyissä vallitsevien mielipide-erojen voitiin otaksua lukkiuttavan päätöksenteon kahden säädyn äänestäessä kahta vastaan. Tällaisessa *plenum plenorumissa* myös senaatin jäsenillä oli oikeus osallistua keskusteluihin. Säätyvaltiopäivien historiassa autonomian ajalla tätä työskentelymuotoa käytettiin vain kahdesti. Toinen näistä istunnoista pidettiin v. 1885 VJ 12 §:n muuttamista tarkoittavan hallituksen esittelyn käsittelyn yhteydessä.¹⁴⁴

12 tunnin mittainen julkisuudessa suurta huomiota saanut keskustelu käytiin huhtikuun 11. ja 12. päivän välisenä yönä. Ritarihuoneen lehterit olivat tungokseen asti täynnä yleisöä, joka oli tullut katsomaan tätä ”suurenmoisinta keskustelua, jota meidän valtiollinen elämämme milloinkaan on voinut esittää”, kuten Hufvudstadsbladet kirjoitti. Yleisö osallistui tähän kielipoliittisia intohimoja nostattaneeseen kokoukseen välihuudoin ja vihellyksin.¹⁴⁵

Mielipiteet yhteisistunnossa jakautuivat neljään ryhmään. Kielipoliittista *status quota* säilyttämään pyrkivät liberaalit asettuivat joko pienin modifikaatioin tai ilman hallituksen esityksen tai valiokuntamietinnön kannalle (max. 25 ääntä). Ruotsinmieliset (max. 30 ääntä) ja suomenmieliset (max. 10 ääntä) kannattivat

¹⁴³ Sama.

¹⁴⁴ Lilius 1974, 272–280.

¹⁴⁵ Tuominen 1931, 26.

kumpikin oman ryhmittymänsä laatimaa vastalauseita. Myös yhtäläiselle äänioikeudelle löytyi kannatuspuheenvuoroja.

Liberaalien Heikel korosti, etteivät säädyn vuoden 1882 anomuksessaan olleet tarkoittaneet poliittisen painopisteen muuttamista. ”De ville ej flytta det politiska inflytandet till andra samhällsklasser än dem, der detsamma dittills hvilat (...) De ville med ett ord sagdt icke förändra 12 § i L.O. i demokratisk riktning och icke heller till förmån för intelligensens och kapitalets aristokrati.” Heikel hyväksyi esityksen ja valiokuntamietinnön perusratkaisut, joiden pohjalta hän modifioi oman ehdotuksensa. Vain lainsäädäntötekniisten epäkohtien korjaamiseen pyrkivällä esityksellä saattoi hänen mukaansa olla realistisia menestymisen mahdollisuuksia, koska yhteiskunnalliseen muutokseen pyrkivä esitys väistämättä raukaishi kahden säädyn äänestäessä kahta vastaan.

Liberaaleista Wasenius kannatti valiokuntamietintöä. Puheenvuorossaan hän kuitenkin avoimesti paljasti, että vaikka valiokuntamietinnön mukainen perustuslainmuutos tarkoitti kielipuolueiden välisen status quon säilyttämistä valtiopäivillä, se ei ollut yhteiskunnallisesti neutraali, vaan tarkoitti äänioikeuden eliminointia voimassa olleiden asteikkojen alimmilla portailla olevilta. Tätä hän piti tarkoituksenmukaisena, koska 400 mk:n vuosituloilla elävällä ruumillisen työn tekijällä ei voinut olla edellytyksiä itsenäiseen vapaamieliseen päätöksentekoon. Runeberg asettui Heikelin ehdotuksessaan modifioiman hallituksen esityksen kannalle, koska siinä poliittinen valta tuli varakkaan keskiluokan (”den burgna medelklassen”) käsiin. Hän myönsi, ettei vaalioikeuden edellyttämä poliittinen arvostelukyky kasvanut tulojen mukaan, mutta hänen mukaansa oli varmaa, että tiettyä varakkuutta oli edellytettävä, jotta henkilöllä olisi mahdollisuus ylipäätään uhrata aikaa ja ajatuksia yleisille asioille. Hän kertoi uskovansa, ettei alle 800 mk ansaitsevilla henkilöillä voinut edes pikkukaupungeissa olla tarvittavaa poliittista arvostelukykyä ja mielenkiintoa politiikkaan. Talonpoikaissäättyä edustaneiden suomenmielisten kritiikin hän pyrki dementoimaan huomauttamalla talonpoikaissäädystä tehdystä anomusehdotuksesta, jossa porvarissäädyn reformille rinnasteisella tavalla myös talonpoikaissäätty olisi avattu muillekin maa-seudun kansalaisryhmille kuin tilanomistajille, mutta tämä anomus oli talonpoikaissäädystä heti hylätty. Runeberg vaati talonpoikaissäättyä noudattamaan porvarissäädyn suhteen samoja periaatteita kuin omankin säätynsä suhteen.

Mechelin asettui hallituksen esityksen kannalle. Puolustamalla ääniasteikkoa hän arvosteli suomenmielisten vastalauseita periaatteettomaksi: ”Skall en gång en röstskala vara etablerad, så måste den väl utsträckas uppåt så långt att den uppnår den gräns, der man öfverhufvudtaget kan säga, med fästadt afseende på bestående ekonomiska och sociala förhållanden, att redan en tryggad ställning innehafves, förknippad med en på högre studier grundad verksamhet, en vidgad politisk insigt.” Jos ehdotetulla tavalla jäädään 10 äänen maksimiin, joka eräissä kaupungeissa vastaisi 2000 mk:n tuloja, ei noudatettaisi tätä ainoaa periaatetta,

jolla ääniasteikkoa voidaan perustella, vaan voitaisiin aivan yhtä hyvin säätää yhtäläinen äänioikeus. Jos taas hyväksyttäisiin Wreden vastalause, tehtäisiin virhe plutokraattisessa hengessä, koska arvostelukyky yleisissä asioissa ei kasva omaisuuden mukana. Mahdollisuudesta ylelliseen elämään ei seuraa suurempaa määrää älykkyyttä ja poliittista arvostelukykä kuin sellaisesta tulomäärästä, jota ylipäätään edellytetään sivistyneen henkilön toimeentulolta. Ehdotukset yhtäläisestään äänioikeudesta hän torjui vetoamalla edellisten valtiopäivien anomuksen laatijoiden tarkoitukseen, johon ei sisällynyt voimassa olleiden edustuksen perusteiden muuttaminen.¹⁴⁶

Puheenvuorossaan vapaaherra Wrede tunnusti yhtäläisen äänioikeuden olevan päämäärän, johon kaikki edustuslaitokset tähtäsivät ja johon myös Suomen kansanedustus kerran päätyisi. Nyt ei kuitenkaan hänen mukaansa ollut kysymys ideaaliperustulain säätämisestä, vaan voimassa olleen valtiopäiväjärjestyksen sellaisten säännösten selventämisestä, jotka olivat antaneet aihetta epätietoisuuteen. Edellisten valtiopäivien anomus ei ollut tarkoittanut uusien periaatteiden omaksumista. Suomen edustuslaitos rakentui säätyedustuksen varaan, ja niin kauan kuin sillä säilytettiin tämä luonne, sitä ei voitu hänen mielestään verrata muiden valtioiden edustuslaitoksiin. Porvarissääty ei vastannut toista kamaria muiden valtioiden edustuslaitoksissa. Kaikki, jotka asettuivat voimassa olleen VJ:n kannalle, olivat Wreden mukaan yksimielisiä, että vaalioikeutetun vaikutusvalta vaalissa pitäisi olla jossakin suhteessa hänen tuloihinsa. Jos tätä periaatetta aiottiin tosiasiaassa noudattaa, eikä asettaa vain tyhjäksi kyltiksi kuten suomenmielisten vastalauseessa, oli äänimaksimia harkittaessa nouseva niihin lukuihin, jotka vastasivat varakkaimman ja sivistyneimmän kaupunkilaisväestön elinkustannuksia. Vain poikkeuksellisesti alle 1000 mk ansaitsevalla saattoi olla taipumuksia ja mielenkiintoa poliittisia asioita kohtaan. 1000 mk:n sensuksesta huolimatta Wrede katsoi esityksensä lisäävän vaalioikeutettujen lukumäärää. Näin tapahtuisi ainakin suurimmissa kaupungeissa. Pienissä kaupungeissa tapahtuisi epäilemättä päinvastoin, mutta tätä hän ei pitänyt ongelmana, koska pienissä kaupungeissa vaalioikeus koettiin enemmän taakaksi kuin oikeudeksi. Näinollen hänen esityksensä vain vapauttaisi pienten kaupunkien vähävaraiset näille vastenmielisistä valtiopäivämiehen ylläpitokustannuksista. Wrede torjui väitteet esityksensä taantumuksellisuudesta. Sitä ei hänen mukaansa tässä suhteessa tullut verrata kaupunkien vaalijärjestyksiin, vaan valtiopäiväjärjestykseen, jolle ääntenrajoitus oli tuntematon. Hänen esityksensä oli päinvastoin reformi, jossa ääntenrajoitus nyt kirjattaisiin perustuslakiin.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Liberaalien perusteluista ks. Vp. 1885/talonp. säädyn ptk I–III/liite säätyjen yhteisistunnon ptk. 11.4.1885, VII–XIII (Heikel), XXIII–XXV (Wasenius), XXV–XXXI (Runeberg), XXXVIII–XLII (Mechelin).

¹⁴⁷ Ruotsinmielisten perusteluista ks. Vp. 1885/talonp. säädyn ptk. I–III/säätyjen yhteisistunnon ptk. 11.4.1885, II–IV (Antell), XLIX–LVI (Wrede).

Fennomaanipuhujat pitivät valiokuntamietinnössä esitettyä *sensusta* liian korkeana. Se leikkaisi kattavasti ”karsintamomentin” väljentämisestä koituvan vaalioikeutettujen lukumäärän kasvun. Vain poikkeuksellisesti ”karsintamomentista” vapautettujen ammattiryhmien tulot saattoivat nousta 800 mk:aan. Professori Forsman torjui 800 mk:n sensuksen, joka sulkisi vaalioikeuden ulkopuolelle ”koko joukon kansalaisia, jotka tähän saakka ilman mitään vaaraa yhteiskunnalle ovat vaalioikeutta harjoittaneet”. Veroäyri soveltui hyvin äänioikeuden perustaksi, koska sen hinta oli sopiva mittari kaupungin elinkustannusten tasosta. Pelko, että veroäyriä kaupungeissa laskettaisiin siinä tarkoituksessa, että vähävarainen väestönosa pääsisi ottamaan osaa valtiopäivävaaleihin, oli turha, koska ”köyhä mies” ei yhden äänen äänioikeutta vastaan ollut halukas luopumaan verovapautestaan. Valiokuntamietinnön hyväksyminen tarkoittaisi ”reaktsioonin uraa”, mutta suomenmielisten vastalauseen mukainen reformi olisi Forsmanin mielestä maltillinen, koska siinä pidettäisiin kymmenen ja yhden äänen välisellä erotuksella huolta ”intelligenssin ja varallisuuden eduista”.¹⁴⁸

Vuoden 1885 *plenum plenorumissa* esiintyi ensimmäisen kerran suomalaisessa julkisuudessa jäsenytenit ja perusteltuja puheenvuoroja yhtäläisen äänioikeuden puolesta poliittisena vaatimuksena. Taube käytti näistä ensimmäisen, jossa hän totesi, ettei mikään tarjolla olleista ratkaisuehdotuksista vastannut vaatimusta ajanmukaisesta ja liberaalista poliittisesta vaalioikeudesta. Minkä tahansa tarjolla olleiden ehdotuksen hyväksyminen tarkoittaisi taka-askelta suhteessa kehitykseen perustuslaillisissa valtioissa. Hän oli valmis hyväksymään suomenmielisten ehdotuksen sillä korjauksella, että ääniasteikko poistettaisiin kokonaan ja jokainen äänioikeutettu äänestäisi vain yhdellä äänellä.

Professori Th. Rein ilmoitti myös, ettei mikään neljästä tarjotusta ehdotuksesta varsinaisesti tyydyttänyt häntä, koska niistä jokaisessa äänioikeus oli suhteutettu varallisuuteen. Hän muistutti tosiasiaa, että vapaita instituutioita kannattavissa kansakunnissa vallitsevaksi oli tulossa katsomus, jossa jokaisella täysivaltaisella ja hyvämaineisella kansalaisella oli äänioikeus omaisuuteen katsomatta. Kehitys oli luopumassa sensuksesta, vaikka hän katsoikin, että sille oli yhä olemassa perusteluita. Hän vetosi nimeltä mainitsemattomiin valtio-oikeusoppineisiin, jotka eivät kuitenkaan perustelleet sensusta niinkään sillä, että omaisuus olisi ilmaus sivistyksestä ja poliittisesta arvostelukyvystä, vaan kahdella muulla näkökohdalla: Toinen oli se, että todella köyhä, joka kärsi puutetta välttämättömistä toimeentuloedellytyksistä oli siinä määrin enemmän tai vähemmän riippuvainen toisista ihmisistä, että hänet siksi oli helppo houkutelaa äänestämään – ei oman tahtonsa mukaan, vaan toisten toivomusten mukaan. Toinen syy oli se, että

¹⁴⁸ Suomenmielisten puheenvuorot ks. Vp:t 1885/talonp. säädyn ptk. I–III/säätyjen yhteisistunnon ptk. 11.4.1885, V–VII (Forsman), XX–XXIII (Ignatius), XXXI–XXXVIII (Castrén).

on kohtuutonta, että se, joka ei omista mitään eikä maksa yhteiskunnalle veroja, saisi ottaa osaa niiden valintaan, joiden tulee verottaa kansaa. Sille, joka ei maksanut veroja, oli yhdentekevää, hoidettiinko kansan itseverotusoikeutta hyvin tai huonosti. Siksi oli olemassa perusteita evätä häneltä vaalioikeus, vaikka hän olisikin täysivaltainen ja hyvämaineinen.

Vaikka Rein näillä perusteilla hyväksyi *sensuksen*, hän ei hyväksynyt äänias- teikkoa. Se oli hänen mukaansa ristiriidassa modernien kansakuntien oikeusta- jun sekä teoreettisen ja positiivisen valtio-oikeuden kanssa. Argumenttina ääni- asteikon puolesta oli esitetty, että olisi oikeudenmukaista, että sillä, joka maksoi veroja enemmän, oli enemmän vaikutusvaltaa valtion asioiden hoitoon. Tätä perustelua Rein piti vääränä. Vähemmän varakkaalla oli varakkaampaan nähden yhtäläinen intressi, että siitä suhteellisesta osuudesta, jolla hän myötävaikutti valtion tehtävien hoitamiseen, päätetään oikeudenmukaisin perustein. Vähä- raisella oli sama oikeus vaatia, että hänen kylläkin vähäisemmät, mutta yhtäläi- sellä vaivannäöllä hankitut varat, joilla hän myötävaikutti yleisten asioiden hoi- toon, käytettäisiin tarkoituksenmukaisesti. Lisäksi oli muistettava, ettei kansan- edustus suinkaan ainoastaan verottanut kansaa, vaan se sääti lakeja, jotka yhtä- läisesti koskettivat jokaista kansalaista omaisuuden määrästä riippumatta kuten elinkeino- ja asevelvollisuuslainsäädäntö.

Ääniasteikon oikeuttamiseksi oli esitetty Reinin mukaan myös argumentti, jonka mukaan suurempi omaisuus takaisi suuremman kyvyn harjoittaa vaalioi- keutta. Reinin mielestä varakkaammilla kansalaisryhmillä ei ollut oikeutta mo- nopolisoida poliittista vaikutusvaltaa, koska suuremmasta varallisuudesta johtu- va sivistys ei suinkaan vapauttanut ihmistä itsekkyydestä ja halusta riistää vä- hemmän sivistyneitä lähimmäisiään. Oikeudenmukaisuus vaati, että vähemmän sivistyneilläkin olisi tehokasta vaikutusvaltaa poliittisissa vaaleissa. Oli turha pelätä, että sivistys katoaisi yhtäläisen äänioikeuden myötä lainsäädäntöelimistä, koska sivistymättömätkin kansanluokat valitsisivat luottamusmiehikseen sivisty- neemmällä tasolla olevia, koska vain sivistyneemmät voisivat menestyksekkäästi ajaa heidänkin asiaansa.

Näistä näkökulmista Rein tuomitsi Wreden vastalauseen modernin valtio-oi- keustieteen katsomustapojen kanssa ristiriitaiseksi olevaksi ratkaisuksi, jonka oli sanellut ”en öfverdrifven rädsla för demokratins röda spöke”. Rein yhtyi Tauben näkemyksiin muissa suhteissa paitsi siinä, jonka mukaan Wreden ehdotus olisi konservatiivinen. Se ei ollut Reinin mukaan konservatiivinen, jos konservatis- milla tarkoitettiin yhteiskuntajärjestyksen säilyttämiseen tähtääviä toimenpiteitä. Ehdotus pyrki esimerkiksi sulkemaan ruumillisen työn tekijät poliittisten vaalien ulkopuolelle, koska nämä olivat Euroopassa osoittautuneet taipuvaisiksi vastaan- ottamaan ”epäkypsiä poliittisia ja sosiaalisia aatteita”. Reinin mielestä vastalau- seen allekirjoittajat jättivät huomiotta, että työväenluokka oli osoittautunut vas- taanottavaiseksi epäkypsille poliittisille ja yhteiskunnallisille aatteille juuri niis-

sä Euroopan kulttuurimaissa, joissa riistämällä vaalioikeus työväestöltä oli tehty mahdolliseksi heille laillisesti ja lojaalisesti tuoda esiin toiveitansa ja saada ääntään kuuluville kansakuntien edustuslaitoksissa. Hän otti vertauskohdaksi Englannin, jossa Gladstone oli esittänyt vaalioikeuden tuntuvaan laajennusta alentamalla sensusta, jolloin suuri osa ruumillisen työn tekijöistäkin pääsisi osalliseksi vaalioikeudesta. Reinin mukaan tämä uskoi näin avaavansa venttiilin paineille, jotka voisivat osoittautua vaarallisiksi yhteiskuntajärjestykselle. Tämä oli Reinin mukaan konservatismia.

Rein edellytti toimeenpantavaksi samansuuntaisen reformin myös talonpoikaissäädystä, koska sielläkin valitsijamiesvaali toimitettiin ääniasteikon mukaisesti. Tässäkään ei ollut syytä pelätä demokratian punaista haamua, koska konservatiiviset elementit säilyisivät kahdessa ensimmäisessä säädystä. Koska näköpiirissä ei ollut mahdollisuuksia kansanedustuksen kokonaisvaltaiseen reformiin, Rein kannatti osittaisuudistuksia. Vaikka suomenmielisten vastalause ei täysin vastannutkaan oikeita periaatteita, se oli tarjolla olevista ehdotuksista paras.

Kolmannen mielipiteen yhtäläisen äänioikeuden puolesta esitti karismaattisesti esiintynyt nuorfennomaani Lauri Kivekäs. Juhani Aho raportoi oululaisessa Kaiku-lehdessä Kivekkään puhetta ja sen vaikutusta yleisöön: ”Parhaillaan puhuu herra Kivekäs. Yleinen jännitys on sekä alhaalla salissa että täällä ylhäällä lehterillä. Puhujan ympärille kokoontuu musta, uhkaava pilvi ja kiikareja väikkää vastakkaiselta lehteriltä häntä kohti. Kaiken uneliaisuuden, joka edellisten puheiden aikana on tahtonut laskeutua mieliin, on uteliaisuus puhaltanut näkymättömiin. Ollaan varmat siitä, että nyt on tulivuori huipultaan puhjennut (...) Mieliala on kokonaan muuttunut. Vilkkaasti melkein kiihkoisasti vilisee sali tuolla alhaalla. On kuin olisi kiven kalaparveen heittänyt.”¹⁴⁹

Puheessaan Kivekäs otti silmätikukseen Wreden vastalauseen. Hän viittasi äänioikeusoloihin Ranskassa, jossa v. 1875 oli toteutettu yleinen ja yhtäläinen äänioikeus ja jossa demokraattinen vaalijärjestelmä ei Kivekkään mielestä ollut ”tuottanut minkäänlaista vaaraa valtion rauhalliselle kehkeämiselle”. Samoin oli asianlaita Saksassa, ja vaikka sosialistit olivat edustettuina Saksan valtiopäivillä, ei näillä Kivekkään mukaan ollut mitään vaikutusvaltaa. Hän viittasi saksalaiseen sosiaalipoliittiseen lainsäädäntöön osoituksena, ”että juuri alhaisimpien, köyhimpien, yhteiskunnan kovimpia taakkoja kärsivien kansaluokkain äänen kuulustaminen valtiopäivillä ei ole ollut vahingoksi, vaan eduksi, suunnattoman suureksi eduksi”. Suomenmielisten vastalause tarkoitti Kivekkään mielestä olevien olojen säilyttämistä. Sen sijaan ”(k)eis. esitys kallistaa yhden polven rahan epäjumalalle, valiokunnan mietintö kallistaa sille molemmat polvet, mutta va-

¹⁴⁹ Ylikangas – Pajuoja 1987, 101

paaherra Wrede ja hänen miehensä heittäytyvät tämän rahajumalan jalkain juureen niinkuin itämaalaiset fetischinsä eteen”.

Kivekäs ymmärsi Wreden vastalauseeseen sisältyvän pelon ”destruktiivisistä tendensseistä” tarkoittavan fennomaniaa. Hän kiteytti perustuslain muuttamishankkeen funktion: ”kysymyksen ydin tässä asiassa on ainoastaan se, pääseekö kansallispuolue valloittamaan porvarissäätyä vai jääkö se edelleenkin ruotsinmielisten haltuun. (Melua ja vihellystä).” Kivekäs yhtyi Tauben ehdotukseen: kahta veroäyriä vastaava tulomäärä muodostaisi sensuksen ja jokainen tämän rajan ylittänyt äänestäisi yhdellä äänellä.¹⁵⁰

4.4.4.2 Säätykeskustelu voimassa olleen VJ 12 § 4 momentin tulkinnasta

Wreden vastalauseessaan hahmottelema VJ 12 §:n tulkintakonstruktio kirvoitti suomenmieliset etsimään tulkinnan pätevyyttä kiistäviä argumentteja. Senaattori Ehrström lähti liikkeelle sanamuodon mukaisesta tulkinnasta. Hän kiinnitti huomion Wreden asettamaan ongelmaan, valtuuttiko VJ:n ilmaisu muutoksesta vaalin ”tavassa ja järjestyksessä” sääntelemään myös ääntenlaskua. Ehrströmin mukaan Wreden analogia Ruotsin oikeudesta ei ollut pätevä tulkittaessa VJ 12 § 4 momenttia Suomessa, koska Suomen ja Ruotsin valtiopäiväjärjestysten sanamuodon välillä oli tärkeä ero. Ruotsin laki puhui ennen 1850-luvulla tehtyä muutosta vain vaalin ”tavasta”, ei myös ”järjestyksestä” kuten Suomen laki. Ja koska ”järjestyksellä” tarkoitettiin Ehrströmin mielestä ”ilmeisesti (”uppenbarligen”) koko vaalijärjestystä”, hän päätteli, että myös ääntenlasku sisältyi ilmaisuun muutoksista vaalin ”järjestyksessä”. ”Vaalijärjestys” tunnetusti sisälsi säännökset myös ääntenlaskemisesta. Tätä sanamuodon mukaista tulkintaansa hän tuki viittauksilla v. 1882 valtiopäivien lakivaliokunnan mietintöön, jossa valiokunta oli Ehrströmin mukaan viittamalla lainsäätäjän tahtoon nimenomaisesti todennut, että se yhtyi mielipiteeseen, jonka mukaan kaupunkien anomuksesta muutokset ääntenlaskussa vaalijärjestyksissä olivat mahdollisia. Hän myös toisti samaisen valiokuntamietinnön viittauksen v. 1867 perustuslakivaliokunnan mietinnön asianomaiseen kohtaan, joka kuului:

”Angående landtdagsmannavelets förrättande samt beräkningen af de dervid afgifna rösterna äro hittills gällande stadganden bibehållna i sista mom. af förevarande paragraf. Det är dock klart att, om den i nåd. prop. föreslagna utvidgningen af valrätten blifver godkänd, ändring i sättet och ordningen vid valen i de flesta städer måste vidtagas. Det bör dock icke öfverlämnas åt städerna sjelfva att derom i sista hand afgöra, enär frågan gällor innevånarnes

¹⁵⁰ Yhtäläisen äänioikeuden puolesta esitettyjä puheenvuoroja ks. Vp:t 1885/talonn. säädyn ptk. I–III/säätyjen yhteisistunnon ptk. 11.4.1885, IV–V (Taube), XIII–XIX (Rein), XLII–XLIX (Kivekäs).

ömsesidiga rättigheter och kan utskottet därför icke annat än godkänna det uti ifrågavarande moment föreslagna stadgande, att dylika öfverenskommelser skola underställas Kejsarens pröfning och stadfästelse.”

Tässä Ehrströmin mielestä sanottiin ”selvästi” (”otvetydigt”), että se, mikä koskee vaalin tapaa ja järjestystä, käsittää myös ääntenlaskun, ja tarkoituksena on, että sitä voidaan muuttaa. Hänen mielestään mitään selvempää todistusta lainsäätäjän tarkoituksesta ei tarvittu. Mutta hän ei halunnut salata, että nämä perustuslakivaliokunnan sanat olivat peräisin perustuslakikomitean ehdotuksen perusteluista, jotka hän oli löytänyt senaatin arkistosta. Perustuslakikomitean perusteluissa kirjoitettiin:

”Angående landtdagsmannavalets förrättande samt beräkningen af de dervid afgifna rösterna har komitén i 4:de mom. af samma paragraf bibehållit de stadganden, som i detta hänseende för närvarande gälla, men då, i händelse den af komitén föreslagna utvidgning af valrätten blir godkänd, ändring i sättet och ordningen vid valen torde i de flesta städer blifva nödig, har komitén öfverlämnat åt vederbörande stadskommuner att deröfver besluta, Kejsaren dock förbehållet att sådana valordningar pröfva och fastställa.”

Ehrströmin mielestä tästä kävi varsin selvästi ilmi, että vaalin tapaa ja järjestystä muutettaessa myös ääntenlasku voi tulla muutoksen kohteeksi. Enempiä todisteita ei tarvittu hänen mukaansa osoittamaan, että hallitsijan neuvonantajat olivat olleet oikeassa, kun he olivat tulkinneet perustuslakia siten kuin olivat tehneet.

Prof. Danielson lähestyi tulkintaongelmaa aluksi objektiivisen sanamuodon mukaisen tulkinnan avulla. Hän myönsi, että VJ 12 § saattoi näyttää epäselvältä. ”Se seikka että se sallii muutoksen ’vaalin tavassa ja järjestyksessä’ ei vielä minun käsittääkseni välttämättömästi sisällä sitä, että muutos myöskin äänilaskun perusteissa olisi mahdollinen.” Tämän jälkeen hän kiinnitti huomion edellisten valtiopäivien lakivaliokunnan huomautukseen asianomaisen virkkeen ilmauksesta äänten laskemisesta ”samojen perusteiden mukaan”, joka Danielsonin mielestä vei siihen, ”että mainittu rajoitus äänilaskussa on luvarallinen”.

Loppuosan argumentoinnistaan Danielson jätti lainsäätäjän tarkoitukseen nojautuvan subjektiivisen laintulkintaopin varaan. Hän hyökkäsi Wreden esittämää vaalin ”tavan ja järjestyksen” suppeaa tulkintaa vastaan. Danielson huomautti v. 1867 perustuslakivaliokunnan mietinnön kohdasta, jossa todettiin, ettei vaalijärjestyksistä päättämistä voitu jättää kaupunkien itsenäisen toimivallan varaan, vaan oli edellytettävä keisarin vahvistusta, ”koska kysymys koskee asukkaiden keskinäisiä oikeuksia”. Danielson kysyi: ”Mitenkä soveltuu vapaaherra Wreden lainselitys näihin sanoihin? Hän selittää, että vaalin ’tavalla’ tarkoitetaan sitä, onko sen tapahtuminen suoraanaisesti vai valitsijamiesten kautta, ja sanat ’vaalin järjestys’ viittaavat ainoastaan siihen ulkonaiseen menoon, jota vaalitulaisuudessa on noudattaminen. Pyydän saada kysyä, sopiiko, jos nämä sanat käsitetään

näin ahtaasti, sanoa että muutos noissa kohdissa koskee ’asukkaiden keskinäisiä oikeuksia’?”

Danielson piti myös Wreden päätelmiä perustuslain kirjoittajan, Nordströmin, tarkoituksista virheellisinä. Danielson muistutti, että Nordström itse oli vuonna 1856 Ruotsin valtiopäivillä ollut niitä, jotka kaikkein innokkaimmin kannattivat sanotun pykälän muuttamista niin, että se mahdollistaisi ääntenlaskun rajoituksen. Hän kysyikin: ”onko todenmukaista, että hän, joka silloin suurella innolla taisteli saadakseen pykälän muutetuksi, tahtoi, kun hän sitte kirjoitti valtiopäiväjärjestyksen entiselle isänmaalleen, kieltää meidän kaupungeilta oikeuden, jonka hankkimisessa Ruotsin kaupungeille hän oli ollut ensimmäisiä?”

Lisäksi Danielson viittasi siihen seikkaan, että useat v. 1867 valtiopäiväedustajat ja perustuslakivaliokunnan jäsenet olivat kotikaupungeissaan olleet mukana säätämässä kaupungeilleen äänenrajoitukseen perustuvia ääniasteikkoja. Danielsonin mielestä ”(n)ämä miehet paremmin kuin useimmat meistä tiesivät, mitä lainsäätäjää tarkoitti”.

Lopuksi Danielson vetosi orgaanikäytäntöön. Perustuslain auktoritatiivinen tulkitseminen ja soveltaminen ei Suomessa ollut tuomioistuinten, vaan yksinomaan valtionorganien oman toimivallankäytön asia. Lakivaliokunnan mietintöä edellisiltä valtiopäiviltä oli yhdessä sen tosiasian kanssa, ”että hallitus on tuon tuostakin yhä uudestaan vahvistanut vaalijärjestyksiä, joissa äänivalta on ollut rajoitettu”, pidettävä Danielsonin mukaan ”molempien valtiomahtien tuomiona puheena olevassa riitakysymyksessä, 12 §:n käsittämisestä. Tästä tuomiosta ei ollut minkäänlaista vetoamisoikeutta.” Danielson jyräsi tiivistäen tilaisuuden tunnelmaa: ”Lakina on Suomessa ainoastaan se, mitä molemmat valtiomahtit määräävät ja selittävät laiksi, ei se, mitä yksityiset meistä laiksi luulevat tai laiksi selittävät. (Hyvä!) Kun vapaaherra Wrede ja hänen mielenheimolaisensa ottavat tyyneellä mielellä tätä kohtaa ajatellakseen, niin eivät he enää taitane mennä uudistamaan sitä väitettä, joka nyt on hänen vastalauseessaan luettavana, että nuo vaalijärjestykset ovat perustuslakia vastaan sotivalla tavalla tulleet toimeen; minä oletan nimittäin että he kaikki ovat lojaalisia kansalaisia, jotka alistuvat valtiomahtiemme päätöksen ja lainselityksen alle.”¹⁵¹

Ruotsinmieliset ryhtyivät torjumaan fennomaanien argumentteja objektiivisen laintulkinnan keinoin. He etsivät perusteluja pykälän sanamuodosta pyrkien löytämään sille lainsäätäjän tarkoituksesta irtautunutta objektiivista tarkoitusta. Viittaukset lainsäätäjän tahtoon jäivät tälle pyrkimykselle alisteisiksi.

Elving yritti tukea Wreden vaalin ”tavan ja järjestyksen” suppeaa tulkintaa viittaamalla puheenvuorossaan Helsingissä v. 1871 vaaleja varten laaditun vaali-

¹⁵¹ Vp:t 1885/ talonp. säädyn ptk. I–III/säätyjen yhteisistunnon ptk. 11.4.1885, LIX–LXII (Ehrström), LXXI–LXXIV (Danielson).

järjestyksen vahvistamista koskeneeseen epätietoisuuteen. Senaatti oli tuolloin pitänyt tällaista vahvistamista tarpeettomana, vaikka vaalijärjestys sisälsi säännöksen äänenrajoituksesta. Tästä Elving päätteli senaatin päätöksen olevan selvän ja kiistattoman lausunnon senaatin taholta siitä, ettei äänenrajoitus tarkoita vaalin tavan ja järjestyksen muuttamista, koska jos äänenrajoitus olisi sisältynyt muutokseen vaalin tavasta ja järjestyksestä, olisi vaalijärjestys VJ 12 §:n mukaisesti välttämättä edellyttänyt vahvistusta pätevyyden edellytyksenä. Päätöksen tekivät juristit, joista Elvingin mukaan useat olivat olleet mukana säätämässä uutta VJ:tä ”fullt förtrogna med ämnet och mogna att tolka lagen”.

Elvingin päättely kuitenkin ontuu, koska mainituksessa senaatin päätöksessä ei varsinaisesti ollut kysymys siitä, tarkoittiko äänenrajoitus muutosta vaalin ”tavassa ja järjestyksessä”, vaan siinä oli kysymys siitä, tarkoittiko 10 äänen asteikko *sellaista muutosta* aikaisempaan ”tapaan ja järjestykseen”, joka edellyttäisi senaatin vahvistusta. Senaatin tuolloinen tulkinta oli, ettei ehdotettu 10 äänen maksimiin päättynyt vaalijärjestys sisältänyt määräyksiä, joka olisi sisältänyt muutoksen siihen nähden, mitä vaalin tavan ja järjestyksen suhteen Helsingissä oli ollut aikaisemmin voimassa. Senaatin päätöksestä tehtävä johtopäätös on raastuvankokousten toimivallan ja vaalin ”tavan ja järjestyksen” tulkinnan suhteen pikemminkin kokonaan päinvastainen Elvingin tarkoittamaan nähden. Piti hän senaatti tuossa päätöksessä itsestään selvänä, että vaalin ”tapaa ja järjestystä” säänneltäisiin nimenomaan raastuvankokouksen säätämällä vaalijärjestyksellä, joka kiistatta sisälsi äänenrajoituksen! Senaatin ratkaisusta voidaan siis päätellä vain se, ettei senaatti vielä tuossa vaiheessa pitänyt Helsingin vaalijärjestystä – sen laatineen Öhrnbergin tavoin – sellaisena muutoksena vaalin tavassa ja järjestyksessä, joka edellyttäisi senaatin vahvistusta.

Sen sijaan Elving onnistui horjuttamaan vastapuolen todistelua lainsäätäjän tarkoituksesta. Hän kiinnitti huomiota siihen, etteivät Ehrströmin siteeramat kohdat perustuslakivaliokunnan mietinnöstä ja perustuslakikomitean ehdotuksen perusteluista itse asiassa informoineet lainsäätäjän tarkoituksesta vaalin ”tavan ja järjestyksen” suhteen sen enempää kuin lakitekstikään. Hänen mukaansa ei ollut selvää, että perustuslakivaliokunnan mietinnön kohta muutoksista vaalin ”tavassa ja järjestyksessä” viittasi *molempiin* ensimmäisen virkkeen kohtiin: vaalitoimituksen kulkuun *ja* äänenlaskentaan. Hän ei pitänyt todistettuna, että tarkoituksena olisi ollut säätää laki, joka mahdollisti äänenrajoituksen. Ja koska perustuslakia tuli tulkita sanamuotonsa mukaan, hän kääntyi Wreden tulkinnan kannalle. Objektiiviselle laintulkintaopille tyypillisellä tavalla Elving piti lakitekstiä primäärinä suhteessa lainsäätäjän tahtoon. Lainsäätäjän tahdosta ei seurannut epäselvästi muotoillun lakitekstin tulkinnan kannalta välttämättä mitään: ”genom oriktig, otydlig eller bristfällig formulering kan lagstiftaren i själva verket komma att stifta en lag af annat innehåll än han avsett, och här föreligger ej något, som skulle tala emot, att detta verkliga är händelsen”.

Vapaaherra von Born piti Wreden vastalauseessa konstruoitua tulkintaa sitovana ja Elvingin todistelua tyhjentävänä osoituksena sen oikeellisuudesta. Hän halusi korostaa, että suuri osa maan juristeista oli jo usean vuoden ajan pitänyt selvänä, etteivät hallituksen vahvistamat vaalijärjestykset perustuneet perustuslain oikeaan tulkitsemiseen. Kysymys ei hänen mukaansa kuitenkaan ollut tietoisesta väärin tulkitsemisesta, vaan erehdyksestä, jonka jälkeen, kun se kerran oli tapahtunut, ei ollut enää löytynyt rohkeutta murtaa syntynyttä käytäntöä. Tilanne oli v. Bornin mielestä hankala, koska se antoi hänelle ”bra”-huutojen säestämänä aiheen päätellä, ettei Suomessa itse asiassa ollut v. 1872 lähtien ollut laillisesti kokoonpantua porvarissäätyä.

Objektiivisen laintulkintaopin eksakti sovellutus jäi Wreden tehtäväksi. Hän piti puheenvuorossaan pykälän sanamuotoa selvänä: äänet oli laskettava rajottomasti veroäyriä myöten. Seuraavassa virkkeessä ollut viittaus mahdollisuuteen muutokseen vaalin ”järjestyksessä” ei tarkoittanut muutosta ”vaalijärjestyksessä”, koska vaalin ”järjestys” ja ”vaalijärjestys” eivät olleet synonyymeja: ”För egen del måste jag hålla på att ordet valordning betyder någonting annat än ordning i allmänhet och att, om lagstiftaren ville medgifva städernas invånare rätt att sjelfve besluta om införandet af valordningar och dermed äfven om röstberäkningen, så hade detta väl bort uttryckas bestämmande.” Jos sanamuoto puhui tämän tulkinnan puolesta, oli Wreden mukaan melko vähämerkityksellistä, mitä perustuslakivaliokunnan mietinnön perusteluissa sanottiin. Jotta lain perusteluilla olisi vaikutusta lain sisällön tulkinnassa, oli Wreden mukaan edellytettävä, että se tarkoitus, jota lainsäätäjät perusteluissa oli tavoitellut, olisi ainakin epätavallisella tavalla ilmaistu myös lakitekstissä. Tästä ei käsillä olevassa tapauksessa ollut hänen mukaansa kyse. Ja jos olisikin ollut niin, että lakiteksti olisi vastoin Wreden luuloa antanut aiheita epätietoisuuteen, jolloin lainsäätäjän tarkoitusta olisi ylipäättään tullut ryhtyä tutkimaan, ei perustuslakivaliokunnan mietinnön siteeratusta kohdasta Wreden mielestä voinut Elvingin osoittamin perusteina päätellä lainsäätäjän tarkoituksesta mitään täsmällistä.

Vuoden 1882 lakivaliokunnan mietinnön juridista merkitystä arvioidessaan Wrede kosketteli myös lakivaliokunnan yleistä asemaa perustuslain tulkitsijana. Lakivaliokunta oli juuri samaisilla vuoden 1882 valtiopäivillä ensimmäisen kerran saanut tehtäväkseen erityisen lausunnon antamisen lakiehdotuksen mahdollisesta ristiriidasta hallitusmuodon kanssa. Tämä tarkoitti alkua pitkälle linjalle, jossa (perustus)lakivaliokunta sai valtiosääntöisessä järjestelmässämme perustuslain autenttisen tulkitsijan tehtävän.¹⁵² Wreden puheenvuorosta voidaan päätellä hänen jo omaksuneen ajatuksen lakivaliokunnan erityisasemasta perustuslain tulkitsijana. Hänen mukaansa mahdollisuus äänenrajoituksiin oli lakivalio-

¹⁵² Jyränki 1989, 442–443.

kunnan mietinnössä todettu ”varsin epämääräisesti”. Sen sijaan säätyjen vastauksessa asia oli ilmaistu selkeämmin,¹⁵³ mutta Wreden mukaan säätyjen vastauksen laatinutta toimitusvaliokuntaa ei voitu pitää autenttisena lainselittäjänä.

Nordströmin tarkoituksesta Wrede huomautti Danielsonille, että Nordströmillä oli pykälää Ruotsissa kirjoittaessaan ollut mahdollisuus valita joko vanha muotoilu, jossa äänenrajoituksen mahdollisuus oli poissuljettu tai uudempi muotoilu, joka sisälsi äänenrajoituksen mahdollisuuden. Koska Nordström oli valinnut edellisen muotoilun, Wreden mielestä oli ”täysin itsestäänselvää”, mitä Nordström oli tarkoittanut.

Wreden vastalauseen allekirjoittanut J. Serlachius puolestaan dementoi Danielsonin v. 1867 perustuslakivaliokunnan mietintöön nojautuvan päätelmän, jonka mukaan vaalin ”tapaa ja järjestystä” ei voitu tulkita Wreden esittämällä tavalla suppeasti, koska vaalin ”tavassa ja järjestyksessä” oli kysymys asukkaiden keskinäisistä oikeuksista. Serlachiuksen mukaan vaalijärjestys sisälsi äänenrajoituksesta riippumatta aina säännökset myös ääniluettelon tarkastamista vasta, jossa oli kysymys asukkaiden keskinäisistä oikeuksista.

Myös Serlachius eksplikoi puheenvuorossaan objektiivista laintulkintaoppia: ”Huruledes ordet ’ordning för val’ skall kunna anses innefatta något om begränsad röstberäkning är mig obegripligt, ty ordning för val afser, enligt vanligt språkbruk, endast de reglementeriska föreskrifterna vid valet.” Hän myös muistutti, ettei v. 1882 lakivaliokunnan kannan ilmaisu ollut tarkasti ottaen säädännäistä tietä syntynyt autenttinen lainselitys, jollaisesta säädetään VJ 34 §:ssä. Kysymyksessä oli vain lakianomuksen perusteluissa ilmaistusta arvelusta, kuinka laki mahdollisesti pitäisi ymmärtää. Lopuksi hän vakuutti, ettei hänen ja Wreden perustuslaintulkintaa ollut ohjannut ”puolueintoimo” kuten Danielson oli epäillyt, vaan vakava tahto löytää lain oikea tarkoitus.¹⁵⁴

4.4.5 Prokuraattori Montgomeryn konstruktio – äänenrajoitus perustuslaintasoista tavanomaista oikeutta

Prokuraattori Montgomery katsoi itsensä pakotetuksi pyytämään puheenvuoroa, koska käytetyissä puheenvuoroissa oli epäilty raastuvankokousten ja senaatin toimivaltaa hyväksyä ja alistaa keisari-suuriruhtinaan vahvistettaviksi äänenra-

¹⁵³ Lakivaliokunta v. 1882: ”Mutta jos otaksutaankin, että, niinkuin Valiokuntakin uskoo, vaalijärjestyksiä, joissa äänien määrä on rajoitettu, voi saada kaupungeissa noudatettaviksi, vaikka ei VJ 12 §:ää olisikaan sitä ennen muutettu.” Säätyjen vastaus: ”Mutta jos täytyykin otaksua, että vaalijärjestyksiä, joissa äänien määrä on rajoitettu, voi saada kaupungeissa noudatettaviksi, vaikka ei VJ:n 12 §:ää olisikaan sitä ennen muutettu.” Vp:t 1882/Asiak. V/Anomusmiet. n:o 28.

¹⁵⁴ Vp:t 1885/talomp. säädyn ptk. I–III/ ptk. säätyjen yhteisistunnosta 11.4.1885, LXIV–LXVIII (Elving), LXXVII–LXXVIII (v. Born), LXVIII–LXXX (Wrede), LXXX–LXXXI (Serlachius).

joituksia sisältäviä vaalijärjestyksiä. Montgomery halusi tuoda näkökantansa esiin paitsi virkansa puolesta, myös valtiopäiväjärjestyksen säätäneiden säätyjen ja v. 1882 lakivaliokunnan jäsenenä. Hän otti myös itse lainsäädäntökysymyksen kantaa puolustaen senaatin esitystä, koska se muita paremmin säilytti saavutettuja poliittisia oikeuksia ja asetti oikeaan suhteeseen poliittisen kypsyyden ja omaisuuden.

Lainsäätäjän tarkoituksesta hänellä ei ollut epäilystä. Sen suhteen hän asettui senaattori Ehrströmin esittämien näkökohtien taakse. Lain sanamuodon suhteen hän myönsi epätietoisuuden oikeutetuksi, mutta hän torjui jyrkästi käsityksen, että sanamuoto olisi ristiriidassa hallitsijan ja säätyjen puolentoista vuosikymmenen ajan noudattaman tulkinnan kanssa.

Montgomeryn mielestä Ruotsin valtiopäiväjärjestystä ja tapahtumia Ruotsin valtiopäivillä oli keskustelussa käytetty liikaa Suomen valtiopäiväjärjestyksen kommentaarina. Ulkomaisen oikeuden reseptoinnissa osaksi kotimaisen lainsäädännön tulkintaa oli hänen mielestään aina toimittava varovaisesti.¹⁵⁵ Joka tapauksessa hän suuresti epäili, että lainsäätäjät olisi tarkoittanut Ruotsissa jo voitetun kannan säilyttämistä Suomessa kaikkine niine epäkohtineen, joita rajoittamattomiin asteikkoihin liittyi: ”Antagligare är, att man åsyftade det resultat, vartill utvecklingen där hunnit, den därvarande rättsliga ställningen, än den ståndpunkt, som var övervunnen.”

Omassa konstruktiossaan Montgomery käytti historiallisia argumentteja.¹⁵⁶ Hän halusi suunnata huomion sekä Ruotsin v. 1810 valtiopäiväjärjestykselle että Suomen v. 1869 valtiopäiväjärjestykselle yhteisiin lähteisiin: v. 1731 asetukseen ja v. 1739 selitykseen, joissa äänet määrättiin vastaaviksi verosuoritusten kanssa. Siitä huolimatta, että ääntenrajoitusta ei faktisesti missään vaiheessa toteutettu, nämä vanhat säädökset eivät Montgomeryn mukaan myöskään sulkeneet sellaisen mahdollisuutta pois, koska yleinen käsitys erityisesti v. 1789 porvaristolle myönnettyjen vapauksien jälkeen oli ollut, että edustuskysymys oli porvarissäädyn autonomisen päätösvallan asia, ja että sillä valtiovallan siihen puuttumatta oli oikeus määrätä edustuksestaan. Hän ei pitänyt mahdollisena, että tästä säädyn itsemääräämisoikeudesta olisi valtiopäiväjärjestystä säädettäessä luovuttu.

Siihen, että säännös äänten lukemisesta ”veroäyrejä myöten” olisi absoluuttisesti rajoittanut raastuvankokousten toimivaltaa säätää vaalijärjestyksissä ääntenrajoituksia, hän huomautti, että äänet luettiin myös rajoitetussa asteikossa veroäyrejä myöten, koska laskennan peruste oli edelleen verotus, vaikka veromäärä ei markalleen kasvattanut äänimääriä.

¹⁵⁵ Tämä vastasi Montgomeryn oikeuskirjallisuudessa esittämää mielipidettä, ks. Björne 1991, 198.

¹⁵⁶ 1800-luvun lopun kiistassa subjektiivisesta ja objektiivisesta laintulkintaopista Montgomery oli subjektiivisen opin kannattaja, ks. Björne 2002, 328.

Montgomery toisti Ehrströmin huomautuksen, ettei Ruotsin laki tuntenut vaalin ”järjestystä”, ja ettei Ruotsin laissa myöskään ollut viittausta ”samoihin perusteisiin”, joita oli noudatettava säädettäessä vaalin tapaan ja järjestykseen muutoksia. Hän kysyikin miksi olisi pitänyt sanoa ”samojen perusteiden mukaan”, jollei olisi ajateltu, että toiset perusteet niin yhdessä kuin toisessakin suhteessa voidaan uudella vaalijärjestyksellä järjestää. Montgomeryn mielestä tätä oli vaikea selittää muutoin kuin otaksumalla, että myös ääntenlaskennan perusteet saattoivat tulla muutoksenalaisiksi.

Montgomeryn mielestä sanamuoto ei sulkenut pois sitä tulkintaa, jota hallitus ja säädyt olivat noudattaneet. Hallituksella ei itse asiassa enää v. 1882 säätyjen lakivaliokunnan kannanoton jälkeen ollut perustuslaillista oikeutta muuttaa tulkintaansa ja kieltää vaalijärjestyksiltä vahvistustaan. Vallinnut perustuslain tulkinta raastuvankokousten toimivallasta säätää ja senaatin toimivallasta vahvistuttaa keisarilla äänenrajoituksia sisältäviä vaalijärjestyksiä oli orgaanikäytännön kautta muodostunut perustuslaintasoiseksi tavanomaiseksi oikeudeksi, jota voitiin muuttaa vain uuden nimenomaisen perustuslainsäätännön kautta (”en tolkning, som så länge gjort sig gällande och vunnit en slags hävd icke kan frångås utan ett uttryckligt grundlagsbud”).¹⁵⁷

4.4.6 Ensimmäinen 10 äänen asteikko vahvistetaan

Poistuttuaan aamuyöllä 12 tuntia kestäneestä *plenum plenorum* -istunnosta Juhani Aho raportoi sanomalehdille: ”Tähän loppuu kertomus Suomen valtiossäätyjen toisesta julkisesta istunnosta, joka pidettiin Ritarihuoneen suuressa salissa huhtikuun 11. p:nä 1885 ja josta ei ollut mitään hyötyä. Sillä kai lukijat jo tietävät sen, ettei siitä mitään hyötyä ollut. Mutta eihän pitänytäkään olla.”¹⁵⁸ Vaalioikeusreformi koski suoraan säätyjen välistä kielipoliittista tasapainoa. Suomenmieliset olivat enemmistönä talonpoikais- ja pappissäädyssä, ja ruotsalaiset aatelis- ja porvarissäädyssä. Porvarissäädyn hallinta edusti nousevalle fennomanialle väylää lainsäädäntövaltaan. Fennomaanit edustivat uusiin sosialisiin ja poliittisiin asemiin pyrkiviä yhteiskuntaryhmiä. Asemiaan säilyttävien ruotsinmielisten intresseihin puolestaan kuului, että fennomaanien reformihankkeet raukeaisivat hyödyttömiksi säätyjen äänestäessä kaksi kahta vastaan.¹⁵⁹

Valtiosäännön säädännäisen kehittämisen kannalta istunto osoittautui mitä hyödyttömimmäksi. Poliittisia edellytyksiä reformille ei löytynyt, vaan tuloksena oli täydellinen hajaannus. Aatelisto ryhmittyi Wreden vastalauseen ja porva-

¹⁵⁷ Vp:t 1885 /talonp.säädyn ptk I–III/säätyjen yhteisistunnon ptk. 11.4.1885, LXXXVIII–XCII (Montgomery).

¹⁵⁸ Sit. Ylikangas – Pajuoja 1987, 101.

¹⁵⁹ Lille 1921, 565–566.

rissääty lakivaliokunnan mietinnön taakse. Pappis- ja talonpoikaissäätö kannattivat odotetusti suomenmielisten vastalauseita. Lakivaliokunnan välitysehdotus 800 mk:n sensuksiineen ja 15 äänen asteikkoineen, jossa maksimi olisi saavutettu 7 800 mk:n tulolla, raukesi lopulta kaikkien muiden säätöjen paitsi aateliston vastustukseen.¹⁶⁰

Perustuslain tulkinnallisen kehittämisen kannalta *plenum plenorum* sen sijaan ei ollut aivan hyödytön. Erään aikalaiskäsityksen (Lennart Gripenberg) mukaan *plenum plenorum*in jälkeen oli yhä ilmeisempää, ettei voimassa oleva oikeus asettanut fennomaanien ääntenrajoitusliikkeelle esteitä, ja että suomalainen puolue todella ryhtyisi ajamaan kaupungeissa vaalijärjestyksiin muutoksia, joissa äänimaksimi asetettaisiin selvästi 25 äänen alapuolelle.¹⁶¹

Tähän näkökohtaan oli jo *plenum plenorum*issa kiinnittänyt huomiota E. G. Palmén. Hänen mukaansa säädännäinen reformi oli nimenomaisesti hylättävä, koska säädettävästä vaalijärjestyksestä tulisi perustuslaki, jonka edelleen muuttamisen aatelissäätö saattoi yksinäänkin estää. ”Det beror sedermera icke på städernas innevärdare sjefva att ändra valordningen; utan det behöfs fyra ständs bifall för att åstadkomma en förändring.” Sen sijaan raastuvankokoustie tarjosi rajattomat näköalat ääniasteikkojen alentamiselle ja lopulta niiden poistamiselle kokonaan. Palmén ei nähnyt esteitä sellaistaenkaan vaalijärjestyksen vahvistukselle, joiden mukaan jokaisella vaalioikeutetulla oli vain yksi ääni. Näistä syistä puolue torjuikin säädännäisen reformin ja lakivaliokunnan välitysehdotuksen 15 äänen maksimineineen.¹⁶²

Taistelu porvarissäädyn ääniasteikosta siirtyi kaupunkeihin. Mikkelin raastuvankokous päätti v. 1886 vuoden 1872 vaalien jälkeen ensimmäisenä 10 äänen maksimiin päättyvästä vaalijärjestyksestä. Tapaus oli fennomaaneille tärkeä,¹⁶³ ja kun vahvistuspyyntö saapui senaatin käsiteltäväksi, mielipiteet sen täysistunnossa odotetusti jakaantuivat. Yrjö-Koskisen johtama senaatin suomenmielinen vähemmistö oli uusien nimitysten johdosta juuri vahvistunut.¹⁶⁴

Senaattori Ignatius muotoili vahvistusta puoltavan äänestyskannanoton. Vaikka useimmissa vahvistetuissa vaalijärjestyksissä oli päädytty 25 äänen maksimiin, ääniasteikon supistaminen kymmeneen oli Ignatiuksen mukaan perusteltua erityisesti Mikkelin tapaisessa pienessä kaupungissa, jossa jo muutama 25-ääninen saattaisi määrätä vaalien tuloksen. 10-asteikkoinen skaala vastaisi sitä kunnallisasetuksen määräästä, joka ei koskenut valtiopäivävaaleja, että kukaan vaa-

¹⁶⁰ Estlander 1931, 151–152; Partierna och 1885 års landtdag. Strödda reflexioner af Nemo (Lennart Gripenberg), 19.

¹⁶¹ Partierna och 1885 års landtdag. Strödda reflexioner af Nemo (Lennart Gripenberg), 23.

¹⁶² Vp 1885/Talop. säädyn ptk. I–III, LXXXV–LXXXVI (Palmén); Partierna och 1885 års landtdag. Strödda reflexioner af Nemo (Lennart Gripenberg), 24, 27.

¹⁶³ Uusi Suometar 23.3.1887 pk.

¹⁶⁴ Torvinen 1977, 42.

lioikeutetuista ei saisi äänestää 1/50 osaa suuremmalla osuudella kuntalaisten yhteenlasketusta äänimäärästä.¹⁶⁵

Vahvistusta vastustava kanta on luettavissa senaattori Nyberghin äänestyslauseunnosta. Nyberghin lähtökohtana oli VJ 12 § 4 mom:n säännös äänten lukemisesta veroäyryjä tai muita perustuksia myöten. Tämä säännös rajoitti raastuvankokouksen toimivaltaa. Äänioikeuden piti aina olla järkevässä suhteessa kunnallisiin veroihin, eikä äänimaksimia saanut alentaa niin paljon, että mainitun säännöksen henki ja tarkoitus mitätöitäisiin. Äänien rajatonta lukemista veroäyryjä myöten Nybergh kuitenkin oli valmis lieventämään reaalilla argumentilla, jonka mukaan äänien rajaton lukeminen veroäyryjä myöten antaisi epätoivottavalla tavalla poliittisen vallan eräin seuduin kokonaan muutamien henkilöiden käsiin. Toisaalta, tätä vastassa oli toinen reaalinen argumentti, jonka mukaan vaalioikeutettujen keskinäisiä valta-asemia ei saanut horjuttaa niin, että ratkaiseva vaikutusvalta siirtyisi sellaisille yhteiskuntakerroksille, joilta puuttuisivat vaaliosanottoon välttämättömät edellytykset. Näitä ristikkäisiä näkökohtia oli tasapainotettu vaalijärjestyksillä, joissa äänten maksimi oli 25 ääntä, joka oli myös kunnallisasetuksessa korkein ääniluku.

Nyberghin mielestä oli tosin vaikeaa ratkaista, mikä ääniluku olisi yleispätevästi sopivin. Hän kuitenkin viittasi hallituksen esitykseen vuoden 1885 valtiopäiville, jossa hallitus oli määritellyt maksimiksi 25 ääntä. Nybergh vertaili hallituksen esitykseen sisältyneen vaalijärjestyksen ja Mikkelin anomon vaalijärjestyksen yhteiskunnallisia vaikutuksia; ts. sitä, millä tulomäärällä vaalioikeutettu saisi korkeimman äänimäärän. Nyberghin yhteiskunnallisesti konservatiivisesta näkökulmasta tulos oli Mikkeliille epäedullinen. Kaupungin anoma vaalijärjetys antaisi veroäyryistä riippuen korkeimman äänimäärän 2 000–4 000 mk:n vuosituholle, kun hallituksen esityksessä vastaavat summat olivat olleet 5 600–10 400 mk. Nybergh piti hallituksen esityksessä esitettyjä näkökohtia edelleenkin pätevinä ja kannatti Mikkelin anomuksen hylkäämistä.¹⁶⁶

Jutikkalan esityksessä ”Kansanedustuslaitoksen historiassa” raastuvankouspolitiikan vaiheista sekoittuvat oikeudelliset ja poliittiset näkökohdat väärinkäsityksiä aiheuttavalla tavalla. Hänen mukaansa kunnallisasetuksen 25 äänen maksimi olisi saavuttanut myös valtiopäiväjärjestyksen 12 §:n tulkinnassa ”jonkinlaisen prejudikaatin luonteen”.¹⁶⁷ Tästä käsin hän tulkitsee myös Nyberghin lausuntoa: *Jutikkalan* mukaan Nybergh päätyi juuri 25 ääneen, koska kunnallisasetus oli antanut sille ”eräänlaisen oikeusnormin pätevyyden”.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Senaatin ptk. 18.4.1887, VSV akti n:ro 18/1887, KA.

¹⁶⁶ Sama.

¹⁶⁷ ”Kun valtiopäiväjärjestyksen äänimääriä koskevat kohdat olivat ylimalkaiset ja kunnalliasetuksen taas yksitulkintaiset ja vuodesta 1883 lähtien lisäksi yhtenäiset, ei ole ihme, että ne saivat ei vain esikuvan asemaa vaan lisäksi jonkinlaisen prejudikaatin luonteen”. Jutikkala 1974, 73.

¹⁶⁸ Jutikkala 1974, 73, 85.

Nyberghin lausunnosta voidaan kuitenkin päätellä, ettei Nybergh tosiasiaa lainkaan perustellut vahvistusta torjuvaa mielipidettään kunnallisasetuksen auktoriteetilla, vaan avoimesti reaalisin argumentein. Nyberghin ”prejudikaatti” ei suinkaan ollut kunnallisasetus, vaan hallituksen esitys VJ 12 §:n muuttamisesta edellisille valtiopäiville, jossa puolestaan oli päädytty 25 äänen maksimiin – ei siksi, että kunnallisasetus olisi siihen *oikeudellisesti* velvoittanut, – vaan koska sitä oli liberaalien politiikan mukaisesti pidetty kielipuolueiden vallan tasapainon säilyttämisen kannalta *poliittisesti* tarkoituksenmukaisena.¹⁶⁹

Senaatti päätyi äänin 5–3 Mikkelin vaalijärjestyksen vahvistusesityksen kannalle, ja samana vuonna 1887 keisari vielä vahvisti tämän ennakkopäätöksen kymmenen äänen asteikosta, johon vastaisuudessa samansisältöisten anomusten tultua senaattiin voitiin vedota ja vedottiin.¹⁷⁰

4.5 VALTIO-OIKEUDELLINEN DOKTRIINI JA TUOMIOISTUINMIELIPIDE

4.5.1 Kansan oikeudellinen status valtio-oikeudellisessa järjestelmässä

Valtiosääntöoikeudellisen argumentoinnin viitekehys oli 1800-luvun lopun Suomessa Saksasta reseptoitu julkisoikeudellinen positivismi. Sitä luonnehti vaatimus oikeudesta ja oikeustieteestä yhteiskunnallisista arvoarvostelmista itsenäistyneenä politiikasta ja moraalista riippumattomana systeeminä. Opin mukaan julkisoikeuden tuli omaksua yksityisoikeudellisessa käsitelainopissa kehitettyjä käsitteitä myös julkisoikeudellisten instituutioiden ja oikeussuhteiden rakennus-

¹⁶⁹ Kunnallisasetuksen merkitys VJ 12 §:n tulkinnan ja soveltamisen kannalta on Jutikkalalle jäänyt epäselväksi. Kunnallisasetuksella oli VJ 12 §:n tulkinnassa ja soveltamisessa ylipäätään merkitystä vain siinä tapauksessa, että kaupungille ei ollut vahvistettu valtiopäivävaaleja varten mitään vaalijärjestystä, ja *raastuvankokouksessa* jouduttiin sen vuoksi selvittämään, mikä oli kaupungissa ”tavallinen vaalitapa”, jolloin noudatettiin kunnallisasetuksen mukaisia kunnallisvaaleja varten säädettyä ja kuvernöörin vahvistamaa vaalijärjestystä. Näin senaatin v. 1879 lainselitykseen asti, jonka jälkeen valtiopäivämiesvaaleja varten edellytettiin erillistä vahvistettua vaalijärjestystä tai vaalikorporaation tapauskohtaista sopimusta vaalimenettelystä. Sen sijaan kun *senaatissa* harkittiin raastuvankokouksessa valtiopäivävaaleja varten laaditun vaalijärjestyksen vahvistamisen oikeudellisia edellytyksiä, kunnallisasetuksella ei ollut – kuten Nyberghin lausunnosta voi selvästi nähdä – päätöksentekoa oikeudellisesti ohjaavaa merkitystä, vaan senaatti sovelsi tuossa tilanteessa yksinomaan VJ 12 § 4:ää. Ja sen jälkeen, kun kaupungille oli vahvistettu valtiopäivävaaleja varten erillinen vaalijärjestys, kunnallisasetuksella ei ollut enää raastuvankokouksessakaan mitään oikeudellista merkitystä, koska valtiopäivävaaleissa sovellettava oikeusnormi oli tietenkin vahvistettu vaalijärjestys eikä kunnallisasetus.

¹⁷⁰ Jutikkala 1974, 85.

puiksi. Yksi tärkeimmistä yksityisoikeudellisista sovellutuksista julkisoikeuteen oli oppi valtiosta oikeushenkilönä. Sen mukaan oikeuden tehtävänä oli säännellä yksityisoikeudellisten oikeussubjektien välisiä intresseiltään ristiriitaisia tahtosuhteita, samalla kun oikeus itsessään ymmärrettiin tahdon tuotteeksi, ja valtio tuota tahtoa kannattavaksi suvereeniksi tahtosubjektiksi. Valtio ilmensi koko yhteiskunnan yleistä tahtoa ja yhteisiä intressejä.¹⁷¹

Kansalle sen sijaan julkisoikeudellisissa positivismissa ei itsenäistä tahtokykyä myönnetty. Oikeushenkilö-opissa tahtokyky kytkeytyi oikeussubjektiuteen. Kansa ei ollut valtiovallan subjekti: ”*Subjekt för statsmakten är icke en eller flere individer d.v.s. hvarken en monark, eller en monark jemte en folkpresentation, eller folket i sin helhet, utan staten sjelf. Ty ingen enskild menniska kan, såsom sådan, hafva en på en gång egen och varaktig makt öfver sina likar. Endast staten sjelf, såsom juridisk person kan tänkas hafva sådan makt.*”¹⁷²

VJ 1 §:n mukaan säädyt edustivat Suomen kansaa. Mikä oli tämän lausuman oikeudellinen merkitys? Saksalaisessa doktriinissa vastaavalla lausumalla oli riistetty kaikki oikeudellinen merkitys juuri sillä perusteella, ettei kansa ollut oikeussubjekti, eikä sillä juridisesti voinut olla valtion tahdosta riippumatonta tahtoa. Ei siis ollut olemassa tahtokykyistä oikeussubjektia, josta lainsäädäntöorganin jäsenten oikeudet ja velvollisuudet *kansanedustajina* olisi voitu johtaa yksityisoikeudellisten edustuksen, valtuutuksen tai toimeksiannon käsitteiden välityksellä. Suomessa sen sijaan Robert Hermanson torjui saksalaisen doktriinin näiltä osin. Hän kysyi, saattoiko olla mahdollista, ettei sellaisella lausumalla, joka niin usein esiintyi perustuslaeissa, olisi lainkaan oikeudellista merkitystä.¹⁷³

Saksalaiseen mielipiteeseen, ettei kansanedustuslaitos oikeudellisesti edustanut kansaa, Hermanson arveli vaikuttaneen sen näkökohdan, että päinvastainen myönteinen käsitys väistämättä johtaisi kansanedustajien luonnehtimiseen valitsijoidensa mandaatin haltijoiksi ja kadun äänen tunnustamiseen kansanedustajan päätöksenteon ohjenuoraksi. Hermansonin mielestä näiden näkökohtien oikeellisuus ei kuitenkaan edellyttänyt oikeudellisen relevanssin riistämistä perustuslain lausumalta. Hän antoi omassa doktriinissaan VJ 1 §:lle täyden oikeudellisen merkityksen. Hänen metodinsa saksalaisen doktriinin kritiikissä oli käsitelainopillinen, jossa saksalaista doktriinia vastaan kohdistetut näkökohdat perusteltiin yksityisoikeudellisin käsittein ja argumentein. Ratkaisunsa avaimena hän käytti edustuksen (”*ställföreträdeskap*”) käsitettä.¹⁷⁴

Hermanson yhtyi saksalaisen doktriinin lähtökohtaan, ettei kansa ollut oikeushenkilö – oikeuksien ja velvollisuuksien subjekti, mutta hän huomautti, ettei

¹⁷¹ Julkisoikeudellisesta positivismista esim. Tuori 1983, 35–40.

¹⁷² Hermanson 1884b, Bilaga I, s. IV.

¹⁷³ Hermanson 1884b, 89–92

¹⁷⁴ Sama, 95–96.

tämä tarkoittanut, etteikö kansan voitaisi sanoa muodostuvan useista sellaisista oikeussubjekteista, joilla oli edustajia. Suomen kansa ei juridisesti ollut toinen subjekti kuin ne yksilösubjektit, joista kansa koostui, mistä seurasi, ettei kansaa tullut ymmärtää toimivaksi ja tahtovaksi kokonaisuudeksi. ”Att förklara folket för ett helt i annan mening än den, enligt hvilket folket är inbegreppet eller summan af de till samma stat hörande, är derföre i juridiskt hänseende antingen alldeles betydelselöst eller vilseledande.”¹⁷⁵

Saksalaisessa doktriinissa oli väitetty, ettei kansanedustuslaitos edustanut kansaa, koska kansanedustajilla ei voinut olla, eikä ollut, kansalta saatua valtuutusta. Hermanson huomautti, ettei toisen edustajana toimiminen välttämättä edellyttänyt valtuutusta edustettavalta. ”En ställföreträdare eller representant behöfver ingenting annat än att han är lagligen berättigad att föra den andres talan.” Hermansonin mukaan oli tunnetusti olemassa erilaisia edustajia, joiden edustajan asemaa säänteli laki edellyttämättä erityistä valtuutusta edustettavalta kuten aviomies vaimonsa edusmiehenä tai isä lapsensa holhoojana. Ei myöskään ollut välttämätöntä, että valtuutuksen antoi nimenomaisesti se henkilö, jonka puolesta toimittiin. ”Det är nog att uppdraget eller bemyndigandet att utöfva annans rätt ges af någon, som lagligen är berättigad att gifva ett sådant.” Esimerkiksi vanhemmat olivat oikeutettuja nimittämään holhoojan lapsilleen testamentilla. Joh-topäätöksessään Hermanson tuli itse asiassa sulkeneeksi kansan pois kansanedustuksesta: ”I enlighet härmed behöfver icke heller folket sjelft utse och befullmäktiga ständerna för att dessa skola vara berättigade att föra folkets talan. Det är nog att landtdagsmännen af sådana personer, som lagligen hafva befogenhet dertill, utses och befullmäktigas att vara folkets ställföreträdare.”¹⁷⁶

Äänioikeus ja äänestäminen miellettiin 1800-luvulla julkiseksi velvollisuudeksi, jota oli toteutettava yhteiskunnan kokonaisintressissä. Se ei ollut mikään luonnollinen oikeus, joka olisi kelpuuttanut kenet tahansa ajamaan sillä omia etujaan. Siksi yhteiskunta saattoi edellyttää äänioikeuden harjoittajalta määrättyjä kvalifikaatioita.¹⁷⁷

Myöskään siitä, etteivät kansanedustajat olleet päätöksenteossaan velvollisia noudattamaan valitsijoittensa ohjeita, ei voitu päätellä, etteivät valtiopäivämiehet olleet kansan edustajia. Hermansonin vasta-argumentin mukaan holhoojalla, vaikka olikin velvollinen valvomaan holhottavansa etua, ei ollut velvollisuutta noudattaa holhoustoimessaan holhottavan ohjeita. Yksityisoikeudellinen argumentointi tuli selvästi esiin Hermansonin päätellessä, ”att ständernas uttalade vilja inför lag gäller såsom det finska folkets, ty en ställföreträdare vid rättshand-

¹⁷⁵ Hermanson 1884b, 93, 97; Hermanson 1892–93, 232.

¹⁷⁶ Hermanson 1884b, 92–93; Hermanson 1892–93, 232–233.

¹⁷⁷ Federley 1958, 199–200, 400.

lingar är den, som, dertill befogad företar rättshandlingar i annans namn, hvaraf följer att ställföreträdarens vilja inför lag gäller såsom uttryck för dens vilja, hvilken han företräder”. Koska Suomen kansa ei ollut ”oikeustoimikelpoinen”, tarvittiin henkilöitä, jotka olivat oikeutettuja toimimaan sen puolesta. Laki antoi sellaisen toimivaltuuden vain ja ainoastaan säädyille. Kukaan muu kuin säädyt ei voinut toimia Suomen kansan nimissä. Näin Hermanson päätyi siihen, ettei mikään estänyt pitämästä säätyjä varsinaisessa juridisessa merkityksessä Suomen kansan edustajina.¹⁷⁸ Se, että kaikilla ei ollut äänioikeutta, ei saattanut horjuttaa järjestelmää: ”Det är visst sant, att icke alla individer, som höra till folket, hafva rätt att utse ombud, men ställföreträdare kan man vara även om man icke blivut utsedd utav den, vilken man representerar.”¹⁷⁹

4.5.2 Robert Hermansonin mielipide VJ 12 § 4:n tulkinnasta

Valtio-oikeuden luennoillaan v. 1883 Robert Hermanson selosti laajasti VJ 12 § 4:n tulkintaproblematiikkaa. Hän totesi vaalioikeutettujen oikeudesta tehdä muutoksia vaalin tavassa ja järjestyksestä vallitsevan kolme erilaista tulkintaa. Vaalioikeutettujen toimivallasta säättää vaalioikeudesta vaalijärjestyksin valtasi Hermansonin mukaan varmuus vain kahdessa suhteessa. Vaalioikeutetut olivat oikeutettuja valitsemaan välillisen ja suoran vaalitavan välillä, koska vaalin ”tapa” momentin ensimmäisessä virkkeessä viittasi tähän valitsemismahdollisuuteen. Varmaa oli myös, että vaalin tavalla ja järjestyksellä tarkoitettiin vaalin muodollista toimittamistapaa. Epävarmuus sen sijaan kohdistui siihen, oliko vaalioikeutetuilla oikeutta muuttaa samaisessa momentissa säänneltyä ääntenlaskutapaa.

Ensimmäisen mielipiteen mukaan sääntönä oli, että vaalioikeutetuilla oli yhtä monta ääntä kuin veroäyryjäkin, mutta vaalioikeutettujen päätöksellä tätä sääntöä voitiin muuttaa. Päätöstä tehtäessä äänet oli tosin laskettava veroäyryjä myöten. Toisen mielipiteen mukaan äänet oli aina laskettava veroäyryjä myöten ilman että vaalioikeutetuilla olisi ollut oikeutta muuttaa tätä kytkentää, koska momentin toimivaltasäännös muutoksista vaalin ”tavassa ja järjestyksessä” rajoittui koskemaan vain muodollista vaaliproseduuria ja valintaa välillisen tai välittömän vaalitavan välillä. Ääntenlaskennan periaatteita ei sen nojalla voitu muokata. Kolmannen mielipiteen mukaan äänten laskemisessa oli seurattava kunnallisasetuksen määräyksiä. Tämä mielipide nojautui momentin kohtaan vaalin toimittamisesta kaupungissa ”tavallisen vaalitavan mukaan”.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Hermanson 1884b, 105–106; Hermanson 1892–93, 233.

¹⁷⁹ Hermanson 1892–93, 137.

¹⁸⁰ R. F. Hermansons föreläsningar i Finlands statsrätt 1883/Mf. k. 4, s. 312–316. HYK/Turun yliopiston oikeustieteellinen tdk. SOAP-kokoelma.

Hermansonin erottamat tulkinnat edustivat selkeästi eri poliittisia ryhmittymiä. Ensimmäinen mielipide edusti suomenmielistä tulkintaa, toinen ruotsinmielistä ja kolmas liberaalien kielipoliittiseen puolueettomuuteen pyrkivää mielipidettä. Tulkintojen esittelyn jälkeen hän tarkasteli niitä lähemmin koettaen etsiä kullekin *pro & contra* -näkökohtia.

Hermansonin mielestä pykälän sanamuoto ei tukenut liberaalien tulkintaa, koska lainsäätäjät näyttäisi ajatelleen ”vaalitavalla” äänten antamisen tapaa ja järjestystä sekä ylipäättään vaalin kulkua. Toinen vastaan puhuva näkökohta oli se, että momentin ensimmäisessä virkkeessä ”vaalitapa” tarkoitti vain valintaa välittömän ja välillisen vaalitavan välillä. Toisaalta monet asianhaarat puhuivat liberaalien tulkinnan puolesta. Vaikka VJ:tä säädettäessä kunnallisasetuksesta ei vielä tiedetty mitään, oli todennäköistä, että silloin kuitenkin tarkoitettiin, että valtiopäivävaaleissa meneteltäisiin samoin kuin kunnallisissa vaaleissa. Tämän puolesta puhui se, että Helsingin maistraatti piti ensimmäisissä valtiopäivävaaleissa kunnallisasetuksen voimaantulon jälkeen v. 1876 itsestään selvänä, että juuri näin tuli menetellä.

Monissa maaseutukaupungeissa oli pysytty tulkinnassa, joka Hermansonin mielestä lähinnä kävi VJ:stä ilmi. Suurin osa kaupungeista oli tulkinnut, että jokaisella oli niin paljon ääniä kuin veroäyreyttä. ”Ordalag i LO tala också härför och de egnas äfven tala för den uppfattningen, att de röstegande få överenskomma om ändring i proceduren vid valet, men ej till ändring i rösträtten.” Tätä tulkintaa vastaan puhui puolestaan lainsäätäjän tarkoitus. VJ oli säädetty perustuslakikomitean ehdotuksen mukaisesti, jonka esikuvana puolestaan oli ollut Nordströmin ehdotus. Nordströmin laatiessa ehdotusta Ruotsissa siellä oli ollut voimassa sääntö, jonka mukaan vaalioikeutetuilla oli oikeus säännellä myös äänioikeutta eikä vain vaalin muodollista kulkua. ”Detta gifver anledning dertill att Nordström och komiten tänkt sig att de valberättigade skulle hafva rätt att besluta till ändring i proceduren och till ändring i rösträtten, men otvifvelaktigt är det ej heller”. Johtopäätöksessään Hermanson tunnusti, että jokaisella tulkinnalla oli perusteensa. Perustuslakikomitean perustelut eivät Hermansonin mielestä ratkaisseet tulkintaongelmaa.

Omana mielipiteenään Hermanson viittasi yliopistoyhteisöltä puuttuvaan ratkaisupakkoon: ”Då vi ej hafva officiellt med dessa saker att göra, så torde det vara onödigt, att vi besluta oss för den ena eller andra åsigten (Hermansons åsigt).” Hän toivoi kysymyksen saavan ratkaisunsa lainsäädäntöteitse v. 1885 valtiopäivillä.

Vaikka Hermanson ei omaa mielipidettään muodostanut, hän pyrki luennoissaan antamaan yleisölleen välineitä muodostaa oma mielipiteensä. Selvittäessään laintulkinnan periaatteita käsillä olevassa tulkintaongelmassa hän painotti, että oli noudatettava lainsäätäjän tahtoa, mutta vain sikäli kuin lakiteksti voitiin katsoa tämän tahdon ilmaukseksi. Jos lakiteksti oli epäselvä ja salli useampia

tulkintoja, oli valittava se tulkinta, jonka voitiin katsoa olleen lainsäätäjän tahto; siinäkin tapauksessa, että lakiteksti sallisi toisen tulkinnan, joka näyttäisi olevan paremmin yhtäpitävä sanamuodon kanssa. Lainsäätäjän tarkoituksella tuli kuitenkin olla yhteys tekstin sanamuotoon. Sen tuli olla sanamuodon sallima. Jos tulkitsija oli kuinka vakuuttunut tahansa lainsäätäjän tarkoituksesta, ei tätä tulkintaa voitu Hermansonin mukaan hyväksyä, jos sitä ei voitu johtaa lakitekstin sanamuodosta. Lakitekstin ilmeisten virheiden korjaaminen oli eri asia, jos oli täysin selvää, että lainsäätäjä oli sellaiseen virheeseen tekstiä laatiessaan syyllistynyt.¹⁸¹

Lukuvuoden 1892–93 luennoissaan Hermanson käsitteli tulkintaongelman lyhyemmin. Tulkinta-asetelmat olivat Hermansonin mukaan pääpiirteissään samat kuin vuosikymmentä aiemmin. Mielipide-eroavuudet kohdistuivat siihen, mitä muutoksilla vaalin ”tavassa ja järjestyksessä” VJ 12 § 4:ssä tarkoitettiin. Se oli Hermansonin mukaan selvää, että sillä tarkoitettiin valintaa välillisen ja välittömän vaalin välillä. Mutta se, voitaisiinko raastuvankokouksessa päättää rajoitusta ääniasteikosta valtiopäivävaaleissa, oli Hermansonin mielestä edelleen epäselvää. Hän puolusti Wreden tulkintakonstruktiota toteamalla, että sanamuoto puhui rajoittamista vastaan, ”ty uttrycken ’sättet och ordningen för valet’ borde väl då rätteligen icke kunna tolkas så, att de innebära bestämningar angående rösternas belopp”. Tästä huolimatta oli Hermansonin mukaan katsottu, että lainsäätäjän tarkoitus oli ollut se, että äänenrajoitus olisi mahdollista. Objektiivinen ja subjektiivinen laintulkintamenetelmä antoivat siis vastakkaiset tulokset. Tällä kertaa Hermanson ei halunnut uhrata luentoaikaa aiheesta käytyjen laajojen keskustelujen selostamiseen, vaan hän viittasi lyhyesti orgaanikäytäntöön: ”I praxis har den åsigten gjort sig gällande, att rösternas belopp kan minskas genom beslut af de röstberättigade, förutsatt att K.o.St. stadfäster deras beslut.”¹⁸²

4.5.3. Tampereen jutun lopputulos – tuomioistuinmielipide VJ 12 § 4 momentista

R.A. Wrede ei ollut sen tulkintakonstruktion henkinen isä, jota hän oli v. 1885 valtiopäivillä puolustanut, vaan Wrede oli edelleen kehitellyt perusteluja Tampereen maistraatissa jo vuosikymmenen alussa sovelletulle tulkinnalle, ettei VJ 12 § 4 momentin ilmaukseen muutoksista vaalin ”tavassa ja järjestyksessä” sisällynyt mahdollisuutta muuttaa äänenlaskun perusteita.¹⁸³ Voidaan pitää mahdolli-

¹⁸¹ R. F. Hermansons föreläsningar i Finlands statsrätt 1883, s. 316–320, HYK.

¹⁸² Hermanson 1892–93, 252–253.

¹⁸³ Tampereen maistraatin viranomaisetkaan eivät olleet konstruktion henkisiä isä, vaan kirjallisuudessa tällaiseksi on osoitettu senaatin oikeusosaston jäsentä senaattori A. A. Brunouta. Palmén 1917, 996 alav. 2.

sena, että Wrede v. 1885 valtiopäivillä kehittelemillään perusteluilla Tampereen maistraatin tulkinnan oikeellisuudesta pyrki mm. vaikuttamaan maistraatin virkamiesten menettelyn oikeudelliseen harkintaan. Perustelut oli mahdollisesti kirjoitettu huomioon otettaviksi hovioikeudessa, jossa jutun käsittely oli v. 1885 valtiopäivien aikana vielä kesken.

Tampereen maistraatti oli v. 1883 kieltäytynyt pitämästä äänivaltaisten kokousta, jossa kaupungille olisi säädetty uusi 25-asteikkoinen vaalijärjestys. Maistraatin päätöksestä valitettiin välittömästi läänin kuvernöörille. Kuvernööri oli päinvastaisen tulkinnan kannalla, ja hän puolestaan totesi, ettei maistraatilla ollut toimivaltaa tutkia ja päättää, mitä vaalin ”tavalla ja järjestyksellä” perustulaisissa tarkoitettiin. Kuvernööri velvoitti maistraatin kutsumaan anotun kokouksen koolle, jolloin vaalioikeutetut saisivat tilaisuuden päättää niistä valtiopäivämiesvaalin tavan ja järjestyksen muutoksista, jotka he pitäisivät tarpeellisina. Kuvernöörin päätöksestä valitettiin senaattiin, joka pysytti kuvernöörin päätöksen voimassa.¹⁸⁴ Kuvernöörin ja senaatin käsityksen mukaan perustuslain tulkintavalta kuului siis raastuvankokoukselle ja viime kädessä keisarille.

Vaikka maistraatti näin oli jo hallinnollista tietä velvoitettu vaalioikeutettujen pyytämään toimenpiteeseen, prokuraattori, ”jonka erityiseen huomioon tämä asia suuren tärkeytensä vuoksi oli johtunut”, ei katsonut voivansa jättää asiaa sikseen, vaan hän nostatti hovioikeudessa maistraatin viranomaisia vastaan syytteen virkavallan väärinkäytöstä. Syytteessä maistraatin jäsenten muistutettiin pitäneen jo v. 1881 äänivaltaisten kokouksen, jossa oli päätetty äänenrajoituksesta maistraatin lausumatta muistutuksia päätöksen mahdollisesta perustuslainvastaisuudesta. Vuoden 1883 kieltäytymispäätöstä tehdessään maistraatti oli syytteen mukaan jättänyt VJ 12 §:n tulkinnassa huomiotta tärkeitä oikeuslähteitä: aieman viranomaiskäytännön ja VJ:n esityöt. Maistraatti oli syytteen mukaan ollut velvollinen tuntemaan ainakin ne neljä äänenlaskua rajoittavaa ja vahvistettua vaalijärjestystä, jotka siihen mennessä oli julkaistu asetuskokoelmassa. Koska vaalijärjestysten laillisuuden ja oikeudenmukaisuuden tutkiminen oli perustulaisissa nimenomaisesti pidätetty hallitsijalle, ei maistraatilla syytteen mukaan ollut ollut toimivaltaa kieltäytyä toimeenpanemasta kaupunkilaisten pyytämää raastuvankokousta, koska asianmukaista oikeuslähteistä olisi ollut myös pääteltävissä, mitä lainsäätäjä oli ko. säännöksellä tarkoittanut. Tässä kohtaa syytteessä viitattiin samalla tavoin kuin v. 1882 lakivaliokunnassa v. 1867 valtiopäivien perustuslakivaliokunnan mietinnön asianomaiseen kohtaan.

Hovioikeus katsoi v. 1886 antamassaan tuomiossa VJ:n myöntävän kaupungin vaalioikeutetuille asukkaille oikeuden muuttaa näiden haluamalla tavalla vaalin tapaa ja järjestystä edellyttäen, että ratkaisu alistetaan hallitsijan tutkitta-

¹⁸⁴ Vp:t 1888/asiak. IV/Keisarillisen Suomen senaatin prokuraattorin kertomus lainkäytännöstä ja muusta lakien hoidosta v. 1888 valtiopäiville, s. 34–36.

vaksi ja vahvistettavaksi. Tuomion mukaan maistraatin toimivaltaan ei kuulunut ratkaista, voiko myös äänivallan rajoittaminen tulla valitsijain päätettäväksi. Maistraatilla olisi hovioikeuden mukaan ollut mahdollisuus toimittaa keisarille alistuksen yhteydessä alamaiset arvelunsa raastuvankokouksen päätösten mahdollisesta perustuslainvastaisuudesta. Hovioikeus tuomitsi pormestarin ja raatimiehet lainvastaisesta menettelystä ja ”maistraatin virkavaltaa ulommaksi menemisestä” sakkoihin (OK 1:12 §). Senaatin oikeusosasto ei muuttanut hovioikeuden tuomiota.¹⁸⁵

4.6 VÄLIPÄÄTELMIÄ

4.6.1 Oikeudelliset argumentointitavat

Keskustelussa VJ 12 § 4 momentin tulkinnasta ruotsinmielisten pääargumenttina oli vaalin ”tavan ja järjestyksen” suppea tulkinta. Momentin kohta äänen lukemisesta veroäyryjä myöten sulki heidän mukaansa raastuvankokouksen toimivallasta pois mahdollisuuden säännellä äänenlaskennan perusteista hallituksen vahvistamin vaalijärjestyksin. Sanamuodon mukaisen objektiivisen tulkinnan kannalta on kuitenkin huomionarvoista, että ruotsinmieliset johdonmukaisesti välttivät ottamasta kantaa, miksi kyseisen lainkohdan mukaan vaalin tapaan ja järjestykseen nähden muutoksia tehtäessä äänet oli laskettava ”samojen perusteiden” mukaan. Tällä lausumalla ei suomenmielisten mukaan ollut järjellistä tarkoitusta, ellei oletettu, että myös äänenlaskennan perusteet saattoivat tulla vaalijärjestyksessä sääntelyn alaisiksi.

Vuoden 1885 säätokeskustelussa Wrede joutui perääntymään hallituksen esitykseen liittämässään vastalauseessa esittämistään ehdottomista kannanotoista. Esimerkiksi Ehrströmin huomautus Ruotsin ja Suomen lain välisestä sanamuodon erosta oli varsin merkityksellinen ratkaistaessa kysymystä, olivatko raastuvankokoukset ja senaatti Suomessa toimivaltaisia laatimaan ja vahvistamaan äänenrajoituksia sisältäviä vaalijärjestyksiä. Wrede tuli keskustelussa Ehrströmiä puolitiehen vastaan. Wrede joutui jättämään konstruktionsa pätevyyden yhden nimenomaisen seikan varaan. Wrede myönsi Ehrströmille, että ”(o)m dessa ord, ordningen för valet, kunna anses lika betydande med valordning, då måste jag medgifva att hr senatorn har rätt, men nog är det första gången jag hör en sådan synonymitet uppställes”.¹⁸⁶

Säätokeskustelussa ei löydetty yksimielisyyttä, mitä vaalin ”tavalla ja järjestyksellä” VJ 12 § 4 mom:ssa tarkoitettiin. Hermansonin v. 1883 luennoissaan

¹⁸⁵ Sama, 39–43; Senaatin oikeusosaston päätöstaltiot 14.5.1887, Da 120, KA.

¹⁸⁶ 1885 vp:t/talonp.säädyn ptk. I–III/säätöjen yhteisistunnon ptk. 11.4.1885, LXXVIII (Wrede).

tarjoamaa laintulkintaoppia soveltaen Wreden ajatuksena säätykeskustelussa oli, ettei momentin sanamuoto sallinut äänenrajoitusta, vaikka tämä olisi ollut lainsäätäjän tarkoitus. Sanamuoto ei Wreden mielestä ollut epäselvä, ja siksi tulkinta ei edes edellyttänyt apukeinokseen lainsäätäjän tarkoituksen tutkimista. Vaikka lakiteksti myönnettäisiinkin epäselväksi, jonka mahdollisuuden hän kiisti, vastapuolen esittämät dokumentit – perustuslakikomitean ja -valiokunnan mietinnöt – eivät tarjonneet mahdollisuutta täsmällisten johtopäätösten tekoon lainsäätäjän tarkoituksesta.

Säätykeskustelussa J. Serlachius vakuutti Wredeä ja häntä vastalausesta laaditessa ohjanneen epäiltyjen poliittisten motiivien sijaan vilpittömän pyrkimys lain ”oikean tarkoituksen” selvittämiseen. Serlachius lienee tällä viitannut oikeudenkäymiskaaren 1:11 §:ään, joka velvoitti tuomaria tarkoin tutkimaan lain ”oikeaa tarkoitusta”. Wrede kirjoitti v. 1894 artikkelin ”Försök till tolkning af 1 kap R.B.”, jossa hän kommentoi objektiivisen laintulkintaopin hengessä mainittua pykälää. Lain oikea tarkoitus tarkoitti hänen mukaansa vain sellaista tarkoitusta, joka laissa oli saanut jonkun ilmauksen. Sellainen tarkoitus, ”som icke kan bringas i öfverensstämmelse med lagens lydelse”, ei voinut olla lain oikea tarkoitus. Hermansonin luennoillaan antamien laintulkintaohjeiden kanssa samansuuntaisesti Wrede kirjoitti: ”Äfven om det af förarbetena till en lag, såsom lagförslag, motiv m.m. skulle framgå att de personer, hvilka redigerat lagen, eller medlemmarne af den församling, som antagit densamma, därvid fäst en helt annan betydelse än den, som är i lagen uttalad, så kan likväl den förra icke tillerkännas något vitsord, såvida den icke i den slutgiltigt fastställda texten funnit ett, låt vara bristfälligt, uttryck.” Vielä vähemmän todistusvoimaa voitiin antaa lain kanssa ristiriitaisille yksittäisten komiteajäsenten tai edustuslaitoksen jäsenten lausumille. ”Ty hvad är det, då lag stiftas, som förklaras skola utgöra bindande norm? Ingalunda några motiv, förklaringar, uttalanden m.m., utan endast den i grundlagsenlig ordning fastställda lagtexten”. Valmisteluasiakirjat, ”som icke erhållit kraft af lag”, eivät koskaan voineet olla laintulkinnan kohteita, vaan ainoastaan sen välineitä. Tässä ominaisuudessa ne kyllä saattoivat vahvasti tukea vajavaisestikin ilmaistua käsitystä laista, mutta niillä ei voitu perustella käsitystä, joka ei ollut laissa lainkaan saanut ilmausta.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Wrede kritisoi artikkelissaan subjektiivista laintulkintaoppia ankarasti: ”Man påträffar icke sällan den uppfattningen, att det vid lagtolkning skulle hufvudsakligen komma an på att kunna utforska ’lagstiftarens’ vilja och tankegång och att, när hans mening med stadgandet vore otvetydigt fastställd, denna måste gälla, äfven om den icke hade någon motsvarighet i lagens uttryck.” Subjektiivisen käsityksen mukaan lain voimaantulossa vahvistettu oikeuslähde ei ollut itse lakiteksti, vaan se tahto ja tarkoitukset, jotka lain säätäjä oli yhdistänyt. Tästä lakiteksti muodosti enemmän tai vähemmän osuvan ilmauksen. Subjektiivinen teoria ei Wreden mielestä ollut kyennyt edes täsmällisesti määrittämään ketä tai keitä lainsäädäntöön osallistuvasta lukuisasta henkilöstä oli lainsäätäjänä oikeastaan pidettävä. Esimerkiksi säätölain pätevyys edellytti subjektiivisen teorian mukaan sen oikean tarkoituksen suhteen ensin säätyenemmistöä ja sitten

VJ 12 § 4 momentin ensimmäisestä virkkeestä voitiin päätellä, että vaalin ”tapa” sisälsi tässä yhteydessä ainakin valinnan suoran ja välillisen vaalin välillä kuten Wrede vastalauseessaan ja Hermanson luennoissaan olivat todenneet. Vaalin tavasta ja järjestyksestä säädettiin yksityiskohtaisesti vaalijärjestyksellä. Tulkintaerimielisyys kohdistui siihen, mihin raastuvankokouksen toimivalta säännellä vaalin tapaa ja järjestystä vaalijärjestyksin VJ 12 § 4 momentin nojalla ulottui – oliko raastuvankokous sen nojalla toimivaltainen sääntelemään ääntenlaskuperusteista vastoin VJ 12 § 4 momentin säännöksen määräystä ääntenlaskemisesta rajattomin asteikoin? Wreden edustaman toimivallan suppean tulkinnan mukaan vastaus oli kielteinen, koska toimivaltasäännöksessä vaalin ”järjestyksellä” tarkoitettiin vain vaalin ulkoisen kulun sääntelyä. Koska vaalijärjestyksiä valtiollisia vaaleja varten ei aiemmin ennen VJ:n säätämistä ollut vahvistettu, momentissa ”vaalitapa” tarkoitti kaupungissa tavallista vaalitapaa, joka momentin säätämisen aikaan tarkoitti rajatonta asteikkoa, mikä seuraavassa virkkeessä erityisesti todettiin: ”Äänet luetaan wero-äyrehä tahi niitä muita perustuksia myöten, (...)” Ehrströmin edustaman toimivallan laajan tulkinnan mukaan toimivalta ulottui myös ääntenrajoituksen säätämiseen, koska vaalin ”järjestys” tarkoitti vaalijärjestyksen sääntelyalaa kokonaisuudessaan – myös sen ääntenlaskua koskevia säännöksiä. Erimielisyys kiteytyi tähän: miten laajaksi vaalijärjestyksen sääntelyala sanamuodon ilmauksella vaalin ”tavan ja järjestyksen” muuttamisesta oli tarkoitettu. Ruotsinmieliset tukeutuivat objektiivisen laintulkinnan oppeihin, koska sanamuoto oli heidän mukaansa selvä, eivätkä säännöksen valmisteluasiakirjat riittävän yksiselitteisesti selvittäneet lainsäätäjän tarkoitusta. Tämä tulkinta oli kuitenkin pätevä vain sillä edellytyksellä, kuten Wrede itse myönsi, että ”järjestyksellä” todella tarkoitettiin jotain muuta ja suppeampaa vaalin ulkoisen kulun sääntelyä kuin vaalijärjestyksen mahdollista koko sääntelyalaa. Tästä ”järjestyksen” ja ”vaalijärjestyksen” välisestä synonyymiteetista vallitsi epävarmuus kuten Wrede säätykeskustelussa myönsi tunnustaessaan Ehrströmille tämän olevan momentin tulkinnassaan oikeassa, jos tästä synonyymiteetista saataisiin varmuus.

Hermansonin ja Wreden laintulkintaohjeiden mukaan lakitekstin ollessa epäselvä, ratkaiseva merkitys oli annettava lainsäätäjän tarkoitukselle, edellyttäen, ettei lakitekstin sanamuoto ollut ristiriidassa tai yhteensopimaton lainsäätäjän

hallitsijan ja säätyjen välistä yhteisymmärrystä. Wreden mukaan oli kuitenkin selvää, ettei lain pätevyys edellyttänyt tällaista yhteisymmärrystä, vaan laki oli pätevä, vaikka sen tarkoituksesta olisi lainsäädännön tekijöiden kesken vallinnut eriäviä käsityksiä. Olipa laki pätevä, vaikka lainsäätäjällä ei olisi ollut minkäänlaista käsitystä sen tarkoituksesta. Tämä perustui siihen, että se, minkä säädyt hyväksyivät ja hallitsija vahvisti, ei ollut yksi tai toinen käsitys laista, vaan itse lakiteksti. Lakitekstin oli tahdonilmaisu, mutta ilmaisun sisältö viittasi aina tiettyyn kielelliseen muotoon, ei yhteen tai toiseen käsitykseen siitä. Lain tarkoitus vahvistettiin tulkitsemalla itse lakitekstiä. Wrede 1894, 351–354.

tarkoituksen kanssa. Wreden ja Hermansonin laintulkintasääntöjä ja -kriteerejä noudattaen tulkintakiista olisi siis ollut mahdollista ratkaista – kuten Wrede säätykeskustelussa eksplisiittisesti totesi –, jos vastaus olisi saatu kysymykseen, oliko jo lainsäätäjät tarkoittaneet ”järjestyksellä” vaalijärjestyksen mahdollista sääntelyalaa kokonaisuudessaan, jolloin myönteisessä tapauksessa voisimme päätellä, että ”vaalijärjestykseen” sisällytetyllä äänenrajoituksella raastuvankous ja senaatti olisivat olleet toimivaltaisista muuttamaan edellisessä säännöksessä rajoittamattomaan asteikkoon sidottua vaalitapaa. Kielteisessä tapauksessa tällaista toimivaltaa ei olisi ollut.

Ehrströmillä ei *plenum plenorumissa* enää käyttänyt puheenvuoroa sen jälkeen, kun Wrede oli asettanut tulkintakiistan ratkaisun edellytykseksi todisteet ”järjestyksen” ja ”vaalijärjestyksen” synonyymiteetistä. Esittelemillään dokumenteilla Ehrström ei kyennyt yksiselitteisesti todistamaan Wredelle ja Elvingille, että jo lainsäätäjät oli ”järjestyksellä” tarkoittaneet ”vaalijärjестystä” kokonaisuudessaan. Yksimielisyyden saavuttaminen raastuvankokousten ja senaatin toimivallasta säätää äänenrajoituksia olisi kuitenkin periaatteessa ollut mahdollista, jos Ehrström olisi ollut arkistotutkimuksissaan huolellisempi. Valtiopäiväjärjestyksen esitöihin sisältyi nimittäin dokumentti, josta olisi voinut päätellä, että vaalissa noudatettava tapa ja järjestys oli tarkoitettu säänneltäväksi tyhjentävästi ”vaalijärjestyksellä” ja että vaalijärjestys oli tarkoitettu instrumentiksi, jolla nimenomaisesti voitiin muuttaa rajoittamattomiin asteikkoihin sidottua vaalitapaa. Tämä käy ilmi perustuslakikomitean laatimasta ehdotuksesta valtiopäiväjärjestyksen perusteiksi. Tähän dokumenttiin perustuslakikiistassa ei vuosikymmenten kuluessa missään vaiheessa kukaan vedonnut, joten se lienee jäänyt kiistan osapuolille tuntemattomaksi. VJ 12 §:ää vastaavassa ehdotuksen 4 §:ssä todettiin, että porvarissäädyn jäsenet valitaan maistraatin edessä säädyn ja maistraatin henkilöiden (”personer”) keskuudesta joko suoralla tai välisellä vaalilla”, enligt den *valordning*, vederbörande, om de önska förändring i det af ålderbrukliga *sättet* härför, ega föreslå och till Kejsarens stadfästelse öfverlemna”.¹⁸⁸ Vaalijärjestyksen sääntelyalaa rajattomiin asteikkoihin sidottuun vaalitapaan nähden ei siis ollut missään suhteessa tarkoitettu rajoitettavaksi.

Toinen dokumentti, jossa vaalin ”järjestys” ymmärrettiin samaa tarkoittavaksi kuin ”vaalijärjestys” on perustuslakikomitean jäsenen ja perustuslakivaliokunnan sihteerin prof. J. W. Rosenborgin yliopistossa v. 1870 pitämien valtio-oikeuden luentojen käsikirjoitus. Rosenborgin käsitystä voidaan pitää todistusvoimaisena perustuslainsäätäjän mielipiteestä, koska nimenomaan Rosenborg oli kirjoittanut sekä komiteanmietinnön perustelut että perustuslakivaliokunnan asian-

¹⁸⁸ Förslag till grunder för landtdagsordningen/ Perustuslakikomitea KS 39/II/1. Erikoiskokoelma. EK; lihavointi A.R.

omaisen mietinnön. Luentokäsikirjoituksen mukaan Rosenborg oli selostanut luennollaan VJ 12 §:n 4 momenttia epäsuorana esityksenä, jossa hän ensin oli todennut vaalin järjestämisestä maistraatin edessä, äänten laskemisesta vero-äyrejä tai niitä muita perustuksia myöten, joita valitsijoiden tuli maksaa kaupungin kassaan yleisiä tarpeita varten. Lakitekstin virkkeen muutoksesta vaalin tavassa ja järjestyksessä hän oli korvannut nimenomaisella toteamuksella: ”Om ny *valordning* kunna de röstberättigade förena sig.” Vaalijärjestyksen sääntelyalan suhteen Rosenborg ei tehnyt ääntenlaskennan perusteisiin kohdistuvia rajoituksia. Päinvastoin, koska saman virkkeen mukaan päätöstä uudesta vaalijärjestyksestä tehtäessä oli nimenomaisesti noudatettava aiemmin noudatettuja ääntenlaskentaperusteita, tämä tarkoitti, että myös ääntenlaskuperusteet saattoivat tulla vaalijärjestyksessä uudelleen säänneltäviksi.¹⁸⁹

Samalla tavoin kuin Rosenborg myös perustuslakivaliokunnan jäsen Öhrnberg oli pitänyt v. 1871 laatimassaan Helsingin kaupungin uuden vaalijärjestyksen perusteluissa itsestään selvänä, että aikaisemmin voimassa ollutta rajoittamattomaan asteikkoon perustuvaa vaalitapaa voitiin vaalijärjestyksin muuttaa. Öhrnbergin mielipide vuodelta 1871 oli siinä mielessä radikaali, että siinä raastuvankokouksen toimivalta ulottui mahdollisuuteen poistaa ääniasteikot raastuvankokouksen päätöksiin kokonaisuudessaankin ja saattaa VJ 12 § 4 momentin nojalla voimaan yhtäläinen äänioikeus porvarissäädyn vaalissa. Öhrnbergin mielestä vaalioikeutetuilla oli VJ:n myöntämällä oikeudella mahdollisuus ”söka utverka nådig fastställelse af en *valordning*, enligt hvilken hvar och en af de väljande delta i valet med endast en röst”.¹⁹⁰

Senaattori Ehrström ei siis ollut Wreden olettamalla tavalla v. 1885 säätykustelussa lainkaan ensimmäinen, jonka mielestä vaalin ”järjestyksellä” tarkoitettiin VJ 12 § 4 momentissa vaalijärjestyksen koko sääntelyalaa ääntenlaskennan perusteet mukaan lukien. Tällainen ”järjestyksen” ja ”vaalijärjestyksen” synonyymiteetti sisältyi jo lainsäätäjän tarkoitukseen ja tälle tarkoitukselle valittuun sanamuotoon. Lainsäätäjän tahto oli Wreden objektiivisessa laintulkintaopissaan edellyttämällä tavalla ilmaistu lakitekstin sanamuodossa. Sanamuodon ilmauksen ja lainsäätäjän tarkoituksen sisällön välillä vallitsi Hermansonin ja Wreden laintulkintaohjeissaan edellyttämä yhteys: lainsäätäjän edellä dokumentoitu tarkoitus ei ollut sillä tavalla ristiriidassa ja yhteensopimaton sanamuodon ilmaisun kanssa, että sille ei olisi tullut Wreden edustaman objektiivisenkaan laintulkintaopin mukaan antaa lainkaan merkitystä VJ 12 § 4 momentin tulkinassa. Todettakoon, että lainsäätäjän tarkoituksesta edellä käytetyt avaintodista-

¹⁸⁹ J.W. Rosenborg/Föreläsningar/Finlands statsrätt/Supplement v.t. & h.t. 1870, s. 340. HYK; lihavointi A.R.

¹⁹⁰ ”Förslag till ordning för val af landtdagsmän för Helsingfors stad”/Helsingin maistraatin tuomiokirja 16.10.1871, Ca:193, s.625–626, HKA.

jat – Rosenberg ja Öhrnberg – olivat molemmat jo kuolleet (edellinen 1871 ja jälkimmäinen 1877), kun tulkintaerimielisyys 1880-luvun alussa syntyi, tai paremminkin ruotsinmielisten taholta synnytettiin jarruttamaan fennomaanien etenemistä kohti enemmistöasemaa porvarissäädyssä.

Prokuraattori Montgomeryn mielipiteen v. 1885 säätykeskustelussa voidaan väittää lähinnä vastanneen voimassa olleen oikeuden sisältöä, ja ruotsinmielisten Wreden johdolla olleen tulkinnassaan väärässä. Sanamuoto ei sulkenut äänenrajoituksen mahdollisuutta pois raastuvankokouksen säätämin ja keisarin vahvistamin uusin vaalijärjestyksin, vaan tosiasiallinen orgaanikäytäntö oli ollut sekä lainsäätäjän faktisen tahdon että tälle tahdonilmaisulle valitseman sanamuodon tarkoittamaa. Äänenrajoitus oli 1880-luvun puolivälissä muodostunut tavanomaiseksi oikeudeksi *intra legem*. Kysymys ei ollut tavanomaisesta oikeudesta lain aukkotapauksessa (*praeter legem*), eikä myöskään tavanomaisesta oikeudesta lain kirjainta vastaan (*contra legem*), vaan tulkintavaihtoehdon vakiintumisesta orgaanikäytännössä (*intra legem*).

Jotta oikeus- tai orgaanikäytäntöä voitiin pitää tavanomaisena oikeutena, siltä edellytettiin Wreden laintulkintaopin mukaan pitkäaikaisuutta ja yhdenmukaisuutta. ”En sådan praxis kallas vanligen konstant eller häfdvunnen.” Ennakkotapauksilla oli sitovaa vaikutusta vasta kun niiden perusteella oli syntynyt pysyvä käytäntö.¹⁹¹ Äänenrajoituksen mahdollistava tulkinta raastuvankokousten toimivallasta säätää uusia kunnallisasetuksenkin kanssa ristiriitaisia vaalijärjestyksiä oli orgaanikäytännössä vahventunut 1880-luvun puoliväliin mennessä Montgomeryn mielipiteen mukaisesti tavanomaisen oikeuden tasolle, jonka jälkeen oikeustila olisi ollut muutettavissa äänenrajoitukset kieltävään suuntaan ainoastaan uudella säätämistoimella.

Vaikka VJ 12 § 4 momentin ”oikeaksi” tulkinnaksi voidaan jälkikäteen osoittaa suomenmielisten ja liberaalien mielipide, tämä ei tarkoita, että vastapuolen pyrkimykset voitaisiin leimata yksinomaan poliittisesti määräytyneiksi. Vaikka Estlanderin v. Born -elämäkerrassa hyvin perusteltuna oikeusnäkökohtana (”den välgrundade rättsståndpunkt svenska partiet intagit”) puolustama ruotsalainen mielipide¹⁹² voidaan jälkeenpäin osoittaa virheelliseksi, se ei ollut objektiivisen laintulkintametodin sovellutuksena oikeudellisesti täysin mahdoton siitä syystä, että lainsäätäjän faktinen tarkoitus sanamuodossa ilmaistun vaalin ”järjestyksen” synonyymiteetistä ”vaalijärjestyksen” kanssa, ei keskustelussa käytettyjen dokumenttien perusteella ollut yksiselitteisen selvä kuten Hermanson v. 1883 luennoissaan ja Elving sekä Wrede v. 1885 säätykeskustelussa olivat todenneet. Tästä syystä Hermanson vielä lukuvuoden 1892–93 luennoissaankin puolusti Wre-

¹⁹¹ Wrede 1894, 366.

¹⁹² Estlander 1931, 152.

den edustamaa tulkintaa oikeudellisesti perusteltuna, vaikka orgaanikäytäntö oli jo pitkään ollut toisensuuntainen.

VJ 12 § 4 momentin wredeläistä tulkintaa voitiin siis tiettyyn rajaan asti perustella oikeudellisesti. Wreden tulkinta oli kuitenkin mahdollinen vain, jos premissiksi asetettiin se, että vaalin ”tavan ja järjestyksen” merkitys oli objektiivisen laintulkintametodin mukaisesti sanamuodoltaan selvä, jolloin lainsäätäjän tahtoa ei erikseen edellytetty tutkittavaksi. Sanamuodon merkitys ei kuitenkaan ollut selvä, koska lainkohdan uusi lukutapa edellytti aiemmin vakiintuneen lukutavan riitauttamista, joka puolestaan edellytti lainsäätäjän tahdon uudelleen tulkittamista, mitä Wrede yritti viittauksin Nordströmin tarkoituksiin. Fennomaanit puolestaan onnistuivat riitauttamaan Wreden tulkinnan Nordströmin tarkoituksesta, jolloin ruotsinmielisten ainoaksi etenemismahdollisuudeksi jäi objektiivisen laintulkintaopin soveltaminen siihen sisältyvin edellytyksin sanamuodon selvydestä. Tämän mahdollisti se, etteivät fennomaanit kyenneet aukottomasti todistamaan lainsäätäjän tarkoitusta vaalin järjestyksen synonyymiteetista vaali-järjestyksen kanssa, minkä Wrede eksplisiittisesti oli asettanut oman konstruktion pätevyyden kriteeriksi.

Wreden tulkinta oli siis mahdollinen, mutta vain tiettyyn rajaan asti. On otettava huomioon, ettei VJ 12 § 4 momentin tulkinnasta esiintynyt 1870-luvulla epätietoisuutta, vaan vaalioikeutta oli säännelty ääntenrajoituksia sisältävin vaalijärjestyksin kyseenalaistamatta mitenkään raastuvankokousten toimivaltaa. Uusi tulkinta ei syntynyt tyhjästä – pelkästään lakitekstin kielellisten formulaatioiden mahdollistamana, vaan tekstin ilmauksille annettiin Wreden konstruktiossa tietoisesti aiemmasta lukutavasta poikkeava sisältö. Ilmaukselle vaalin ”tavasta ja järjestyksestä” annettulla uudella suppealla merkityksellä pyrittiin 1880-luvun alun poliittisessa tilanteessa saamaan tietoisesti aikaan vaalioikeuden sääntelyn oikeustilaa koskeva epävarmuus.

Wreden perusteleman uuden tulkinnan poliittinen funktio on ilmeinen. Ääntenrajoitusten säätäminen edellytti päätöksenteossa aiemmin voimassa olleiden asteikkojen noudattamista, mikä tarkoitti käytännössä rajoittamattomia asteikkoja. Muutokset yhteiskuntaryhmien välisissä valtasuhteissa edellyttivät siksi aiemmin valtaa käyttäneiden ryhmien suostumusta. Uuden tulkinnan funktio oli siinä, että se antoi uudenlaisen perustelutavan haluttomuudelle muutoksiin. 1870-luvulla ääniasteikkojen muuttamiseen vaikutti yksinomaan poliittinen tahto, mutta 1880-luvulla keskustelu käännettiin muutoksen oikeudellisiin edellytyksiin. Viittauksella perustuslain auktoriteettiin poliittinen haluttomuus muutoksiin sai aikaisempaa hyväksyttävämmän perustelun. Kysymys ei ollutkaan enää puuttuvasta poliittisesta tahdosta, vaan oikeudellisen argumentoinnin avulla valtaa pitävät ryhmät pyrkivät muuttamaan keskustelun ääntenrajoituksesta poliittisena mahdollisuutena vakuutteluksi sen oikeudellisesta mahdollisuudesta. Poliitiikkaa oikeudellistamalla sen mahdollisuuksia yhteiskunnallisen muu-

toksen instrumenttina pyrittiin tietoisesti kaventamaan oikeudellisin argumentein.

4.7 YHTÄLÄINEN ÄÄNIOIKEUS POLIITTISENA VAATIMUKSENA

4.7.1 Nuorsuomalaiset – yhtäläinen äänioikeus lainsäädäntöteitse

Mikkelin 10 äänen asteikko muodostui ennakkotapaukseksi, jota seurasivat v. 1889 Jyväskylä, ja seuraavalla vuosikymmenellä kymmenkunta muuta, lähinnä sisämaan pikkukaupunkia.¹⁹³ Kymmenen äänen maksimista tuli 1890-luvulla suomenmielisten tunnuslause. Sen arveltiin riittävän ruotsalaisten vallan murtaamiseen suomalaisen kielialueen kaupungeissa ilman että samalla tarvitsisi pelätä vallan liiallista siirtymistä sivistymättömälle ja pienituloiselle alaluokalle.¹⁹⁴

Yksittäisiä mielenilmaisuja yhtäläisen äänioikeuden puolesta oli esiintynyt jo v. 1885 valtiopäiväkeskustelussa. Poliittista kantavuutta tämä vaatimus alkoi saada vasta 1880–90-lukujen taitteessa, kun nuorsuomalaisten piiri ryhmittyi perustamansa Päivälehden ympärille. Päivälehden tunnus oli jo vuonna 1890 ”ääni mieheen!” Tämä olisi tullut lehden vaatimuksen mukaan toteuttaa sekä porvaris- että talonpoikaissäädystä valtiopäiväjärjestystä muuttamalla.¹⁹⁵

Kielikysymys oli nuorsuomalaisille vain reformivaatimus muiden joukossa. He halusivat uudistaa suomalaista yhteiskuntaa länsimaisen liberalismien mallien mukaisesti. Painovapaus, parlamentarismi ja yhtäläinen äänioikeus nähtiin länsieurooppalaisesti hyväksyttävän poliittisen järjestelmän tunnuksiksi. Venäjän-suhteiden kiristyminen 1890-luvun alussa, ja vanhasuomalaisten tässä osoittama myöntyväisyys itsevaltiaan keisarin vaatimuksiin, irrotti lopulta nuorsuomalaiset itsenäiseksi perustuslaillis-parlamentaarisia näkökohtia korostavaksi poliittiseksi muodostelmaksi vuonna 1894. Tuolloin julkaistussa nuorsuomalaisessa ohjelmassa 10 äänen asteikko todettiin vain välitavoitteeksi, kun varsinaiseksi päämääräksi ilmoitettiin yhtäläinen äänioikeus.¹⁹⁶

Vaikka kokemukset edelliseltä vuosikymmeneltä eivät olleet rohkaisevia, suomenmieliset tekivät v. 1894 valtiopäivillä kaikissa säädöissä anomusehdotuksia aatelittomien säätyjen, eritoten porvarissäädyn, vaaliperusteiden muuttamisesta. He esittivät yhdensuuntaisesti 10 äänen asteikkoa ja vaalioikeuden laajentamista ”karsintamomenttia” supistamalla. Ruotsinmieliset eivät kuitenkaan aikoneet

¹⁹³ Jutikkala 1974, 86–87.

¹⁹⁴ Kuusanmäki 1983, 71; Rommi 1966, 175–192.

¹⁹⁵ Päivälehti 6.10.1890 pk.

¹⁹⁶ Rytönen 1940, 121–136; Rytönen 1949, 49–57; Vares 2000, 49–52; Päivälehti 1.12.1894 pk.

luovuttaa suomenmielisille kolmen säädyn enemmistöä, ja alusta saakka oli selvää, että kaksi säätyä joutuisivat jälleen toisiaan vastaan. Seikasta tietoisena lakivaliokunta ei vaivautunut perusteellisen mietinnön laatimiseen, vaan ehdotti, etteivät anomusehdotukset antaisi aihetta toimenpiteisiin. Säätyjen yhteistä anomusta ei syntynyt.¹⁹⁷

Anomusehdotuksissa oli hyödynnetty Aug. Hjeltin tekemiä tilastollisia tutkimuksia kaupunkien äänioikeusoloista.¹⁹⁸ Hjeltin tulokset julkaistiin ensin Uudessa Suomettaressa ja myöhemmin erillisenä vihkosena. Hjelt julkaisi tutkimustuloksensa 10-asteikkoisen reformin puolesta puhuvaksi argumentiksi käytyyn keskusteluun, jotta reformia ei enää – kuten v. 1885 – voitaisi torjua vetoamalla tilastollisten selvitysten puuttumiseen.¹⁹⁹ Tilastollinen päätoimisto oli kerännyt kaupungeilta vaali- ja verotustiedot v. 1884 vaaleista. Uudempia tietoja Hjelt oli kerännyt kolmesta kaupungista, joissa noudatettiin 10 äänen maksimia. Äänioikeusoloja 25 äänen maksimin kaupungeissa Hjelt havainnollisti suhdeluvuilla, joiden mukaan alimmassa varallisuusluokassa olleella 1400 yhteen ääneen oikeutetulla, jotka muodostivat 17 % äänioikeutettujen koko luvusta, oli vain 1,9 % koko äänimäärästä. Hjeltin kommenttien mukaan ”valtiollisesti täysikäiset” kansalaiset olivat tässä tapauksessa sitä vain nimeksi: ”Kun ottavat vaaliin osaa, antavat ne suuren mieslukunsa kautta vaalille näennäisen demokraattisen muodon, muuttamatta sillä vähimmässäkään määrässä sitä puhtaasti rahavaltaista luonnetta, joka vaalilla itse asiassa on. Ne toimivat silloinkin, kun ’äänestävät’, mykkinä statisteina surkeassa ilvenäytelmässä, jonka menoa muut määrittävät.” 16–25-äänisillä, joita oli yhteensä 1 798 valitsijaa (21,8 % valitsijoista), oli ehdoton äänivalta käsissään, kun heillä oli 56,4 % koko äänimäärästä. Muilla 6 434 valitsijalla (78,2 % valitsijoista) oli vain 43,6 % koko äänimäärästä.²⁰⁰

”Hiukkasen valoisimmat” olivat Hjeltin mukaan olot 10 äänen maksimin kaupungeissa. Näissä 9–10-ääniset muodostivat lähes puolet (49,7 %) kaikista valitsijoista ja heillä oli 72 % kaikista äänistä. Vaikka ylimmällä valitsijaluokalla oli ehdoton valta, sen valta oli Hjeltin mukaan ”verrattain luonnollisessa suhteessa sen mieslukuun”. Valtiopäivillä tehdyissä anomusehdotuksissa oli yleisesti ehdotettu 10 äänen maksimia. Hjeltin tutkimuksia voitiin käyttää argumenttina reformin pohjimmiltaan konservatiivisesta luonteesta. Myös Hjelt totesi, ettei mitään perinpohjaista muutosta tulisi tapahtumaan. 10 äänen rajoituksella äänivalta jakautuisi 25-äänisissä kaupungeissa niin, että 7–10-äänisillä, jotka muodostivat 44,2 % valitsijoista olisi yhteensä 63 % kaikkien valitsijoiden koko äänimäärästä. Porvarissäädyn suomenmielisten anojien mukaan 10 äänen refor-

¹⁹⁷ Nordenstreng 1923, 19–22.

¹⁹⁸ Vp. 1894/asiak. V./anomosmietintö N.o 43.

¹⁹⁹ Hjelt. 1894, 1–2.

²⁰⁰ Hjelt 1894, 8–9.

mi ei siksi ”suinkaan tuottaisi mitään alhaisovaltaa”. Hjeltin mukaan uusikin vaalijärjestelmä takaisi varakkaammille valitsijoille edelleenkin ratkaisevan valan vaaleissa.²⁰¹

Äänestysprosentti oli Hjeltin tutkimusten mukaan ollut v. 1884 vaaleissa keskimäärin 41,5 %. Tutkituista kaupungeista luku oli ollut korkein Tampereella (65,2 %). Vaaliosanotto oli ollut suhteellisesti vähäisempää vähävaraisten kuin varakkaampien keskuudessa. Tätä osoittivat Hjeltin laskelmat, joiden mukaan vaaliin osallistuneella äänestäjillä oli ollut v. 1884 Helsingissä keskimäärin 14,6 ääntä, kun taas vaalista pois jättäytyneellä äänioikeutetuilla oli ollut keskimäärin vain 5,5 ääntä. Tampereella vastaavat luvut olivat olleet 12,6 ja 7,3 ääntä. Hjeltin mukaan seuraus tästä erilaisesta vaaliosanotosta oli se, että varakkaitten ylivalta oli todellisuudessa itse vaaleissa selvempi kuin ääniluettelossa.²⁰²

Säädännäisen tien osoittauduttua v. 1894 valtiopäivien jälkeen vaikeaksi kulkea suomenmieliset ryhtyivät uusiin ponnistuksiin 10 äänen puolesta raastuvan-kokouksissa koettaen saada tuekseen suuremmissa kaupungeissa perustettuja työväenyhdistyksiä.²⁰³ Samanaikaisesti nuorsuomalaisia lähellä olleessa Valvojassa alkoi esiintyä kirjoituksia, jotka kertoivat nuorsuomalaisen kasvavasta kriittisyydestä nimenomaan kymmenen äänen vaatimusta kohtaan. Kirjoitukset leimasivat sen valtopoliittiseksi kompromissiksi ja halveksittavaksi kielipoliittiseksi taktiikaksi. Varallisuuteen perustuva 10 äänen asteikko selitettiin niissä periaatteellisesti aivan yhtä vääräksi kuin 25 äänen asteikko.²⁰⁴

Nuorsuomalaiselle K. J. Ståhlbergille työväen kysymyksen ja äänioikeuden järjestäminen edustivat molemmat ”ajan parhaita virtauksia”. Hän julkaisi v. 1895 vertailevan tutkielman Euroopan maiden äänioikeusoloista ja päätyi Suomen osalta jyrkkään vaatimukseen: ”varallisuussensus pois ja ääni mieheen!”²⁰⁵

Myös ruotsinmieliset ottivat tahollaan kantaa äänioikeuskysymykseen puoluekokouksessaan v. 1896. Kokous huokui yleistä tyytymättömyyttä porvarissäädyn siihenastiseen kokoonpanoon ja toimintaan. Ruotsinmieliset tekivät selväksi, että he eivät jatkossakaan aikoisu suostua osittaisuudistuksiin, joiden tarkoituksena oli vain porvarissäädyn fennomanisointi. Aikaa voittaakseen ruotsinmieliset taktikoivat kytkemällä äänioikeusuudistuksen edustuslaitoksen kokonaisuudistukseen, jollaisen toteutumista ei realistisesti voitu aivan lähitulevaisuudessa odottaa.²⁰⁶

²⁰¹ Hjelt 1894, 10; Vp. 1894/asiak. V/ anomusmietintö N:o 43, s. 21.

²⁰² Hjelt 1894, 17.

²⁰³ Jutikkala 1974, 86; Rahikainen 1986, 55, 65.

²⁰⁴ Valvoja 1893, 484–485; 1894, 440–450; 1896, 314–323.

²⁰⁵ Blomstedt 1969, 74–75.

²⁰⁶ Federley 1958, 194–204; Nya Pressen 15.11.1896 pk.

Kokouksessa R. A. Wrede palasi ohimennen vuonna 1885 esittämäänsä tulkintakonstruktion. Hän kertoi henkilökohtaisesti pitävänsä siitä edelleen kiinni ja muistutti, että voitolle päässeeseen tulkintaan sisältyi yhtenä seurauksena mahdollisuus, että ääniasteikot voitaisiin poistaa kokonaankin kunnallista tietä. Tästä syystä ruotsinmieliset olivat Wreden mukaan kiistäneet kyseisen tulkinnan oikeellisuuden.²⁰⁷

Valtiopäiväanomukset tulivat jälleen ajankohtaisiksi v. 1897 valtiopäivillä. Säädysissä valmistettiin peräti 17 aatelittomien säätyjen äänioikeusuudistusta tarkoittavaa anomusehdotusta, joista lakivaliokunnan käsittelyyn päätyi lopulta 14. Yhdessä anomusehdotuksista ehdotettiin äänioikeutta myös naisille. Lakivaliokunnan enemmistö kuitenkin torjui tämän ehdotuksen. Säädys päättyivät anomaan hallitukselta yleisluontoisin sanakääntein porvarissäätyä koskevaa esitystä, joka väljentyisi ”karsintamomenttia” sekä irrottaisi sensuksen ja ääniasteikon kunnallisverotuksesta. Mitään täsmällistä mielipidettä uusista vaalioikeutetuista kaupunkilaisryhmistä, sensuksesta tai äänimaksimista säädys eivät esittäneet.²⁰⁸

4.7.2 Työväenliike – yhtäläisen äänioikeuden mahdollisuus kunnallista tietä

Ståhlbergin radikaalista yhtäläisen äänioikeuden vaatimuksesta tuli yleisesti tunnettu. Sillä ei kuitenkaan ollut mahdollisuuksia selviytyä päätöksenteon pohjaksi suomenmielisten puolueiden yhteisessä neuvottelukokouksessa v. 1896. Toisin sen sijaan kävi samana vuonna Tampereella järjestetyssä työväenyhdistysten toisessa edustajakokouksessa.

Työväenkokouksessa porvarissäädyn vaaliuudistuksesta Ståhlbergin lisäksi alusti K. Grotenfelt, joka edusti vanhasuomalaisten 10-äänistä kantaa. Ståhlberg pani alustuksessaan myönteisesti merkkeille paikallisen edistyksen yksittäisissä kaupungeissa. Kuitenkin hän piti parempana epäkohtien yleistä korjaamista säädännäistä tietä, koska hänen mukaansa ei ollut periaatteessa asianmukaista, ”että laki sallii yksityisen raastuvankokouksen, jolla ei ole oikeutta järjestää edes kunnan omissa asioissa noudatettavaa äänimäärää, päättää niin tärkeästä valtiolisesta oikeudesta kuin äänioikeus on”. Tämä luonnottomuus oli säätämistoinenpiteellä korjattavissa. Silti Ståhlberg kehotti käyttämään voimassa olleita säännöksiä. Kaikin voimin oli ”koetettava saada äänioikeutta tasatuksi edes yksityisissä kaupungeissa”. Alustuksensa Ståhlberg päätti ponsiin, joissa vaadittiin ääniasteikkojen poistamista kokonaan, ”karsintamomentin” supistamista ja sen-

²⁰⁷ Prtkll. fördr vid Svenska partimötet i Helsingfors 10.–11.1.1896, s. 69; vrt. Federley 1958, 202–203.

²⁰⁸ Vp. 1897/asiak. V.2./anomusmietet N:o 79; Nordenstreng 1923, 50–56.

suksen alentamista. Nämä vaatimukset muodostuivat myös itse kokouksen päätöksenteon pohjaksi.²⁰⁹

Grotenfelt sen sijaan kehotti työväestöä pitäytymään kymmenessä äänessä, koska se oli ”ainoa rajoituksen vaatimus, jota tähän saakka on edes yksityisissä paikkakunnissa voitu saada aikaan”. Hänen mukaansa oli myös turha toivoa, että säädännäistä tietä voitaisiin edetä pidemmälle. Grotenfelt ehdotti ponneksi, ”että korkein äänimäärää porvarissäädyn valtiopäivämiesvaaleissa rajoitetaan 10:een, tietysti säilyttämällä sitä oikeutta, mikä nykyään on kullakin kaupungilla, alentaa sitä vähemmäksi, yhteen ääneen saakka”.²¹⁰

Grotenfelt oli jo neljäs sarjassa mielipiteenilmaisuja, joiden mukaan ääniasteikoista oli mahdollista luopua kokonaankin raastuvankokousten päätöksin. Muut olivat Öhrnberg, Palmén ja Wrede. Ei siksi ollut mitenkään yllättävää, että myös radikalisoituvan työväenliikkeen edustaja tarttui tähän mahdollisuuteen.

Politisoituvan työväenliikkeen keskushahmoihin kuulunut N. R. af Ursin oli yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden kannattaja. Hän oli havainnut, että vaalioikeuden laajentaminen karsintamomenttia supistamalla oli rauennut v. 1885 valtiopäivillä pääasiassa vain siitä syystä, että sitä oli käsitelty kielipoliittisesti tulenaran ääniasteikkokysymyksen yhteydessä. Siksi vaalioikeuden laajentaminen ja ääniasteikot oli af Ursinin mielestä erotettava erillisiksi kysymyksiksi. Edelliselle saattaisi löytyä riittävää vastakaikua säädyissä, mutta jälkimmäistä oli ajettava toisin keinoin: ”ainoa käytännöllinen tie on äänimäärän rajoittaminen joka eri kaupungissa”. Vaikka vanhasuomalaiset eivät todennäköisesti tukisikaan työväestöä, oli työväestön af Ursinin mukaan jo ajoissa ryhdyttävä ”valtavaan ääni-rajoitusliikkeeseen yhden äänen hyväksi koettamalla saada yhden äänen hyväksytyksi niissä kaupungeissa, missä 10 jo on korkein määrä”.²¹¹

4.7.3 Ensimmäinen yritys ääniasteikon poistamiseksi kunnallista tietä

Tampereen edustajakokous v. 1896 oli nostanut nuorsuomalaiset määrääviin asemiin työväenliikkeessä. Työläisradikaalien ja nuorsuomalaisen sivistyneistön yhteisrintama vanhasuomalaisten vaikutusvaltaa vastaan oli syntynyt nimenomaan yhtäläisen äänioikeuden vaatimuksen pohjalta.²¹²

af Ursinin kehottamaa toimintalinjaa seurattiin jo samana vuonna Käkisalmissa. Kaupungille oli vahvistettu 10 äänen asteikko huhtikuussa 1896, mutta

²⁰⁹ Ståhlberg 1951, 26–36; Blomstedt 1969, 80–85.

²¹⁰ Toisen työväenyhdistysten edustajain kokouksen ptk. Tampereella 9.–11.7.1896, 127–128.

²¹¹ Sama, 13–14; vrt. Rahikainen 1986, 99–100.

²¹² Soikkanen 1975, 29–33.

tästä huolimatta jo saman vuoden marraskuussa pidettiin raastuvankokous, joka äänesti ääniasteikon poistamisesta. Hankkeen *primus motorina* toimi paikallinen nuorsuomalainen Wuoksi-sanomalehti. Taustatukea antoivat koko nuorsuomalainen lehdistö ja työväenjärjestöjen ”Työmies”.²¹³ Päivälehti vakuutti erikseen hankkeen perustuslainmukaisuudesta: ”VJ jättää kaupunkikunnille täyden vallan määrätä vaalien ’tavasta ja järjestyksestä’, ja on siis käkisalmelaisilla oikeus käydä rajoittamaan valtiopäivämiesvaaleissa käyttämänsä äänimäärän niin alas kuin tahtovat”.²¹⁴

af Ursinin pessimistiset aavistukset vanhasuomalaisten asenteesta kävivät toteen, kun paikalliset vanhasuomalaiset ryhtyivät vastahankaan voimassa olleen 10 äänen asteikon puolesta. Keskustelua käytiin paikallistasolla avoimin argumentein. Vanhasuomalaiset varoittivat seurauksista, jos ääniasteikko kumoamalla valta joutuisi ”siwistymättömän köyhälistön, työväen ja sen willitsijain käsiin”. Tasapaino säilytettäisiin voimassa olleen asteikon turvin, koska se ”säilyttäisi wallan sivistyneitten käsissä”. ”Mitä luonnollisinta on siis, että nykyinen ensimmäisen kerran käytetty 10 äänen asteikkomme, joka kaikissa tapauksissa takaa meille suomenmielisen ja maltillisen valtiopäivämiehen, on pidettävä parempana kuin tasa-arvoisuus, jolta täällä on syytä odottaa vaikka mitä.” Reformin puoltajat muistuttivat sensuksen takaavan varakkaampien vaikutusvallan ja huomauttivat, että ”vaikka porvarissääty meillä ääniasteikon poistamisella tulisiakin kokoonpanoltaan hiukan radikaalisemmaksi muuttumaan, niin onhan sillä wastapainona kolme muuta wanhoillisempaa säätyä”.²¹⁵

Voimassa olleen asteikon turvin vanhasuomalaiset onnistuivat raastuvankokouksessa torjumaan asteikon poistamisen. Yhden äänen puoltajilla oli 245 ääntä, ja vastustajilla 249. ”28 wanhoillista suomenmielistä ja niiden liittolaisina wiikingit äänestiwät kumoon 59 wähawäkistä. Tämä on kansanwaltaisuutta ja suomenmielisyyttä!”, kommentoi Työmies. Tulos herätti maan lehdistössä laajaa huomiota, sillä yleisesti suomenmielisten äänioikeustavoitteet oli ennen tätä ymmärretty niin, että 10 äänen asteikot olisivat olleet vain välitavoitteita. Nyt sen sijaan voitiin osoittaa, että käytännössä suomenmieliset olivat paljastaneet mieltymyksensä pysyä ”kuin takiaiset kiinni tuossa rakkaassa ääniasteikossaan”. Päivälehti elämöi erityisesti työväenliikkeen suuntaan. Vanhasuomalaisten vakuutukset ääniasteikkojen poistamisesta olivat lehden mukaan osoittautuneet vain ”syötiksi vähä-äänisille”. Työväestöstä kuuluneet epäilykset olivat osoittautuneet oikeiksi. Työväestön mukanaoloa tulevissa 10-äänen reformeissa laimentaisi lehden arvion mukaan ”tieto siitä, että suuri osa samoista miehistä, jotka nyt

²¹³ Sarkanen 1958, 556–557; Wuoksi 5.12.1896 pk.

²¹⁴ Laina Päivälehdestä, Wuoksi 28.10.1896.

²¹⁵ Wuoksi 28.11.1896 ”Ääniasteikon poistamista wastustawan esitelmän”; Wiipuri 4.12.1896 ”Lähetettyjä kirjoituksia”.

äänestävät heidän kanssaan alennusta 10 ääneen, ensi kerralla, kun asteikon poistamisesta on kysymys, äänestävät heitä vastaan. He ovat vaan apuna vallan siirtämisessä yhdeltä varallisten luokalta toiselle, heidän oma valtiollinen täysikäisyytensä siirtyy yhä edemmäs”.²¹⁶ Ratkaisu Käkisalmissa sinetöi poliittisen johdon siirtymisen työväenliikkeessä nuorsuomalaisille.

Vanhasuomalaisille paikallinen voitto oli kuitenkin valtakunnallisesti tappio. Se asetti poliittisen johdon Helsingissä vaikeaan tilanteeseen. Uusi Suometar vaikeni pitkään koko tapauksesta. Kun se viimein otti kantaa, se kykeni vain näennäisperusteluihin viittaamalla Käkisalmen 10-äänisen asteikon lyhytikäisyyteen. Kömpelöllä tavalla lehti koetti pelastaa periaatteellista tukeaan yhdelle äänelle: ”Jos Käkisalmi tahi joku muu kaupunki nyt jo tahtoo kokeilla yhden äänen vaalijärjestyksiä, niin emme sitä vastusta, mutta liian aikaiseksi ja kypsyttömäksi hankkeeksi me sitä katsomme.”²¹⁷

Huomionarvoista on, että vaalioikeuden yhtäläistämiskeskustelun aikana ei ilmennyt viittauksia hankkeen etenemisen mahdollisiin oikeudellisiin esteisiin. Nuorsuomalaiset hakivat ennakkotapausta ja olivat vakuuttuneita, että Käkisalmissakin jo seuraavassa raastuvankokokouksessa reformi varmasti menisi lävitse, mitä esimerkiksi muut kaupungit seuraisivat. Kun hanke kariutui, ruotsinmieliset lehdet tyytyivät neutraaliin uutisointiin. Myöskään Uusi Suometar ei 10 äänen puolustukseksi turvautunut lainkaan perustuslakiin. Lehti tyytyi vain toteamaan juridisen ongelman, ”näinkö VJ:mme sallii ääniasteikkoo porvarissäädyn vaaleissa tykkänään poistettavaksi paikallisten vaalijärjestyksen kautta. Toiset sanovat, ettei salli, toiset väittävät, että sallii”.²¹⁸

4.8 YHTÄLÄINEN ÄÄNIOIKEUS JA VENÄJÄN-SUHTEIDEN KRIISI

4.8.1 Uudet sisä- ja Venäjän-poliittiset asetelmat

Käkisalmen yhden äänen puolustajat tekivät v. 1896 raastuvankokokouksesta valituksen, koska maistraatti oli äänestyksessä myöntänyt äänioikeuden eräille sellaisille henkilöille, joille se valittajien mielestä ei kuulunut. Senaatti hyväksyi valituksen ja määräsi uuden kokouksen vaalijärjestyksestä pidettäväksi elokuussa 1899.

²¹⁶ Wiipuri 1.12.1896 pk; Wuoksi 5.12.1896 ”Suomen sanomalehdistö ääniasteikkomme poistamisesta”; Päivälehti 29.11.1896 pk.

²¹⁷ Uusi Suometar 4.12.1896 pk.

²¹⁸ Uusi Suometar 6.12.1896 pk.

Ääniasteikkojen poistamista harkittiin nyt helmikuun manifestin jälkeisessä uudenlaisessa poliittisessa tilanteessa. Paitsi Venäjän-poliittisesti, tilanne oli myös itsenäisen työväenpuolueen perustamisen myötä sisäpoliittisesti uudenlainen. Nuorsuomalaisten suhtautuminen Käkisalmen ääniasteikkojen poistamishankkeeseen ei kuitenkaan ollut muuttunut. Sen sijaan muutos tapahtui perusteissa, joita hankkeen puolesta julkisuudessa esitettiin. Venäjän-suhteiden kriisin aiheuttama varovaisuus sisäpoliittisia reformeja ja valtasuhdemuutoksia kohtaan oli selvästi aistittavissa. Vuonna 1896 Käkisalmessa oli reformi-innostuksessa haettu ennakkotapausta ja esimerkkiä muille kaupungeille. Vuonna 1899 nuorsuomalaiset sen sijaan korostivat yhden äänen perusteella valitun pikkukaupungin edustajan mitätöntä painoarvoa koko säädyn noin 60 edustajan joukossa. Ennakkotapauksesta ei enää ollut kyse: ”Sillä siitä saattaa olla varma, ettei vielä vuosikymmeniin useimmissa kaupungeissamme poisteta ääniasteikkoa, tuskinpa edes alennetaan korkeinta äänimäärää kymmeneksi. Turhaa on siis peljätä asteikon poistamisesta syntyvän häiriötä porvarissäädyn kokoonpanossa.”²¹⁹ Vaikka Venäjän-suhteiden kriisi ja työväenpuolueen perustaminen aiheuttivat julkisessa mielipiteessä epäluuloja ja pelkoja kaikenlaisia sisäpoliittisia muutoksia kohtaan, ei eri poliittisissa ryhmissä Venäjän- ja sisäpolitiikan keskinäissuhteita ja prioriteetteja arvioitu uudessa tilanteessa yhdenmukaisesti.

Itsenäisen työväenpuolueen perustamishanke oli osunut keskelle Venäjän-suhteiden kriisivaihetta. Vaikka nuorsuomalaiset olivat tukeneet työväestön vaatimuksia yhtäläisestä äänioikeudesta, he odottivat työväestön osallistuvan asevelvollisuusasiaa varten koolle kutsuttujen ylimääräisten valtiopäivien vaaleihin syksyllä 1898 – siitä huolimatta, että äänioikeutta ei ollut tasoitettu. Nuorsuomalaisten mielestä Venäjälle päin oli osoitettava solidaarisuutta säätyvaltiopäiviä kohtaan, ja tällä tavoin autettava torjumaan venäläisten vaatimukset tässä kansallisesti tärkeäksi koetussa kysymyksessä.²²⁰

Vaalilakot ja -boikotit olivat jo aikaisemminkin kuuluneet paikallisten työväenjärjestöjen äänioikeusprotestoinnin keinovalikoimiin. Työväenliikkeen sosialistit tekivät selväksi, että he eivät aikoneet tinkiä tällaisesta sisäpoliittisesta epäkohtien kritiikistä ”tunnetun ulkoisen vaaran uhatessakaan”. He julistivat asevelvollisuusasiaa varten koolle kutsuttujen ylimääräisten valtiopäivien vaaleja varten vaalilakon ja perustivat Helsinkiin itsenäisen työväenpuolueen. Järjestäytynyt työväestö sanoutui tässä yhteydessä näyttävästi irti valtio-oikeudellisesta doktriinista esitetystä holhouksenalaisuus-analogioista: ”Kieltääkseen julkisesti vallassaolijoilta kaiken holhoomis- ja kansan nimissä esiintymis-oikeuden julistautuu siitä syystä työväestö ainakin mitä pääkaupunkiin tulee itsenäiseksi

²¹⁹ Wuoksi 19.8.1899 ”Ääniasteikon poistamiskysymys Käkisalmessa”.

²²⁰ Soikkanen 1975, 35.

puolueeksi.” Helsingin työväenyhdistys kokoontui kuitenkin tammikuussa 1899 antamaan säädyille valtakirjansa asevelvollisuusasian käsittelemistä varten, mutta korosti samalla, että ”avonaista valtakirjaa aina ja kaikissa asioissa puhua maamme työväen puolesta ei toistaiseksi ole kellään, ei valtiosäädyilläkään, ennenkuin työväestö on tunnustettu täys’ikäiseksi (...) so. kun poistetaan varallisuuteen perustuva ääniasteikko, kun tulee käytäntöön: mies ja ääni”. Mikään ei kuitenkaan järjestäytyneen työväestön mielestä estänyt holhottavaa ”vielä täysikäiseksi tultuaankin käyttämästä entistä holhojatansa valtamiehenään, jos näkee sen itsellensä edulliseksi”. Sellaiseksi asiaksi muodostui lopulta asevelvollisuus-kysymyksen, jonka ajamista varten järjestäytynyt työväestö – siis vaalilakosta huolimatta – kokoontui erikseen antamaan säädyille valtakirjansa.²²¹

Nuorsuomalaisen sivistyneistön ja työväenradikaalien välit rikkoutuivat lopullisesti, kun Työmies-lehti keväällä 1899 vaati mielenosoituksellisesti pääkaupungin työväestöä pysymään erillään keisarille helmikuun manifestin peruuttamiseksi kerätyistä suuresta adressista. Lehden toimittaja ja toimitus joutuivat nuorten kansallismielisten väkivallan ja boikottitoimenpiteiden kohteiksi.²²² Tuossa tilanteessa ajatus omasta työväenjohtoisesta sosialistisesta puolueesta löi itsensä työväenliikkeessä lopullisesti läpi.

Turun perustavassa kokouksessa kesällä 1899 Suomen poliittinen työväenliike suuntautui kautskylaisen marxismin tielle. Kautskylle luokkataistelu tarkoitti valtiollista taistelua, jossa työväenluokka pyrki valtiolliseen vaikutusvaltaan tavoittelemalla yleistä äänioikeutta ja puolustamalla klassisia vapausoikeuksia kuten kokoontumis- ja painovapautta. Turun kokouksessa laaditussa ohjelmassa Suomen työväenliike asetti nämä poliittiset vaatimukset etusijalle: 1) yleinen ja yhtäläinen äänioikeus, 2) lainsäädäntöoikeus kansalle eduskunnan kautta, 3) täydellinen yhdistymis-, kokoontumis-, lausunto- ja painovapaus. Äänioikeuskysymystä käsiteltiin kokouksessa yleisenä vaatimuksena, eikä konkreettisiin reformitoimenpiteisiin kuten kunnalliseen tiehen kiinnitetty huomiota.²²³

Nuorsuomalaisten Päivälehti paheksui Turun ohjelmaa tuoreeltaan, koska siinä ei painotettu ”seisottavan perustuslaillisella pohjalla”. Työväenpuolueen Kansan Lehti torjui kritiikin ja viittasi ohjelman johdanto-osaan, jossa työväenpyrintöjen perusedellytykseksi määriteltiin ”maamme kansallisen itsenäisyyden suojaaminen ja säilyttäminen”. Lehdet puhuivat perustuslaillisuudesta eri merkityksissä. Kansan Lehti nimittäin viittasi ohjelmavaatimusluettelon toiseen kohtaan kansan lainsäädäntövallasta osoitukseksi ”millä kannalla ollaan perustuslailli-

²²¹ Soikkanen 1961, 64–65; Työmies 16.1.1899 ”Pääkaupungin työväestön valtakirjananto”; Kansan Lehti 28.7.1900 pk.

²²² v. Schoultz 1924, 127–131; Soikkanen 1961, 208; Työmies 3.3., 13.3., 20.3.1899 pk.

²²³ Soikkanen 1961, 82–97, 112; Kujala 1985, 184; Kautsky 1974, 221–228, 238–239; Laavola 1974, 99.

suuden suhteen”. Työväenliikkeelle perustuslaillisuus tarkoitti ensi sijassa perustuslaissa turvattuja kansan lainsäädäntövaltaa ja perusoikeuksia. Perustuslaillisuus oli työväestölle hyväksyttävää, kun se suuntautui itää, keisarin itsevaltaisia pyrkimyksiä, vastaan; mutta heti kun sosialisteja vaadittiin tunnustamaan perustuslaillisuutta sisäpoliittisessa merkityksessä, jolloin se olisi tarkoittanut säätyvaltiopäivien hyväksymistä, he vastasivat suostumusperiaatteeseen palautuvalla oikeusjärjestyksen legitimitetin normatiivisella kritiikillä: ”pitääkö meidän suojella ja turvata semmoisia lakeja ja laitoksia, joita emme ole olleet laatimassa ja joita emme koskaan ole hyväksyneet”.²²⁴ Ambivalentissa suhteessaan autonomiaan ja sen perustuslakeihin työväenliike piti tarkoin toisistaan erillään kaksi seikkaa: tsarismien vastustamisen ja säätyvaltiopäivien puolustamisen. Edellisestä ei seurannut jälkimmäistä sillä tavoin kuin porvarillisesti ajattelevat edellyttivät, ja tästä oli seurauksena sisäpoliittisia konflikteja ja työväenliikettä vastaan singottuja epäisänmaallisuus-syytöksiä.

Patrioottisesti asennoituneiden nuorsuomalaisten näkökulmasta työväenpuolueen julistautuminen porvarillisesti tulkitun ”perustuslaillisen kehityksen” kannalle olisi kuitenkin ollut tärkeää: ”Tänä aikana olisi kuitenkin ollut tällainen lausunto paikallaan, aikana, jolloin työväen liikettä epäluulolla seurataan.” Nyt Työmiehen ”moitittava kanta isänmaan suurissa kysymyksissä” oli Wuoksi-lehden mielestä katkeroittanut monen sivistyneen mielen, ja ”moni harras työväen ystävä kylmeni”. Omassa ideologiassaan lehti yhdisti isänmaallisuuden perustuslakien kyseenalaistettamattomaan itseisarvoon. Se muistutti ”epäisänmaallisuuden saastasta”, jota Turunkin kokouksessa oli kylvetty:

”Muutamat puhujat olivat sitä mieltä, ettei perustuslait suojele työväestöä, vaan yläluokkaa ja ettei siis tarvitse perustuslakia pyhänä pitää, kun se ei ole sopusoinnussa työväen etujen kanssa ja kun se jättää työmiehen ulkopuolelle lain turvaa. Tähän suuntaan lausuttiin kokouksessa ja tähän suuntaan on ennenkin saarnattu työväen julkisessa äänitorvessa. Ihmeelliset ovat ne työväen edut, jotka muutamat asettavat yläpuolelle isänmaan yhteisten etujen. Sortu koot siis perustuslait, langetkoon maahan ne kansamme itsenäisyyden kulmakivet, vähät siitä, epä se työväkeen mitä kuulu! Kummallisia mielipiteitä.”²²⁵

Nuorsuomalaisten häätäminen työväenjärjestöistä ja perustetun työväenpuolueen sisäpoliittisesti kriittinen ja luokkakantainen asenne Venäjän-suhteiden kriisivaiheessa eivät kuitenkaan muuttaneet nuorsuomalaisten suhtautumista ääniasteikkojen poistamiskysymyksessä. Muutos tapahtui vain siinä, miten asteikkojen poistaminen perusteltiin Venäjän-poliittisen kriisin vahvistamalle ja työväenpuo-

²²⁴ Työmies 2.3.1899 ”Kirjeitä”.

²²⁵ Wuoksi 3.8.1899 ”Työväen kokouksen johdosta”.

luen perustamisen kiristämälle konservatiiviselle mielipiteelle. Nuorsuomalainen lehdistö saattoi samanaikaisesti kritisoida Turun kokousta ja vaatia yhtäläistä äänioikeutta. Nuorsuomalaisessa mielipiteessä ääniasteikkojen poistaminen oli osa nimenomaan Venäjän-poliittisen kriisivaiheen vaatimaa aktiivista sisäpolitiikkaa kotimaisen puolustusrintaman vahvistamiseksi, koska venäläiseltä taholta oli syytetty, ”jotta Suomen herrat sortawat työväkeä ja talonpoikia”. Tämä ase oli Wuoksen mukaan venäläisiltä ”tositeolla wäännettävä käsistä ja käkisalmelaiset tekewät sen osaltansa siten, että poistawat asteikon”.²²⁶

Ruotsinmielisten asenne äänioikeuden yhtäläistämishankkeisiin terävöityi työväenpuolueen Turun kokouksen seurauksena. Hufvudstadsbladet uskoi työväenpuolueen äänioikeusvaatimusten jälkeen entistenkin äänenrajoitusten kannattajien ryhtyvän pitämään ääniasteikkoja yhteiskunnallisen tasapainon välttämättöminä takeina. Äänioikeusreformin vastustus oli lehden arvion mukaan voimakkaampaa kuin koskaan. Syynä tähän lehti viittasi ajankohdan Venäjän-poliittiseen tilanteeseen: ”Åsikten att öfverflyttandet af ledningen i samhället från de mera bildade och i ekonomiskt hänseende åtminstone jämförelsevis oberoende folklagren till de okunnigaste och därför lättast missledda klasserna kunde bli mycket ödesdigert för vårt land har nämligen genom händelserna detta år alt mera stadgats.” Erityisen moitittavina Hufvudstadsbladet piti järjestäytyneen työväen äänioikeusolojen protestoinnin tarkoituksessa tekemiä vaalilakkopäätöksiä v. 1899 valtiopäivävaaleissa, koska ne murensivat säätyvaltiopäivien arvovaltaa ulospäin.²²⁷

4.8.2 Ensimmäinen yhtäläiselle vaalioikeudelle perustuva vaalijärjestys

Uusintäänestys elokuussa 1899 antoi Käkisalmessa päinvastaisen tuloksen kuin kolme vuotta aiemmin. Käkisalmelaiset suhtautuivat uuden asteikottoman vaalijärjestyksensä vahvistamiskysymykseen luottavaisesti, vaikka sen vastustajat olivat raastuvankokouksessa väittäneet sitä perustuslainvastaiseksi. Wuoksi arveli, ettei mikään ”estäne senaattia vahvistamasta säännöksi asteikkomuutta”.²²⁸

Nuorsuomalainen lehdistö tuki hanketta pontevasti. Uusi Savo arvioi Käkisalmen herättäneen ”tärkeän riitakapulan pohdittavaksi”. Oli selvítettävä äänenrajoituksen alaraja. ”Siinä kysymys, joka varmaan panee laintulkitsijan pään pyörälle.” Kysymys oli siitä, vaatiko VJ 12 § 4 momentin määräys äänien lukemisesta veroäyryjä myöten asteikottomuuden sijasta alimpana mahdollisena vähin-

²²⁶ Wuoksi 19.8.1899 ”Ääniasteikon poistamiskysymys Käkisalmessa”.

²²⁷ Hufvudstadsbladet 24.9.1899 ”Arbetarpartiets debyt”.

²²⁸ Wuoksi 22.8.1899 pk.

tään kahden äänen asteikkoa. Jos ääntenrajoitus ylipäättään voitiin perustaa johonkin lainkohtaan, se Uuden Savon mielestä mahdollisti ”rajoitusta tarkoittavan askeleen otettavaksi päähän asti eli yhteen ääneen”. ”Siihen meillä jo on senaatin ennakkopäätöksiä jos kuinka monta, että ääniasteikkoa saapi rajoittaa, ja tokkopa senaattikaan voinee vetää rajaa siihen, mihin asti tuo rajoitus saapi mennä.” Lehti piti ”järjettömänä” tilannetta, jossa raja voitaisiin laskea kahteen, mutta ei yhteen ääneen. ”Miksi ei yhteen, kun kerran kahteen?”²²⁹

Päivälehti puolestaan painotti kunnallisen ääntenrajoituspolitiikan tärkeyttä ylipäättään, kun äänioikeusratkaisut valtiopäivillä näyttivät viipyvän vuodesta toiseen. Lehti totesi, että perustuslaissa kunnallinen veronmaksu oli asetettu valtiollisen äänioikeuden perusehdoksi. Laintulkintaepäselvyyttä ei lehden mukaan ollut: ”VJ 12 § ei kiellä kuntaa määräämästä, että kukin saa äänestää ainoastaan yhden veroäyryn puolesta, sillä tuleehan siinäkin tapauksessa ääntenlaskun perustana olemaan veroäyrit, jos kohta samalla toteutuu toinen oikeudenmukaisempi periaate: yksi mies, yksi ääni.” Äänet voitiin siis katsoa luetuiksi veroäyriä myöten myös siinä tapauksessa, jossa määrätyn suuruisen verovelvollisuuden vastineeksi jokainen verovelvollinen saisi vain yhden äänen. Perustuslain edellyttämä ääniasteikko supistuisi äänioikeutetun ja äänioikeudettoman väliseksi eroksi. Silti veroäyrit ratkaisivat edelleen kuka sai äänestää, ja kuka ei. Perustuslain sanamuoto mahdollisesti tuli näin täytetyksi. Lehti kyllä myönsi, että perustuslainkohta äänten lukemisesta veroäyriä myöten oli mahdollista tulkita toisinkin, mutta tällöin äänimäärät oli luettava markalleen veroäyristä, ja tällainen rajattomien asteikkojen kannalla oleva tulkinta oli orgaanikäytännössä hylätty jo kauan sitten. Ääntenrajoituksella oli lehden mielestä mahdollista toteuttaa täysin yhtäläinenkin äänioikeus. Päivälehti piti Käkisalmea ”koekenttänä”, jossa voitiin hankkia kokemuksia yhtäläisestä äänioikeudesta ennen äänioikeuskysymyksen ratkaisemista maanlaajuisesti. Lehti piti luultavana, ettei päätös saanut aikaan Käkisalmissa ”minkäänlaista vallankumousta, vaan että samat kansalaisluokat, jotka siellä tähän asti ovat vaalit ratkaisseet, tulevat sen tästedeskin tekemään”. Samoin tulisi lehden vakuuttelun mukaan olemaan asianlaita useimmissa muissakin kaupungeissa.²³⁰

Vanhasuomalaisten Uusi Suometar oli Käkisalmen tapauksen saamasta uudesta käänteestä vaitelias. Lehti kieltäytyi arvioimasta käkisalmlaisten päätöksen ”järkevyyttä”, mutta alistui tapahtuneen edessä toteamaan lyhyesti: ”Ehkä on mahdollista, että hallitus nyt katsoo voivansa vahvistaa sellaisenkin vaalijärjestyksen, mikä ääniasteikon tykkänään poistaa.”²³¹

²²⁹ Kansan Lehti 5.10.1899, lainaus Uudesta Savosta.

²³⁰ Päivälehti 23.8.1899 ”Käkisalmlaisten päätöksen”; 25.8.1899 ”Kokemuksen vuoksi”.

²³¹ Uusi Suometar 27.8.1899 pk.

Myöskään itsenäistyneen työväenpuolueen lehdet eivät tapausta juurikaan kommentoineet. Puolue oli Turun kokouksessa kokenut radikalisoitumisvaiheen. Työväenliike vaati nyt paitsi yhtäläistä, myös yleistä äänioikeutta. Kunnallinen tie ei voinut tyydyttää tätä vaatimusta. Raastuvankokouspolitiikka muodostuisi pakostakin vain puolittaiseksi reformiksi, jonka kanssa työväenpuolueen vaalilakkopäätökset olivat ristiriidassa. Myös äänioikeusreformia ajavat keinot olivat Turun kokouksessa radikalisoituneet. Yleisen työlakon mahdollisuus painostuskeinona oli nostettu esiin.²³² Raastuvankokouspolitiikka oli tähän nähden maltillinen tie, koska se edellytti valtaapitävien suostumusta. Turun kokouksen päätökset ja ohjelma olivat ajaneet jo kunnallisen tien ohi.

Svekomaanien Hufvudstadsbladet palasi Käkisalmen uuden päätöksen jälkeen vuoden 1885 *plenum plenorumiin* ja niihin ”painaviin huomautuksiin”, joita tuolloin oli tehty sittemmin tavanomaisoikeudellisen vahvistuksen saanutta tulkintaa (”häfdvunnen tolkning”) vastaan. R. A. Wreden tuolloin ”såsom ett slags ’rödt spöke’” varoittama kehityslinja oli nyt huolestuttavalla tavalla toteutumassa. Lehti muistutti sanamuodon mukaisesta tulkinnasta, jonka mukaan vaalijärjestykseltä saatettiin edellyttää hallituksen vahvistusta, vaikka se ei voisi-kaan sisältää määräyksiä äänenrajoituksesta. Tämä saattoi lehden mukaan hyvinkin olla ollut myös lainsäätäjän tarkoitus. Lehden mukaan lain kategorinen vaatimus äänen lukemisesta veroäyryjä myöten tarkoitti, että äänenlaskun täytyi olla ainakin jossakin suhteessa veroäyryihin. Sellaista suhdetta ei ollut olemassa, jos jokaisella vaalioikeutetulla oli vain yksi ääni. Siksi senaatin oli evättävä vahvistuksensa käkisalmelaisten vaalijärjestykseltä.²³³

Nya Pressen seurasi Hufvudstadsbladetin linjoja. Senaatti oli lehden mukaan itse rohkaisseut radikaaleja vaatimuksia vahvistaessaan 10 äänen asteikkoja. Nyt oli tarkkailtava, venytettäisiinkö äänenrajoitus-tulkintaa *in absurdum*. Lehti viittasi senaatin käytännölle päinvastaiseen tulkintaan ja arveli, ettei orgaanikäytännökään vielä ollut todistanut, etteikö päinvastainen tulkinta sittenkin voisi olla oikeampi. Missään tapauksessa senaatti ei voisi vahvistaa tätä laitonta vaalijärjестystä, jossa ääniä ei enää lasketa veroäyryjä myöten. Sen sijaan lehti ehdotti, että käkisalmelaiset hyväksyisivät uuden kahden äänen asteikon, jonka senaatti saattaisi vahvistaa. Tähän ”syrijkyläläisten radikalismi” saisi tyytyä.²³⁴

Käkisalmenlaisten yhtäläiselle äänioikeudelle perustuva vaalijärjestys ei koskaan päässyt senaattiin asti. Viipurin läänin kuvernööri kieltäytyi lähettämästä edelleen perustuslain vastaisena pitämäänsä vaalijärjестystä.²³⁵

²³² Kolmannen työväenyhdistysten edustajakokouksen ptk. 17.–20.7.1899, 64–73.

²³³ Hufvudstadsbladet 26.9.1899 pk.

²³⁴ Nya Pressen 27.9.1899 pk.

²³⁵ Jutikkala 1974, 89; Nordenstreng 1923, 89.

4.8.3 Suuresta adressista kutsuntalakkoihin – kansa vs. säädty

Helmikuun manifestista alkanut Venäjän-suhteiden kriisi kokosi aluksi sivistyneistön puolustamaan voimassa ollutta oikeusjärjestystä. Lainsäädännölliset reformihankkeet jäivät politiikan päiväjärjestyksen ulkopuolelle. Keisarille koottu suuri adressi manifestin peruuttamiseksi edusti alullepanijoittensa ideologisessa ajattelussa enemmän jatkuvuutta kuin muutosta, eikä adressin toimeenpano sellaisenaan ennakoanut poliittisen eliitin myötämielisyyttä äänioikeusreformiin.²³⁶ Helmikuun manifestin jälkeisessä tilanteessa adressihankkeen luonnollinen tarkoitus oli puolustaa ja vahvistaa voimassaollutta oikeusjärjestystä, eikä herättää kansalaisissa epäilyksiä sen legitimitetistä. Vaikka kevään 1899 tunnuslauseena kuului toiveikas ”kansa itse lähtee keisarin puheille”, ei adressin puuhamiesten tarkoituksena ollut väheksyä säätyvaltiopäivien valtiollista merkitystä tai esittää edes välillistä kritiikkiä sen luonteesta kansaa edustavana laitoksena. Adressiin ei liitetty symboliikkaa vallansiirrosta säädyltä kansalle, vaan adressin mukaan jokaisen Suomen kansalaisen tuli siinä yhtyä ”todeksi todistamaan sen, mitä valtiosäädty ovat tahtoneet ilmituoda”. Kansa kohotti siinä äänensä ”vahvistaakseen edusmiestensä ääntä ja puolustaakseen eduskuntansa oikeutta”.²³⁷

Venäjän-poliittinen tilanne puhui koko painollaan sisäpoliittisia reformivaatimuksia vastaan. Päivälehti viittasikin näihin ”yleisiin syihin”, jotka olivat aiheuttaneet sen, että ”kaikki ne vanhoilliset ainekset, jotka tyytyväisinä nauttivat olojen ennallaan pysymisestä, saavat sen rauhassa tehdä”. Äänioikeusasian pysähtyneisyyteen oli lehden mukaan vaikuttanut lisäksi se, että 10 äänen maksimin vaatimus, jota ”oli ajettu opportunistisesti eikä puhtaan periaatteen kannalta vaikutti perin jäähdyttävästi ja tympäisevästi niihin laajoihin kansankerroksiin, joilla enin on syytä ja oikeutta korjausta vaatia”.²³⁸

Sisäpoliittinen pysähtyneisyys näkyi hyvin esimerkiksi siinä, että järjestäytynyt työväestö ei saanut ketään valtiopäiväedustajaa vuoden 1900 valtiopäiviltä tekemään puolestaan anomusehdotusta yleisestä äänioikeudesta, työpäivän lyhentämisestä tai kieltolaista. Protestiksi Helsingin työväenyhdistys kääntyi pikaisen valtiopäiväesityksen toivossa näistä kysymyksistä suoraan hallitsijan puoleen ohi kotimaisen senaatin. Ajankohdan Venäjän-poliittisessa tilanteessa ”Pietarin tien” valitseminen koettiin porvarillisessa mielipiteessä erityisen ras-kauttavana.²³⁹

Työväenpuolue jäi äänioikeusvaatimuksineen tässä sisä- ja Venäjän-poliittisessa tilanteessa täysin eristyksiin, mitä kuvaa se, että Turun kokouksessa vii-

²³⁶ Vrt. Paasivirta 1978, 329.

²³⁷ Adressista ja adressitekstistä ks. Zilliacus 1901, 25, 125–128.

²³⁸ Päivälehti 11.4.1901 ”Vanhoillisuuden voittoja”.

²³⁹ Wuoksi 8.3.1900 ”Eräs hyljättävä tie”.

meisenä mahdollisuutena mainittu työlakko määriteltiin Viipurin puoluekokouksessa 1901 tärkeimmäksi keinoksi äänioikeusasian ajamiseksi. Turussa vielä tärkeää osaa esittäneestä joukkoanomuksesta valtiopäiville ei enää Viipurissa keskusteltu; puolue ei uskonut valtiopäivien vievän asiaa eteenpäin.²⁴⁰

Keisari allekirjoitti heinäkuussa 1901 Suomen säätyjen vuonna 1899 antamasta vastauksesta poikkeavan ja Venäjän sotalaitoksen kanssa yhdenmukaistetun asevelvollisuuslain. Tätä ennen ei kukaan hallitsijoista ollut tehnyt säätyläisiin yksipuolista muutosta ennen sen vahvistamista.²⁴¹ Laittomaksi katsottu asevelvollisuuslaki antoi Suomen poliittiselle eliitille aiheen uudenlaisiin sisä- ja Venäjän-poliittisiin arvioihin.

Reaktio Suomessa sai aluksi samoja muotoja kuin helmikuun manifestin yhteydessä kaksi vuotta aiemmin. Keisarille koottiin jälleen kansanadressi, mutta kysymys ei ollut enää suuren adressin sanoin alamaisestä anomuksesta, ”että Majesteetti suvaitsi kuulla sanojamme”, vaan asevelvollisuusadressista puhuttiin Suomen kansan ”protestina laittomia asevelvollisuuskäskyjä vastaan”. Tapahtuneen perustuslain rikkomuksen ennustettiin adressitekstissä järkyttävän ”luottamuksen sidettä hallitsijan ja kansan välillä”.²⁴²

”Asevelvollisuuskäskyjä” mitätöimään organisoitujen kutsuntalakkojen onnistumiselle oli tärkeää työväestön tuki. ”Perustuslaillisiksi” yhtyneet ruotsalaiset ja nuorsuomalaiset poliitikot muodostivat tätä varten toimintaorganisaation, kagaalin, jonka asiamiesverkosto piti yllä yhteyksiä maakuntien välillä. *Kujala* on voinut osoittaa sosialistien osallisuutta kagaaliorganisaatiossa ja kutsuntalakkoagitaatiossa kaikissa suurimmissa kaupungeissa.²⁴³

Kutsuntalakot ulottivat Venäjän-poliittisen menettelytapaproblematiikan poliittista eliittiä ja byrokratiaa laajempiin yhteiskuntaryhmiin. Niiden merkitys oli siinä, että senaatti, säädyt ja virkamieskunta olivat menettämässä yksinoikeuttaan maan tulevaisuuden kannalta tärkeisiin poliittisiin päätöksiin. Kutsuntalakkojen kautta toimintavapaus ja moraalinen vastuu maan tulevaisuudesta siirtyivät asevelvollisuusikäisille kansalaisille näiden yhteiskunnalliseen asemaan katsomatta. Yksittäisellä kansalaisella oli vielä mahdollisuus vastarintatoimintaan, kun valtionorgaaneilta sellaisen mahdollisuus oli riistetty tai kun ne myöntövyyspoliittisista syistä olivat osoittautuneet siihen haluttomiksi. Asevelvollisuuslakkojen organisointi sosialistien tuella työnsi siis terävämmin esiin ideaa täyteen poliittiseen yhdenvertaisuuteen perustuvasta kansalaisyhteiskunnasta kuin suuri adressi, josta sosialistit olivat jättäytyneet pois.

²⁴⁰ Soikkanen 1975, 48.

²⁴¹ Jussila 1979, 34.

²⁴² Rasilainen 1986, 50.

²⁴³ Kujala 1978, 133–147.

Venäjän-poliittinen tilanne kääntyi siksi vähitellen sisäpoliittisille reformeille myönteisemmäksi. Nuorsuomalaiset näkivät selvästi, miten äänioikeusreformi voisi kohentaa valtiopäivien auktoriteettia Venäjälle päin. Ruotsalaiseen puolueeseen muodostunut nuoruusruotsalainen oppositio oli kutsuntalakkokokemustensa pohjalta valmis laajentamaan ja yhtäläistämään äänioikeutta työväestön eduksi. Samansuuntaisen murroksen enteet näkyivät äänioikeuskysymyksessä myös vanhasuomalaisessa puolueessa. J. R. Danielson arvioi v. 1901 lopulla suomalaisen puolueen 10 äänen kannan liian varovaiseksi ja periaatteellisesti vääräksi: ”Koko harrastus ääniolojen parantamiseksi on monen silmissä alkanut näyttää pikkumaiselta puoluetempulta, joka ilman aatteellisempaa sisällystä ei muuta tarkoita kuin vastapuolueen kukistamista.” Danielson kannatti ääniasteikon poistamista ja yhtäläistä äänioikeutta, mutta ei nähnyt syytä sensuksesta luopumiseen.²⁴⁴

Keväällä 1902 julkisuuteen tuli senaatissa valmisteilla ollut esitys vaalioikeuden järjestämisestä belgialaiseen malliin ns. sivistysasteikon kannalle. Porvaris- ja talonpoikaissäätystä koskevassa ehdotuksessa sensus oli porvarissäädystä 800 mk:n vuositulo ja talonpoikaissäädystä 500 mk. Vaalioikeutta vailla olisivat edelleen olleet naiset, palkolliset ja sotaväen miehistö. Jokaisella vaalioikeutetulla olisi yksi ääni, mutta iän, perheellisuuden ja koulusivistyksen nojalla olisi mahdollisuus kolmeen lisä-ääneen. Vaikka senaatin esitys ei täyttänyt nuorsuomalaisen yhtäläiselle äänioikeudelle perustuvia vaatimuksia, se herätti näissä toiveen kompromissin rakentamisesta vanhasuomalaisen ja ruotsalaisten välille. Päivälehdien mukaan ruotsalaisenkin puolueen keskuudessa oli ”ilmennyt selviä oireita taipuvaisuudesta pitemmällekin meneviin reformeihin ja useat puolueen äänenkannattajat ovat pääasiallisesti hyväksyen arvostelleet tehtyä ehdotusta”. Työväenpuolue oli ainoa poliittinen ryhmä, joka suoralta kädeltä hylkäsi senaatin esityksen.²⁴⁵

4.8.4 Maanlaajuinen ääntenrajoitusliike työväenpuolueen aloitteesta

Työväenpuolueessa senaatin ehdotukseen suhtauduttiin kriittisesti, eikä valtiopäivien reformialttiuteen ylipäätään luotettu.²⁴⁶ Toisaalta puolueessa esiintyi halua koetella kutsuntalakkokojen nostattaman solidaarisuusaallon voimakkuutta. Puolueen toimeenpaneva valiokunta päätti kesällä 1902 kehottaa maan työväenyhdistyksiä anomaan kotikaupunkiansa maistraateilta raastuvankokouksia kool-

²⁴⁴ Päivälehti 17.11.1901 pk.; Mörne 1902, 9–11; Danielson 1901, 74–77.

²⁴⁵ Päivälehti 7.3.1902 ”Sivistysasteikot ja yhtäläinen äänioikeus”; 20.9.1902 ”Äänioikeuskysymys nykyisellä asteellaan”.

²⁴⁶ Työmies 4.6.1902 ”Mille kannalle”.

le joko poistamaan ääniasteikot kokonaan tai alentamaan ne alimpaan mahdolliseen.²⁴⁷ Työväenpuolueen yllättävää käännettä raastuvankokouspolitiikan tielle selittää todennäköisesti se, että onnistuessaan maanlaajuinen ääniasteikkojen poistamishanke saattaisi osoittautua hyödylliseksi painostuskeinoksi myöhemmin säädännäistä tietä mahdollisesti tapahtuvia varallisuus- tai sivistysasteikkojen palauttamisyrityksiä vastaan. Lainsäätäjä oli näin määrää asettaa kaupungeissa tapahtuneen tosiasian eteen. Kansalaisyhteiskunta saattoi näin organisoidua autonomisesti poliittisen tasa-arvoisuuden kannalle ennen valtiollisia sääntelytoimenpiteitä.

Hanke alkoikin onnistuneesti, kun Savonlinnan työväenyhdistys sai kaupungin raastuvankokouksessa aikaan päätöksen ääniasteikon poistamisesta kokonaisuudessaan. Työväenlehdet toivoivat päätöksen päätyvän vaikeuksista ja viivyttyksestä ”korkeimpaan paikkaan” ennakkotapauksen aikaansaamiseksi.²⁴⁸

Hallituspuolueen Uusi Suometar suhtautui tähän uusimpaan raastuvankokouspolitiikan kierrokseen Käkisalmen tapauksen tapaan penseästi. Lehdessä epäiltiin Savonlinnan mahdollisuuksia saada asteikottomalle vaalijärjestykselleen vahvistusta, koska perustuslaki lehden tulkinnan mukaan edellytti jonkinlaista asteikkoa. Asteikon alentaminen kahteen ääneen olisi mahdollisuuksien takaraja. Lehti torjui ylipäätään raastuvankokouspolitiikan reformistrategiana viittaamalla senaatin valmistamaan esitykseen: ”nyt ei ole syytä ryhtyä muutosten hankkimiseen, joilla tulisi olemaan vain lyhytaikainen merkitys”.²⁴⁹

Nuorsuomalaiset suhtautuivat ääniasteikkojen poistamiseen raastuvankokouksissa edelleen myönteisesti. Pelkästään positiivista olisi Päivälehdessä miehestä ollut, jos näin kaupunkien omien toimenpiteiden kautta myös valtiopäiväesitys saataisiin edistyksellisemmälle kannalle.²⁵⁰

Kutsuntalakkojen aiheuttama uusi sisäpoliittinen ilmapiiri näkyi hyvin, kun Hufvudstadsbladet yllättäen ryhtyi arvioimaan sosialistien politiikkaa sovinnollisessa hengessä. Lehden mukaan sosialisteja ei voinut enää pitää vallankumouksellisenä puolueena, koska se pyrki poliittiseen vaikutusvaltaan rauhanomaisin keinoin kuten ääniasteikon poistamisella ja yhtäläisen ääänioikeuden toteuttamisella. Lehden kanta ääntenrajoitukseen oli täydellisesti muuttunut. Sosialidemokraattien raastuvankokouspolitiikkaa lehti kommentoi: ”För så vidt dessa sträfanden afse nedsättning af röstskalan kunna de icke betraktas såsom annat än en laglig yttring af politiskt själfmedvetande och är däremot ingenting att invända.” Viimein ruotsinmielistenkin taholta oli siis annettu tunnustus ääntenrajoituksen

²⁴⁷ Arbetaren 26.7.1902 ”Rösträttsfrågans lösning på kommunal väg”.

²⁴⁸ Työmies 18.9.1902 ”Ensi askel”; Arbetaren 20.9.1902 ”Det första steget”.

²⁴⁹ Uusi Suometar 21.9.1902 ”Kirje Helsingistä”.

²⁵⁰ Päivälehti 20.9.1902 ”Äääniokeuskysymys nykyisellä asteellaan”.

laillisuudelle. Sen sijaan sosialistien pyrkimystä poistaa ääniasteikot kokonaisuudessaan lehti ei hyväksynyt. Hufvudstadsbladet ja Uusi Suometar olivat nyt aivan samoilla linjoilla katsoessaan, että VJ:n maininta ääntenlaskemisesta veroäyriä myöten edellytti äänenrajoituksen mahdollisuudesta huolimatta jonkinlaisen asteikon säilyttämistä.

Asteikon poistamisvaatimusta Hufvudstadsbladet piti perustuslain vastaisena. Siksi sosialistien aikomukset tässä asiassa kääntyivät lehden mielestä lopulta heidän omia tarkoituksiaan vastaan, koska kansainvälinen sosialidemokratia oli vain laillisten menettelytapojen kannalla. Lehti haki laillisuus-argumenttiinsa poliittista voimaa Venäjän-suhteiden tilanteesta, mikä johti ruotsinmielisille tyyppilliseen laillisuuskonservatismiin: ”Under nuvarande förhållanden utgör sålunda ett yrkande på röstskalan upphävande och tillerkännande af lika rösträtt åt hvarje valberättigad i själfva värdet ett yrkande på åsidosättande af grundlagens stadgande i ämnet. Och ett sådant yrkande bör af intet parti i Finland framställas.”²⁵¹

Työväenpuolueessa aiheuttivat epäröintiä toisaalta puolueohjelman vaatimus yhtäläisestä äänioikeudesta ja toisaalta valtuutetuista taholta tulleet vakuutukset asteikkojen poistamisen mahdottomuudesta. Turun ja Tampereen työväenyhdistykset edustivat reaalipoliittista kantaa tarkentaessaan asteikon alentamisvaatimustaan kahden äänen maksimiin. Arbetaren-lehden mielestä tämänkaltaiset kompromissihalukkuus ja valmius tinkiä puolueohjelmasta osoittivat, että työväenpuolueesta kyllä löytyi ymmärrystä ”entisaikojen määräyksille”, jotka ehkä vaativat asteikon säilyttämistä, ”jollei muuten niin näön vuoksi”.²⁵²

Nuorsuomalaiset pitivät kuitenkin Päivälehdessä palstoilla kiinni asteikon poistamistulkinnastaan. Lakitieteen tohtori H. Renvall kirjoitti äänenrajoituksen olleen vuosikymmeniä riidanalainen, mutta tulleen ratkaistuksi pitkäaikaisen ja kaikkien jo tunnustaman lainsoveltamisen kautta. ”Siten voimmekin, luultavasti ilman että kenenkään juriidinen omatunto tulisi loukatuksi, laskeutua aina kahteen ääneen.” Yhden äänen perusteluksi Renvall toi esiin reaalisia argumentteja. Kahteen ääneen pysähtyminen esim. kaupungissa, jossa veroäyrinperuste oli 200 mk, merkitsisi sitä, että 400 mk:n vuositulolla saisi yhden äänen ja jokainen, jolla oli yli 600 mk tuloja, saisi kaksi ääntä. Renvallin mielestä kukaan ei ”voisi vakavasti väittää, että tuollaista luokittelua mitkään järkisyyt tukisivat”. Reaalisen argumentoinnin Renvall yhdisti raastuvankokousten toimivaltaproblematiikkaan. Raastuvankokousten toimivalta rajoittaa ääniasteikkoa oli jo voitettu kanta. Periaate, että jokaisen äänestäjän vaikutusvalta oli määrättävä hänen veronmaksukykinsä mukaan, oli muutettavissa raastuvankokouksen päätöksin. Tästä

²⁵¹ Hufvudstadsbladet 24.9.1902 ”Kan röstskalan afskaffas utan grundlagsändring?”

²⁵² Arbetaren 27.9.1902 ”Röstskalan afskaffande”.

periaatteesta ei voinut olla enää kysymys: ”siinä, että kaikki ne, joilla on 600 mk:n tulot, saisivat kaksi kertaa niin suuren vallan kuin ne, jotka suorittavat veroa 400 mk:sta, mutta että 600 mk:sta saakka ylöspäin suurempi vero ei tuota suurempaa äänilukua. Periaatetta siinä ei ole rahtuakaan, mutta sitä enemmän hengetöntä saivartelua.” Laki ei Renvallin mukaan missään lausunut, että äänias-teikko oli säilytettävä. Päinvastoin organikäytännössä oli muodostunut sään-nöksi raastuvankokouksen toimivalta säännellä ääniasteikkoja rajoituksetta. Poikkeuksia toimivallan pääsäännöstä oli tulkittava suppeasti: ”Yleisesti tun-nustettu sääntö on, että Raastuvankokous on oikeutettu hankkimaan Keisarin ja Suuriruhtinaan vahvistuksen ääniasteikon rajoittamiselle; jos yhteen ääneen ale-neminen on säännöstä poikkeus, on se sitovilla syillä todistettava.”²⁵³

Toisin kuin Turun ja Tampereen työväenyhdistykset, pääkaupungin ”Työ-mies” pysyi yhtäläisen äänioikeuden kannalla: ”Puolueohjelmasta ei ole mitään tinkimistä työväen puolelta. Tinkimisestä kyllä muut pitävät huolen.” Nuorsuo-malaiseen perustuslaintulkintaan nojautuen ”laillisuus” kuitenkin näytti nyt tu-kevan työväenluokan tavoitteita. Seuraavankaltainen laillisuusargumentointi oli luokkakantaisen ”Työmiehen” palstoilla poikkeuksellista: ”Siten näyttää laki suoranaisesti olevan puolellamme. Näin ollen ei mikään saisi estää meitä yhä suuremmalla vauhdilla ja itsetietoisuudella ajamasta ääniasteikon kokonaan poistamista ja käymästä tällä alalla lopullista päämääräämme kohti, vaikkakin vaan ensin nykyisen lain määräämällä tavalla.” Lehdessä kirjoittaneen A. Huotarin perustuslaintulkinta raastuvankokousten toimivallasta oli renvalli-lainen: ”Laki ei millään tavalla sido vaalin tapaa ja järjestystä, siis myöskin äänestys-oikeuden muuttamista johonkin määrättyyn suuntaan tai asteeseen. Päinvastoin on sen mukaan täysi valta menetellä asian suhteen raastuvankokouk-sien päättämällä tavalla.”²⁵⁴

4.8.5 Raastuvankokouspolitiikan takaisku – Helsingin raastuvankokous torjuu kahden äänen asteikon

Hufvudstadsbladet kääntyi syksyllä 1902 takaisin raastuvankokouspolitiikkaa vastaan. Lehti muistutti wredeläisestä tulkinnasta, ettei ääntenlaskun sääntely kuulunut raastuvankokousten toimivaltaan. Tulkinta ei ollut lehden mielestä me-nettänyt pätevyyttään.²⁵⁵ Työväenpuolueen samana vuonna käynnistämä raastu-vankokouspolitiikkakierros aiheutti lehdessä epärointiä ja vastustusta, koska raastuvankokouspolitiikka työväenpuolueen aloittamalla tavalla suuntautui suo-raan ruotsalaisen puolueen valta-asemaa ja olemassaoloa vastaan. Hufvudstads-

²⁵³ Päivälehti 26.9.1902 ”Raastuvankokoukset ja Valtiopäiväjärjestyksen 12 §”.

²⁵⁴ Työmies 18.11.1902 ”Ääniasteikon poistamisesta”.

²⁵⁵ Hufvudstadsbladet 27.11.1902 ”Ännu en gång i frågan om rådhustämmor”.

bladetin mukaan äänioikeuskysymys ei ollut enää pelkästään oikeuskysymys, vaan myös valtakysymys. Argumentit raastuvankokouspolitiikkaa vastaan perustuivat Hufvudstadsbladetissa paitsi laillisuus- myös tarkoituksenmukaisuusnäkökohtiin. Lehti ei pitänyt tarkoituksenmukaisena reformoida raastuvankousten päätöksiin yksinomaan porvarissäädyn kokoonpanoa ja jättää muut aatelettomat säädyn – erityisesti talonpoikaissäätö – entiselleen. Hufvudstadsbladet pelkäsi laajamittaisen raastuvankokouspolitiikan jarruttavan säädännällisen reformin toimeenpanoa muissa säädöissä. Lehti ei myöskään pitänyt hyväksyttävänä pyrkimystä lieventää varallisuusasteikkojen tehokkuutta väliaikaisesti, kun senaatti oli valmistelemassa niiden korvaamista sivistysasteikolla. Mielenkiintoisin Hufvudstadsbladetin huomatus työväen puolueen aloittamaa raastuvankousliikettä vastaan oli se, ettei sillä lehden mielestä ollut yleisen mielipiteen tukea takanaan. Lehden mukaan niissä äänioikeutettujen kokouksissa, joissa raastuvankousten koollekutsumisesta oli päätetty, ei ollut ollut kovinkaan runsasta osanottoa. Läsnäolleet olivat olleet lähinnä vain työväenpuolueen edustajia. ”De kunna således ej vittna om opinionen i allmänhet.”²⁵⁶

Loppuvuodesta 1902 Helsinkiin perustettiin uusi liberaalinen nuorruotsalainen lehti – Helsingfors-Posten. Vaikka lehti asettui tukemaan säädännäistä äänioikeusreformia, se liberalismistaan huolimatta oli raastuvankokouspolitiikan suhteen samalla kannalla kuin Hufvudstadsbladet. Argumentit eivät kuitenkaan olleet suunnattu täsmällisesti äänenrajoitusta vastaan, vaan ne olivat yleisluontoisesti formuloituja hyökkäyksiä raastuvankokouspolitiikkaa vastaan yhteiskunnallisen muutoksen strategiana. Lehti ei pitänyt perustuslaillisena äänioikeusolojen uudistamista yksittäisten kaupunkien raastuvankokouksissa, koska tehtävä kuului valtiopäiville. Lehden argumentointi oli hyvä esimerkki ruotsalaisesta puolueesta luodusta myyttisestä käsityksestä laillisuuskonservatismiin edustajana maassa:

”Partiet har aldrig, där det gällt uppfattningen af rätt eller orätt, frångått sin ärliga öfvertygelse för att afpassa sin åsikt i enlighet med det för stunden opportuna. Det har därför varit klart från första stund, att rådhusstämmopolitiken – för att använda ett redan häfdvunnet slagord – icke skulle vinna det svenska partiets godkännande. Mot den mäktiga opinion, som med våld velat framtinga ett afgörande, har partiet kunnat ställa sin orubbade uppfattning af det lagstridiga uti rösträttsspörmålets lösning på denna väg. Den opartiske granskaren skall förvisso en dag medgifva, att det svenska partiet haft full rätt att intaga denna ståndpunkt, rätt ej blott juridiskt, utan äfven historiskt. Ty lagligheten har alltid utgjort den hörnsten, hvarpå partiet sökt att bygga sin politik.”²⁵⁷

²⁵⁶ Hufvudstadsbladet 16.11.1902 ”Rådhusstämmorna och rösträttsfrågan”.

²⁵⁷ Helsingfors-Posten 4.1.1903 ”Vid skiljovägen”; Barck 1953, 300–302.

Päivälehti ei hyväksynyt ruotsalaislehtien argumentteja. Päivälehden mielestä osittainen reformi porvarissäädystä ei voinut olla ristiriidassa äänioikeusolojen kokonaisreformin kanssa. Päivälehden mielestä ruotsalainen mielipide oli unoh-
tanut raastuvankokouspolitiikan tarkoituksen. ”Sillä tässä on tehty varakkaam-
mille kansanluokille kysymys, tahtovatko he todellisuudessa eikä vain sanoissa
osottaa olevansa valmiit suomaan alemmille kansankerroksille sananvaltaa
maan yleisissä asioissa ja sen kautta täyttämään sen juovan, joka näitä kansan-
kerroksia on erottanut.” Päivälehti kummeksui v. 1902 keväästä syksyyn tapah-
tunutta äänioikeusreformialttiuden nopeaa hupenemista: ”Kun tämä tuuma vii-
me keväänä virkosi, tapahtui se sen yleisen ja kaikilla tahoilla huomatuksen kään-
teen johdosta kansanvaltaisen vaalireformin puolelle, joka silloin oli niin virkeä
ja näytti osottavan todellista mielipiteitten muutosta.” Jos nyt Hufvudstadsbladen-
in ja Helsingfors Postenin mielipiteet ”johtavat siihen, että raastuvankokouksis-
sa äänestetään kumoon anomukset ääniasteikon alentamisesta, niin täytyy olet-
taa tuon kauniin innostuksen olleen jotenkin juurettoman”.²⁵⁸

Ruotsalaisten laillisuuskonservatismi ja kielteinen suhtautuminen raastuvan-
kokouspolitiikkaan aiheuttivat säröjä perustuslaillisten Venäjän-poliittisessa yh-
teisrintamassa. Ruotsalaiset pitivät kiinni laillisuusperiaatteesta, kun nuorsuo-
malaiset lähestyivät suostumusperiaatetta, tai ainakin pyrkivät raastuvankokous-
politiikan kautta antamaan laillisuusperiaatteelle suostumusperiaatteen mukaista
sisältöä. G. Landtman muistelee juuri tässä vallinnan eroavuuden kahden kan-
sanosan välillä: ”(d)et ungfinska partiet visade tendens att skilja sig från de
svensksinnade och från den gemensamma konstitutionella ståndpunkten, och
dess hållning i rösträttsfrågan ädgalade, huru mycket mindre man på finskt håll
i jämförelse med den svenska åskådningen var genomträngd av vördnad för
rättsordningens helgd. Här låg en väsentlig skillnad mellan de båda folkelemen-
ten.”²⁵⁹

Helsingissä tehtiin loppuvuodesta anomus, joka olisi tarkoittanut äänioikeu-
den täydellistä yhtäläistämistä kaupungin porvarissäädyn valtiopäivävaalissa.
Pääkaupungin maistraatti kuitenkin kieltäytyi kutsumasta koolle raastuvanko-
kousta, jossa käsiteltäisiin yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvaa vaalijärjestystä,
koska VJ 12 §:ssä maistraatin mukaan ”edellytetään ääniasteikkoa”. Anomuksen
laatineet nuorsuomalaiset ja työväenjärjestöjen edustajat protestoivat jyrkästi
maistraatin tulkintaa ja menettelyä vastaan. Myös Uusi Suometar yhtyi käsityk-
seen, että vaalin tapaan ja järjestykseen liittyvät asiat kuuluivat kiistatta raastu-
vankokouksen toimivaltaan. Asetelma oli sama kuin Tampereen jutussa 1880-
luvun alussa. Maistraatin arvostelijat pitivät sen toimintaa virkavelvollisuuksien

²⁵⁸ Päivälehti 23.11.1902 ”Äänioikeusasia ja raastuvankokoukset”.

²⁵⁹ Landtman 1940, 406.

vastaisena. Toimeenpanevan viranomaisen tehtävänä oli valmistella kaikki asiat, jotka raastuvankokokouksella oli oikeus ottaa päätettäväkseen: ”Jos vaalioikeutetut ovat raastuvankokokouksessa tehneet päätöksen, joka on ristiriidassa VJ:n kanssa, niin semmoisen päätöksen purkaa ainoastaan hallitsija itse, eikä kukaan muu.”

Nuorsuomalaisten ehdotuksesta maistraatin aloittamaan jarrutukseen ei vastattu aikaa vievällä hallinnollisella valituksella, vaikka Tampere muodosti ennakkotapauksen, jonka mukaan maistraatilla ei ollut tämänkaltaista toimivaltaa perustuslain tulkittamiseen. Koska lisäksi vahvistuksen saaminen kokonaan asteikottomalle vaalijärjestykselle ajateltiin epävarmaksi, niin tyydyttiin laatimaan uusi anomus, jossa ääniasteikon alentamista vaadittiin kahden äänen maksimiin. Anomustekstissä kuitenkin mielenosoituksellisesti painotettiin, että ”VJ:n säännös oikein käsitettynä” salli varallisuusasteikon poistamisen. Allekirjoittajien joukossa oli mm. lakitieteen tohtori K. J. Ståhlberg.²⁶⁰

Pääkaupungin poliittisessa julkisuudessa odotettiin jännittyneinä ratkaisevaa raastuvankokousta kahden äänen asteikosta toukokuussa 1903. Työväenpuolueen äänenkannattaja Arbetaren ei uskonut ruotsalaisen puolueen valmiuteen luopua valta-asemistaan, mutta koska anottu uusi vaalijärjestys oli lehden mukaan VJ:n mukainen, tulisivat mielipiteet kokouksessa käymään terävinä toisiaan vastaan. Vanhasuomalaisten Uusi Suometar ei ollut täysin tyytyväinen työväenpuolueen aloittaman raastuvankokouspolitiikan vaiheisiin: ”Walitettavasti ei puheina olewan hyvän hankkeen ajamisessa ole tarpeellista malttia noudatettu.” Lehti piti varmana, etteivät asteikottomat vaalijärjestykset saisi vahvistusta, ”ja sangen epätietoista on, katsooko hallitus, valtiopäiväjärjestystä noudattaen, voivansa vahvistaa niitäkään vaalijärjestyksiä, joissa ääniasteikko on rajoitettu kahteen, yhden ainoan veroäyryn erottamaan asteeseen”. Helsingin tapauksessa lehti oli valmis alentamaan voimassa ollutta 25 äänen maksimia, mutta katsoi alennuksen kahteen ”liian jyrkäksi”. Koska lehti otaksui ruotsinmielisten joka tapauksessa äänestävän voimassa olleen asteikon turvin minkä tahansa reformiehdotuksen kumoon, vanhasuomalaiset voisivat uudistusystävällisyyttään osoittaen kyllä äänestää ehdotetun reformin puolesta siinä mitään häviämättä tai voittamatta. Vanhasuomalaiset odottivat raastuvankokouspolitiikkaa enemmän tulevalta valtiopäiväesitykseltä.²⁶¹

Helsingin kokousta edeltävänä päivänä Helsingfors-Posten jatkoi arvelujaan raastuvankokouspolitiikan perustuslaillisuudesta ja tarkoituksenmukaisuudesta.

²⁶⁰ Uusi Suometar 30.11.1902 ”Kirje Helsingistä”; Päivälehti 28.11.1902 ”Maistraatti ja ääniasteikko”, 30.11.1902 ”Kirje Helsingistä”; Kansan Lehti 4.12.1902; Arbetaren 29.11.1902 ”Magistratens svar”, 20.12.1902 ”Arbetarnes protestmöte”; Päivälehti 31.12.1902 ”Äänioikeusasia Helsingissä”; Arbetaren 3.1.1903 ”Nyheter för dagen – Ny anhängan om rådhusstämman”.

²⁶¹ Arbetaren 16.5.1903 ”Den stora rådhusstämman”; Uusi Suometar 24.5.1903 ”Helsingistä – Huominen raastuvankokous”.

Se painotti, ettei ruotsalainen puolue kannattanut reformeja, jotka rajoittuivat vaikutuksiltaan ainoastaan porvarissäätyyn. Puolue taisteli nyt olemassaolostaan. Jos nuorsuomalaisten ja työväenpuolueen tavoittelema reformi toteutettaisiin, tulisi ruotsalainen puolue lehden mukaan pääkaupungissa suljetuksi kokonaan porvarissäädyn ulkopuolelle. Lehti kehotti mahdollisimman laajaan osanottoon kokouksessa, jotta reformi tulisi torjutuksi ei ainoastaan äänen, vaan myös äänestäjien lukumääräisellä enemmistöllä. Äänestyksessä oli ennen kaikkea kysymys ruotsalaisen puolueen perustuslaillisen käsitystavan puoltamisesta.²⁶²

Hufvudstadsbladet sen sijaan ei viitannut perustuslaillisiin esteisiin, vaan ajankohdan olosuhteisiin, joissa ei ollut toivottavaa nostaa esiin riitakysymyksiä, jotka vain aiheuttaisivat väärinkäsityksiä ja eri kansalaisryhmien välistä katkeruutta. Äänioikeuskysymys oli lehden mukaan kokonaan menettänyt aikaisemman merkityksensä. Tähän mielipiteeseen lieene vaikuttanut Venäjän-suhteiden kulminaatiovaihe keväällä 1903, jolloin kenraalikuvernööri Bobrikov sai ns. diktatuuriasetuksessa anomansa valtuudet maastakarkotuksiin, kauppa- ja teollisuuslaitosten sulkemiseen sekä kokousten ja yhdistysten kieltämiseen suomalaisten harjoittaman passiivisen vastarinnan nujertamiseksi. Keisarikuntaan jo kaksi vuosikymmentä aikaisemmin luotu poliisivaltiojärjestelmä oli tällä asetuksella ulotettu myös Suomeen.²⁶³ Samoin kuin Helsingfors-Posten myös Hufvudstadsbladet piti tärkeänä, että valtiopäiville varattiin yksinoikeus toteuttaa tarpeelliseksi katsomansa muutokset äänioikeuteen.²⁶⁴

Raastuvankokouksen äänestyksessä kahden äänen asteikosta ruotsalaisen puolueen asema, arvo- ja vaikutusvalta porvarissäädyn tulevaisuudessa vaaleissa asetettiin kyseenalaiseksi. Siksi puolue pyrki epävirallisin neuvottelukosketuksin ”raastuvankokouspoliittikkoihin” ennakolta estämään koko äänestyksen. Kysymys ei tietenkään ollut siitä, etteikö puolue olisi uskonut mahdollisuuksiinsa äänestää voimassa olleen 25-asteikkoisen vaalijärjestyksen turvin reformi kumoon, vaan siitä, että tällainen puolueen kannalta kiusallinen tilanne pyrittiin kokonaan ennakolta estämään, jotta äänestyksessä tappiolle jäänyt käsityskanta, joka todennäköisesti edustaisi äänestäjien lukumääräistä enemmistöä, ei saisi moraalista voittoa, jonka seurauksena sisäpoliittiset mielipide-eroavuudet äänioikeuskysymyksessä korostuisivat. Siksi puolueen kokouksessa nimettiin edustajat neuvotteluihin johtavien ”raastuvankokouspoliittikkojen”, S. Ingmanin, H. Renvallin ja K. J. Ståhlbergin, kanssa. Ruotsalaiset aikoivat estää äänestyksen rajoittumalla kokouksessa ainoastaan periaatekeskusteluun perustellen ehdotustaan sillä, ettei äänioikeusreformin toteuttaminen kuulunut kaupungeille, vaan

²⁶² Helsingfors-Posten 24.5.1903 pk.

²⁶³ Jussila 1979, 47–48.

²⁶⁴ Hufvudstadsbladet 24.5.1903 ”Morgondagens rådhusstämma”.

valtiopäiville ja ettei ajankohta ollut reformille otollinen. Raastuvankokouspoliitikot kuitenkin pitivät neuvotteluissa niin ajankohtaa kuin foorumiakin erinomaisen sopivana reformin toteuttamiselle. Neuvottelut eivät johtaneet muuhun tulokseen kuin siihen, että ”raastuvankokouspoliitikot” lupasivat koettaa vaikuttaa siihen, että keskustelu raastuvankokouksessa sujuisi maltillisessa hengessä. Tästäkään ei annettu mitään takeita. Tämän jälkeen ruotsalainen puolue päätti asetetun vaalikomitean ehdotuksesta yhdenmukaisesta menettelystä raastuvankokouksessa. Puolue päätti äänestää reformiyritystä vastaan sillä perusteella, ettei ääniasteikon sääntely kuulunut raastuvankokoukselle, vaan valtiopäiville.²⁶⁵

Raastuvankokouksen alkaessa raatihuone todettiin väentungoksen vuoksi tilaisuudelle liian ahtaaksi. Kokous siirrettiin väljempiin tiloihin Palokunnantalolle. Kokouksen alussa luettiin maistraatin asiassa antama lausunto, jossa esitettiin, ettei tehty vaalijärjestyksen muutosesitys antaisi aihetta mihinkään toimenpiteisiin. Maistraatin mielestä raastuvankokouksessa aikaansaatu vaalioikeuden rajoitus tai laajennus ei ollut sopusoinnussa perustuslain hengen ja tarkoituksen kanssa, koska VJ, ”jos kohtakin se antaa valitsijoille oikeuden päättää vaalitavasta ja järjestyksestä, ei kuitenkaan Maistraatin mielipiteen mukaan salli sellaista päätöstä vaalioikeuden käyttämisen perusteita koskevassa kysymyksessä”. Maistraatti nojautui siis R. A. Wreden suppeaan konstruktion VJ:n ilmauksesta vaalin ”tavasta ja järjestyksestä”. Kokous oli kuitenkin kutsuttu koolle, koska orgaanikäytäntö oli maistraatin mukaan sallinut ääniasteikosta säätämisen raastuvankokouksissa, ja tehty uusi kahden äänen anomus tarkoitti ”jonkinlaisen ääniasteikon muodollista pysyttämistä”. Maistraatin mielestä ääniasteikoista tuli säännellä säätylailla. Se viittasi hallituksen ehdotukseen, ”jonka mukaan äänioikeus aatelittomien säätyjen vaaleihin muutettaisiin nyt vaadittuun suuntaan”. Tätä maistraatti piti perustuslain henkeä ja tarkoitusta vastaavana etenemistienä. Lisäksi maistraatti piti reformin ajankohtaa epäsovivampana kuin koskaan.

Ensimmäisen puheenvuoron kokouksessa piti anomuksen puolesta K. J. Ståhlberg. Hän toivoi käsityksen ”nykyisen luonnottoman korkean varallisuusasteikon kohtuuttomuudesta ja vaaroista” levinneen myös varakkaitten keskuuteen. Ståhlberg torjui maistraatin epäilykset äänenrajoittamisen perustuslainmukaisuudesta. Ståhlbergin mukaan ”aivan vakaantunut käytäntö” oli jo poistanut epätietoisuuden, kuuluiko ääniasteikon rajoittaminen vaalin ”tapaan ja järjestykseen”. Eheän kansalaishengen herättäminen vaati Ståhlbergin mielestä ”nyt, jos milloinkaan” varallisuusasteikon tasoittamista.

Ruotsalaisen puolueen mielipiteen esittäjäksi kokouksessa puolue oli etukäteen sopinut professori C. E. Holmbergin, jonka mukaan yksistään se, että ääni-

²⁶⁵ Arbetaren 23.5.1903 ”Nyheter för dagen – Rådhusstämmapolitik”; Hufvudstadsbladet 24.5.1903 ”Morgondagens rådhusstämma”, 25.5.1903 ”Nyheter för dagen – Svenska partiet”.

oikeuskysymystä ei saanut ratkaista raastuvankokokouksessa, vaan valtiopäivillä, riitti anomuksen hylkäämisen perusteluksi. Keskustelussa esitettiin eri mielipiteitä reformin ajankohdan sopivuudesta, foorumin tarkoituksenmukaisuudesta, reformin mahdollisista vaikutuksista porvarissäädyn kokoonpanoon ja siitä, tarikoittiko se valtiollisen vaikutusvallan siirtämistä uusille kansalaisryhmille. Käynnissä olleeseen Venäjän-poliittiseen puolustustaisteluun reformin kytki selvimmin johtaja W. Lavonius. Hän viittasi poliittisesti arkaluontoisten lainsäädännöllisten reformien epävarmuuteen nykyisessä Venäjän-poliittisessa tilanteessa. Siksi oli ”paljon tärkeämpää, että yhteiskunnallisia reformeja aikaansaadetaan kuntien ja yksityisten toimenpiteiden välityksellä”. Kansalaisyhteiskunta saattoi siis vielä toimia, kun valtionorganit olivat lamaannuksissa. Hänen mukaansa tämä anomus oli ”ilmauksena puolustustaistelustamme”. Suostumusperiaatetta eksplikoiden hän muistutti, että seuraavilla valtiopäivillä käsiteltäisiin ”monta tärkeää sosialista lainsäädännöllistä kysymystä”. Tällöin oli välttämättöntä, ”että ne kansan ainekset, joita nämä lait tulevat koskemaan, ovat siellä edustettuina”. Kutsuntalakkokokemuksien pohjalta pelko muutoksista porvarissäädyn kokoonpanossa oli Lavoniuksen mukaan turha: ”Ei ole minkäänlaista pelkoa, että porvarissäädyn kokoonpano muuttuisi siinä suhteessa, ettemme voisi valtiomuotomme puolustukseen nähden luottaa siihen vallan samassa määrässä kuin nyt. Päinvastoin ovat laajat kerrokset Helsingissä osottaneet, että he voivat ja että he ovat varmasti selvillä siitä, mitä valtiomuotomme puolustus vaatii.”²⁶⁶

Raastuvankokokouksen äänestyksessä reformiehdotus kärsi tappion. Päivälehdien mukaan äänestys oli esimerkki vähemmistövallasta, ”kuinka 366 miestä suurenmoisesti äänestää kumoon 483”. Lehti koetti lohduttautua sillä, että ääntenrajoituksen vastustajia oli lukumääräisesti aikaisempaan ääntenrajoitusäänestykseen nähden enää puolet. Kun Helsingissä oli v. 1895 äänestetty 10 äänen asteikosta, rajoituksen vastustajilla oli ollut lukumääräin enkin enemmistö (reformin puolesta 508 äänestäjää ja vastaan 721). Työväenlehdistön kommentit olivat katkeria: Tulos oli Kansan Lehden mukaan ”omiaan selvittämään luokkarajoja, joita viime aikoina on niin innokkaasti koetettu hämmentää. Se sanoo meille, ettei ylä- ja alaluokka voi yhtyä yhteen enemmän kuin tuli ja vesi”.²⁶⁷

Kokouksen jälkeen K. J. Ståhlberg kirjoitti Päivälehteen artikkelin, jossa hän kokosi raastuvankokousliikkeen tuloksia. Voimassa olleet asteikot jakaantuivat seuraavanlaisesti: Rajaton asteikko oli kolmessa pikkukaupungissa (Kaskinen, Kristiina ja Uusikaupunki); Pietarsaaressa maksimi oli 50 ääntä; 25 ääntä oli maksimina 20 pääasiassa rannikkoseudun kaupungissa (Hamina, Hanko, Helsin-

²⁶⁶ Päivälehti 26.5.1903 ”Asteikon alentamiskysymys raastuvankokokouksessa”.

²⁶⁷ Päivälehti 31.5.1903 ”Kirje Helsingistä”; Kansan Lehti 28.5.1903 pk.

ki, Hämeenlinna, Kemi, Kokkola, Kotka, Loviisa, Maarianhamina, Naantali, Pori, Porvoo, Raahe, Sortavala, Tammisaari, Tornio, Turku, Uusikaarlepyy, Vaasa, ja Viipuri); 10 ääntä puolestaan oli maksimina 13:ssa lähinnä sisämaan kaupungissa (Heinola, Iisalmi, Joensuu, Jyväskylä, Kajaani, Kuopio, Käkisalmi, Lappeenranta, Mikkeli, Oulu, Rauma, Savonlinna ja Tampere). Asteikon alennuspäätös oli työväenpuolueen raastuvankokousliikkeen aloitteesta saatu aikaiseksi kuudessa kaupungissa: Savonlinnassa asteikko oli poistettu kokonaan, ja viidessä kaupungissa (Kemi, Kuopio, Lappeenranta, Oulu, ja Tampere) se oli alennettu kahden äänen maksimiin. Viidessä kaupungissa (Hanko, Helsinki, Pori, Turku ja Uusikaupunki) asteikon alentamisesta äänestettäessä äänestäjien enemmistö oli ollut alennuksen kannalla, mutta voimassa olleen asteikon turvin reformi oli kuitenkin estetty. Ståhlberg päätteli, että ”(p)idettyjen raastuvankokouksien kautta on, vaikeivät ne kaikkialla onnistuneetkaan, tasa-arvoisuutta kohti käyvä äänioikeusasia kuitenkin kaikenkin päässyt melkoisen askeleen eteenpäin”. Ne osaltaan edistivät säädännäisen reformin toteuttamista. Ståhlberg kuitenkin arveli, että moni äänioikeusasian kannattaja oli jäänyt raastuvankokouksesta pois sillä muodollisella perusteella, etteivät raastuvankokoukset olleet äänioikeusreformin oikea foorumi.²⁶⁸

Savonlinnan asteikon poistamista ja viiden kaupungin kahden äänen asteikkoa tarkoittavat vaalijärjestysmuutosanomukset esiteltiin senaatissa vahvistusta varten vasta toukokuussa 1904. Senaatti päätti tuolloin lykätä ratkaisua. Syynä oli todennäköisesti se, ettei pidetty tarkoituksenmukaisena ryhtyä reformiin yksittäisissä kaupungeissa samanaikaisesti, kun senaatissa oli vireillä samansuuntainen säädännäinen reformi.²⁶⁹

4.9 SÄÄDÄNNÄINEN VS. KUNNALLINEN TIE 1903–05

4.9.1 Sosialidemokraattien Forssan kokouksen (1903) äänioikeusjulistus ja normatiivinen legitimizeettikäsité

Forssan puoluekokouksessa kesällä 1903 työväenpuolue sai kansainvälisen sosialidemokratian periaatteiden mukaisen ohjelman. Kokous hyväksyi kagaalissa kutsuntalakkojen puolesta toimineen Yrjö Mäkelinin laatiman jyrkkäsävyisen äänioikeusjulistuksen, joka tuki Forssassa laaditun tavoiteohjelman ensimmäistä kohtaa, joka sisälsi yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden vaatimuksen. Julistuksessa suunnattiin säätyvaltiopäiviä kohtaan legitimeettikritiikkiä. Sen mukaan so-

²⁶⁸ Päivälehti 4.6.1903 ”Kaupunkien ääniasteikot”.

²⁶⁹ Jutikkala 1974, 90.

sialidemokraattinen puolue ei tunnustanut valtiosäätystä koko kansaa edustavaksi laitokseksi. Puolue ei myöskään tunnustanut tällaisen luokkaeduskunnan säätämiä lakeja velvoittaviksi ”lukuunottamatta sitä velvollisuutta, jonka ulkoinen pakko asettaa”.²⁷⁰ Julistuksen radikaalit muotoilut voidaan ymmärtää reaktioksi raastuvankokouspolitiikassa koetuille tappioille ja pettymyksille.

Sosialidemokraattien mukaan tosiasiallisesti oikeusnormien mukainen käytäytyminen ei siis taannut eikä siitä saanut päätellä oikeusjärjestyksen legitimitettä. Normien voimassaolo ei tyhjenny niiden muodolliseen perustuslainmukaisuuteen eikä tosiasialliseen tehokkuuteen, vaan niiltä voidaan vaatia myös arvojärjestelmän mukaisuutta,²⁷¹ joka tässä tapauksessa tarkoitti oikeuden asettamisenmenettelyn normatiivista mallia, jossa legitimiä oikeutta syntyy vain, jos sen vaikutuspiiriin kuuluvilla normialamaisilla on yhtäläinen mahdollisuus antaa sille suostumuksensa ja hyväksyntänsä. ”Työmies” määritteli saman asian hieman myöhemmin: ”vasta sitten kun jokaisella täysi-ikäisellä kansalaisella on oikeus eduskuntalaitoksen kokoonpanoon, voi koko kansa kunnioittaa sille säädettyjä lakeja ja silloin vasta saavutetaan laillisuuden tila”.²⁷²

Äänioikeusjulistus herätti julkisuudessa monensuuntaisia kannanottoja. Porvarillisista lehdistä ei ainoastaan vanhoilliset Hufvudstadsbladet ja Uusi Suometar, vaan myös nuorten Helsingfors-Posten ja Päivälehti, kommentoivat julistusta terävin äänensävyin. Helsingfors-Postenin mukaan työväenpuolue oli tehnyt itselleen mahdottomaksi kaiken yhteistyön niiden puolueiden kanssa, jotka asettuivat lain kannalle. Sen sijaan kagaalin kustantamassa maanalaisessa Fria Ordissa julistus sai ymmärtämystä osakseen. Arvid Neovius valitti lehdessä julistuksen sanamuotoa, mutta hän ei katsonut voivansa yhtyä Helsingfors-Postenin tuomitsevaan arvioon. Neoviuksen mielestä sosialidemokraatit olivat julistuksellaan vain halunneet ilmaista tahtonsa perustuslain pitkälle menevään kehittämiseen. Tätä tuskin voitiin hänen mukaansa tulkita siten, että sosialidemokraatit olisivat ryhtyneet itsevaltiuden liittolaisiksi, jotka pyrkisivät samaisen perustuslain tuhoamiseen, tai että sosialidemokraatit tunsivat edes välinpitämättömyyttään itsevaltiuden harjoittamaa tuhoamistyötä kohtaan. Jos sosialidemokraatit ilmoittivat tavoittelevansa yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta ja perustuslain kehittämistä, niin niilläkin puolueilla, jotka asettuivat ”lain kannalle”, oli tässä Neoviuksen mielestä paremminkin syytä jatkaa itsevaltiuden vastaista yhteistyötä kuin sanoutua siitä irti. Neovius katsoi, että Venäjän-poliittiselle kysymykselle tuskin oli vahingoksi, jos myös ”lain kannalla” olevat puolueet vahvistaakseen edustuslaitoksen auktoriteettia muotoilisivat aiempaa täsmällisemmin äänioi-

²⁷⁰ Ks. Laavola 1974, 143; Soikkanen 1975, 51–58.

²⁷¹ Aarnio 1989, 83–98.

²⁷² Työmies 18.4.1905 ”Laittomat olot ja äänioikeuden ratkaisu”.

keusreformivaatimuksensa sen sijaan, että vain rajoittuisivat olemassa olleen puolustamiseen.²⁷³

Venäläisten sosialistivallankumouksellisten kanssa yhteistyöhön pyrkinyt passiivisen vastarinnan radikaalisiipeä edustanut Konni Zilliacus oli jo vuonna 1902 asettunut suostumusperiaatteen kannalle. Tuolloin hän oli Ruotsissa painetussa maanalaisessa lehtisessä tarkastellut venäläisten vallankumouksellisten maalleen hahmottelemaa tulevaa valtiojärjestystä. Tuossa yhteydessä hän huomautti, ettei mikään hallitusmuoto tarkasti ottaen ollut laillinen, ellei se perustunut hallittavien suostumukseen.²⁷⁴ Zilliacus oli ensimmäisiä, joka tuossa vaiheessa pyrki osoittamaan, ettei legaliteetti yksinään ollut tae oikeuden legitimiisyydestä. Hallittavien suostumukseen Zilliacus viittasi universaalina kriteerinä, jolloin siitä muodostuu oikeuden asettamismenettelyn malli, jonka avulla minkä tahansa oikeusjärjestyksen legitimiisyyttä voidaan arvioida – ja sellaisena Zilliacus sovelsi sitä myös Suomeen. Zilliacus yhtyi maanalaisesti julkaistussa Nordisk Revy -julkaisussaan varauksetta sosialidemokraattien legitimeettikritiikkiin. Hänen mukaansa kieltäessään säätyvaltiopäiviltä edustus-oikeuden sosialidemokraatit eivät olleet tarkoittaneet muuta kuin tuomita ”den föråldrade, tungrodda, tidsförhållandena och utvecklingen icke längre motsvarande representationsform, som Finlands landtdagar utgöra”. Kieltäessään säätyvaltiopäivien säätämän lainsäädännön velvoittavuuden sosialidemokraatit olivat vain todenneet suostumusperiaatteen mukaisen tilanteen: vähemmistön säätämällä, mutta enemmistöä velvoittavilla laeilla ei ollut kansan lainsäädäntövaltaan perustuvaa pyhyyttä (”att lagar stiftade av ett fåtal för flertalet sakna full hælgd av folkstiftad lag”).²⁷⁵

Osallistuminen v. 1904 valtiopäivävaaleihin muodostui sosialidemokraateille vaikeaksi periaatteelliseksi ja taktiseksi ongelmaksi. Venäjän-poliittinen vastarinta-asetelma itsevaltiutta vastaan ajoi sosialidemokraatteja yhteistyöhön perustuslaillisten kanssa, kun taas vasta omaksuttu marxilainen luokkakantaisuus vetivät porvarillisista erilleen ja vaalilakkoperinteen kannalle. Ylimääräisessä puoluekokouksessa päädyttiin ehdollisen vaalilakon kannalle, mikä tarkoitti, että puolue yhtyisi vaaliliittoon vain sellaisen puolueen kanssa, joka kannattaisi yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta porvaris- ja talonpoikaissäätyyn. Käytännössä vallitsevaksi tuli vaalilakko, koska perustuslailliset vain paikallisesti asettuivat yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden taakse.²⁷⁶

²⁷³ Barck 1953, 329–330; Fria Ord 2.9.1903 ”Forssa-mötets snedsprång”.

²⁷⁴ Zilliacus 1902.

²⁷⁵ Nordisk Revy, Oktober 1903, 35–39.

²⁷⁶ Soikkanen 1975, 61–63.

4.9.2 Äänioikeusreformi ja säätyvaltiopäivien legitimiteetti

Säätyvaltiopäivien legitimiteettiongelman oli esillä v. 1904–05 valtiopäivillä saksalaisen äänioikeusreformin muodossa. Hallitus oli antanut säädylle yhtäläistä äänioikeutta aatelittomissa säädyyssä tarkoittavan esityksen. Reformi jäi kuitenkin säätyjen puolelta hyväksymättä, koska ne katsoivat, ettei valtiopäivillä ollut laillisia edellytyksiä toimia lainsäätäjänä.

Äänioikeutta porvaris- ja talonpoikaissäädyyssä koskeva hallituksen esitys rakentui yhtäläiselle äänioikeudelle, vaikka vuoden 1897 valtiopäivillä tehty anomusehdotus oli vielä edellyttänyt ääniasteikon säilyttämistä. Myös sivistysasteikoista senaatti oli perusteluja mainitsematta luopunut. Perusteluna ääniasteikosta luopumiselle hallituksen esityksessä mainittiin halu turvata ”vähempivaraisten valitsijain” vaikutusvalta ja vaaliharrastus. Senaatin asiakirjoissa viitattiin perusteena ääniasteikosta luopumiselle Hjeltin tutkimuksiin. Äänioikeus ei kuitenkaan ollut yleinen, vaan ”sen vakuudeksi että vaalioikeutta eivät tulisi käyttämään muut kuin sitä varten tarpeeksi riippumattomassa asemassa olevat henkilöt” säilytettiin *sensus*, joka olisi ollut kaupungeissa veroäyristä riippumatta 800 mk ja maalla 500 mk. *Sensus*määräystä ei kuitenkaan sovellettaisi kiinteistönomistajiin. Vaalioikeutta kokonaan vailla olisivat edelleenkin olleet naiset, vakinaisen sotaväen miehistö ja laillisesti pestatut palkolliset.²⁷⁷

Bobrikovin diktatuuriasetuksen nojalla maastakarkotetut vastarintajohtajat epäilivät ennen valtiopäivävaaleja, ettei kenraalikuvernöörin saamien poikkeusvaltuuksien voimassa ollessa voinut olla edellytyksiä vapaisiin valtiopäivävaaleihin, julkisiin keskusteluihin ja valtiopäivien perustuslainmukaiseen päätöksentekoon. Vastoin odotuksia vaalit sujuivat VJ:n mukaisesti ja myös maastakarkotukset peruutettiin. Kun vaalitulos lisäksi osoittautui perustuslaillisille voitolliseksi – perustuslailliset saivat enemmistön kolmeen säätyyn –, ei vaalien ja valtiopäivien laillisuudesta enää ollut helppo herättää epäilyksiä, vaikka diktatuuriasetusta ei ollutkaan kumottu. Valtiopäivillä syntyi kolme erilaista käsitystä noudatettavasta menettelytavasta odotettaessa hallituksen vastausta säätyjen heti valtiopäivien alussa tekemään ns. suureen anomukseen laillisten olojen palauttamisesta. Lähinnä ruotsalaisista koostuneiden jyrkimpien perustuslaillisten mukaan valtiopäivien oli kokonaan pidättäydyttävä lainsäädäntötyöstä. Nuorsuomalaiset ymmärsivät pitkälti tätä kantaa, mutta heidän mielestään säätyjen oli ryhdyttävä valmistelevaan valiokuntatyöhön. K. J. Ståhlberg vastusti valtiopäivälakkoilua. Sellainen antaisi hänen mukaansa ainoastaan laillisuusargumentteja vanhasuomalaisen myöntyvyyssuuntauksen ja hallituksen käytettäväksi perustuslaillisia vastaan.²⁷⁸ Vanhasuomalaiset olivat tässä kysymyksessä selvimmin

²⁷⁷ Vp. 1904–05/asiak. I/K.M:n es. n:o 1.

²⁷⁸ K. J. Ståhlberg R. A. Wredelle 11.2.1905, Brev till R. A. Wrede, ÅAB.

legalismin kannalla. He kannattivat VJ:n kirjaimellista noudattamista säätypäätöksiä myöten. Robert Hermanson puolusti vanhasuomalaista mielipidettä pitäessään valtiopäivälakkoa laittomana.²⁷⁹

Konsensusta lainmukaisesta menettelystä ei valtiopäivillä syntynyt, vaan seurauksena oli laillisuus-käsitteen hämminki. Kaikkien eri menettelytapojen edustajat vetosivat kantansa tueksi nimenomaan laillisuusargumenttiin. R. A. Wreden asennoituminen on kuvaava toteutuneelle menettelytapavaihtoehdolle. Katsoen tapaan, jolla valtiopäivävaalit oli toimitettu, valtiopäivät oli hänen mukaansa tunnustettava lailliseksi. Tämä puolestaan kumosi väitteen, ettei säädyillä olisi ollut laillista oikeutta käsitellä hallituksen esityksiä. Valtiopäivätyöskentelyssä oli Wreden mukaan siis seurattava perustuslakia, joka velvoitti säädyille jätettyjen esitysten käsittelyyn. Kuitenkin se, pitäisikö niin todella menetellä, oli hänen mukaansa kuitenkin eri asia. Yksityismuistiinpanojensa mukaan Wrede katsoi, että vaikka valtiopäivälakko ei edustanut oikeusnäkökohtaa, se silti saattoi olla puolustettavissa.²⁸⁰

Poliittinen tarkoituksenmukaisuus saattoi siis Venäjän-poliittisin motiivein käydä senkin ylitse, mitä pidettiin lainmukaisena. Tosiasiassa säädetyt tekivät valtiopäivälakkokysymyksessä poliittisia valintoja tarkoituksenmukaisuusnäkökohdin. Samalla kun säädetyt kieltäytyivät laittomiin oloihin viitaten hyväksymästä äänioikeusreformia, ne hyväksyivät eräitä verotuskysymyksiä ja hallituksen esityksen ns. sotilasmiljoonista korvauksena laittoman asevelvollisuuslain soveltamisen keskeyttämisestä.²⁸¹

Hallituksen äänioikeusesitykseen sisältynyt sensus olisi sulkenut entisten kaupunkikohtaisten veroperusteiden mukaisesti vaalioikeutettuja huomattavan määrän vaalioikeuden ulkopuolelle. Siksi perustuslakivaliokunnan enemmistön mielestä riittävä sensus olisi ollut kaupungeittain määräytyvä veronmaksuvelvollisuus ilman kiinteitä tulorajoja. Hallituksen esityksestä poiketen valiokunta oli myös valmis myöntämään äänioikeuden naisille (vaalikelpoisuus pois lukien) ja palkollisille.

Perustuslakivaliokunnan mietinnön perusteluissa kansakunta ja kansan tahto nousivat uudella tavalla toimivina tekijöinä esiin. Perustuslakivaliokunta mielsi äänioikeusuudistuksen kansakuntaa rakentavaksi reformiksi, jossa uudet vähävaraiset kansalaisryhmät tunnustettaisiin osaksi kansakuntaa. Mietinnön mukaan ”oleellinen edellytys, jotta kansaneduskunta voisi täyttää tehtävänsä on, että

²⁷⁹ Federley 1976; Blomstedt 1969, 171–182; Estlander 1931, 463–507; Tuominen 1964, 137–168; Hermanson 1905; Vp:t 1904–1905/ R.o.A. prtkll. I, 397–408.

²⁸⁰ Vrt. Federley 1976, 64–66; Klubbmötet 9.4.1905/ Handlingar rörande Landtdagen 1904/Kapsel Nr 2/R.A. Wredes samling, ÅAB.

²⁸¹ Tuominen 1964, 163–164.

siinä ovat edustettuina ne eri kansalaisryhmät, jotka muodostavat kansakunnan”. Reformin oli samalla määrä tasoittaa ”luokkavastakohtia”. Äänioikeusjärjestelmän ytimenä pidettiin sitä, että vaalin tulos ”tarkoin ilmaisee kansantahtoa”.

Mietintöön liitetystä vastalauseista nuorsuomalaisen K. J. Ståhlbergin ja A. Mikkolan allekirjoittamassa kritisoitiin ankarasti sensusta valiokunnan enemmistön lieventämässäkin muodossa. Nykyisessä asemassa Suomen kansalla ei ollut heidän mukaansa varaa ”jättää laajoja kansankerroksia välinpitämättömiksi, kylmiksi, ehkäpä vihamielisiksi yhteiskuntakokonaisuudelle ja valtiolaitoksellemme”. Vaikka allekirjoittajat olivat vakaumuksellisia yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden kannattajia, pitivät he naisten sulkemista äänioikeuden ulkopuolelta reformin mahdollisesti vaatimana hintana.²⁸²

Aatelis- ja porvarissääty päättivät siirtää äänioikeusasian käsittelyn seuraaville v. 1907 valtiopäiville. Heikki Renvallin aloitteesta porvarissäädyn päätöksen perusteluksi tulivat ”laittomat olot”. Työväenliikkeen näkökulmasta porvarilliset vallanpitäjät jättivät tällä valtiopäivälakkoilullaan lunastamatta v. 1903 raastuvankokousten yhteydessä annetut lupaukset kansanvaltaisesta äänioikeusreformista hetikohta seuraavilla valtiopäivillä. Tappio oli työväestön kannalta sitäkin katkerampi, kun pappis- ja talonpoikaissääty olivat kallistuneet Ståhlbergin ja Mikkolan vastalauseen kannalle. Talonpoikaissääty hyväksyi vastalauseen vieläpä sillä lisäyksellä, että äänioikeus tulisi myös naisille (vaalikelpoisuus pois lukien).²⁸³

Äänioikeusreformi näytti siis joutuneen ristiriitaan laillisuuden asian kanssa. Työmies-lehden päätoimittaja Edvard Valpas katsoi tuossa tilanteessa huhtikuussa 1905, että jos perustuslaillista tietä äänioikeusasiassa pidettäisiin työväestöltä edelleenkin suljettuna, työväestön oli otettava harkittavaksi suunnitelma yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella koolle kutsuttavasta kansalliskokouksesta säätämään maalle kansanvaltaiset perustuslait. Tämänsisältöinen ponsi hyväksyttiin Säätytaloa ratkaisevana äänestyspäivänä piirittäneessä mielenosoituksessa.²⁸⁴

Operatiivisena vaatimuksena hanke perustuslakia säätävästä kansalliskokouksesta oli eräissä suhteissa ehdollinen. Työväenliike jäi odottamaan äänioikeusreformia vielä seuraavilta valtiopäiviltä,²⁸⁵ ja mikäli kansalliskokousvaatimuksella radikaaleimmassa muodossaan ajateltiin manifestoida oppia suvereenille kansalle kuuluvasta alkuperäisestä perustavasta vallasta, se edellytti itsevaltiuden vastaista vallankumousta Venäjällä. Tällä suunnalla Konni Zilliacuksen johdolla

²⁸² Vp. 1904–05/Asiakirjat I–III/PeVM n:o 1/vastalause n:o III.

²⁸³ Blomstedt 1969, 181–182; Työmies 15.4.1905 ”Ilveily kansan kanssa”.

²⁸⁴ Työmies 13.4.1905 ”Luopukaa isänmaan eduksi”, 15.4.1905 ”Köyhälistön päivä”.

²⁸⁵ Työmies 18.4.1905 ”Yhteiseen toimintaan”, 19.4.1905 ”Hbl. ja mielenosoitus”, 20.4.1905 ”Voimia kasaamaan”, 25.4.1905 ”Neuvottelukokous”.

toimivat aktivistit kytkivät työväenliikkeen hankkeen Venäjän-poliittisiin ambitiioihinsa. Zilliacus oli jo syksyllä 1904 pannut liikkeelle prosessin Venäjän eri vallankumouspuolueiden yhteistoiminnasta itsevaltiuden kaatamiseksi. Venäläisten vallankumouspuolueiden ja suomalaisten aktivistien huhtikuussa 1905 Genevessä laatiman yhteisjulistuksen mukaan aseellisen kansannousun jälkeen kutsuttaisiin koolle Venäjän perustuslakia säätävä kansalliskokous. Kansallisuuksien keskinäiset välit oli määrä järjestää eri kansallisuuksia edustaneiden perustavien kokousten välisillä sopimuksilla. Siksi kokoukseen osaaottaneet puolueet ilmoittivat tukevansa myös Suomen köyhälistön pyrintöä saada perustava edustajakokous kokoonkutsutuksi yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden pohjalta.²⁸⁶

Valpas oli omaksunut kansalliskokousajatuksen itsenäisesti riippumatta Venäjän vallankumouksellisten suunnitelmista kotimaiseksi painostuseleeksi säätyjä kohtaan haluten näin antaa niille vielä mahdollisuuden ”avata meille perustuslakien mukainen edistymistie”.²⁸⁷ *Kujalan* tulkinnan mukaan aktivistien kääntymyksessä kansalliskokousvaatimuksen kannalle oli merkittävä rooli venäläisten sosialistivallankumouksellisten sanelupolitiikalla. *Kujalan* mukaan aktivistit omaksuivat kansalliskokousvaatimuksen vastentahtoisesti venäläisten painostuksesta. Käsitystään hän perustelee sillä, että Zilliacukselle kansalliskokousajatus oli vieras ennen Geneven konferenssia.²⁸⁸

Kujala ei ota kuitenkaan huomioon Zilliacuksen oikeusajattelun varhaista antilegalistista juonnetta, joka tuli esiin hänen kommenteissaan sosialidemokraattien Forssan kokouksen äänioikeusjulistukseen. Zilliacuksen suostumusperiaatteen nojautuva oikeusajattelu oli vastaanottavainen kansansuvereenisuusoppia ilmentäneelle ajatukselle säätyvaltiopäivät syrjäyttävästä perustavasta kokouksesta. Se, etteivät aktivistit olleet esittäneet perustavaa kokousta operatiivisena vaatimuksena, oli seurausta siitä, että sillä ei ollut poliittista tilausta ja maaperää Suomessa niin kauan kuin säätyvaltiopäivien legitimitettiongelma oli äänioikeusreformilla vielä ollut sen itsensä ratkaistavissa. Vasta kun kävi selväksi, etteivät valtiopäivät toteuttaisi äänioikeusreformia, syntyi myös kansalliskokousvaatimukselle poliittinen tilaus. Sekä sosialidemokraatit että aktivistit tarjosivat kansalliskokousta ratkaisuksi säätyvaltiopäivien legitimitettiongelmaan.

Aktivistien silmissä säätyvaltiopäiviä kompromentoi lisäksi kompromissi ns. sotilasmiljoonista korvauksena asevelvollisuuslain soveltamisen lakkauttamisesta. Aktivistien näkökulmasta päätös ilmensi valtiopäivien halukkuutta kompromisseihin tsaarihallituksen kanssa, jonka kumoamiseen aktivistit olivat yhteyksillään Venäjän sosialistivallankumouksellisiin sitoutuneet. Tämän häpeä-

²⁸⁶ Suomen Aktiivinen Vastustuspuolue/ Julistus n:ro 6, TYK; *Kujala* 1987, 92–95.

²⁸⁷ Työmies 13.4.1905 pk.

²⁸⁸ *Kujala* 1989, 107–111.

tahransuomen kansa saattoi aktivistien Frihet-lehdessä kirjoittaneen J. Gummeruksen mukaan pyyhkiä yltään vain osallistumalla Venäjän vallankumoukseen, josta tulisi samalla myös suomalainen vallankumous, ja siinä kirjoittajan mukaan vanhentuneen ja epäoikeudenmukaisen luokkaedustuksen tilalle luotaisiin uusi suomalainen kansalliskokous yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella.²⁸⁹

Kokouksessaan 14.5.1905 aktivistipuolue hyväksyi Geneven kokouksen julkaulusuman ja totesi, että vallankumouksellisena puolueena se oli asettunut perustuslaillisen näkökannan ulkopuolelle, mistä syystä se ei voinut epäröidä sitä rikosta perustuslakeja vastaan, jonka perustavan kokouksen koollekutsuminen sisälsi.²⁹⁰ Se vallankumouksellinen hurmio ja intomielisyys, jotka tämän jälkeen leimasivat kansalliskokouksen puolesta käytyä propagandaa aktivistien julkaisuissa, eivät osaltaan myöskään tue *Kujalan fait accompli* -tulkintaa.²⁹¹

4.9.3 Raastuvankokouspolitiikkaa vallankumouksen varjossa

Kansalliskokoussuunnitelmien käännteissäkään raastuvankokouspolitiikka ei painunut unohduksiin. Vanhasuomalaiset olivat valtiopäivillä vastustaneet säädännäisen äänioikeusratkaisun lykkäystä, ja tämä asetti heidät taktisesti edulliseen asemaan kilpailtaessa mahdollisen äänioikeusreformin jälkeisistä ”yhtäläisistä ja yleisistä” äänistä. He asettuivat yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden kannalle kesän 1905 puoluekokouksessaan ja kannattivat yksimielisesti ääniasteikkojen alentamista myös raastuvankokousten kautta.²⁹² Vanhasuomalaisten aiempi varauksellinen kanta raastuvankokouspolitiikkaa kohtaan katosi välittömästi, kun hallituksen tavoitteleva säädännäinen reformi oli valtiopäivillä epäonnistunut.

Myös pääkaupungin sosialidemokraatit ryhtyivät yllättävän aktiivisesti raastuvankokouspuuhiin syksyllä 1905. Sosialidemokraatit olivat keuhällä 1905 vakuuttuneet, etteivät valtaapitävät yhteiskuntaluokat aikosi toteuttaa äänioikeusreformia lainsäädäntöteitse. Välittömänä reaktionä tälle he olivat esittäneet extralegaalia ratkaisuvaihtoehtoa perustuslakia säätävästä kansalliskokouksesta. Raastuvankokouspolitiikka oli kuitenkin säilynyt sosialidemokraattienkin mie-

²⁸⁹ Frihet 15.5.1905 ”De tio miljonerna”.

²⁹⁰ Finska aktiva motståndspartiets mötesprotokoll 14.5.1905, Suomen aktiivisen vastustuspuolueen arkisto, KA.

²⁹¹ Esimerkiksi: ”Kansa, eikä etuoikeutetut säädyt, toimeenpanee vallankumouksen. Kansa se edellisen aikakauden vaiheissa ylläpiti asevelvollisakat, jotka olivat passiivisen vastarinnan voimakkein ja eniten merkitsevä ilmaus. Ja kansapa, äänioikeutta vailla olevat kansanjoukot, tulevat lopullisesti meillä kuten Venäjälläkin kukistamaan itsevaltiuden. Kuka uskaltaa, sen jälkeen kuin kansa on tehnyt vallankumouksen, valtiopäiväjärjestyksen pykäliin vedoten astua esiin tätä samaa kansaa muka edustamaan ja ryhtymään sen nimessä ratkaisemaan sen tulevaisuutta?” (Vapaus 23.7.1905 ”Mitä tahdomme”).

²⁹² Kivikataja 1961, 174; Uusi Suometar 29.10.1905 ”Kirje Helsingistä”.

lissä toisena vaihtoehtona säädännäiselle tielle. Valtiopäiväratkaisu olikin itse asiassa tehnyt siitä ehkä ajankohtaisemman kuin koskaan: ”Laittomat olot eivät nyt voi tulla kysymykseen asteikon alentamisesta. Kysymys ei ole uuden lain laatimisesta, vaan ainoastaan entisen lain pohjalla toimimisesta. Nyt ei voi siis tälläkään syyllä ratsastaa, joten tilaisuus näyttää mahdollisimman sopivalta raastuvankokouspuuhalle.”²⁹³

Koska hallituksen esittämä äänioikeusreformi oli käytännössä valtiopäivillä torjuttu, senaatilla ei ollut enää syytä viivyttää v. 1903 raastuvankokousten vaali-järjestysanomusten ratkaisemista. Huhu senaatin myönteisestä suhtautumisesta niihin ja Viipurin ja Kotkan päätökset asteikon alentamisesta kahden äänen maksimiin vaikuttivat pääkaupungin sosialidemokraattien päätökseen ryhtyä toimiin Helsingin raastuvankokouksen kutsumiseksi koolle. Selvää valintaa kahden tai yhden äänen välillä ei vielä tehty, vaan se jätettiin puolueen äänioikeuskomitean myöhemmin ratkaistavaksi. Tärkein vaikutin sosialidemokraattien raastuvankokouspolitiikkaan ryhtymiselle oli kuitenkin ruotsalaisten taholla havaittu hajaannus. Helsingfors-Postenin johdolla nuorruotsalaiset olivat kääntymässä äänioikeusreformin ja raastuvankokouspolitiikan puolelle ja sosialidemokraatit arvioivat tällä voimanlisällä saavuttavansa tuloksia myös pääkaupungissa.²⁹⁴

Helsingfors-Posten lähti edelleenkin siitä periaatteellisesta kannasta, että oli ”luonnotonta” (”förvändt”), että valtiosäädyn kokoonpanosta voitiin määrätä jollain muulla foorumilla kuin valtiopäivillä. Normaalitylanteessa perustuslakia voitiin säätää vain neljän säädyn yhtäpitävällä päätöksellä ja vaalioikeus porvarissäädyn vaalissa oli lehden mielestä kysymys, jossa ensisijaisesti tuli seurata perustuslain sanamuodon muuttamista tarkoittavaa tietä. Mutta koska ratkaisua kysymyksessä ei vuosikymmenienkään kuluessa ollut saatu aikaiseksi, oli perusteltua pyrkiä etsimään muitakin teitä.²⁹⁵ Lehdessä esiintyneen E. Schybergsonin mielestä ruotsalaisten oli aivan turhaa enää polemisoida raastuvankokousten kahden äänen vaali-järjestyspäätösten laillisuutta vastaan. Sellainen puhe oli auttamatta jo vanhentunutta. Hänen mukaansa laillisuus-argumentointi oli ollut paikallaan 20 vuotta aiemmin, kun äänenrajoitus raastuvankokousten päätöksin oli ollut ensimmäisiä kertoja esillä; mutta sittemmin rajoituspäätös yksi toisensa jälkeen oli saanut vahvistuksensa ja rajoitetuin asteikoin valitut valtiopäivämiehet olivat ottaneet paikkansa säädystä ilman vastalauseita. ”Gentemot fakta af denna art är det icke blott lönlöst att protestera; utan man är t.o.m. förpliktad att respektera hvad sålunda vunnit hävd och erkänts som rätt af dem som vederbör.”

²⁹³ Työmies 21.10.1905 ”Kannattaako yrittää?”.

²⁹⁴ Työmies 21.10.1905 ”Kannattaako yrittää?”; Helsingin Sanomat 24.10.1905 ”Yhteiskunnallisia rientoja – Helsingin järjestyneen työväen kokous”.

²⁹⁵ Helsingfors-Posten 25.10.1905 ”Rådhusstämopolitiken”; 26.10.1905 ”Vår ståndpunkt”.

Schybergson muistutti, että jopa pääkaupungin maistraatti oli v. 1903 toiminnallaan tunnustanut, että vaikka ääniasteikkoja ei kokonaan voitaisi poistaa, maksimin alentaminen kahteen oli mahdollista. Schybergsonin sanoma oli se, että laillisuus-argumentointi ei enää ollut oikeudellisesti pitävä peruste raastuvankokouspolitiikkaa vastaan, mutta että asiallisiin syihin vetoava tarkoituksenmukaisuus-argumentointi oli edelleen mahdollista. Hänen mielestä ruotsalaisten oli jatkossa vastustettava raastuvankokouspolitiikkaa pelkästään asiaperustein.²⁹⁶

Helsingfors-Postenin toimitus lähestyi asiaa samoista perusteista kuin Schybergson, mutta päätyi vastakkaiseen toimintasuositukseen. Mikäli perustuslain tulkinnasta vallitsi ylipäätään epäselvyyttä, oli lehden mukaan annettava etusija aikaisemmalle orgaanikäytännölle ja ennakkotapauksille ennen yksityisiä, näistä mahdollisesti poikkeavia, mielipiteitä: ”Det svenska partiet har genom att själf följa den nya valordningen gifvit den lagtolkning, som däri fått sitt uttryck, en förpliktande häfd.”²⁹⁷ Lehti viittasi tässä yhteydessä muodostumaisillaan olleisiin prejudikaatteihin, kun senaatti oli 23.10.1905 päättänyt puoltaa keisarille vahvistettaviksi esitettäviä v. 1903 raastuvankokouskierrokselta peräisin olevia kahden äänen maksimille perustuvia vaalijärjestysanomuksia. Savonlinnan yhtäläiselle äänioikeudelle perustuvaa vaalijärjestysanomusta sen sijaan senaatti esitti hylättäväksi, koska se oli senaatin mielestä ristiriidassa VJ:n kanssa.²⁹⁸

Lainsäätäjän lyötyä toistuvasti laimin velvollisuutensa perustuslain tekstin selventämiseksi perustuslain tasoinen tavanomainen oikeus oli nyt Helsingfors-Postenin mielestä siis asetettava lain vanhaan sanamuotoon nojatuvan tulkinnan edelle. Lehden poliittinen johtopäätös oli, että koska periaatteessa ei enää ollut mitään lausuttavissa raastuvankokouspolitiikkaa ja kahden äänen maksimia vastaan, myös ruotsalaisten oli yhdyttävä raastuvankokouksessa tällä tavoin suoritettavaan moraaliseen hyvitykseen kansan laajoille riveille; ja tätä kautta tunnustettava näiden oikeus aikaisempaa suurempaan osuuteen julkisesta vallasta. Ruotsalaisten tuki kahden äänen maksimille olisi samalla lupaus tulevasta säädännäisestä reformista heti olosuhteiden sellaisen salliessa.²⁹⁹

Vanharuotsalaisten Hufvudstadsbladet ei kuitenkaan ollut perääntynyt laillisuus-argumenteistaan. Lehden mukaan raastuvankokouksilla ei ollut toimivaltaa poistaa ääniasteikkoja – eikä myöskään alentaa niitä kahden äänen maksimiin (!). Lehti sitoutui tiukasti perustuslain sanamuotoon ja sen säätämisaikojen yhteiskunnalliseen funktioon. Lehden mukaan VJ:n ilmaus äänten laskemisesta

²⁹⁶ Helsingfors-Posten 25.10.1905 ”Rådhusstämopolitiken”.

²⁹⁷ Helsingfors-Posten 26.10.1905 ”Vår ståndpunkt”.

²⁹⁸ Senaatin ptk. 23.10.1905 / Mf. senaatti 777, KA; Keisari vahvisti kolmen kaupungin – Tampereen, Oulun ja Kemin – kaksiaänessä vaalijärjestykset niin, että niitä noudatettiin viimeisissä v. 1905 ylimääräisten valtiopäivien vaaleissa (Jutikkala 1974, 91).

²⁹⁹ Helsingfors-Posten 26.10.1905 ”Vår ståndpunkt”.

veroäyryjä myöten tarkoitti pelkistetyksi sitä, että kunnallisen veroäyryn määrällä tuli kulloinkin olla tehokas vaikutus vaalin lopputulokseen. Tätä tarkoitusta kahden äänen maksimi ei lehden mielestä riittävästi täyttänyt, koska se oli tarkoitettu juuri tätä tehokkuutta kiertämään ja mitätöimään VJ:n hengen ja tarkoituksen vastaisesti. Tästä varallisuuden tehokkaan vaikutuksen vaatimuksesta käsin lehti katsoi, että äänenrajoitus 25 tai 10 äänen maksimiin saattoi olla mahdollista ja juridisesti hyväksyttävää syyllistymättä samalla epäjohdonmukaisuuteen torjuttaessa kahden äänen maksimi. Ruotsalaisten perinteinen kanta perustui lehden mukaan vilpittömään vakaumukseen perustuslakisäädöksen sisällöstä ja lehti ihmetteli, kuinka käsitys, joka perustui selvään voimassa olevan oikeuden säännökseen, saattaisi nuorruotsalaisten ehdottamalla tavalla vanhentua niin kauan kuin kyseinen lainkohta oli muuttamattomana voimassa.³⁰⁰

Molemmat suomalaiset puolueet asettuivat sosialidemokraattien aloitteen taakse. Uusi Suometar totesi nuorsuomalaisten ja nuorruotsalaisten jakavan nyt kilvan tunnustuksiaan edellisten valtiopäivien menettelyn virheellisyydestä. Uuden Suometaren mielestä asteikkoa ei voitaisi kokonaan poistaa, mutta senaatin kantaa ennakkoiden se olisi sen mielestä mahdollista alentaa kahden äänen maksimiin. Helsingin Sanomiksi muuttunut Päivälehti piti edelleen mahdollisena asteikon poistamista kokonaankin, mutta se katsoi kahden äänen asteikollakin päästävän ”kohtuulliseen järjestelmään”, sillä lähes kaikki äänioikeutetuista saivat kaksi ääntä.³⁰¹

Hufvudstadsbladetilainen perustuslaillisuus sai osakseen samansuuntaista kritiikkiä niin vanhasuomalaisten kuin sosialidemokraattienkin taholta sillä erotuksella, että sosialidemokraattien retoriikka oli luonnollisesti kärkevämpää kuin vanhasuomalaisten. Uusi Suometar kirjoitti:

”Kysymys on siis edelleenkin vallasta, vaikka Hbl. koettaa kietoa sen perustuslaillisuuden manttelin peittoon. Kyllä sitä perustuslaillisuusasiaa todellakin on monella tavalla rääkätty – jos oikeinkin käytetty – näinä viime vuosina. Nytkin tahdotaan perustuslaillisuuden ulkopuolelle häätää, paitsi vanhoja suomenmielisiä, myöskin ne nuorsuomalaiset ja nuorruotsalaisetkin, jotka ovat ilmoittaneet asettuvansa raastuvankokouspolitiikkaa äänioikeusasiassa kannattamaan. Tästäkin taas näkyy kuinka perustuslaillisuutta mainitulla taholla mielellään käytetään luutana lakaisemaan ulkopuolelle kaikki ne, jotka eivät ruotsinmielisten valta-asemaa voi joka tilaisuudessa tukea.”³⁰²

Sosialidemokraatit puolestaan tarttuivat vanharuotsalaisten tulkintaan siltä kannalta, miten rajattoman asteikon alentamisesta 25 äänen maksimiin oli sen mu-

³⁰⁰ Hufvudstadsbladet 26.10.1905 ”I ett par frågor för dagen”.

³⁰¹ Uusi Suometar 21.10.1905 ”Helsinki mukaan!”; Helsingin Sanomat 22.10.1905 ”Kirje Helsingistä”.

³⁰² Uusi Suometar 26.10.1905 ”Ääniasteikon alentaminen raastuvankokousten kautta”.

kaan tullut ”perustuslaillista”, kun taas tasoittaminen tästä edelleen kahteen oli saman tulkinnan mukaan ”epäperustuslaillista”. Valpas piti tällaista epäjohtonukaisuutta osoituksena siitä, että valtapuolueet määräävät ”selittelyillä”, miten perustuslaki milloinkin on heidän edukseen luettava. Sosialidemokraattien näkökulmasta vanharuotsalaisten asennoitumisen tarkoituksena oli vain estää mahdollisimman vedenpitävästi äänioikeusreformin toteuttaminen sekä tulkinnallista että säädännäistä tietä:

”Sillä Hbl:ssä on lähes joka päivä kaikkein perustuslaillisimmasti: ääniasteikon alentaminen pitäisi käydä valtiopäiväin kautta. Tietysti tulisi siinä, sitte kun valtiopäivät kokoontuvat olemaan: asteikkoa ei voida poistaa valtiopäivillä, syystä kun ei ole Heikki Renvallin perustuslaillisia edellytyksiä. Niin että Hbl:in mielestä on ääniolojen korjauksen tekeminen aina laitonta, aina ’nykyoloihin’ soveltumatonta, johon Hbl. mielellään siirtäisi sen ratkaisemisen tulevaiseseen elämään. Kai sinne elämään, missä Hbl:in sakilla voi olla itkua ja hammasten kiristystä, jos pappien kakolakuvuus on totta.”³⁰³

Hanke Helsingin raastuvankokouksen koolle kutsumisesta pysähtyi lokakuun viimeisenä päivänä alkaneeseen suurlakkoon, joka avasi raastuvankokouskiistelyä paljon vakavamman vastakkainasettelun äänioikeus- ja eduskuntareformin toteuttamisesta. Perustuslailliset edellyttivät oikeudellista jatkuvuutta säätyvaltiopäivien koolle kutsumisen muodossa, kun taas sosialidemokraatit vaativat jatkuvuuden katkaisten kansansuvereenisuusperiaatetta ilmentävää perustuslakia säätävää kansalliskokousta.

4.9.4 Legaliteetti vai suostumus – säätyvaltiopäivät vai kansalliskokous perustuslainsäätäjäksi?

Poliittinen yleislakko lamaannutti lokakuun jälkipuoliskolla 1905 Venäjän valtakunnan. Suomi yhtyi lakkaan vasta, kun se Venäjällä jo oli loppumassa. Suurlakon aikana kansalliskokousvaatimuksella oli kolme eri alkuperää. Tunnetuin niistä on Y. Mäkelinin Tampereella laatima ns. punainen julistus. Se hyväksyttiin kansalaiskokouksessa Tampereella 1.11. *Kujalan* mukaan Mäkelin halusi kansalliskokousvaatimuksellaan vahvistaa suomalaisten autonomiataistelua. Ilman koko kansan yleistä mielipidettä ilmentävää kansalliskokousta Suomi oli vaarassa menettää autonomiansa ja sen olisi pakko lähettää edustajansa valtakunnan-duumaan. Säätyvaltiopäivien auktoriteetti ei enää riittänyt uudessa tilanteessa, jossa porvarillis-demokraattinen Venäjä ryhtyisi oman kansanedustuslaitoksen tukemana yhdenmukaistamistoimiin. Punaisen julistuksen mukaan Helsingin

³⁰³ Työmies 24.10.1905 ”Iltakatsaus”; Valpas 1904, 85.

asukkaat valitsisivat yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella väliaikaisen hallituksen, joka kutsuisi koolle täydellä lainsäädäntövallalla varustetun kansalliskokouksen.³⁰⁴

Toinen alkuperä oli Helsingin sosialidemokraattisen lakkojohdon vaatimuksissa. Sosialidemokraattien muodostama kansallislakon keskuskomitea hyväksytti 31.10. suuressa joukkokokouksessa ponnet, joissa vaadittiin koolle kutsuttavaksi yleisellä äänioikeudella valittava kansalliskokous, jonka tuli säätää Suomen kansalle uudet perustuslait sekä yksikamarinen eduskunta. Ponnet välitettiin rautateiden lennättimellä seuraavana päivänä ympäri Suomea. Helsinkiläisten vaatimuksissa ei mainittu mikä instanssi kansalliskokouksen kutsuisi koolle. Koska Venäjän vallankumouksen kohtalo oli vielä epäselvä ja kenraalikuvernöörillä oli käytössään pakkovalta Helsinkiin sijoitetun sotaväen muodossa, helsinkiläiset sosialidemokraatit varautuivat myös osittaisratkaisuihin. Helsinkiläiset sosialidemokraatit eivät sulkeneet pois mahdollisuutta, että kansalliskokouksen kutsuisikin koolle keisari. Kenraalikuvernööri Obolenski sai tällaisen käsityksen neuvotteluissaan sosialidemokraattisen lakkojohdon kanssa.

Kansallislakon keskuskomitea täsmensi ohjelmaansa 2.11. Päätöksen mukaan ei luovuttaisi vaatimuksesta, että kenraalikuvernöörin oli hankittava maalle väliaikainen hallitus, jossa on puolet sosialidemokraatteja, ja tämän hallituksen on ensi työkseen kutsuttava koolle lakia säätävä kansalliskokous. Kenraalikuvernööri oli keisarin Suomessa toimiva edustaja eikä häneen turvautuminen poikennut mitenkään olennaisesti suoraan hallitsijaan vetoamisesta. Hallituksen lopullisen nimittämisen olisi joka tapauksessa tehnyt keisari. Samanaikaisesti kansallislakon keskuskomitea hylkäsi tamperelaisten punaisen julistuksen. Komitea kavahti nimenomaan kohtaa, jonka mukaan Helsingin asukkaiden olisi asetettava väliaikainen hallitus. Tamperelaisten ja helsinkiläisten keskustelu päättyi ilmiriitaan ja tamperelaisten ulosmarssiin.

Perustuslailliset vastustivat Helsingissä kaikissa vaiheissa kansalliskokousvaatimusta laittomana. Kansallislakon keskuskomitea kuitenkin *Kujalan* mukaan uskoi, että jos se pitäisi lujasti kiinni omaksumastaan kannasta, kenraalikuvernöörin ja perustuslaillisten olisi lopulta taivuttava siihen; näillä ei kerta kaikkiaan ollut muuta vaihtoehtoa, kun lakon johto oli täysin sosialidemokraattien käsissä. Komitea päättikin lopettaa kaikki neuvottelut toisten puolueiden kanssa. Komitean tilannearvio osoittautui seuraavana päivänä virheelliseksi, kun tuli tieto, että kenraalikuvernööri oli toimittanut perustuslaillisten manifestiehdotuksen Pietariin. Kenraalikuvernööri Obolenski ja perustuslailliset olivat sopineet säätyvaltiopäivien koolle kutsumisesta sosialidemokraattien päiden yli. Pettymys kypsytti keskuskomitean hyväksymään punaisen julistuksen. Helsingin asukkai-

³⁰⁴ Kujala 1989, 131–133.

den toimittama väliaikaisen hallituksen vaali muutettiin kansankokouksessa tapahtuvaksi, mikä vastasi aktivistien toiveita. Helsingin lakkojohto lähti nyt siis avoimen vallankumouksen tielle, jolta se joutui pian perääntymään ja lopettamaan lakon.³⁰⁵

Kansalliskokousvaatimuksen kolmas alkuperä oli aktivistien toiminnassa. Aktivistipuolueen johto toimi läheisessä yhteistyössä keskuskomitean kanssa. Puoluehallitus hyväksyi punaisen julistuksen päivää aikaisemmin (2.11.) kuin kansallislakon keskuskomitea. Seuraavana päivänä puolue levitti julistusta, jossa helsinkiläisiä kehoitettiin valitsemaan väliaikainen hallitus. Tämä kutsuisi koolle kansalliskokouksen. Saman päivän iltana aktivistien edustajat kuitenkin ilmoittivat puolueiden välisessä yhteisneuvottelussa, ettei puolue ottaisi osaa väliaikaisen hallituksen vaaliin. Aktivistit perustelivat tätä sillä, ettei vallankumous ollut voittanut Venäjällä eikä sotaväen väliintulo Suomessa ollut siksi käynyt mahdolltomaksi. Vallankumouksellisilla ei ollut kylliksi aseita tätä uhkaa torjumaan. Ongelmana oli aktivistien mielestä myös se, ettei suuri osa kansaa (perustuslailliset ja vanhasuomalaiset) tukisi väliaikaista hallitusta eikä osallistuisi kansalliskokouksen vaaleihin.³⁰⁶

Suurlakon jälkeen pidetyssä sosialidemokraattien ylimääräisessä puoluekokouksessa tamperelaiset sosialidemokraatit arvioivat, että vaatimus kansalliskokouksesta olisi lakkoviikolla hyvinkin voinut toteutua, elleivät helsinkiläiset perustuslailliset olisi kaikessa hiljaisuudessa puuhanneet kenraalikuvernöörin kanssa valtiopäiväkeskustelusta. Heidän mielestään perustuslailliset olivat johtaneet hallitsijaa harhaan uskotellessaan juuri säätyvaltiopäivien vastanleen kansan toiveita.³⁰⁷ Tamperelaisten mielissä oli luonnollisesti se konsensus, joka kansalliskokouksesta ja punaisesta julistuksesta oli heidän ja perustuslaillisten välillä syntynyt heidän kotikaupungissaan.³⁰⁸

Kansan toiveista saadaan kuva tarkastelemalla, mitä kaupungeissa suurlakkoviikolla tapahtui. Vaikka sosialidemokraattien ja perustuslaillisten välinen jyrkkä vastakohtaisuus pääkaupungissa on historiankuvaa hallitseva³⁰⁹, se muut kaupungit huomioon ottaen oli kuitenkin poikkeuksellista. Kahdeksassa suurimmassa maakuntakaupungissa sosialidemokraattien ja perustuslaillisten välillä ei nimittäin esiintynyt eduskuntaudistuksen toteuttamistavasta erimielisyyttä. Seitsemässä – Tampereella, Viipurissa, Vaasassa, Oulussa, Porissa, Kuopiossa ja Kotkassa – menettelytavasta vallitsi konsensus kansalliskokousvaatimuksen

³⁰⁵ Kujala 1989, 134–141.

³⁰⁶ Kujala 1989, 142.

³⁰⁷ SDP. Tampereen ylimääräisen kokouksen ptk. 20.–22.11.1905, 42–43.

³⁰⁸ Ala-Kapee 1972, 243–248; Jutikkala 1979, 292–299.

³⁰⁹ Ks. esim. Roos 1907.

pohjalta, ja vain yhdessä – Turussa – säätyvaltiopäivien pohjalta.³¹⁰ Erimielisyydet alkoivat maakuntakaupungeissa yleensä vasta lakon loppupäivinä, kun tietoliikenne pääkaupungin tapahtumista ja tilannearvioista siellä avautui.

Julkinen keskustelu kansalliskokousmahdollisuudesta jatkui suurlakon päätyttyäkin. Ääniasteikkojen poistaminen tai alentaminen raastuvankousteitse oli ollut reformimahdollisuus, joka oli kuitenkin edellyttänyt hallitsevien yhteiskuntaluokkien suostumusta. Siksi se muodostui sosialidemokraateille koetinkiveksi heidän arvioidessa porvarillisten puolueiden reformialttiutta äänioikeuskysymyksessä. Kokemukset pääkaupungin raastuvankokouspolitiikasta selittävät itsepäisyyttä, jolla sosialidemokraatit pitivät kiinni kansalliskokous-vaatimuksesta vielä lakon päätyttyäkin. Sen sijaan Tampereella, Viipurissa, Oulussa, Kuopiossa ja Kotkassa sosialidemokraatit ja porvarilliset puolueet olivat asettaneet raastuvankouksessa maksimiksi kaksi ääntä, ja suurlakossa osapuolet noissa kaupungeissa yhtyivät kannattamaan kansalliskokousta.

Pääkaupungin perustuslailliset sen sijaan tekivät tarkan eron säännöllisissä ja säännöttömissä oloissa tapahtuvan perustuslainsäätämisen välillä. Silloin kun maalta kokonaan puuttuu konstitutio (Venäjä) tai kun vallankumous on pyyhkäissyt koko valtiomuodon pois (Ranska), saattoi perustuslaillisten mielestä tulla aiheelliseksi kutsua kansalliskokous koolle. Mutta kun kansalla oli perustuslaki ja laillinen kansanedustus, oli juuri tämän kansanedustuslaitoksen tehtävänä hyväksyä uusia perustuslakeja. Perustuslain oikeudellisesti velvoittava luonne oli tehokkaimmin demonstroitavissa juuri noudattamalla revisionormeja. Suomalaiset olivat viimeisten kuuden vuoden ajan pyrkineet saamaan korkeimman vallan haltijan tunnustamaan perustuslakien velvoittavuus, ja kun paluu säännöllisiin oloihin oli marraskuun manifestin myötä onnistumassa, mitään syytä säännöttö-mään, perustavaan valtaan, nojautuvaan perustuslainsäätämiseen ei ollut. Niin kauan kuin tosiasiallisia edellytyksiä säännönmukaiseen perustuslainsäätämiseen oli olemassa, suomalaisten asiana ei ollut vähäisessäkään määrin itse myötävaikuttaa tai tehdä aloitetta siitä poikkeamiseksi. Nuorsuomalaiset kyllä tunnustivat edellisten valtiopäivien menettelyn äänioikeusasiassa säätyvaltiopäivien legitimeettiä heikentäneeksi poliittiseksi virheeksi, mutta he painottivat, että kuluneen oikeustaistelun jälkeen kansalaisia oli mahdotonta vakuuttaa sellaisen oikeuden hyväksyttävyydestä ja velvoittavuudesta, jolla ei ollut tukenansa yksiselitteistä lain pyhyyttä. Valtiollisen vallankäytön legitiimisyys saattoi perustua vain sen legaalisuuden historialliseen kontinueettiin, jonka pohjalla oli pysyttävä, jos se suinkin oli mahdollista. Kun perustuslaillisten arvioissa valta-

³¹⁰ Ala-Kapee 1972, 243–255; Soikkanen 1970, 120–127; Nykvist 1979, 274; Hautala 1976, 605–609; Jutikkala 1957, 714–716; Saarinen 1972, 675–678; Nummela 1989, 274–380; Kotkan historia II, 290–292.

kunnallisella vallankumouksella hallitsijaa vastaan ei ollut tosiasiallisia edellytyksiä, niin kotimaiselta vallankumoukselta hallitsijan suojeluksessa säätyvaltiopäiviä vastaan puuttui perustuslaillisten mielestä legaliteettiperiaatteen mukaisesti tulkittu legitimitetti.³¹¹

Kompromissipyrkimykset eivät olleet pääkaupungissakaan kokonaan vieraita. Vanhasuomalaisen puolueen jäätyä lakkoviikolla vallankäytön sivustakatsojaksi se tulevia demokraattisia muutoksia ennakoiden radikalisoi poliittisen profiilinsa nopeasti. Suomettarelaiset arvioivat säätyeduskunnan legitimitetikriisin palautuvan perustuslaillisten politiikkaan edellisillä valtiopäivillä. Uusi Suometar kirjoitti radikaalisti: ”(K)oska viime valtiopäivien enemmistö – muka korkeamman tarkoituksensa saavuttamiseksi – oli katsonut mahdolliseksi olla perustuslakia noudattamatta, niin saattoi kyllä kansakin, voittaakseen täydellisemmän eduskunnan, olla välittämättä siitä päättäntövallasta, jonka vanha perustuslaki valtiosäädylle vakuuttaa.” Vallankumouksen tielle astumista ja hallitsijan syrjäyttämistä suomettarelaiset eivät tietenkään ajatelleet, mutta työväen vaatimusten ydintä kansalaisten yhtäläisestä osanotosta perustuslain säätämiseen he pitivät täysin oikeutettuna. Suomettarelaiset kehottivat pyytämään hallitsijalta esitystä valtiopäiville väliaikaiseksi perustuslaiksi kutsutusta poikkeuslaista, jolla oikeus käsitellä ja ratkaista uusi valtiopäiväjärjestys siirrettäisiin säädyltä yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella valittavalle kansalliskokoukselle. Näin täytettäisiin myös muodollisen laillisuuden vaatimukset ja siksi tätä hanketta kutsuttiin lailliseksi kansalliskokoukseksi.³¹²

On selvää, ettei tällä laillisella kansalliskokouksella, sen enempiä kuin sosiaalidemokraattien eräissä vaiheissa ajatteleamalla hallitsijan suojeluksessa valtiopäivät korvaavalla kansalliskokouksellakaan, ollut varsinaisesti yhtymäkohtaa kansansuvereenisuusopin kanssa. Kumpikaan kokous ei olisi voinut toimia perustavana kokouksena, vaan niiden tehtäväksi olisi jäänyt vain uuden valtiopäiväjärjestyksen säätäminen ja sen jättäminen hallitsijan vahvistettavaksi. Toisaalta, vaikka laillinen kansalliskokous ei olisi kyennytään puuttumaan ylimpien valtionorgaanien keskinäisiin valtasuhteisiin, se olisi osaltaan toteuttanut suostumusperiaatteen normatiivista oikeuden asettamismallia.

Juuri puuttuvan suvereenisuuden vuoksi aktivistit torjuivat laillisen kansalliskokouksen: ”Det är icke af monarken som Finland skall mottaga sin magna charta, utan af det suveräna folket själf. Icke en af regenten sammankallad landtdag, icke ens en af honom utlyst nationalförsamling, utan en på folkets egen maktfullkomlighet hvilande representation bör vara målet för våra sträfvanen.

³¹¹ Jyränki 1989, 459; Helsingin Sanomat 11.11.05 ”Kansalliskokous vaiko valtiopäivät”, 17.11.05 ”Suomenmielisten perustuslaillisten kokous”, 10.12.05 ”Kirje Helsingistä”.

³¹² Uusi Suometar 7.11.1905 ”Laillinen kansalliskokous”, 26.11.1905 ”Käsitteiden selvittämiseksi II”, 14.12.1905 ”Laillinen kansalliskokous”.

Endast en sådan representation skall vara i stånd att genomföra det stora sociala nydaningsarbete, som förestår oss.” Koska sosialidemokraatit päätyivät ylimääräisessä puoluekokouksessaan valtiopäivävaaleihin nähden vaalilakon kannalle, laillinen kansalliskokous ei heidän tahollaankaan herättänyt sanottavaa kiinnostusta.³¹³

Koska laillisen kansalliskokouksen toteuttaminen olisi edellyttänyt laajaa konsensusta valtiopäivillä, se olikin ideana suunnattu ensi sijassa perustuslaillisille. Menettelytapana se muodollisesti olisi ollut toteutettavissa perustuslainsäätämisyjärjestyksessä kaikkien neljän säädyn suostumuksella. Perustuslaillisella taholla kuitenkin selitettiin, ettei vain yhtä tarkoitusta varten tehty perustuslainmuutos soveltunut hyvin Suomen julkisoikeuden periaatteisiin. Vaikka nuorsuomalaiset tunnustivat, että laillista kansalliskokoustietä toteutetun eduskuntareformin legitimeetti epäilemättä olisi säätyvaltiopäivätietä vahvempi, he eivät uskoneet tarvittavan konsensuksen mahdollisuuteen säätyvaltiopäivillä. Ruotsalaisen oikeiston avainasema ja vastustava asenne säädyissä edusti heille realiteettia. Valtiosäätyjen suostumus niiden itsensä käsiteltävään yksikamarijärjestelmään oli nuorsuomalaisten mielestä helpommin saavutettavissa kuin päätös kansalliskokouksen kokoonkutsumisesta.³¹⁴

Perustuslaillisesti ajattelevien keskuudessa esiintyi kyllä epäilyksiä pelkästään säätyvaltiopäivien säätämän eduskuntareformin legitimiisyydestä. Tuottaisiko menettely, jossa pelkästään aatelissäädyn suostumus olisi kansalaisten suostumusta tärkeämpi, todella kestäviä tuloksia? Tämä kysymys antoi julkisessa keskustelussa aiheen erilaisiin ehdotuksiin legitimiisyyttä vahvistaviksi toimenpiteiksi, jotka eivät kuitenkaan suoranaisesti puuttuisi valtiopäivien ja hallitsijan muodolliseen perustuslainmukaiseen päätösvaltaan.

Jo lakkoviikolla nuorsuomalainen Jonas Castren oli esittänyt sosialidemokraateille kompromissina yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella valittavaa neuvoa-antavaa kansankokousta, jonka ohjeita säätyvaltiopäivien olisi ollut määrä reformia säätäessään noudattaa. Nuorruotsalaisella taholla puolestaan kannatus saivat erilaiset versiot säätyvaltiopäivien valmistaman reformin asettamisesta kansanäänestykseen. Lisäksi pääkaupungin perustuslaillinen klubi ehdotti ennen valtiopäivämiesvaaleja järjestettävää yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvaa koevaalia, jonka tulos määräisi varsinaisen vaalin ehdokasasettelun.³¹⁵

³¹³ Framtid 1.12.1905 ”Vårt mål”; SDP. Tampereen ylimääräisen kokouksen ptk. 20.–22.11.1905, 48; Työmie 2.1.1906 ”Kansan päivä”.

³¹⁴ Helsingin Sanomat 19.11.1905 ”Väliaikaisia perustuslakeja”; Hufvudstadsbladet 23.11.1905 ”Nationalförsamlingen, referendum och profval I”.

³¹⁵ Roos 1907, 499–500; Helsingin Sanomat 29.11.1905 ”Referendum”; Hufvudstadsbladet 25.11.1905 ”Nationalförsamlingen, referendum och profval II”.

Vanharuotsalaiset suhtautuivat kuitenkin ehdottoman torjuvasti kaikkiin näihin ehdotuksiin linnoittautuen ahtaalle legalismille tyypilliseen tulkinta-asenteseen. Koska perustuslaki rajasi vaalioikeuden ja päätäntävällän vain tiettyihin kansalaisryhmiin, niin yritykset kiertää tätä perustuslain tarkoitusta eivät heidän mielestään voineet itsessään olla perustuslaillisia.³¹⁶ Lainkirjain oli siis säätämisaikojensa aikana lukinnut sisältämänsä yhteiskunnalliset funktiot ja näistä funktioista oli pidettävä kiinni kunnes kirjainta uudella säätämistoimella muutettaisiin.

Sosialidemokraatit luopuivat ilmeisten tosiasioiden edessä kansalliskokousvaatimuksesta säätyjen kokoonnuttua joulukuussa 1905.³¹⁷ Hallitsija ei ollut ottanut varteen vanhasuomalaisen toivomusta esityksestä laillisesta kansalliskokouksesta, eivätkä säädyt sellaisesta enää tehneet anomusta. Äänioikeus- ja eduskuntareformi jäivät legaliteettiperiaatteen mukaisesti säätyvaltiopäivien tehtäväksi.

4.10 PÄÄTELMÄ

Tutkimuksessaan fennomaanien osuudesta kansalaisyhteiskunnan organisoinnissa *Liikanen* on huomauttanut, etteivät puolueuudostuksen yhteiskunnalliset sidokset Suomessa vastanneet monille Euroopan maille tunnusomaista jakoa kahteen valteryhmittymään, konservatiiviseen maaseudun yläluokkaan ja liberaaleja uudistuksia ajavaan kaupunkiporvaristoon. Saksalaiseen valtiomuodostuksen tutkimukseen viitaten *Liikanen* on luopunut aatehistoriallisesta konservatismi–liberalismi–erottelusta ja kiinnittänyt huomion jännitteeseen, joka vallitsi oppisivistyneistön ja aristokraattisen virkamiehistön välisissä yhteiskunnallisissa valtasuhteissa. Tästä näkökulmasta paljastuu hänen mukaansa puolueuudostuksen yhteiskunnallisen luonteen kannalta aatehistoriallista ulottuvuutta oleellisempi, molempia puolueyhmittymiä – sekä liberaaleja että fennomaaneja – yhdistävä rooli perinteisen säätyvallan haastajina. Vaikka fennomaanit *Liikasen* mukaan priorisoivat nationalistisia tunnuksia ja liberaalit vapaan taloudellisen ja yhteiskunnallisen toiminnan merkitystä, ensimmäiset liberaalit eivät vastustaneet kansallisia tavoitteita kuten suomen kielen aseman parantamista, eivätkä fennomaanit suhtautuneet torjuvasti vapaaseen taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan.

³¹⁶ Hufvudstadsbladet 25.11.1905 ”Nationalförsamlingen, referendum och profval II”.

³¹⁷ Työmies 22.12.1905 ”Ei hätäillä”, 30.12.1905 ”Kansan päivä”.

Puolueyhmittymien synty enteili modernin politiikka- ja valtiokäsityksen läpimurtoa, ja tässä suhteessa puolueet yhdessä edustivat uutta ajattelu- ja toimintatapaa, joka oli vastakkainen perinteiselle virkavaltaiselle hallitsemistavalle. *Liikasen* esittämä näkökohta on tärkeä, koska hän voi perustella sitä sillä, että vielä 1860–1870-luvun vaihteessakaan puolueyhmittymien yhteiskunnalliset sidokset eivät olleet vielä millään lailla eriytyneet, vaan liberaalit yhtä lailla kuin fennomaanitkin saivat peruskannattajakuntansa samasta suhteellisen kapeasta sosiaalisesta ryhmästä, akateemisesta oppisivistyisestä ja ylioppilaista. Puolueyhmittymien aatemaailma ja ohjelmat luonnosteltiin yhden ja saman akateemisen yhteisön, Helsingin yliopiston, piirissä.

Puolueyhmittymien synty, joka poliittisessa julkisuudessa ilmeni ensi vaiheessa ryhmittäytymisessä eri sanomalehtien taakse, nostatti oppositiomieltä 1800-luvun alkupuolella vahvistunutta aatelis-byrokraatia vastaan. *Savolaisen* tutkimuksiin viitaten *Liikanen* on huomauttanut johtavien aatelissukujen kasvataneen aina 1860-luvulle saakka osuuttaan korkeimpien virka-asemien ja senaattorin virkojen jaossa. Aatelisbyrokraatit käyttivät vuosisadan alkupuolella toteutettuja yliopisto- ja koulu-uudistuksia *Konttisen* mukaan ”sosiaalisen sulkemisen välineenä”. Kokoavasti voidaan *Liikasen* mukaan väittää:

”Kaiken kaikkiaan koulutukseen perustuva säätykierto oli vuosisadan puoliväliin tultaessa jopa hidastunut Ruotsin vallan ajan lopun tilanteesta, ja yhteiskunnan kasvavien keskikerrosten, oppisivistyisestä, kauppaporvariston ja vauraimman talonpoikaiston, mahdollisuudet sosiaaliseen nousuun olivat suhteellisesti heikentyneet. Kapina aatelis-byrokration valta-asemia vastaan oli keskeinen lähtökohta yhtä hyvin varhaisten fennomaanien kuin liberaalienkin toiminnalle.”³¹⁸

Politiikan institutionaaliset muodot säänneltiin uudessa valtiopäiväjärjestyksessä. Sen mukaisesti järjestetyissä ensimmäisissä v. 1871 porvarissäädyn vaaleissa puolueyhmittymät eivät esiintyneet kilpailijoina äänestäjistä, eikä puoluepoliittisesti ryhmiteltyjä ehdokaslistoja (vielä) laadittu. Ehdokkaiden henkilökohtaisia ominaisuuksia pidettiin kriteerinä, johon äänestäjien huomio haluttiin kiinnittää. Puolueyhmitys ilmeni julkisuudessa yksinomaan ryhmittymisenä eri sanomalehtien ympärille. Pääkaupungissa eri mielipidesuuntauksia edustivat 1870-luvun alussa liberaalien Helsingfors Dagblad ja Hufvudstadsbladet, fennomaanien Uusi Suometar ja Morgonblad sekä svekomaanien Vikingen. Puolueyhmittymien sidokset eri kannattajaryhmiin eivät olleet sosiaalisesti eriytyneet, mikä näkyi puoluepoliittisen kilpailun täydellisenä puuttumisena. Lehtien vaalien ympärillä käymässä mielipidevaihdossa korostuvat eri mielipidesuuntia yhdistävät

³¹⁸ Liikanen 1995, 119–123.

piirteet. Mielipiteille oli ominaista poliittisiin toimintatapoihin kohdistuva yksimielisyys, mikä tukee Liikasen teesiä ajankohdalle tyypillisestä liberaaleja ja fennomaaneja yhdistäneestä tendenssistä rakentaa modernille ominaista poliittikan tekotapaa ja kulttuuria.

Fennomaanit, liberaalit ja svekomaanit olivat 1870-luvun alussa yksimielisiä, että VJ 12 §:n 4 momentti mahdollisti vaalioikeuden irrottamisen rajattomiin ääniasteikkoihin perustuvasta kytkennästä varallisuuteen. Ääntenrajoitusten säätämistä perusteltiin yhdenmukaisesti huolella vähäisestä vaaliosanotosta. Noudattamalla rajattomia asteikkoja jo muutama suuriääninen olisi saattanut ratkaista vaalituloksen haluamallaan tavalla. Tätä pidettiin yksimielisesti epäkohtana, joka ääntenrajoituksia säätämällä haluttiin poistaa, jotta porvarissäädyn ulkopuolisillekin kaupunkilais- ja elinkeinoryhmille uudella VJ:llä avattua poliittisen osallistumisen mahdollisuutta käytettäisiin mahdollisimman laajasti hyväksi.

Samoin mielipideryhmien käymää keskustelua leimasi yksimielisyys täysin yhtäläisen äänioikeuden periaatteellisesta hyväksyttävyydestä ja rajoitetunkin asteikon periaatteellisesta vääryydestä. Kaikille sensuksen ylittävälle vapaille ja riippumattomille miehille, jotka eivät kuuluneet karsintamomentin luettelemaan elinkeino- ja sosiaaliryhmiin, oli yksimielisen vaatimuksen mukaan annettava yhtäläinen vaikutusmahdollisuus. Varallisuutta yksilöllisen kyvykkyyden mittarina ei 1870-luvun alun keskustelussa mitenkään painotettu, vaan paino oli yhtäläisen äänioikeuden oikeuttamisessa.

Ääntenrajoitusliikkeelle rinnakkainen kansalaisyhteiskunnan rakenteistumisen muoto kaupungeissa oli alkava yhdistystoiminta, jonka ensimmäisiä ilmenymiä olivat vapaaehtoisten palokuntien perustaminen. *Liikasen* mukaan kaupunkien vapaaehtoisissa palokunnissa aiempaa laajemmat kansankerrokset tustuivat muodollisesti tasa-arvoisen itsehallinnon periaatteisiin.³¹⁹ Niiden korkeimman päättävän elimen muodosti yleiskokous, jossa jokaisella jäsenellä oli yksi ääni. *Liikanen* on kuitenkin väärässä väittäessään, että tämä muodollisen tasa-arvon alue oli tarkoin rajattu eikä sitä pyrittykään laajentamaan poliittisiin oikeuksiin.³²⁰ Äänioikeuden yhtäläistämisyhtymykset rajoitettuja ääniasteikkoja sisältävin vaalijärjestyksin 1870-luvun alussa voidaan päinvastoin hyvinkin tulkita palokuntiin verrattavaksi vakavaksi yritykseksi luoda uudenlaisen modernin politiikanteon edellytyksiä, muotoja ja kanavia. Valtiopäiväjärjestyksen säätäminen avasi porvarissäädyn vaikutuskanavaksi kauppias- ja käsityöläisryhmien ulkopuolisille kaupunkilais- ja elinkeinoryhmille, mikä teki säädystä aikalaisarvion mukaan ”kansalassäädyn”. Kansalaisedustukseksi laajentuneen porvarissäädyn vaalikorporaation sisällä pyrittiin vaalioikeuden yhtäläistämiseen,

³¹⁹ Ks. myös Stenius 1987, 241–242.

³²⁰ Liikanen 1995, 110.

mitä julkisuudessa perusteltiin mahdollisimman laajan vaaliosanoton varmentamisella. Vapaaehtoiset palokunnat täyttivät vaalioikeuden yhtäläistämislle rinnakkaista funktiota. Vaikka palokuntatoiminnalla ei ollut tietoista tarkoitusta levittää joukkojen keskuuteen käsitystä poliittisesta tasa-arvosta, se kuitenkin vahvisti *Liikasen* mukaan ”uudenlaista kaupunkilaisidentiteettiä, johon kuului vapaiden ja riippumattomien miesten oikeus ottaa yhteisesti vastuu osasta sellaisia asioita, joista päättäminen oli aiemmin kuulunut virkakunnalle”. On korostettava, että kysymys oli todellakin vain sensuksen ylittävien, yhteiskunta-asemaltaan taloudellisesti riippumattomien, miesten keskinäisestä tasa-arvoistamisesta. Tämä koski myös palokuntia. Vaikka VPK-yhdistykset periaatteessa olivat avoimia kaikille, useissa kaupungeissa työväestö jätettiin tietoisesti niiden ulkopuolelle, ja mahdollisuus tasavertaiseen kanssakäymiseen avautui käytännössä vain käsityöläisille.³²¹

Lähes puolet kaupungeista oli säättänyt ensimmäisiä VJ:n säätämisen jälkeisiä valtiopäivävaaleja varten äänenrajoituksia. Näistä kolmanneksessa maksimi päättyi kymmenen äänen asteikkoon. Kymmenen äänen asteikko oli siksi näissä ensimmäisissä vaaleissa selvästi yleisempi kuin myöhemmin 1880-luvulla, jolloin asteikko oli kunnallisasetuksen vaikutuksesta yleensä 25-ääninen. *Jutikkala* on selittänyt 1870-luvun alun ääntentasausliikettä 1860-luvun liberalismin radikaalilla jälkivaikutuksella: ”Lähtökohtana oli sammuva kuusikymmenluvun radikalismi, joka kukoisti pääkaupungissa ja ruotsinmielisissä piireissä.”³²²

On kuitenkin ilmeistä, että aatehistoriallisten selitysten sijasta ilmiöitä voi osuvammin tehdä ymmärrettäväksi *Liikasen* osoittamasta suunnasta. Puolueryhmittymiä yhdisti pyrkimys rakentaa modernin kansalaisyhteiskunnan organisatorakenteita. Puolueryhmittymät – fennomaanit, liberaalit ja svekomaanit – eivät (vielä) 1870-luvun alussa identifioituneet tietoisesti eri sosiaaliryhmien edunvalvojiksi. Niitä yhdisti oppositioasenne aatelišbyrokratian syntyperään perustuvia asemia kohtaan ja pyrkimys sellaisten modernin politiikanteon organisaatioiden, kanavien ja areenoiden kehittämiseksi, jotka olisivat mahdollistaneet kyvykkyyden ja sivistyksen poliittisen vaikutusvallan kriteerinä. Vaalioikeus ei ollut (vielä) väline poliittisten ryhmien keskinäisessä taistelussa poliittisesta vaikutusvallasta. Vaalioikeuden yhtäläistämisen puolesta kirjoitettiin yhtäläisen hyväksyvään sävyyn kaikkien poliittisten ryhmien äänenkannattajissa, eikä v. 1871 vaalien yhteydessä poliittisia tunnuksia vielä käytetty.

Kunnallishallinnon uudistus kaupungeissa merkitsi oppisivistyneistön läpimurtoa poliittiseen valtaan. Pyrkimykset säätää rajoittamaton asteikko kunnallisissa vaaleissa torjuttiin. 25 äänen maksimiin päättyvällä ääniasteikolla suurin

³²¹ Liikanen 1995, 111.

³²² Jutikkala 1974, 79.

poliittinen vaikutusvalta saavutettiin tuloilla, jotka vastasivat yliopistosivistyneistön keskimääräistä tulotasoa. Fennomaanien ja liberaalien välillä ei kysymyksestä vallinnut näkemyseroja. 25-asteikkoinen skaala yleistyi sittemmin myös valtiopäivävaaleissa.

Porvarissäädyn valtiopäivävaalit alkoivat politisoitua modernissa merkityksessä vasta toisissa VJ:n säätämisen jälkeisissä vaaleissa v. 1876, jolloin fennomaanit nostivat ensimmäisen kerran kielipoliittiset näkökohdat esiin kehottaessaan valitsijoita ottamaan ehdokastaan valitessaan huomioon tämän kansallisen suuntauksen ja mielipiteen. Vaikka fennomaaneja ei porvarissäädystä kohdantakaan poliittinen menestys, juuri näillä valtiopäivillä puolueryhmittymien sidokset eri sosiaalisiin ryhmiin tulivat selkeästi ensimmäisen kerran näkyviin. Jako fennomaaniseen pappis- ja talonpoikaissäätyyn ja liberaalis-ruotsinmieliseen aateli- ja porvarissäätyyn vakiintui tästä edespäin.³²³ Tämä tarkoitti myös vaalioikeuden sääntelyn yhä selvempää kytkeytymistä poliittisten ryhmien eri sosiaaliryhmien edunvalvojina käymään kamppailuun poliittisesta vaikutusvallasta porvarissäädystä. Vuoden 1879 perustuslain muutoksella porvarissäädystä riisuttiin viimeisetkin säätykorporaation tunnusmerkit ja säädystä tuli VJ 12 §:n ”karsintamomentissa” lueteltuja sosiaaliryhmiä lukuun ottamatta kaikkien miespuolisten kaupunkilaisten valtiollinen edustuselin.

1880-luvun alussa puolueryhmittymien keskinäinen kilpailu vaikutusvallasta porvarissäädystä kiristyi, koska tietoisuus eri poliittisten ryhmittymien erilaisesta sosiaalisesta sidonnaisuudesta lisääntyi. Vuoden 1881 porvarissäädyn vaalit olivat ensimmäinen modernissa mielessä politisoitunut vaalikamppailu. Puolueryhmittymät, vaalikokoukset ja näiden laatimat ehdokaslistat olivat vaaleissa etusijalla. Vaalien politisoituminen suuntautui säädyn virkavaltaisuutta vastaan. Vaalien politisoituminen muodosti väylän vaikutusvalttaan niille uusille elinkeinoharjoittajaryhmille, jotka olivat syntyneet elinkeinovapauden myötä ja jotka oli saatettu vaalioikeuden piiriin v. 1879 reformilla. Liberaalit edustivat sivistynyttä säätyä ja uusia menestyviä elinkeinoharjoittajaryhmiä – kauppiaita ja teollisuudenharjoittajia. He edustivat *status quon* säilyttämistä kielipuolueiden välillä. Vaalioikeuden demokratisointi ei sisältynyt liberaalien v. 1880 julkaistuun puolueohjelmaan. Vuoden 1885 vaalioikeusreformikeskustelussa he pysyttelivät 25-äänisen asteikon kannalla. Puolue oli indifferentti kielikysymyksen suhteen, mikä pakotti sen välinpitämättömyyteen myös poliittisen vallankäytön demokratisointia kohtaan. Tämä puolestaan aiheutti sen, että radikaalifennomaanit samaistivat liberaalit svekomaaneihin poliittisina vastustajinaan taistelussa vaikutusvallasta porvarissäädystä.³²⁴ Fennomaanit edustivat etupäässä maataomista-

³²³ Liikanen 1995, 284–285.

³²⁴ Rommi 1974, 385–386.

van väestönosan intressejä, mutta kaupungeissa he koettivat saada vaikutusvaltaa myös alemmassa porvaristossa. He omaksuivat 1880-luvun alussa 10 äänen asteikon vaatimuksen tietoiseksi vallansiirron välineeksi. Tähän päämäärään pyrittiin sekä säädännäistä että raastuvankokouspolitiikan tietä.

Ruotsinmieliset toivat R. A. Wreden johdolla vaalioikeusreformikeskusteluun oman ehdotuksensa, jossa ääniä kertyi 30 äänen maksimiin sillä tavalla, että maksimi saavutettiin vasta sellaisella tulotasolla, joka olisi ollut lähes kaksinkertainen vahvistettuihin 25-äänisiin vaalijärjestyksiin verrattuna. Maksimiääni-määrää ei Wreden esityksessä saavutettu vielä sivistyneistön keskimääräisellä tulotasolla, vaan Wrede asetti maksimin niin, että se hänen omien perustelujensa mukaan vastasi korkeimpien virkamiesten palkkoja. Ehdotustaan hän ei pitänyt ”taantumusaskeleena”, koska ääniasteikkoa ei tullut verrata vahvistettuihin vaalijärjestyksiin, jotka sikäli kuin ne sisälsivät ääntenrajoituksia olivat hänen mukaansa laittomia, vaan laillisiin rajoittamattomiin asteikkoihin.

Wreden reformiesitystä ja tulkintakonstruktiota VJ 12 § 4 momentista voidaan tulkita byrokratian epätoivoiseksi yritykseksi toisaalta puolustaa perittyjä asemia fennomaanien porvarissäädyn demokratisoimispyrkimyksiä vastaan ja toisaalta hyökkäykseksi asemien valtaamiseksi takaisin hallituksen vahvistamien 25-asteikkoisten vaalijärjestyksen nojalla valtaan päässeeltä liberaalilta elinkeinoharjoittajaryhmiltä ja oppisivistyneistöltä. Svekomaanisen Nya Pressenin kirjoittelussa v. 1885 vaalioikeusreformin yhteydessä ei ollut enää jälkeäkään Vikingenin 1870-luvun alun liberaalista näkemyksestä modernin kansalaisyhteiskunnan yhtäläisen poliittisen vaikuttamisen muotojen rakentamisesta. Yhtäläisen vaikutusvallan sijalle etualalle oli 1880-luvulla noussut toinen modernille politiikalle ominainen piirre, joka oli ristiriitainen yhtäläisen vaikutusvallan vaatimuksen kanssa. Elinkeinovapauden toteuttamisen ja v. 1879 vaalioikeusuudistuksen myötä politiikan kentälle oli noussut uusia elinkeinoharjoittajaryhmiä, joiden vaalisuosista poliittiset ryhmittymät kävivät poliittisesti yhä terävöityvämpää vaalikamppailua. Modernille politiikalle tyypillisellä tavalla tietoisuus vaaleissa punnittavan vaikutusvallan yhteydestä poliittisten ryhmien ristiriitaisiin yhteiskunnallisiin intresseihin oli herännyt.

Moderni politiikka syntyi Suomessa 1870- ja 1880-luvuilla osana modernille oikeudelle ominaista tapaa rakentaa oikeudellisia tulkintakannanottoja politiikan toimivaltaperusteista oikeuslähteistä käsin eri laintulkintaoppien mukaisesti. Tämä ilmeni selvimmin siinä, miten valtopoliittinen laskelmointi ääniasteikkokysymyksessä sai oikeudellisesti argumentoidun muodon. Samalla kun vaalit politisoituivat, VJ 12 §:n 4 momentin tulkinta oikeudellistettiin tavalla, joka mahdollisti oikeudelliset toimivalta-argumentit poliittisten etunäkökohtien sijasta ääntenrajoitusliikkeen etenemisen jarruksi. R. A. Wreden ajama VJ 12 §:n 4 momentin uusi tulkinta voidaan ymmärtää byrokratian epätoivoiseksi yritykseksi puolustaa perinteisiä asemia elinkeinovapauden synnyttämiä ja v. 1879

reformin vaalioikeuttamia uusia elinkeinoharjoittajaryhmiä vastaan. Vaikka rajoittamattomia ääniasteikkoja tarkoittanut uusi tulkinta voidaan osoittaa yhteensoveltumattomaksi lainsäätäjän tahdon kanssa, se ei ollut oikeudellisesti mahdollon, koska päätelmien tekeminen lainsäätäjän tahdosta ei 1880-luvun keskustelussa käytettyjen dokumenttien nojalla ollut yksiselitteisen selvää. Uusi tulkinta oli siksi vaihtoehtoista potentiaalista oikeutta, joka ei koskaan realisoitunut voimassa olevaksi oikeudeksi, koska hallitusvalta oli ääntenrajoitusten kannalla olleiden fennomaanien ja liberaalien käsissä.

Samalla tavoin vaihtoehtoiseksi potentiaaliseksi oikeudeksi jäi nuorsuomalaisten ja työväenliikkeen ajama mahdollisuus poistaa VJ 12 § 4 momentin nojalla ääniasteikot kokonaan ja säätää porvarissäädyn vaalissa voimaan täysin yhtäläinen äänioikeus. *Jutikkala* on tutkijan ominaisuudessa ottanut voimakkaasti kantaa täysin yhtäläisen äänioikeuden laillisuutta vastaan.³²⁵ Valitsemallaan sanamuodolla äänten lukemisesta veroäyryjä myöten perustuslainsäätäjää tarkoitti verovelvollisuuden tehokasta vaikutusta vaalin lopputuloksessa. Kaupunkien perinteiseen vaalitapaan ennen v. 1869 VJ:n säätämistä kuului lukea äänet rajoitusta veroäyryjä myöten. Perustuslainsäätäjää ei kuitenkaan ollut tarkoittanut oikeustilaa pysyväksi, vaan se oli tarkoittanut mahdollistaa ääntenrajoituksen, johon mahdollisuuteen ensimmäisissä uuden VJ:n mukaisissa vaaleissa turvauduttiinkin.

Laintulkinnan keskeisiä kysymyksiä on, miten pitkälle laintulkitsija on yhteiskunnan muutoksessa sidottu lain sanamuodon ilmentämiin ja siihen sen säätämisaikakohtana liitettyihin yhteiskunnallisiin tavoitteisiin ja tarkoituksiin. Ovatko tarkoitetut yhteiskunnalliset tavoitteet muutettavissa reaalilla argumentoinnilla uudenlaisten orgaaniratkaisujen kautta ilman uutta säätämistointia? Ruotsinmieliset konservatiivit halusivat pitää loppuun saakka kiinni perustuslain sanamuodon alkuperäisistä yhteiskunnallisista funktioista. Nuorsuomalaiset juristit sen sijaan käyttivät reaalista argumentointia uudenlaisten sovellutusten puolesta. Äänioikeuden täydellisen yhtäläistämisen laillisuuden puolesta voidaan viitata siihen, ettei se ollut yhteensovittamaton perustuslainsäätäjänkään mielipiteen kanssa. Lisäksi voidaan huomauttaa, että häivyttäessä verovelvollisuuden tehokkuus minimiinsä edellyttämällä äänioikeuden vastineeksi yhtäläisesti pelkätään verovelvollisuutta sääntelyn alkuperäinen yhteiskunnallinen sisältö (valtiollisen vaikutusvallan eriarvoisuus äänten punnitsemisen avulla) kyllä katoaa, mutta oikeudellinen muoto (äänioikeuden sääntely verovelvollisuuden avulla) säilyy.

Kutsuntalakot Venäjän-suhteiden kriisivaiheessa toivat suurta adressia terävämmin esiin ideaa tasa-arvoon perustuvasta kansalaisyhteiskunnasta. Työväen-

³²⁵ Jutikkala 1974, 89.

liike koetteli kutsuntalakkokokemusten pohjalta syntyneen solidaarisuusaallon voimakkuutta organisoimalla raastuvankokouksia eri puolilla maata poistamaan tai alentamaan ääniasteikkoja. Raastuvankokouspolitiikka säilyi kansalaisyhteiskunnan toimintamahdollisuutena toteuttaa yhteiskunnallinen reformi, kun valtionorgaanit olivat Venäjän-suhteiden kriisin pitkittyessä osoittautuneet toimintakyvyttömiksi.

Ääniasteikkojen poistaminen tai alentaminen kahden äänen maksimiin onnistui kuudessa kaupungissa. Pääkaupungissa yritys ei sen sijaan onnistunut. Voimassa olleiden asteikkojen antaman äänivallan turvin ja laillisuusargumentein vallassa olleet ruotsinmieliset torjuivat reformin. Kielteinen suhtautuminen äänioikeusreformiin porvarissäädystä raastuvankokousteitse oli osa ruotsinmielistä laillisuuskonservatismia.

Säädännäinen äänioikeusreformi joutui ristiriitaan pohjimmiltaan poliittisisältöisen laillisuuden vaatimuksen kanssa vuosien 1904–05 valtiopäivillä, kun se lykättiin seuraaville valtiopäiville Venäjän-suhteiden kriisin pitkittymisen vuoksi. Ajatus perustuslakia säättävästä kansalliskokouksesta äänioikeus- ja edustusreformin toteuttajana syntyi tuossa tilanteessa kahtaalla: sosialidemokraattisessa työväenliikkeessä ja maanalaisessa porvarillisessa aktivismissa. Helsingissä vallassa olleet yhteiskuntaryhmät olivat raastuvankokouksessa oikeudellisin argumentein osoittaneet haluttomuutensa luopua vallasta. Tämä oli omiaan kärjistämään vuoden 1905 suurlakon aikana pääkaupungissa vastakkainasettelua siitä, tulisiko äänioikeusreformi toteuttaa suostumusperiaatetta noudattaen kansalliskokouksessa vai legaliteettiperiaatetta noudattaen säätyvaltiopäivillä. Sen sijaan useimmissa niissä kaupungeissa, joissa ääniasteikko oli oikeudellisista epäilyksistä huolimatta jo rajoitettu kahden äänen maksimiin, poliittiset ryhmät löysivät suurlakossakin helpommin yhteisymmärryksen säädännäisen reformin toteuttamisesta kansalliskokouksessa.

5 Kansalaissodan tausta valtiosääntökerrontana – kysymys Venäjän väliaikaisen hallituksen toimivallasta Suomessa 1917

5.1 KYSYMYKSENASETTELU

Väliaikaisen hallituksen toimivalta Suomessa oli vuonna 1917 oikeudellisen ja poliittisen erimielisyyden aiheena. Siihen kriittisesti suhtautuvien oikeudellisten argumenttien lähteenä olivat Rafael Erichin kirjoitukset, kun taas myönteisesti suhtautuvat tukeutuivat Robert Hermansonin. Seuraavassa tutkitaan käytettyjen oikeudellisten argumenttien suhdetta poliittisiin mielipiteisiin sekä ylimpien valtiotelinten tosiasialliseen poliittiseen päätöksentekoon ja orgaanitoimiin. Pääkysymys on, missä määrin, millä tavoin ja millaisin oikeusvaikutuksin oikeudelliset näkökohdat ohjasivat poliittista päätöksentekoa ja keskustelua 1) väliaikaisen hallituksen eduskunnalle antamien hallituksen esitysten käsittelyyn ottamisessa vuoden 1917 I valtiopäivillä ja niillä säädettyjen lakien vahvistuttamisessa väliaikaisella hallituksella, 2) ns. valtalain säätämisessä, 3) eduskunnan hajottamiseksi annetun väliaikaisen hallituksen manifestin promulgoimisessa senaatissa, 4) eduskunnan yrityksissä kokoontua täysistuntoon hajotuksen jälkeen sekä 5) korkeimman vallan käytön järjestelyissä vuoden 1917 II valtiopäivillä.

Tähän kysymykseen vastaamiseksi vertaillaan niitä oikeudellisia argumentteja, joita Hermansonin ja Erichin kirjoituksissa ja niihin perustuvissa mielipiteissä esitettiin väliaikaisen hallituksen toimivallasta suhteessa eduskuntaan. Eri-tyistä huomiota kiinnitetään vuoden 1917 I valtiopäivillä enemmistön muodostaneiden sosialidemokraattien valtiosääntöajatteluun tutkimalla oikeudellisten argumenttien ohjausvoimaa näiden politiikassa. Sosialidemokraatit olivat ”porvarilliseen laillisuuteen” nähden oppositiossa eivätkä he ideologisista lähtökohdistaan periaatteessa tunnustaneet porvarillisen valtiosäännön velvoittavuutta omaan politiikkaansa nähden. Kirjallisuudessa on tästä syystä jätetty sosialidemokraattien argumentit kokonaan huomiotta tai ainakin vähätelty sosialidemokraattien kontribuutioita valtiosääntöoikeudellisissa kysymyksissä tuossa historian vaiheessa.¹ Voidaan kuitenkin asettaa kysymys, onko tällainen suhtautuminen perusteltu. Eri-tyistä huomiota kiinnitetään sosialistienemmistöisen eduskun-

¹ Lindman 1968, 50–51; Paasivirta 1947, 132; Puhakka 1919, 127.

nan hajotuksen tosiasiallisiin syihin ja niiden käsittelyyn kirjallisuudessa. Tuo kiistanalaiseen toimivaltaan perustunut hajotus on nimittäin nähty kansalaissootaan johtaneen kehityksen alkusysäyksenä.²

Hermansonin ja Erichin käsitykset väliaikaisen hallituksen toimivallasta tai sen puuttumisesta rakentuivat vähitellen ja vaihteittain. Molempien ensimmäiset sanomalehdissä julkaistut lyhyet kirjoitukset aiheesta keväällä 1917 olivat välitömiä reaktioita nopeasti syntyneeseen uuteen tilanteeseen keisarinvallan kukistuttua Venäjällä maaliskuussa. Ne olivat pyrkimyksiä vastata akuuttiin tarpeeseen hahmottaa oikeudellisesti mahdollisen politiikan rajoja seuraavina kuukausina eduskunnan kokoonnuttua.³ Näitä kirjoituksia seurasivat syksyllä eduskunnan hajottamisen jälkeen laajemmat kirjoitukset, joissa oli toisaalta mahdollista jo arvioida vaiherikkaan kesän tapahtumia eduskunnassa ja toisaalta avata perspektiivejä kauemmas tulevaisuuteen.⁴ Systemaattisimman muodon ja sisällön auktoriteettien käsitykset saivat kuitenkin vasta itsenäistymisen ja kansalaissoodan jälkeen julkaistuissa kirjoituksissa.⁵ Väliaikaisen hallituksen kukistuminen ja Suomen itsenäistyminen olivat aiheuttaneet sen, että Hermanson oli joutunut Erichin käsityksiin nähden puolustuskannalle. Tähän vaikutti myös se, että Y. W. Puhakka oli vuonna 1919 julkaissut lähtökohdissaan paljolti Erichin käsityksille nojautuvan monografian ”Suomalais-venäläisen valtioyhdistyksen viimeiset vaiheet ja purkautuminen”.

Puhakan lähestymistapa tuossa väitöskirjassa on valtiösääntöhistoriantutkimuksen kannalta varsin erikoinen. Hän on nimittäin siinä rakentanut erichläisistä lähtökohdista omaperäisen tulkintasuosituksen, jonka mukaan väliaikaisella hallituksella ei olisi ollut Suomessa toimivaltaa, eikä eduskunta niin ollen olisi saanut ryhtyä käsittelemään väliaikaisen hallituksen sille antamia esityksiä. Kun

² Kekkonen 1998, 40–41 ja siinä mainittu kirjallisuus; Tokoi 1947, 177; Vares – Häkkinen 2001, 331.

³ Erichin Stockholms Dagbladetissa 27.3.1917 julkaistu artikkeli ”Finlands landtdag under rådannde interregnum” julkaistu myös Erich 1938, 135–139 (jälj. Erich III); Hermansonin Åbo Underrättelserissä 4.5.1917 julkaistu artikkeli ”Utveckling av Finlands statsrättsliga ställning” (jälj. Hermanson V). Kirjoittajan nimen jäljessä oleva roomalainen numero osoittaa sen kuukauden vuonna 1917, jona kirjoitus on laadittu/julkaistu.

⁴ Erichin Stockholms Dagbladetissa 24. ja 26.8.1917 julkaisema kaksiosainen kirjoitus ”Den finska krisen. En granskning av konfliktens rättsliga sida” (Erich VIII) ja mitä ilmeisimmin loka-kuussa kirjoitettu julkaisu ”Valtioelämän murroskaudelta”, josta tässä viitataan sen s. 3–28 olevaan artikkeliin ”Venäjän valtiomuodon vaihdos ja Suomen oikeus” (Erich X); Hermansonin elokuussa kirjoittama julkaisu ”1917 års landtdag. Några anmärkningar” (Hermanson VIII).

⁵ Erichin oppikirja ”Suomen valtio-oikeus I osa” vuodelta 1924 s. 71–101 sekä johdanto 1938 julkaistussa teoksessa ”Suomen oikeusasema” s. 1–30; Hermansonin artikkeli ”Finlands självständighet” JFT:ssä vuonna 1925. Seuraavassa pääasiallisina lähteinä käytetään kuitenkin vuoden 1917 dokumentteja. Mainittuja jälkikäteisiä puheenvuoroja käytetään ainoastaan vuoden 1917 dokumenteissa ilmaistujen käsitysten täydentäjinä.

eduskunta kuitenkin vastoin tätä jälkipäätöstä tulkintaa niin teki, Puhakka on kieltäytynyt näkemästä eduskunnan toiminnassa mitään johdonmukaisuutta suhteessa sen enempää sen enemmistön kuin sen vähemmistönkään edustamaan oikeuskäsitykseen – edes siltä osin kuin tuo eduskunnan enemmistön oikeuskäsitys vastasi hänen omaansa. Sen sijaan hypokriittisyyteen yltävällä otteella, pyrkimättä minkäänlaiseen oikeudenmukaisuuteen vuoden 1917 toimijoita kohtaan näiden omista lähtökohdista, hän on itsenäistyneen Suomen lähtökohdista yrittänyt osoittaa Suomessa etenkin keväällä 1917 harjoitetun Venäjän-politiikan aivan liian varovaiseksi. Omaperäisten tulkintasuositusten rakentelu voimassaolonsa jo menettäneeseen oikeuteen ei tietenkään ole järkevää tutkimusta. Puhakan esitys onkin tältä osin erikoislaatuinen valtiosääntöoikeudellinen tuotos, jonka päätelmät ja käsitykset erityisesti sosialidemokraattien valtiosääntöargumenteista voivat jäljempänä ilmenevällä tavalla saada selityksensä ainoastaan vasta päättyneestä kansalaissodasta. Tosin Puhakka on esityksessään käyttänyt eräitä tuon ajan valtio-oikeudelliselle ajattelulle tyypillisiä käsitteitä, joita on tässäkin tutkimuksessa voitu hyödyntää metodisina ajatusvälineinä. Sen sijaan Puhakan sellaiset oikeudelliset luonnehdinnat ja tulkinnat, joilla ei ollut mitään vastinetta kenenkään vuoden 1917 toimijan käsityksissä, jätetään seuraavassa omaan arvoonsa.

Tässä tutkimuksessa sen sijaan kohteena on eduskunnan, väliaikaisen hallituksen ja senaatin tosiasiallinen toiminta toimivaltakysymyksessä ja toimijoiden oikeudelliset argumentit siitä. Nuo argumentit pyritään esittämään koherentteina ajatusrakennelmina niistä lähtökohdista, joita niiden esittäjät niille itse asettivat. Tämä ei kuitenkaan sulje pois mahdollisuutta arvioida noita argumentteja ottamalla huomioon se kritiikki, jota toimijat toistensa käsityksiä vastaan esittivät. Seuraavassa selvitetään poliittisen toiminnan perusteeksi vuonna 1917 esitettyihin oikeuskäsityksiin sisältyneiden argumenttien johdonmukaisuutta suhteessa tuohon toimintaan. Mahdollisia epäjohdonmukaisuuksia tarkkailemalla voidaan nimittäin paljastaa oikeudellisen argumentoinnin poliittista sisältöä ja motiivointia.

Tapahtumahistorialliseen keskiöön seuraavassa esityksessä nousee eduskunnan hajotus elokuussa 1917. Tuo hajotus on historiankirjoituksessa tavallisesti kuvattu Venäjän väliaikaisen hallituksen asettaman sotilaallisen uhan vuoksi tapahtuneena välttämättömyytenä. Toisen maailmansodan jälkeistä historiatietoisuutta tuossa kysymyksessä ovat ehdollistaneet samat oikeuden ja politiikan keskinäistä suhdetta suomalaisten toimintamahdollisuuksissa Venäjään nähden määrittävät liikevoimat, jotka ovat erotettavissa myös vuoden 1917 toimijoiden oikeuskäsityksissä. Historialliseksi henkilötodisteluksi kutsutun metodin avulla perinteinen käsitys hajotuksen syistä voidaan kyseenalaistaa ja samalla tiedostaa, missä mielessä historiallinen ymmärtäminen on menneisyyden ja nykyisyyden horisonttien sulautumista gadamerilaisessa mielessä.

Historiantutkimuksen esitysmuoto on kertomus. Kertominen on juonen asettamista. Seuraavan kertomuksen juonena ovat valtiosääntöoikeudelliset syyt kansalaissodan selityksenä. Kertominen tapahtuu alkuperäisistä vuoden 1917 dokumenteista käsin. Nuo lähteet ovat aiemminkin olleet historiantutkijoiden käsissä, mutta nyt ne on luettu juristin mielellä ja kerronta tapahtuu juristin äänellä.

5.2 ERICHIN JA HERMANSONIN KÄSITYKSET VENÄJÄN VÄLIAIKAISEN HALLITUKSEN TOIMIVALLASTA SUOMESSA

Heti keisarinvallan kukistuttua maaliskuussa Erich julkaisi Ruotsissa 27.3.1917 kirjoituksen, jossa hän pyrki osoittamaan eduskunnan keskeiseksi orgaaniksi Suomessa uudessa tilanteessa. Suomalaiset poliittiset etupiirit olivat yhteistyössä Venäjän uusien vallanpitäjien kanssa laatineet maaliskuun manifestina tunnetun julistuskirjan Suomen autonomisen aseman palauttamisesta, jonka Venäjän duuman vallankumouksessa asettama väliaikainen hallitus oli ”täyden valtiovalan haltijana” hyväksynyt ja antanut. Tästä huolimatta ei tuolla hallituksella ollut Erichin mielestä mitään oikeudellista toimivaltaa käyttää monarkin valtaoikeuksia Suomessa. Vaikka Venäjän vallankumous oli jättänyt koskemattomaksi Suomen monarkkisen valtiosäännön, yhteys Venäjään ei ollut katkennut. Niin kauan kuin tämä yhteys säilyi, Suomella ei ollut kykyä eikä toimivaltaa valita kustavilaisen hallitusmuodon (HM) 38 §:ssä säädetyllä tavalla uutta hallitsijasukua. Tuo perustuslainkohta soveltui kuitenkin toisin osin analogisesti syntyneeseen tilanteeseen. Sen mukaan kuninkaan miespuolisen suvun sammuttua säätyjen tuli ”utan någons sammankallelse självmant uti Stockholm sig infinna” tehtävänään ”att riksens frihet av dem (skall) skyddas och försvaras”. Lähinnä ratkaistava kysymys oli eduskunnan koolle kutsuminen. Eduskunnan tuli Erichin mielestä hallitusmuodossa todetulla tavalla kokoontua oma-aloitteisesti. Väliaikaisen hallituksen aloitteesta mahdollisesti tapahtuva kokoontuminen ei vastannut perustuslainmukaista kokoontumista. Tällainen aloite saattoi ainoastaan antaa oikeudellista velvollisuutta vailla olevan *tosiasiallisen* aiheen kokoontumiselle. Eduskunnan tuli kuitenkin kokoonnuttuaan vahvistaa kokoontuneensa 38 §:n nojalla.⁶

Kun monarkin vallan kantaja oli orgaanina eliminoitu, piti Erich eduskuntaa monarkin valtaoikeuksien käyttäjänä. Eduskunta päätti itse ilman ulkopuolista aloitetta paitsi kokoontumisestaan myös hajottamisestaan ja uusista vaaleista. Interregnumin aikana eduskunta ei voinut olla yhteistyössä monarkistisen vallan

⁶ Erich III, s. 135–137.

kanssa, vaan sen oli yksin tehtävä päätökset, joita maan etujen suojeleminen ja puolustaminen vaativat ja jollaisia lainsäädännökset eivät välttämättä tunteneet. Tämä eduskunnan poikkeuksellinen asema interregnumin aikana edellytti siltä kuitenkin pidättyvyyttä: ”Meningen är icke, att folkpresentationen skalla begagna sig av sin exceptionella ställning under ett interregnum, för att på egen hand genomföra vilka betydande författningsändringar som helst.”⁷

Suomessa oli esitetty käsitys, että koska monarkkia ei enää ollut eikä ketään, joka olisi astunut tämän sijaan, minkä vuoksi perustuslakien mukainen lainsäädäntötoiminta ei ollut enää mahdollista, oli kutsuttava koolle perustuslakia säätävä kansalliskokous.⁸ Tällaiseen Erich suhtautui torjuvasti. Sellainen kokous soveltui luonnollisesti Venäjälle, mutta Suomen vaalilaki oli jo nyt niin demokraattinen, ettei kansalliskokouksella siihen nähden saavutettaisi mitään. Sen sijaan syrjäyttämällä kansalliskokouksessa yksinkertaisilla enemmistöpäätöksillä eduskunnassa voimassa olleet määräenemmistösäännökset menetettäisiin niihin sisältyvä suoja hätköityjä ratkaisuja vastaan. ”Landtdagen själv besitter under ett interregnum, i kraft av § 38 regeringsformen, kompetensen att i den mån uppgiften att ’skydda och försvara landets frihet’ det kräver, utöva en makt, som i viss mening måste betecknas såsom konstituerande.”⁹ Tällä tavoin pitämällä esillä HM 38 §:ää Erich pyrki minimoimaan Venäjän vallankumouksen suoraanaiset vaikutukset Suomessa. Interregnum Suomessa oli vain Venäjän vallankumouksen heijastusvaikutus.

Hermanson julkaisi eduskunnan kokoontumisen jälkeen toukokuussa artikkelin, jossa hän puolusti väliaikaisen hallituksen toimivaltaa. Hän piti väliaikaista hallitusta myös Suomen tilapäishallituksena. Suomen ja Venäjän väliseen oikeussuhteeseen sisältyi hänen mukaansa se, että Venäjän keisari oli myös Suomen suuriruhtinas ja että Venäjän kruununperimysjärjestys ei ollut osa Suomen valtiosääntöä niin, että sen muuttaminen olisi riippunut Suomen lainsäädäntövallasta. Sen vuoksi jos keisari olisi sairauden, alaikäisyyden tai muun syyn vuoksi ollut estynyt hoitamasta hallitusvaltaa, olisi Venäjän tilapäishallitus pitänyt tunnustaa myös Suomen hallitukseksi. Venäjän väliaikainen hallitus ei tosin tilapäishallituksena¹⁰ ollut Hermansonin mukaan aivan tavanomainen, ”men samma förhållande, som ligger till grund för det anförda, motiverar ock, att sagda regering nu i Finland erkännes såsom äfven detta lands interimsregering”. Näin eduskunta oli tehnytkin, kun se oli tuon hallituksen kutsusta kokoontunut ja seurannut sen laatimia ohjeita valtiopäivien avajaisissa.¹¹

⁷ Erich III, s. 136–139.

⁸ Ks. Dagens Press 20.3.1917 ”Frågan om landtdagens sammankallande”/ Otto Åkesson.

⁹ Erich III, 139; Jyräki 1989, 473–474.

¹⁰ HM 37 §:ssä tarkoitettuna, huom. AR.

¹¹ Hermanson V.

HM 38 §:n soveltuvuuden Erichin mainitsemien kohdin Hermansonin lähtökoh-
taisesti kiisti. Hän viittasi ennen vallankumousta Suomessa julkaistuihin perus-
tuslakien kommentaareihin, joiden mukaan nuo kohdat eivät olleet valtioyhtey-
den vuoksi Suomessa sovellettavissa. Mikäli eduskunta siis nojautui tuohon py-
kälään, oli sen tulkinta Hermansonin mukaan uusi. Siinäkin tapauksessa, että
Venäjän oikeuden ei katsottaisi olevan esteenä eduskunnan taholta tapahtuviin
yksipuolisiin toimenpiteisiin, ei siitä seurannut, että eduskunnalla olisi tuon pe-
rustuslainkohdan nojalla oikeus yksipuolisesti ottaa itselleen korkeimman vallan
käyttö, vaan se olisi oikeutettu ainoastaan valitsemaan uuden hallitsijan ja uuden
hallitsijasuvun ryhtymättä pitemmälle meneviin toimenpiteisiin.¹²

Erich puolestaan torjui jyrkästi väliaikaisen hallituksen rinnastamisen lailli-
seen holhoojahallitukseen. Vaikka tasavaltaista valtiomuotoa ei Venäjällä ollut-
kaan voimaan saatettu, ei voitu puhua ”om någon ’krona’ eller monark såsom
ideell personlighet, hvars anspråk borde af den tillfälliga regeringsmyndighet
bevakas”. Sen valossa, että vallankumous oli tunnustanut tulevan kansallisko-
kouksen Venäjän ylimmäksi valtiaaksi, oli hänen mielestään suorastaan mie-
löntä kuvitella väliaikaista hallitusta hallitsijanluontoiseksi ja hallitsijaa edusta-
vaksi sijaishallitukseksi.¹³

Sekä Erichin että Hermansonin päättelyn metodi oli samanlainen. Molemmat
asettivat väliaikaisen hallituksen toimivaltaan nähdessä vastakkaisten johtopäätös-
tensä premissiksi lauseen, joka kuvasi oikeustilaa ennen Venäjän vallankumous-
ta. Tuosta lauseesta molemmat johtivat vaatimuksen, jota oli noudatettava uu-
dessa oikeustilassa, jossa ei ollut enää monarkkia. Valitut lauseet olivat luonnol-
lisesti erilaisia.

Hermanson asetti lähtökohdaksi lauseen, jonka mukaan Venäjän keisari oli
Venäjälle kuuluvan oikeuden nojalla Suomen suuriruhtinas: ”Kärnan i den sat-
sen att Rysslands kejsare i kraft af en Ryssland tillkommande rätt också är
Finlands storfurste, bildar enligt min tanke den grundsatsen, att det högsta rege-
ringsorganet i Ryssland också i kraft af en Rysslands rätt äger utöfva den makt,
som enligt Finlands grundlagar skulldes tillkommit Finlands storfurste.” Sen käsi-
tyksensä historialliseksi perusteluksi, että tässä lauseessa kiteytyi Suomen ja

¹² Hermanson VIII, 10–11 viite 6.

¹³ Erich VIII ja X, 13–14; Tarkasti ottaen Hermanson ei ollut väittänyt, että väliaikainen hallitus
olisi ollut rinnastettavissa holhoojahallitukseen ja tästä syystä pidettävä myös suomalaisena halli-
tuksena, vaan että Suomen ja Venäjän välisestä oikeussuhteesta johtui, että samat syyt, joiden
vuoksi HM 37 §:ssä tarkoitettu holhoojahallitus olisi ennen selitetty myös suomalaiseksi hallituk-
seksi, perustelivat myös sitä, että väliaikainen hallitus oli katsottava myös suomalaiseksi hallituk-
seksi. Erichin kritiikki tässä kohden ei ollutkaan suunnattu Hermansonin käsitystä, vaan ilmeisesti
eduskunnassa esitettyjä käsityksiä vastaan. Erich ei nimittäin kirjoittaessaan elo- ja lokakuun
tekstejään ollut tietoinen Hermansonin toukokuussa julkaistusta artikkelista, ks. Erich Hermanso-
nille 22.11.1917, Hermansonin kok. Coll.71.17, HYK ja Hermanson VIII, 9 viite 4.

Venäjän välisen oikeussuhteen perustava periaate, Hermanson konstruoi Aleksanteri I hypoteettisen tahdon, jota oli ohjannut Venäjän etu: Keisari ei olisi koskaan vahvistanut Suomen valtiosääntöä, jos hän ei olisi arvellut, että Venäjän edut voitiin asianmukaisesti ottaa huomioon siten, että sen korkeimmalla hallitusorganilla oli korkein valta myös Suomessa.¹⁴

Erichin täysin päinvastaisen mielipiteen mukaan Hermansonin asettamasta premissistä ei uudessa tilanteessa seurannut mitään: ”Den för den rysk-finska statsförbindelsen konstitutiva satsen, att Rysslands kejsare tillika är Finlands storfurste, har förlorat sin tillämpning i följd af den stora omstörtningen i Rysslands statsliv.”¹⁵ Sen sijaan Erich asetti omien päätelmiensä pohjaksi lauseen, jonka mukaan Suomi oli valtio. Valtiona sillä tuli olla omat valtionorganinsa. Tähän nähden väliaikainen hallitus oli Erichin mielestä lähteeseensä ja oikeusperustukseensa nähden yksinomaan Venäjän eikä dualistisesti Venäjän ja Suomen orgaani kuten keisari-suuriruhtinas oli ollut. Erichin mukaan Suomen valtiominaisuuden kannalta oli ollut olennaista, että fyysisesti yhteinen monarkki oli kantanut kahta eri oikeuspersoonallisuutta. Siksi suuriruhtinaan Suomen valtiosäännön mukaisesti käyttämä valtiovalta oli ollut Suomen eikä Venäjän valtiovaltaa. Samanlainen oikeudellinen erottelu oli hänen mukaansa tuskin mahdollista ei-monarkkisen kollegiaalisen ministerihallituksen kohdalla. Koska valtion olemukseen kuului kyky itse luoda valtiollinen organisaatio, olisi Suomen kansan tullut ainakin yrittää ”omintakeisesti siirtää hallitsijalle kuuluneen vallan suomalaiselle valtioelimelle”. Tällä Erich tarkoitti ”omintakeista hallitusvaltaa”, jolle eduskunnan olisi monarkin valtaoikeudet tullut siirtää. Tämän käsityksensä hän esitti julkisesti vasta syksyllä.¹⁶ Keväällä julkaistussa tekstissä tällaista vaatimusta ei yhtä selvästi ollut, vaan siinä hän oli pitänyt monarkin valtaoikeuksien haltijana yksinomaan eduskuntaa. Sen sijaan Erichin keväällä kirjoittamassa yksityisessä muistiossa vaatimus erityisestä suomalaisesta hallitusvallasta oli ollut.¹⁷

Hermanson torjui ajatukset erityisestä suomalaisesta hallitusvallasta. Sellaiset olivat Aleksanteri I:n historiallisiin tarkoituksiin täysin soveltumattomia. Tämä ei olisi koskaan myöntänyt oikeaksi sitä, että hänen vahvistuksensa Suomen perustuslaeille olisi voinut sisältää sen, että Suomella voisi joissain olosuhteissa ilman Venäjän suostumusta olla erillinen hallituksensa käyttämässä hallitusval-

¹⁴ Hermanson VIII, 6,9.

¹⁵ Erich III, 135.

¹⁶ Erich VIII ja X, 15–19.

¹⁷ Upton, 1980, 139; Ilmeisesti elokuussa kirjoittamassaan toisessa muistiossa Erich oli luonnostellut Suomen tulevaa valtiosääntöä monarkistisille periaatteille vaatimalla vahvaa hallitusvaltaa ja epäilemällä parlamentarismien tarkoituksenmukaisuutta. Kuninkaan asemaa ei tullut jättää pelkäämään mahdolliseksi. Donnerin sukuarkisto B 1:9, KA.

taa Suomessa sen perustuslakien mukaisesti. Hermansonin mielestä nimenomaan Aleksanteri I:n tarkoitukset olivat tässä ratkaisevia. Olihan säätiönkin varoja käytettävä siihen tarkoitukseen, joka parhaiten vastasi alkuperäistä tarkoitusta, jota ei enää olosuhteiden muuttumisen vuoksi tarkasti ottaen voitu täyttää. Viitaten oikeudenkäymiskaaren 1 luvun 11 §:ään, jonka mukaan tuomarin oli tarkoin tutkittava lain oikeaa tarkoitusta ja perustusta, Hermanson katsoi, ettei Aleksanteri I:n 1809 tekemään Suomen perustuslakien vahvistamisen oikeaan tarkoitukseen voinut lainkaan soveltua ajatus Suomen omasta Venäjästä riippumattomasta hallituksesta.¹⁸

Vaikka Hermanson lähtökohtaisesti katsoi monarkin vallan Suomessa kuuluvan sille organille, joka Venäjällä käytti korkeinta valtaa, tämä ei hänen mukaansa tarkoittanut, että Suomen kansan tulisi tasavaltaisessa Venäjässä nähdä hallitusvaltaansa käyttävä oikeudellinen esivaltansa. Sama koski Venäjän kansanedustuslaitosta. Sellainen olisi ”något alltför besynnerligt för att kunna antagas vara under nuvarande förhållanden konsekvensen af det 1809 grundlagda rättsförhållandet”. Sen sijaan Venäjän presidentin Hermanson saattoi ajatella toimivan myös Suomen presidenttinä suuriruhtinaan valtaoikeuksin. Koska Suomen valtiosääntö tätä kautta kuitenkin joutuisi muutosten alaiseksi, oli Suomella Hermansonin mukaan oikeus vaatia, että säännöksiä korkeimman vallan käytöstä muutettaisiin yhteisymmärryksessä Venäjän kanssa niin, ettei Suomen asema muodostuisi aikaisempaa epäedullisemmaksi. Suomi saattoi siten esittää tällaisen oikeutetun vaatimuksen saada kompensatiota niistä muutoksista, joiden alaiseksi sen valtiosääntö Venäjällä tapahtuneiden muutosten vuoksi oli joutunut.¹⁹ Tämä ajatus vastasi keväällä asetetun perustuslakikomitean kaavailuja Suomen ja Venäjän välien tulevasta järjestelystä. Se oli laatimassa paitsi uutta hallitusmuotoa myös ehdotusta laiksi Venäjän ja Suomen välisestä oikeussuhteesta.

Erich näki Hermansonin päättelyssä tässä kohden epäjohtonmukaisuutta. Hän piti Hermansonin ja perustuslakikomitean suunnitelmissa ristiriitaisena sitä, että sovittaessa Venäjän kanssa Hermansonin mainitsemasta kompensatiosta ja järjestelystä Suomen ja Venäjän välillä vaadittiin, että ”Suomen eduskunnan (ja hallituksen) yksin tulee edustaa Suomen valtiovaltaa, perustavan kansalliskokouksen yksinomaan Venäjän valtiovaltaa”. Jos väliaikaisen hallituksen oli katsottava Hermansonin näkemyksen mukaisesti olleen myös suomalainen valtiuelin ja Suomenkin valtiovallan haltijana sitä myös käyttäneen, olisi sen johtonmukaisuuden nimissä katsottava luovuttaessaan täyden valtiovallan perustavalle

¹⁸ Hermansonin senaatille 2.8.1917 päiväämä muistio, E. N. Setälän kok., Asiak. 7, ”Tokoin ja Setälän senaatit 1917”, KA.

¹⁹ Hermanson VIII, 9–12.

kokoukselle luovuttavan sille myös Suomen korkeimman vallan. Erichin mielestä ”näistä loogillisesti välttämättömistä johtopäätöksistä väliaikaisen hallituksen seuraantovallan puoltajat eivät selviydy, vaan jäänevät tyydyttävää vastausta vaille”.²⁰

Hermanson kuitenkin katsoi, ettei hänen konstruktionsa sisältänyt sitä, että keisarin valta olisi ollut väliaikaisella hallituksella seuraanto-oikeuden nojalla. Venäjän ylintä valtiovaltaa väliaikainen hallitus ei ollut ottanut tai saanut haltuunsa omaan lukuunsa, vaan se käytti vallankumouksella haltuunsa saamia Venäjän kansan oikeuksia siirtääkseen ne perustavalle kokoukselle. Oikeuden seuraannosta oli kysymys – kuten Hermanson huomautti – vain silloin, kun joku omanaan saa haltuunsa toisen omanaan pitämän oikeuden. Kun väliaikainen hallitus nyt käytti keisarin valtaoikeuksia ainoastaan sille delegoidun oikeuden nojalla, ei väliaikaisen hallituksen asemassa ollut kysymys seuraannosta, vaan Hermansonin käsitelainopilliselle metodille tyypillisen yksityisoikeudellisen analogian mukaan väliaikainen hallitus toimi suhteessa perustavaan kokoukseen *negotiorum gestorina*, jollainen pyytämättömänä edustajana toimii poissaolevan toisen puolesta ja lukuun.²¹

Näin Hermanson siis määritteli väliaikaisen hallituksen aseman ja suhteen keisarin valtaan ja Venäjän korkeimpaan valtaan. Sen sijaan kysymys väliaikaisen hallituksen suhteesta suuriruhtinaan valtaan ja Suomen korkeimpaan valtaan on Hermansonin näkemyksessä epäselvempi, koska hänen tekstinsä jättivät suoranaisesti vastaamatta siihen, oliko väliaikaisella hallituksella *Suomen korkein valta* hallussaan itsenäisen seuraannon vai delegoidun oikeuden nojalla.

Hermansonin konstruktion sisältävää tätä pulmaa voidaan valaista Puhakan käsitteellistämällä tavalla. Viittauksin Hans Kelsenin vuonna 1911 julkaisemaan teokseen ”Hauptprobleme der Staatsrechtslehre” Puhakka jakoi valtioelimit kahteen ryhmään: välittömiin ja välillisiin. Välittömiä valtioelimiä olivat ne, jotka itsenäisesti käyttivät valtiovaltaa ja ottivat tämän itsenäisen oikeuden nojalla osaa valtion tahdon luomiseen. Välittömällä elimellä oli sekä kompetenssi käyttää valtiovaltaa että määrätä sen tahdon ilmenemismuodoista ja järjestelystä. Välillisiä valtioelimiä taas olivat ne, jotka johtivat valtansa välittömiltä ja täytännönpäivät valtiotahtoa: ”Niiden tehtävänä on vain valtiovallan käyttäminen, joka siis nyt on itse valtiovallasta eroitettu. Itse valtiovallan järjestyksestä ja toimintamuodoista, valtion oikeudellisesta rakenteesta ja yleensä valtiotahdon ilmauksista ollessa kysymys ei välillisillä valtioelimillä koskaan ole itsenäistä määrääntävaltaa, vaan jos niille erittäin poikkeustapauksissa siinä suhteen jotakin

²⁰ Erich X, 16–19.

²¹ Hermanson VIII, 36 viite 5; Hermanson 1925, 32; *Negotiorum gestorista* ks. esim. Hernberg 1927, 294–299.

valtaa annetaan, niin se silloinkin kuuluu niille delegerattuna, vaan ei omana valtana. Välilliset valtioelimet eivät toisin sanoen koskaan voi luoda valtiotahtoa, niiden toiminta ei koskaan sisällä tämän tahdon ilmausta, vaan edellyttää sellaista ja nojautuu sellaiseen.”²² Välittömät organit erosivat välillisistä siinäkin suhteessa, että edellisiltä ei voitu edellyttää valtansa luovutusta ilman omaa suostumustaan, kun taas jälkimmäisiltä valta oli peruutettavissa ilman niiden suostumusta.²³ Väliaikaisen hallituksen Puhakka määritteli Venäjällä tällaiseksi välilliseksi organiksi.²⁴ Suomessa Erich katsoi eduskunnan ainoaksi omintakeiseksi valtiotahtoa luovaksi elimeksi. Myöskään Erichin mukaan väliaikainen hallitus ei Venäjällä ollut itsenäinen, omaperäisen valtiovallan haltija, vaan sen valta oli – kuten Erich määritteli – johdannainen, ja sillä oli perustuksensa Venäjän kansan ylimmässä vallassa.²⁵

Hermansonin konstruktio sisälsi ainakin sen, että kun väliaikaisen hallituksen suhteessa Venäjän valtiovaltaan ei ollut kysymys seuraannosta, väliaikainen hallitus oli myös Hermansonin mukaan Venäjällä välillisen organin asemassa, joka toimi sille delegoidun oikeuden nojalla. Sen sijaan Suomen valtiovallan suhteen asia ei ole aivan selvä.

Delegoituun oikeuteen viittaisi 2.8. senaatille osoitetussa muistiossa oleva kohta: ”För min del skulle jag visserligen icke uttrycka mig så, att högsta makten öfvergått på Interims regeringen, men väl så, att denna är berättigad att utöfva högsta makten.” Tämä näyttäisi viittavan siihen, että Suomen korkein valtiovalta oli ainoastaan väliaikaisen hallituksen käytettävänä välillisenä elimenä samalla tavoin kuin Venäjänkin korkein valtiovalta. Suomenkaan korkein valta ei olisi siirtynyt sille sen omana itsenäisenä oikeutena seuraantona. Päinvastaiseen tarkoitukseen viittaa kuitenkin painettu – tosin epäselvä ja epävarmuutta huokuva – teksti samaiselta elokuulta:

”med rättigheten att utöfva högsta regeringsmakten i Ryssland, denna rättighet må nu vara en egen rättighet eller såsom för närv. blott en behörighet, är i kraft af en Ryssland tillkommande rätt förenad rättigheten att utöfva den monarkiska makten enligt Finlands konstitution. Jag anför detta med nödig reservation föranledd däraf att frågan om hvad man kallar egen rätt och behörighet icke torde vara slutgiltigt utredd; tillägger blott, att man enligt min tanke kan hafva en egen eller själfständig rätt att vara behörig, såsom fallet

²² Puhakka 1919, 153–154.

²³ Sama, 132.

²⁴ Tosin se oli Puhakan mielestä syyskuussa muuttunut välittömäksi organiksi antaessaan julistuksen Venäjän tasavaltaisesta valtiomuodosta, Puhakka 1919, 77, 154–155.

²⁵ Erich X, 9, 27; Erich VIII; Erich oli vuoden 1917 lopulla tiedustellut myös Berliinin yliopiston valtio- ja kansainvälisen oikeuden asiantuntijoiden kantaa tästä kysymyksestä ja saanut vastauksen, jonka mukaan Suomen koko valtiovalta oli eduskunnan käytettävänä yksinomaisena välittömänä elimenä, ks. Puhakka 1919, 188–189 ja Enckell 1956, 135.

t.ex. med oafsättliga ämbetsmän och med naturliga förmyndare. Att ingå på vidare detaljer är här icke platsen.”²⁶

Tässä Hermanson oli nimenomaan yrittänyt täsmentää käsitystään väliaikaisen hallituksen suhteesta Suomeen. Hänen tarkoituksensa ei kuitenkaan ole siitä aivan yksiselitteisesti tulkittavissa, varsinkaan kun hän ei siinä liene pitänyt erityisemmin silmällä edellä kuvattua Kelsenin jaottelua välittömiin ja välillisiin valtioelimiin. Yritettäessä kuitenkin konstruoida siitä hänen hänen järkevää tarkoitustaan lienee ensin yritettävä sitä hänen omin käsittein ja vasta sen jälkeen tarkasteltava sen merkitystä Kelsenin käsitteisiin nähden.

Hermansonin konstruktiossa väliaikaisen hallituksen oikeusasema oli erilainen siitä riippuen, käyttikö se Venäjän ylintä hallitusvaltaa vai Suomen perustuslakien mukaista monarkin valtaa. Vaikka se ensin mainitussa tilanteessa perustui pelkästään delegeoituun oikeuteen, muuttui tämä oikeus jälkimmäisessä tilanteessa itsenäiseksi oikeudeksi. Hänen tarkoituksenaan näyttäisi tuossa olleen tuoda esiin ja perustella analogisin esimerkein muilta oikeudenaloilta sitä, että suuriruhtinaan valtaoikeudet olivat nyt väliaikaisen hallituksen käytettävänä valtioyhdistyksestä seuraavan Venäjälle kuuluvan itsenäisen oikeuden nojalla riippumatta siitä, että sen asema Venäjän korkeimman vallan haltijana perustui ainoastaan sille delegeoituun oikeuteen. Kelsenin jaotteluun nähden lienee tehtävissä se johdopäätös, että vaikka väliaikainen hallitus suhteessa Venäjän valtiovaltaan toimi välillisenä elimenä, se suhteessa Suomen valtiovaltaan Hermansonin konstruktiossa käytti suuriruhtinaan valtaoikeuksia Suomessa välittömänä elimenä. Näin asia ymmärrettiin myös Hermansonin käsitykselle rakentuneissa mielipiteissä niin senaatissa kuin eduskunnassa jäljempänä ilmenevällä tavalla. Sen sijaan siitä, saattoiko väliaikainen hallitus myös määrätä suuriruhtinaan valtaoikeuksista, ei tuosta Hermansonin kannanotosta ole tehtävissä suoria päätelmiä.

Kun senaatti keväällä laati väliaikaiselle hallitukselle ehdotuksen hallituksen esitykseksi suuriruhtinaan valtaoikeuksien siirtämiseksi senaatille, oli suomalaisten kannalta lähtökohtaoletuksena, että ne myös olisivat olleet Venäjän puolelta siirrettävissä yksinomaan väliaikaisen hallituksen ratkaisuin, mikä olisi edellyttänyt siltä niin ollen välittömän orgaanin asemaa. Venäläiset asettuivat tässä kuitenkin aluksi vastahankaan. Väliaikaisen hallituksen asettama lainopillinen neuvottelukunta antoi senaatin esityksestä lausuntonsa, joka lähtökohdiltaan Suomen aseman suhteen oli yhtenevä Hermansonin kannan kanssa. Suomen ja Venäjän välisen oikeussuhteen olennainen alkuperuste oli lausunnon mukaan hallitusvallan korkeimman haltijan yhteisyys. Pyrkiessään siirtämään Venäjän ja

²⁶ Hermanson VIII, 36 viite 5.

Suomen yhteisen hallitusvallan oikeuksia puhtaasti suomalaiselle hallituselimelle senaatin esitys kosketti Venäjän oikeutta, jonka perusteella sen hallitusorgaani toimitti samalla Suomen korkeimpia hallitustehtäviä. Tällaisesta oikeudesta määrääminen ei venäläisten mielestä kuulunut väliaikaisen hallituksen, vaan ainoastaan perustavan kokouksen toimivaltaan.²⁷ Neuvottelukunta hahmotti siten väliaikaisen hallituksen aseman Venäjän oikeuksiin nähden välillisenä orgaanina.

Hermansonin kiisti itsepintaisesti vielä vuonna 1925, että hänen konstruktionsa olisi sisältänyt Erichin väittämin tavoin sen, että Suomen korkein valta olisi voinut siirtyä lopulta perustavalle kokoukselle.²⁸ Hermansonin onnistui sinänsä Erichin kritiikkiä vastaan osoittaa se, että hänen oma teoriansa ei ollut puhdas seuraantoteoria,²⁹ koska väliaikainen hallitus oli suhteessa Venäjän valtiovaltaan välillinen orgaani. Sen sijaan se käsitys, että suhteessa Suomen valtiovaltaan väliaikainen hallitus olikin eduskunnasta riippumaton välitön orgaani, sisälsi väistämättä sen, että Suomen korkein valta olisi valtioyhdistyksestä seuraavan itsenäisen oikeuden nojalla siirtyvä myös perustavalle kokoukselle tai mille muulle riittävän tehokkaan hallitusvallan haltijalle tahansa Venäjälle, – elleivät suomalaiset sitä ennen olisi onnistuneet taivuttamaan väliaikaista hallitusta luovuttamaan sitä suomalaisille elimille. Hermansonin yritys torjua Erichin kritiikkiä epäonnistui siinäkin suhteessa, että Erichin kritiikin kärki ei ollut ollut siinä Hermansonin torjumassa seikassa, että Suomen hallitusvalta olisi seuraantoteorian mukaan joutunut perustavan kokouksen tai Venäjän kansanedustuslaitoksen käytettäväksi, vaan siinä, että Hermansonin edellyttämästä kompensatiosta ja loppujärjestelystä sovittaessa Venäjän perustava kokous edustaisi Suomen hallitsijavallan elintä ja osaltaan – yhdessä eduskunnan kanssa – määräisi Suomen valtiovallan tahdon muodostamisesta.³⁰ Hermanson ei omista lähtökohdistaan lopultakaan kyennyt osoittamaan, missä vaiheessa ja millä tavoin hänen ja perustuslakikomitean edellyttämästä järjestelystä Suomen ja Venäjän välillä sovittaessa Suomen korkein valtiovalta olisikin tätä tehtävää varten siirtynyt yksinomaan suomalaisille orgaaneille, – ellei se Erichin ja hänen käsityksilleen rakentuneen eduskuntamielipiteen edellyttämällä jäljempänä ilmenevällä tavalla olisi maaliskuun vallankumouksesta lähtien ollut koko ajan yksinomaan eduskunnan määrättävissä. Tämä oli se Hermansonin konstruktion sisältynyt ongelma, jota hän ei tyydyttävästi onnistunut ratkaisemaan, mikä puolestaan oikeuttaa Erichin

²⁷ E. N. Setälän kok., asiak. 7 ”Tokoin ja Setälän senaattit 1917”, KA.

²⁸ Tämä kylläkin oli venäläisten lainoppineiden mielestä juuri se ainoa johtopäätös siitä samasta Suomen ja Venäjän välistä oikeussuhdetta koskevasta premissistä, jonka Hermansonkin oli Suomen aseman suhteen asettanut. Hermanson siis jakoi venäläisten kanssa kyllä premissin, mutta ei siitä seuraavaa johtopäätöstä.

²⁹ Hermanson 1925, 32–33.

³⁰ Vrt. Erich X, 16–19 ja Hermanson 1925, 33–34.

siitä esittämän arvion: ”Väliaikaisen hallituksen laillisen seuraanto-oikeuden puoltajain kanta paljastaa auttamattomasti sen tosiseikan, etteivät he ole ottaneet huomioon kaikkia niitä johtopäätöksiä, joita Suomen valtioluonteesta johtuvat”.³¹

5.3 EDUSKUNNAN ENEMMISTÖN JA VÄHEMMISTÖN OIKEUSKÄSITYSTEN MUODOSTUMINEN ORGAANITOIMISSA

5.3.1 Eduskunnan suhtautuminen aiemmin hyväksytyjen lakien vahvistamiseen ja väliaikaisen hallituksen antamien esitysten käsittelyyn

Väliaikaisen hallituksen toimivaltakysymys konkretisoitui eduskunnassa kevään kuluessa kahdessa toisiinsa nähden limittäisessä ongelmassa. Miten oli suhtauduttava 1) eduskunnan aiemmin säätämien mutta keisari-suuriruhtinaan vahvistamatta jättämien lakien vahvistuttamiseen väliaikaisella hallituksella ja 2) väliaikaisen hallituksen antamien hallituksen esitysten käsittelyyn ja niiden vahvistamiseen.

Laadittaessa väliaikaisen hallituksen edustajien kanssa maaliskuun manifestia Pietarissa suomalaisten edustajien välille oli kehkeytnyt mielipide-eroavaisuus autonomian ja lailliset olot maahan palauttavaan manifestiin sisällytettävistä asioista. Sosialidemokraattiset puolue-elimet olivat tehneet päätöksen, jonka mukaan manifestissa oli edellytettävä eräiden eduskunnan aiemmilla valtiopäivillä säätämien sosiaalipoliittisten lakien kuten kieltolain vahvistamista ja ryhtymistä eräiden muiden sosiaalisten uudistusten valmisteluun.³² Epätietoisuutta ei ollut siitä, että lait vahvistavaksi orgaaniksi oli sosialidemokraattien vaatimuksessa ajateltu nimenomaan väliaikaista hallitusta. Porvarilliset manifestineuvottelijat eivät neuvotteluihin osallistuneen sosialidemokraatti Kullervo Mannerin oman selostuksen mukaan vastustaneet näiden lakien vahvistamista sinänsä, mutta he ja väliaikaisen hallituksen edustajat kuitenkin torjuivat tämän vaatimuksen sillä muodollisella perusteella, että lakien vahvistettavaksi esittäminen kuului suomalaisten orgaanien tehtäviin. Ilmeisesti tähän tehtävään ajateltiin silloin nimitettävää uutta senaattia.³³ Lopulta näiden lakien vahvistaminen sisäl-

³¹ Erich X, 15.

³² Ks. Työmies 18.3.1917 ”Järjestyneelle työväelle – tiedonanto”/Sos.dem. Puoluetöimikunta.

³³ Manifestineuvottelija näiltä osin ovat välittömästi selostaneet Manner Työmiehessä 27.3.1917 ”Kun Suomen kansalle laitettiin julistuskirjaa” ja Alkio Ilkassa 27.3.1917 ”Vallankumouksen hyöklaineissa – Eräs Pietarin matka II” sekä Hjelt 1919, 28–41.

lytettiin manifestin sijasta maaliskuun lopulla asetetun Tokoin senaatin hallitusohjelmaan.³⁴

Eduskunta oli huhtikuun alussa kokoontunut väliaikaisen hallituksen kutsusta ja sen määräämänä päivänä. Mitään Erichin edellyttämää nimenomaista vahvistusta sille, että eduskunta olisi kokoontunut HM 38 §:n nojalla, eduskunta ei antanut. Sen sijaan eduskunnan puhemieheksi valittu Manner puhui valtiopäivien avajaispuheessa 11.4. tuon perustuslainkohdan soveltamisedellytyksiä ja sanamuotoja tavoitellen, että samalla tavoin kuin Venäjä myös Suomi oli tosiasiassa lakannut olemasta monarkkinen maa ja että eduskunnan velvollisuutena oli nyt perustuslain mukaisesti ”varjella ja puoltaa Suomen vapautta”.³⁵

Kysymys eduskunnan suhtautumisesta väliaikaiseen hallitukseen tuli päiväjärjestykseen ensimmäisen kerran 16.4., kun kristillisen työväenpuolueen edustaja Helenius-Seppälä teki välikysymyksen eduskunnassa vuonna 1909 hyväksytyn kieltolain vahvistamisesta. Hän halusi senaatin vastaavan, miksi vahvistaminen viipyi, vaikka senaatti oli antanut lupauksen lain viipymättä tapahtuvasta vahvistettavaksi saattamisesta.³⁶ Senaatin varapuheenjohtaja Tokoi vastasi välikysymykseen 2.5. ilmoittamalla senaatin 27.4. hyväksyneen väliaikaiselle hallitukselle osoitetun kirjelmän, jossa senaatti ehdotti kieltolain vahvistamista. Tuo päätös oli kuitenkin vielä täytäntöönpanematta. Sosialidemokraattien taholta tehtiin keskustelussa ehdotus, että välikysymys ja vastaus lähetettäisiin perustuslakivaliokunnan käsiteltäväksi. Sosialidemokraattien edustaja O. W. Kuusinen piti oikeana, että senaatti ei ollut vielä toimittanut kieltolakia väliaikaisen hallituksen vahvistettavaksi, kun vielä ei ollut selvitetty eikä ratkaistu, miten kieltolaille voitaisiin saada laillinen vahvistus. Kuusinen kannatti asian käsittelemistä perustuslakivaliokunnassa. Täysistunnossa päätettiin asian siirtämisestä perustuslakivaliokuntaan, jonka tehtäväksi tuli ehdottaa perusteltu päiväjärjestykseen siirtymismuoto.³⁷

Syy siirtoon oli se, että perustuslakivaliokunnassa, jonka jäsen Kuusinen oli ja jonka puheenjohtajana toimi sosialidemokraatti Yrjö Mäkelin, oli tuossa vaiheessa ratkaistavana kysymys eduskunnan suhtautumisesta väliaikaisen hallituksen antamien hallitusten esitysten käsittelemiseen ja niiden pohjalta hyväksyttävien uusien lakien vahvistamiseen. Päiväjärjestyksessä oli 19.4. ollut esiteltävänä kolme tällaista hallituksen esitystä, joista kaksi oli lähetetty talousvaliokuntaan, joka oli 28.4. pyytänyt perustuslakivaliokunnalta lausuntoa niiden käsittelemisen edellytyksistä ja vahvistamistavasta. Sosialidemokraattien kannanmuotoilemisesta sekä vanhojen lakien vahvistamiseen että uusien lakien käsitte-

³⁴ Torvinen 1978, 151–153.

³⁵ 1917 Vp. Ptk. I, 16.

³⁶ 1917 Vp. Ptk I, 25–26.

³⁷ Vp.1917 Ptk I, 114–116, 119–120.

lyyn kuin myös sosialidemokraattien valtiosääntönäkemyksistä yleensäkin vuonna 1917 vastasi jäljempänä ilmenevällä tavalla Kuusinen. Kuusisella oli keskeinen osuus sen valtiosääntöoppirakennelman käytännön muodostamisessa, jota eduskuntaenemmistö seuranneina kuukausina ryhtyi noudattamaan. Sen muodostumista on syytä seurata yksityiskohtaisesti erityisesti siitä syystä, että se myöhemmin syksyllä sosialisteille tappiollisten vaalien jälkeen muodosti silloin jo valmiin oikeudellisen perustan porvarienemmistöisen eduskunnan Suomen itsenäistymistä tarkoittaneelle politiikalle.

Perustuslakivaliokunnan sosialidemokraattisten jäsenet olivat yhdessä Mannerin kanssa formuleineet puhemiehen ilmoituksen sanamuodon hallituksen esitysten esittelemisestä täysistunnolle. Sitä varten sosialistit olivat asettaneet keskuudestaan komitean, johon kuuluivat Kuusinen, Manner, Mäkelin ja K. H. Wiik. Evästyskeskustelussa 14.4. pohdittiin eri menettelyvaihtoehtojen seurauksia ja sitä, tarkoittaisiko puhemiehen esittelemisestä kieltäytyminen ainoastaan hedelmätöntä passiivista vastarintaa, jonka Venäjän perustuslakia säättävä kokous joka tapauksessa murtaisi. Kuusisen mielestä oli vältettävä näkyvää keskustelua laillisuudesta ja tiedusteltava porvarillisten kantaa. Kuusinen piti tärkeänä välttää tässä sellaista menettelyä, joka lakimieskunnan taholta olisi leimatavissa lainvastaiseksi. Huomautukseen, että sosialistit olivat jo tunnustaneet väliaikaisen hallituksen, Kuusinen vastasi, ettei eduskunta ollut niin tehnyt. Kaikki pitivät Venäjän hallitusta laillisena Venäjällä, jolloin sen kanssa saattoi tehdä valtiosopimuksen. Suomen osalta sen sijaan oli vaarallista tunnustaa, että hallitsijan valta olisi siirtynyt väliaikaiselle hallitukselle. Sillä saattoi olla oikeus hoitaa Suomen ulko-, mutta ei sisäpolitiikkaa. Hallitus ei ollut henkilö. Tässä mielessä siltä siis puuttuivat Kuusisen mielestä monarkin ominaisuudet.³⁸ Paria päivää myöhemmin Kuusinen tähdensi perustuslakikomiteassa, jossa valmisteltiin Wreden alustuksen pohjalta lakia Suomen ja Venäjän välisestä oikeussuhteesta, että kun Suomen perustuslait edellyttivät monarkkia ja kun nykyinen Venäjän hallitus ei ollut monarkkinen, ei se voinut olla Suomen hallitus. Eduskunnalle olisi vaikeaa tunnustaa sitä sellaiseksi.³⁹

Sosialidemokraattien muotoillessa huhtikuun puolivälissä puhemiehen ilmoituksen sanamuotoa heidän käytettävissään oli Erichin muutamaa viikkoa aiemmin Ruotsissa julkaisema artikkeli. Siitä olivat erityisesti esillä kohdat, joiden mukaan väliaikainen hallitus ei voinut käyttää monarkin valtaa Suomessa ja että eduskunnan oli HM 38 §:n nojalla oma-aloitteisesti kokoonnuttuaan valvottava Suomen etuja Venäjää vastaan. Kuusinen muotoili muiden hyväksymän sanamuodon puhemiehen ilmoitukseksi, jonka mukaan puhemies katsoi voivansa

³⁸ K. H. Wiiks dagbok 14.4.1917, K.H. Wiikin kok. 1 a., KA.

³⁹ R. A. Wreden muistiinpanot perustuslakikomitean kokouksesta 16.4.1917, ”8. Landtdagen 1917–1918”, R. A. Wredes saml., ÅAB.

esitellä esitykset valiokuntaan lähettämistä varten: ”Kun Suomella, sen jälkeen kun keisarivalta Venäjällä on kukistettu, ei enää ole monarkkia, ja Eduskunnalla sen johdosta on katsottava olevan oikeus, Hallitusmuodon edellyttämässä rajoissa, riittävän aiheen perusteella, ottaa käsiteltäväkseen muitakin kuin sellaisia aloitteita, joista V.J:ssä on säädetty.” Tämä muotoilu tuotiin muiden perustuslakivaliokunnan sosialidemokraattisten jäsenten arvioitavaksi 18.4., jolloin sen selitettiin perustuvan HM 38 §:ään. Kuusinen kuitenkin itse epäili pykälän soveltuvuutta tähän tarkoitukseen, koska se sanamuotonsa mukaan rajoitti eduskunnan oikeudet uuden hallitsijan valintaan. Hän kysyikin, eikö se silloin supistanut liiaksi eduskunnan oikeutta käsitellä muita kysymyksiä. Ilmoituksen sanamuotoa muutettiin vielä niin, että ajatus eduskunnan toimivallan suhteesta HM:oon kääntyi päinvastaiseksi. Käsillä olevassa monarkittomassa tilanteessa viittaus HM:oon ei enää tarkoittanut rajoitusta eduskunnan harkintavallalle, vaan sen perustetta. Lopullisessa täysistunnolle esitetystä sanamuodossa asia nimitäin ilmaistiin niin, että eduskunnalla oli ”oikeus riittävän aiheen perusteella, ottamalla ohjetta Hallitusmuodon säännöksistä, ryhtyä käsittelemään muitakin kuin sellaisia aloitteita, joita Valtioapäiväjärjestys tuntee”. Suomen eduskunnan kannalta ”riittävä aihe” tarkoitti Kuusisen mukaan sitä seikkaa, että väliaikainen hallitus oli Venäjällä tosiasiaa täyden vallan haltija.⁴⁰

Kieltolain vahvistamiskysymys jakoi sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän. Huolimatta maaliskuun manifestin yhteydessä tehdyistä puoluepäätöksistä ja sosialidemokraattisten senaattoreiden vahvistuttamista puoltaneista kannoista, voimistunut tietoisuus Suomen autonomian asettamista vaatimuksista lainsäädäntömenettelylle uudessa tilanteessa viitoitti mielipiteitä kielteiseen kantaan. Äänin 4–3 perustuslakivaliokuntaryhmä oli esittänyt eduskuntaryhmälle lausuntoa, jonka mukaan ryhmä piti kieltolain voimaansaattamista sinänsä tärkeänä, mutta että sen vahvistettavaksi saattaminen Venäjän väliaikaisen hallituksen kautta ei ollut yhdenmukaista Suomen sisäisen itsemääräämisoikeuden ja sen kehittämisen kanssa. Kuusinen oli aluksi välittävällä kannalla. Hänen mielestään senaatille tuli antaa vapaat kädet lähettää laki halutessaan Pietariin vahvistettavaksi, koska senaatti oli jo monta kertaa tunnustanut hallituksen. Sen sijaan eduskunnan ja ryhmän ei tullut tunnustaa hallitusta. Ryhmässä vahvistamista kannattaneissa mielipiteissä vedottiin velvoittaviin puoluepäätöksiin ja valitsijoiden käsityksiin, joille ei ollut merkityksellistä, miten lait tulivat, kunhan ne vain tulivat. Valitsijat eivät ymmärtäisi mitään ”paragrafi-laillisuutta”. Kuusinen piti kysymyksen ratkaisemista vielä tässä vaiheessa lopulta kuitenkin vaikeana. Hän ei ollut vielä saanut itselleen selväksi, mikä olisi onnellisin ja oikein lopputulos. Hän oli pohtinut asiaa ammattijuristienkin kanssa, mutta lopullista sel-

⁴⁰ K. H. Wiiks dagbok 15.–18.4.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA; Vp. 1917 Ptk. I, 42.

vyyttä ei ollut hänen mukaansa syntynyt. Hänen mielestään kannanmuodostusta oli lykättävä, jos sillä voidaan välttää erimielisyyksien syntymistä ryhmän keskuudessa, ja senaatti saattoi toistaiseksi olla myös lähettämättä lakia Pietariin. Ryhmä päättikin 20.4. siirtää asian ratkaisemisen tuonemmaksi.⁴¹

Päivä päivältä Kuusinen kuitenkin lähestyi keinoa ratkaista ongelma niin poliittisesti kuin oikeudellisestikin tyydyttävällä tavalla. Helsingin työväenjärjestöjen eduskunnassa Kuusinen ajatteli 23.4. alustuksessaan ääneen: ”Lakiemme mukaan on Suomen asema Venäjään nähden sen jälkeen kuin keisari on kukistettu täysin selvä. Venäjän väliaikainen hallitus ei edusta samaa kuin keisari, joten Suomi on Venäjään nähden täysin itsenäinen. Väite, että olisimme tunnustaneet keisarioikeuksien siirtyneen väliaikaiselle hallitukselle, ei ole oikea. Sellainen tunnustaminen olisi maamme itsenäisyysoikeuksien vapaaehtoista poisluovuttamista. Näin ollen kuuluisi lakiehdotuksiemme vahvistaminen nykyään Suomen senaatille tai eduskunnalle.” Kuitenkaan ”mitään vaaraa ei Suomen autonomialle siitäkään olisi, vaikka lakiehdotukset Venäjän väliaikaiselle hallitukselle lähetettäisiinkin, mutta tarpeellista se ei ole. Tunnustuksen antamista se ei niinkään meteltäessä ole”.⁴²

Kuusinen ei kuitenkaan muodostanut perustuslakivaliokunnan kantaa yksin. Päiväkirjamerkintöjensä mukaan Wiik puhui 26.4. Kuusisen kanssa samana aamuna saamastaan ajatuksesta, että Venäjän hallituksen tulisi saada väliaikaisesti käytännöllisistäkin syistä vahvistaa lakeja pidättämällä kuitenkin meille (”förbehållande oss”) oikeus järjestää asia myöhemmin lopullisesti. Kuusinen kertoi Wiikille puhuneensa asiasta samana päivänä raitiovaunussa Tokoin kanssa ja olevansa samaa mieltä lisäten kuitenkin, että vaikka hallitus ei jotain määrättyä lakia vahvistaisi, olisi se siitä huolimatta katsottava voimaan tulevaksi.⁴³

Kuusisen käsitys eduskunnan ja väliaikaisen hallituksen välisistä toimivalta-suhteista täsmentyi samana iltana pidetyssä perustuslakivaliokunnan sosialidemokraattisten jäsenten kokouksessa, johon osallistuivat myös M. Turkia, E. Gylling, K. Manner ja W. Wuolijoki. Kuusinen viittasi eduskunnan aikaisempiin lausuntoihin oikeustaistelun vuosilta, joista kävi hänen mukaansa hyvin selvästi ilmi, ettei kukaan muu venäläinen kuin keisari (ja osittain mm. sotaministeri) ollut saanut sekaantua Suomen asioihin. Valta ei ollut voinut edes väliaikaisesti siirtyä väliaikaiselle hallitukselle. Vain poliittisesti, ei oikeudellisesti, voitiin väittää vallan siirtyneen väliaikaiselle hallitukselle. Laista oli pääteltävissä vallan siirtyneen eduskunnalle. Kuusinen piti Erichin mielipidettä hyväksyttävänä. Koska ilman lakiasäättävää valtaa ei voitu olla, eduskunnan tuli käyttää sitä koko-

⁴¹ K. H. Wiiks dagbok 18.4.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA; Sos.dem ek.ryhmän ptk. 20.4.1917 3 §, TA.

⁴² Helsingin työväenjärjestöjen eduskunnan ptk. 23.4.1917, KaA.

⁴³ K. H. Wiiks dagbok 26.4.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA.

naisuudessaan. Perustuslakivaliokunnan tuli siksi pian lausua poliittisesti tahdikkaalla tavalla, että kansainoikeudellista suhdetta Suomen ja Venäjän välillä ei ollut koskettu eikä sitä voitaisi muuttaa ilman Venäjän suostumusta. Kuusinen muistutti, että mielipiteet olivat kehittymässä porvarillistenkin keskuudessa radikaalimpaan suuntaan, koska toukokuun alusta alkaisi ilmestyä itsenäisyysuutaa ajava uusi sanomalehti (Uusi Päivä – huom. AR). Venäläisiä ei tullut ärsyttää millään julistuksella, vaan oli toimittava rauhallisesti ja hyväksyttävä lakiehdotukset.

Vahvistamiskysymyksessä Kuusinen oli kuitenkin vielä samana päivänä muuttanut kantaansa. Nyt hänen mielestään oli sittenkin parempi sanoa suoraan, ettei lakeja saanut lähettää vahvistettavaksi. Senaatin kosketus Venäjän hallitukseen pienissä kysymyksissä ei ollut vahingollista, mutta senaatin ei tullut omin päin lähettää lakeja Pietariin, vaan sen oli kysyttävä eduskunnalta. Hän pohdiskeli ääneen mahdollisuutta, että senaatti ryhtyisi soveltamaan heti eduskunnalle vasta annettua esitystä elintarvelaiksi sen jälkeen, kun eduskunta olisi sen hyväksynyt, ja tyytyisi ainoastaan tiedustelemaan, olisiko Venäjän hallituksella mitään sitä vastaan. Kieltolain suhteen tilanne oli vaikeampi, koska se oli suosittu laki. Senaatin asema sen vahvistuttamisessa väliaikaisella hallituksella senaatin aikomuksen mukaisesti olisi Kuusisen arvion mukaan vahva.

Keskustelussa Wuolijoki piti Kuusisen kantaa liian juridisena. Se ei vastannut todellisuutta. Mitä menetettävää lakien vahvistuttamisessa oli? Asiat vain seisoivat odottaessa muunlaista ratkaisua. Se oli hedelmätöntä politikointia, joka ei olisi työläisten todellisten etujen mukaista. Mäkelin vastasi lakien lähettämisellä Pietariin menetettävän paljonkin, koska silloin kysymys Venäjän hallituksen tunnustamisesta katsottaisiin ratkaistuksi. Jo nyt venäläiset katsoivat, että hallitus oli tunnustettu. Se täytyi torjua, mikä oli vielä helposti tehtävissä. Mutta jos laki lähetettäisiin, silloin Suomen asian ratkaisisi perustuslakia säätävä kokous. Valan siirtyminen Venäjän hallitukselle olisi Mäkelinin mielestä Suomen kannalta vahingollisempaa kuin se, että se oli ollut keisarilla.⁴⁴

5.3.2 Kannanotot perustuslakivaliokunnassa

Samana päivänä 28.4., jolloin talousvaliokunta Kuusisen suunnitelman mukaisesti pyysi perustuslakivaliokunnalta lausuntoa, oliko laillisia edellytyksiä käsitellä sen valmisteltavaksi lähetettyjä hallituksen esityksiä, Mäkelin tarjosi kirjeitse perustuslakivaliokunnan ensimmäisen sihteerin tointa Erichille. Tuosta kirjeestä ilmenee, että asiasta oli vaihdettu jo aiemmin sähkösanomia ja että Mäkelin katsoi Erichin vastauksillaan herättäneen toiveita, että tämä todella saattaisi ottaa toimen vastaan. Kysymys oli enää siitä, miten jääkäriaktivismiin

⁴⁴ K. H. Wiiks dagbok 26.4.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA.

ja Saksaan läheisissä kosketuksissa olleen Erichin henkilökohtainen koskemattomuus voitaisiin maailmansodan oloissa taata, jos hän saapuisi Suomeen. Mäkelin selosti kirjeessä tähän ratkaisuksi eri vaihtoehtoja. Vaikka Mäkelin toivoikin Erichin vastaavan myönteisesti, hän lopuksi ilmoitti ymmärtävänsä tämän mahdollisen kielteisen vastauksen niin, että Erich siinä tapauksessa katsoi maan etujen vaativan hänen oleskeluaan ulkomailla.⁴⁵

Erich ei lopulta ottanut tarjottua tointa vastaan ja perustuslakivaliokunta ryhtyi laatimaan lausuntoa talousvaliokunnalle ilman häntä. K. J. Ståhlberg toimi senaatin asettaman perustuslakikomitean puheenjohtajana ja hän oli tämän vuoksi kieltäytynyt jäsenyyksistä eduskuntavaliokunnissa. Hän oli kuitenkin valittunut itsensä perustuslakivaliokunnan varajäseneksi voidakseen tarpeen tullen osallistua keskeisten asioiden käsittelyyn siellä.⁴⁶ Tämä asia oli luonnollisesti sellainen. Valiokunta käsitteli asiaa ensimmäisen kerran 30.4. Ståhlberg oli luonnostellut omaa puheenvuoroansa etukäteen. Ståhlbergin muistiinpanojen mukaan hänen käsityksensä oli seuraava: Yhdistyksessä Venäjän kanssa sillä, jolla oli Venäjän hallitusvalta, oli myös se hallitusvalta, joka kuului Suomen suuriruh-tinaalle. Suomen hallitusvalta oli siis siirtynyt väliaikaiselle hallitukselle, jolle on siirtynyt Venäjän hallitusvalta ja joka on myös kansainvälisesti tunnustettu. Tämä asiantila voisi muuttua ainoastaan uudella sopimuksella, kapinalla tai sodalla. Näin ei ollut nyt tapahtunut. Eri asia olisi, jos Venäjällä tapahtuisi hallitusmuodon muutos. Silloin kävisi välttämättömäksi järjestää maiden välit uudestaan. Se edellyttäisi muutoksia Suomen perustuslakeihin, mikä tapahtuisi eduskunnan myötävaikutuksella. Tältä kannalta oli siten selvää, että hallituksen esitykset oli käsiteltävä ja lähetettävä väliaikaisen hallituksen vahvistettavaksi. HM 38 § ei ollut Ståhlbergin mielestä sovellettavissa. Pykälään vetoavia hän kehotti lukemaan sen loppuun aina siihen kohtaan asti, jossa edellytettiin kuninkaanvaalia. ”Siihen toimenpiteeseen voitaisiin johtua 38 §:stä, mutta ei siihen että lainsäädäntövalta siirtyisi yksinomaan eduskunnalle vastoin valtiosääntöä ja valtiopäiväjärjestystä”. Tuo kohta pykälästä soveltui Ståhlbergin mielestä ylipäätään vain suvereeniseen valtioon, ei lainkaan Suomen ja Venäjän väliseen valtioyhdistykseen.

Näiden oikeudellisten argumenttien jälkeen Ståhlberg kiinnitti valiokunnan jäsenten huomiota niihin poliittisiin etuihin, joita yhteistyöltä väliaikaisen hallituksen kanssa olisi odotettavissa. Siltä oli jo saatu maaliskuun manifesti ja valtiopäivien kokoontuminen. Jos nyt omaksuttaisiin valtiopäivien avajaisissa nou-datettuun lojaaliin suhtautumiseen nähden aivan toinen menettely, rikkoisi se välit. Suomen valtiosäännön kehittäminen kävisi mahdottomaksi. Nyt tarjottiin

⁴⁵ Mäkelin Erichille 28.4.1917, Raf. Erichin kok. Saapuneet kirjeet KA Y 10282.

⁴⁶ Blomstedt 1969, 320.

mahdollisuuksia mm. eduskunnan esitysoikeuden laajentamiseen, hallituksen jäsenten vastuunalaisuuteen, tulliverotuksen ja tulo- ja menoarvion saattamiseen eduskunnan päätösvallan alaiseksi ja korkeimpaan tuomioistuimeen. Jos nämä saataisiin toteutetuiksi, olisi se hyvä. ”Jos suhteet katkaistaan, ne jäävät.” Tämän ei Ståhlbergin mielestä pitäisi olla yhdenmukaista eduskunnan enemmistöllekään, jonka vastuulla asiat nyt olivat. Käsillä olevat lait olivat lisäksi sen luonteisia, että niiden viivyttäminen suuttuttaisi niitä tahoja Venäjällä, jotka tunsivat Suomea kohtaan myötätuntoa. Periaatteellisen erimielisyyden ei tullut Ståhlbergin mielestä antaa rauettaa pyrkimyksiä, joiden hyödyllisyydestä vallitsi yksimieliisyys.⁴⁷

Keskustelussa Kuusinen ilmoitti monessa suhteessa hyväksyvänsä Ståhlbergin kannan. Tätä ei ole sinänsä pidettävä yllättävänä, sillä he molemmathan tulkitsivat HM 38 §:ää samalla tavoin eduskunnan toimivaltaa rajoittavasti. Kuusinen kuitenkin epäili monarkkisten valtuuksien siirtymistä väliaikaiselle hallitukselle. Hän katsoi Ståhlbergin kannan olevan ristiriidassa oikeustaistelun vuosina Suomessa ajetun kannan kanssa: ”Ennen täällä protesteerattiin, kun Venäjän ministeristö sekaantui Suomen asioihin.” Ståhlberg kuitenkin vakuutti Kuusiselle, ettei ollut olemassa mitään ristiriitaa siinä, että nyt sallitaan väliaikaisen hallituksen hallita Suomea. Venäjän ministerineuvosto oli silloin ollut venäläinen virasto, kun väliaikainen hallitus sen sijaan nyt käytteli korkeinta valtaa. Ståhlberg painotti edelleen, että jos eduskunnalta tahdottiin tuloksia, oli luovutettava näistä julkisista valtiollisista keskusteluista. Nyt oli ainoastaan sovittava menettelytavasta. Mikään julistus väliaikaisen hallituksen tunnustamisesta tai sen toimivallan kieltämisestä ei voinut tulla kysymykseen.⁴⁸

Nuorsuomalainen Tekla Hultin myönsi ottavansa huomioon Ståhlbergin mainitsemat poliittiset edut, mutta hänen mielestään oli otettava huomioon myös se vaara, mikä johtuisi siitä, jos eduskunta tunnustaisi, että Venäjän hallituksella oli oikeus käyttää suomalaista valtiovaltaa Suomessa. Ei voitu tietää, kenen käsiin hallitusvalta vallankumouksen jatkuessa oli Venäjällä joutuva ja lopuksi se venäläisen tulkinnan mukaan siirtyisi Venäjän kansalliskokoukselle. Eduskunnan tulisi selvittää, kenellä Suomen valtiovalta oli. Ståhlberg vastasi, että olisi lapselista ryhtyä näissä oloissa tutkimaan hallitusvallan laillisuutta. Sen sijasta Ståhlberg kiirehti käytännöllisiä toimenpiteitä. Kuusinen kuitenkin piti Hultinin tarkoittamaa selvittelyä tärkeänä. Siinä oli kysymys ”sangen tärkeistä Suomen oikeuksista”. Hän painotti, että ”Herrain puolella ollaan vaarallisella kannalla”.⁴⁹

⁴⁷ 14. KJS:n muistiinpanoja ja konsepteja, I valtiopäivät 1917, K. J. Ståhlbergin kok. 79, KA; S. Alkion päiväkirja 30.4.1917, S. Alkion kok. OS 77, KA.

⁴⁸ S. Alkion päiväkirja 30.4.1917, S. Alkion kok. OS 77, KA; Valtiorikosoikeuksien syyttäjien arkisto, Fl 1 O. W. Kuusinen, KA.

⁴⁹ S. Alkion päiväkirja 30.4.1917, S. Alkion kok. OS 77, KA; Hultin 1938, 206.

Sosialidemokraateilla oli valiokunnassa enemmistö. Lausunto ei kuitenkaan syntynyt niin, että sosialidemokraatit olisivat muokanneet sen käyttämällä enemmistöasemaansa välittämättä porvarillisten mielipiteistä. Päinvastoin, tekstiversioita muokattiin valiokunnan jaostossa, johon kuuluivat Mäkelin, Kuusinen, Ståhlberg ja E. Estlander. Enemmistömielipiteen mukaisen lausunnon kirjoitti Kuusinen. Päättellen kansalaissodan jälkeen Kuusiselta jääneiden papereiden joukossa olevista nimenomaan tätä lausuntoa koskevista paksuista muistiinpano- ja konseptinipuista hän suhtautui työhönsä vakavalla uutteruudella. Alkio on päiväkirjassaan kuvannut, miten valiokunnan porvarilliset jäsenet kritisoivat Kuusisen versioita lause lauseelta. Kuusinen ei suhtautunut tähän kritiikkiin ylimielisesti, vaan Alkion mukaan Kuusinen alkoi silloin useissa kohdin horjua ja pyysi lauseita jaoston harkittavaksi. Tekstejä vertaamalla on havaittavissa Kuusisen ottaneen kritiikin useissa kohdin huomioon.⁵⁰

Vaikka Kuusisella filosofian maisterina ei ollutkaan lainopillista koulutusta, lausunto kuitenkin kertoo hänen perehtyneisyydestään ja kunnioittavasta asenteesta siihen oppiin Suomen valtiosta, jota oikeusoppineiden kirjoituksissa oli 1800-luvun lopulta saakka huolellisesti vaalittu. Kuusisen mukaan lausuntoa laadittaessa oli tutustuttu asiantuntijoiden sekä aikaisempiin esityksiin Suomen valtio-oikeudesta että kevään aikana julkaistuihin käsityksiin.⁵¹ Ne päätelmät, jotka siinä tuon opin kulmakivistä uudessa tilanteessa tehdään, ovat johdonmukaisia Erichin julkisuudessa keväällä esittämiin näkemyksiin nähden. Yllättävällä tavalla tämä 10.5.1917 päivätty perustuslakivaliokunnan lausunto ei kuitenkaan ollut pelkästään Erichin kirjoituksen ideoiden toistoa, vaan se edustaa noiden ideoiden sellaista käytännön sovellutusta, jossa eräitä Erichin kirjoituksessa vasta idullaan olleita ajatuksia itse asiassa kehitellään sellaiseen muotoon, jonka ne saivat Erichin julkisissa kirjoituksissa vasta syksyllä 1917. Koska tuo valtiosääntödokumentti (PeVL 5/1917)⁵² sisältää oppirakennelman, jota eduskuntaenemmistö ryhtyi seuranneina kuukausina kesällä tosiasiaa myös noudattamaan, sitä on tässä syytä selostaa verrattain yksityiskohtaisesti jo siitäkin syystä, että se ei valtiosääntöhistorian kirjoituksessa ole missään saanut ansaitsemaansa huomiota.

Suomen oikeusaseman historiaa käsittelevä johdanto lähti hermansonilaisesta premissistä, jonka mukaan valtioyhteydestä Venäjään seurasi, ”että Venäjän keisari oli oleva samalla Suomen Suuriruhtinas”. Tätä vastaan asettui kuitenkin heti erichläinen huomautus: ”Sen kautta ei Suomen ja Venäjän hallitusvalta kuiten-

⁵⁰ Valtiorikosoikeuksien syyttäjien arkisto FI 1–2. O. W. Kuusinen, KA; S. Alkion päiväkirja 8.5.1917, S. Alkion kok. OS 77, KA; Hultin 1938, 207.

⁵¹ Vp. 1917 Ptk I, 233.

⁵² Vp. 1917 Asiak. I–III, HE N:o 1.

kaan tullut yhtenäiseksi, sillä yhteinen hallitsija tuli kummassakin maassa kannattamaan eri oikeuspersoonallisuutta. Suomen hallitsijana hän käytti Suomen julkista valtaa, ja missä laajuudessa hän on ollut oikeutettu sitä käyttämään, on ollut määrättyä Suomen perustuslaeissa”. Edelleen Erichin kanssa yhtäpitävästi todettiin, ettei keisarivallan kukistuminen tarkoittanut Suomen ja Venäjän oikeussuhteen purkautumista, mitä seurasi muistutus oikeustaistelun vuosista: ”(S)isäisissä asioissaan Suomi valtiosääntönsä perustuksella on alunpitäen ollut vapaa ja riippumaton Venäjän hallituslaitoksista, kuten Eduskunnan lausunnossa on viime vuosina usein osoitettu, eivätkä Suomen Suuriruhtinaalle ennen kuuluneet oikeudet ole, ilman Suomen suostumusta, voineet siirtyä sellaisellekaan Venäjän hallitukselle, kuin nykyinen Väliaikainen Hallitus on.”

Valiokunnan mielestä väliaikaisen hallituksen asema ei rinnastunut holhoojahallitukseen monarkin alaikäisyyden tai muun estyneisyyden aikana. Tällainen tapaus ei nyt ollut kyseessä, koska oli ”poistettu monarkkinen valta, joka oli edellytettynä niin Venäjän kuin Suomenkin perustuslaeissa. Venäjän nykyinen Väliaikainen hallitus ei niin ollen ole mikään entisen monarkkisen valtiomuodon elin, jota saattaisi verrata holhoojahallitukseen ja jolle itsestään kuuluisi myös Suomen Suuriruhtinaalla olleen vallan käyttäminen. Tämän vallan siirtäminen Venäjän Väliaikaiselle hallitukselle edellyttäisi Suomen perustuslakien muuttamista, joka ei voi tapahtua ilman Eduskunnan suostumusta.”

Vaikka kysymystä maan korkeimman hallitusvallan käyttämisestä ei ollut vielä edes väliaikaisesti järjestetty, tämä ei valiokunnan mukaan tarkoittanut, että lainsäädäntötyön ja hallituksen hoidon olisi maassa tullut lakata. ”Niinpä on Eduskunnan täytynyt voida kokoontua valvomaan maan oikeuksia ja elinettä.”⁵³ Mäkelin selitti lausunnon kohteena olleen kysymyksen käsittelyn yhteydessä täysistunnossa, että tämä kokoontuminen oli tapahtunut riippumatta väliaikaisen hallituksen sitä tarkoittaneesta kutsusta.⁵⁴

Siihen nähden, että monarkin oikeudet eivät olleet siirtyneet väliaikaiselle hallitukselle, valiokunta pidatti eduskunnalle täyden väliaikaisen vallan harkita hallituksen antamien lakiesitysten käsittelemistä: ”Mikäli maan hyöty vaatii, on nykyään, jolloin Valtioapäiväjärjestyksen mukaisia hallituksen esityksiä ei eduskunnalle lainkaan voida jättää, katsottava Eduskunnalla olevan oikeus, vapaan

⁵³ Kuusisen papereiden joukossa olevien konseptien mukaan hän oli tähän kohtaan sommitellut jatkoksi myös nimenomaista viittausta HM 38 §:ään: ”Se tapahtui Venäjän Väliaikaisen hallituksen kutsumuksesta ja olisi myös voinut tapahtua ilman mitään kutsumusta, kuten hallitusmuodon 38 §:n mukaan Ruotsin ja Suomen valtiosäätyjen tuli, hallitsijasuvun sammuttua, kenenkään kutsumatta kokoontua varjelemaan ja puolustamaan valtakunnan vapautta sekä muita välttämättömiä katsottuja tehtäviä varten.” Kuninkaanvaali ei Kuusisen luonnosten mukaan kuitenkaan olisi voinut tulla kyseeseen valtioyhteyden vuoksi. Nämä viittaukset jäivät kuitenkin pois lausunnosta. Valtiorikosoikeuksien syyttäjien arkisto FI 1–2. O. W. Kuusinen, KA.

⁵⁴ Vp. 1917 Ptk. I, 219.

harkintansa mukaan, suostua käsittelemään myös tällaisia Venäjän valtiovallan puolelta esitettyjä ehdotuksia, vaikkakaan niitä ei ole pidettävä Suomen hallitusvallan esityksinä, joita Eduskunta olisi velvollinen käsittelemään.” Tuossa tuli siis esiin ajatus erityisestä suomalaisesta hallitusvallasta, jonka esityksiä eduskunta olisi ollut velvollinen käsittelemään. Tämä vastasi Erichin maaliskuussa edellä mainitussa yksityisessä muistiossa esittämiä näkökohtia, joiden mukaan HM 38 §:stä johtui vallan jakaminen voimakkaan toimeenpanovallan ja kansanvaltaisen eduskunnan kesken.⁵⁵ Siihen nähden, että valiokunnan mielestä eduskunta ei ollut velvollinen käsittelemään väliaikaisen hallituksen esityksiä, sen voidaan katsoa merkinneen väliaikaisen hallituksen asemaa yksinomaan välillisenä organaana.

Valiokunta toisti johtopäätöksensä puhemiehen esittelynsä yhteydessä tekemän ilmoituksen. Eduskunnalla oli riittävä aihe ”ottamalla ohjetta Hallitusmuodon säännöksistä, ryhtyä käsittelemään muitakin aloitteita kuin Valtiopäiväjärjestys tuntee”. Koska sellaista maan korkeimman hallitusvallan haltijaa, jolle lakien vahvistaminen perustuslakien mukaan kuuluisi, ei ollut, niiden vahvistamisen tuli valiokunnan mielestä tapahtua eduskunnan myötävaikutuksella määrättävällä tavalla. Näillä perusteilla valiokunta katsoi lainsäädäntötoimivallan kokonaisuudessaan ja sitä myötä Suomen korkeimman valtiovallan kuuluvan yksinomaan eduskunnalle, joka kuitenkin saattoi harkintansa mukaan delegoida sitä väliaikaiselle hallitukselle: ”Venäjän Väliaikaiselle Hallitukselle ei voi kuulua, ellei Eduskunta sitä nimenomaan myönnä, Suomen perustuslaeissa säädettyä esitysten antamisen oikeutta, eikä muutakaan oikeutta korkeimman vallan käyttöön Suomen sisäisissä asioissa.”

Valiokunnan porvarillisen vähemmistön vastalause oli enemmistön laajoihin perusteluihin nähden varsin lakoninen. Sen mukaan ”sen yhdistyksen johdosta, missä Suomi vuodesta 1809 lähtien on ollut Venäjän kanssa, on myöskin se hallitusvalta Suomen asioissa, joka tämän maan lakien mukaan kuuluu hallitsijalle, tunnustettava tätä nykyä olevan mainitun Väliaikaisen Hallituksen käytettävänä, vaikka hallitusmuodon muutos Venäjällä tekeekin tarpeelliseksi Suomen ja Venäjän välien uudestaanjärjestämisen Suomen Eduskunnan myötävaikutuksella”. Eduskunnalle annetut esitykset oli siten katsottava oikeiksi hallituksen

⁵⁵ *Uptonin* mukaan joukko sosialidemokraatteja olisi tutustunut tuohon muistioon ja hyväksynyt sen. Tätä on kuitenkin pidettävä epätodennäköisenä. *Uptonin* tämän käsityksensä tueksi viittamat kohdat Wiikin päiväkirjassa eivät tue sitä, että *Uptonin* tarkoittama Erichin muistio olisi edes ollut esillä sosialistien keskinäisissä keskusteluissa. Lisäksi viitteessä 17 edellä selostetun mukaisesti Erich oli periaatteellisilta lähtökohdiltaan parlamenttiin nähden siksi voimakkaan hallitusvallan kannattaja, ettei yhteisymmärrystä eduskuntavaltaa kannattaneiden ja voimasta hallitusvaltaa viroksuneiden sosialistien kanssa tästä kysymyksestä olisi mitenkään voinut syntyä. Vrt. Upton, 142 viite 11; K. H. Wiiks dagbok 10.–14.4.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA.

esityksiksi, jotka oli käsiteltävä ja vahvistettaviksi toimitettava siten kuin valtiopäiväjärjestyksessä oli keisari-suuriruhtinaan esityksistä säädetty.⁵⁶ Vähemmistön mieltä siten väliaikaisen hallituksen aseman Suomessa välittömäksi orgaaniksi, jolle samalla kuului korkein valta.

5.3.3 Perustuslakivaliokunnan lausunnon vastaanotto julkisuudessa

Kun perustuslakivaliokunnan lausunto tuli eduskunnan täysistunnon arvioitavaksi, keskustelupuheenvuoroissa syvennettiin lausunnosta ja vastalauseesta ilmeneviä näkemyksiä. Filosofian tohtori Nevanlinna, joka oli yksi vastalauseen allekirjoittajista, valitti, ettei vastalauseeseen ollut kirjattu enemmistön kantaa koskevaa kritiikkiä, vaikka hänen mielestään ”mitään niin heikkoa, kuin se lainoppi on, jonka perustuslakivaliokunta tässä lausunnossansa esittää, ei tätä ennen vielä ole eduskunnassamme esiintuotu”. Hän ilmoitti pyrkivänsä nyt suullisesti osoittamaan sen heikkouksia. Enemmistömielipide oli hänen mukaansa ristiriitainen vastatessaan talousvaliokunnan kysymykseen, oliko esitysten käsittelylle laillisia edellytyksiä niin, että vaikka laillisia edellytyksiä ei ollut, oli sille kuitenkin riittävät edellytykset. Hän piti enemmistön johtopäätöstä väliaikaisen hallituksen toimivallan yhteensopimattomuudesta Suomen autonomian kanssa mahdollisena vain, jos väliaikaista hallitusta voitaisiin pitää venäläisenä virastona, vaikka se todellisuudessa hänen mukaansa oli Venäjän täyden valtiovallan haltija. Hän piti selvänä, että väliaikaisen hallituksen asema Suomeen nähden oli verrattavissa sijais- ja holhoojahallitukseen. Vielä hän piti lausunnon puutteena sitä, että siinä ei ollut voitu vedota mihinkään perustuslainkohtiin. Lakien vahvistamista koskeva ponsi oli hänen mukaansa ”tykkänään ulkopuolella lainopin. Se on kokonaan politiikan alalla”. Kun valiokunta oli todennut, ettei ollut elintä, jolla keisari-suuriruhtinaan valta olisi ollut, niin laillista aloitetta perustuslakien muuttamiseksi ei Nevanlinnan mukaan voitu tehdä. ”Näin ollen ei siis myöskään eduskunnan myötävaikutuksella voida laillisesti saada aikaan menettelytapaa, jota valiokunta ehdottaa tämän lain vahvistamisessa käytettäväksi.”⁵⁷

Enemmistömielipiteen oikeudellisten perusteiden täsmentämisen otti tehtäväkseen ruotsalaisen puolueen lakitieteiden tohtori A. Frey. Hänen mukaansa oli

⁵⁶ Ståhlbergin arkistokokoelmassa oleva käsinkirjoitettu lappu vastalauseen luonnokseksi osoittaa, ettei vähemmistön kannan formulointi ollut sekään syntynyt vailla huolellista harkintaa valitujen sanamuotojen oikeusvaikutuksista. Lapun mukaan Suomen hallitusvalta olisi *siirtynyt* väliaikaiselle hallitukselle. Tuo kohta on kuitenkin myöhemmin korjattu lapussa lopullista vastalauseetta vastaavaan muotoon, jonka mukaan Suomen hallitusvalta oli väliaikaisen hallituksen *käytettävänä*. Korjaus vastaa Hermansonin kantaa. Ks. 7. Venäläisten oikeudet, I Valtiopäivät 1917, K. J. Ståhlbergin kok. 79, KA; Vp. 1917 Asiak. I–III, HE N:o 1.

⁵⁷ Vp. 1917 Ptk. I, 221–223.

lähdeittävä siitä, että jos Suomi oli valtio, oli sen valtiovaltaa käytettävä yksinomaan suomalaisten orgaanien välityksellä. Venäjän keisari oli Suomen suuriruhtinaana käyttänyt Suomen perustuslakien nojalla Suomen valtiovaltaa suomalaista syntyperää olevien virkamiesten myötävaikutuksella. Tätä periaatetta oli nyt sovellettava myös uudessa tilanteessa. Myöntäessään oikeopäätä väliaikaiselle hallitukselle oikeuden toimia ensimmäisenä valtiovaltana Suomen sisäisissä asioissa vähemmistön edustama kanta ohitti hänen mielestään tämän perustavan lähtökohdan Suomen ja Venäjän valtiovallan eroavuudesta. ”Konsekvensen af berörda tankegång synes mig nämligen kräfva, att hvilken rysk regering som helst äger handla med monarkens myndighet äfven i Finlands inre angelägenheter, eller helt enkelt att denna rätt tillkommer den ryska statsmakten såsom sådan.” Kun HM 37 §:ssä tarkoitettu holhoojahallitus edellytti fyysisen henkilön olemassaoloa monarkkina ja kun sellaista henkilöä ei enää ollut ja kysymys Venäjän tulevasta valtiomuodosta oli avoin, ei tuo perustuslain kohta soveltunut Freyn mukaan edes analogisesti väliaikaisen hallituksen aseman perusteeksi. Väliaikaista hallitusta ei voitu pitää monarkin edustajana Suomessa millään perusteella, koska se oli saanut valtansa Venäjällä vallankumouksen kautta. Se ei käyttänyt valtaansa monarkin nimissä ja sen lukuun. Sen sijaan Frey katsoi oikeaksi Erichin tavoin soveltaa HM 38 §:ää, jossa tarkoitetusta välitilasta nyt oli kysymys. Sen aikana eduskunnan oli toisena valtiomahtina yksin hoidettava maan asioita ja otettava käsiteltäväkseen sellaisia esityksiä, joiden antaminen oli siihen asti kuulunut keisari-suuriruhtinaalle.

Freyn mukaan väliaikaisen hallituksen toimilla oli Suomessa ollut ainoastaan tosiasiallisen vallan luonne ilman oikeudellista perustaa, jollaisen ne kuitenkin olivat saaneet sitä kautta, että ne oli eduskunnan taholta tunnustettu päteviksi. Jatkossakin väliaikaisen hallituksen toimet maassa olisivat hyväksyttävissä, jos ne joka kerta saisivat eduskunnan tunnustuksen. Tällaiset tunnustukset *in casu* eivät kuitenkaan olleet ennakkotapausten luonteisia eivätkä muodostaneet Suomen asemalle mitään pysyvää oikeudellista perustaa, jollainen voitiin saada aikaan vain lainsäädäntötoimella eduskunnan myötävaikutuksella. Ja koska tosiasiallinen valta maan sisäisissä asioissa oli väliaikaisella hallituksella, ei sellaisen lainsäädäntötoimenpide voinut tulla voimaan ilman eduskunnan ja väliaikaisen hallituksen yhteistyötä.⁵⁸

Saman puolueen lakitieteitten tohtori A. Gadolin osoitti puolestaan heikkouksia vähemmistömielipiteen mukaisessa ajattelussa. Jos Suomen nimittäin edellytettiin olevan valtio, ”då bör vår egen statsförfattning gifva grunden för bestämmande af första statsmaktens kvalitet och individualitet”. Tämä vaatimus oli

⁵⁸ Vp. 1917 Ptk. I, 225–226; Ks. Freyn mielipiteestä myös Hufvudstadsbladet 21.4.1917 ”Vår statsrättsliga ställning efter revolutionen”.

täytynyt ennen vallankumousta. Sen kanssa oli nyt kuitenkin ristiriidassa se vähemmistön näkemys, ”att förändringar med afseende å första statsmaktens kvalitet icke vidkomme Finlands statsförfattning”. Se, että Suomi ei ollut suvereeninen valtio, ei hänen mukaansa estänyt eduskuntaa käyttämästä HM 38 §:n mukaista puhevaltaansa, kun valtiosäännössä edellytettyä ensimmäistä valtiomahtia ei enää ollut. Hän piti kestäättömänä sitä vähemmistön edellyttämää ajatusta, että valtiollinen kumous Venäjällä ei ollut – ainakaan vielä – vaikuttanut vähääkään Suomen valtiosääntöön ja että monarkin sijalle valtiopäiväjärjestyksessä oli vain ajateltava väliaikainen hallitus. Hänen mielestään valtiosääntöön ei voitu sisällyttää Suomen valtio-oikeudelle tuntemattomia ja määrittelemättömän luonteisia valtatekijöitä ilman eduskunnan kuulemista. Kysymys oli nimittäin Gadolinin mielestä arveluttavasta aukosta valtiosäännössä, ”som definitivt kan fyllas blott genom lagstiftning och icke heller temporärt kan utfyllas utan landtdagens medverkan; och denna medverkan bör i hvarterda fallet ske genom en särskild akt, till grund för hvilken ligger en otvetydig viljeförklaring”. Valtiosäännön tärkeimpien kohtien tulkinta ei voinut hänen mielestään perustua eduskunnan konkludentteihin toimiin.⁵⁹

Lakitieteitten tohtori O. Talaan mielipide on mielenkiintoinen sikäli, että vaikka hänen perustelunsa monin kohdin sisälsivät enemmistömielipiteen argumentteja, oli hänen poliittinen johtopäätöksensä vähemmistömielipiteen mukainen. Talas ei pitänyt mahdollisena, että väliaikainen hallitus toimisi Suomessa hooljahallituksena, koska monarkkinen periaate oli valtiosäännöstä kumottu. Vaikka väliaikainen hallitus oli saanut haltuunsa täyden valtiovallan Venäjällä, ei se tarkoittanut, että se sillä olisi saanut samalla laillisen oikeuden Suomen valtiovaltaan, koska keisari ja Venäjän lainsäädäntölaitokset eivät olleet aiemminkaan voineet laillisesti käyttää Suomen valtiovaltaa. Sen sijaan Talas katsoi – aivan kuten Freykin –, että väliaikainen hallitus oli Suomessa saanut käyttää korkeinta hallitusvaltaa eduskunnan antaman tunnustuksen kautta. Talas kuitenkin ymmärsi tämän tunnustuksen muodot ja oikeusvaikutukset koko lailla eri tavoin kuin Frey ja Gadolin. Hänen mielestään eduskunta oli tunnustanut, että väliaikainen hallitus oli oikeutettu käyttämään Suomen suuriruhtinaalle kuulunutta valtaa. ”Eduskunta on tämän tehnyt monella eri tavalla: saapumalla valtiopäiville tämän väliaikaisen hallituksen kutsusta, ottamalla osaa valtiopäiväin juhlallisiin avajaisiin, sallimalla ilman vastalauseita Suomen senaatin jäsenten, joiden valtakirjat Venäjän väliaikainen hallitus on antanut, esiintyä senaatin jäseninä eduskunnassa j.n.e.” Tunnustaessaan väliaikaisesti Venäjän väliaikaiselle hallitukselle Suomen hallitusvallan eduskunta oli Talaan mielestä menetellyt poliittisestikin oikein. Toisin kuin Frey ja Gadolin edellä sekä valiokunnan enemmistö, joka

⁵⁹ Vp. 1917 Ptk. I, 229–230.

lausuntonsa mukaan edellytti nimenomaista tahdonilmausta, hän piti mainitsemiaan eduskunnan konkludentteja tahdonilmauksia riittävinä ilmaisemaan eduskunnan tahdon tulevaisuuteenkin nähden niin, että käsillä olivat hänen mukaansa lailliset edellytykset käsitellä väliaikaisen hallituksen antamia lakiesityksiä ja toimittaa ne sen vahvistettavaksi ilman eduskunnan erillistä tapauskohtaista valtuutusta, jota puolestaan Frey, Gadolin ja perustuslakivaliokunnan enemmistön mielipide edellyttivät.⁶⁰

Tällaiseksi valtuutukseksi enemmistö formuloi esimerkiksi elintarvelakia koskeneeseen eduskunnan vastaukseen, että ”Eduskunta luopumatta päätäntöoikeudestaan siihen nähden, kenen tehtäväksi Suomen lakien vahvistaminen on tuleva, mutta antaen suostumuksensa siihen, että Venäjän Väliaikainen hallitus tämän lain vahvistaa, on hyväksynyt esitetyn lakiehdotuksen näin kuuluvana”. Kun Kuusinen oli ehdottanut eduskuntaryhmälleen tämän mukaista menettelytapaa, häneltä oli tivattu, eikö muitakin lakeja olisi vahvistettava. Vahvistaminen olisi niiden kaikkien osalta päätettävä samalla kertaa. Tähän Kuusinen oli vastannut ykskantaan: ”Ei voida antaa epämääräistä valtakirjaa”.⁶¹ Kuusinen oli valinnut menettelyn ja sen ilmaisevan sanamuodon selvästikin sen oikeusvaikutukset tiedostaen ja niiden vuoksi.

Täysistunnossa Kuusinen aloitti oman puheenvuoronsa vähättelemällä kykyjään valtio-oikeuden alalla ja myöntämällä erehtymisen riskin maallikkona kohdaltaan todelliseksi. Sen sijaan hän viittasi Freyn ja Gadolinin puheenvuoroihin: ”Omalta osalta en kykenisi asiaa selvemmin, en ainakaan pätevämmiin enkä niinkään pätevästi selittämään, kuin mainitut edustajat ovat tehneet. Juristeillehan tämän kysymyksen luulisi olevan selvän ja luultavasti se useimmille onkin selvä.” Käsityksilleen näin saamansa tuen rohkaisemana Kuusinen kuitenkin pian vaihtoi sävyä: ”Mutta se, että joku maallikko tämmöisissä kysymyksissä saattaa erehtyä, sehän on aivan toista kuin se että semmoiset miehet, jotka ovat vastalauseen allekirjoittajina, ja jotka varmaan vakaumukseni mukaan hyvin tietävät, mikä on Suomen oikeus tässä asiassa, kuitenkin sanovat jotain vallan päinvastaista. En voi päästä siitä vakaumuksesta, että tätä kirjoittaessanne teidän kättänne on tässä ohjannut politiikan paha henki, silloin kun teidän olisi pitänyt selittää lakia ja oikeutta. Ettehän te ole selittänyt mitään... Perustuslakivaliokunnan lausunnossa me olemme kyllä selittäneet, minkälainen yhdistys Suomen ja Venäjän välillä on ollut, mutta te ette ole sitä selittäneet. Ed. Nevanlinna lupasi äskeisessä puheenvuorossaan selittää, mutta se jäi häneltä tekemättä. Te ette ole uskaltaneet sitä selittää, sillä te tiedätte, että jos te yrittäisitte, niin siitä paljastuisi teidän kantanne heikkous.” Kuusinen katsoi paatoksellisesti enemmistön kanta-

⁶⁰ Vp. 1917 Ptk. I, 227–228.

⁶¹ Vp. 1917 Asiak. I–III, Esitys N:o 3/EK:n vastaus, s. 11; Sos.dem. ek.ryhmän ptk. 15.5.1917 6 §, TA.

van mielipiteessään valtiosääntöperinteen jatkuvuutta: ”Minä luulen, että niidenkin, jotka nyt ovat toisen mielipiteen täällä esittäneet, täytyy, kun panevat käden sydämelleen, myöntää, että sellainen selitys, kuin nyt on perustuslakivaliokunnan antamassa lausunnossa, mikäli se koskee Suomen ja Venäjän välisiä suhteita, on sopusoinnussa koko sen oikeuskäsityksen kanssa, jonka mukaisesti eduskunnan puolelta on aina ennen Suomen ja Venäjän välisiä suhteita selitetty, kun sitä vastoin teidän käsityksenne on jotain aivan toista ja jotain aivan uutta.”⁶²

Vähemmistömielipiteen allekirjoittaneena teologian professori L. Ingman kommentoi lausuntoa Uudessa Suomettaressa luonnehtimalla siinä käsiteltyä kysymystä aluksi ”puhtaasti lainopilliseksi”. Hän vaati kuitenkin valiokunnan sosialistiselta enemmistöltä pätevämpiä lainopillisia syitä kuin mitä nämä olivat esittäneet. Se valiokunnan lopputulos, että oli olemassa riittäviä edellytyksiä esitysten käsittelylle, tarkoitti Ingmanin mielestä, että ”lainopin tilalle on tätä tulosta perustelemaan ollut pakko ottaa politiikka”. ”Se ’vapaa harkinta’, minkä enemmistö väittää eduskunnalla nykyään olevan siinä kysymyksessä, tahtooko eduskunta suostua käsittelemään Venäjän valtiovallan puolelta esitettyjä ehdotuksia, asettaa eduskunnan toiminnan kokonaan ulkopuolelle valtiopäiväjärjestyksen”. Ingman tähdensi, että perustuslakivaliokunnan lakimiehet (E. Estlander ja K. J. Ståhlberg), joiden käsitykseen kaikki valiokunnan porvarilliset jäsenet, yhtä lukuun ottamatta (T. Hultin), olivat yhtyneet, eivät olleet voineet hyväksyä sosialistien käsitystä. Ingman katsoi sosialistien suhtautumisen väliaikaiseen hallitukseen muuttuneen nyt tavalla, jota ei voinut lainopillisilla syillä perustella ja joka ei tuonut maalle mitään todellista hyötyä, vaan vei vaikeaan ristiriitaan venäläisten kanssa.⁶³

Ståhlberg oli täysistuntokeskustelussa vaitonainen. Hän tyytyi sen lopulla lyhyesti toivomaan, ettei erimielisyyksiä tässä kysymyksessä suurenneltaisi, vaan että eduskunta pääsisi mahdollisimman yksimieliseen päätökseen asioista. Hän ainoastaan viittasi vähemmistön vastalauseeseen, jota hän edelleen piti täysin perustuslainmukaisena.⁶⁴ Sen sijaan Helsingin Sanomissa Ståhlberg piti tärkeänä Ingmanin tavoin painottaa, että valiokunnan kaikki lakimiehet olivat kannattaneet vähemmistömielipidettä. Hän piti enemmistömielipiteessä ristiriitaisena sitä, että jos puheena olleet esitykset eivät todella olleet sellaisia hallituksen esityksiä kuin valtiopäiväjärjestys tunsii, ei eduskunta olisi voinut niitä lainkaan valtiopäiväjärjestyksen mukaisesti käsitellä. Muita oikeudellisia argumentteja Ståhlberg ei käyttänyt, vaan viittasi perustuslakivaliokunnan kokouksessa 30.4.

⁶² Vp. 1917 Ptk. I, 232–235; Kuusisen kritiikki ilmeisesti osui kohteeseensa päätellen siitä, että Ståhlberg 11.8. Helsingin Sanomissa luonnehti Kuusisen esiintymistyyliä eduskunnassa ”vääräntämättömän ilkeäksi”.

⁶³ Uusi Suometar 13.5.1917 pk.; Vares 1993, 220.

⁶⁴ Vp. 1917 Ptk. I, 242.

esittelemiinsä poliittisten etujen menetyksiin, jotka koituisivat maaliskuusta asti noudatetun suhtautumisen muuttamisesta – muussakin kuin sanoissa. Ståhlbergin mieleen nousikin muistuma oikeustaistelun vuosilta, jolloin laillisuusargumentointi oli samalla tavoin jarruttanut poliittisia uudistuksia: ”Koko tämän uudistuslainsäädännön tielle pyrki nyt samanlainen keinotekoinen oppi ’tarpeellisten edellytysten puutteesta’ kuin se, joka 1904–05 vuoden valtiopäivillä vei äänioikeusasian karille.”⁶⁵

Myös Hufvudstadsbladet piti valiokunnan argumentointia epäjohton mukaise-
na. Mitään valiokunnan ajamaa kolmatta toimintalinjaa ei voinut olla. Väliaikai-
selle hallitukselle oli joko tunnustettava korkeimman vallan valtuudet taikka
kieltäydyttävä sen esityksiä käsittelemästä.⁶⁶

Perustuslakivaliokunnan mietintö Helenius-Seppälän välikysymykseen kiel-
tolain vahvistamisesta valmistui vasta 21.5. Siinä viitattiin vasta annettuun va-
liokunnan lausuntoon ja todettiin, ettei Suomen korkeimman hallitusvallan haltii-
jaa, jolle lakien vahvistaminen kuuluisi, nykyään ollut olemassa. Suuriruhtinaan
entinen toimivalta oli siirrettävä uuden valtio-organin käytettäväksi: ”Suomen
valtiollisen autonomian säilyttämiseksi olisi Suomen lakien vahvistaminen nyt
siirrettävä suomalaiselle valtio-organille, koska sen siirtäminen jollekin Venä-
jän hallitusorganille, joka olisi Venäjän lakien alainen ja riippuvainen venäläi-
sistä lainsäädäntölaitoksista, tietäisi Suomen oikeuden arveluttavaa supistamista
ja koko valtioaseman horjuttamista.” Valiokunta viittasi tässä suhteessa toiveik-
kaasti senaatin valmistamaan ehdotukseen Suomen korkeimman hallitusvallan
käyttämisen väliaikaiseksi järjestämiseksi eduskunnan ja väliaikaisen hallituk-
sen yhtäpitävän päätöksen kautta. Koska maan hyöty vaati kieltoain kiireellistä
vahvistamista, valiokunta aiemman lausuntonsa mukaisesti ehdotti, että edus-
kunta ”luopumatta päätäntöoikeudestansa siihen nähden, kenen tehtäväksi Suo-
men lakien vahvistaminen on tuleva” antaisi suostumuksensa, että väliaikainen
hallitus vahvistaisi välikysymyksessä tarkoitettut asetukset.⁶⁷

Täysistuntokeskustelussa eduskunnan vähemmistön edustajien taholta ihme-
teltiin sitä poliittista epäjohton mukaisuutta, joka valiokunnan kannanotosta
kieltämättä seurasi: ”Jag kan icke förstå, huru en lagstiftande församling, som
anser sig hava rätt att fatta beslut om hvem stadfästandet af lagförslaget för
Finland skall tillkomma, inte ville begagna sig af denna makt och själfva gifva
senaten rätt att stadfästa dessa beslut, utan helt enkelt förklarar att den gifver sitt
samtycke till att den ryska interimregeringen stadfäster dem” (Lille). Sosialide-
mokraattien taholta selitettiin eduskunnalta kuitenkin puuttuvan sen vaikutusval-
taisen vähemmistön vuoksi poliittista rohkeutta vahvistuttaa lakeja kotimaisella

⁶⁵ Helsingin Sanomat 16.5.1917 ”Hallituksen esitykset”/K.J.S.

⁶⁶ Hbl. 13.5.1917 pk.

⁶⁷ Välikysymysmietintö N:o 1/PeVM N:o 2, Vp. 1917 Asiak. V.

orgaanilla (Airola). Kuusinenkin myönsi, ettei valiokunnan ehdottamaa ”hätäkeinoa” voitu ”mitenkään säännöksi hyväksyä”. Mäkelinin mukaan tällä tahdottiin toistaiseksi ”antaa Venäjän väliaikaiselle hallitukselle riittävästi aikaa, jotta se voisi ryhtyä tästä asiasta eduskunnan kanssa keskustelemaan, siis tekemään esityksen lakien vahvistamisoikeudesta”. Valiokunnan ehdotus hyväksyttiin avoimessa äänestyksessä.⁶⁸

5.3.4 Hallituksen esitys senaatin vallan laajentamiseksi

Senaatti oli heti eduskunnan kokoonnuttua huhtikuun alussa valmistellut esityksen, jonka mukaan keisari-suuriruhtinaan valtaoikeuksien käyttäminen olisi väliaikaisesti siirretty pääosin senaatille. Suomessa oli koko kevät odotettu esityksen kohtaloa väliaikaisessa hallituksessa. Asian viipyminen ja julkisuuteen tihkuneet tiedot edellä mainitun lainopillisen neuvottelukunnan kielteisestä kannasta esitykseen nähden olivat omiaan herättämään suomalaisessa julkisuudessa kritiikkiä väliaikaista hallitusta kohtaan maaliskuun manifestissa annettujen Suomen valtiosäännön kehittämistä koskevien lupauksen pettämisestä. Toukokuussa väliaikaisen hallituksen kokoonpanossa kuitenkin tapahtui muutos vasemmalle päin. Suomalaisetkin tekivät myönnytyksiä ja tuo ”lex Tulenheimona” tunnettu hallituksen esitys saatettiin 11.6. antaa eduskunnalle.⁶⁹ Sen mukaan senaatille olisi siirretty mm. lakiesitysten antaminen ja vahvistaminen. ”Korkeimmalle hallitusvallalle”, jolla tarkoitettiin väliaikaista hallitusta, olisi jäänyt mm. eduskunnan koollekutsumis- ja hajotusoikeus sekä Venäjän etuja koskeneiden asioiden ratkaiseminen.⁷⁰

Eduskunnan enemmistön ja vähemmistön välinen oikeuskäsitysten eroavuus tuli luonnollisesti esiin käsiteltäessä esitystä perustuslakivaliokunnassa. Valiokunnan enemmistö sovelsi heti oppiaan, jonka mukaan korkein valta jo oli eduskunnalla. Valiokunnan mielestä esityksen edellytys, että oikeus korkeimman vallan käyttöön olisi jo eduskunnan sitä myöntämättä siirtynyt Venäjän hallitukselle, ei ollut Suomen valtiosäännön mukaan oikea. Tähän lähtökohtaan nähden esitys tarkoitti osaltaan toimivallan siirtämistä Venäjän hallitusvallalle. Koska se oli Venäjän lakien alainen ja riippuvainen Venäjän lainsäädäntölaitoksista, se tarkoitti valiokunnan jo välikysymysmietinnössään ottaman kannan mukaisesti ”Suomen valtiosäännön mukaisen oikeuden arveluttavaa supistamista ja maamme valtioaseman horjuttamista”. Valiokunnan mielestä ”(t)ämän aseman säilyttämiseksi on hallitusvalta Suomen sisäisissä asioissa nyt jätettävä Suomen valtielimien käytettäväksi”. Valiokunta pidättikin eduskunnan koollekutsumisen ja

⁶⁸ Vp. 1917 Ptk. I, 308–311.

⁶⁹ Lindman 1968, 62–66.

⁷⁰ Vp. 1917 Asiak. I–III, HE N:o 9.

hajottamisen eduskunnan itsensä toimivaltaan kunnes uusi HM säädettäisiin. Venäjän hallitusvallalle jäi esityksen mukaisesti kenraalikuvernöörin ja tämän apulaisen nimittäminen ja ratkaisun tekeminen – esitystä kuitenkin rajoitetummin – Venäjän etuja koskeissa asioissa. Valiokunta esitti, että laki säädettäisiin perustuslain säätämisyjärjestyksessä (VJ 60 §).⁷¹

Valiokunnan porvarillinen vähemmistö toisti vastalauseessaan aiemman käsitöksensä väliaikaisen hallituksen toimivallan perusteista ja esitti hallituksen esityksen hyväksymistä sellaisenaan. Lisäksi vastalause kritisoi enemmistömielipidettä siitä, että se oli sen mielestä ryhtynyt ”hälventämään periaatteellista eroa Suomen hallitusvallan ja Venäjän hallitusvallan välillä”. Tämä perustui vähemmistön näkemyksessä siihen, että enemmistömielipide käytti väliaikaista hallitusta tarkoittaen ilmaisua ”Venäjän hallitus” eikä esityksen mukaisesti ”korkein hallitusvalta”. Jälkimmäisellä ilmauksella vähemmistö mielsi väliaikaisen hallituksen toimivan Suomen eikä Venäjän hallituksena. Vastalauseen mukaan mietintö tämän vuoksi ”tietäisi arveluttavaa luopumista siitä Suomen autonomian pääperusteesta, ettei Venäjän hallitusvalta ole oikeutettu käyttämään julkista valtaa Suomen sisäisissä asioissa”.⁷²

Mietinnön ilmaus ”Venäjän hallitus” oli Kuusisen mukaan kuitenkin tietoinen seuraus valiokunnan jo aiemmin omaksumasta oikeuskäsityksestä. Koska ”korkein hallitusvalta” esityksessä tosiasiaassa viittasi Venäjän väliaikaiseen hallitukseen, oli se mietinnössä erotettava ”Venäjän hallitukseksi” Suomen korkeimmas-
ta vallasta, joka kuului eduskunnalle.⁷³ Näin mietinnössä todellisuudessa aikaisempaan nähden selvennettiin Suomen hallitusvallan eroavuutta Venäjän hallitusvallasta ja vastalauseen laatijoiden päinvastaisista väitteistä huolimatta nimenomaan vahvistettiin se autonomian pääperuste, ettei Venäjän hallitusvalta ollut oikeutettu käyttämään suomalaista valtiovaltaa. Venäjän hallituksen toimivaltaan oli mietinnössä, kuten pääosin esityksessäkin, nimittäin pidätetty Venäjän etuja koskevat asiat, joiden ratkaisemisessa vanhastaan Hermansonin opinkaan mukaisina valtakunnan asioina ei ollut ollut kysymys Suomen valtiovallan käyttämisestä. Täysistunnossa mm. Gadolin asettuikin oikeuskäsityksensä mukaisesti mietinnön ilmauksen kannalle. Hän piti vähemmistön polemiikkia sitä vastaan oikeutetusti skolastisena saivarteluna.⁷⁴

⁷¹ Vp. 1917 Asiak. I–III, HE N:o 9/PeVM N:o 9.

⁷² Sama, vastalause I; Tämän mukaisesti Hermanson tähdensi 1.9. päivätyssä muistiossa Wredelle, että ilmausta ”Ryska interimregeringen bör undvikas, vi betrakta den såsom jämväl finsk int.regeringen”, R.A. Wredes saml. 8. Landtdagen 1917–1918, ÅAB.

⁷³ Ks. perustuslakivaliokunnan ptk. 28.6.1917, EK; ”Muistiinpanoja toveri Kuusisen puheesta vaalivalistajille 5.9.1917”, Valtiorikosoikeuksien syyttäjien arkisto Fl 4 b, O. W. Kuusinen, KA.

⁷⁴ Hermanson 1892, 274–300; Ilmeisesti juuri Hermansonin opin vaikutuksesta ja mukaisesti Gadolin ehdotti ”Venäjän hallituksen” täsmentämistä lakitekstissä ”Venäjän valtakunnanhallitukseksi (ryska riksregeringen)”, koska Venäjän etuja koskeissa asioissa oli kysymys nimenomaan Suomen yhteydestä Venäjän valtakuntaan, Vp. 1917 Ptk. II, 694.

5.4 VÄLIPÄÄTELMIÄ

5.4.1 Toimivaltaa puoltaneen oikeuskäsityksen poliittisuus

Kuusinen ja Ingman olivat molemmat syyttäneet julkisesti toisiaan poliittisten näkökohtien määräämästä juridiikasta. Kuusinen oli lisäksi katsonut vähemmistömielipiteen edustajien toimineen vilpillisessä mielessä niin, että tuon mielipiteen edustajat tunnustaessaan Venäjän väliaikaisen toimivallan Suomessa olivat samalla tietäneet, ettei se vastannut Suomen valtiosäännön sisältöä. Miten tämän asian laita oli? Tarkasteltakoon ensin Ståhlbergin vilpitöntä mieltä lähteiden valossa.

Ståhlberg oli 30.4. perustuslakivaliokunnassa torjunut Kuusisen väitteen vähemmistömielipiteen ristiriidasta Suomen valtiosääntöperinteen kanssa sillä, että väliaikainen hallitus ei ollut sellainen venäläinen virasto, jollainen puolestaan ministerineuvosto oli keisarivallan aikana ollut. Ståhlbergin voidaan otaksua tällä tarkoittaneen sitä, että väliaikaisen hallituksen ministerit olivat Suomen asioita käsitellessään eri asemassa kuin ministerineuvoston ministerit, joilla ei ollut ollut Suomen oikeuden mukaan toimivaltaa Suomen asioissa. Huomiota voidaan kiinnittää myös siihen, että täysistunnossa tähän argumenttiin vetosi Ståhlbergin itsensä sijasta Nevanlinna, joka perustuslakivaliokunnan jäsenenä oli ollut tilaisuudessa kuulemaan tuon Kuusisen ja Ståhlbergin välisen keskustelun.

Venäläisenä orgaanina väliaikainen hallitus todella olikin erilainen kuin tsaarinaikainen ministerineuvosto, sillä väliaikainen hallitus oli yhdistänyt itseensä sekä lakiasäättävän että toimeenpanevan vallan. Valtakunnanduuma oli siirtänyt sen käytettäväksi ei ainoastaan hallitsijalle kuuluneen vallan, vaan myöskin oman valtansa.⁷⁵ Kuitenkaan Suomen asioiden käsittelyn suhteen tällä eroavuudella ei ollut merkitystä, minkä myös Ståhlberg ymmärsi. Tämä on osoitettavissa viittamalla Ståhlbergin johdolla toimineen perustuslakikomitean argumentteihin. Nämä julkaisematta jääneet argumentit osoittavat, etteivät Ståhlberg eikä Wrede vähemmistömielipiteen tulkkeina itsekään pitäneet omia julkisuudessa esittämiään väitteitä tosina argumentteina puoltamaan väliaikaisen hallituksen toimivaltaa Suomessa, vaan että enemmistön oikeuskäsityksensä tueksi argumentoimat seikat vastasivat myös Ståhlbergin ja Wreden mielestä paremmin Suomen oikeuden sisältöä.

Ståhlberg ja Wrede olivat elokuussa Anjalan Wredebyssä valmistelemassa komitean jaostona keskenään⁷⁶ mm. lakia Suomen ja Venäjän tulevasta oikeus-

⁷⁵ Puhakka 1919, 77.

⁷⁶ Blomstedt 1969, 329.

suhteesta. Tuon lain perusteluiksi kaavailussa koneella kirjoitetussa ja elokuussa tarkastetussa versiossa ilmaistiin avoimesti, että ”niin kauan kuin väliaikaisella hallituksella on korkein valta Suomessa, ei tätä maata hallita sillä tavoin kuin sen valtiosääntö säännöllisissä oloissa edellyttää”. Aivan perustuslakivaliokunnan enemmistön kannan mukaisesti tämä asiantila konseptin mukaan tiesi ”todellisuudessa Suomen aseman huononemista, kun tämän maan hallitusta, jota ennen on hoitanut hallitsija yksinään suomalaisten viranomaisten avustamana, nyt hoi-
taa joukko venäläisiä ministerejä”.⁷⁷

Nämä avoimet tunnustukset jätettiin kuitenkin pois julkisuuteen tarkoitetusta painetusta mietinnöstä, jossa väliaikaisen hallituksen toimivallan ristiriitaa Suomen valtio-oikeuden kanssa ei ilmaistu aivan yhtä terävästi, vaan sitä luonnehdittiin silotellummin – siltikin näkyvästi: Mietinnön perustelujen mukaan Suomen ja Venäjän väliselle valtioyhdistykselle oli ollut luonteenomaista se, ”että Venäjän korkeimman hallitusvallan haltijalla samalla on ollut oikeus käyttää korkeinta hallitusvaltaa Suomessa tämän maan perustuslakien mukaan”. Tästä oli ollut seurauksena se, että vallankumouksen tapahduttua Venäjän väliaikainen hallitus oli katsottu oikeutetuksi myöskin Suomen väliaikaisena hallituksena käyttämään sitä valtaa, joka Suomen valtiosäännön mukaan kuului hallitsijalle: ”Väliaikainen hallitus tunnustettiin, heti kun se oli saatu aikaan, empimättä Suomessa. Ja tosiasia on, että keisarin ja suuriruhtinaan hallitusvalta siitä lähtien on ollut väliaikaisen hallituksen käytettävänä.”

Näistä ajankohtaisista tosiasioista Wrede perustelujen kirjoittajana käänsi ajatukset takaisin normeihin: ”Suomen valtiosäännön mukaan tulee sen hallitusta hoitaa hallitsija apunaan Suomen kansalaisista muodostetut ja Suomen lain alaiset kotimaiset viranomaiset. Poikkeuksena tästä säännöstä on ollut ainoastaan, että satavuotisen käytännön nojalla kenraalikuvernöörin on katsottu voivan olla venäläinen mies, ja että Venäjän ministereistä on ulkoasiainministerillä, sotaministerillä ja meriministerillä ollut jonkinlaista toimivaltaa Suomeenkin nähden. Mutta muuten ei Venäjän ministereillä ole ollut oikeutta puuttua Suomen asioihin. Venäjän väliaikainen hallitus toimii sitä vastoin yleensä Suomen korkeimpana hallituksena.”

Hieman historiallista mielikuvitusta käyttäen voidaan kuvitella, että tässä kohtaa Wreden ajatus on hetkeksi pysähtynyt miettimään kirjoitettua, sillä edellä lauseessa, jonka mukaan Venäjän ministereillä ei ollut oikeutta puuttua Suomen asioihin, hän oli kirjoittanut näkyviin Suomen valtioluonnetta koskevan opin yhden keskeisen sisällön ja tarkoituksen. Tämä oli kuitenkin ristiriidassa sitä välittömästi seuraavan lauseen ja hieman aiemmin esitetyn ajatuksen kanssa, jonka mukaan Venäjän väliaikaisen hallituksen ministerit nyt kuitenkin tosiasial-

⁷⁷ Perustuslakikomitea 1917, mietintö n:ro 6, jaoston ehdotus elokuussa 1917, KA.

lisesti käyttivät hallitsijalle kuulunutta Suomen perustuslakien mukaista valtiotaltaa. Tämän normin ja faktan välisen ristiriidan tiedostettuaan Wrede kuitenkin mitätöi sen merkityksen nopeasti ja lyhyesti: ”Niin kauan kuin tämä asiantila on ohimenevää laatua, ei sillä kuitenkaan ole ratkaisevaa merkitystä.”⁷⁸

Wreden ajatus, että väliaikaisella hallituksella saattoi olla Suomessa toimivalta huolimatta sen ristiriidasta valtiosäännön kanssa sillä perusteella, että kysymys oli vain väliaikaisesta ristiriidasta, ei sen tultua syksyllä julkiseksi saanut osakseen ymmärtämystä itsenäisyysmielissä lehdistössä. Uusi Päivä ihmetteli, ”mitenkä Suomen valtiollisen aseman sekä oikeudellinen että tosiasiallinen huonontuminen voisi muuttua tuon väliaikaisuuden kautta lailliseksi ja oikeudelliseksi, sitä ei vapaaherra Wrede yritäkään selittää”. Sama huomautus koski myös Hermansonia, jolta Uuden Päivän mukaan oli jäänyt selvittämättä, ”miksi sellainen asiain järjestys, joka pysyvästi voimaan jääneenä oikeudellisesti huonontaisi Suomen asemaa, kuitenkin voitaisiin väliaikaisesti oikeudelliselta näkökannalta päteväksi tunnustaa”.⁷⁹ Erich vähätteli myöhemmin perustuslakikomitean mietintöä ”lainvalmistelutuotteeksi” ja sellaisena ”hämäräperäisesti ajatteluksi”, ”heikosti” ja ”ylimalkaisesti” perustelluksi.⁸⁰

Puhakan mielestä väliaikaista hallitusta ei voitu asettamistapaansa tai jäsentensä kelpoisuusvaatimuksiin nähden pitää suomalaisena valtioelimenä. Hänen mukaansa oli ”käsittämätöntä, että samat suomalaiset, jotka aikanaan olivat jyrkästi väittäneet, ettei Venäjän hallitsija ollut voinut luovuttaa mitään valtaansa Suomen suuriruhtinaana valtakunnanduumalle ja neuvostolle eikä liioin käyttää sitä Venäjän ministerineuvoston kautta, joka ei kelvannut suomalaiseksi elimeksi, nyt katsoivat hallitsijan vallan kokonaisuudessaan voineen siirtyä Suomen ja Venäjän välisen oikeussuhteen nojalla väliaikaiselle hallitukselle.”⁸¹

Vähemmistömielipidettä edustaneissa sanomalehdissä tunnustettiin itse asiassa jo keväällä aivan julkisestikin väliaikaisen hallituksen toimivallan ristiriita Suomen valtiosäännön kanssa: Uuden Suomettaren mukaan ”Suomen autonomian kulmakiviä on juuri se periaate, ettei Venäjän ministeristöllä ole oikeutta käyttää julkista valtaa Suomen erityisissä asioissa”. Suomen itsemääräisoikeus ”supistuisi vain näennäiseksi, jos Venäjän hallitus jäisi käyttämään Suomen suuriruhtinaan valtaa”. Hufvudstadsbladetin mukaan ”en af grundprinciperna i vår autonomi är att statsmakt i Finland kan utöfvas blott af finska myndigheter.” ”Det kunde icke anses öfverensstämma med Finlands konstitution och grunden för dess självstyrelse, att den ryska regeringen under nuvarande provisorium

⁷⁸ Perustuslakikomitea 1917, mietintö N:o 6 ehdotus laiksi Venäjän ja Suomen välisestä oikeussuhteesta, s. 14–15, KA.

⁷⁹ Uusi Päivä 17.9.1917 ”Suomen suhde väliaikaiseen hallitukseen”.

⁸⁰ Erich 1920, 25–26.

⁸¹ Puhakka 1919, 84.

mera än annars afgjorde frågor, hvilka rörde endast Finlands inre förhållanden.”⁸²

Vaikka nuo argumentit esitettiin Suomen valtiosääntöä kuvaavina oikeuslausina, niille ei tuossa mielipiteessä annettu oikeusvaikutuksia määriteltäessä eduskunnan ja väliaikaisen hallituksen keskinäistä toimivaltaa, vaan niiden tarkoitus oli tuossa yhteydessä toimia ainoastaan poliittisina argumentteina taivuttelemaan väliaikaista hallitusta antamaan eduskunnalle esitys, jossa väliaikaisen hallituksen toimivaltaa Suomessa rajoitettaisiin vastaamaan paremmin Suomen valtiosäännön vaatimuksia. Tästä huolimatta vähemmistön oikeuskäsitys oli perusteiltaan poliittinen mielipidesuuntaus, joka poliittisista syistä hyväksyi väliaikaisen hallituksen aseman korkeimman vallan haltijana Suomessa, vaikka sen edustajat itsekin samalla hyvin ymmärsivät tuon kannan ristiriidan Suomen valtiosäännön ja valtioluonnetta koskevan opin kanssa.

5.4.2 Perustuslakivaliokunnan lausunnon merkitys – eduskunnan delegeoima toimivalta

Silloin kun tuota lausuntoa on käsitelty kirjallisuudessa, sitä on kohdeltu varsin kaltoin. Sven *Lindman* on virallisessa ”Suomen kansanedustuslaitoksen historiassa” pitänyt Nevanlinnan siihen täysistunnossa kohdistamaa kritiikkiä oikeutettuna. Lindmanin mukaan enemmistön käsitys oli ”huomattavan epäjohdonmukainen”.⁸³ Puhakan mielestä perustuslakivaliokunnan lausunto on ”merkittäviä asiakirjoja, mitä saattaa ajatella” ja hänen mielestään on vaikea ajatella ”mitään oikeudellisesti kehnompaa, kuin perustuslakivaliokunnan lausunnon loppupuoli”. Tämä tietysti siitä syystä, että valiokunta oli Puhakan mielestä ottanut itselleen ristiriitaisen tehtävän ”todistaa ensin väliaikaisen hallituksen esitykset laittomiksi ja sitten että ne oli laillisina käsiteltävä”. Tutkimuksessa on ollut vaikea hahmottaa mitään johdonmukaisuutta sosialistien argumentoinnissa väliaikaisen hallituksen toimivallan puuttumisesta. *Ketolan* mukaan ”Kuusisen esittämä perustuslain tulkinta oli enemmän tarkoituksenmukainen poliittisten päämäärien verho kuin johdonmukainen oikeusnäkemys”.⁸⁴ *Paasivirran* mukaan valtio-oikeudelliset näkökohdat eivät olleet määrääviä perustuslakivaliokunnan enemmistön muodostaessa lausunnon mukaista kantaansa väliaikaisen hallituksen toimivallasta.⁸⁵

Tällaiset käsitykset on syytä kokonaan riitauttaa ja hylätä, sillä vaikka Erichin, Kuusisen, Freyn ja Gadolinin näkemys saattaisikin poliittisesti vaikut-

⁸² Ks. Uusi Suometar pk:t 15.4. ja 25.4.1917; Hbl. 24.4.1917 pk.

⁸³ Lindman 1968, 55–59.

⁸⁴ Ketola 1987, 95–96; Samoin Riepula 1973, 139.

⁸⁵ Paasivirta 1947, 132.

taa ristiriitaiselta, se oli nimenomaan oikeudellisesti hyvinkin johdonmukainen ja perusteltavissa. Tämä on osoitettavissa käyttämällä Puhakan ajatusvälineitä välittömistä ja välillisistä orgaaneista.

Edellä on jo käsitelty sitä, että Hermansonin ja Ståhlbergin käsitykset väliaikaisen hallituksen asemasta Suomessa olisivat viitanneet välillisen orgaanin asemaan sikäli kuin he ilmaisivat monarkin valtaoikeuksien olleen ainoastaan väliaikaisen hallituksen käytettävänä. He nimenomaisesti välttivät tässä yhteydessä seuraantoon viittaavia ilmauksia valtaoikeuksien siirtymisestä. He eivät kuitenkaan tällä tarkoittaneet sitä, että väliaikainen hallitus olisi Suomessa ollut välillisen orgaanin asemassa siinä merkityksessä, että nuo oikeudet olisivat olleet eduskunnan sille nimenomaisesti tai konkludentisti delegoimia. He molemmat kiistivät, että eduskunnalla olisi ollut toimivalta HM 38 §:n nojalla järjestää korkeimman vallan käyttö haluamallaan tavalla, jolloin eduskunnan väliaikaiselle hallitukselle delegoimat toimivaltuudet Suomen valtiovallan käyttöön olisivat mahdollisesti olleet myös eduskunnan yksipuolisesti peruutettavissa. Tämä puolestaan viittaa Hermansonin ja Ståhlbergin käsityksissä väliaikaisen hallituksen asemaan välittömänä orgaanina Suomessa.

Erichin, Kuusisen, Freyn ja Gadolinin käsitykset sisältävät puolestaan sen, että väliaikaisen hallituksen asema Suomessa määräytyi eduskunnan sille korkeimman vallan haltijana HM 38 §:n nojalla tapauskohtaisesti delegoimista toimivaltuuksista käsin. Ennen perustuslakivaliokunnan lausunnon antamista nuo valtuutukset olivat perustuneet eduskunnan konkludentteihin tahdonilmauksiin. Lausunnon antamisen jälkeen väliaikaisen hallituksen toimivalta edellytti eduskunnalta tapauskohtaista nimenomaista valtuutusta. Väliaikainen hallitus olisi siten Suomessakin ollut samalla tavoin välillinen orgaani kuin Venäjälläkin. Hermansonin teoriaan sisältynyt ongelma Suomen valtiosäännössä kvalifioimattoman väliaikaisen hallituksen asemasta siinä kvalifioidun monarkin valtaoikeuksien siirtäjänä Venäjän perustavalle kokoukselle voidaan välttää ainoastaan mieltämällä väliaikaisen hallituksen toimivallan Suomessa perustuneen eduskunnan tapauskohtaiseen delegointiin.

Ajatus eduskunnan ja väliaikaisen hallituksen välisestä delegointisuhteesta on itse asiassa käynyt myös Puhakan mielessä: ”Voitaisiin ehkä väittää, että väliaikaisen hallituksen tunnustaminen suuriruhtinaan vallan oikeaksi käyttäjäksi olisi sekin sisältänyt vain yksityisluontoisen poikkeuksen juuri tämän hallituksen hyväksi, mutta muuten jättänyt voimaansa säännön, että suomalaista valtiovaltaa voitiin käyttää ainoastaan suomalaisten elinten kautta.” Vaikka tämän voisi ajatella kuvaavan aivan oikeansuuntaisesti eduskunnan enemmistön kantaa, Puhaka kuitenkin heti torjui ajatuksen, että tuo kanta voisi olla pätevä: ”Tämä väite olisi kumminkin mieletön. Yhdeltä puolen ei nimittäin olisi mitenkään voinut perustella sitä käsitystä, että eduskunta olisi vain delegeerannut väliaikaiselle hallitukselle osan sitä valtaa, jota se itse oli oikeutettu Hallitusmuodon 38 §:n

nojalla käyttämään, ja että väliaikainen hallitus olisi jäänyt alistetuksi eduskunnan alle.” Tämän jälkeen Puhakka jatkaa nähdäkseni edellä esittämänsä sinänsä pätevän ajatuksen torjuntaa tavalla, josta on hyvin vaikea tavoittaa johdonmukaista perustelua sille, miksi hänen viittaamansa ajatus Venäjän väliaikaisen hallituksen toimivallan perustumisesta Suomessa eduskunnan delegoimiin valtuuksiin pitäisi juuri seuraavilla hänen esittämillään perusteilla torjua:

”Toiseksi on muistettava, että korkeimman valtiovallan käyttäminen sellaiseenaan on aivan toisenlaatuinen kuin jonkun välillisen valtioelimen, joka johtaa valtansa yksinomaan oikeusjärjestyksessä ilmenevästä valtiotahdosta, itse ottamatta osaa tämän tahdon luomiseen. Ainoastaan alemmanasteisen valtioelimen valta on ilman sen suostumusta jälleen peruutettavissa. Jotta taas valtiotahdon luomiseen osaa ottavan elimen oikeudet voitaisiin siltä ottaa pois, tarvitaan uusi valtiotahdon ilmaus, ja kun se itse ottaa osaa juuri tämän tahdon luomiseen, jota ei ilman sen myötävaikutusta voida pätevästi aikaansaada, niin tietää tämä, että mainitunlaiselta valtioelimeltä ei ilman sen omaa suostumusta voida sen valtaa pois saada. Jos väliaikainen hallitus oli suuriruhtinaan vallan oikea haltija, niin se pysyi siinä asemassa, kunnes itse siitä luopui taikka antoi vahvistuksensa sellaiseen muutokseen, jonka kautta se valtansa menetti. Väliaikainen hallitus otti suuriruhtinaan vallan haltijana osaa Suomen valtiotahdon luomiseen ja erityisesti senkin kysymyksen ratkaisemiseen, kenelle siltä vuorostaan suuriruhtinaan valta olisi siirtynyt. Väliaikaisella hallituksella olisi täytynyt asiallisesti valtiotahdon muodostamiseen osaa ottavana valtion korkeimpana elimenä olla oma valta, eikä tämä valta enää olisi jäänyt yksistään eduskunnasta vastaisuudessaan riippuvaksi. Siitä syystä väliaikaisen hallituksen tunnustaminen suuriruhtinaan seuraajaksi olisi tiennyt aivan toista kuin sen yksityisten toimenpiteiden tunnustaminen yhtä hyväksi kuin jos olisivat laillisessa järjestyksessä tapahtuneet.”⁸⁶

Puhakan teksti pyrkii tässä kohden olemaan oikeudellinen analyysi, mutta samalla se ilmaisee kirjoittajansa tunnereaktion tutkimaansa asiaa kohtaan. Siitä on helposti aistittavissa kirjoittajan voimakas torjunta perustuslakivaliokunnan lausunnosta konstruoitavissa olevaan oikeudelliseen näkemykseen väliaikaisen hallituksen toimivallasta eduskunnan sille tapauskohtaisesti delegoimana. Hän näyttäisikin koettavan horjuttaa tuon näkemyksen pätevyyttä rakentamalla siihen ristiriitaa siitä, että perustuslakivaliokunnan näkemyksen mukaan väliaikaisen hallituksen olisi pitänyt Suomessa olla välillinen elin samalla, kun se tosiasiassa Suomessa käyttäytyi välittömän elimen tavoin. Tuo ristiriita on kuitenkin näennäinen. Luonnollisesti väliaikainen hallitus itse ymmärsi oman asemansa Suomessa toisin kuin eduskunta, mutta tämä eroavuus ei millään lailla mitätöi eduskunnan näkemyksen pätevyyttä Suomen valtio-oikeuden näkökulmasta.

⁸⁶ Puhakka 1919, 131–132.

Kun Puhakka ei torjuntaansa ole tämän vakuuttavammin argumentoinut, on tuo torjunta pohjimmitaan selitettävissä politiikalla ja psykologialla. Niin pian kansalaissodan jälkeen (1919) on Puhakalle ollut täysin mahdotonta tehdä mitään oikeutta perustuslakivaliokunnan lausunnon laatijoille ja nähdä näiden työn tuloksessa mitään johdonmukaisuutta eduskunnan tosiasiallisen toiminnan oikeudellisena perusteena.⁸⁷

5.5 VALTALAIN SÄÄTÄMINEN JA KYSYMYS SEN VAHVISTAMISESTA

Senaatin vallan laajentamista koskeva hallituksen esitys muutti suuressa valiokunnassa heinäkuussa tunnetulla tavalla suuntaansa sosialidemokraattien asetauduttua yhteyteen Venäjän työmies- ja sotilasneuvostojen kongressin kanssa. Sen väliaikaiselle hallitukselle suunnattua päätöslauselmaa mukaillen eduskunnan suuri valiokunta hyväksyi mietintönään perustuslakivaliokunnalta pyydetyn uuden esityksen mukaisesti lain Suomen korkeimman valtiovallan käyttämisestä. Perustuslakivaliokunta esitti, että muuttuneissa olosuhteissa oli asianmukaisinta, ”ettei tässä laissa yritetä lähemmin määritellä Suomen eduskunnan ja senaatin toimivallan keskinäistä suhdetta, vaan rajoitutaan säätämään pääasiassa vain se yleinen periaate, että hallitsijan oikeuksien lakattua on eduskunta, joka edustaa Suomen kansaa, esteetön käyttämään Suomen korkeinta valtiovaltaa”.⁸⁸

Kirjallisuudessa pidetään yleisesti tämän valtalakipolitiikan syynä työmies- ja sotilasneuvostojen kongressin sille antamaa sysäystä.⁸⁹ Vaikka kongressin merkitystä valtalain säätämisedellytysten syntymisessä ei ole syytä vähätellä, jättää sen yksipuolinen korostaminen syrjään sen, että valtalaki ei merkinnyt muutosta siinä eduskunnan oikeuskäsityksessä, jonka varassa se oli tosiasiassa jo kaksi kuukautta toiminut. Tuo oikeuskäsitys ainoastaan kirjoitettiin siinä näkyviin.⁹⁰

⁸⁷ Tuota passusta kirjoittaessaan Puhakalla on ollut käsillä mm. Talaan toukokuinen eduskuntalausunto, johon hän viittasi (Puhakka 1919, 129). Puhakan kritiikki saattaa tässä kohden olla kohdistettu myös Talaan kantaan, mihin nähden se onkin osuvaa. Talaan kanta on nimittäin ristiriitainen siinä suhteessa, että vaikka hän selittikin väliaikaisen hallituksen aseman Suomessa nojautuvan eduskunnan antamaan tunnustukseen, hänen kantansa samalla sisälsi – kuten jäljempänä eduskunnan hajotuksen yhteydessä yksityiskohtaisemmin ilmenee –, että väliaikainen hallitus oli sillä samalla saanut Suomessa välittömän orgaanin aseman ja korkeimman vallan.

⁸⁸ HE N:o 9/Suuren valiokunnan mietintö N:o 19/PeV:n ehdotus liitteenä, Vp. 1917 Asiak. I–III.

⁸⁹ Esim. Polvinen 1987, 67–83.

⁹⁰ Tämä käsitys käy ilmi esim. K. H. Wiikin Ruotsissa kesäkuussa julkaistusta kirjoituksesta, ks. Tuomioja 1979, 156; Myös Erich piti väärinä väitteitä, että eduskunta olisi valtailla radikaalisti muuttanut suhtautumistaan väliaikaiseen hallitukseen. Hän viittasi tässä suhteessa nimenomaan eduskunnan kantaan lakien vahvistamiskysymyksessä, Erich VIII.

Valtalain 1 §:n mukaan ”Suomen eduskunta yksin päättää, vahvistaa ja voimaantantavaksi määrää kaikki Suomen lait, myöskin valtiotaloutta, verotusta ja tulliasioita koskevat. Eduskunta lopullisesti päättää myös kaikkien muiden Suomen asiain ratkaisusta, jotka keisari ja suuriruhtinas tätä ennen voimassa olleiden säännösten mukaan on ratkaissut. Mitä tässä laissa säädetään, ei koske ulkopoliitiikan asioita, ei myöskään sotilaslainsäädäntöä ja sotilashallintoa”. Lain 2 §:n mukaan eduskunnalla itsellään oli oikeus ”määrätä uusien vaalien toimittamisesta ja eduskunnan hajaantumisesta”, ja 3 §:n mukaan eduskunta määräsi Suomen toimeenpanevan vallan, jota toistaiseksi käytti senaatin talousosasto, jonka jäsenet eduskunta asetti ja erotti.⁹¹ Suuren valiokunnan mietinnössä lain johtolauseessa ei ollut mainintaa perustuslainsäätämisyjärjestyksen käyttämisestä. Sen sijaan ehdotus sellaisesta oli suuren valiokunnan maalaisliittolaisten jäsenen vastalauseessa, jossa he lisäksi esittivät lakien vahvistusoikeutta senaatille.⁹²

Valtalain hyväksymisen yhteydessä eduskunnassa käytyä keskustelua on tutkimustehtävän kannalta seuraavassa tarkkailtava kahden kysymyksen osalta: 1) tulisiko perustuslainsäätämisyjärjestystä tarkoittava VJ 60 § noudatettavaksi, koska valtalaki vallanjaon periaatteen ohittavana selvästikin oli hallitusmuodon vastainen, ja 2) miten eri oikeuskäsityksistä käsin suhtauduttiin kysymykseen valtalain vahvistuttamisesta väliaikaisella hallituksella?

Valtalain saatua perustuslakivaliokunnassa sittemmin täysistunnossa hyväksytyn muotonsa vaatimus sen käsittelemisestä perustuslainsäätämisyjärjestyksessä esitettiin ensimmäisenä lakia kannattaneiden maalaisliittolaisten taholta.⁹³ Sosialidemokraatit empivät asiaa huomattavasti enemmän. Kuusinen uskoi 9.7., että aikomus jättää laki vahvistamatta väliaikaisella hallituksella estäisi sitä saamasta kiireellisyyseden edellyttämää 5/6 enemmistöä. Kuusisen tietojen mukaan porvarillinen lähetystö oli jo vienyt tästä tiedon Pietariin, jossa ministerivaltiosihteeri Enckell vastusti tätä aikomusta erityisesti. Lakia ei pitäisi siksi riskeerata käsittelemällä sitä perustuslakikysymyksenä. Kuusinen vaati puolueuuvostossa 16.7.: ”Neuvostokongressin jälkeen ei sotilaita voida käyttää meitä vastaan. Meidän täytyy nyt omaksua vallankumouksellinen asenne ja viedä laki läpi.” Tähän Manner huomautti, että ”lain kunnioitus vaatii laillisuutta, muutoin syntyy passiivista vastarintaa, joka johtaisi mahdollisesti pitkäaikaiseen proletaariseen despotismiin”. Myös Valpas-Hänninen viittasi siihen, että porvarilliset aloittaisivat vasta-agitaation virkamiesten keskuudessa, jotka kieltäytyisivät alistumasta. Manner ei eduskunnan puhemiehenä katsonut voivansa ottaa asiaa käsitteelyyn perustuslain vastaisessa järjestyksessä. Eduskuntaryhmässä Kuusi-

⁹¹ HE N:o 9/EK:n vastaus, Vp.1917 Asiak. I–III.

⁹² HE N:o 9/Suuren valiokunnan mietintö N:o 19/vastalause 1, Vp. 1917 Asiak. I–III.

⁹³ Hakalehto 1986, 292–293.

nen halveksi VJ:n noudattamista ”nenänvarsipolitiikaksi”. Siinä tapauksessa, ettei laki tulisi hyväksytyksi, työväen tuli asettaa vallankumousohallitus, kunnes kansalliskokous saataisiin koolle. O. Jalava vastasi tähän, että hänen valitsijansa eivät olleet häntä eduskuntaan lähettäneet VJ:tä rikkomaan, vaan sitä noudattamaan, ja ellei laki tulisi hyväksytyksi, olisi vaadittava uudet vaalit. Wiik tähdensi, että VJ sivuuttamalla ulkomaiden olisi vaikeaa ymmärtää, että Suomessa vasta neljä kuukautta vallankumouksen jälkeen ryhdyttäisiin uutta vallankumousta puuhaamaan. Mikään porvaripuolue ei määrävähemmistösäännöksiä noudattaenkaan hänen mukaansa uskaltaisi lakia kaataa. ”Ja jos ne sen nurin saisivatkin, niin häpeä siitä on heille eikä meille.” Kuusinen ei saanut muilta tukea näkemykselleen.⁹⁴ *Ketola* onkin luonnehtinut puolueen keskustelua ”perustuslain merkitystä kunnioittavaksi”.⁹⁵

Tätä käsitystä lienee kuitenkin syytä tarkentaa niin, että sosialidemokraattien laillisuusargumenteissa oli kuitenkin vivahde-ero riippuen siitä, esitettiinkö ne yksityisluontoisesti pelkästään omalle ryhmälle vai täysistunnossa porvarillisten kuullen. Edellisissä tilanteissa sosialidemokraatit pohtivat omaa toimintaansa avoimemmin enemmän siitä näkökulmasta, mitkä olisivat eri toimintavaihtoehtojen tosiasialliset seuraukset virka- ja tuomiokunnissa lain tehokkaan noudattamisen kannalta, kuin että näitä toimintavaihtoehtoja tietoisesti ohjattaisiin tai rajattaisiin perustuslain vaatimiin uomiin sen legitiimiksi koetun velvoittavuuden vuoksi. Sen sijaan eduskunnan täysistunnossa päätöksellisuuteenkin yltyvä legalismi valtalain puolesta sai sijansa myös sosialidemokraattien puheenvuoroissa.⁹⁶

SDP:n puolueuuevoston ilmoitus eduskunnan täysistunnolle sisälsi paitsi sen, että VJ 60 §:ää noudatettaisiin valtalakia hyväksyttäessä, myös sen, että lakia ei jätettäisi Venäjän hallituksen vahvistettavaksi, vaan ainoastaan sen ”tiedoksi ja tunnustettavaksi”. Mikäli laki ei tulisi hyväksytyksi tai lykättäisiin yli vaalien, puolue vaati uudet vaalit toimitettavaksi mahdollisimman pian. Jos enemmistö niissä niin tahtoi, olisi niiden perusteella kokoontuva eduskunta oikeutettu päättämään kaikki lait yksinkertaisella enemmistöllä. Toinen vaihtoehto olisi perustuslakia säättävän kansalliskokouksen valitseminen niin, että äänioikeusikäraja olisi alennettu 20 vuoteen.⁹⁷

Eduskunnan enemmistön aiemman oikeuskäsityksen ja sen mukaisen toiminnan kannalta lain väliaikaisella hallituksella vahvistamatta jättäminen merkitsi

⁹⁴ K. H. Wiiks dagbok 9. ja 15.7.1917, K.H. Wiikin kok. 1a, KA; Sos.dem. ek.ryhmän ptk. 15.7.1917 5 §, TA.

⁹⁵ *Ketola* 1987, 198.

⁹⁶ Ks. esim. Vp. Ptk. II, 687, 1033 (Tokoi) ja 1054–1058 (Valpas-Hänninen), joka vetoamalla Mechelinin ja Hermansonin auktoriteettiin tähdensi, että vain valtalalla säilytettäisiin ”sellainen oikeuspohja, joka perustuu meidän vanhoihin perustuslakeihimme”.

⁹⁷ Vp. 1917 Ptk. II, 1008.

sinänsä toimintalinjan muutosta, mutta kuitenkin sellaista, joka ei ollut ristiriidassa tuon oikeuskäsityksen perusteiden kanssa. Aikaisemmassa lainsäädäntötoiminnassa väliaikainen hallitus oli valtuutettu tapauskohtaisesti vahvistamaan säädetty laki. Näin ei enää valtalain kohdalla aiottu menetellä. Koska eduskunta oli korkeimman vallan haltijana pidättänyt itselleen harkintavallan määrätä lakien vahvistamisesta *in casu*, oli valtalain tarkoitukseen nähden johdonmukaista menetellä sen kohdalla toisin. Koska valtalaissa oli ainoastaan kirjoitettuna enemmistön toimintaa aiemmin ohjannut oikeuskäsitys, jonka mukaan lakien vahvistaminen edellytti eduskunnan myötävaikutusta tai siihen nimenomaisesti valtuuttavaa suostumusta, ei erillinen valtuutus valtalain vahvistamiseen ollut tämän oikeuskäsityksen edellyttämä välttämättömyys, vaan laki voisi saada vahvistuksensa jo eduskunnan hyväksymispäätöksellä. Erichin mukaan valtalain vahvistettavaksi lähettämättä jättäminen oli ainostaan ”den yttersta konsekvensen af den rättsuppfattning, som bestrider interimsregeringens ’arfsrätt’.”⁹⁸ Joka tapauksessa valtalakiin kirjoitettuun oikeuskäsitykseen sisältyi väliaikaisen hallituksen asema välillisenä orgaanina, jollaiselta sille välittömän orgaanin antama valtuutus orgaanitoimiin oli milloin tahansa ilman välillisen orgaanin omaa suostumusta peruutettavissa. Erichin viittaman johdonmukaisen seurauksen mahdollisuuden toi täysistunnossa esiin jo ennen SDP:n puolueuueuvoston ilmoitusta ruotsalaisen puolueen lakitieteitten tohtori A. Lille: ”Om vänstern och de af de borgerliga partierna, som anse, att finsk statsmakt icke kan utgöras af den ryska interimsregeringen, vore konsekventa, så skulle de redan nu låta de af landtdagen antagna lagarna stadfästas af landtdagen själf, alltså äfven förevarande lagförslag, och då stode vi ju skenbart vid målet.” Omasta puolestaan Lille kuitenkin toivoi, että enemmistö säilyttäisi aikaisemman muiden lakien yhteydessä noudatetun toimintalinjansa ja vahvistuttaisi myös valtalain väliaikaisella hallituksella. Tällä ja VJ 60 §:n noudattamisen edellytyksellä hän katsoi voivansa äänestää valtalain hyväksymisen puolesta.⁹⁹

Porvarillinen vähemmistö suhtautuikin valtalain vahvistamiskysymykseen kahdella erilaisella tavalla riippuen suhtautumisesta valtalain sisältöön – ts. kan natettiin kinko lakia vai ei. Ne, jotka olivat valtalain saatua jo muotonsa vielä senaatin valmistaman alkuperäisen esityksen kannalla ja suhtautuivat ylipäättään torjuvasti valtalakikään teeseen, edellyttivät lain vahvistuttamista VJ 75 §:ssä keisari-suuriruhtinaasta säädetyllä tavalla väliaikaisella hallituksella.¹⁰⁰ Tämä katsantokanta edusti johdonmukaisesti eduskunnan vähemmistön keväistä oikeuskäsi-

⁹⁸ Erich VIII.

⁹⁹ Vp. 1917 Ptk. II, 882.

¹⁰⁰ Vp. 1917 Ptk. II, 905–906 (Pennanen), 1025 (Ståhlberg); tällä kannalla olivat luonnollisesti myös porvarilliset senaattorit, 1005–1006 (Tulenheimo), 1059 (Kallio).

tystä, jonka mukaan väliaikainen hallitus toimi Suomessa välittömänä orgaanina.

Sen sijaan ne porvarilliset edustajat, jotka suhtautuivat sinänsä suopeasti valtalain ilmentämään itsenäisyyspolitiikkaan, vaativat lain hyväksymisen ehtona sekä perustuslainsäätämisjärjestyksen käyttämistä että lain vahvistuttamista väliaikaisella hallituksella. Lain vahvistamisen oikeudellista luonnetta he kuitenkin lähestyivät toisin kuin lakiin kielteisesti suhtautuvat porvarillisen vähemmistön edustajat. Valtalakiin myönteisesti suhtautuvat porvarilliset edustajat nimitäin tarkastelivat myös vahvistamiskysymystä jo keväällä omaksutusta eduskunnan enemmistön oikeuskäsityksestä käsin. Tässä suhteessa esiintyi kuitenkin vivahde-eroja.

Nuorsuomalaisten rovasti G. Arokallio hyväksyi SDP:n puolueeneuvoston ilmoituksen sisällön sellaisenaan. Lakia ei tarvitsisi lähettää vahvistettavaksi, koska VJ 75 §:ssä edellytettyä lakien vahvistajaa ei ollut olemassa.¹⁰¹ Saman puolueen maanviljelijä O. Thuneberg kuitenkin empi näin suoraviivaista asettumista sosialistien linjoille. Hän kylläkin katsoi Arokallion tapaan, ettei vahvistuttamista jättäminen sinänsä ollut VJ:n vastaista, mutta hän viittasi aiempaan menettelytapaan, ”kun näillä valtiopäivillä jo olemme jättäneet toisia lakeja Venäjän väliaikaisen hallituksen vahvistettavaksi, tahtoisin olla johdonmukainen ja lähettää tämänkin entistä tietä vahvistettavaksi”. Tässä on tärkeää huomata, että siitä hänen edustamastaan oikeuskäsityksestä käsin, että VJ ei edellyttänyt vahvistuttamista, Thunebergin mainitsema johdonmukaisuus oli yksinomaan poliittista eikä oikeudellista laatua. Siihen ajoivatkin poliittisina syinä väliaikaisen hallituksen antaman riidattoman tunnustuksen tärkeys ja se, että niin menetellen laki saisi myös oikeistosta enemmän kannattajia. Siksi hän ehdotti, että ”eduskunta päättäisi jättää lain Venäjän väliaikaisen hallituksen vahvistettavaksi”.¹⁰² Tämä tarkoitti, että eduskunta menettelisi valtalain kohdalla samalla tavoin kuin esimerkiksi elintarvelain kohdalla, jolloin eduskunta oli nimenomaisesti valtuuttanut väliaikaisen hallituksen vahvistamaan lain. Näin Thunebergin ehdotuksen ymmärsi myös pankinjohtaja E. Schybergson.¹⁰³

Talas kannatti Thunebergin ehdotusta. Hän perusteli tätä sillä, että jos lakia ei saatettaisi väliaikaisen hallituksen vahvistettavaksi, sen soveltaminen kohtaisi maassa vastarintaa. Myöskään Talas ei tässä yhteydessä viittannut millään lailla siihen, että vahvistuttaminen olisi VJ:n edellyttämää, vaan hän päinvastoin juhlallisesti ilmoitti, että ”tulen äänestämään tämän lain hyväksymisen puolesta, ja näin menetellessäni minä olen vakuutettu siitä, että minä en riko mitään VJ:n

¹⁰¹ Vp.1917 Ptk. II, 1044; saman puolueen rovasti Malmivaara yhtyi tähän näkemykseen, 1045.

¹⁰² Vp. 1917 Ptk. II, 1046.

¹⁰³ Vp. 1917 Ptk. II, 1049.

enemmän kuin muunkaan perustuslain säännöstä vastaan (Vasemmalta: Oikein!) enkä myöskään myötävaikuta minkään säännöksen syrjäyttämiseen”.¹⁰⁴ Vahvistuttaminen perustuisi siten eduskunnan poliittiseen harkintaan ja nimenomaiseen suostumukseen ja delegointiin kuten elintarvelainkin kohdalla oli ollut asianlaita. Hän asettui tässä yhteydessä siten edellä toukokuussa esillä ollutta tilannetta selvemmin enemmistön edustaman oikeuskäsityksen kannalle, vaikka hänen johtopäätöksensä vahvistamiskysymyksessä poikkesikin poliittisista syistä sosialistien omaksumasta kannasta. Vahvistuttamista tarvittiin vähemmistön oikeuskäsityksen tyydyttämiseksi ja lain noudattamisen tehokkuuden varmistamiseksi.

Vaikka Gadolinin mielestä laki oli teknisesti heikko, olisi Venäjän valta sen avulla torjuttavissa. Vahvistamiskysymyksen Gadolin ymmärsi tämän lain kohdalla toisin kuin Erich. Eduskunnan aiemmat vahvistamispäätökset olivat hänen mukaansa edellyttäneet, että ”det skall tillkomma en ordning med landtdagens medverkan och således en aftalsmässig akt med den ryska regeringen”. Siksi hän ilmoitti vahvistamiskysymyksessä yhtyvänsä Thunebergin ja Talaan mielipiteisiin.¹⁰⁵

Kiireelliseksi julistamisen jälkeen eduskunta hyväksyi 18.7. valtalain äänin 136–55. Thunebergin ponsiehdotus lain vahvistuttamisesta väliaikaisella hallituksella hävisi äänestyksessä 104–86.¹⁰⁶ Lakia kannattaneet porvarilliset edustajat olivat siten pääsääntöisesti äänestäneet vahvistuttamisen puolesta.

5.6 EDUSKUNNAN HAJOTUS

5.6.1 Eduskunnan hajotukseen johtaneet tosiasiasyyt historiallisen henkilötodistelun valossa

Valtalakia ei siis alistettu väliaikaisen hallituksen vahvistettavaksi. Sen sijasta eduskunta hyväksyi 25.7.1917 väliaikaiselle hallitukselle toimitettavaksi adressin, jossa eduskunta ilmoitti rohkenevansa toivoa, että Venäjä tunnustaisi Suomelle valtalaisa säädetyt oikeudet.¹⁰⁷ Vaikka valtalain voimaantulon ei sosialistien taholta katsottu edellyttävän enää erillistä vahvistamista, se ei kuitenkaan olisi ollut muodollisesti voimassa olevaa oikeutta ennen kuin se olisi promulgoitu, ts. annettu ja julkaistu. Tokoi oli senaatin varapuheenjohtajana nimenomai-

¹⁰⁴ Vp. 1917 Ptk. II, 1050

¹⁰⁵ Vp. 1917 Ptk. II, 1059.

¹⁰⁶ Vp. 1917 Ptk. II, 1064–1065.

¹⁰⁷ Vp. 1917 Asiak. IV, PeVm N:o 12, Eduskunnan kirjelmä.

sesti sillä kannalla, että eduskunta ei voinut valtalain nojalla valita uutta senaattia ennen kuin senaatti olisi lain promulgoinut. Sosialidemokraatit eivät pitäneet valtalain promulgointia kiireellisenä asiana, koska he halusivat odottaa ensin väliaikaisen hallituksen reagointia valtalakiin ja adressiin. Kohtalokkaalla tavalla sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä päättikin vielä 30.7. maanantaina jättää kysymyksen valtalain promulgoimisesta pöydälle torstaihin 2.8. saakka.¹⁰⁸ Tämä osoittaa, että se käänne, minkä valtakikysymys eduskunnan hajottamisen muodossa Pietarissa tuona aikana sai, tapahtui sosialidemokraateille täydellisenä yllätyksenä.

Ministerivaltiosihteeri Enckellin roolin kuvaaminen hajotusmanifestin synnyssä on ollut kirjallisuudessa ongelmallista. Hänen omien vuonna 1956 julkaisemien muistelmiensa mukaan hän oli itse toiminut asiassa aloitteellisena. Historiankirjoituksessa tähän Enckellin omaan todistukseen on kuitenkin suhtauduttu hyvin varauksellisesti. Enckellin omasta todistuksesta huolimatta esimerkiksi *Polvinen* ja *Vares* vierittävät ”hajotusvastuun” väliaikaisen hallituksen omalle kontolle. Enckellin ei voida *Vareksen* mukaan olettaa sanelleen suurvallan politiikkaa. Korostaessaan väliaikaisen hallituksen ja sen silloisen pääministeri Kerenskin roolia hajotuspäätöksen synnyssä *Lindman* vetoaa Kerenskin vuonna 1965 antamaan lehtihaastatteluun: Hajotusajatuksen syntyminen samanaikaisesti väliaikaisen hallituksen piirissä on Enckellin todistuksesta huolimatta ollut mahdollista.¹⁰⁹ Tämän saman tendenssin toinen ilmentymä on ollut nähdä Enckellin rooli väliaikaisen hallituksen Suomeen valtalain säätämisen johdosta kohdistaman sotilaallisen uhan jarruttelijana.¹¹⁰ Viimeisin yritys dementoida Enckellin oma rooli tässä asiassa sisältyy yllättäen hänen elämäkertansa. *af Forselles-Riskan* mielestä aloitetta ei tehnyt Enckell eikä väliaikainen hallitus, vaan kenraalikuvernööri Stahovits.¹¹¹ Tämän käsityksensä hän on perustanut aiemmin tuntemattomaksi väittämänsä lähteeseen – Enckellin vuonna 1929 antamaan radiohaastatteluun.¹¹² *af Forselles-Riska* on katsonut voivansa rakentaa tulkintansa yksinomaan tämän lähteen varaan, jonka merkityksen hän on kuitenkin arvioinut väärin jäljempänä ilmenevällä tavalla. Hänen tulkintansa uskottavuuden kannalta on jo lähtökohtaisesti pantava merkille, että hän ei käsityksensä tueksi ole viitannut ainoakaan dokumenttiin vuodelta 1917. Hän ei kirjallisuusluettelonsa mukaan ole tutustunut edes *Ketolan* väitöskirjaan, mikä

¹⁰⁸ K. H. Wiiks dagbok 27.7. ja 30.7.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA.

¹⁰⁹ Enckell 1956, 90–95; Polvinen 1987, 93; Vares 1993, 233–234; Lindman 1968, 128–129; *Upton* sen sijaan pitää Enckellin toimintaa todennäköisesti ratkaisevana, *Upton* 1980, 182–183; *Ketolan* mukaan Enckellin toiminta ohjasi Stahovitsia ja Kerenskiä, *Ketola* 1987, 233.

¹¹⁰ Ks. Blomstedt 1969, 327; Luntinen 1992, 183.

¹¹¹ *af Forselles-Riska* 2001, 196–199.

¹¹² Väite ei pidä paikkaansa, sillä kyseiseen haastatteluun on viitannut *Lindman* 1968, 129 viite 1.

on sitäkin valitettavampaa, kun *Ketolan* K. H. Wiikin päiväkirjaan perustuvan seikkaperäisen Stahovitsin ja sosialidemokraattien välisten keskustelujen selostuksen perusteella¹¹³ hän olisi voinut heti todeta nyt julkaisemansa tulkinnan olevan täysin mahdollon.

Seuraavassa hajotuspäätöksen syntyprosessi rekonstruoidaan alkuperäislähteistä käsin. Siinä tarkkaillaan sekä Enckellin toiminnan merkitystä suhteessa kenraalikuvernööri Stahovitsiin ja pääministeri Kerenskiin että sotilaallisen painostuksen luonnetta väliaikaisen hallituksen taholta. Tarkastelu kohdistuu tietojen ja faktojen kulkuun toimijoiden välisissä vuorovaikutustilanteissa. Vaikka historiantutkimus ei voi enää alistaa toimijoita todistajankuulusteluun, voidaan toimijoiden tavoitteita ja motiiveja havainnollistaa rekonstruomalla lähteissä kerrotuista vuorovaikutustilanteista niitä käsityksiä, joita toimintaan osalliset toistensa aikomuksista saivat. Ihminen ei nimittäin toimi sillä perusteella, miten asiat todellisuudessa ovat, vaan sen käsityksen perusteella, jonka hän on toimintansa mahdollisuuksista ja rajoista eri vuorovaikutustilanteissa saanut. Eri vuorovaikutustilanteita vertailemalla voidaan siten kontrolloida toimijoiden mahdollista tosiasioiden muuntelua oman toiminnan tavoitteen kannalta tarkoituksenmukaiseksi. Päätelmien teossa vuorovaikutustilanteista on luonnollisesti noudatettava sekä historiantutkijan lähdekritiikin että tuomarin todistusharkinnan periaatteita. Niiden välillä vallitsee nimittäin rakenteellinen yhtäläisyys.¹¹⁴ Tällainen vuorovaikutustilanteita analysoiva ”historiallinen henkilötodistelu” toimijoiden tavoitteista ja motiiveista on nähdäkseni luotettavampaa kuin toimintaan osallisten omat kertomukset omista ja toisten tarkoitusperistä kenties vuosikymmenten kuluttua tapahtumista, jolloin heillä on sekä alkuperäistilannetta kattavampi tietoisuus asioiden todellisista tiloista ja niiden seurauksista että mahdollisuus selittää oma toimintansa kertomuksensa antamisajankohtaan nähden mahdollisimman tarkoituksenmukaisella tavalla. Joka tapauksessa tällainen historiallinen henkilötodistelu on keino kontrolloida tällaisten jälkipäätösten kertomusten luotettavuutta.

Väliaikaisen hallituksen ensimmäinen reaktio valtalakiin ilmeni, kun ministerivaltiosihteeri Enckell sai audienssin vastanimitetyn ministeripresidentti Kerenskin luo 24.7. Kerenski otti Enckellin tämän muistelmissaan antaman kertomuksen mukaan kovaäänisesti vastaan: ”Vai niin, siinä Te, Suomen edustaja, olette, Suomen, joka on julistautunut itsenäiseksi ja haluaa katkaista suhteensa Venäjään. Te ette myöskään halua ruplia vaihtamalla helpottaa Suomeen sijoitetujen joukkojemme ylläpitoa sodan aikana. Tahdotteko ajaa asiat siihen, että Venäjä ryhtyy sotilaallisiin toimenpiteisiin teitä vastaan ja sulkee maiden välisen

¹¹³ Ketola 1987, 223–232.

¹¹⁴ Ks. Rasilainen 1995, 60–80.

rajan?” Tähän Enckell oli vastannut tavanomaisin kohteliaisuuksin, ja että hän ei ollut tullut keskustellakseen poliittisista kysymyksistä, mitä varten oli odotettava luotettavia tietoja Helsingistä: ”Tulin tänne vain puristaakseni kättänne ja toivottaakseni Teille menestystä siinä vaikeassa työssä, jonka olette ottanut harteillenne Venäjän hallituksen päämiehenä.” Enckell on muistelmissaan luonnehtinut Kerenskin todellista suhtautumista uhkaukseen sotilaallisista toimista valtalain johdosta: ”Vastaukseni vaikutti kuin neulanpisto saippuakuplaan: hetken kuluttua siitä oli jäljellä vain kostea tahra. Kerenskin päätös hävisi. Ääneen nauraen hän pyysi minua istuutumaan ja lausui hämmästyksensä sen johdosta, että kenraalikuvernööri Stahovits, jonka hän oli kutsunut Pietariin, ei vielä ollut saapunut.”¹¹⁵

Stahovits oli kuitenkin juuri saapunut Pietariin osallistuakseen väliaikaisen hallituksen istuntoon vielä samana päivänä. Yritettyään turhaan tavoittaa Kerenskiä hän oli saapunut valtiosihteerinvirastoon Enckellin luo tämän palattua työhuoneeseensa Kerenskin luota. ”Odottaessamme yhdessä useiden tuntien ajan tietoa, missä ja milloin Kerenski olisi tavattavissa, Stahovits teki selkoa tilanteesta Helsingissä, ja me pohdimme eduskunnan onnettoman päätöksen seurauksia.” Väliaikaisen hallituksen istunnossa Stahovits ilmoitti, ettei hän ollut saanut virallista tietoa eduskunnan päätöksestä. Yksityistä kautta hän oli saanut tietää siitäkin, että suomalaiset olivat aikeissa saattaa päätöksensä hallituksen tietoon erityisen lähetystön avulla. Väliaikainen hallitus lykkäsi Suomen kysymyksen ratkaisua jäämällä odottamaan virallista ilmoitusta ja suomalaisten lähetystöä. Enckell oli seuraavana päivänä 25.7. uteliaana saattanut takaisin Suomeen matkustanutta Stahovitsia asemalle, mutta muistelmiensa mukaan hän oli tiedustellut tältä turhaan kuullakseen mitään mielenkiintoista väliaikaisen hallituksen suhtautumisesta eduskunnan päätökseen. Kuusisen tiedusteltua ministeri-valtiosihteerin apulaiselta K. G. Idmanilta Pietarin suhtautumista lähetystöön, tämä vastasi samana päivänä 25.7., että sellainen saattoi auttaa lain tunnustamisessa, koska se voitaisiin selittää osoitukseksi siitä, että suomalaiset pyrkivät sovintoon Venäjän kanssa.¹¹⁶

Kenraalikuvernöörin palattua Helsinkiin Manner ja Tokoi tiedustelivat tältä heti torstaina 26.7., voisiko tämä toimittaa lain ja adressin Pietariin. Stahovits oli vastannut olevansa mielellään valmis auttamaan (”gärna stå till tjänst”). Suomalaiset pyysivät häntä kiirehtimään, koska laki olisi pitänyt saada tunnustetuksi ja julkaistuksi jo ennen lauantaita, jolloin väliaikainen hallitus matkustaisi sitä tukevien ryhmien ”demokraattiseen neuvottelukokoukseen” Moskovaan. Sosiaalidemokraatit nimittäin pelkäsivät, että Moskovan kokous laatisi hallituksen kan-

¹¹⁵ Enckell 1956, 89–90.

¹¹⁶ Ks. Ketola 1987, 223–224 ja siinä mainitut lähteet; Enckell 1956, 90.

sallisuuspolitiikassa jonkun yleisen ratkaisun, joka mahdollisesti estäisi valtalain tunnustamisen. Tähän pyyntöön Stahovits vastasi matkustavansa mahdollisesti joko itse Pietariin jo samana iltana tai toimittavansa lain ja adressin sinne joka tapauksessa. Sosialidemokraatit eivät olleet vastoin kenraalikuvernöörin odotuksia valmistelleet vielä lähetystä Pietariin. Tämä ilmenee Mannerin vastakysymyksestä ”Olisiko se hyväksi?” vastauksena Stahovitsin tiedusteluun sosialidemokraattien aikeista lähetystön suhteen. Kenraalikuvernööri vastasi kysymykseen lähetystön tarpeellisuudesta myöntävästi, mutta hän ilmoitti olevansa epä tietoinen, voisiko hallitus ottaa lähetystön vastaan jo huomenna perjantaina. Hän kysyisi asiaa, ja tiedottaisi siitä vielä samana iltana. Manner pelästyi, ettei lähetystä voitaisi valita, koska eduskunnalla ei olisi enää illalla täysistuntoa. Stahovits rauhoitteli, että siinä tapauksessa saisivat matkustaa puhemiesneuvosto tai jotkut muut edustajat.¹¹⁷

Manner esitti tämän kertomuksensa keskusteluista Stahovitsin kanssa eduskuntaryhmälleen samaisena torstaina. Sen perusteella ryhmä päättikin samantien lähetystön lähettämisestä. Wiikin päiväkirjamerkinnän mukaan lähetystön ei kuitenkaan vielä sinä iltana tarvinnut matkustaa, koska kenraalikuvernööri olikin ilmoittanut selvittävänsä vasta perjantaina, voisiko hallitus ottaa sellaisen vastaan lauantaina. Enckellin muistelmien mukaan Stahovits saapui Pietariin perjantaina 27.7. Samana päivänä eduskunnan puhemiesneuvosto päätti lähetystön jäsenistä siltä varalta, että kenraalikuvernööri ilmoittaisi hallituksen ottavan sen vastaan.¹¹⁸

Nevanlinna soitti lauantaiamuna 28.7. Enckellille, että eduskunta aikoi valtalain perusteella asettaa uuden senaatin. Enckellin muistelmakertomuksen mukaan hän tämän vuoksi kävi ”ensi tilassa tapaamassa Stahovitsia tämän yksityisasunnossa. Kehotin painokkaasti häntä korostamaan väliaikaiselle hallitukselle, että se korkeimman vallan haltijana on velvoitettu ryhtymään toimiin eduskunnan menettelyä vastaan, joka pohjautui väärinymmärrykseen ja bolshevikkien liikkeelle panemiin valheisiin. Huomautin lisäksi mihin naurettavaan asemaan hän itse väliaikaisen hallituksen edustajana joutuu, jos eduskunta päättää asettaa uuden hallituksen ja laillinen hallitus siten vallankaappauksen johdosta kukistuu.” Taivutellessaan Stahovitsia Enckell ei ollut tietoinen Stahovitsin mukana olleesta eduskunnan adressista. Hän korosti Stahovitsille edelleen, että ei ”voinut näin luodusta tilanteesta nähdä muuta ulospääsyä kuin uusien vaalien määrittämisen ja eduskunnan heti tapahtuvan hajotuksen. Stahovitsin pitäisi saada Kerenski vakuuttumaan siitä, miten pakottavasti sekä kunnioitus Suomen perustuslakeja kohtaan että väliaikaisen hallituksen arvo vaativat näitä toimenpiteitä.

¹¹⁷ K. H. Wiiks dagbok 26.7.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA; Ketola 1987, 224–225.

¹¹⁸ K. H. Wiiks dagbok 27.7.1917, K. H. Wiikin kok. 1a, KA; Enckell 1956, 90.

Kenraalikuvernööri tunnusti todisteluni oikeaksi ja lähti suoraa päätä Kerenskin puheille. Iltapäivällä hän tuli luokseni valtiosihteerinvirastoon ja ilmoitti Kerenskin suostuneen.” Kerenski, jonka oli määrä matkustaa klo 19, oli luvannut allekirjoittaa hajotusmanifestin asemalla. Enckell ja Stahovits laativat yhdessä manifestitekstin, minkä jälkeen Stahovits kiiruhti asemataloon tavatakseen Kerenskin. Tämä oli sillä välin kuitenkin tullut jo katupäälle, koska palattuaan Stahovits ilmoitti Enckellille, ”että ministeripresidentti oli vastahakoisesti allekirjoittanut hajotuskäskyn ja pyytänyt kenraalikuvernööriä käyttämään sitä vain äärimmäisessä hätätilassa. Koska eduskunnan päätös oli tehty virheellisiin tietoihin nojautuen, toivoi Kerenski, että Stahovitsin onnistuisi eduskuntaa hajottamatta selvittää myrkystä. Varmensin manifestin ja Stahovits lähti samana iltana – heinäkuun 28:ntena – Helsinkiin.”¹¹⁹

Paluumatkalla Stahovits tapasi Riihimäen asemalla nuorsuomalaisen senaattori R. Holstin. Holstin kertoman mukaan Stahovits oli vakuuttanut hänelle Kerenskin haluavan uusia vaaleja ja samalla uskotellut uuden senaatin nimittämisen tapahtuvan eduskunnassa jo seuraavana päivänä. Muutama viikko myöhemmin kirjoittamassaan muistiossa Holsti ihmetteli aidosti tietoa senaatin nimittämisestä ja sitä, mistä kenraalikuvernööri oli tällaista saanut päähänsä. Holsti kirjoitti kenraalikuvernöörin olleen ”hyvin hämillään”, kun hän uskalsi epäillä Stahovitsin tietoja tässä asiassa.¹²⁰

Palattuaan jälleen Helsinkiin Stahovits noudatti heti Kerenskin kehotusta välttää hajotusmanifestin käyttämistä ja kutsui Tokoin ja Mannerin uuteen tapaamiseen luokseen maanantaina 30.7. Stahovits kertoi näille hallituksen käsitelleen asiaa erittäin huolellisesti, mutta että se ei ollut tehnyt lain eikä adressin suhteen mitään päätöstä. Kenraalikuvernööri valitti lähetystön vastaanottamisen lykääntyvän ainakin alkaneen viikon puoliväliin. Hallitus oli pahoillaan, että eduskunta oli säätänyt lain hallitusta kuulematta. Stahovits välitti toivomuksen, että eduskunta neuvottelisi vielä hallituksen kanssa hyvään lopputulokseen pääsemiseksi. Tähän Manner ihmetteli: ”Mistä me neuvottelisimme? Eduskunta oli jo päättänyt lain eikä sitä voinut muuttaa.” Mannerin jyrkkyydestä tuhtuneena Stahovits vastasi hallituksen olevan valmis estämään lain toimeenpanon kaikin keinoin maan miehitys mukaan lukien. Manner ja Tokoi vaikenivat. Stahovits huomasi tehneensä virheen vedotessaan sopimattomaan argumenttiin. Hän esitti toivomuksen, ettei tästä uhkauksesta puhuttaisi julkisesti. ”Eikö saa kertoa edes tovereille?” kysyi Manner. Kenraalikuvernöörin vielä miettiessä vastausta tähän Manner jatkoi suoralla vastauhkauksella: ”Ehkä joku, joka on sen kuullut, voi puhua siitä eduskunnan puhujakorokkeelta. En voi sitä estää. En voisi olla kertomatta siitä tovereilleni eduskunnassa.” Stahovitsia kadutti jo keskustelun saama

¹¹⁹ Enckell 1956, 91–92.

¹²⁰ ”Manifesti eduskunnan hajottamisesta”, Holstin kok. 35, KA.

käänne, mutta siitä huolimatta hän yritti vielä sovintoa: Hän ilmoitti suhtautuvansa Manneriin kaikella kunnioituksella ja kysyi kärsivällisesti: ”Eikö eduskunta voisi perääntyä?” Manner vastasi, ettei hänellä ollut valtuuksia päättää, mutta ”henkilökohtaisesti en usko, että eduskunta voi perääntyä. Tässä seison enkä muuta voi.” Nyt Stahovits kiivastui ja syytti eduskuntaa valtiopäiväjärjestyksen rikkomisesta lakia säädettäessä. Manner vastasi asiassa noudatetun perustuslain säätämisyjärjestystä ja keisarin jälkeen valta oli siirtynyt eduskunnalle. Stahovitsin sävy kiihtyi entisestään: ”Lähetäkää laki sitten suuriruhtinaalle!” Manner: ”Te olette poistaneet suuriruhtinaan.” Stahovits: ”Lain 1 § 2 on hyvin vaarallinen. Te voitte koska tahansa säätää toisen lain, jolla Te otatte myös ulkopoliitiikan.” Manner: ”Ehkä tulevaisuudessa, mutta ei tämän lain mukaan, ulkopoliittikka on siinä säädetty poikkeukseksi”. Kenraalikuvernööri myönsi tämän, mutta kysyi, voisiko sitä muuttaa. Manner: ”Ei.” – ”Entä selitys sotilasasioista ja ulkopoliitikasta?” Manner: ”Sehän on adressissa”. – ”Niin adressiin sen kyllä laitatte.” Manner: ”Voimme kyllä selittää, kuinka noiden asioiden laita on; ts. antaa VJ:n mukaisen lainselityksen.” – ”Voinko sitten sanoa hallitukselle, että aiotte selittää?” Manner: ”Ei, mutta mielipiteeni on, että se pätee, mitä perustuslaissa on säädetty.” Mannerista kenraalikuvernööri vaikutti jo koko lailla tyytyväiseltä ja kysyikin tältä toiveikkaasti: ”Tästäkö riidassa onkin kysymys?” – ”Tämä kyllä on tärkeä asia, mutta en tiedä, onko hallituksella ehkä jotakin muutakin huomautettavaa.” Manner: ”Ehkä sitten myöhemmin esitätte muuta.” Keskustelijoiden väiteltä vielä valtalain suhteesta Suomen itsenäisyyteen Manner päätti keskustelun kysymykseen: Mikä tarkoitus lähetystöllä nyt olisi Pietarissa? Tokoin vakuutettua vielä solidaarisuuttaan eduskunnalle kenraalikuvernööri vastasi: ”Tuskin enää mitään.” Tokoi sai keskustelusta kuitenkin käsityksen, että kenraalikuvernööri vielä samana päivänä palaisi Pietariin kertomaan, etteivät suomalaiset niin vaarallisia olleet. Tämänkään vuoksi sosialidemokraatit eivät pitäneet kysymystä valtalain promulgoimisesta kiireellisenä. Eduskuntaryhmä päätti maanantaina 30.7. lykätä kysymyksen käsittelyn torstaihin 2.8.¹²¹

Stahovits oli kuitenkin Mannerin ja Tokoin kanssa käymänsä keskustelun päätteeksi päättänyt, että eduskunta todella hajotettaisiin. Tämä ilmenee hänen vastauksestaan Mannerin kysymykseen lähetystön tehtävästä. Stahovits lähetti vielä samana maanantaina manifestin apulaisensa mukana takaisin Pietariin kehotuksella, että väliaikaisen hallituksen kaikkien jäsenten tuli allekirjoittaa manifesti, jossa ei vielä ollut muita kuin Enckellin ja Kerenskin allekirjoitus.¹²²

Keskiviikkona 1.8. Holsti tapasi nuorsuomalaisia poliitikkoja ja kansanedustajia Säätytalolla. Tieto hajotuksesta oli jo levinnyt. Talas oli manifestin promulgoimisen puolella ja Arokallio vastaan. Holsti oli samalla kannalla kuin proku-

¹²¹ K. H. Wiiks dagbok 30.7.1917, K. H. Wiikin kok 1 a, KA.

¹²² Enckell 1956, 93; Carl Enckell 9.–11.4.1929, Enckellin kok. 1, KA.

raattori Svinhufvud. He molemmat katsoivat, että väliaikaisella hallituksella oli hajotusoikeus, mutta heidän mielestään manifesti oli palautettava korjattavaksi eräiden sen perustelujen epäilyksen alaisin kohdin. Tällaisina Holsti piti toisen kappaleen viimeisiä lauseita, joiden mukaan suuriruhtinaan oikeudet olisivat joko siirtyneet väliaikaiselle hallitukselle tai säilyneet vallasta syöstyllä hallitsijalla, ja viidettä kappaletta, jonka mukaan valtalailia olisi muutettu Venäjän ja Suomen välistä oikeussuhdetta ja loukattu Suomen hallitusmuotoa.

Keskustelussa oli joka tapauksessa tullut esiin läsnäolleiden yksimielisyys hajotuksen välttämättömyydestä, sillä poistuessaan Säätytalolta Kämppeihin Holsti oli sanonut paikalle jääneille: ”Ainoa mahdollisuus siis saada uudet vaalit, *jota herrat niin haluavat*, on manifestin julkaiseminen, mutta sitä ennen se kuitenkin on palautettava Pietariin korjattavaksi.” Matkalla Kämppeihin, jossa oli määrä illastaa mm. Ståhlbergin kanssa, Talas ilmoitti Holstille alkavansa kallistua tämän manifestin korjaamista tarkoittavan ehdotuksen kannalle. Kämpissä ”Ståhlberg oli erinomaisen iloinen hajotuksen johdosta, sillä sen kautta loppuu tämä yhtämittäinen skandaali ja sosialistien vehkeily bolshevikkien kanssa”. Holstin huomautettua Ståhlbergille manifestin perustelujen epäilyksenalaisista kohdista ”Ståhlberg selitti, että manifestin teksti oli joka kohdaltaan sopusoinnussa Hermansonin kannan kanssa ja että ei siis ollut mitään syytä vastustaa manifestin julkaisemista heti paikalla”.

Herättyään senaatin istunnon aamuna torstaina 2.8. huonosti nukutun yön jälkeen Holsti sai puhelun Svinhufvudilta, joka vakuutti, että tässä muodossa manifestia ei pitäisi julkaista, vaan se oli ensin korjattava. Talas oli laatinut tälle kannalle ”motiveerauksen”. Saavuttuaan senaattiin Holsti tapasi Svinhufvudin väittelemässä porvarillisten senaattoreiden kanssa. Svinhufvud myönsi, että ”väliaikaisella hallituksella oli ehdottomasti oikeus hajottaa eduskunta, mutta että manifestin ei pitänyt sisältää sanallakaan sellaista, jota voitaisiin pitää perustuslainluontoisena tulkintana Suomen oikeuksista”. Tähän senaattori Tulenheimo vastasi, että manifestin tarkoituksena oli yksinomaan hajottaa valtiopäivät eikä tulkita Suomen ja Venäjän välistä oikeussuhdetta. Porvarilliset senaattorit vaativat, että Svinhufvud ei sanelisi julkaisemisesta vastalauseita pöytäkirjaan. Svinhufvud myöntyi tähän.

Senaatin istuntoa johti poikkeuksellisesti itse kenraalikuvernööri Stahovits. Mielipiteiden kirjaus alkoi odotetusti: porvarilliset senaattorit puoltaisivat promulgoimista ja sosialistit vastustaisivat. Äänten mennessä tasan Stahovitsin oli määrä ratkaista asia julkaisemisen puolesta – kunnes tuli Holstin vuoro ilmaista kantansa. Omasta mielestään Holsti esitti manifestin palauttamista. Muut senaattorit ja Stahovits pitivät Holstin kantaa kuitenkin epäselvänä. Istunnossa syntyi tavaton hämminki ja se päätettiin keskeyttää.

Istuntotauolla Holstin puoluetoveri senaattori E. N. Setälä otti ohjat käsiinsä. Hän vei Holstin toiseen huoneeseen ja Holstin kertoman mukaan Setälä ”hyök-

käsi niin raivoisana, etten sellaista kiukkua ole vielä koskaan nähnyt, kaksin käsin minuun kiinni ja ärjyi: 'Minä tapan sinut mieluummin kuin annan sinun äänestää tähän maahan sotilasdiktatuurin. Etkö kuullut, mitenkä Kerenski oli Enckellille uhannut, että ellei senaatti tottele, niin pyyhkäistään Suomen perustuslait olemattomiin ja julistetaan status quo ante Borgå.' Puhuttelun jälkeen Holsti palasi ruotuun ja äänesti manifestin välittömän julkaisemisen puolesta. Kun äänestys oli suoritettu sittenkin etukäteissuunnitelman mukaisesti loppuun, 'kääntyi kenraalikuvernööri hikihelmet otsallaan Setälän puoleen ja lausui: 'Gott sei Dank, es ist zu Ende'.'¹²³

5.6.2 Todistusharkinta – lähdekritiikki

5.6.2.1 Sotilaallinen uhka ja sen vakavuus manifestin synnyn ja promulgoimisen selityksenä

Arvioitaessa tätä tapahtumakulkua ja toimijoiden eri vuorovaikutustilanteissa käyttämiä tosiasia-argumentteja on syytä olettaa, että Setälän viittaus Kerenskin ja Enckellin väliseen keskusteluun tarkoitti nimenomaan edellä selostettua audienssia 24.7. Tässä yhteydessä ei kuitenkaan mahdollista varmasti ratkaista, kenen kertomaan Setälä viittasi ärjyessään Holstille "Etkö kuullut...". On kuitenkin hyvin mahdollista ja todennäköistä, että Setälän käsitys perustui Enckellin itsensä kertomaan, sillä Enckell oli tullut Helsinkiin keskiviikkona 1.8.¹²⁴

Historiankirjoituksessa olevista kuvauksista eduskunnan hajotuksen syistä voidaan ottaa esille eräänlaiseksi edustavaksi esimerkiksi Suomen itsenäisyyden 75-vuotisjuhlan kunniaksi opetusministeriön myötävaikutuksella vuonna 1992 julkaistu kolmiosainen teossarja "Itsenäistymisen vuodet 1917–1920". Sen ensimmäisessä "Irti Venäjästä" -otsikoidussa osassa olevan *Luntisen* kirjoituksen mukaan Enckell oli huolissaan sosialidemokraattisen senaatin pystyttämisestä, mikä johtaisi venäläisten vastatoimiin ja välien lopulliseen rikkoutumiseen. Tässä tarkoituksessa Enckell "taivutteli väliaikaista hallitusta luopumaan sotatilan julistamisesta ja tyytymään eduskunnan hajottamiseen ja sitä kautta mitätöimään valtalain".¹²⁵ Luntisen ajatuksen mukaan hajotuksen *primus motor* olisi siis ollut väliaikainen hallitus, jolla olisi ollut sotatilaankin tähtääviä aikeita, joita Enckellin onnistui kuitenkin jarrutella. Saman ajatuksen esitti jo 1969 *Blomstedt Ståhlberg* – elämäkerrassaan: Väliaikainen hallitus oli aikeissa kukistaa Suomen separatismien, mutta "(m)inisteriäntiisiteeri Carl Enckell ehätti kuitenkin väliin ja venäläiset taipuivat luopumaan sotavoiman käytöstä ja rajoittumaan niskuroivan

¹²³ "Manifesti eduskunnan hajottamisesta", Holstin kok. 35, KA.

¹²⁴ Enckell 1956, 94.

¹²⁵ Luntinen 1992, 183.

eduskunnan hajoittamiseen”. Näin siitä huolimatta, että väliaikainen hallitus oli *Blomstedtin* mukaan jo antanut Stahovitsille ”laajat valtuudet vaikka sotavoimalla selvittää kriisi”.¹²⁶ Molemmat tutkijat ovat käyttäneet lähteinä niin Holstin kertomusta kuin Enckellin muistelmia. Holstin kertomukseen sisältyvien tietojen ja Enckellin kertomuksen välillä on kuitenkin ristiriitaa. Edelliseen sisältyvän Setälän käsityksen mukaan hajotuksen *primus motor* oli Kerenski ja jälkimmäisen Enckell itse. Mainitut tutkijat ovat tässä ristiriitatilanteessa valinneet käsityksensä pohjaksi Holstin kertomukseen sisältyneen Setälän käsityksen väliaikaisen hallituksen aikeista Enckellin ja Kerenskin välisen keskustelun perusteella. Miten tätä on lähdekritiikin ja todistusharkinnan kannalta arvioitava?

Heti on huomattava, että Setälä informoi Holstia sellaisen keskustelun sisällöstä, jossa hän ei itse ollut ollut mukana. Kun Setälä ei ollut ollut mukana Kerenskin ja Enckellin välisessä keskustelussa, on Setälän todistus sen sisällöstä todistusharkinnan kannalta ns. kuulopuhetodistelua, jolla ei ole näyttöarvoa. Näyttöarvoa väliaikaisen hallituksen todellisista aikeista on siten ainoastaan Enckellin todistuksella, koska hän on kertonut keskustelusta Kerenskin kanssa, jossa hän itse oli ollut mukana. Enckell oli siinä heti tunnistanut sotilaallisten toimien uhan Kerenskin taholta oman vertauksensa mukaan ”saippuakuplaksi”. Aivan saman venäläisen tahon epävarman suhtautumisen sotilaallisten toimenpiteiden käyttökelpoisuuteen kriisin ratkaisemisessa olivat aistineet puolestaan Stahovitsissa Manner ja Tokoi 30.7. Keskustelun perusteella sosialidemokraatit eivät uskoneet väliaikaisen hallituksen rohkenevan eduskunnan hajotukseen.

Sekä Enckellin että Mannerin kertomusten perusteella on pääteltävissä, että vaikka niin Kerenski kuin Stahovits puheissaan suomalaisten kanssa ottivat esille sotilaallisen uhan mahdollisuuden, sekä Enckell että Manner ja Tokoi tahoillaan tulivat käymiensä keskustelujen perusteella siihen samaan tulokseen, että nuo uhkaukset eivät olleet vakavassa tarkoituksessa tehty. Juuri Kerenskissä aistimansa epävarmuuden vuoksi Enckell olikin 28.7. katsonut välttämättömäksi ryhtyä taivuttelemaan venäläisiä eduskunnan hajotukseen muistelmissaan kuvaamalla tavalla – ensin Stahovitsia ja tämän välityksellä Kerenskiä. Puolestaan Stahovitsissa aistimansa epävarmuuden perusteella sosialidemokraatit lykkäsivät kysymystä valtalain promulgoimisesta.

Lienee siten uskottavaa väittää, että sotilaallisilla toimilla uhkaaminen eduskunnan hajotuksen yhteydessä oli venäläisille huomattavan arkaluontoinen asia, mikä selvästi ilmeni sosialidemokraattien keskustelussa Stahovitsin kanssa. Tämä puolestaan saanee selityksensä siitä, että vallankumous oli Venäjällä alkanut keväällä duuman piirissä nimenomaan vastauksena keisarin jälleen kerran

¹²⁶ Blomstedt 1969, 327–328.

antamaan duuman hajotuskäskyyn, jota se tällä kertaa kieltäytyikin noudattamasta muodostamalla väliaikaisen hallituksen.¹²⁷ Väliaikainen hallitus oli siis nyt Enckellin painostamana ajamassa eduskuntaa, joka Enckellin venäläisille välittämän tiedon mukaan aikoi välittömästi asettaa valtalain nojalla uuden senaatin, kohti valintaa, josta se joutui toivomaan, ettei eduskunta omaksuisi samaa vastarintatoimintamallia, jonka Venäjän duuma ja sen asettama väliaikainen hallitus itse olivat samassa tilanteessa muutamaa kuukautta aiemmin valinneet. Tilanne oli väliaikaisen hallituksen kannalta epäilemättä hyvin epämurkava, mikä selittää epävarmuuden suhtautumisessa tilanteeseen. Suomen eduskunnan hajotus, saati sotilaalliset toimet sen turvaamiseksi ratkaisuna Venäjän ja Suomen vallankumouksellisten demokratioiden väliseen kiistaan, ei todellakaan ollut väliaikaisen hallituksen politiikan yleisen uskottavuuden kannalta toivottavaa.

Näistä seikoista huolimatta suomalaisten historiantutkijoiden käsitykset edellä käyvät ymmärrettäväksi ainoastaan siitä lähtökohdasta, että se käsitys väliaikaisen hallituksen aikeista, jonka varassa Setälä Holstille viestitti toimivansa, olisi vastannut tosiasioita. *Vareksen* mukaan Setälän sanoista kävi ”ilmi hänen reaali poliittinen motiivinsa ja käsityksensä, että oltiin pakkotilassa: jos manifestia ei julkaistaisi, Venäjä turvautuisi vielä kovempiin otteisiin, ja koko autonomia olisi vaarassa”.¹²⁸ *Vareksen* näillä Setälän sanoilla ilmaisema arvio väliaikaisen hallituksen toimintahalusta ja -kyvystä osuneen sikäli oikeaan, kun kysymys oli nyt manifestin julkaisemisesta sen jälkeen, kun väliaikainen hallitus todella oli tehnyt päätöksensä eduskunnan hajottamisesta. Tällä Setälän arviolla ei kuitenkaan edellä selostetulla perusteella ole näyttöarvoa arvioitaessa hajotusmanifestin syntyprosessia siihen asti, kun kenraalikuvernööri ja hallitus lopulta päättivät ratkaisustaan.

Suhtautumisessa Venäjään reaali poliittinen motiivi on Suomessa toisen maailmansodan jälkeen merkityksellisellä tavalla muodostunut ylihistorialliseksi. Siihen viittaamalla suomalaisessa historiatietoisuudessa on tapahtunut eräänlainen toimija- ja tutkijatodellisuuden välinen horisonttien sulautuminen, joka on *Gadamerin* metafora historialliselle ymmärtämiselle. Suomalaista historiatietoisuutta on toisen maailmansodan jälkeen ohjannut voimakas ymmärrys siitä, että Venäjä on niin useasti turvautunut Suomea vastaan sotilaallisin toimiin ja vielä useammin sillä uhannut, että tässä normatiivisessa menneisyysuhteessa vain yksi asenne toisen maailmansodan jälkeen on ollut oikea: tuollainen uhkaus on sen esittämiskontekstista ja esittäjästä riippumatta **aina** syytä ottaa vakavasti.

Nähdäkseni historiankirjoituksen antaman kuvan uskottavuus hajotusmanifestin synnystä sotilaallisen uhan alla on viime kädessä perustunut tuollaisen

¹²⁷ Pipes 2001, 104; Venäjän historia, 334–336.

¹²⁸ Vares – Häkkinen 2001, 312.

uhan läsnäoloon toisen maailmansodan jälkeisessä suomalaisessa todellisuudessa. Kun tuo uhka Neuvostoliiton hajoamisen ja Euroopan unioniin liittymisen jälkeen on ollut väistymässä, voidaan kysyä, onko myös Enckellin kertomus hajotusmanifestin synnystä avautumassa tutkijoille uudesta tilanne- ja tulkinta-horisontista käsin. Tähän nimittäin viittaisi se, että *Jussila* on vuonna 1996 ”Suomen keskushallinnon historiassa” tulkinnut sitä tavalla, jossa Kerenski ei enää ole sotilaallisen uhan henkilöitymä, jota Enckellin onnistui jarrutella, vaan päinvastoin: ”Kerenski allekirjoitti manifestin vastahakoisesti ja toivoi, ettei manifestia tarvitsisi käyttää, eduskunta kun oli tehnyt päätöksensä hätätilassa ja virheellisiin tietoihin nojautuen. Mutta niin kuin hyvin tiedämme, sitä käytettiin. Itse asiassa pääministeri Kerenski suhtautui suopeammin Suomen eduskunnan menettelyyn kuin ministerivaltiosihteeri Enckell.”¹²⁹

5.6.2.2 *Kenraalikuvernööri Stahovitsin aloitteellisuus?*

af Forselles-Riskan tulkinta Stahovitsin aloitteellisuudesta perustuu yksinomaan Enckellin vuonna 1929 antamaan radiohaastatteluun Suomen itsenäistymisvaiheista. Oikeastaan tuo tulkinta perustuu tuossa haastattelussa esitettyyn yhteen ainoaan kysymykseen ja Enckellin siihen antamaan vastaukseen. Enckell oli ennen tuota kysymystä selostanut keskusteluaan Stahovitsin kanssa lauantaina 28.7. ja todennut – ottamatta lainkaan kantaa kenenkään aloitteellisuuteen hajotuksessa – haastattelijalle yleisesti, että Stahovits oli tuossa keskustelussa ollut ”hyvin epäilevällä kannalla, pitkö hajottaa eduskunta tai ei”. Tästä haastattelijalta kuitenkin sai aiheen jatkokysymykseen: ”Stahovitsissa syntyi siis ensinnä ajatus valtiopäivien hajoittamisesta?”

Tähän Enckell vastasi: ”En tiedä, oliko Helsingistä jo annettu hänelle tämä ajatus, mutta luultavasti hän neuvotteli täälläkin. Minun kanssani hän myöskin neuvotteli. Oli vallankumouksellinen aika ja jotakin oli tehtävä. Täytyy muistaa, että jollei silloin eduskuntaa olisi hajoitettu, niin koko meidän itsenäisyystaistelumme olisi kääntynyt väärään suuntaan. Valkoinen Suomi oli 1918 taistellut niitä vastaan, jotka olivat toimineet meidän perustuslakejamme vastaan. Ne, nimittäin punaiset, olivat tehneet vallankumouksen ja me jäimme lojaaliselle kannalle. Jos eduskunnan valtalakimenettely olisi laillisesti tunnustettu Suomen puolelta ja eduskunnalle annettu oikeus määrätä hallitus, niin meille olisi jäänyt se eduskunta, jossa oli sosialistinen enemmistö, ja meidän valkoinen Suomemme olisi ollut se, joka olisi rikkonut perustuslakeja. Tuon sosialistisen eduskunnan hajoittaminen oli poliittinen ehdoton vaatimus meidän sisäpoliittiselle olemassaolollemme, meidän piti saada eduskunta, jossa oli porvarillinen enemmis-

¹²⁹ Jussila 1996, 286.

tö. Svinhufvudin hallitusta me emme koskaan olisi saaneet, jollei eduskuntaa olisi hajoitettu.”¹³⁰

Todistusharkinnan ja lähdekritiikin kannalta on heti huomattava, että haastattelijan kysymys on johdatteleva. Johdattelevalla kysymyksellä tarkoitetaan kysymystä, joka a) ilmaisee halutun vastauksen tai muuten johtaa vastauksen halutuun suuntaan, tai b) johon sisältyy oletus kiistanalaisesta seikasta.¹³¹ Todistusharkinnan kannalta oikeudenkäyntilainsäädäntö pyrkii turvaamaan aineellisen totuuden selvittämisen oikeudenkäynnissä. Tällaiset johdattelevat kysymykset, jotka jo muotonsa puolesta sisältävät oletetun tai halutun vastauksen, ovat todistajan pääkuulustelussa ankarasti kiellettyjä¹³² siksi, että ne ovat omiaan estämään aineellisen totuuden selvittämisen. Lähdekritiikissä on syytä noudattaa samaa sääntöä, koska tässä tapauksessa on nyt käynyt ilmi, että ajatus Stahovitsin aloitteellisuudesta ei ole lainkaan peräisin Enckelliltä, vaan haastattelijalta. Enckellin vastaus puolestaan sisälsi sen, että hän ei suoraan vahvistanut tätä haastattelijan jo kysymyksessään aivan valmiin päätelmän muodossa esittämää ajatusta, vaan päinvastoin horjutti sitä viittaamalla siihen, että Stahovitsiin olivat luultavasti vaikuttaneet muut tahot. Hän ei toisaalta vastannut kysymyksen sisältämään väitteeseen suoraan kielteisestikään. Vastauksessaan Enckell itse asiassa halusi kiertää kokonaan aloitekysymyksen. Ottamatta suoraan kantaa aloitekysymykseen hän ryhtyi puolustelemaan hajotusta esittämällä hajotukselle poliittisia ja historiallisia perusteluja, joiden mukaan poliittisten tapahtumien kehitys hajotuksen jälkeen oli tehnyt hajotuksen täysin oikeutetuksi ja välttämättömäksi. Se oli itse asiassa pelastanut maan aivan vääränlaiselta kansalaissodalta.

Sitä, että Enckell ei tuossa haastattelussa suoraan vahvistanut Stahovitsin aloitteellisuutta siitä syystä, että se ei pitänyt yhtä tosiasioiden kanssa, voidaan tukea edellä esitetyillä muilla lähdetiedoilla. Stahovits oli perjantaina 27.7. saapunut Pietariin selvittääkseen, ottaisiko väliaikainen hallitus vastaan eduskunnan lähetystön, jota väliaikainen hallitus oli jäänyt odottamaan sen ja Stahovitsin edellisen neuvonpidon perusteella. Helsingissä Stahovits oli ennen lauantaista kohtaamista Enckellin kanssa omaksunut eduskunnan ja väliaikaisen hallituksen välisessä kiistassa sovittelijan ja välittäjän roolin. Hän selvitti aktiivisesti eri vaihtoehtoja ja myötävaikutti itse niihin niin, että lähetystön matka Pietariin olisi toteutunut sosialidemokraattien toivomassa kiireellisessä aikataulussa. Hän oli siis 27.7. tullut Pietariin selvittämään hallituksen kanssa sovinnon edellytyksiä eikä ajamaan asiaa konfliktiin hajotuksen muodossa. Jos Stahovits olisi tullut Pietariin ajaakseen eduskunnan hajotusta, hänen olisi silloin täytynyt itse ottaa

¹³⁰ Carl Enckell 9.–11.4.1929, Enckellin kok. 1, KA.

¹³¹ Pölönen 2003, 424.

¹³² Ks. OK 17: 33 § 5.

ensimmäiseksi yhteyttä Enckelliin, joka esitteli Suomen asiat väliaikaiselle hallitukselle. Nyt kävi kuitenkin niin, että vasta Nevanlinnan puhelun jälkeen Enckell vakuuttui hajotuksen välttämättömyydestä ja Enckell meni sen vuoksi tapaamaan jo edellisenä päivänä Pietariin saapunutta Stahovitsia tämän asunnolle. Enckell ilmeisesti tiesi Stahovitsin vielä samana päivänä tapaavan Kerenskin. Tuohon lauantaina käytyyn keskusteluun Stahovitsin kanssa Enckell viittasi myös haastattelussa 1929. Siinä antamansa tiedon mukaan Stahovits oli ollut Enckellin mukaan ”hyvin epäilevällä kannalla” hajotuksen suhteen. Tämä antaa aiheen päätellä, että Stahovits ei ollutkaan heti taipunut Enckellin kannalle hajotuksen suhteen. Lopullisesti Stahovits tekikin oman päätöksensä hajotusmanifestin antamisen puolesta vasta maanantaina ilmoittaessaan Mannerille ja Toikoille, ettei sovintolähetystöllä enää olisi tehtävää Pietarissa.

Enckellin vuonna 1929 antama haastattelulausunto ja vuonna 1956 julkaisemat muistelmat ovat keskenään ristiriidassa. Miksi Enckell vuonna 1956 avoimesti toi esiin oman aloitteellisen roolinsa hajotuksessa, mutta halusi vuonna 1929 vielä välttää ottamasta asiaan kantaa, ts. jos vuonna 1956 julkaistun tiedon oletetaan vastaavan totuutta, niin siinä tapauksessa 1929 peitellä omaa rooliaan? Tätä ristiriitaa *af Forselles-Riska* ei edes yritä selittää.

Tuo ristiriita on kuitenkin selitettävissä poliittisella psykologialla ja muutoksilla suhtautumisessa hajotukseen Enckellin eri ajankohdilta peräisin olevien lausumien poliittisessa tilannekontekstissa. Vuoden 1917 poliittisessa retoriikassa porvarillisten puolueiden ja sosialidemokraattien välillä yksi kestävä keskinäisten syytösten ja vihan nostatuksen aihe olivat väitteet vastapuolen yhteistoinnista venäläisten kanssa omien luokkaetujen ajamiseksi. Sosialidemokraatit syyttivät porvarillisia vehkeilystä väliaikaisen hallituksen kanssa sosialistienemistöistä eduskuntaa vastaan ja porvarilliset puoluelehdet sosialidemokraatteja veljeilystä ja yhteisistä painostustoimista, mielenosoituksista ja lakoista levottomien venäläisten sotilasainesten kanssa senaatin ja eduskunnan itsenäistä päätöksenteko-oikeutta vastaan. Molemmiin puolin tällaisen epäkansallisen toiminnan väitettiin loukkaavan Suomen perustuslakeja ja autonomisten instituutioiden perusajatusta. Löydettyä viitteitä vastapuolen taipumuksista tällaiseen toimintaan niistä tehtiin sanomalehdissä suuri numero. Samanlaisella johdonmukaisella kiivaudella vastavuoroisesti kuitenkin omasta toiminnasta molemmiin puolin kiistettiin kokonaan tällaiset piirteet. Tällaista taipumusta sensuroida omia kielteisiä pyrkimyksiä siirtämällä niitä toisten ominaisuuksiksi kutsutaan psykologiassa projektioksi.¹³³

¹³³ Esimerkiksi tällaisesta projektiosta voidaan ottaa Mannerin ja Uuden Suomettaren välinen sananvaihto syksyn vaalitaistelussa. Manner julkaisi Työmiehessä artikkelisarjan, jonka teemana oli peilata porvarillisten väliaikaisen hallituksen asemaa puoltavia näkemyksiä sosialidemokraattien Suomen autonomisen aseman vahvistamista tarkoittaneisiin lainsäädäntötoimiin: Valtalakiin

Suomi oli itsenäistynyt ja kansalaissota käyty vuoden 1917 itsenäisyyssuuntauksen voittoisissa merkeissä. Vaarallisen venäläistartunnan saaneet kapinaan nousseet ”punaryssät” oli kukistettu. Ryssäviha oli 1920-luvun Suomen arkipäivää. Silloin oli mahdotonta ajatella, että kansalaissodan voittanut osapuoli olisi voinut tunnustaa vuonna 1917 ottaneensa vastaan apua venäläisiltä oman maan kansalaisia vastaan eli syyllistyneensä juuri siihen samaan, johon ns. vapaussotatraditiossa sodan hävinneen osapuolen katsottiin räikeästi syyllistyneen. Nähdäkseni tästä syystä Enckell ei ollut voinut suoraan vastata kielteisestikään väitteeseen Stahovitsin aloitteellisuudesta, koska silloin hänen oma roolinsa turvautumisessa venäläiseen apuun sosialisteja vastaan olisi väistämättä paljastunut kysymyksen koskiessa hänen ja Stahovitsin kahdenvälistä keskustelua, jossa hajotusajatus oli ensi kertaa ollut todellisena mahdollisuutena esillä. Enckell joutui vastauksessaan vielä tuolloin sensuroimaan julkisuudelta oman roolinsa. Vuonna 1917 syntyneen ja vielä 1920-luvulla vaikuttaneen ”porvarillisen totuuden” mukaan, jota haastattelijan kysymyskin edusti, hajotus oli tapahtunut yksinomaan kenraalikuvernöörin ja Venäjän vallanpitäjien toimesta.¹³⁴

Enckelliä haastatteli 1929 toimittaja Erkki Räikkönen, joka tunnetaan Svinhufvudin toimia itsenäisyyssenaatin puheenjohtajana ihannoineesta elämäkerätateoksesta. Räikkösen Enckellille esittämät kysymykset osoittavat, että hänellä oli täsmällinen 1920-luvun porvarillisen projektion mukainen käsitys hajotusmanifestin synnyn venäläisperäisyydestä, minkä Enckellin oli nyt määrä vastauksillaan johdatteleviin kysymyksiin vahvistaa todeksi. Tämän mukaisesti hän kysyi jopa sitä, olisiko Enckell voinut edes estää eduskunnan hajottamisen, jos olisi tahtonut voimakkaasti ajaa asiaa siihen suuntaan. Tähän Enckell kuitenkin

johdaneesta ”lex Tulenheimosta” Manner kirjoitti: ”Kuten tunnettua, ei eduskunnan enemmistö taipunut Suomen porvarillisten taantumusmiesten ja Venäjän porvariston yhteiseen vaatimukseen eikä suostunut tunnustamaan Venäjän porvaristoa hallituksineen Suomen korkeimmaksi valtiovalaksi eikä myöskään supistamaan Suomen kansan oikeuksia ja Suomen valtioasemaa horjuttamaan.” Sen sijaan ”taantumukselliset porvarit” olivat vapaaehtoisesti luovuttaneet Suomen valtiotavallan pois Suomen kansalta ja julistaneet Venäjän hallitusvallan Suomen hallitsijaksi ja korkeimman valtiotavallan käyttäjäksi, Työmies 12.–14.9.1917; Tällainen asetelma antoi Uudelle Suometarille aiheen palata sosialistien veljeyteen venäläisen sotaväen kanssa, joka oli ollut pitkin vuotta sen kestäviä teemoja muutoinkin (ks. esim. U. Suometar 19.4., 27.4., 29.4. ja 17.6.): Lehden mielestä tässä veljelyssä ”jos missään on syytä puhua kansamme kalleimpien oikeuksien luovuttamisesta vieraille. Tässä jos missään olisi Työmiehen herra K.M.:llä syytä huutaa korkealla äänellä isänmaan pettämisestä, maansa kavaltamisesta. Sillä mitä tässä luovutetaan? Tässä luovutetaan kansamme pyhä oikeus itse ratkaista sisäiset asiansa ja myös erimielisyytensä omassa keskuudessaan. Siinä luovutetaan siis oikeus, joka on sisäisen itsemääräämisoikeutemme peruskohta, oikeus, jonka luovuttaminen merkitsee, ettei kansallemme jää itsemääräämisoikeudesta merkkiäkään jäljelle.” U. Suometar 20.9.1917 ”Sosialistimme ja heidän toverinsa”.

¹³⁴ Ks. Uusi Suometar 3.11.1917 ”Sosialistien hätähuuto”.

vastasi rehellisesti: ”Sitä on vaikea sanoa, sillä minä katsoin silloin eduskunnan hajottamisen edulliseksi.”¹³⁵

1950-luvulla poliittinen ilmapiiri oli kokonaan toinen. Paine yhdenmukaiseen voittaneen osapuolen määräämään näkemykseen kansalaissotaan johtaneista syistä oli jo *Paasivirran* tutkimusten johdosta huomattavasti hellittänyt ja suhtautuminen eduskunnan hajotukseen ylipäätään muuttunut. Väinö Tanner oli muistelmissaan 1948 antanut työväenliikkeen taholta arvovaltaisen synninpäästön eduskunnan hajottajille, sillä hajotus oli Tannerin mielestä todennäköisesti estänyt Neuvosto-Suomen syntymisen, koska sosialistienemmistöinen eduskunta olisi marraskuun jälkeen helposti joutunut Leninin hallituksen vaikutuspiiriin. Tästä Tanner sai tunnustusta vuoden 1917 porvarillisilta toimijoiltakin. Katsoessaan Tannerin tässä arviossaan osuneen oikeaan Talas lisäksi tunnusti Stahovitšin tehneen Suomelle palveluksen osallistuessaan hajotusäänestykseen senaatis-
sa.¹³⁶

Venäläisten läsnäoloon suomalaisessa politiikassa opeteltiin Paasikiven ja Kekkosen YYA-Suomessa aivan uudesta näkökulmasta. Venäläisten näkemysten huomioon ottaminen silloisessa suomalaisessa politiikassa koettiin kuitenkin painostavana välttämättömyytenä. Tuossa ilmapiirissä Enckellin aloitteellinen rooli eduskunnan hajotuksessa sai uudenlaisen merkityksen. Enckell saattoi nimittäin nyt muistelmillaan kertoa suomalaisille avoimesti helpottavan ja opettavan tarinan siitä, miten hän oli taitavasti käyttänyt venäläisiä hyväksi historiallisesti lopultakin välttämättömässä toimenpiteessä kansallisesti ja työväenliikkeenkin taholta oikeaksi tunnustetun itsenäisyyspäämäärän toteuttamiseksi. Enckellin muistelmien viesti oli 1956 yksinkertaisesti tähdentää sitä, että Talaan tunnustuksen mukaista palvelusta Suomelle Stahovits ei olisi tullut tehneeksi ilman Enckellin omaa aloitteellista toimintaa.

Kerenski antoi vuonna 1965 sanomalehtihaastattelun toimittaja Matti Kurjensaarelle. Haastattelu koski vuoden 1917 tapahtumia. Kurjensaaren kysyttyä, kuka teki aloitteen eduskunnan hajottamiseksi, Kerenski vastasi ajatuksen syntyneen väliaikaisessa hallituksessa. Toimittajan viitattua Enckellin muistelmien tietoihin, joiden mukaan tämä olisi ollut asiassa aloitteellinen, Kerenski vastasi Enckellin olleen itsenäisyyden kannalla, mutta yhtyneen hallituksen kantaan. Kerenski muisteli Enckellin katsoneen valtalain merkinneen vallankaappauksellista vehkeilyä bolshevikkien kanssa. Kerenski totesi tavanneensa Enckellin useaan otteeseen Pariisissa 1920-luvulla, jolloin he olivat keskustelleet paljon vuoden 1917 tapahtumista.¹³⁷

¹³⁵ Carl Enckell 9.–11.4.1929, Enckellin kok. 1, KA.

¹³⁶ Tanner 1948, 149–150; Talas 1949, 25.

¹³⁷ Hufvudstadsbladet 2.10.1965 ”Kerenski och Finland”.

Todistusharkinnan kannalta voidaan ensiksikin todeta toimittajan hajotusaloitetta koskevan kysymyksen tässä kohden olevan muodoltaan asianmukainen eikä johdatteleva. Toisaalta Kerenskin huomion kiinnittäminen päätöksentekijänä mahdolliseen ulkopuoliseen aloitteeseen asiassa, jossa hänen itsensä on aikanaan kuulunut päätöksestä myös viime kädessä vastata, ei yleisen elämänkokemuksen mukaan ole voinut hänen taholtaan muunlaiseen vastaukseen johtaakaan. Väliaikaisen hallituksen entisenä pääministerinä hänen ei jo arvovaltasyistä voida odottaakaan vastanneen kysymykseen niin, että siitä olisi käynyt ilmi hallituksen päätöksenteon tällaisessa tärkeässä asiassa vuonna 1917 riippuneen ulkopuolisesta painostuksesta, koska hallitus hajotukseen lopulta kuitenkin päätti ryhtyä. Kerenskin ei toisin sanoen voida odottaakaan antaneen omassa asiassaan sellaista todistusta, josta voitaisiin päätellä hänen hallituksen pääministerinä olleen omissa kannanotoissaan vuonna 1917 jossain suhteessa epäröivä, kun tiedetään, miten tuon hallituksen taival saman vuoden lopulla päättyi. Kerenskin muisteluille 48 vuoden jälkeen hajotuspäätöksen teosta ei siten voida antaa näyttöarvoa arvioitaessa sitä, minkälaisen vaiheiden kautta hajotuspäätökseen lopulta oli vuonna 1917 päädytty.

Historiantutkimuksessa esiintyvistä käsityksistä hajotuksen syistä *Ketolan* näkemys on siten lähinnä oikea. Hänen mukaansa Enckellin toiminta Pietarissa ja Nevanlinnan puhelinviesti hänelle ohjasivat Stahovitsia ja Kerenskiä hajotuksen kannalle. Lopulta kuitenkin Mannerin ja Tokoin oma jyrkkä suhtautuminen laukaisi hajotusmanifestin antamisen.¹³⁸ Toisaalta *Ketolan* mukaan valtalain porvarillisten vastustajien, Enckellin ja hallituksen edustajien välillä olisi ollut ”toimiva yhteys” ja ”suora yhteistyö”.¹³⁹ Tällaisesta ei ole kuitenkaan muuta näyttöä kuin Nevanlinnan puhelinoitto Enckellille sosialidemokraattien aikomuksesta nimittää heti uusi senaatti. Sitäkin arvioitaessa on otettava huomioon, että Nevanlinna ei ollut voinut olla tietoinen siitä, että sosialidemokraatit todellisuudessa edellyttivät ennen uuden senaatin nimittämistä valtalain promulgoimista. Nevanlinnan ei siten voida väittää viestineen Enckellille vastoin parempaa tietoaan. *Uptonin* arvio lienee oikea: ”Nevanlinna oli väärässä, mutta oli ehkä toiminut hyvässä uskossa SDP:n aikomuksista saatujen vääristelyjen tietojen perusteella.” *Ketolan* mukaan Nevanlinnan Enckellille ”antama hälytys ei ollut täysin perätön, vaikkakin ennenaikainen”.¹⁴⁰ Lienee uskottava Enckellin kertomusta niiltäkin osin kuin hän on sekä 1929 että 1956 kertonut olleensa noina heinäkuun bolshevikkien kaappausyrityksen päivinä Pietarissa uutispimennossa liikenneyhteyksien katkeiltua lakkojen vuoksi.¹⁴¹ Hänen voidaan siten olettaa toi-

¹³⁸ Ketola 1987, 233.

¹³⁹ Ketola 1987, 223, 233.

¹⁴⁰ Upton 1980, 183; Ketola 1987, 233.

¹⁴¹ Enckell 1956, 89; Carl Enckell 9.–11.4.1929, Enckellin kok. 1, KA.

mineen suhteellisen oma-aloitteisesti ilman poliittisia impulsseja Helsingistä. Tähän viittaisi myös se, että Mannerin saatua tiedon hajotuksesta hän oli heti spontaanisti sosialidemokraattien keskuudessa epäillyt porvarillisten poliitikkojen osuutta asiaan. Sosialidemokraattinen senaattori Wuolijoki oli kuitenkin demetoninut tämän uskomalla, ettei ainakaan porvarillisilla senaattoreilla liene ollut asiaan osuutta, koska nämä olivat olleet manifestista yhtä yllättyneitä.¹⁴² Mitään nimenomaista kehotusta valtalain vastustajilta Enckell ei eduskunnan hajotukseen olisi tarvinnutkaan, sillä hänellä oli ollut keväällä tapahtuneesta nimityksestään lähtien ollut läheinen yhteistyösuhde nuorsuomalaisen puolueen Setälän, Ståhlbergin ja Svinhufvudin kanssa. Hänellä ei tässä omatoimisuudessaan ollut mitään syytä olettaa, että sosialistienemmistöisen eduskunnan hajotus ei olisi vastannut niiden elinkeino- ja poliittisten piirien odotuksia, jotka keväällä olivat olleet hänen nimityksensä takana.¹⁴³

5.6.3 Oikeudelliset syyt hajotusmanifestin promulgoimisessa oikeuskäsitysten valossa

Edellä on osoitettu, että historiankirjoituksessa hajotusmanifestin syntymisen ja promulgoimisen tosiasiaперusteista annettu kuva on ollut tietyllä tapaa vääristynyt. Tuossa kuvassa on painotettu venäläisten esillä pitämän sotilaallisen uhan todellisuutta, vaikka suomalaisesta toimijakokemuksesta historiallisina henkilötodisteina käytettyjen Enckellin ja Mannerin kertomusten perusteella näin ei ollut asianlaita. Sotilaallisen uhan läsnäolo on samalla historian tutkijoiden käsityksissä perustellut eduskunnan vähemmistön argumentoiman oikeuskäsityksen pätevyyttä.¹⁴⁴ Tämä vääristymä on ollut omiaan peittämään näkyvistä hajotuksen sisäpoliittisia syitä ja motiiveja, joita seuraavassa koetetaan paljastaa tarkkailemalla mahdollisia ristiriitoja toimijoiden argumentoiman oikeuskäsityksen ja heidän tosiasiallisen poliittisen suhtautumisensa välillä.

Hajotusmanifestin perustelut olivat:

”Hallitusmuotonsa nojalla nauttii Suomi ainoastaan Suomen ja Venäjän välisen oikeussuhteen määräämien rajojen sisäpuolella sisäistä itsenäisyyttä, jonka perustuksen on aina katsottu olevan kummankin maan korkeimman valtio-

¹⁴² K. H. Wiiks dagbok 1.8.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA. Työväenlehdissä asiasta luonnollisesti spekulointiin kiivaasti, ks. Ketola 1987, 248.

¹⁴³ Enckellin nimittämisestä ks. af Forselles-Riska 2001, 173–178.

¹⁴⁴ Tutkijoita hallinnut ”oikeuskäsitys” ilmenee jo sanavalinnoissa, joissa valtalain kerrotaan laatioidensakin näkökulmasta tarkoittaneen korkeimman vallan *siirtämistä* eduskunnalle, vaikka se enemmistön oikeuskäsityksen mukaan oli ollut eduskunnan määrättävissä sen kokoontumisesta lähtien, ks. Luntinen 1992, 179; Pietiäinen 1986, 239; Vares – Häkkinen 2001, 309; Kastari 1940, 40–41.

vallan haltijoiden yhteisyys. Viimeisen Keisarin valtaistuimelta luopuessa saattoi hänelle kuuluneen vallan täyteläisyys, siihen luettuna myöskin Suomen Suuriruhtinaalle kuuluvat oikeudet siirtyä ainoastaan Venäjän kansan korkeimmalla vallalla varustamalle Väliaikaiselle Hallitukselle. Päinvastaisessa tapauksessa olisivat suuriruhtinaan oikeudet aina tähän päivään saakka katsottavat kuuluviksi hänelle.

Väliaikainen Hallitus, joka julkisesti on vannonut säilyttävänsä Venäjän Valtion kansalle kuuluvat oikeudet, ei voi luovuttaa niitä ennen kuin Perustuslakiasäättävä Kokous on tehnyt päätöksensä.

Katsoen yhä edelleenkin velvollisuudekseen ja huolekseen Suomen sisäisen itsenäisyyden suojelemisen ja kehittämisen 7/20 päivänä Maaliskuuta tänä vuonna antamansa manifestin mukaisesti, Väliaikainen Hallitus ei samalla kertaa kuitenkaan voi tunnustaa Suomen Eduskunnalle oikeutta edeltäpäin omavaltaisesti rajoittaa Venäjän tulevan Perustuslakiasäättävän Kokouksen tahtoa ja lakkauttaa Venäjän vallan valtuuksia Suomen lainsäädäntöä ja hallintoa koskevista asioista.

Eduskunnan tekemät päätökset muuttavat kuitenkin mitä oleellisin Venäjän ja Suomen välistä oikeussuhdetta ja loukkaavat juuriaan myöten Suomen voimassa olevaa hallitusmuotoa.

Harkitkoon Suomen kansa itse kohtalonsa. Ratkaistuksi voi se tulla ainoastaan sopimuksen perustalla Venäjän kanssa.”¹⁴⁵

Promulgoimista vastustaneet sosialistisenaattorit perustelivat kantaansa lähinnä sillä, että he eivät voineet eduskunnalle vastuunalaisina toimia vastoin sen nimenomaista valtalakia koskevaa päätöstä. Ailio muotoili kantansa lisäksi hieman täsmällisemmin. Hän katsoi, ettei manifesti voinut olla eduskuntaa sitova, koska se edusti toista oikeuskäsitystä kuin se, jolle eduskunta valtalain säätämisellä oli asettunut ja jonka mukaan eduskunta oli oikeutettu ryhtymään korkeimman hallitusvallan käyttäjäksi maamme sisäisissä kysymyksissä.

Vaikka porvarilliset senaattorit äänestivät manifestin promulgoimisen puolesta, he esittivät äänestyslausunnoissaan myös kritiikkiä manifestin perusteluja kohtaan. Kallio ilmoitti, ettei voinut hyväksyä tätä toimenpidettä eikä sen perustelujakaan kaikin osin. Oikeudellista syytä estää manifestin julkaisemista hän ei kuitenkaan nähnyt olevan käsillä, koska senaatti oli tunnustanut väliaikaisen hallituksen hallitsijan valtuuksien väliaikaiseksi käyttäjäksi eikä valtalakia ollut promulgoitu. Tulenheimo katsoi hallituksella olevan laillinen oikeus hajotukseen, koska eduskunta oli kokoontunut sen kutsusta. Hänkään ei kuitenkaan hyväksynyt manifestin perusteluja, kun hän erikseen totesi, etteivät ne olleet voineet muuttaa perustuslakien mukaista Suomen valtiosäätöä. Ehrnrooth myönsi perustelujen edustaman oikeuskäsityksen olevan maassa kiistanalainen, mutta kun eduskunta ”genom särskilda statshandlingar faktiskt erkänt Interims-

¹⁴⁵ Senaatin talousosaston ptk. 2.8.1917, KA.

Regeringen rätt att utöva den högsta regeringsmakten i landet”, hän piti hajotusta oikeutettuna. Serlachius piti yksikantaan toimenpidettä laillisena, vaikka hän ei pitänyt kaikissa kohdissa oikeana sitä valtio-oikeudellista kantaa, mikä perusteluista ilmeni. Samanlaista suoraviivaista päättelyä edusti Setälän lausunto, jossa ”hänen mielestään tässä asianvaiheessa ei ollut kysymys manifestin perustelujen ja siinä esitetyn valtio-oikeudellisen teorian eikä myös itse toimenpiteen tarkoituksenmukaisuuden arvostelemisesta”. Nyt oli arvosteltava ainoastaan toimenpiteen laillisuutta, mihin hallitus oli oikeutettu, koska se oli kutsunut valtiopäivät koolle. Holsti katsoi perusteluihin suuntaamastaan kritiikistä huolimatta lopulta, että väliaikaisella hallituksella oli oikeus hajottaa eduskunta, koska valtalakia ei ollut promulgoitu.¹⁴⁶

Holstin alkuperäinen kanta oli siis ollut se, että manifestin perustelut olisi pitänyt korjata ja laatia yhteistyössä väliaikaisen hallituksen kanssa ennen kuin se olisi voitu promulgoida. Hän oli sopinut Talaan kanssa, että tämä lakimiehenä laatisi tällaiselle kannalle perustelut. Talaan laatimien perustelujen mukaan oli väärin tulkita, että korkein hallitusvalta Suomessa olisi oikeudellisesti siirtynyt väliaikaiselle hallitukselle. Suomen valtiosäännön mukaan Suomen sisäisissä asioissa saattoi suomalaista valtiovaltaa käyttää vain suomalainen valtio-organismi. Väliaikaisen hallituksen kokoonpano kuitenkin osoitti sen olevan venäläinen valtio-organismi. ”Sellaisena sillä ei voinut olla hallitusvaltaa Suomessa, jollei Suomen eduskunta sitä sille Suomen kansan puolelta nimenomaan tunnustanut.” Talas rohkeni kritisoida manifestia katsomalla muutokset Suomen ja Venäjän suhteissa mahdollisiksi ainoastaan kummankin valtiovallan hyväksymisen kautta. Koska manifesti oli tässä suhteessa yksipuolinen julistus, se oli Talaan mielestä ”lainvastainen teko”.¹⁴⁷

Huomio Talaan perusteluissa kiinnittyy heti siihen, että ne poikkesivat hänen toukokuisesta eduskuntalausunnostaan, jossa hän oli väliaikaisen hallituksen toimivallan kannalta pitänyt riittävinä eduskunnan sille tunnustuksina antamia konkludentteja tahdonilmaisuja. Nyt hän sen sijaan edellytti perustuslakivaliokunnan tavoin eduskunnan taholta nimenomaista tunnustusta. Elokuun lopulla julkaisemassaan hajotusta koskevassa artikkelisarjassaan Talas kirjoitti, ettei eduskunta ollut antanut tuollaista nimenomaista tunnustusta, vaikka se oli alistunut sen tosiasian edessä, että Suomen korkein hallitusvalta tosiasiallisesti oli väliaikaisen hallituksen käsissä.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Senaatin talousosaston ptk. 2.8.1917, KA.

¹⁴⁷ ”Manifesti eduskunnan hajoittamisesta”, Holstin kok. 35, KA; Pietiäinen 1986, 243–244.

¹⁴⁸ Tällaisesta alistumisesta todisti ”se seikka, että eduskunta on suostunut siihen, että kaksi tärkeätä lakiehdotusta on lähetetty väliaikaisen hallituksen vahvistettavaksi ja että eduskunta vaieten on sivuuttanut sen tunnetun tosiasian, että senaatti on väliaikaisen hallituksen ratkaistavaksi lähettänyt kaikki ne asiat, jotka olisivat kuuluneet keisarin ja suuriruhtinaan ratkaisovaltaan”, Uusi Päivä 28.8.1917 ”Muut lehdet – Suomen oikeus ja Venäjän hallitus”.

Tämä jättää luonnollisesti avoimeksi sen kysymyksen, miten näin argumentoitu oikeuskäsitys on yhteensopiva sen Talaan ja Holstin jakaman poliittisen mielipiteen ja johtopäätöksen kanssa, että väliaikainen hallitus joka tapauksessa oli oikeutettu antamaan hajotusmanifestin. Talas nimittäin piti ajatusta uusista vaaleista ”tietysti aivan oikeana”. Huolimatta siitä, että manifestissa Talaan mielestä ”esitettiin Suomen perustuslakien kanssa ristiriidassa oleva käsitys väliaikaisen hallituksen oikeudellisesta vallasta”, Talas selitti – sivuuttamalla kokonaan oikeudellisesta kannastaan seuraavan johtopäätöksen – manifestin julkaisemisen sillä, että ”kenraalikuvernöörin ääni vaikutti, että käskykirjeen julkaisijat saivat enemmistön ja niin uudistui tuo viime vuosikymmenien historiassamme ei aivan tuntematon tapaus, että senaatti julkaisee käskykirjeen, joka on Suomen oikeuden kanssa ristiriidassa”.¹⁴⁹

Promulgoimista kannattaneet senaattorit olivat epäilemättä päätyneet kriittisiin huomautuksiin manifestin perusteluista prokuraattori Svinhufvudin perusteluja vastaan esittämän kritiikin johdosta. Svinhufvud antoi pöytäkirjaan lausuntonsa kuitenkin vasta, kun kenraalikuvernööri oli häntä siihen kehottanut. Prokuraattorin mielestä suuriruhtinaan valtaoikeudet eivät olleet siirtyneet manifestissa väitetyin tavoin hallitukselle Suomen perustuslakien mukaan, vaan ainoastaan ”faktillisesti”, ja että ”tämä tapahtui sen kautta, että Suomen kansa, etupäässä viranomaiset ja myös Eduskunta, sen tunnustivat”. Lisäksi manifesti antoi virheellisesti ymmärtää, että hallitsijan valtaoikeuksien käyttö olisi mainitulla tavalla jo ratkaistu ilman eduskunnan myötävaikutusta. Tällä perusteella prokuraattori katsoi, ettei manifestia olisi julkaistava. Prokuraattori ei kuitenkaan ilmoittanut äänestyksen lopputuloksen johdosta pöytäkirjaan vastalauseita, vaan jatkoi: ”Tasapuolisuus kuitenkin vaatii myöntämään, että sen laintulkinnan, joka esitettiin Manifestin toisessa kappaleessa useat lainoppineet maassamme hyväksyivät, ja, että ne syyt, jotka erää senaattorit olivat Manifestin julkaisemisen puolesta esiintuoneet, monella taholla lakimiespiireissä pidetään sitovina.”¹⁵⁰

Kastarin mielestä tämä prokuraattorin lausunto on ”erikoinen”. Hän ei ole kuitenkaan lähemmin selvittänyt tämän arvionsa syitä.¹⁵¹ Lausunnossaan prokuraattori nimittäin piti normatiivisesti sitovana valtalaissa ilmennyttyä eduskunnan enemmistön edustamaa oikeuskäsitystä, joka sisälsi väliaikaisen hallituksen aseman välillisenä orgaanina. Siihen nähden johtopäätöksenä olisi pitänyt olla manifestin promulgoimisesta kieltäytyminen, koska hajotusmanifestin antaminen ei ollut johdettavissa eduskunnan nimenomaisesta eikä konkludentista tunnustami-

¹⁴⁹ Uusi Päivä 25.8.1917 ”Muut lehdet – Manifesti eduskunnan hajoittamisesta” ja 29.8. 1917 ”Muut lehdet – Manifestin julkaiseminen”.

¹⁵⁰ Senaatin talousosaston ptk. 2.8.1917, KA.

¹⁵¹ Kastari 1940, 41.

sesta. Tosiasiallisesti prokuraattori kuitenkin hyväksyi manifestin promulgoimisen ja sen myötä eduskunnan vähemmistön ajaman oikeuskäsityksen, jonka mukaan väliaikainen hallitus oli suomalaista valtiotahtoa muodostava välitön organaani. Prokuraattorin mielipide sisälsi siten sen saman ristiriidan argumentoidun oikeuskäsityksen ja tosiasiallisen poliittisen suhtautumisen välillä, joka oli Taalaankin perusteluissa ja mielipiteessä.¹⁵²

5.7 KYSYMYKSET EDUSKUNNAN ISTUNTOJEN JATKAMISESTA

Puhemies Manner ei esitellyt täysistunnolle senaatilta saamaansa kirjelmää eduskunnan hajottamisesta, vaan hän päätti istunnon 2.8. sosialidemokraattien ryhmässä sovitulla tavalla ilmoitukseen, että seuraavan istunnon ajasta ilmoitetaan erikseen hyvissä ajoin.¹⁵³ Eduskunta ei siten muodostanut kantaansa hajotukseen, vaan istuntokauttaan päättämättä väistyi ”kesälomalle”.

Senaatti kuitenkin ryhtyi noudattamaan hajotuskäskyä ja määräsi paikallisviranomaiset vaalivalmisteluihin ja kehotti valtuustoja valitsemaan jäsenet vaalipiirien keskuslautakuntiin. Eduskunnan enemmistön oikeuskäsityksen kannalla olleissa porvarillisissa sanomalehdissä tilannetta pidettiin ”mitä mutkallisimpana ja kiusallisimpana”. Koska eduskunta ei ollut itse päättänyt hajaantua, joutuivat useat viranomaiset Länsi-Suomi-lehden mukaan ”kysymään itseltään, mitä velvoitusta ja oikeutta heillä on puheenaoleviin vaalivalmistuksiin ryhtyä”. Vaasalehden mukaan uudet vaalit eivät sinänsä olleet valitsijoille vastenmieliset, mutta niihin oltiin haluttomia käymään pelkästään Venäjän hallituksen kutsusta. Siihen vaadittaisiin myös eduskunnan oma päätös. Raportoituun vaikeuksista saada keskuslautakuntia kokoon Uusi Päivä arveli, ”että ellei eduskunnan taholta ryhdytä mihinkään aseman selvittelyyn, tavatonta sekaannusta tulee seuraamaan pitkin matkaa vaalivalmistelujen aikana ja että vaalilakonkin mahdollisuutta eri kansalaispiireissä voidaan ruveta ajattelemaan”. Vähemmistön oikeuskäsitystä edustaneiden lehtien taholta oli katsottu, että VJ ei edellyttänyt hajotuksen pätevyydeltä sitä, että määräys olisi esiteltävä täysistunnossa.¹⁵⁴ Tähän Uusi Päivä

¹⁵² Tämä Svinhufvudin lausunto on tietyllä tapaa verrattavissa Söderhjelmin prokuraattorina helmikuun manifestin promulgoimisen yhteydessä antamaan lausuntoon 1899. Molemmat antavat ristiriitaisen kuvan prokuraattorin tehtävistä laillisuusvalvojana ja synnyttävät perustellun epäilyn prokuraattorin toiminnan poliittisista motiiveista, sillä Söderhjelmin antoi vastalauseen esittämättä sille oikeudellisia perusteluja, kun taas Svinhufvud esitti oikeudelliset perustelut vastalauseelle, jonka hän kuitenkin jätti antamatta sovittuaan siitä porvarillisten senaattoreiden kanssa. Svinhufvudin poliittisiin motiiveihin tässä yhteydessä on kiinnittänyt huomiota myös *Inha* 1997, 172.

¹⁵³ Vp. 1917 Ptk. II, 1151; Ketola 1987, 236–239.

¹⁵⁴ Uusi Suometar 12.8.1917 ”Eduskunnan hajotus”.

huomautti, että ”hajotusmääräyksen antaneen viranomaisen pätevyys suomalaisen valtiovallan käyttämiseen ei ole saavuttanut eduskunnan hyväksymistä”. Eduskunta tulikin siksi kutsua koolle hajotusmääräyksen esittelyä ja eduskunnan kannan määrittelyä varten.¹⁵⁵

Pian kuitenkin Uudelle Päivällekin selvisi, että vaalivalmistelut olivat täydessä laajuudessa käynnissä. Päänavaajina toimivat sosialidemokraatit itse. SDP:n puolueuuevosto ilmoitti 12.8. puolueen ryhtyvän vaalivalmisteluihin, ”mutta katsoen siihen, että nämä vaalit eivät ole laillisesti määrätyt, ei myöskään niiden kautta valittavalta eduskunnalta voida kaikissa tapauksissa vaatia laillisten sääntöjen noudattamista. Päinvastoin puolueemme kehottaa valitsijoita tarjoamaan näiden vallankumouksellisten vaalien kautta valittavalle Eduskunnalle sellaisen valtuuden, että se on oikeutettu jos näkee kansan tärkeiden etujen sitä vaativan, päättämään myös perustuslait ja verotuslait yksinkertaisella äänten enemmistöllä sekä muutenkin toimimaan vapaavaltaisena Suomen perustuslakeja säättävänä kansalliskokouksena.”¹⁵⁶ Puolue teki siis päätöksensä väliaikaisen hallituksen määräämiin vaaleihin osallistumisesta ilman, että eduskunta olisi muodostanut hajotukseen kantaansa. Tämä merkitsi poikkeamista puolueen aiemmin kannattamasta oikeuskäsityksestä, minkä vuoksi sen johdonmukainen puolustaminen kävi vaalien jälkeen vaikeaksi. Sitä, että tämä samalla myös merkitsi tosiasiallisesti tässä kohden väliaikaisen hallituksen toimivallan tunnustamista, puolue yritti häivyttää julistamalla vaalit vallankumouksellisiksi perustuslakia säättävän kansalliskokouksen vaaleiksi.

Uusi Päivä edellytti vanhan eduskunnan nyt mahdollisesti kokoontuessaan suhtautuvan asemaan niin, ”että kansalaiset voivat käydä vaaleihin ilman mitään omantunnonristiriitaa. Missään tapauksessa ei saa päästää sellaista tilannetta syntymään, että maassa on samaan aikaan kaksi eduskuntaa, joiden laillisuudesta kiistellään”.¹⁵⁷ Lehti piti selvänä, että eduskunnan mahdollinen kokoontuminen ei voinut perustua valtalakiin, jota ei ollut promulgoitu. Kokoontumista edellytti eduskunnan oikeuskäsitys ja valtiopäivillä noudatettu käytäntö, jonka mukaan eduskunta oli kussakin asiassa erikseen päättänyt suhtautumisestaan väliaikaiseen hallitukseen. Samalla tavoin kansalaiset olivat nyt ”oikeutetut saamaan eduskunnalta tiedon siitä, miten se nyt ’in casu’ suhtautuu väliaikaisen hallituksen hajoitustoimenpiteeseen”.¹⁵⁸ Näin eduskunnan omalla nimenomaisella tahdonilmauksella hajaantumisestaan olisi mahdollista purkaa se poliittisen suhtautumisen ja oikeuskäsityksen välinen jännite, joka oli jäänyt rasittamaan Talaan ja Svinhufvudin mielipiteitä hajotusmanifestin promulgoimisen yhteydessä.

¹⁵⁵ Uusi Päivä 11.8.1917 ”Eduskunnan selvítettävä asema” ja 13.8.1917 ”Muut lehdet”.

¹⁵⁶ Ketola 1987, 257.

¹⁵⁷ Uusi Päivä 13.8.1917 ”Eduskunta ja nykyinen asema”.

¹⁵⁸ Uusi Päivä 16.8.1917 ”Onko entisen eduskunnan kokoonnuttava?”

Puhemies Manner kutsui eduskunnan kuitenkin koolle vasta elokuun 29. päiväksi.¹⁵⁹ Valtalain kannalla ollut maalaisliiton Ilkka-lehti kritisoi voimakkaasti sosialidemokraatteja viivyttelystä, jonka vuoksi puolueiden oli täytynyt päättää suhtautumisestaan vaaleihin eduskuntaa kuulematta. ”Sillä sen jälkeen, kun vaaleihin on menty ilman, että Eduskunta on itse siitä päättänyt, mennään vaaleihin kokonaan väliaikaisen hallituksen käskystä, niin sosialistit kuin porvaritkin.” Samasta syystä määräys valtalain promulgoimiseen ei lehden mielestä saattanut tulla kysymykseen enää tämän eduskunnan toimesta, koska puolueet olivat ryhtyneet vaalitaisteluun tämän lain hyväksymisen tai hylkäämisen puolesta.¹⁶⁰

Mannerin kokoontumiskuulutuksen johdosta kenraalikuvernööri uhkasi avoimessa kirjeessään Mannerille, että väliaikainen hallitus estäisi tällaisen kokoontumisen aseellisella voimalla, vaikka pitikin tällaista kokousta luonteeltaan yksityisenä eikä eduskunnan täysistuntona.¹⁶¹ Uusi Päivä piti päivää ennen aiottua kokoontumista tilannetta tavattomana. Juuri kun vaalivalmistelut kaikissa puolueissa olivat edenneet niin pitkälle, että ehdokaslistat oli jätettävä keskuslautakunnille aivan kuin eduskunta olisi laillisesti hajotettu ja uudet vaalit määrätty, kokoontuikin vanha eduskunta. Lehden mielestä vaalivalmisteluilla oli hylätty jyrkän perustuslaillinen kanta eikä valittava eduskunta ”tähänastisilla edellytyksillä valittuna voi olla perustuslakien mukaan Suomen kansan laillinen eduskunta”. Kansa valmistautui ”itsetietoisesti perustuslainvastaisiin vallankumouksellisiin vaaleihin.” Kenraalikuvernöörin uhkaus osoitti lehden mielestä Suomen ja Venäjän välisen suhteen olevan ”vallankumous-Venäjälle” samalla tavoin kuin ”tsaari-Venäjällekin” yksinomaan voimakysymys.¹⁶²

Mannerin istutokutsun johdosta vähemmistön oikeuskäsitystä edustaneet edustajat ilmoittivat eduskunnan kansliaan, että kun eduskunta ei hajotuksen vuoksi voinut enää täysistuntoon kokoontua, he eivät aikoisi puhemiehen kutsua noudattaa.¹⁶³

Istutopäivän aamuna kenraalikuvernööri oli miehittänyt eduskunnan Heimoilan kokoustalon eteistilat sotilasvartioilla ja lukituttanut talon ovet. Kun kansanedustajien pääsy istuntosaliin oli näin ennakolta estetty, Manner kutsui kansanedustajat neuvonpitoon Säätytalolle.¹⁶⁴ Tuohon kokoukseen saapui siinä pidetyn pöytäkirjan mukaan 140 kansanedustajaa. Puheenvuoroissa tuomittiin yksimielisesti hallituksen toimenpiteet eduskunnan kokoontumisen estämiseksi. Kokouk-

¹⁵⁹ Viivyttelyn syistä ks. Ketola 1987, 272–282.

¹⁶⁰ Ilkka 25.8.1917 ”Eduskunnan kokoontumisen edellytykset”.

¹⁶¹ Uusi Suometar 26.8.1917 ”Hajoitetun eduskunnan kokoontutsuminen – Kenraalikuvernöörin avoin kirje entiselle puhemiehelle Mannerille”.

¹⁶² Uusi Päivä 28.8.1917 ”Eduskunnan taasen kokoontuessa”.

¹⁶³ Uusi Suometar 30.8.1917 ”Uutisia Helsingistä”.

¹⁶⁴ Ketola 1987, 284.

sessä luettiin eri eduskuntaryhmien laatimia puheenvuoroja, joita oli ollut tarkoitus esittää täysistunnossa. Talas luki nuorsuomalaisen lausunnon, jonka mukaan nykyisellä eduskunnalla, joka oli valittu kokonaan toisenlaisissa valtiollisissa oloissa, ei ollut syytä jatkaa toimintaansa vastoin väliaikaisen hallituksen antamaa hajotuskäskyä. Gadolinin esittämässä ruotsalaisen puolueen kannassa huomautettiin niistä seikoista, että kun kuluneen neljän viikon aikana eduskunnan vaietessa vaalivalmistelut olivat olleet kaikissa puolueissa käynnissä ja suurin osa kansanedustajista oli ottanut vastaan ehdokkuuden uusissa vaaleissa, olivat maa ja eduskunta itsekä tosiasiallisesti noudattaneet väliaikaisen hallituksen käskyjä. ”Numera saknas alltså den nödvändiga grunden för en eventuell opposition.” Vastaanhangoittelu eduskunnan taholta aiheuttaisi maassa hämmennystä ja epäjärjestystä pimentäen vaaleilta niille kuuluvan poikkeuksellisen suuren merkityksen. Riippumatta ryhmän jäsenten eri käsityksistä hallituksen vaalimääräyksen laillisuudesta, ruotsalainen ryhmä katsoi, ettei eduskunta voinut nyt olla tunnustamatta tosiasiallisesti tapahtunutta asiantilaa ja jättämättä työnsä jatkamista valittavalle uudelle eduskunnalle. Myös maalaisliiton ryhmä katsoi, ettei edellytyksiä säännölliseen valtiopäivätyöhön ollut, vaikka Alkio piti eduskunnan tilojen miehitystä ”törkeänä vastavallankumouksellisenä toimenpiteenä”, joka vei kaiken pohjan ”siltä perustuslaillisuuden värytykseltä, minkä väliaikainen hallitus on koettanut saada esiintymisellensä Suomen asioissa”.¹⁶⁵

Sosialidemokraattien taholta ehdotettiin, että kokousta kuitenkin jatkettaisiin eduskunnan täysistuntona. Tähän porvarillisten taholta suhtauduttiin kielteisesti, koska kokouksen tällaisesta luonteesta ei ollut ilmoitettu sillä tavalla, että kaikilla edustajilla olisi ollut siitä tieto. Heidän mielestään kokouksessa ei tulisi tehdä mitään päätöksiä. Jonkin aikaa tosin harkittiin Hultinin päätösehdotusta, että eduskunta luopumatta valtalain ilmentämästä oikeuskäsityksestä ja pannen vastalauseen hajotusmanifestia vastaan nyt syntyneen ristiriidan selvittämiseksi lopettaisi istuntonsa ja vetoaisi valitsijoihin uskoen kansan itsemääräämisoikeuden turvaamisen valittavan uuden eduskunnan tehtäväksi. Tästäkin kuitenkin luovuttiin, kun porvarillisia edustajia alkoi kokouksen kuluessa jo poistua. Sosialidemokraatit kuitenkin vielä päättivät äänin 44–37, että kokousta jatkettaisiin tunnin kuluttua täysistuntona. Kun porvarillisia ryhmiä ei tuohon istuntoon saapunut, sosialidemokraatit perääntyivät ja kokouksen ainoiksi päätöksiksi jäivät, että puhemies kutsuisi eduskunnan istuntoon, milloin näkee siihen aihetta olevan, ja että kokouksen pöytäkirja liitettäisiin valtiopäiväasiakirjoihin.¹⁶⁶

Vaikka eräissä sosialidemokraattisissa puheenvuoroissa kokoukselta toivottiin näyttävää vastalauseetta senaatin hajotusmanifestin promulgointia vastaan, jäi ko-

¹⁶⁵ Ptk. Suomen eduskunnan jäsenten kokouksesta 29.8.1917, EK.

¹⁶⁶ Em. ptk.; Uusi Päivä 30.8.1917 ”Eduskunnan kokoontuminen”.

koukselta toivottu ”agitatorinen merkitys” tässä suhteessa varsin laimeaksi. Uusi Päivä valittelikin pääkaupungin valtaalehtien vähätteleviä kommentteja kokouksen merkityksestä: ”kokonainen lauma reporttereja oli lähetetty liikkeelle nähtävästi määräyksellä käsitellä tapahtumia pilanäytelmän kannalta.” Valtalehdissä puolue mieli oli kehittynyt liian pitkälle, ”kun ei enempää kunnioitusta ole katsottu tarpeelliseksi suhtautuessa tapahtumaan, joka sentään on Suomen eduskunnan enemmistön mielenilmaisu”. Uusi Päivä itse piti kokoontumisyritystä kannattamansa oikeusperiaatteen kannalta välttämättömänä, ”kun kerran Suomen eduskunnan enemmistö nyt oli asettunut sille kannalle, että suomalaista valtiotalta ei Venäjän väliaikainen hallitus voi ilman Suomen eduskunnan suostumusta oikeudellisesti käyttää, johdonmukaisuus ja oman vakaumuksen kunnioittaminen suorastaan pakoittivat eduskunnan enemmistön hajoitusmääräyksestä huolimatta kokoontumaan tai ainakin kokoontumista yrittämään siksi kunnes tässäkin asiassa saataisiin epäamättömästi todeta, että sanotulla hallituksella oli tarkoitus käyttää tosiasiallista valtaansa maan eduskuntaa vastaan”. Vaikka aiotua täysistuntoa ei voitu pitää eikä eduskunnan enemmistön oikeuskäsityksen edellyttämää mahdollista tunnustusta ”*in casu*” väliaikaisen hallituksen hajotustoimenpiteeseen päästy harkitsemaan, oli asema kuitenkin selvinnyt sikäli, ”että eduskunnan jäsenet ovat tapahtuneen väkivallanteon edestä väistyneet, Venäjän väliaikaisen hallituksen tosiasiallinen valta maassamme on jälleen valitettavalla tavalla ilmennyt”. Pitämättä jääneestä täysistunnosta huolimatta lopputulos oli lehden mukaan kuitenkin se, että antamatta oikeudellista tunnustusta hallituksen toimenpiteille, niihin oli nyt maan edun vuoksi kuitenkin alistuttava ja uusiin vaaleihin mentävä. Vaaleihin osallistumisesta kaikki poliittiset ryhmät olivat onneksi yksimieliset.¹⁶⁷

Kenraalikuvernööri ilmaisi tyytyväisyytensä, että järjestys maassa selkkauksesta huolimatta oli säilynyt. Hän kiitti Helsingin asukkaita toteamuksella, ”että satunnaisesti kärjistynyt riita kahden kansan välillä pysyi valtio-oikeuden horisontissaan eikä sitä tuotu kadulle ratkaistavaksi”.¹⁶⁸ Riita korkeimmasta vallasta kuitenkin jatkui väliaikaisen hallituksen seuraavan siirron muodossa.

Sosialistisenaattoreiden eroamisen jälkeen senaatin muodostaneiden porvarillisten senaattoreiden aloitteesta Kerenski suostui kenraali Kornilovin sotilaskapinan heikentämänä 12.9. allekirjoittamaan Suomelle suosionosoitukseksi tarkoitetun avoimen kirjeen ”eräiden asiain siirtämisestä Suomen senaatille lopullisesti ratkaistavaksi”. Sillä hallitus delegoi senaatin ratkaistavaksi joukon sellaisia monarkin päätettäviä hallinnollisia asioita, joiden lopullinen ratkaiseminen ei

¹⁶⁷ Em. ptk. (A. Mäkelin), (Kujala); Uusi Päivä 30.8.1917 ”Eilisen tapahtuman merkitys”.

¹⁶⁸ Uusi Päivä 31.8.1917 ”Elok:n 29:n rauhallinen meno – kenraalikuvernööri kiittää Helsingin asukkaita”.

edellyttänyt eduskunnan myötävaikutusta. ”Korkeimmalle vallalle” jäivät edelleen tärkeimmät monarkin valtaoikeudet kuten valtiopäivien koolle kutsuminen, lopettaminen ja hajottaminen, lakiesitysten antaminen, eduskunnan päätösten vahvistaminen sekä tärkeimmät virkanimitykset. Senaatti sai mm. oikeuden antaa asetuksia, päättää virastojen perustamisesta ja lakkauttamisesta, mutta nämäkin sillä edellytyksellä, että kenraalikuvernööri ei pidättänyt asiaa ”korkeimman hallitusvallan” tarkastettavaksi.¹⁶⁹

Vaikka eduskunnan vähemmistön oikeuskäsityksen kannalla olleen mielipiteen mukaan ”lex Tulenheimon” hyväksyminen olisi ollut huomattavasti suurempi voitto, otti se kirjeen mielihyvin vastaan.¹⁷⁰ Uusi Päivä puolestaan piti kirjettä ”Suomi-ystävyyden näyttelynä”, joka ei muuttanut aikaisempaa Suomen asioiden ratkaisujärjestystä. ”Korkein suomalainen valtiovalta jää edelleen sellaisen vieraan laitoksen käsiin, joka kaikesta toiminnastaan on edesvastuussa Venäjän kansalle.”¹⁷¹

Työmies otsikoi kirjeen enemmistön oikeuskäsityksestä käsin radikaalisti ”vallankaappausasiakirjaksi”, joka oli tähdätty eduskuntaa ja valtalakia vastaan. Valtalaissa kirjeessä tarkoitettujen asioiden ratkaisemisesta määrääminen oli nimittäin pidätetty eduskunnalle. SDP:n puoluetoimikunta kiinnitti huomiota siihen, että kenraalikuvernööri ”sensuroisi” Venäjän hallituksen kannalta ”kaikki Senaatin päätökset, joita se tulisi tekemään Eduskunnalta anastetun vallan nojalla”. Kirjeellä tahdottiin lisäksi monarkin sijaan määrätä Venäjän hallitus Suomen ”korkeimmaksi hallitusvallaksi”; ”siis yritetään omavaltaisesti tehdä semmoinen perustuslakien muutos”. Vaalitaistelu siivitti puoluetoimikuntaa luonnehtimaan kirjettä tulokseksi ”Suomen riistäjäluokkain laittomista valtiokeikauspyrinnöistä”.¹⁷²

Vaalit oli määrä käydä 1. ja 2. lokakuuta. Kerenskin kirje motivoi sosialidemokraatit vastavetona kutsumaan vanhan eduskunnan koolle vielä kerran vain muutama päivä ennen vaaleja demonstroimaan, että enemmistön oikeuskäsitys oli Kerenskin kirjeestä huolimatta hallitseva.¹⁷³ Enemmistö alkoi kuitenkin tuosta lähtien uhkaavasti kutistua vähemmistöksi, sillä vain 94 sosialidemokraattista kansanedustajaa saapui 28.9. Heimolan istuntotiloihin sen jälkeen, kun kenraalikuvernöörin sinetöimät ovet oli ensin Mannerin määräyksestä murrettu auki. Sotilaita ei tiloissa tällä kertaa näkynyt.

¹⁶⁹ Torvinen 1978, 161–162; Lindman 1968, 140–141; Enckell 1956, 98–103.

¹⁷⁰ Hufvudtadsbladet 15.9.1917.

¹⁷¹ Uusi Päivä 15.9.1917 ”Väliaikainen hallitus näyttelee Suomi-ystävyyttään”.

¹⁷² Työmies 15.9.1917 ”Senaatti vallan kaappaajana”/K.M., ”Yleiset asiat – Vallankaappausasiakirja”, ”Viimeiset tiedot – Laitonta tasajakoa Suomen kansan oikeuksista”/SDP:n puoluetoimikunta.

¹⁷³ K. H. Wiiks dagbok 19. ja 21.9.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA.

Elokuisen kokoontumisyrityksen jälkeen sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä oli julkisesti selittänyt täysistunnon pitämättä jäämistä sillä, että yksikään porvarillinen ryhmä ei ollut halunnut sellaiseen osallistua.¹⁷⁴ Vaikka nytkään saapuvilla ei ollut porvarillisia edustajia, sosialidemokraatit kuitenkin selittivät istuntonsa lailliseksi täysistunnoksi sillä perusteella, että VJ:ssä ei ollut säännöksiä siitä, kuinka monta edustajaa täysistunnossa täytyi olla saapuvilla, jotta tehdyt päätökset olisivat päteviä. Elokuinen varovaisuus oli tässä suhteessa jostain syystä kadonnut.

Tämä syy oli sosialidemokraattien venäläisten yhteistyökumppaneiden, bolshevikkien, juuri syyskuussa vahvistunut asema Suomeen sijoitetun sotaväen keskuudessa. Elokuussa bolshevikkien kanssa oli sovittu, ettei eduskunnan kokoontumisella täysistuntoon kärjistettäisi venäläisessä sotaväessä esiintyneitä mielipide-eroja suhtautumisessa Suomen kysymykseen, vaan eduskunnan oli määrä väistyä, mikäli sitä uhattaisiin väkivallalla. Bolshevikit, joilla oli kannatusta erityisesti laivastossa, tukivat varauksetta sosialidemokraattien suhtautumista väliaikaiseen hallitukseen. Vaarana oli silloin, että eduskunnan puolustaminen saattaisi synnyttää taisteluja bolshevikkienemmistöisten joukkojen ja väliaikaista hallitusta kannattaneiden venäläisten joukkojen kesken. Syyskuussa sotilasjärjestöjen Suomen alueen edustajakokouksessa oli kuitenkin tapahtunut ratkaiseva siirtymä bolshevikkien hyväksi ja sosialidemokraatit saivat mielestään riittävät takeet, että vallankumouksellista sotaväkeä ei voitaisi enää käyttää eduskuntaa vastaan.¹⁷⁵ Oireellista oli, että sosialidemokraatit eivät näissä eduskunnan kokontumishankkeissaan olleet – sen enempiä kuin kesällä valtalakia valmisteltaessakaan – missään yhteydessä porvarillisiin ryhmiin, vaan eduskunnan enemmistöpuolueen asemastaan käsin he neuvottelivat eduskunnan nimissä toteutettavista operaatioistaan ainoastaan venäläisten vallankumouspuolueiden edustajien kanssa.

Uusi Päivä sanoutui istunnosta irti heti, kun Manner oli sen kuuluttanut. Lehden suhtautuminen uuteen istuntoon ilmeni jo siitä, että se kirjoitti ”täysistunnon” lainausmerkein. Se tulkitsi elokuisen kokoontumisen niin, että edustajat olivat päättäneet hajaantua, koska heidän kokoontumisensa oli estetty väkivallalla. Mitään kokoontumisvelvollisuutta ei eduskunnalla enää voinut lehden mielestä olla. Sillä perusteella, että edustajan toimivalta jatkui uusiin vaaleihin, lehti katsoi kokoontumisen saattavan tulla välttämättömäksi ainoastaan, jos tapahtuisi jotain poikkeuksellista kuten Venäjä joutuisi hallituksettomaan tilaan tai maahan hyökättäisiin. Tällaista asiantilaa ei nyt ollut olemassa. Kokoontumisyritys oli tarpeeton ja vahingollinen, koska se aiheuttaisi sekaannusta. Mitään todellisia lainsäädäntöasioita ei ennen vaaleja saataisi käsiteltyksi. Kysymys ei ollut siksi

¹⁷⁴ Työmies 31.8.1917 ”Valitsijoiillemme”/Sos.dem. ek.ryhmä.

¹⁷⁵ Ketola 1987, 272–281, 325–332.

muusta kuin ”sosialistien vaalitempusta”. Sen takana saattoi kuitenkin piillä ”jokin vielä rumempikin juoni”. Uusi Päivä nimittäin epäili sosialistien tarkoituksella synnyttävän kahta eduskuntaa, joiden laillisuudesta kiisteltäisiin. Siltä varalta, että sosialistit eivät saisi enemmistöä uuteen eduskuntaan, he pitäisivät vanhan eduskunnan saatavilla ja selittäisivät sen ainoaksi lailliseksi. ”Olisipa tämä tosiaankin oiva keino kaikissa tapauksissa, so. riippumatta vaalien tuloksesta, saada itselleen mieleinen eduskunta.” Lehti moitti sosialisteja siitä, että nämä eivät olleet asiassa olleet missään yhteydessä porvarillisiin ryhmiin. Sosialistien kokouksen päätökset eivät voisi saada mitään eduskuntapäätösten pätevyyttä. Lehti painotti, että riippumatta siitä, myönnettiinkö väliaikaiselle hallitukselle maassa toimivaltaa tai ei, ”kansamme tosiasiallinen alistuminen uusiin vaaleihin, kaikkia puolueita myöten, merkitsee sitä, että uusien vaalien kautta muodostuva eduskunta on tunnustettava Suomen ainoaksi lailliseksi eduskunnaksi, tuli sen enemmistöksi mikä ryhmä tai mitkä ryhmät tahansa”.¹⁷⁶

Tuossa syyskuun istunnossa eduskunta päätti määrätä valtalain senaatin toimesta julkaistavaksi ja vaikka sitä ei ollut julkaistu, kiirehti eduskunta jo sen nojalla vahvistamaan erinäisiä lakeja mm. heinäkuussa hyväksytyt kunnallislait ja kahdeksan tunnin työaikalain. Väliaikaiseen hallitukseen nähden lienee symbolisesti tarkasti harkittu myös se, että eduskunnan nyt vahvistamat jo vuoden 1909 toisilla valtiopäivillä hyväksytyt teollisuustyötä ym. sekä ammattientarkastusta koskevat lait oli väliaikainen hallitus omasta puolestaan vahvistanut elokuussa. Päiväjärjestyksessä ei ollut merkittäviä lainsäädäntöasioita.¹⁷⁷

Istunnossa pidettiin vain yksi laajempi puheenvuoro. Asianajaja M. Airola iloitsi voitonriemuisesti, että eduskuntaa ei ollut laillisesti hajotettu, ”eikäpä se ole edes faktillisesti, tosiasiallisestikaan hajotettu, koskapa Suomen kansan eduskunta on paraikaa valtiopäiville kokoontuneena keskustelemassa ja päätöksiä tekemässä”. Vaikka olisi katsottu, että valtalaki ei olisi ollut voimassa ennen kuin se olisi promulgoitu, oli hajotusyritystä pidettävä Aiolan mukaan laittomana siltä kannalta, että perustuslait eivät tunnustaneet Venäjän ministeriölle mitään hallintovaltaa tai muuta valtiovaltaa Suomen asioissa. Kun hajotusmääräyksen antajana esiintyi tällainen instanssi, jota Suomen lait eivät tunteneet, oli hajotusmääräys ”aivan mitätön, kaikkia velvoittavaa voimaa vailla”. Kun sitä mahtia, jolla lakien mukaan olisi ollut oikeus eduskunnan hajottamiseen, ei enää ollut, ei eduskuntaa voinut hajottaa mikään muu mahti kuin eduskunta itse ja kun ”eduskunta ei ole mitään hajaantumispäätöstä tehnyt eikä hyväksynyt toisten tekemiä”, se oli velvollinen tehtäviänsä suorittamaan. Airola valitti porvarillisten edustajien poisjäännillään vaikeuttaneen Suomen kansan pyrkimyksiä tällaisena otollisena hetkenä.

¹⁷⁶ Uusi Päivä 27.9.1917 ”Huominen selkkaus”.

¹⁷⁷ Ptk. erinäisten ed. kok. 28.9.1917, EK; Torvinen 1978, 153.

Airola määritteli myös vanhan eduskunnan suhteen valittavaan uuteen eduskuntaan. ”Kun eduskunnan hajotusyritys on ollut laitton, niin tietenkin siltä kannalta, ellei mitään siihen lisätä, uudet vaalitkin olisivat laittomat ja ne olisivat laittomat, jos tämä eduskunta ne sellaisiksi selittäisi. Mutta mikään ei estä tätä eduskuntaa suostumusta, taipumasta siihen, että tässä maassa toimitetaan nyt lähipäivinä eduskuntavaalit.” Uuden Päivän pelkäämän kahden eduskunnan vaaran Airola nimenomaan torjui: ”Vaikka näin valitaankin uusi eduskunta, ei tarvitse tulla siihen, että olisi olemassa kaksi eduskuntaa, vaan uusi valittu eduskunta ryhtyy toimeensa kansan vaaleissa sille antaman valtuuden nojalla ja tämä eduskunta kun on tehtävänsä suorittanut ja uusi on valittu, katsoo silloin valtuutensa päättyvän... Uusi eduskunta sitten jatkakoon tämän eduskunnan tehtävää ja kantakoon korkealla sitä lippua, jonka tämä eduskunta on ottanut.”¹⁷⁸

Uusi Päivä ei istunnon jälkeen enää kiinnittänyt huomiota siihen, että mikäli tämä Airolan puheenvuoro olisi tulkittavissa eduskunnan kannanotoksi hajotuksen johdosta käytäviin vaaleihin, – mitään nimenomaista muodollista päätöstä tähän suuntaan ei istunnossa tosin tehty – se kuitenkin sisälsi Uuden Päivän elokuussa edellyttämän vanhan eduskunnan antaman nimenomaisen tunnustuksen ”*in casu*” vaalien laillisuudesta ja legitimiisyydestä.

Maalaisliiton Ilkka epäili kokoontumisen olevan ennakkovalmistelua sosialistien vaalien jälkeiselle esiintymiselle. Istunnon päätökset jäivät ”tavalliseksi siltasaaarelaiseksi julistamiseksi, saaden tämän uuden muodon kautta vallankumousta harjoittelevan luonteen”. Valtalain voimaan julistaminen oli lehden mielestä ”näytelmällinen toimenpide” ja ”kaukana perustuslaillisesta järjestyksestä”.¹⁷⁹ Myös Helsingin Sanomat piti sosialistien tarkoitusta ilmeisenä: ”Siepata valta kahden päivän perästä laillisesti valittavalta, uudelta eduskunnalta.” Lehti kuvaili tekoa ”julkeaksi vallankaappausyritykseksi” ja ”ennenkuulumattoman röyhkeäksi vallananastusyritykseksi”.¹⁸⁰

5.8 VAALITULOKSEN MERKITYS

Vaalien tunnettu lopputulos oli, että sosialidemokraatit menettivät enemmistöasemansa. Paikkaluku aleni 103:sta 92:een. Vaalien suurin voittaja oli maalaisliitto, jonka paikkaluku kasvoi seitsemällä.¹⁸¹

¹⁷⁸ Em. ptk.

¹⁷⁹ Ilkka 25.9.1917 ”Mitä tarkoitusta varten eduskunnan koolle kutsuminen?”, 2.10.1917 ”Sosialidemokraattien äskeinen eduskuntaistunto”.

¹⁸⁰ Helsingin Sanomat 29.9.1917 ”Sosialistien eiliset ’valtiopäivät’”.

¹⁸¹ Lindman 1968, 152–153.

Sosialidemokraattien huonosti peiteltyä hämmennystä tekemästään vakavasta virhearvioinnista vaaleihin osallistumisesta kuvastaa hyvin Mäkelinin kirje Kuusiselle heti vaalituloksen selvittyä: ”Tuli siis selkään. Harmittaa vähän, mutta naurattaakin samalla. Luulen, että loppujen lopuksi kaikki tämä oli vain hyväksi. Mutta siinä käsityksessä olen vieläkin, ettei olisi pitänyt ottaa osaa vaaleihin. Ne vaalit olisi pitänyt leimata alun perin laittomiksi. Siten menetellen olisi valtiolliselle politiikallamme rakentunut kovin vankka siveellinen pohja. Ja jos sitten vielä olisi vaalipäiviksi järjestetty suurlakko, niin oikein ehtaa bobrikoffilaista sisua olisi kysytty niiltä porvareilta, jotka olisivat uskaltaneet mennä viivaa vetämään. Koko vaalitoimitus olisi muodostunut valtiolliseksi komediaksi. Ja nyt kun väliaikainen hallitus on voimattomuuden tilassa, olisimme me, kansanjoukkojen hurraa-huutojen kaikuessa, saattaneet kutsua kokoon maan laillisen eduskunnan ja vakiinnuttaa käytäntöön heinäkuun 18 päivän lain. Mutta **tämä** vain siitä. Jälkipeluu on turhaa, enkä minä tule sitä harjoittamaankaan, vaikkakin tässä sinulle kahden kesken paljastin ’sydämeni aivoitukset’.”¹⁸²

Lähteet eivät tue porvarillisten lehtien epäilyä, että sosialistit olisivat kutsuneet eduskunnan koolle 28.9. nimenomaan ajaakseen kahden eduskunnan ristiiriitaa. Kuten Mäkelinin kirjeestäkin on pääteltävissä nimenomaan Kuusinen oli elokuussa ohjannut puoluetta ottamaan osaa vaaleihin ja eduskunnan koolle kutsuminen syyskuussa tapahtui sekin Kuusisen aloitteesta.¹⁸³ Venäläisten sosialistipuolueiden edustajille Kuusinen perusteli eduskunnan kokoontumista syyskuussa kuitenkin nimenomaan eduskunnan oikeuskäsitystä puolustavana reaktiona Kerenskin avoimeen kirjeeseen senaatin valtaoikeuksien laajentamisesta. Kuusinen ei laskelmissaan ottanut vaalitappion mahdollisuutta lainkaan huomioon: ”Muutaman viikon päästä saatte, toverit, uusien eduskuntavaalienne tuloksista nähdä Suomen kansan enemmistön tahdon ilmaisun, jonka selvyys toivottavasti saa hallituksennekin vakuutetuksi siitä, että sen viime aikainen politiikka on ollut harhaan eksynyttä taistelua kansamme syvintä tahtoa vastaan. Uudelle eduskunnalle voi tällöin nykyinen eduskunta luovuttaa valtansa. Mutta sitä ennen on nykyisellä vielä tärkeitä tehtäviä suoritettavana.”¹⁸⁴

Vaalitappion selvittyä Kuusisen ajatukset alkoivat kuitenkin pian kulkea juuri Uuden Päivän varoittamaan suuntaan. Vaalituloksen myötä vallan luovutus vanhalta eduskunnalta uudelle ei enää ollutkaan selvää. Kuusinen kirjoitti muistiin-

¹⁸² Yrjö (Mäkelin) Kuusiselle 14.10.1917, Valtiorikosoikeuksien syyttäjien arkisto FL 4a, O. W. Kuusinen, KA.

¹⁸³ Vrt. Kuusisen käsin kirjoittamaa muistiinpanoa elokuulta: ”Hajotusmanifesti laitton. Vaaleihin otetaan osaa, mutta siinä mielessä, että ovat vallankumousvaalit”, Valtiorikosoikeuksien syyttäjien arkisto FL 4a, O. W. Kuusinen, KA; K. H. Wiiks dagbok 18.9.1917: ”Kuusinen anser önskligt att lantdagen skulle sammanträda, vilket kunde ske den 28 sept.”, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA.

¹⁸⁴ Valtiorikosoikeuksien syyttäjien arkisto FI 3, O. W. Kuusinen, KA.

panoihinsa: ”Kaksi eduskuntaa, laillinen ja laitton. Laillista eivät tunnusta porvarit eikä Venäjän hallitus. Laitonta ei tunnusta työväki. Laillinen ei ole luovuttanut valtaansa laittomalle, mutta ei itsekään pysty käyttämään valtaansa. Uusi laittomain ja suuresti väärennettyjen vaalien kautta valittu sellainen, ettei ole toivoakaan, että se hankkisi nälkäisille leipää, työttömille työtä, maalle oikeamielisen hallituksen ja kansanvaltaisen vapauden, tai että se tahtoisu saattaa voimaan laillisen eduskunnan tänä vuonna päättämät välttämättömät lait: uudet kunnallislait, 8-tunnin työpäivälain ym. Sen vuoksi vaadittava kansalliskokouksen valitsemista, ilman äänioikeuden rajoituksia ja järjestyneen työväen valvoessa, ettei vaalissa vääryyttä tehdä.”¹⁸⁵ Tällainen asennoituminen hallitsikin sosialidemokraattien valtiosääntönäkemyksiä vuoden 1917 toisten valtiopäivien kokoonnuttua marraskuussa. I valtiopäivillä itsenäisyysmielisiä porvareita ja sosialidemokraatteja yhdistänyt oikeuskäsitys alkoi hajota.

5.9 KYSYMYKORKEIMMAN VALLAN KÄYTÖN JÄRJESTÄMISESTÄ EDUSKUNNAN KOKOONTUESSA VUODEN 1917 TOISILLE VALTIOPÄIVILLE

Vaikka sosialistit olivat syksyn vaaleissa menettäneet enemmistöasemansa valtiopäivillä, ei eduskunnan kokoonpanossa tapahtunut sellaisia muutoksia, jotka olisivat lisänneet kahtiajakoa suhtautumisessa väliaikaiseen hallitukseen kuvaaviin voimasuhteisiin.¹⁸⁶ Uuden Päivän laskelman mukaan uuden eduskunnan edustajista vain neljäsosa oli valmis tunnustamaan väliaikaiselle hallitukselle oikeudellisen pätevyyden suomalaisen valtiovallan harjoittamiseen.¹⁸⁷ Kun enemmistö eduskunnassa oli Enckellin toiveiden mukaisesti vaaleissa kääntynyt porvarilliseksi, saattoi valtiosihteerinvirastokin nyt asettua sen enemmistön kannattaman oikeuskäsityksen kannalle ja ryhtyä ajamaan väliaikaiseen hallitukseen nähden sellaista politiikkaa, jota tuo enemmistön oikeuskäsitys edellytti. Sekä Enckell että Idman ovat muistelmissaan kuvanneet, miten he tekivät niin Stahovitsin seuraajaksi syyskuussa nimitetylle uudelle kenraalikuvernööri Nekrasoville kuin Kerenskillem selkoa siitä, että suomalainen mielipide antoi aiheen vakavasti pelätä, että eduskunta marraskuussa kokoonnuttuaan kieltäytyisi ottamasta lakiesityksiä käsiteltäväkseen väliaikaiselta hallitukselta.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Teksti oli jäljempänä käsiteltävän Me vaadimme -julistuksen ensimmäisiä luonnoksia, Valtiorikos oikeuksien syyttäjien ark. Fl 4a, O. W. Kuusinen, KA.

¹⁸⁶ Paasivirta 1949, 56.

¹⁸⁷ Uusi Päivä 26.10.1917 ”Valtiollisen menettelytavan edellytykset lähimpänä aikana”.

¹⁸⁸ Enckell 1956, 108–109; Idman 1953, 174–177.

Vaalituloksen myötä aloite korkeimman vallan käytön kysymyksen järjestämisestä oli siirtynyt porvarillisille puolueille. Porvarilliset eduskuntaryhmät nimesivät keskuudestaan jäseniä yhteiseen valtuuskuntaan, joka ryhtyi lokakuun lopulla yhdessä senaatin, ministerivaltiosihteerin ja kenraalikuvernöörin kanssa neuvotteluihin korkeimman vallan käytön järjestämisestä ennen valtiopäivien avajaisia. Neuvottelujen lähtökohtana oli se, että väliaikainen hallitus oli valmis siirtämään suomalaiselle valtio-organille nekin monarkin valtaoikeudet, jotka syyskuun 12. päivän avoimessa kirjeessä oli vielä jätetty väliaikaiselle hallitukselle. Hallitukselle kuitenkin jäisivät vielä valtiosyhteydestä välittömästi johtuvat asiat kuten ulkopoliittikka, sotilasasiat ja Venäjän kansalaisia ja laitoksia koskevat asiat. Porvarillisten puolueiden kesken ei asian substanssista ollut erimielisyyksiä. Huomio kiinnittyi siihen, millaisen oikeudellisen muodon tuon järjestelyn toteuttaminen saisi ja siihen, olisiko se toteutettavissa saattamalla voimaan valtalaki, jolloin sille voitaisiin olettaa saatavan myös sosialidemokraattien tuki.

Valtuuskunnan ensimmäisessä kokoontumisessa 30.10. asian alusti senaattori Setälä, joka toimi Tokoin jälkeen ns. tynkäsenaatin varapuheenjohtajana. Hän esitti monarkin valtaoikeuksien siirtämistä suomalaiselle valtionhoitajalle. Tämän tulisi mieluiten tapahtua lainsäädäntöteitse, mutta kun oli todennäköistä, että se ei saisi tarvittavaa enemmistöä, olisi ajateltava samaa manifestimuotoa kuin syyskuun kirjeenkin kohdalla. Tätä taas venäläinen osapuoli ei pitänyt tyydyttävänä, koska se ei sitoisi eduskuntaa. Enckell ajatteli asian samoin, mutta esitti, että eduskunta vastaisi manifestiin jollain tavalla niin, ettei toimenpide jäisi yksipuoliseksi. Itsenäisyyspuolueen taholta huomautettiin, että tällainen järjestely sisältäisi tunnustuksen, että väliaikainen hallitus olisi ollut oikeutettu käyttämään monarkin valtaa. Tältä kannalta oli selvää, että eduskunta ei voisi ottaa käsiteltäväkseen asiaa koskevaa hallituksen esitystä. Myös sosialistit olisivat tätä mieltä. Toisaalta oli tärkeää, että korkein valta mahdollisimman pian tulisi kotimaisen organin käsiin. Tarkasti ottaen se ei voisi tapahtua manifestilakaa, koska kukaan ei voi luovuttaa sellaista valtaa, jota itsellä ei ole. Manifesti tulisi joka tapauksessa laatia niin, ettei siitä kävisi ilmi väliaikaisen hallituksen asema Suomen korkeimman vallan oikeudellisena haltijana. Jos sellaista ei voitaisi hyväksyä, olisi parempi, että eduskunta toimisi oma-aloitteisesti ja asettaisi itse senaatin kuin että eduskunta tunnustaisi väliaikaisen hallituksen. Vain näin menetellen voitaisiin saavuttaa yhteisymmärrys sosialidemokraattien kanssa, mikä oli itsenäisyyspuolueen edustajien mielestä tärkeämpää kuin välttää konfliktia Venäjän kanssa.¹⁸⁹

Itsenäisyyspuolue oli kuitenkin valtuuskunnassa vähemmistössä. Sen edustajat taipuivat tuossa vaiheessa kompromissiin, joka edusti valtuuskunnan enem-

¹⁸⁹ Wrede 1918, 12–17.

mistön (= I valtiopäivien vähemmistön) oikeuskäsitystä. Wreden laatiman manifestiehdotuksen mukaan väliaikainen hallitus oli päättänyt, kunnes laki Suomen ja Venäjän välisestä oikeussuhteesta ja Suomen uusi hallitusmuoto tulisivat voimaan, luovuttaa Suomen eduskunnan valitsemalle väliaikaiselle valtionhoitajalle niiden suomalaisten asioiden lopullisen ratkaisuvallan, jotka ennen voimassa olleiden säännösten mukaan olivat kuuluneet keisari-suuriruhtinaan ratkaistaviksi. Tästä poikkeuksena olivat asiat, jotka koskivat Suomen ja Venäjän välistä oikeussuhdetta, Venäjän kansalaisia ja venäläisiä laitoksia Suomessa samoin kuin sotilasasioita, joissa Suomen eduskunnan ja valtionhoitajan päätöksen voimaantulo edellytti Venäjän korkeimman hallitusvallan suostumusta. Ulkoasiat ja kenraalikuvernöörin ja tämän apulaisen nimittäminen jäivät Venäjän korkeimman hallitusvallan yksinomaiseen toimivaltaan. Tämän vuoksi kenraalikuvernööri lakkaisi olemasta suomalainen viranomainen.¹⁹⁰

Tuo dokumentti edustaa I valtiopäivien vähemmistön oikeusnäkemystä siinä, että se edellyttää väliaikaisen hallituksen ”siirtävän” seuraantona sen omana tai ainakin itsenäisenä haltijana pitämänsä monarkin valtaoikeudet samanlaisen itsenäisen aseman omaavalle valtionhoitajalle. Valtionhoitaja kvalifioitaisiin suomalaisena valtioelimenä ainoastaan tässä väliaikaisen hallituksen yksipuolisesti antamassa ”vallansiirtomanifestissa”. Väliaikaisen hallituksen vallan luovuttajana ja valtionhoitajan vallan vastaanottajana molempien edellytettiin toimivan eduskunnasta riippumattomina välittöminä organeina. Manifestia lienee kuitenkin ollut tarkoitus täydentää puhemiehen eduskunnan hyväksyvää tahtoa ilmaisevalla vastauspuheella¹⁹¹, mutta sen ajatellusta sisällöstä ei ole tarkempaa tietoa.

Toisaalta tuo dokumentti sisälsi tärkeän myönnytyksen I valtiopäivien enemmistön oikeuskäsityksen suuntaan, sillä edellyttämällä Venäjän etuja koskevissa asioissa sekä suomalaisten että Venäjän korkeinten elinten yhtä pitävää päätöstä I valtiopäivien vähemmistökin luopui tässä viimein korkeimman hallitusvallan yhteisyys -doktriinistaan, jota vielä ”lex Tulenheimon” käsittelyn yhteydessä oli pidetty välttämättömyytenä. Vaalien käännettyä eduskunnan enemmistön porvarilliseksi väliaikaista hallitusta ei enää tarvittu sosialistienemmistöisen eduskunnan vastavoimaksi pitämällä sitä myös suomalaisena hallituksena, vaan porvarilliset puolueet olivat nyt Wreden välityksellä valmiita myöntämään Kuusisen kesäkuusen näkemyksen mukaisesti, että väliaikainen hallitus toimisi Suomeen nähden kaikissa tapauksissa ”i dess egenskap af Rysslands regering”.¹⁹²

Porvarilliset puolueet eivät kuitenkaan saavuttaneet yksimielisyyttä tämänsäältäöisestä manifestista, sillä pääkaupunkiin ennättänyt Alkio käännnytti tukensa

¹⁹⁰ Wrede 1918, 98–99.

¹⁹¹ Wrede 1918, 21–22.

¹⁹² E. Estlanders anteckningar 31.10.1917, Estlanderin kok. 1, KA.

jo ehdotukselle antaneet maalaisliiton edustajat valtuuskunnassa omalle valtalain voimaan saattamista tarkoittaneelle kannalleen. Alkion huolena poliittisesti oli se, että sosialidemokraatit vastustaisivat viimeiseen saakka porvarillisten keskenään sopimaa manifestia ja tilanne valtiopäivillä ja yhteiskunnassa sen johdosta kärjistyisi äärimmilleen. Oikeudellisesti Alkio ei voinut hyväksyä, että manifestilla tunnustettaisiin väliaikaisen hallituksen toimivalta Suomessa. Manifestilla Suomelle siirrettäisiin Alkion mukaan oikeuksia, jotka perustuslakien mukaan sille jo kuuluivat.¹⁹³

Alkio esiintyi porvarillisten puolueiden neuvotteluissa taipumattomasti. Hänen päiväkirjansa mukaan ”eri ryhmistä katseltiin meitä myrkyllisesti”. Vaikka eri porvarilliset ryhmät vuorollaan vastasivatkin kenraalikuvernööri Nekrasovin tiedusteluun noudattavansa valtalakia, mikäli hallitus sen vahvistaisi, hallitus ei kenraalikuvernöörin 4.11. välittämän tiedon mukaan kuitenkaan valtalakia vahvistaisi, koska se ei riittävästi turvaisi Venäjän etuja eikä eduskunta ollut sitä hallituksen vahvistettavaksi alistanut. Kenraalikuvernööri ehdotti, että kysymys kuitenkin ratkaistaisiin manifestilla valtalain periaatteiden pohjalta niin, että se samalla turvaisi myös Venäjän edut ja eduskunta tulisi siihen sidotuksi.¹⁹⁴

Talas ryhtyi laatimaan uutta ehdotusta manifestiksi. Hän puolestaan rakensi manifestin eduskunnan enemmistön oikeuskäsityksen pohjalle.¹⁹⁵ Talaan ehdotuksen mukaan väliaikainen hallitus ilmoittaisi luopuvansa hallitusvallasta Suomessa. Tällä hän tarkoitti hallituksen luopumista *tosiasiallisesta* vallankäytöstä. Manifesti ei siten sisältäisi mitään tunnustusta siihen suuntaan, että hallitus olisi ollut oikeutettu käyttämään monarkin valtaoikeuksia. Venäjän korkeimmalle hallitusvallalle jäisivät samat asiaryhmät kuin Wredenkin manifestiluonnoksessa. Kun hallitus luopuisi tosiasiallisesta hallitusvallasta, tulisi sijaan eduskunnan oikeus HM 38 §:n nojalla. Tuon pykälän nojalla eduskunta päättäisi hyväksyä hallituksen toimenpiteen ja sen, että keisari-suuriruhtinaalle ennen kuuluneita valtaoikeuksia käyttäisi toistaiseksi senaatin talousosasto. Tämä ilmoitettaisiin valtiopäivien avajaisissa puhemiehen vastauksena manifestiin.¹⁹⁶

¹⁹³ Wrede 1918, 20; Ptk. porvarillisten ryhmäin neuvottelukokouksesta 3.11.1917, Suomalainen puolue VAY 2949, KA.

¹⁹⁴ S. Alkion pvk. 1.–7.11.1917, Alkion kok. OS 77, KA; Wrede 1918, 30–32.

¹⁹⁵ Lindman (1968, 166) antaa ymmärtää, että Talas olisi kirjoittanut manifestin pelkästään puhtaaksi Nekrasovin suunnitelman pohjalta. Lähteet eivät kuitenkaan tue tällaista käsitystä, vaan Talaan manifestiversio perustui hänen omiin keskusteluihinsa jo aiemmin esittämiinsä ideoihin.

¹⁹⁶ Wrede 1918, 99–100; K.J. Ståhlbergin muistiinpanot 5.11.1917, Ståhlbergin kok. 79a, KA; E. Estlanders anteckningar 5.11.1917 ”Gem.del.”, Estlanderin kok. 1, KA; Aivan tämän Talaan ajatuksen mukaisesti Uusi Päivä opasti neuvottelijoita: ”Kun eduskunta ei tahdo tunnustaa väliaikaiselle hallitukselle mitään oikeutta suomalaisen valtiovallan käyttämiseen, ei myöskään itse se valtioteko, jolla korkeimman hallitusvallan luovutus suomalaisille valtielimille tapahtuu, saisi sisällöltään olla sellainen, että siinä vielä määrättäisiin jotakin Suomen sisäisistä asioista, esim. siitä valtiolimestä, joka tulisi korkeinta hallitusvaltaa Suomessa käyttämään. Riittää kun väli-

Alkio uskoi tältä pohjalta saavutettavaan yhteisymmärrykseen. Ingman kuitenkin kysyi, olisiko Talaalla mitään sitä vastaan, että valta siirtyisi suoraan senaatile. Talas ilmoitti voivansa siihen henkilökohtaisesti suostua, mutta että ne, jotka eivät tunnustaneet väliaikaisen hallituksen valtaa, eivät voineet suostua siihen, että hallitus luovuttaisi valtaa toisille, vaan ainoastaan siihen, että se voisi vallasta luopua. Ståhlberg, joka alun perin oli kannattanut Wreden manifestin sisältöä toteutettuna lainsäädäntöteitse, puuttui tähän toteamalla, että Talaan ehdotuksessa ”jätetään valta, mutta ei sanota kelle, siis tuulijolle”. Hän piti ehdotusta arveluttavana: ”Sosialistit voisivat julistaa vanhan eduskunnan voimaan ja julistautua kansalliskokoukseksi. Punakaartit tulisivat valtaan. Kaksi eduskuntaa istuisi.” Hän ei nähnyt syytä antautua tällaiseen uhkapeliin. Wreden luonnos oli hänen mielestään siksi parempi ja varmempi. Silloin Mannerin valtiopäivät tuskin esiintyisivät.¹⁹⁷

Tuossa keskustelussa kiteytyi korkeimman vallan järjestelyn valtiosääntöoikeudellinen ydin. Järjestelyn oikeudellinen muoto ratkaisisi valtasuhteiden sisällön. Talaan ehdotus ei myöntänyt väliaikaiselle hallitukselle monarkin valtaoikeuksien suhteen oikeudellista asemaa Suomessa, vaan korkeimman vallan käyttö olisi nyt eduskunnan esteettömästi määrättävissä, kun väliaikainen hallitus ilmoittaisi luopuvansa sitä tosiasiallisesti käyttämästä. Tämä käsitys eduskunnan esteettömästä ratkaisuvallasta korkeimman vallan käyttämisestä oli vastannut myös valtalain ajatusta sitä säädettäessä.¹⁹⁸ Toisin kuin valtalaissa eduskunta kuitenkin puhemiehen ilmoituksella delegoisi monarkin valtaoikeudet senaatin talousosastolle. Monarkin valtaoikeudet eivät siis siirtyisi itsenäisinä oikeuksina seuraantona senaatin talousosastolle, joka niiden nojalla voisi toimia eduskunnasta riippumattomana välittömänä toimeenpanovallan korkeimpana orgaanina kuten Wreden luonnoksessa oli valtionhoitajan osalta edellytetty, vaan ne olisivat edelleen eduskunnan määrättävissä. Tuo delegointi olisi tarvittaessa ollut eduskunnan taholta peruutettavissa, mikä ei olisi ollut mahdollista Wreden ehdottamassa järjestelyssä. Tämä oli se seikka, joka Ståhlbergia järjestelyssä huolestutti. Talaan järjestely edellytti lähtökohtaisesti, että se oikeuskäsitys, jota

aikainen hallitus vain luopuu siitä suomalaisesta valtiovallasta, jota se laittomasti on pitänyt hallussaan. Kysymys siitä valtioelimestä, joka tulisi suomalaista korkeinta hallitusvaltaa vastedes pitämään hallussaan, on Suomen sisäinen asia ja ratkaistava sen ohjeen mukaan, joka sisältyy vanhan HM:mme 38 §:ään.” Uusi Päivä 5.11.1917 ”Eduskuntaryhmäin neuvottelut”.

¹⁹⁷ Ptk. porvarillisten ryhmäin neuvottelukokouksesta 3.11.1917, Suomalainen puolue VAY 2949, KA; S. Alkion pvk. 1.–7.11.1917, Alkion kok. OS 77, KA.

¹⁹⁸ Eduskunnan adressissa väliaikaiselle hallitukselle valtalain säätämisen jälkeen todettiin: ”Suomen sisäisen itsenäisyyden säilyttäminen vaati, että korkein valtiovalta Suomen sisäisissä asioissa, joka on yksinomaan Suomen julkista valtaa, jätetään Suomen kansalle, sen omien valtioelimiin ja ylimpänä asteena kansaneduskunnan käytettäväksi.” Vp. 1917 Asiak. IV PeVM N:o 12/EK:n kirjelmä.

Mannerin eduskunta oli noudattanut, olisi ollut pätevä. Ståhlberg ei olisi halunnut antaa sellaiselle ja siitä seuraaville spekulatioille Mannerin eduskunnan laillisuudesta mitään sijaa. Talaan vastauksessa Ingmanin kysymykseen ilmenee puolestaan jälleen Talaan kannanotoille tyypillinen valmius joustaa hänen kantamansa oikeuskäsityksen edellyttämistä poliittisista vaatimuksista.

Samalla tavalla kuin sosialidemokraatit olivat kesällä säätäneet valtalain neuvottelematta siitä porvarillisten ryhmien kanssa, jäi yhteydenpito porvarillisten ryhmien neuvotteluista sosialidemokraatteihin nyt yksinomaan kenraalikuvernöörin huoleksi, joka pitikin tärkeänä selvittää sosialidemokraattien kantaa aiotuihin järjestelyihin. Kenraalikuvernöörin pyynnön osallistua neuvotteluihin sosialidemokraattinen eduskuntaryhmä oli kuitenkin torjunut jo 1.11. vastaamalla, että ryhmä ei osallistuisi mihinkään neuvotteluihin ennen kuin valtalaki tunnustettaisiin.¹⁹⁹ Talas ja maalaisliittolaiset kysyivät kuitenkin 5.11. johtavien sosialistien kantaa Talaan ehdotukseen. Mäkelin ja Manner pitivät ehdotusta vaarallisenä sikäli, että sillä tunnustettaisiin väliaikaisella hallituksella olleen laillisia valtuuksia. Kuusinen kuitenkin ymmärsi asian oikeudellisen luonteen tovereitaan paremmin, koska hän oli ollut keväällä luomassa enemmistön oikeuskäsitystä ja hän lienee heti havainnut, että tällaisena porvarien suunnitelma vastasi sosialistien silloista oikeuskäsitystä. Alkion päiväkirjamerkinnän mukaan nimittäin ”Kuusisesta tuntuisi, ettei sosialisteilla voisi olla mitään sitä vastaan, että Venäjän hallitus manifestilla ilmoittaa jostain luopuvansa. Ei tiedä mitään tätä vastaan sanoa. Eri asia on, mikä oikeudellinen merkitys tuolla on.”²⁰⁰

Porvarillisten ryhmien saavutettua nyt yksimielisyyden Talaan manifestiehdotuksen pohjalta niiden edustajat jättivät sen ja luonnoksen puhemiehen vastauspuheeksi kenraalikuvernöörille 6.11. Kenraalikuvernööri ilmoitti kysyvänsä seuraavaksi väliaikaisen hallituksen juridisen komitean mieltä. Hän kysyi myös, miten sosialistit järjestelyyn suhtautuivat, jolloin Talas pyysi kenraalikuvernööriä asettumaan itse suoraan yhteyteen sosialistien kanssa. Kenraalikuvernööri ei itse ollut ehdotukseen täysin tyytyväinen ja hän arveli paremmaksi menettelyksi sittenkin hallituksen esitystä valtiopäiville. Hän ilmoitti kysyvänsä sosialistien mieltä vielä samana päivänä.²⁰¹

Socialidemokraattien eduskuntaryhmä oli jo 5.11. ehtinyt tehdä päätöksen, ettei Talaan ehdottama julistusmuoto antanut aihetta toimenpiteisiin ryhmän taholta. Kuusinen tyytyi keskustelussa lyhyesti ja varsin tarkoitushakuisesti kommentoimaan tapaamistaan porvarillisten edustajien kanssa: ”Tässä kysymyksessä ei ole neuvotteluja ollut porvariston kanssa. On saatu vaan tietoja, joissa on

¹⁹⁹ K. H. Wiiks dagbok 1.11.1917, K. H. Wiikin kok. 1a, KA.

²⁰⁰ S. Alkion pvk. 1.–7.11.1917, Alkion kok. OS 77, KA.

²⁰¹ S. Alkion pvk. 1.–7.11.1917, Alkion kok. OS 77, KA; Wrede 1918, 33–34.

ilmennyt täydellisesti porvariston alistuvainen kanta Venäjän väliaikaista hallitusta kohtaan.”²⁰²

Kun kenraalikuvernöörin tiedustelu seuraavana päivänä saapui ryhmälle, asiaa harkittiin uudelleen ja vastaus päätettiin antaa mahdollisimman näyttävällä tavalla julkistamalla kenraalikuvernöörin kirjeessä ryhmän tietoon tulleet asiapaperit ”porvariston salajuonitteluista”. Kuusinen vetäytyi laatimaan vastausta, jota ryhmän valmisteleva valiokunta vielä muokkasi 7.11.²⁰³ Tuo vastaus julkaistiin Työmieheissä 8.11. eduskuntaryhmän tiedonantona työväelle kolmen palstan levyisellä otsikolla: ”Porvariston wallankaappaushanke”.

Oikeudellisessa argumentaatiossaan Kuusinen oli vielä keväällä pitänyt tärkeänä, että se olisi porvarillistenkin lakimiesten silmissä uskottavaa. Tässä hän oli hyvin onnistunutkin päätellen perustuslakivaliokunnan toukokuisen lausunnon Freyn ja Gadolinin taholta täysistunnossa saamasta hyväksynnästä. Syksyn vaalitappion jälkeen Kuusinen ei selvästikään pitänyt tätä enää tärkeänä tavoitteena, vaan hän suuntasi oikeudellisiksi tunnistettavat väitteensä nyt yksinomaan omille kannattajajoukoilleen. Nuo runsaslukuiset oikeudelliset väitteet tuossa nimenomaisessa tekstissä Kuusinen oli nimittäin laatinut puhtaasti propagandistisiin tarkoituksiin tietäen, että ne eivät pitäneet paikkansa. Tämä on osoitettavissa vertaamalla Kuusisen edellä Alkion päiväkirjaansa kirjaamassa yksityisessä keskustelussa ilmaisemia käsityksiä siihen, miten hän viestitti samoista asioista julkisuuteen Työmiehen palstoilla. Kuusisen väitteiden tarkoituksena oli saada lukija vakuuttuneeksi, että porvaristo oli nyt salassa suunnittelemassa perustuslakien vastaista vallankaappausta. Väitteillään Kuusinen halusi tietoisesti luulotella ristiriitaisuuksia sosialidemokraattien ja porvarillisten ryhmien oikeuskäsitysten välille, vaikka hän todellisuudessa joutui väitteillään ristiriitaan sosialidemokraattien oman aiemmin ajaman oikeuskäsityksen kanssa.

Vaikka Kuusinen oli Alkion kuvaamassa keskustelussa porvarillisten kanssa hyvin ymmärtänyt, ettei väliaikaisen hallituksen vallasta luopuminen manifestissa oikeudellisesti tarkoittanut sitä, miten Mäkelin ja Manner olivat sen tuossa keskustelussa ymmärtäneet, ei Kuusinen ryhmän vastauksessa ollut oikaissut tätä väärinkäsitystä. Siinä manifestin ilmoitusta hallituksen vallasta luopumisesta väitettiin edelleen oikeudellisesti harhaanjohtavaksi, ”koska Venäjän hallitukselle ei ole milloinkaan kuulunut Suomen hallitusvaltaa, kuten Suomen eduskunta usein on osoittanut”. Hallituksen vallasta luopumista, jota Kuusinen keskustelussa oli pitänyt oikeudellisesti täysin mahdollisena, hän tekstissä luonnehti vallan siirtämiseksi senaatille. Hänen mielestään ”sellainen omavaltainen vallan

²⁰² Sos. dem. ek. ryhmän ptk. 5.11.1917 12 §, TA.

²⁰³ K. H. Wiikin dagbok 6.–7.11.1917, K. H. Wiikin kok. 1a, KA; Sos. dem. ek. ryhmän ptk. 7.11.1917 2 §, TA.

siirtäminen” olisi paitsi valtalain myös ”muidenkin perustuslakien vastaista, myöskin voimassaolevan valtiopäiväjärjestyksen vastaista”.²⁰⁴ Ainoa oikea väite tekstissä oli se, että Talaan ehdottama järjestely oli ristiriidassa valtalain kanssa sikäli, että monarkin valta sen mukaan tulisi kuulumaan senaatille, kun se valtalain mukaan kuului eduskunnalle. Kuusinen tosin piti tekstissä valtalakia jo voimassa olevana, vaikka sitä ei ollut promulgoitu.

Kuusinen moitti manifestijärjestelyä ”useissa kohdin” ”suorastaan laittomaksi” ja ”Suomen kansalle suorastaan turmiolliseksi”. Suurena epäkohtana hän piti sitä, että Suomen ja Venäjän suhteita ei ollut siinä rakennettu sopimus pohjalle. Kuusinen oli nimittäin jo syyskuussa laatinut ja hyväksyttänyt puolue-elimissä tällaisen varsin seikkaperäisen sopimusehdotuksen, jolla oli tarkoitus järjestää väliaikaisesti valtalain yhteydessä Suomen ja Venäjän väliset suhteet, jotka itse valtalaisissa oli määritelty huomattavan pelkistetysti ja epäselvästi. Tuon sopimusehdotuksen Kuusinen nyt julkaisi sellaisenaan vaihtoehdoksi manifestijärjestelylle. Hän vertaili manifestijärjestelyn ja oman sopimusehdotuksensa välisiä eroja ja kiinnitti huomiota jokaiseen pieneenkin eroavuuteen, joka porvarien ehdotuksessa koituisi hänen mukaansa Suomen tappioksi. Vertailtuaan sosialidemokraattien itsenäisyyspolitiikkaa erityisesti Kuusisen sopimusluonnoksen valossa porvarillisten hankkeeseen *Ketola* on tullut siihen tulokseen, että Kuusisen väitteistä huolimatta ”manifestihanke oli kovin lähellä sosialidemokraattien silloista linjaa”.²⁰⁵

Samanlaisista luulotelluista ristiriidoista porvarillisten kanssa oli kysymys myös sosialidemokraattien marraskuuisessa suhteessa siihen heidän itsensä keväällä rakentamaan I valtiopäivien enemmistön oikeuskäsitykseen, jonka kannalle porvarilliset ryhmät olivat nyt yksissä tuumin siirtymässä. Vallan eduskunnalle keskittäneen valtalain säätämisen jälkeen Kuusinen ei tietenkään enää tullut kiinnittäneeksi huomiota siihen, että porvarillinen eduskuntaenemmistö oli nyt perustamassa sitä suomalaista hallitusvaltaa, jota oli edellytetty jo perustuslakivaliokunnan toukokuuisessa lausunnossa. Se kuitenkin tapahtuisi sellaisen HM 38 §:n tulkinnan nojalla, jota Kuusinen oli itse vielä valtalain säätämisen jälkeenkin kesällä kannattanut. Kuusisen papereissa on nimittäin luonnos väliaikaiselle hallitukselle valtalain johdosta osoitetuksi adressiksi, jossa Kuusinen esittää silloisen tulkintansa HM 38 §:stä. Hänen tulkintansa ei kesällä tuosta pykälästä ollut enää niin eduskunnan toimivaltaa rajoittava kuin se oli keväällä vielä ollut yhdenmukaisesti Ståhlbergin silloisen tulkinnan kanssa. Kesällä Kuusinen katsoi, ettei kuninkaanvaalisäännös ollut valtioyhteyden vuoksi sovelletta-

²⁰⁴ Kuusinen oli ryhmäkokouksessa 7.11.halunnut nimenomaan tämän väitteen vielä lisättäväksi jo valmiiseen tekstivedokseen, ks. Sos. dem. ek. ryhmän ptk. 7.11.1917, TA.

²⁰⁵ Ketola 1987, 369–371.

vissa, mutta kylläkin säännös maan vapauden suojelemisesta ja puolustamisesta. ”Täten maan vanhat monarkistiset perustuslaitkin ovat edellyttäneet kansanedustuslaitoksen itsenäistä toimi- ja päätösvaltaa siinä tapauksessa, ettei hallitsijaa enää olisi olemassa.”²⁰⁶

Tästä lähin sosialidemokraattien valtiosääntönäkemyksissä alkoi vuoden 1917 toisilla valtiopäivillä esiintyä samanlaista ristiriitaa argumentoidun oikeuskäsityksen ja tosiasiallisen poliittisen suhtautumisen välillä, jota edellä on osoitettu esiintyneen porvarillisissa mielipiteissä aiemmin. Oikeudellinen argumentointi alkoi sen vuoksi menettää yhteiskunnallista koheesiota ylläpitävää merkitystään. Sosialidemokraattien argumentointi ei ollut enää tarkoitettukaan vakuuttamaan porvarillisia lakimiehiä, vaan siitä tuli omille kannattajajoukoille suunnattua oikeudellisia väitteitä hyödyntävää poliittista retoriikkaa. Sellaisenakin se osoittaa jäljempänä ilmenevällä tavalla legalismin poikkeuksellisen suurta merkitystä poliittisessa kulttuurissamme.

5.10 VALLANKUMOUKSEN LEGALISMI²⁰⁷

Kenraalikuvernööri Nekrasov matkusti Pietariin illalla 6.11. saamatta tietoa sosialidemokraattien vastauksesta. Nekrasovin ja Enckellin saavuttua seuraavana aamuna rajalle he saivat tiedon väliaikaisen hallituksen kukistumisesta bolshevikikaappauksessa. Kerenskin kannan tiedustelu manifestiin oli tarkoituksetonta. Kuitenkin hallituksen juridisen neuvottelukunnan taholta saatujen epävirallisten tietojen perusteella se olisi ollut hyväksyttävissä, jos hallituksen valta olisi jatkunut.²⁰⁸

²⁰⁶ Valtiorikosoikeuksien syyttäjien arkisto, O. W. Kuusinen FI 1, KA; Lopullisesta adressitekstistä jäi nimenomainen pykäläviittaus pois. Kyseisen kappaleen alussa lopullisessa adressissa viitattiin keisarivallan kukistumiseen maaliskuussa: ”Suomen Eduskunta oli tällöin, perustuslain mukaan, velvollinen varjelemaan ja puolustamaan maan oikeuksia ja vapautta.” Kappale päättyi: ”Ruotsinvaltan ajalta voimassa oleva maan Hallitusmuoto ja vielä enemmän vanhimmat oikeussäännöt ovat myös, vaikka ne luonnollisesti eivät anna suoranaista ohjetta nykyiseen asiointilaan nähden, monarkistisesta hengestä huolimatta edellyttäneet kansanedustuslaitoksen itsenäistä toimintavaltaa sellaisissa tapauksissa, jolloin laillista hallitsijaa ei ollut olemassa.” Vp. 1917 Asiak. IV, PeVM N:o 12/EK:n kirjelmä.

²⁰⁷ Seuraavan esityksen teemana on tarkastella oikeudellisten argumenttien merkitystä toisaalta korkeimman vallan järjestelyissä eduskunnassa ja toisaalta sosialidemokraattien samanaikaisissa vallanotto suunnitelmissa. Esitys on tapahtumahistorian osalta jouduttu rekonstruimaan alkupe- räislähteistä käsin, koska olemassa olevat tutkimukset näiltä kriittisiltä marraskuun päiviltä on havaittu epäluotettaviksi jo eri tapahtumien aikajärjestykseen asettamisessa puhumattakaan virheellisesti rekonstruoiduista tapahtumista tehdyistä päätelmistä, vrt. Upton 1980, 264–342, Rinta-Tassi 1986, 47–57.

²⁰⁸ Enckell 1956, 112.

Muutaman päivän jo koolla ollut eduskunta oli uuden tilanteen edessä. Puhemiesneuvosto, jonka vaaliin sosialidemokraatit eivät olleet mielenosoituksellisesti lainkaan osallistuneet, katsoi oikeaksi palata valtionhoitajahankkeeseen kuitenkin niin, että valtionhoitajakunta olisi kolmijäseninen. Oikeudellinen muoto, jolla se saisi käytettäväkseen monarkin valtaoikeudet oli sama kuin Talaan manifestiehdotuksessa. Puhemiesneuvosto nimittäin esitti 8.11. eduskunnan hyväksyttäväksi päätöslauselmaa: ”Sen mukaan kuin Puhemiesneuvosto on saanut tietää on se Väliaikainen Hallitus, joka keisarivallan kukistuttua on tosiasiallisesti käyttänyt Keisarille ja Suuriruhtinaalle kuulunutta valtaa, lakannut toimimasta. Kun siis sellaista valtioelintä, joka käyttäisi keisarin ja suuriruhtinaan valtaa, ei ole olemassa, on Puhemiehistön mielestä syntynyt olotila, joka on verrattava 1772 vuoden Hallitusmuodon 38 §:ssä edellytettyyn.” Tämän vuoksi puhemiesneuvosto esitti eduskunnan päätettäväksi keisari-suuriruhtinaan käyttämän vallan uskomista kolmijäseniselle valtionhoitajakunnalle. Uusi Päivä ilmaisi välittömästi tyytyväisyytensä, että lehden kannattaman oikeuskäsityksen mukaisesti puhemiehistö oli yksimielisesti käyttänyt sanamuotoa, jossa lausuttiin väliaikaisen hallituksen vain ”tosiasiallisesti ” käyttäneen suuriruhtinaan valtaa, ja että 38 § oli ”nyt lopulta huomattu käyttökelpoiseksi” huolimatta valtioyhteydestä.²⁰⁹

Suhtautumisesta valtalakiin tuli sosialidemokraateille valtiopäivillä periaatteellinen ongelma. Ennen vaaleja Kuusinen oli hurskaasti vakuuttanut venäläisille tovereille, ettei kukaan kunniallinen demokraatti Suomessa voisi luopua laisista. Vaalien jälkeen Kuusinen totesi, ettei sen voimaan saattaminen enää auttaisi, koska porvarilliset saisivat silloin vallan kolmeksi vuodeksi. Tämän välttämiseksi sosialidemokraatit kehittivät oman ”oikeuskäsityksensä”, jossa valtalaista pidettiin kiinni siinä merkityksessä, että vaikka senaattia vaadittiin se vielä julkaisemaan, se samalla selitettiin jo voimassa olevaksi Mannerin eduskunnan päätösten perusteella. Valtalain takautuvalla voimassaololla haluttiin pitää avoinna etenemistietä, jonka mahdollisti puolue-elimissä hyväksytty Me Vaadimme -julistus. Siinä uusi eduskunta selitettiin laittomasti valituksi, koska edellinen ei ollut ”laillisesti oikeuksiaan menettänyt”.²¹⁰

Sosialidemokraattien saatua tiedon puhemiesneuvoston esityksestä eduskuntaryhmän valmistelevalle valiokunnan jäseniä oli neuvotellut tilanteesta yhdessä puolueliiton ja Ammattijärjestön toimikunnan jäsenten kanssa. Ryhmän puheenjohtaja Mäen ryhmälle suljetussa kokouksessa antaman selostuksen mukaan tuossa neuvottelussa oli päädytty siihen, että puhemiesneuvoston esitykselle valtionhoitajakunnasta olisi esitettävä vastaehdotuksena Me Vaadimme -julis-

²⁰⁹ II Vp. 1917 Ptk. I, 14–15; Uusi Päivä 9.11.1917 ”Nykyinen asema”.

²¹⁰ K.H.Wiiks dagbok 19.9. ja 23.10.1917, K.H.Wiikin kok. 1 a, KA; Työmies 1.11.1917 ”Me vaadimme”.

tus, minkä perusteella vastainen toimintasuunnitelma lepäsi. Toteutettuna se merkitsi sitä, ”että nykyinen eduskunta luopuisi valtuuksistaan ja ’Mannerin eduskunta’ kutsuttaisiin koolle, jolloin asia mahdollisesti kehkeytyisi siihen, että työväen olisi maassa muutoinkin otettava valta käsiinsä”. Jos julistusta ei hyväksyttäisi, jäisi ryhmä pois valtiopäiviltä. Lähimpänä toimenpiteenä ryhmän oli nyt valittava yhdeksän edustajaa neuvostoon, johon tulisi muiksi jäseniksi edustajia puoluetoimikunnasta ja Ammattijärjestön toimikunnasta (= Työväen vallankumouksellinen keskusneuvosto). Kuusinen lisäsi, että keskusneuvoston päätökset olisivat toistaiseksi väliaikaisia ja valmistavia. Ammattijärjestön edustajakokous ja puoluekokous päättäisivät asiasta lopullisesti. Mannerin eduskunta ei ryhtyisi toimimaan, vaan ainoastaan päättäisi kenelle se valtansa luovuttaa, esimerkiksi jollekin järjestyneen työväen valitsemalle kokoukselle. Mannerin eduskunta olisi kuitenkin ainoa, ”joka laillisesti voi vallanluovuttamisen toimeenpanna.” Puheenvuoroissa esitettiin, että vastaehdotukseksi julistuksesta olisi erotettava valtalain ja eräiden muiden Mannerin eduskunnan hyväksymien lakien julkaiseminen. Ryhmä kuitenkin päätti asettaa vastaehdotukseksi koko julistuksen hyväksymisen.²¹¹

Ryhmälle vallanottosuunnitelma esitettiin niin, että se edellytti eduskunnalta Me vaadimme -julistuksen hyväksymistä. Mikäli sitä ei hyväksyttäisi, ryhmää informoitiin ainoastaan sen verran, että se jäisi siinä tapauksessa pois valtiopäiviltä. Tämän todennäköisemmän vaihtoehdon varalta Kuusinen oli tuona torstaina 8.11. laatinut kirjallisen vallanottosuunnitelman, joka oli ryhmälle suullisesti esitettyä huomattavasti yksityiskohtaisempi. Sen mukaan mikäli eduskunta ei antaisi kannatustaan Me vaadimme -julistuksen vaatimuksille, julistettaisiin laittomien vaalien kautta valittu eduskunta syrjäytetyksi. Samat vaatimukset esitettäisiin edellisissä vaaleissa valitulle eduskunnalle, jolle valtalain mukaan ”kuuluu korkein valta Suomessa”. Se kutsuttaisiin koolle seuraavaksi tiistaksi. ”Jos eduskunta hyväksyy työväen vaatimukset, siis myös kansalliskokousvaatimuksen, päättäköön eduskunta sitten kenen käsiin on uskottava väliaikaisesti korkein valta maassa tahi ainoastaan maan toimeenpaneva valta.” Sen, olisiko tälle eduskunnalle ehdotettava, että se luovuttaisi ”korkeimman vallan väliaikaisen käytön kokonaan Suomen järjestyneelle työväestölle”, päättäisivät ensi viikolla kokoontuva Ammattijärjestön edustajakokous ja puoluekokous. Ne elimet, jotka näiden ratkaisujen perusteella ”tulevat käyttämään väliaikaista korkeinta valtaa”, toteuttaisivat julistuksen vaatimukset. Työväenjärjestöjen vasta perustaman keskusneuvoston tehtäväksi jäi ainoastaan valvoa asioiden kulkua lähimpinä päivinä. Suunnitelmassa oli lisäksi ohjeet paikallishallinnon organisoimisesta, joka

²¹¹ Sos. dem ek. ryhmän ptk. 8.11.1917, TA; K. H. Wiiks dagbok 8.11.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA.

ainakin osittain oli tarkoitus rakentaa Mannerin eduskunnassa hyväksytyjen kunnallislakien varaan.²¹²

Kuusinen luki tämän suunnitelmansa puoluetoimistossa torstaina iltapäivällä. Hän selitti suunnitelmaansa keinona välttää hallitsematon vallankumous, johon jouduttaisiin, jos nykyinen eduskunta saisi päättää kansalliskokouksesta ja elintarvikekysymyksestä. Silloin jouduttaisiin rauhoittelemaan työläisiä, jotka eivät enää luottaisi eduskuntaan ja puolueeseen. Suunnitelma esitettiin myös puolue-toimikunnalle ja ammattijärjestön toimikunnalle, jotka jättivät asian käsittelyn seuraavaan päivään, sillä samana iltana olisi tärkeä tapaaminen bolshevikkien kanssa.

Eduskunta kokoontui illalla täysistuntoon, jossa puhemiesneuvosto teki esityksensä valtionhoitajakunnan asettamisesta. Mäki esitti ryhmän sopimalla tavalla Me vaadimme -julistuksen sille vastaehdotukseksi. Tuo julistus sisälsi 11-kohtaisen luettelon erilaisia reformivaatimuksia elintarvikekurjuuden vastustamisesta kansalliskokouksen valitsemiseen. Tokoin mukaan julistus sisälsi vaatimuksen eduskunnan välittömästä asettumisesta valtalain kannalle. Ajan pyörä oli käännettävä takaisin heinäkuun 18. päivän asentoon periaatteella, ”että laillinen pysyköön, laitton purkautukoon. Kaikki, mitä sen jälkeen on tapahtunut, joka on poikkeusta heinäkuun 18 päivän laista, on nulliteetti, laitton toimenpide, joka on katsottava purkautuneeksi, ja on palattava sille samalle kannalle, jolla oltiin 18 päivänä heinäkuuta, ja lähdettävä sitä kehittämään johdonmukaisesti”. Alkio, joka oli puhemiesneuvoston jäsenenä ollut laatimassa puhemiesten esitystä, perääntyi nyt siitä ja esitti sosialisteja tyydyttääkseen valtalain voimaan saattamista, vaikka siinä olikin pidätetty Venäjälle ulko- ja sotilasasiat, minkä vuoksi se ei Alkion mukaan ollut ”tämän päivän kehityksen tasalla”. Sosialistien väläyttelemän lain taannehtivuuden Alkio halusi sulkea nimenomaisesti pois muotoilemalla ponnin niin, että laki julistettaisiin ”tänään voimaan astuvaksi ja noudatettavaksi”. Wrede vastasi tähän, että eduskunta ei voisi itse promulgoida lakia ilman ensimmäisen valtiomahdin vahvistusta. Arajärvi tiukkasi Mäeltä, tarkoittiko sosialistien ehdotus todellakin sitä, että ”samalla, kun hyväksytään heidän tekemänsä ehdotus, julistetaan tyhjäksi, nulliteetiksi, koko tämä eduskunta ja palataan takaisin siihen eduskuntaan, joka on vasemmiston hyväksymän valtalain esittänyt ja myöskin julistanut Suomen kansan noudatettavaksi laiksi. Minulla on syy vaatia ed. Mäeltä aivan täyttä selvyyttä edustajien läsnä ollessa tästä asiasta.” Vastauksessaan Mäki kierteli kehottamalla Arajärveä lukemaan julistuksen Työmiehestä.²¹³

²¹² K. H. Wiiks dagbok 8.11.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA; Huttunen 1918, 71–73 viite 1; Rinta-Tassi 1970, 115–118.

²¹³ II Vp. 1917 I, 14–36.

Samanaikaisesti kun Mäki luki täysistunnossa julistusta, oli Mannerilla, Kuusisella, Wiikillä ja muutamalla muulla neuvottelu kenraalikuvernöörin linnassa 11 venäläisen bolshevikin kanssa, joihin kuuluivat sekä Suomen aluekomitean että Helsingin komitean puheenjohtajat. Nämä kertoivat taistelun Venäjällä edelleen jatkuvan, ja että he haluavat olla tekemisissä ainoastaan Suomen proletariaatin kanssa. Mitä suomalaiset halusivat heidän tekemän hyväkseen ja mitä suomalaiset tekisivät heitä auttaakseen? Kuusinen esitti onnentoivotukset ja kertoi vallankumouksellisen keskusneuvoston perustamisesta. Huomenna se tekisi ehdotuksensa toimenpiteiksi. Venäläiset vetosivat, että heidän oli saatava suomalaisten tuki, mahdollisesti niin, että nämä aseellisesti syrjäyttäisivät hallituksensa vallasta. He voisivat siinä antaa tukensa, mutta aloitteen oli tultava suomalaisilta. Kun suomalaisilta kysyttiin, voisivatko nämä ottaa vallan jo tänään tai huomenna, nämä epäröivät. Venäläiset lisäsivät painetta: ”Jos te kieltäydyste tukemasta meitä, me toteutamme itse kumouksen täällä. Silloin teidän on pakko ottaa valta käsiinne.” Kuusinen lupasi suunnitelmansa mukaisesti, että valta otettaisiin vielä tällä viikolla ja vakuutti suomalaisten ymmärtävän, että köyhälistön asia oli sidottu vallankumouksen menestykseen. Suomalaiset toivoivat vastineeksi elintarpeita ja aseita.²¹⁴

Tapaamiseen osallistuneet kansanedustajat kiirehtivät suoraan eduskunnan täysistuntoon keskelle keskustelua valtionhoitajakunnasta ja Me vaadimme -julistuksesta. Manner otti puheenvuoron ja ryhtyi luennoimaan laillisuudesta: ”Tämä kokous ei ole laillinen Suomen eduskunta”, minkä jälkeen hän kertasi sosialistien oikeudelliset argumentit väliaikaisen hallituksen toimivallan puuttumisesta. Hajotusmanifestin promulgointi ei ollut tehnyt vaaleista laillisia. Hän valitti, ettei laillisella eduskunnalla ollut tosiasiallisia edellytyksiä toimia. Välihuuto tähän vasemmalta kehotti: ”Käskee kasaan!”, mitä Manner kommentoi: ”Ehdotus on hyvä; otetaan huomioon.” Uhmaa huokuen hän vihjaili käsillä olevan äänestyksen merkityksestä: ”Minusta tällä eduskunnalla ei ole enää muuta kuin yksi tehtävä, ja sen tehtävän on ed. Mäki lukemalla sosialidemokraattisen ryhmän ehdotuksen, tälle kokoukselle osoittanut...Tässä tilaisuudessa ja tälle kokoukselle ei tarvitse tehdä selvää siitä, mitä sitten seuraa, jos tuollainen julistus on täällä päätetty laittaa. Se on huomisen päivän ja ylihuomisen päivän asia, toisten voimain asia kuin teidän. Ja sen takia minä en tahdokaan siihen kajota. Mahdollisuutena mainitsen vain sen, mitä ed. Valpas tässä välillä huomautti: käski kutsumaan kokoon sen ns. Mannerin eduskunnan. Voisihan senkin kutsua kokoon. Uskon sillä olevan tärkeitäkin tehtäviä. Mutta emme me siitä vielä ole päättäneet; älkää sitä pelätkö.” Sen jälkeen kun hän oli vielä selittänyt valtionhoitajakuntahankkeen ristiriitaiseksi jo voimassa olevaksi katsomansa valtalain

²¹⁴ K. H. Wiiks dagbok 8.11.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA; Polvinen 1987, 121.

kanssa hän vielä palasi laillisuuteen: ”Olen oikeuskäsitykseni mukaisesti selittänyt tämän eduskunnan laittomaksi ja eräitä täällä tehtyjä ehdotuksia sellaisiksi, että ne sotivat laillisen eduskunnan laillisia päätöksiä vastaan.” Arajärvi kiitti Manneria, että tämä ”suorasukaisesti ja selvästi” oli lausunut sen, missä Mäki oli tarkoitustaan peitellen kierrellyt. Yöllä äänestys asiassa päätettiin siirtää seuraavan päivän istuntoon. Istuntoon ehtineellä Kuusisella oli kuitenkin kiire. Hän olisi halunnut istunnon jatkuvan kunnes olisi äänestetty.²¹⁵

Marraskuun 9. päivän aamuna puoluetoimistolla oli vilkasta. Ihmisiä tuli ja meni. Puoluesihtööri Turkia vaati, että toimistossa kulkevilta oli riisuttava aseet. Aseiden ostoa Pietarista suunniteltiin. Wiik kuvasi ilmapiiriä: seikkailunhalua, kuumemielialaa, vallan makeutta. Vallankumouksellinen keskuskomitea kokoontui ensimmäiseen varsinaiseen kokoukseensa. Asema oli sellainen, että vallankumousjuna oli nyt vihelletty liikkeelle riippumatta siitä, mitä eduskunta tuona päivänä päättäisi. Kuumeisesta ilmapiiristä huolimatta realiteettien taju tunki tietoisuuteen. Keskustelu suuntautui spekulatioihin tulevista uhkakuvista. Suunnitelman toteuttamiseksi ei ollut aseita. Salin piti elintarvikekysymystä erittäin vakavana. Kun lumi sataisi, ei olisi jäkälääkään, ja silloin työläiset olisivat sosialisteihin vielä pettyneempiä kuin Tokoin senaattiin. Maltilliset sosialistit moittivat politiikasta, jolla 8 tunnin työaikalakia eikä kunnallislakeja ollut saatu vahvistetuiksi. Wuoristo oli samaa mieltä, massat saataisiin vastaan ja johto menetettäisiin. Vallankumouksen tulisi tapahtua asteittain niin, että voitettaisiin jotakin, mitä ei enää otettaisi pois. Tokoi halusi sittenkin vallankumoussuunnitelman riippuvaksi eduskunnan ratkaisusta. Hän ehdotti perääntymistieksi menettelyä, jossa sosialistit siirtyisivät kannattamaan Alkion ehdotusta siinä tapauksessa, että ryhmän oma ehdotus tulisi hylätyksi. Silloin Alkion ehdotus voittaisi ja eduskunta voisi kehottaa senaattia vahvistamaan lait. Jos eduskunta ei tätäkään tekisi, olisi kaksinkertainen syy ottaa valta. Myös Kuusinen ilmoitti voivansa äänestää Alkion ehdotusta, mutta epäili, miten elettäisiin siihen saakka, kun lait tulisivat voimaan. Elintarvikekysymys oli kiireellinen. Gyllingin mukaan Kuusisen suunnitelma edellytti punakaartien liikekannallepanoa, työt seisahtuaisivat, niin ei voisi jatkua pitkään. Vallankumouksen julistamisella sitouduttaisiin kokonaan venäläisiin ja Venäjän vallankumoukseen, joka mahdollisesti ei kestäisi pitkään. Hän kannatti Tokoin ehdotusta. Wiik kannatti sitä myös. Vallankumous ei sillä estyisi, mutta käytännössä saavutettaisiin jotain. Mäki kannatti ehdotusta, koska se kokoaisi ryhmän. Kuusinen myönsi, että se hyöty siitä olisi, mutta ei muuta. Jäätäisiin ilman valtaa. Se voisi johtaa suurlakkoon, joka kuitenkin voitaisiin välttää päättäväisemmällä toiminnalla. Neuvosto hyväksyi Tokoin ehdotuksen.²¹⁶ Vallankumousjuna pysäytettäisiin. On huomattava,

²¹⁵ II Vp. 1917 Ptk. I, 37–38, 40–41.

²¹⁶ K. H. Wiiks dagbok 9.11.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA.

että neuvosto näin samalla luopui Mannerin eduskunnasta, sillä Alkion ehdotus sisälsi sen, että valtalaililla ei olisi taannehtivaa Mannerin eduskuntaa tunnustavaa merkitystä.

Eduskunta kokoontui äänestyskseen kello 12. Ennen äänestystä täysistunto kävi kuitenkin vielä ajankohdalle niin ominaisen oikeudellisen väittelyn, joka osoittaa hämmästyttävää luottamusta oikeudellisten argumenttien kantavuuteen kriittisinäkin hetkinä. Katutaistelujen jatkuessa Pietarissa suomalaiset vallankumoukselliset kävivät bolshevikeille antamistaan lupauksista huolimatta luokkavihollisen kimppuun sittenkin vain oikeuden miekalla. Sosialidemokraatit väittivät nimittäin istunnon aluksi yhdestä suusta puhemiesneuvoston esityksen sisältävän perustuslain selityksen ja olevan siksi samalla tavalla kuin valtalakikin kesällä perustuslain luontoinen asia, joka oli päätettävä VJ:n mukaisesti perustuslainsäätämisyjärjestyksessä. Ehdotetussa muodossa siitä ei voitaisi äänestää.

Tämä väite ei ollut aivan tuulesta temmattu, mitä osoittaa sekin, että sekä Ståhlberg että Wrede katsoivat aiheelliseksi siihen vastata. Ensin kuitenkin Ingman yritti puhemiesneuvoston jäsenenä selittää asiaa: ”Puhemiehistön ehdotus ei tarkoita mitään lainsäädäntötoimenpidettä ollenkaan, vaan tarkoittaa erääseen toimenpiteeseen ryhtymistä, joka edellytetään HM 38 §:ssä. Siinä nimittäin on säännös siitä, kuinka on meneteltävä siinä tapauksessa, että hallitsijahuonetta ei ole. Tällaisen toimenpiteen suorittaminen siinä järjestyksessä kuin perustuslain muuttamisesta on säädetty ei voine tulla kysymykseenkään.” Ståhlberg huomasi, ettei eduskunnan toimenpide tarkasti ottaen tarkoittanut kuninkaanvaalin ryhtymistä. Hän tarkensikin omasta puolestaan, ”että siihen toimenpiteeseen, jonka puhemiehistö on ehdottanut, voidaan ryhtyä VJ:tä loukkaamatta soveltamalla niitä periaatteita, joita on HM 38 §:ssä”. Airola vastasi: ”Jumaluusopin professori Ingman on ruvennut täällä selittämään lakia hyvin merkillisellä tavalla. Hänen mukaansa tarvitsee noudattaa valtiopäiväjärjestyä, jos lakia laaditaan niin, että se tehdään pykälien muotoon, mutta kun se tehdään ponsien muotoon, niin kuin hän täällä eduskunnan puhemiehen kanssa on ryhtynyt lakia säätämään, silloin ei tarvitse noudattaa valtiopäiväjärjestyä.” Wrede ilmoitti yhtyvnsä Ingmanin ja Ståhlbergin käsityksiin.

Airolan huomautus ei ole aivan aiheeton sikäli, että korkeimman vallan kysymys oli nimenomaan Ståhlbergin ja Wreden itsensäkin mielestä tullut etupäässä ratkaista lainsäädäntöteitse. Wreden kokoelmassa on nimittäin Nekrasovin kanssa käytyjen neuvottelujen yhteydessä laadittu konsepti laista, jolla hallitsijan valta olisi siirretty väliaikaiselta hallitukselta valtionhoitajalle nimenomaan sosialidemokraattien edellyttämässä perustuslainsäätämisyjärjestyksessä.²¹⁷ Myös Kuusinen puuttui keskusteluun: ”Kyllä minä luulen, että herrojen juridiikka on-

²¹⁷ R. A. Wredes saml. 8. ”Landtdagen 1917–1918”, ÅAB.

tuu niin hirveän pahasti, että heidän on vaikea selvittää siitä myöhemmin. Te olette itse niin monta kertaa selittäneet, että Suomen ja Venäjän oikeussuhde on sellainen, että sen mukaan kuuluu Suomen korkeimman vallan omistaminen Venäjän monarkille, ja tämän suhteen te olette myöskin selittäneet semmoiseksi, että sitä ei voida muuttaa noin vain eduskunnan yksinkertaisella päätöksellä ja yksinkertaisen enemmistön päätöksellä. Ja nythän te sen muuttaisitte täällä niin, että laillisesti tuo korkein valta siirtyisi kolmimiehiselle yhtiölle. Kun tarkastatte vain esimerkiksi niitä omia lausuntojanne, mitä te viime valtiopäivillä vastalauseena perustuslakivaliokunnan lausuntoihin esititte, ette voi selittää, että olisitte koskaan tunnustaneet Suomen ja Venäjän suhdetta tässä suhteessa olevan muutettavissa niin yksinkertaisella tempulla kuin nyt. Uskokaa pois, että teidän omien sanojenne perustella teidät voidaan solmita niin, että te olette tehneet valtiokaappauksen, siis rikoksen.”

Miten asia oikeastaan oli? Oliko porvarillinen eduskuntaenemmistö tekemässä valtiokaappausta? Kysymys on siitä, kummasta oikeuskäsityksestä käsin ongelmaa tarkastellaan. Jos lähdetään siitä, että väliaikainen hallitus oli ollut suuriruhtinaan vallan laillinen perijä, olisi tuon vallan siirtäminen suomalaiselle organille tarkasti ottaen edellyttänytkin Hermansonin ja Wreden opin mukaisesti lakimuotoa ja perustuslainsäätämisyjärjestystä sekä luonnollisesti sitä, että eduskunta olisi tällaisen hallituksen esityksen suostunut ottamaan käsiteltäväkseen. Kuusinen oli ideologiakritiikissään tässä kohden sinänsä aivan oikeassa. Ståhlberg huomautti kuitenkin heti osuvasti: ”Ed. Kuusiselta jäi huomaamatta, että silloin, kun käsiteltiin valtalakia, oli olemassa hallitus, jonka käytettävänä keisari suuriruhtinaan hallitusvalta oli. Nyt sellaista ei ole, ja sentähden on nyt sellainen olotila, joka on verrattava Hallitusmuodon 38 §:ssä mainittuun.” Kuusiselta jäi toisin sanoen huomaamatta se, että kun väliaikaista hallitusta ei enää ollut, Ståhlberg olikin siirtynyt kannattamaan samaa oikeuskäsitystä ja HM 38 §:n tulkintaa, jota Kuusinenkin oli edustanut. Sen mukaan korkein valta ei voinut kuulua venäläiselle hallitusorganille, vaan eduskunnalle, jolla oli toimivalta määrätä sen käytöstä. Tuon pykälän nojalla oli nyt välttämättä ensin järjestettävä korkeimman vallan käyttö, jotta lainsäädäntöasiat voisivat eduskunnassa ylipäättään tulla vireille. Valtalakihan oli tullut vireille vielä väliaikaisen hallituksen esityksenä.

Puhemies Lundson ei katsonut kyseessä olevan perustuslainluontoinen asia. Äänestyksessä äänestettiin ensin vastaehdotuksesta puhemiehistön ehdotukseen Mäen ja Alkion ehdotusten välillä.²¹⁸

Äänestyksessä tapahtui aivan odottamatonta. Valtalakia kaikissa muodoissaan vastustaneet porvarilliset äänestivät nimittäin Mäen ehdotuksen puolesta niin,

²¹⁸ II Vp. 1917 Ptk. I, 43–46.

että Alkion ehdotus valtalain voimaan saattamisesta, jota sosialidemokraatit olivat varautuneet äänestämään puhemiehistön ehdotusta vastaan, putosikin pois jo tässä vaiheessa. Tyrmistyneet maalaisliittolaiset ilmoittivat vastalauseitaan pöytäkirjaan oikeiston ”epälojaalista menettelystä”. Luopajärven mielestä oikeisto jännitti jousta liiaksi. Äänestettäessä puhemiehen ehdotuksen ja Mäen ehdotuksen välillä maalaisliittolaiset katsoivat olleensa pakotettuja äänestämään valtionhoitajakunnan puolesta. Sosialidemokraattien moitittua maalaisliittolaisia tästä, Alkio epäili, että sosialidemokraatit eivät olleet aidosti tahtoneetkaan valtalain voimaan saattamista, koska se oli kytketty osaksi Me vaadimme -julistusta, jota maalaisliittolaiset eivät voineet sellaisenaan kannattaa. Äänestyksen jälkeen täysistunto keskeytettiin.²¹⁹

Socialidemokraattien ryhmä kokoontui äänestyksen jälkeen sekavissa tunnelmissa. Ryhmän johtoa kritisoitiin ankarasti. Ryhmälle oli selvinnyt vasta nyt, että äänestys julistuksesta tarkoitti köyhälistön diktatuuria sen lopputuloksesta riippumatta. ”Maisterikoplaa” syytettiin ”kierosta menettelystä” ryhmän harhauttamiseksi, kun tätä ei ollut rehellisesti selvitetty. Huttunen protestoi sitä, että valtakia ei ollut irrotettu julistuksesta omaksi ehdotukseksi. Lain ajaminen kävisi nyt Alkion ehdotuksen hylkäämisen jälkeen vaikeaksi. Tokoi myönsi virheen, kun ei ollut tehty samanlaista esitystä kuin Alkio. Hän ei kuitenkaan tehnyt selkoa keskusneuvostossa ennen äänestystä tapahtuneesta perääntymisestä Kuusisen vallanottosuunnitelmasta, mutta viittasi siihen välillisesti puolustellessaan ryhmän johtoa: ”On sanottu, että on harjoitettu kieroa menettelyä, mutta se johtuu porvariston harjoittamasta kierosta juonittelusta... Syy Alkion ehdotuksen tappamiseen ei ole sosialidemokraateissa, vaan oikeistoporvareissa, jotka kiersi äänestivät.” Ryhmä päätti yrittää saada valtionhoitajien vaali pöydälle.²²⁰

Kun sovittelumahdollisuus Alkion ehdottaman valtalain voimaan saattamisen muodossa oli oikeiston äänestystaktikoinnin vuoksi kariutunut, illansuussa kokoontunut vallankumouksellinen keskusneuvosto ryhtyi keskustelemaan uudelleen Kuusisen suunnitelmasta. Gylling, joka edellisenä päivänä oli epäillyt bolshevikkien vallan kestävyyttä, edellytti nyt vallanotolta Leninin hallituksen samanaikaista selvää julistusta Suomen itsenäisyydestä ja venäläisten joukkojen vetämistä sodan jälkeen. Tokoi ja Kuusinen olivat sitä mieltä, että bolshevikit eivät antaisi manifestia ennen kuin valta olisi ensin otettu. Kuusinen varoitti passiivisesta vastarinnasta bolshevikkeja vastaan. Se kiristäisi välejä näihin. Illalla täysistunnossa valtionhoitajien vaali siirrettiin arvan ratkaisulla seuraavaan päivään.²²¹

²¹⁹ II Vp. 1917 Ptk. I, 46–48.

²²⁰ Sos. dem. ek. ryhmän ptk. 9.11.1917 4 §, TA; K. H. Wiiks dagbok 9.11.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA.

²²¹ K. H. Wiiks dagbok 9.11.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA; II 1917 Vp. Ptk. I, 48–51.

10. päivän aamuna ryhmän vieraana oli Pietarin vallankumouskomitean jäsen, joka vakuutti Suomen aseman tulevan sellaiseksi, jollaiseksi sosialidemokraattien ryhmä sen haluaisi. Puoliltapäivin kokoontunut keskusneuvosto sai Sirolalta terveiset Helsingin työväenjärjestöjen eduskunnalta. Tiedot eri paikkakunnilta kertoivat, että työläiset halusivat vallanottoa. Sisäinen tilanne johtaisi joka tapauksessa paikallisiin spontaaneihin liikehtimisiin, mitä ei saisi sallia. Tuli siksi antaa kehoitus piiri- ja kunnallisneuvostojen perustamisille. Keskusneuvoston oli otettava valtiollinen valta. Tasavallan pelastamiseksi valtionhoitajakunnan asettaminen tuli estää. Valta olisi pidettävä perustavaan kokoukseen saakka. Vain työväenvalta voisi neuvotella venäläisten kanssa. Vallanotto voisi pelastaa sekasorrolta, joka olisi seurauksena porvarillisten neuvotteluista venäläisen sotaväen kanssa. Nyt Tokoi katsoi, että perääntyminen ei ollut enää mahdollista. Venäläinen sotaväki, porvarilliset ja kaikkein eniten työläiset pakottivat. Mäkelin kertoi tietäneensä jo kauan, että tähän tultaisiin. Vallan anastuksen tuli tapahtua nopeasti, jotta uhrien lukumäärä jäisi mahdollisimman pieneksi. Kokonaan niitä ei voitaisi välttää. Kuusinen kannatti neuvostojen perustamista. Kuusinen kuitenkin tähdensi, että vallan ei tulisi selittää olevan työväen käsissä. Laillisuuden kannalla tuli pysyä mahdollisimman pitkään. Se tarkoitti sitä, että korkein valta kuului vanhalle eduskunnalle. Valtionhoitajien vaali tuli saada estetyksi, sillä jos valtionhoitajakunta jouduttaisiin syrjäyttämään väkivalloin, saisivat porvarilliset siitä lisävaltin. Neuvosto päätti hyväksyä eduskunnalle esitettäväksi Gyllingin ehdotuksen, jonka mukaan täysistunto selittäisi valtalain olevan voimassa, jättäisi valtionhoitajien vaalin toimittamatta ja määräisi julkaistavaksi valtalain ja 28.9. vahvistetut lait. Tämä tarkoittaisi, että eduskunta olisi näin selittänyt itsensä laittomaksi ja Mannerin eduskunta pääsisi kokoontumaan. Myös eduskuntaryhmä hyväksyi tämän ehdotuksen yksimielisesti. Nyt ryhmässä ei voinut olla epätietoisuutta tarkoituksesta. Tokoi nimittäin selosti, että valtionhoitajien vaali oli koetettava estää. ”Direktoriosta tulisi laitos, jota olisi vaikea syrjäyttää. On helpompi toimia, kun sitä ei ole.” Työväen oli otettava valta käsiinsä, vaikka lopullista päätöstä asiasta ei ollutkaan vielä tehty. Ryhmä hylkäsi niukasti ehdotuksen ryhmän kannan tiedottamisesta etukäteen maalaisliittolaisille.²²²

Keskusneuvosto laati julkisuuteen tiedonannon tapahtumista eduskunnassa. Sen mukaan ”porvariston pyyteet” olivat alkaneet paljastua. Suuriruhtinaan valtan, ”jota viime päiviin asti Suomen porvarien myötävaikutuksella ovat käytelleet eräät venäläiset väliaikaiset hallitukset, on porvaristomme nyt päättänyt kaapata käsiinsä”. Vaikka tiedonanto oli otsikoitu ”Vallankumoukselliselle työväelle”, selitettiin sosialistien ehdotuksen eduskunnassa tarkoitaneen, ”että tämä

²²² K. H. Wiiks dagbok 10.11.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA; Sos. dem. ek. ryhmän ptk. 10.11.1917, TA.

eduskunta tunnustaisi laillisuuden maassa toimeenpantavaksi ja puolestaan lopettaisi laillisen eduskunnan hyväksymiä päätöksiä ja lakeja vastaan harjoitetun väkivaltaisen jarrutuksen”.²²³

Illan täysistunnossa oli määrä toimittaa valtionhoitajien vaali. Kaikki tiesivät, ettei tuolla vaalilla ollut enemmistön kannatusta. Siksi mitään keskustelua ehdokkaista ei käyty eikä puhemies rajoittanut puheenvuoroja siihen. Tokoi selvitti jälleen aluksi oikeustilaa. Valtalaki oli syntynyt perustuslainmukaisessa järjestyksessä ja oli siksi katsottava Suomen perustuslaiksi. Eduskunnalla ei ollut oikeutta tehdä mitään päätöstä, joka poikkeaisi siitä. Eduskunnan hajotuksen laittomuuden puolesta hän vetosi prokuraattorin lausuntoon. Eduskunnan tuli nyt selittää valtalaki lailliseksi perustuslaiksi ”eli toisin sanoen jättää tämä paikkansa sille lailliselle eduskunnalle, jolla on oikeus perustuslain mukaan edustaa Suomen kansaa”. Kuusinen säesti. Porvarilliset aikoivat ajaa tarkoituksensa perille kaksinkertaisella laittomuudella. Laillisenkin eduskunnan olisi tullut tehdä vaalia koskeva päätös perustuslainsäätämisjärjestyksessä. ”Sosialistit eivät tahdo täällä muuta kuin laillisuutta.” Kuusinen piti muutamaa päivää aiemmin esittelemäänsä ehdotusta sopimukseksi Suomen ja Venäjän välillä jo vanhentuneena ja esitti sen sijaan täyttä riippumattomuutta. Sosialistien mielestä nimenomaan Mannerin eduskunta olisi ollut sopiva osapuoli neuvottelemaan siitä bolshevikihallituksen kanssa.

Maalaisliittolaiset hämmästelivät ”laillisuussaivartelua”, jollaista oli ennen totuttu kuulemaan oikeistosta, mutta jonka takana nyt ”lymysivätkin” sosialistit. Maalaisliittolaiset vetosivat vaaleissa valitun eduskunnan laillisuuden puolesta Airolan lausuntoon hajotetun eduskunnan istunnossa syyskuussa. Maalaisliittolaisten oikeuskäsityksen mukaan riippumatta siitä, mikä voima entisen eduskunnan oli hajottanut, Suomen kansa oli antanut vaaleille laillisuuden ”sillä, että kansa itse ne tunnusti”. Maalaisliittolaiset esittivät, että sosialistit nimeäisivät yhden valtionhoitajan, maalaisliittolaisten ja oikeiston nimeämien lisäksi, jolloin tuo direktorio vahvistaisi valtalain ja mahdollisesti muitakin sosialistien ajamia lakeja ja sen jälkeen hajaantuisi, koska korkein valta olisi sen jälkeen eduskunnalla.

Manner katsoi Airolan puhuneen syyskuussa ainoastaan omaan lukuunsa. Hajotettu eduskunta ei ollut antanut suostumustaan vaaleihin. Hän kiisti Arajärven Kuusisen vallanottosuunnitelman mukaisen tiedon vanhan eduskunnan kutsumisesta koolle seuraavaksi tiistaiksi. Manner ei ollut kertomansa mukaan vielä päättänyt, koska se kokoontuisi. Direktoriota sosialistit eivät kuitenkaan valitsisi minuutiksikaan.

²²³ Työmies 10.11.1917 ”Vallankumoukselliselle työväelle”/ Työväen Vallankumouksellinen Keskusneuvosto.

Kun sosialistit kieltäytyivät asettamasta valtionhoitajaehdokasta, eivät maalaisliittolaisetkaan sellaista asettaneet, vaan nämä esittivät, että vaalin sijasta eduskunta määräisi valtalain heti voimaan astuvaksi. Koska tämä oli vastoin eduskunnan aikaisempaa päätöstä, ei puhemies sallinut siitä äänestystä. Sosialistit puolestaan esittivät, että puhemiehen menettely alistettaisiin perustuslakivaliokunnan tutkittavaksi. Sosialistien ja maalaisliiton äänin tämä tulikin eduskunnan päätökseksi.²²⁴ Valtionhoitajien valitseminen oli siten saatu sosialistien taroituksen mukaisesti saatu estettyä. Vaikka korkeimman vallan järjestelyssä ei ollut päästy eteenpäin eivätkä sosialistit olleet saaneet kaipaamaansa tunnustusta Mannerin eduskunnan laillisuudelle, olivat sosialistit ja maalaisliittolaiset löytämässä asiassa yhteisymmärrystä.

Sosialistit pohtivat seuraavana 11. päivänä keskuudessaan mahdollisuutta edistää Mannerin eduskunnan asemaa pyytämällä Leninin hallitukselta manifestia Kerenskin hallituksen Suomea koskeneiden toimenpiteiden laittomuudesta sekä valtalain ja Mannerin eduskunnan tunnustamisesta. Mannerin ajateltiin lähtevän pyytämään tällaista julistusta vanhan eduskunnan edustajana. Ajatuksesta kuitenkin luovuttiin seuraavana päivänä, kun Pietarista tuli tuoreita tietoja Leninin hallituksen epävarmasta asemasta.²²⁵

Myös Uusi Päivä kiinnitti huomiota sosialistien laillisuusargumentteihin: ”Sosialistit väittävät, että he ovat laillisuuden puolustajia laittomuutta vastaan että he aikovat kutsua kokoon Suomen kansan laillisen eduskunnan ja hajoittaa nykyisen laittoman.” Nuo argumentit olisivat kuitenkin ansainneet huomiota vain, jos sosialistit olisivat syksyllä suhtautuneet johdonmukaisen kielteisesti vaaleihin. Asia oli nyt kuitenkin toinen: ”Sosialisteilla ei ollut rohkeutta viime kesänä päättäväisesti asettua omaksumaansa kantaa puolustamaan, mutta heissä ei ollut myöskään rehellisyyttä kylliksi avoimesti myöntääkseen tämän ja tunnustaakseen, että hajoituskäskyn synnyttämään asiointilaan oli alistuminen.” Osallistumalla uusiin vaaleihin ja pitämällä samalla kiinni vanhasta eduskunnasta sosialistit olivat osoittaneet ”täydellisen julkisen moraalin puutetta ja kauhistuttavaan määrään kohonnutta epärehellisyyttä ja valheellisuutta”. Kukaan oikeinajatteleva ei voinut kulkea ”heidän mukanaan sitä tietä, jonka tienviitoja he nyt ovat oppimassa”.²²⁶

Ammattijärjestön 12.11. kokoontunut edustajakokous uhkasi eduskuntaa yleislakolla, mikäli eduskunta ei heti suostuisi määräämään valtalakia ja eräitä muita Mannerin eduskunnan säätämiä lakeja julkaistaviksi. Koska lakeja ei ollut laillisesti vahvistettu, katsoi puhemies, että laillisia edellytyksiä tällaisen asian

²²⁴ II Vp. 1917 Ptk. I, 53–88.

²²⁵ K. H. Wiiks dagbok 11. – 12.11.1917, K. H. Wiikin kok. I a, KA.

²²⁶ Uusi Päivä 13.11.1917 ”Me varoitamme”.

esittelemiseksi eduskunnalle ei ollut.²²⁷ Vallankumouksellinen keskusneuvosto päättikin siksi 13.11. julistaa maahan yleislakon. Lakkojulistuksessa vaadittiin eräitä Me vaadimme -julistuksen vaatimusten toteuttamista mm. valtalain julkaisemista sekä 8 tunnin työaikalain ja kunnallislakien voimaan saattamista. Varmimpana takeena vaatimusten toteuttamiselle pidettiin perustavan kansalliskouksen koolle kutsumista.²²⁸

Samaan aikaan eduskuntaryhmässä Mannerin eduskuntaan tukeutuneeseen vallanottoon kriittisesti suhtautuneet asettautuivat yksityisesti yhteyteen maalaisliiton ryhmän kanssa. He pyysivät maalaisliittoa kannattamaan valtalain, kunnallislakien ja kahdeksantunnin työaikalain vahvistamista, jolloin sosialidemokraatit luopuisivat Mannerin eduskunnasta ja tunnustaisivat eduskunnan lailisuuden. Maalaisliiton eduskuntaryhmä tiedustelikin 14.11. sosialidemokratien ryhmältä, suostuisiko se selitykseen, jonka mukaan valtalaki tulisi voimaan julkaisemispäivästä, jos se tulee voimaan saatetuksi, ja olisiko ryhmä mukana muodostamassa hallitusta valtalain periaatteiden mukaisesti.²²⁹

Ryhmä ei tehnyt heti päätöstä, vaan kysyi vallankumouksellisen keskusneuvoston mieltä. Neuvosto vastasi samana iltana tavalla, joka ei sisältänyt suoraa vastausta kysymyksiin, vaan luetteli Me vaadimme -julistuksen vaatimuksia. Valtalaista todettiin tuon julistuksen mukaisesti, että se oli julkaistava noudatettavaksi ja ”maan asioiden hoito oikaistava sen mukaiselle kannalle”. Huttusen mukaan keskusneuvosto tällä vastauksellaan edellytti edelleen nojautumista Mannerin eduskuntaan. Ryhmässä Huttunen esitti tästä poikkeavasti myönteisen vastauksen antamista maalaisliiton kysymykseen. Kuusisen mielestä ei tullut mennä umpimähkään sopimukseen maalaisliiton kanssa. Mäkelin puolusteli keskusneuvoston toimia ja sanoi niiden olevan selviä vallankumouksellisia toimia. Ryhmä asettui äänin 54–13 vastustamaan keskusneuvoston kantaa ja päätti vastata maalaisliitolle ryhmän äänestävän eduskunnassa sellaisten ehdotusten puolesta, joissa esitetään korkeimman vallan siirtoa eduskunnalle. Hallituskysymykseen ei katsottu voitavan ottaa vielä kantaa. Alkio katsoi vastauksen tarkoittavan, että sosialidemokraatit olivat todellakin luopumassa Mannerin eduskunnasta.²³⁰

Kun valtionhoitajahanke oli haudattu perustuslakivaliokuntaan, puhemiesneuvoston jäsenet Alkiota lukuun ottamatta yhdessä porvarillisten puolueiden kanssa sopivat puhemiesneuvoston uudesta esityksestä, jolla korkeimman vallan käyttäminen annettaisiin senaatin talousosastolle, kunnes eduskunnan päätös valtionhoitajakunnan asettamisesta toteutettaisiin tai eduskunta muuten toisin

²²⁷ II Vp. 1917, Ptk. I, 98–118.

²²⁸ K. H. Wiiks dagbok 13.11.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA; Kansalaissota dokumentteina I, 232–234.

²²⁹ Hakalehto 1986, 326; Huttunen 1918, 43–44; Sos.dem. ek.ryhmän ptk. 14.11.1917, TA.

²³⁰ Huttunen 1918, 44–45; Sos. dem. ek. ryhmän ptk. 14.11.1917, TA; Hakalehto 1986, 329.

päättäisi. Tämän mukaisella esityksellä täysistunto aloitettiin 15.11. Alkio esitti vastaehdotukseksi sosialidemokraattien antaman vastauksen mukaisesti: ”Koska sitä valtionhoitajakuntaa, jolle eduskunta on päättänyt antaa Suomen korkeimman hallitusvallan käytön, ei vielä ole voitu valita, päättää eduskunta toistaiseksi itse käyttää sitä valtaa, joka voimassa olleitten säännösten mukaan on kuulunut keisarille ja suuriruhtinaalle.”

Puhemiesneuvoston esityksen kannalla olleet lakimiesedustajat selittivät arvovaltaisesti, että Alkion esitys oli HM 38 §:n vastainen eikä puhemies tulisi sallia siitä äänestystä. Lakimiesten mukaan HM 38 § tosin antoi käsillä olevissa olosuhteissa eduskunnalle toimivaltuuden määrätä monarkin valtaoikeuksien käytöstä, mutta HM:n vallanjaon periaate edellytti eduskunnalta niiden määrämistä toimeenpanovallan orgaanin käytettäväksi. Eduskunta ei ollut tuon perustuslainkohdan nojalla toimivaltainen ryhtymään niitä itse edes väliaikaisesti käyttämään, vaan sellainen olisi edellyttänyt perustuslainmuutosta. Haataja epäili, että asian järjestäminen Alkion esittämällä tavalla tulisi kohtaamaan paitsi lakimiespiireissä myös suuressa osassa kansaa ja virkamiehistöä vastarintaa.²³¹

Poikkeuksen muodosti tässä suhteessa Talaan mielipide. Vaikka hän olikin puhemiesneuvoston esityksen kannalla, hän selitti äänestyksen Alkion esityksestä mahdolliseksi, koska hänen mielestään HM 38 § jätti eduskunnan harkittavaksi, käyttäisikö se itse väliaikaisesti hallitusvaltaa vai luovuttaako sen toiselle elimelle. Hän kuitenkin otaksui, että jo käytännöllistäkin syistä eduskunta joutuisi ensin mainitussakin tapauksessa luovuttamaan jossakin muodossa osan korkeimmalle hallitusvallalle kuuluvista oikeuksista senaatin talousosastolle. Maalaisliittolaiset olivat kuitenkin ruotsalaisen kansanpuolueen varatuomari O. Åkesonin kehotuksen mukaisesti valmiit kriittisenä hetkenä luopumaan kokonaan oikeudellisista näkökohdista. Alkio puhui käsillä olevasta ”vallankumousjärjestelystä”. Korkeimman vallan haltuunotto tapahtuisi vallankumouksellisen aktin eikä perustuslainormin välityksellä. HM 38 § ei maalaisliiton Lohen mukaan sanamuotonsa mukaan soveltunut tilanteeseen, jossa vallankumous oli kukistanut keisarin. Sen sijaan: ”Meidän käsityksemme mukaan on asema seuraava: Meidän valtiomuotomme ei tunne muuta kuin kaksi valtiomahtia, nimittäin keisarin ja toisella puolen kansan eduskunnan. Nyt on vallankumous sen toisen mahdin kaatanut. Meidän käsityksemme mukaan siitä on aivan yksinkertaisesti johdonmukainen seuraus, että se valta, mikä oli hallitsijalla, on tullut kansalle ja siis kansan eduskunnalle. Ja juuri sitä silmällä pitäen on tämä ehdotus tehty, jonka ed. Alkio on täällä tehnyt.”²³²

²³¹ II Vp. 1917 Ptk. I, 119–133 Ståhlbergin, Wreden, Estlanderin ja Haatajan puheenvuorot.

²³² II Vp. 1917 Ptk. I, 135–138, 143.

Eduskunta päätti illalla 15.11. äänin 127–68 ryhtyä itse käyttämään monarkille kuulunutta valtaa. Useat lakimiesedustajat ilmoittivat päätöksen johdosta vastalauseita pöytäkirjaan. Niissä päätös selitettiin perustuslakien vastaiseksi vallankumoukselliseksi teoksi. Sosialidemokraatit ehdottivat istunnon jatkamista vielä samana yönä, jotta eduskunta heti vahvistaisi edellisen eduskunnan säätämiä lakeja. Porvarilliset edustajat vastustivat tätä, koska kaikki eivät olleet tutustuneet näihin lakeihin. Kuusinen vetosi käsityksensä, että ”voi tapahtua levottomuuksia huomenna, jollemme me, jotka tahtoisimme työväkeä rauhoittaa, saa nyt jonkinlaisia todellisia tuloksia tältä eduskunnalta”. Saarikivi lupaili lakien vahvistamisen vastineeksi, ”että kansa ei ehkä sitten Mannerin eduskuntaa enää koolle vaatisi. Teillä on nyt valta, osoittakaa, että tämä eduskunta vihdoinkin saapi jotain hyvää aikaan.” Alkion mielestä yö oli vielä valvottava, jos sillä voitiin estää kansalaissota. Äänin 147–47 istuntoa jatkettiin ja eduskunta päättämällä valtuuksilla vahvasti kunnallislait ja kahdeksan tunnin työaikalain.²³³

Mannerin eduskunta pysyi kuitenkin vielä jonkin aikaa osana vallanottosuunnitelmia suurlakon kestäessä ja vielä sen jälkeenkin. 17.11. neuvosto pohti asiaa vakavasti. Lakon lopettamisella ei saanut menettää vallankumouksen voittoja. Mäkelin ehdotti, että hallitus koottaisiin seuraavana yönä. Se tukeutuisi aseistettuihin punakaartiosastoihin. Lakko lopetettaisiin ja Mannerin eduskunta kutsutaisiin koolle. Tokoi yhtyi tähän. Mannerin eduskunta oli hänen mukaansa ”riittävän laillinen, että se uskallettaisiin kutsua koolle”. Airola kuitenkin huomautti vaikeuksista: ”Emme olisi riittävän hävyttömiä (”oförskämda”) kukistamaan virkamiesten vastarintaa.” 18.11. neuvosto päätti kuitenkin lakon lopettamisesta ja hajaantumisestaan. Eduskuntaryhmän tehtäväksi annettiin punaisen senaatin muodostaminen. Lakon lopettamisjulistuksessaan neuvosto piti lakon saavutuksina valtionhoitajahankkeen estämistä ja eduskunnan päätöksiä 15.11. Sen mukaan ”ellei nykyinen eduskunta olisi antanut yhtään perään, jos sen enemmistö olisi toimeenpannut laittoman kolmen kuninkaan vaalin, niin tuskin sitä eduskuntaa nyt olisi enää olemassa”.²³⁴

Epäselväksi kuitenkin jäi, tuliko sosialidemokraattinen senaatti nimittää uuden vai vanhan eduskunnan tuella. Alkio kirjoitti päiväkirjaansa, että 15. päivän päätöksen tärkein merkitys oli se, että sosialistit äänestäessään hänen ehdotuksensa puolesta itse ”hirttivät Mannerin eduskunnan”. Vaikka istuvalle eduskunnalle jätettiin 20.11. päivätty sosialidemokraattinen senaattorilista, yrittivät kumousmieliset vielä seuraavana päivänä taivutella ryhmää Mannerin eduskunnan kannalle. Tokoi katsoi, ettei parlamentaarista hallitusta nyt olisi mahdollista saa-

²³³ II Vp. 1917 Ptk. I, 145–166.

²³⁴ K. H. Wiiks dagbok 17–18.11.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA; Työmies 20.11.1917 ”Keskusneuvoston päätös ja julistus 18.11”; Soikkanen 1975, 245–246.

da. Punaisen senaatin julistuksilla ei kuitenkaan olisi sellaisinaan merkitystä ilman ”lain varjoa”, joka saataisiin kutsumalla punakaartin johtajien kehotuksen mukaisesti Mannerin eduskunta koolle jo seuraavana päivänä. Alkio on 20.11. kirjannut päiväkirjaansa tiedon, jonka mukaan Tokoi oli tiedustellut senaatin esittelijöiltä, suostuisivatko nämä alistumaan siihen, että Mannerin valtiopäivät antaisivat valtakirjat Tokoin uudelle sosialidemokraattiselle senaatille. Ryhmä kuitenkin torjui tällaisen yrityksen. Huttusen mukaan maltilliset saivat tämän jälkeen ryhmässä yhä enemmän vaikutusvaltaa, minkä vuoksi ”diktatuurin kannattajat pitivät enää hyödyttömänä uudistaa siellä ehdotuksiaan”.²³⁵

Lakon päätyttyä porvarillisten lehtien palstat täyttyivät uutisilla lakon aikana tapahtuneista väkivaltaisuuksista. Ne antoivat sosialidemokraateille aiheen epäroïdä kansalliskokousvaatimuksen tarkoituksenmukaisuutta. E. Valpas, joka oli ensimmäisenä esittänyt ajatuksen huhtikuussa 1905, piti ryhmässä sitä nyt arveluttavana. Lakon aikana tapahtuneet punakaartilaisten omavaltaisuudet antoivat porvarillisille aivan liian hyvän vaalivaltin. Porvarilliset puolueet saivat kansalliskokoukseen enemmistön. Kansalliskokouksesta luopuminen sai ryhmässä kannatusta.²³⁶

Kansalliskokous oli tuossa vaiheessa suomalaisille sosialidemokraateille samalla tavalla kuin venäläisille bolshevikeillekin enemmän taktiikan kuin periaatteen kysymys. Lenin piti joulukuussa turhana suomalaisten sosialidemokraattien pyrkimystä nojautua itsenäisyysasiassa Venäjän kansalliskokoukseen. Bolshevitit eivät aikoneet antaa valtiovaltaa enää vapaaehtoisesti porvareille. Armeija oli nyt bolshevikkien puolella, ja ellei kansalliskokous tunnustaisi kansankomissarien hallituksen toimenpiteitä, ajaisivat sotilaat sellaisen kokouksen matkoihin. *Ketola* on arvioinut tätä keskustelua hieman liian ruusunpunaisten linssien läpi: ”Leninin vallankumouksellinen häikäilemättömyys perustuslakia säättävää kansalliskokousta kohtaan luultavasti järkytti suomalaisia. Edustihan kansalliskokouksen ajatus Suomessa pyhitettyä kansanvallan ideaalia, jonka ajankohtaisuus oli sosialidemokraattien vaalitappion ja lukkiutuneen hallitusmuotoriidan vuoksi entisestään kasvanut.”²³⁷ Todellisuudessa suomalaiset sosialidemokraatit eivät enää marraskuun jälkeen itsekään keskustelleet kansalliskokouksen mahdollisuudesta eikä sellainen kuulunut missään vaiheessa kansanvaltuuskunnan suunnitelmiin.

Parlamentaarisen lainsäädäntötyön käynnistyttyä suurlakon ja Svinhufvudin senaatin nimittämisen jälkeen ei myöskään Mannerin eduskuntaan socialistien

²³⁵ II 1917 Vp. Ptk. I, 180–181; K. H. Wiiks dagbok 21.11.1917, K. H. Wiikin kok 1 a, KA; S. Alkion päiväkirja 17. ja 20.11.1917, S. Alkion kok. OS 77, KA; Huttunen 1918, 73–79.

²³⁶ K. H. Wiiks dagbok 17.11.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA.

²³⁷ Ketola 1987, 410–411.

suunnitelmissa eikä argumentaatiossa enää palattu. Kansanvaltuuskunta ei tammikuussa 1918 pyrkinytkään edustamaan mitään laillista valtiovaltaa.²³⁸ Tästä huolimatta nimenomaan väliaikaisen hallituksen toimivallan kieltämiseen perustuneilla oikeudellisilla argumenteilla oli oma merkityksensä tämänkin vallanoton perusteluissa. Kysymys oli marraskuussa nimitetyn Svinhufvudin senaatin toimivallasta suhteessa eduskuntaan korkeimman vallan haltijana.

Jättäessään senaattorilistansa eduskunnan hyväksyttäväksi 24.11. Svinhufvud oli sen oheen liittämässään kirjelmässä ilmaissut käsityksensä, ettei eduskunta 15. päivän päätöksellään ollut tarkoittanut ryhtyä itse välittömästi hallitusvaltaa käyttämään. ”Edellytän sen vuoksi, että Eduskunta jättää Senaatin käytettäväksi ne oikeudet, jotka ovat välttämättömät, jotta Senaatin Talousosasto voisi täyttää maan hallituksen tehtävät. Niinpä muuan muassa pidän selvänä, että Senaatin Talousosaston tulee Eduskunnalle valmistaa ja antaa esityksiä tarpeellisiksi havaittujen uusien lakien aikaansaamiseksi. Samoin edellytän, että Senaatin Oikeusosaston jäsenet, Senaatin prokuraattori sekä ne muut korkeimmat virkamiehet, joitten nimittäminen on kuulunut Keisarille ja Suuriruhtinaalle, tästä lähin ovat Senaatin Talousosaston nimitettävät.” Hyväksyessään Svinhufvudin senaattorilistan eduskunta ei ottanut mitään nimenomaista kantaa tämän edellyttämiin seikkoihin.²³⁹ Porvarillisten puolueiden edustajien kesken Svinhufvud oli kuitenkin yksityisesti sopinut, että eduskunnalla olisi korkein valta ainoastaan ”nimenlisesti”, kun tämän ”hiljaisen sopimuksen” mukaan korkeinta valtaa tosiasiaassa käyttäisi senaatti.²⁴⁰ Tammikuussa eduskunnassa syntyi kysymys tämän ratkaisun oikeudellisesta merkityksestä senaatin vallankäytön perusteena.

Sosialidemokraattien taholta esitettiin 15.1.1918 eduskunnan tutkittavaksi ja siitä johtuviin toimenpiteisiin ryhtymistä varten kirjelmä, jossa katsottiin senaatin pyrkineen ”laajentamaan valtaansa sille kuuluvien rajojen sivu ja täten anastamaan valtaa, joka kuuluu Eduskunnalle”. Kirjelmässä katsottiin senaatin ylittäneen toimivaltansa eräissä ylimmissä virkanimityksissä ja eräiden uusien virastojen perustamisessa ja niiden menosääntöjen hyväksymisessä. Näihin ei senaattilla kirjelmässä katsottu olleen toimivaltaa senaatin ohjesäännössä. Vaikka senaattia nimitettäessä eduskunnalle esitetyssä kirjelmässä senaatin puheenjohtaja oli edellyttänyt senaattilla olevan sellaisiakin toimivaltuuksia, joita ohjesääntö ei tuntenut, ei eduskunta tuota kirjelmää ollut sosialidemokraattien mukaan käsitellyt, ”vielä vähemmin hyväksynyt, eikä Senaatin vallan laajennus siten ole saattanut tapahtua”. Nämä esimerkit olivat sosialidemokraattien mukaan vain osa ”Senaatin taholta ajettuja vallankaappaushommia”.

²³⁸ Rinta-Tassi 1986, 107.

²³⁹ II Vp. 1917 Ptk. I, 182, 260.

²⁴⁰ Inha 2004, 86–87.

Svinhufvud selitti vastauksessaan 18.1. senaattinsa tarjoutuneen toimeensa ainoastaan marraskuussa eduskunnalle esitetyllä ehdolla ”ja kun eduskunta ker-
 ran on asettanut tämän senaatin, niin eduskunta on myöskin hyväksynyt sen
 ehdon”. Tuo edellytys oli sisältänyt samalla myös sen, että senaatin toimival-
 tuuksia ei ollut marraskuun 15. päivän päätöksellä myöskään vähennetty niistä,
 mitkä olivat olleet siihenastisen senaatin käytettävissä. Sen, mitä tämä viimeksi
 mainittu tarkoitti, Svinhufvud jätti omalle vuoden 1917 oikeuskäsitykselleen
 liian arkaluontoisena kylläkin itse mainitsematta, mutta se tuli ilmi Nevanlinnan
 ja Wreden häntä tukeneista puheenvuoroista. Sosialidemokraattien viittamat se-
 naatin toimet olivat nimittäin olleet senaatin toimivallassa ainoastaan edellyttä-
 mällä, että Kerenskin syyskuussa antama avoin kirje senaatin toimivallan laajen-
 tamisesta olisi tunnustettu päteväksi. Sosialidemokraattien puolesta puhunut
 Gylling katsoi, että Kerenskin kirjeen pätevyys oli kumottu viimeistään edus-
 kunnan päätöksellä. ”Ei eduskunta silloin päättänyt käyttää sitä valtaa, jonka
 Kerenski oli jättänyt jäljelle, vaan sitä valtaa, joka keisarilla ja suuriruhtinaalla
 oli ennen ollut. Näin ollen minusta on aivan selvää se, mitä tässä keskustelussa
 on senaatin toimenpiteitten laillisuudesta sanottu, että se on paikkansa pitämä-
 töntä, on väärää.” Gylling katsoi, ettei senaatin nimityksen yhteydessä eduskun-
 nan taholta ollut tapahtunut mitään Svinhufvudin edellyttämien toimivaltuuksien
 tunnustamista – ei nimenomaisesti eikä konkludentistikaan: ”On tämä jokseen-
 kin julkeata laintulkintaa, jonka avulla ilman eduskunnan päätöstä itse asiassa
 tehdään suuria muutoksia maan hallitusmuotoon, ilman mitään nimenomaista
 päätöstä miltään taholta, yksistään senaatin puheenjohtajan ohjelmakirjoituksen
 kautta. Tämän kautta toki tullaan siihen, että meidän valtiomuotomme on raken-
 nettu kokonaan juoksevalle hiekalle.”²⁴¹

Vaikka senaatin väitetyt toimivallan ylitykset vaikuttavat asiallisesti verraten
 vähäpätöisiltä, piti kuitenkin Nevanlinnakin ajankohdan tulenarassa ilmapiirissä
 syytöksiä ”raskaina”. Gylling oli sosialidemokraattien kirjelmän ensimmäinen
 allekirjoittaja ja hän piti tätä valitsemaansa parlamentaarista tietä senaatin kaata-
 miseksi mahdollisena keinona välttää tai ainakin lykätä vallanottoa vielä 25.1.
 puoluehallituksen kokouksessa, jolloin vallanotto oli Kuusiselle tuossa vaiheessa
 enää ”tekninen kysymys” ilman kompromissin mahdollisuutta mihinkään suun-
 taan. Tuossa kokouksessa oli käyty läpi jo kansanvaltuuskunnan jäsenet. Sen
 jälkeen samana iltana pidetyssä eduskunnan täysistunnossa Gylling kiirehti kir-
 jelmänsä lopullista käsittelyä vielä ennen kuin vallanoton oli määrä tapahtua.
 Gylling jäi äänestyksessä tappiolle ja ilmoitti tämän johdosta pöytäkirjaan vasta-
 lauseensa: ”Minä ilmoitan vastalauseen sen johdosta, että tällä tavoin estetään
 eduskuntaa käsittelemästä ja päättämästä sen hallituksen moninkertaisista laitto-

²⁴¹ II 1917 Vp. Ptk. I, 946–947, 990–997.

muuksista, joka kaiken muun lisäksi nykyisin provoseeraa ilmeistä kansalaisso-
taa. Vastatkoon oikeisto seurauksista!”²⁴²

Seuraavana 26. päivänä Kuusinen ja Manner laativat vallankumousjulistuksen Suomen kansalle. Siinä valtiovallan Suomessa kerrottiin päätetyn ”ottaa tämän maan työtätekevän kansan omiin luotettaviin käsiin”. Oikeudellisia argumentte-
jakaan ei jätetty käyttämättä: ”Kamalia ja vaarallisia senaatin ja sen kätyrien juonia on paljastunut. Toisen lainrikkomuksen toisensa jälkeen teki tämä senaatti anastaakseen käsiinsä valtiovallan, joka itse asiassa kuuluu kansalle itselleen.”²⁴³

5.11 PÄÄTELMIÄ

5.11.1 Poliittisesti motivoituneen oikeudellisen argumentoinnin merkitys

I valtiopäivien vähemmistön oikeuskäsityksen puolesta tapahtuneelle argumen-
toinnille oli tyypillistä, että siinä toistuvasti vedottiin lainoppineiden auktoriteet-
tiin. Prokuraattori Svinhufvud antoi eduskunnan hajotuksen tapahtua yksin-
omaan tällä argumentilla. Samaan perusteeseen nojautui myös kenraalikuver-
nööri Stahovits antaessaan ratkaisevan äänen. Hänen mukaansa väliaikainen hal-
litus oli menetellyt asiassa täysin Suomen perustuslakien mukaisesti ”niinkuin
pätevät suomalaiset lainoppineet olivat osoittaneet”.²⁴⁴ Tuon lainoppineen kan-
nan syntyperusta ja kantava motiivi ei kuitenkaan ole viime kädessä selitettäväs-
sä juridiikalla, vaan poliittisella psykologialla.

Tuon kannan suurin auktoriteetti Hermanson oli nimittäin itsekkin vuonna
1925 huomattavasti avomielisempi sen tosiasiallisista perusteista kuin kaksi
viikkoa hajotusmanifestin jälkeen kirjoittamassaan vuoden 1917 tekstissä. Heti
manifestin promulgoimisen jälkeen Hermanson kirjoitti varmana kantansa edus-
tavan objektiivista oikeutta.²⁴⁵ Vuoden 1925 tekstissä hän oli jo huomattavasti
epävarmempi ja myönsi avoimesti kantansa perustuneen oikeustilaan vain osit-
tain. Eduskunnan hajotuskaan ei näyttänyt enää lailliselta objektiivisen oikeuden
nojalla, vaan ainoastaan sen oikeuskäsityksen nojalla, jota hän itse edusti. Hänen
oikeudellisiksi tunnistettavat argumenttinsa onkin tuossa tekstissä sen kokonais-
laajuuteen nähden käsitelty huomattavan suppealla sivumäärällä hänen tuomatta
argumentaatioonsakaan mitään oleellisesti uutta vuoden 1917 argumentteihin

²⁴² K. H. Wiiks dagbok 25.1.1917, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA; II Vp. 1917 Ptk. I, 992, 1066–1069.

²⁴³ K. H. Wiiks dagbok 26.1.1918, K. H. Wiikin kok. 1 a, KA; Työmies 28.1.1918 ”Wallankumous-
julistus Suomen kansalle”/ Suomen Työvän Toimeenpanewa Komitea.

²⁴⁴ Senaatin talousosaston ptk. 2.8.1917, KA.

²⁴⁵ Hermanson VIII, 8.

nähdessä. Sen sijaan tosiasialliseen asiantilaan viittaavat reaaliset argumentit ovat tässä tekstissä tärkeässä roolissa.²⁴⁶

Tällaisina tosiasiallisina syinä hän esitteli näkökohtia, joilla hän halusi osoittaa, etteivät syksyn 1917 tapahtumat olleet keväällä ennakoitavissa. Elintarvikehuolto oli riippuvaista tuonnista Venäjältä, eikä väliaikainen hallitus ollut valmis valtioyhteyden katkaisemiseen, jonka se olisi tarvittaessa voimatoimin voinut estää, mitä vastaan ulkovalloilta ei ollut toivottavissa apua. Sisäisistä syistä tilanne eduskunnassa kehotti harkintaan, koska sosialisteilla oli enemmistö. Hermanson kohdisti valtalain säätämiseen jyrkkää kritiikkiä: ”Förfarandet var *lagstridigt*, och lagens innehåll skulle blivit *ödesdiger*, om dess promulgerande kommit till stånd.” Kun valtalaki keskitti kaiken valtiollisen vallan vallanjaon periaatteiden vastaisesti käytännössä eduskunnan hallitsevalle puolueelle, Hermanson piti sitä vallankaappauksen luontoisena.²⁴⁷ Siihen, että laki oli säädetty perustuslainsäätämisjärjestyksessä, Hermanson ei kiinnittänyt huomiota.

Sen sijaan Hermanson tunsii sympatiaa niitä poliittisia voimia kohtaan, jotka Venäjällä olivat keväällä tulleet valtaan. Ne olivat sortovuosina puolustaneet Venäjällä Suomen oikeuksia ja osoittivat nyt maaliskuun manifestilla olevansa valmiita hyvittämään tsaristisen hallinnon vääryydet.²⁴⁸ Maaliskuun manifesti oli laadittu ja annettu suomalaisten ja venäläisten yhteistyönä. Hermansonin edustamassa oikeuskäsityksessä se miellettiin eräänlaiseksi herrasmiessopimukseksi,²⁴⁹ jossa maaliskuun manifesti oli eräänlainen uusi hallitsijanvakuutus – Porvoon vuoden 1809 valtioaktin uudistamisen merkityksessä. Mistään juridisesta valtiosopimuksesta ei nyt ollut sen enempää kuin Porvoossakaan oli alun perin ollut kyse, koska manifesti oli muodollisesti hallitsijanvakuutuksen tavoin venäläisen osapuolen yksipuolinen julistus. Sen sisältö, joka oli suomalaisten laatima,²⁵⁰ oli muotoa tärkeämpi, eikä sen sitovuus ollut juridista, vaan psykologista laatua. Ottamalla manifestin vastaan suomalaisen osapuolen tuli tuon oikeuskäsityksen mukaan mieltää sitoutuneensa lojaalisuuteen sen antaneeseen venäläiseen tahoon nähden. Tätä tarkoittaen Enckell oli hajotusmanifestia valmistellessaan pitänyt valtakia luopumisena ”sopimuksesta, että väliaikainen hallitus toistaiseksi korkeimman vallan haltijana kutsuu kokoon eduskunnan, vahvistaa esitykset ja lait, käsittelee nimityskysymykset jne. siihen asti, kunnes Venäjän ja Suomen välinen suhde kokonaisuudessaan ratkaistaan. Sovittua hätäratkaisua oli jo sovellettu useita kuukausia, ja muutos saattoi tapahtua ainoastaan uuden sopimuksen perusteella, joka olisi solmittava.”²⁵¹ Samanlainen sopimus-

²⁴⁶ Hermanson 1925, 28–36, 49.

²⁴⁷ Hermanson 1925, 37–46, kursiv. RH.

²⁴⁸ Hermanson 1925, 38.

²⁴⁹ Lindman 1968, 15–24, 52.

²⁵⁰ Maaliskuun manifesti oli lähinnä Ståhlbergin kirjoittama, Blomstedt 1969, 313.

²⁵¹ Enckell 1956, 91.

konstruktio oli hallinnut myös Ståhlbergin ajattelua. Hermanson puolestaan oli ilmaissut lojaalisuudentuntonsa jo toukokuussa julkaisemassaan artikkelissa, jossa holhoojahallitusanalogiaan nojautuvaa normaalikirjasimella ladottua juridista todistelua seurasi suureksi harvennetulla kirjasimella voimakas vetoomus viimekätisenä puolustuksena kirjoittajan juridisille argumenteille: ”Finland har anledning att icke från sitt håll försvåra den n.v. interimsregeringens också eljes svåra ställning.”²⁵²

Tietyssä mielessä Suomen oikeusasema oli tuossa eduskunnan vähemmistön edustamassa oikeuskäsityksessä palautettu maaliskuun manifestin kautta lähtötilanteeseensa Porvoossa 1809. Suomen aseman vastainen kehittäminen riippuisi jatkossa Venäjän valtiovallan hyväntahtoisuudesta, johon nyt uusien vallanpitäjien myötä haluttiin uskoa ja luottaa. Tämä johti kohtalonyhteyden kaltaiseen sitoutumiseen väliaikaisen hallituksen politiikkaan. Enemmistön oikeuskäsitystä edustanut Gadolin olikin toukokuussa eduskunnassa valitellut vähemmistön tunteman voimakkaan lojaliteetin väliaikaista hallitusta kohtaan estäneen sen edustajia tarkastelemasta Suomen asemaa ja etuja objektiivisesti.²⁵³

Eduskunnan lainsäädäntötoiminnassa muotoutunut enemmistön oikeuskäsitys tarkoitti vähemmistön oikeuskäsityksessä siihen sisältyneen velvollisuudentunnon loukkausta hyväntekijää kohtaan. Tämä ilmenee esimerkiksi Wreden luonnehinnasta eduskunnan menettelystä valtalakia säädettäessä: ”Efter att först hafva erkänt den ryska interismregeringen, söker man för sina lagförslag en formulering, som lämnar det oafgjort huruvida denna regering erkännes eller icke, för att sedan, när man tror den redan vara maktlös, öppet förneka dess rätt. Detta förfarande mot män, som störtat den förra förtrycksregimen och återställt Finlands rätt, detta försök att begagna sig af deras nöd och trångmål måste på hvarje ridderligt sinne verka högt motbjudande.”²⁵⁴

Ainoastaan tämänkaltaisen poliittinen psykologia voi selittää tuohon oikeuskäsitykseen sisältyneet ristiriidat Suomen valtioluonnetta koskevan opin kanssa.

Sen sijaan eduskunnan enemmistön edustaman oikeuskäsityksen voidaan katsoa vastanneen Suomen valtio-ominaisuutta koskevan opin vaatimuksia. Se valtiosääntödoktriini, johon tukeutuen porvarillinen eduskuntaenemmistö alkoi marraskuussa irrottaa Suomen Venäjästä, oli itse asiassa kirjoitettu jo toukokuuiseen perustuslakivaliokunnan lausuntoon Kuusisen ja Mäkelinin toimesta. Eduskunta soveltaisi HM 38 §:ää perustamalla valtionhoitajakunnan muodossa tuossa lausunnossa edellytetyn suomalaisen hallitusvallan, joka maan itsenäisyyttä tarkoittaen ryhtyisi eduskuntaa velvoittavalla tavalla käyttämään korkeinta hallitusvaltaa. Porvarillinen eduskuntaenemmistö ryhtyikin marraskuussa vähin erin

²⁵² Hermanson V.

²⁵³ Vp. 1917 Ptk. I, 229.

²⁵⁴ Wrede 1917, 39–40.

käyttämään niitä samoja argumentteja ja luonnehdintoja väliaikaisen hallituksen asemasta Suomessa, joita Kuusinen oli kehittänyt jo keväällä ja kesällä. Tämä siirtyä alkoi heti syksyn vaalituloksen selvittyä ja siis jo ennen väliaikaisen hallituksen kukistumista. Siirtyviin argumentteihin kuului se perustava näkemys, että väliaikaisella hallituksella yksinomaan venäläisenä orgaanina oli eduskunnan tapauskohtaisesta delegoinnista riippuvaisena ollut Suomessa ainoastaan tosiasiallisen vallan luonne samalla, kun korkeimman vallan käyttö oli koko ajan maaliskuusta lähtien ollut HM 38 §:n nojalla eduskunnan määrättävissä. Tätä yhteyttä ja sen ilmentämää sosialidemokraattien hyvin pitkälle mennyttä taipumusta sitoutua politiikassaan Suomen valtiosääntöön on kansalaissodan jälkeen syntyneessä valtiosääntöperinteessä ollut vaikea havaita ja tunnustaa.

Valtalaisa asetettiin kuitenkin eduskuntakeskeisen valtiojärjestyksen kannalle. Erich suhtautui itse valtalakiin ristiriitaisesti. Hän saattoi kyllä syksyllä tyydytyksellä todeta, että eduskunnassa käsitykset olivat kulkeneet siihen suuntaan, että väliaikaisella hallituksella ei voinut olla toimivaltaa hallitsijan valtaoikeuksien käyttöön Suomen sisäisissä asioissa, ”vaan että sellaisen vallan täytyi perustua Suomen kansan ja valtioelinten tunnustukseen”. Tästä huolimatta hän katsoi, että ”huonosti on sittenkin tuota suurta yhteistä asiaa, Suomen valtiollisen itenäisyyden vakaantumista ja laajennusta tähän saakka eduskunnassa ajettu”, koska ”Suomen valtiovallan omintakeisuuden puoltamispyrkimys sekä perin arveluttavan eduskuntakaikkivallan tavoittelu näyttivät kulkevan käsi kädessä”. Vaikka Erich oli keväällä pitänyt esillä HM 38 §:ää eduskunnan valtaoikeuksien lähteenä, hän tähdensi syksyllä, että ”Hallitusmuodon 38 §:stä en suinkaan ole johtanut mitään rajatonta eduskuntavaltaa, vaan osoittanut, mitä rajoituksia tästä perustuslainsäädännöksestä johtuu”.²⁵⁵

Vaikka sosialidemokraattien I valtiopäivillä ajama politiikka suhteessa Venäjän väliaikaiseen hallitukseen oli ollut johdonmukainen suhteessa Suomessa 1800-luvun lopulta vaalittuun oppiin Suomen autonomisesta valtiosta Venäjän valtakunnassa, ei sosialistien Mannerin eduskunnasta kiinni pitävä politiikka II valtiopäivillä enää ollut johdonmukaisen oikeuskäsityksen ilmaus, vaan siihen vaikuttivat yksinomaan poliittiset syyt. Sosialidemokraattien kehoitus osallistua vaaleihin ilman eduskunnan päätöstä omasta hajaantumisestaan merkitsi luopumista eduskunnan enemmistön kannattamasta oikeuskäsityksestä. Puhakan käsitykseen Mannerin eduskunnan toimivallan päättymisestä ei ole huomauttamista: ”Niin hyvin itse eduskunta kuin valitsijatkin tunnustivat epäilemättä väliaikaisen hallituksen hajoittaman eduskunnan lakanneen olemasta, ja sen takia, vaan ei hajoitusmanifestin johdosta, joka oli laitton, tämä eduskunta menetti oikeutensa toimia suomalaisena valtioelimenä. Väliaikaisen hallituksen määräyksestä valit-

²⁵⁵ Erich X, 24–25.

tu uusi eduskunta oli tosin laittomasta aloitteesta syntynyt, mutta se oli kummin-kin lailliseksi katsottava, ei sentähden, että väliaikainen hallitus oli vaalit määrännyt, vaan siitäkin huolimatta ja sentähden, että se oli Suomen kansan voimassa olevan vaalilain nojalla valitsema.”²⁵⁶

Sosialistit eivät uskotelleet omassa keskuudessaan oman oikeusnäkemysensä olevan tässä suhteessa loppuun asti johdonmukainen. Vaikka he julkisuudessa leimasivatkin syksyn vaaleissa valitun eduskunnan yksiselitteisesti laittomaksi, pitivät he omassa keskuudessaan Mannerin eduskuntaa ainoastaan ”riittävän laillisena”. Sen avulla vallanotolle saataisiin ”lain varjoa”. He esittivät siten aivan samalla tavoin kuin Wrede ja Ståhlberg julkisuudessa oikeudellisia argumentteja, joiden pätevyys he eivät itsekään uskoneet. Eri asia on, että Mannerin eduskunnan enemmistön ajaman oikeuskäsityksen ajateltu arvovalta johdatti Suomen legalistisessa poliittisessa kulttuurissa sosialistitkin mielenkiintoisella tavalla hyödyntämään oikeudellista argumentointia myös yhteiskunnallista vallankumousta tarkoittaneissa vallanottosuunnitelmissa. Kuusinen halusi vallankumoussuunnitelmissaan nimenomaan käyttää ilmauksia, jotka olisivat kätke-neet kysymyksen olleen työväenjärjestöjen vallanotosta. Sen sijaan operaatio oli tarkoitus selittää laillisen eduskunnan päätöksiin tapahtuneena korkeimman valtiollisen vallan siirtämisenä laillisuuden kannalla mahdollisimman pitkään pysyen. Yhteiskunnallisen vallankumouksen oli siten määrä tapahtua valtiollisesti organisoidussa muodossa valtiosäännössä säännellyn lainsäädäntöorganin muodollisin päätöksiin. Mannerin eduskuntaan perustuvan vallanoton laillisuusargumentit oli suunnattu julkisuuteen. Tämän vuoksi porvarillisilla tahoilla ei ollut vaikeuksia päästä selville vallanoton yksityiskohdistakaan.²⁵⁷ Sosialistien laillisuusargumentointi johti siten myös siihen suomalaisen erikoispiirteeseen vallankumousten historiassa, että marraskuun keskusteluissa valtiollisesta vallankäytöstä esillä oli myös suunnitelma vallankumouksesta, jonka luonne ja suunniteltu kulku oli jo varhaisessa vaiheessa tehty julkisesti selväksi niillekin tahoille, joita vastaan se oli suunnattu.

Oikeudellinen argumentointi luo politiikkaan yhteisiä merkityksiä. Samalla tavoin kuin oikeusjärjestys yhteiskunnassa se pitää poliittisessa järjestelmässä yllä koheesiota, jossa järjestelmän päämäärää koskevat ristiriidat voidaan järjestelmää ylläpitämällä ratkaista järjestelmän toimintaperiaatteita koskevan yhteisymmärryksen välityksellä. Syksyn vaaleissa tapahtuneen eduskuntaenemmistön menetyksen myötä hajotus nousi sosialistien mieliin erityisen katkerana oikeuskäsityksen loukkauksena. Hajotusmanifestin promulgointi ei siis sellaisenaan vielä tarkoittanut legitiimin vallankäytön yhteisen perustan lopullista menettämistä, koska poliittiset ryhmät pitivät määrättyjä vaaleja hajotuksesta huolimatta

²⁵⁶ Puhakka 1919, 198–200.

²⁵⁷ Ks. esim. Uusi Suometar 13.11.1917 ”Sosialidemokraattiemme kumoussuunnitelmia”.

niissä valittavan eduskunnan toiminnan sitovuuden perusteena, vaikka sosialistien mielessä väikkyikin VJ:tä noudattavan eduskunnan sijasta vaaleilla valittava perustuslakia säätävä kansalliskokous, joka tekisi päätöksensä yksinkertaisella enemmistöllä. Vasta vaalin lopputuloksen myötä oikeudellinen argumentointi menetti lopullisesti poliittista järjestelmää ylläpitävän funktion. Vastavuoroisissa kokemusmaailmoissa sen tehtäväksi jäi ainoastaan vastapuolen toiminnan väittäminen perustuslakia rikkovaksi vallankaappaukseksi.

Oikeudellinen erimielisyys Venäjän väliaikaisen hallituksen toimivallasta Suomessa 1917 ei yksinään ole selitys kansalaissodalle. Toimivaltaa puolustanut oikeuskäsitys oli kuitenkin poliittisesti motivoitunut, mistä seikasta toimivallan kiistäneen mielipiteen muodostajat olivat tietoisia. Silloin toimivallan puolustaminen väittämällä sitä ja esittämällä se julkisuudessa yksinomaan oikeudellisesti motivoituneeksi on selitettävissä yhdeksi konfliktin eskaloitumiseen vaikuttaneeksi tekijäksi. Loukatun oikeudentunnon ihmisen toimintaa motivoivaa merkitystä ei ole syytä vähätellä. Tuon erimielisyyden ympärillä käyty argumentointi nimittäin osoitti toimijoille konkreettisesti oikeuskäsitysten suhteellistumisen poliittisten intressien paineessa.

Oikeusjärjestyksen tehtävä on pitää yhteiskunta koossa. Erisuuntaisia poliittisia tavoitteita voidaan perustella hyväksyttävästi osoittamalla oikeudellisin argumentein toimivaltuuden niitä toteuttaviin päätöksiin perustuvan valtiosääntöön. Oikeudellisen argumentoinnin mielekkyys ja tarkoitus politiikassa perustuvat siihen, että argumentit mielletään muodostetuiksi niillä samoilla päättelysäännöillä, joihin myös tavoitteista erimielinen poliittinen vastustaja on sitoutunut. Oikeusjärjestys voi menettää yhteiskuntaa koossapitävän merkityksensä, jos oikeudellista argumentointia alkaa hallita sellainen poliittinen motiivointi, jonka vuoksi politiikalle ei ole enää sen vastustajan tietien johdettavissa uskottavaa toimivaltaperustetta valtiosäännöstä. Vuoden 1917 Suomessa kävi juuri niin, että oikeudellisesta argumentoinnista väliaikaisen hallituksen toimivallasta tai sen puuttumisesta muodostui itseisarvo samalla, kun argumentoinnin poliittinen motiivointi kävi vastapuolen silmissä yhä ilmeisemmäksi ja argumentoinnin kytkentä valtiosääntöön yhä löyhemmäksi. Argumentointi menetti vastapuolta vakuuttavan ja oikeus yhteiskuntaa koossapitävän merkityksensä viimeistään silloin, kun julkisuudessa keskusteltiin argumentein, joiden pätevyyyteen niiden esittäjät eivät itsekään enää uskoneet. Kuvaava on kohta, kun Ståhlberg Suomen Pankin valtuusmiehenä pakotettiin todistamaan kansanvaltuuskunnan määräyksestä tapahtunutta murtautumista pankin holviin 1.2.1918. Ståhlbergin huomautettua myöhemmin kansanvaltuuskunnan jäseneksi ryhtyneelle pankkivaltuusmiesten entiselle puheenjohtaja Gyllingille teon olleen vastoin lakia, vastasi Gylling tähän: ”Niin, mikä on laki, ja mikä ei ole laki.”²⁵⁸

²⁵⁸ Blomstedt 1969, 349–350.

5.11.2 Oikeudellinen jatkuvuus ja valtiosääntöperiaatteiden johdonmukaisuus

Jyrä on arvioinut perustuslakien revisiosäännösten kontinueettia 1886–1928, ts. sitä, onko perustuslakien revisiosäännösten muuttamisissa noudatettu niiden muuttamisesta säättäviä aikaisempia revisiosäännöksiä. Tällöin voidaan tehdä arviointeja oikeudellisen kontinueetin, jatkuvuuden, voimassa pysymisestä tai sen katkeamisesta. *Jyrä* on kiinnittänyt huomiota siihen, että korkeimman vallan ottoa eduskunnalle koskeva päätös tehtiin 15.11.1917 vapaa-
muotoisella päätöksellä käyttämättä lain muotoa. *Jyrä* on päätynyt siihen, että se oikeudellinen jatkuvuus, jota vielä valtalain kohdalla perustuslainsäätämisyjärjestystä myöten oli koetettu noudattaa, tästä syystä katkesi tähän.²⁵⁹ *Jyrä*in päätelmä sisältää sen, että oikeudellinen jatkuvuus olisi voitu säilyttää noudattamalla lain muotoa kuten valtalain yhteydessä oli tehty. Tämä olikin sosialidemokraattien porvarillisen eduskuntaenemmistön aikeisiin marraskuussa kohdistaman kritiikin ydin.

Arvioitaessa oikeudellisen jatkuvuuden säilymisestä tai katkeamisesta revisiosäännöksiä muutettaessakin on viime kädessä kysymys siitä, onko toimivaltaa käyttänyt orgaani pysynyt päätöksessään toimivaltansa rajoissa. Tämän arviointi puolestaan riippuu sen ongelman oikeudellisesta luonnehinnasta, jonka ratkaisemiseksi määrättyä oikeudellista keinoa määrättyssä päätöksessä on käytetty. Tässä suhteessa valtalain säätämistä heinäkuussa ja korkeimman vallan järjestelyä marraskuussa ei nähdäkseni voida *Jyrä*in tavoin tarkastella yhteismitallisesti, koska niissä oli kysymys erilaisista ratkaisuista erilaisiin ongelmiin. Marraskuussa kysymys oli siitä, tarkoittiko 15. päivän päätös HM:n soveltamista vai sen muuttamista. *Jyrä* jättää tämän kysymyksen hieman avoimeksi. Hän pitää toisaalta mahdollisena, että päätöstä voitaisiin luonnehtia HM 38 §:n soveltamiseksi, mutta hän ilmeisesti pitää kuitenkin osuvampana luonnehdintana sitä, että siinä oli kysymys HM:n muuttamisesta, koska aloiteoikeus (perustus)lainsäädäntöasioissa ja lakien vahvistusvalta siirrettiin sillä eduskunnalle.²⁶⁰ Jos lähdetään siitä, että kysymys oli HM:n muuttamisesta, olisi ainoa perustuslainmukainen oikeuskeino silloin luonnollisesti ollut perustuslainsäätämisyjärjestyksessä säädetty laki. Tämä ei kuitenkaan olisi silloin ollut oikeudellisesti mahdollinen ratkaisu tuohon ongelmaan, koska hallitsijan valtaoikeuksia tosiasiallisesti käyttänyttä väliaikaista hallitusta ei enää ollut eikä voimassa olleen VJ:n mukaan eduskunnalla itsellään ollut aloitevaltaa perustuslakiasioissa. *Jyrä*in edellyttämän lain säätämistä ei siten olisi voitu saada eduskunnassa vireille ennen kuin kysymys hallitsijan valtaoikeuksien käyttämisestä eduskunnan taholta olisi ensin

²⁵⁹ *Jyrä* 1974, 18–25.

²⁶⁰ *Jyrä* 1974, 19.

järjestetty. Valtalakihan oli kesällä tullut vireille vielä väliaikaisen hallituksen esityksenä.

Revisionormisto ei siten soveltunut sen ongelman ratkaisemiseen, joka eduskunnassa marraskuussa oli käsillä eikä oikeudellisen jatkuvuuden säilymistä voida arvioida *Jyrängin* tekemästä luonnehdinnasta käsin. Ongelmaa onkin lähestyttävä HM 38 §:n soveltamistilanteena. Siihen nähden eduskunnan lakimiesjäsenten lähes yksimielinen mielipide²⁶¹ oli, että tuo pykälä antoi eduskunnalle ainoastaan toimivallan määrätä hallitsijan valtaoikeuksien käyttäjäksi jokin toimeenpanovallan orgaani. HM:oon sisältynyt vallanjaon periaate esti eduskuntaa ryhtymästä itse niitä käyttämään. Tätä mieltä oli myös Hermanson arvioidessaan tapahtumia jälkikäteen vuonna 1925.²⁶² Ottaen huomioon tämän ja sen, että eduskunnan 15. päivän päätöksentekijöiden tarkoitusta kuvastavista lausumista on pääteltävissä, että päätöksentekijöiden tarkoituksaan ei ollut päätöksessään soveltaa tuota pykälää, vaan päätöksen nimenomainen tarkoitus oli vallanjaon periaatetta tietoisesti rikkomalla julistaa voimaan kansansuvereenisuuden periaate²⁶³, voidaan sittenkin väittää eduskunnan päätöksellään rikkoneen HM:oa ja tulla siihen *Jyrängin* johtopäätökseen, että näillä perusteilla oikeudellinen jatkuvuus todellakin katkesi 15.11.1917.

Eri asia on, että päätöksen jälkikäteislegalisointi HM 38 §:n soveltamistilanteeksi alkoi melko pian päätöksen tekemisen jälkeen. Näin tapahtui jo laadittaessa Svinhufvudin senaatissa itsenäisyysjulistusta.²⁶⁴ Tämän legalisoinnin ilmeinen tarkoitus on ollut viestittää niin kotimaiselle kuin ulkomaisellekin mielipiteelle Suomen valtiollisten olojen säännöllisyyttä erotukseksi entisestä emämaasta.²⁶⁵ Siksi voineekin liioittelematta väittää, että legalistisen poliittisen kulttuurin yksi voimakkaimmista historiallisista ilmauksista Suomessa on ollut se, että oikeudellisin argumentein Suomessa on sekä etukäteen valmisteltu aiottua vallankumousta että peitelty jälkikäteen jo tehtyä.

²⁶¹ Tuosta rintamasta poikkeavaan Talaan mielipiteeseen ei voida nähdäkseni kiinnittää juurikaan huomiota, koska Talaan kannanotoille oli koko ajan ollut tyypillistä ristiriitaisuus – tai toisin sanoen – joustavuus hänen kannattamansa oikeuskäsityksen vaatimusten ja tosiasiallisen poliittisen suhtautumisen välillä.

²⁶² Hermanson 1925, 54–56.

²⁶³ Jyräki 1989, 474–475; Jyräki on kiinnittänyt huomiota siihen, että Alkion päätöslauselmaehdotuksessa käytettiin monarkin valtaoikeuksien voimassaolosta menneen ajan muotoa. Jyräki arvelee tällä halutun tietoisesti manifestoida oikeustilan muuttumista tosiasiallisten tapahtumien johdosta. Aikamuodon valinta ei kuitenkaan sellaisenaan kerro päätöksentekijöiden tarkoituksesta mitään täsmällistä, koska Alkio käytti tältä osin valmista fraasia, joka oli omaksuttu virallisissa asiakirjoissa jo keväällä, ks. esim. HE N:o 9, Vp. 1917 Asiak. I–III.

²⁶⁴ Tosin pykälää ei ollut mainittu julistuksen ensimmäisessä koneella kirjoitetussa konseptissa, johon se on lisätty vasta jälkeenpäin käsin, ”Svinhufvudin senaatti 1917–1918”, Setälän kok., Asiakirjat 7, KA.

²⁶⁵ Ks. esim. sähköitä, joilla ulkovalloilta pyydettiin tunnustuksia itsenäisyydelle, Torvinen 1978, 184–185.

Edelleen *Jyrängin* mukaan oikeudellinen jatkuvuus katkesi uudelleen, kun Svinhufvudin senaatin nimittämisen yhteydessä eduskunta siirsi sille vapaamuotoisesti osan hallitsijan valtaoikeuksista.²⁶⁶ Nähdäkseni luonnehdinta ei tässäkään ole aivan oikeaan osunut. Koska eduskunta otti käsiteltäväkseen Svinhufvudin senaatin sille antamia esityksiä, tarkoitti tämä sitä, että eduskunta oli nimittäessään Svinhufvudin senaatin konkludentisti delegoinut tälle osan monarkin valtaoikeuksista luopumatta kuitenkaan oikeudestaan määrätä niiden käytöstä jatkossakin. Tämä ilmenee siitä, että eduskunnan ottaessa käsiteltäväkseen Svinhufvudin senaatilta hallituksen esityksiä, se teki kussakin tapauksessa erikseen päätöksen siitä, että se käsiteltäisiin sillä tavoin kuin VJ:ssä on säädetty keisarin ja suuriruhtinaan esityksistä.²⁶⁷ Oikeudellisesti tämä merkitsi osittaista palaamista vallanjaon periaatteen kannalle.

Riepula on arvioinut perustuslakivaliokunnan kannanottojen perusteella poliittisten tekijöiden asemaa valiokunnan perustuslaintulkinnoissa. Koska hän ei kuitenkaan ole seikkaperäisesti selvittänyt kulloisenkin kannanoton poliittista taustaa, hänen arvionsa jäävät karkeina yleistyksinä ja liian yksioikoisina paikansa pitämättömiksi. Hän on katsonut valiokunnan kannanottoihin korkeimman vallan kysymyksessä vaikuttaneen ainoastaan sen, millainen (sosialistinen vaiko porvarillinen) eduskuntaenemmistö Suomessa oli, sekä keiden käsissä hallitusvalta oli Venäjällä. Tältä pohjalta *Riepula* on väittänyt hallitusvallan uskominen eduskunnalle mahdollistuneen vasta porvarienemmistöisessä valiokunnassa bolshevikkiaappauksen jälkeen.²⁶⁸ *Riepulalta* on kokonaan jäänyt huomaamatta, että hänen tarkoittamansa porvarienemmistöisen valiokunnan kannanotto eduskunnan toimivallasta lakien vahvistamiseen ei tarkoittanut valiokunnan muuttunutta tulkintaa perustuslaista, vaan se oli suora seuraus eduskunnan marraskuun 15. päivän täysistuntopäätöksestä, jonka takana olivat olleet lähinnä sosialidemokraatit ja maalaisliitto.

Riepula on myös kiinnittänyt huomiota porvarienemmistöisen valiokunnan mietintöön joulukuulta, joka koski adressin lähettämistä Venäjän perustavalle kokoukselle. Tuolla adressilla pyydettiin tunnustusta Suomen itsenäisyydelle. *Riepul*an huomiota on kiinnittänyt tuossa adressissa kohta, joka sellaisenaan onkin hämmästyttävä otettaessa huomioon, että valiokunnan puheenjohtajana oli

²⁶⁶ Jyränki 1974, 22.

²⁶⁷ Ks. esim. II Vp. 1917 Ptk. I, 348; Vastoin Jyrängin käsitystä (1974, 20) eduskunta oli 15.11. pidättänyt itselleen myös rinnakkaisen oikeuden perustuslakialoitteeseen. Siitä, että porvarillinen eduskuntaenemmistö ei ottanut Jyrängin mainitsemassa tapauksessa aloitetta käsiteltäväkseen, ei voida tehdä sitä päätelmää, ettei sellaista oikeutta olisi ollut, koska tuo päätös tuossa tapauksessa riippui yksinomaan poliittisesta tarkoituksenmukaisuusharkinnasta, ks. II Vp. 1917 Ptk. I, 386–404.

²⁶⁸ Riepula 1973, 140.

Ståhlberg ja jäseninä huomattavia I valtiopäivien vähemmistön oikeuskäsityksen kannattajia. Tuo kohta nimittäin kuului: ”Venäjän vallankumous, joka vapautti Suomenkin monarkistisesta vallasta, on sittemmin kukistanut myöskin ne väliaikaiset venäläiset valtiolimet, jotka *Suomen valtiosäännön vastaisesti* tahtoivat ottaa Suomen suuriruhtinaalle ennen kuuluneen vallan.”²⁶⁹ *Riepus* olettaa valiokunnan mainittujen porvarillisten jäsenten tehneen tässä poliittisista syistä täydellisen käännöksen perustuslain tulkinnassaan. Hän olettaa tällä tulkinnalla halutun eliminoida bolshevikkihallituksen mahdollisuudet korkeimpaan hallitusvaltaan Suomessa, jotka väliaikaiselle hallitukselle oli vielä haluttu myöntää.²⁷⁰

Selitys tuolle perustuslakivaliokunnan kannanotolle ei ole kuitenkaan näin drastinen. Ensiksikin bolshevikkihallituksen mahdollisiin pyyteisiin Suomen korkeimman hallitusvallan suhteen ei ollut tarpeen varautua. Sellainen olisi ollut täysin yhteensovittamatonta bolshevikkien yhteiskunta- ja valtioideologian kanssa eikä kukaan vuoden 1917 toimija mitään sellaista odottanutkaan.²⁷¹ Sen sijaan valiokunnan kannanotto on ristiriidassa eduskunnan aikaisemman porvarillisen vähemmistön oikeuskäsityksen kanssa. Tuo ristiriita oli kuitenkin tietoisesti hyväksyttyä. Adressitekstin pohjaksi oli valiokunnassa nimittäin valittu Mäkelinin laatima luonnos, koska valiokunnan porvarillinen enemmistö oli katsonut sen tarkoituksenmukaiseksi kahdesta syystä. Perustavassa kokouksessa tulisi eri sosialistisilla puolueilla olemaan hallitseva asema, jolloin Suomen itsenäisyyden tunnustamiseksi olisi tarkoituksenmukaista laatia myös adressiteksti vastaamaan retoriikaltaan mahdollisimman monessa suhteessa näiden odotuksia. Porvarilliset ryhmät halusivat myös välttää ristiriitoja kotimaisessa mielipiteessä tässä asiassa. Siksi porvarilliset ryhmät nielivät adressitekstissä Wreden luonnehdinnan mukaan paitsi mauttomuuksia, myös vääriä ja äärimmäisen yksipuolisia väitteitä. Vastineeksi eduskunta saikin tässä kysymyksessä aikaiseksi ajankohdalle hyvin harvinaisen yksimielisen päätöksen.²⁷²

*Riepus*an johtopäätös valiokunnan kannanotoista vuonna 1917 on kärjistetty-näkin yksipuolinen: ”Perustuslakivaliokunnan käyttäytymistä interregnumin kaudella voidaan sanoa sävyttäneen mitä voimakkaimmin valtapoliittisten etujen avoin tavoittelu perustuslakitulkinnan yhteydessä. Poliittisiin tavoitteisiin porvarilliset ryhmät pyrkivät selvästikin eräänlaisella tilannetulkinnalla. Tulkinnan suunnan ja sisällön määräsi näiden kohdalla enemmän kulloinenkin poliittinen tilanne kuin periaatteellinen linja siitä, mihin suuntaan valtio-oikeutta oli kehitettävä. Sosialistien tulkintatoiminnalle oli taas yhtä leimaa-antavaa kannanottojen periaatteellisuus. Tähän periaatetulkintaan eivät vaikuttaneet valtapoliittiset

²⁶⁹ PeVM 4/1917 II Vp. Asiak. IV. (Kursiv. AR).

²⁷⁰ *Riepus* 1973, 140–141.

²⁷¹ Bolshevikkien kansallisuuspolitiikasta ks. Polvinen 1987 ja Ketola 1987 eri kohdin.

²⁷² Wrede 1918, 66–67; Idman 1953, 200.

tekijät läheskään siinä määrin kuin periaatteellinen näkemys valtiojärjestyksen kehittämisestä eduskuntavaltaiseen suuntaan.”²⁷³ Kun otetaan huomioon perustuslakivaliokunnan jäsenten myös täysistunnossa esittämät mielipiteet korkeimman vallan kysymyksestä, voidaan nähdäkseni päätyä pikemminkin siihen johtopäätökseen, että samanlainen periaatteellinen johdonmukaisuus, jolla sosialidemokraatit (ja maalaisliittolaiset) ajoivat eduskuntakeskeistä valtiojärjestystä riippumatta eduskunnan enemmistöasetelmista, koski myös porvarillisia ryhmiä vallanjaon periaatteen suhteen.

5.12 KORKEIMMAN VALLAN KÄYTÖN JÄRJESTELYT KANSALAISSODAN JÄLKEEN

Heti kansalaissodan jälkeen eduskunta siirsi korkeimman vallan 18.5.1918 senaatin puheenjohtajalle. Tämä tapahtui äänestyksettä vapaamuotoisella päätöksellä ilman viittausta mihinkään perustuslain kohtaan. Perusteluissa legalismista oli luovuttu. Yksinkertaisena perusteena oli reaalin argumentti: ”Koska maan nykyinen kohtalokas tila vaatii ylimmän hallitusvallan keskittämistä.” Korkein valta siirrettiin Svinhufvudille, jota tuossa ominaisuudessa ryhdyttiin myöhemmin kutsumaan valtionhoitajaksi.²⁷⁴ Tuolla päätöksellä kansansuvereenisuus korvattiin vallanjaon periaatteella.

Eduskunta oli vajaalukuinen. Sosialidemokraattisia kansanedustajia oli määrätty vangittaviksi ja syytteeseen asetettaviksi. Osa oli pidätetty ilman tuomioistuimen päätöstä. Varamiehiä poissaolleiden tilalle ryhdyttiin kutsumaan vasta marraskuussa.²⁷⁵

Svinhufvudin senaatti oli joulukuussa antanut eduskunnalle esityksen uudeksi Hallitusmuodoksi. Tuon esityksen käsiteltäväksi ottamisen yhteydessä eduskunta antoi 6.12.1917 yksinkertaisella enemmistöllä tehdyllä päätöksellä lausuman-
sa myös senaatin valmistamasta itsenäisyysjulistuksesta ulkovalloilta pyydettyjä tunnustuksia varten: ”Sen johdosta, että hallitus on tehnyt Eduskunnalle esityksen uudeksi hallitusmuodoksi, joka on rakennettu sille pohjalle, että Suomi on riippumaton tasavalta, Eduskunta korkeimman valtiovallan haltijana päättää puolestaan hyväksyä tämän periaatteen ja hyväksyä myös, että hallitus, saattaakseen Suomen valtiollisen itsenäisyyden tunnustetuksi, ryhtyy niihin toimenpiteisiin, jotka hallitus on sitä varten tarpeelliseksi ilmoittanut.”²⁷⁶

²⁷³ Rieppola 1973, 146.

²⁷⁴ 1917 II Vp. Ptk. I, 1105–1108; Lindman 1968, 251–253.

²⁷⁵ Jyräniemi 1989, 477–478.

²⁷⁶ 1917 II Vp. Ptk. I, 366.

Kansalaissodan jälkeen vajaanlukuinen eduskunta keskeytti tämän joulukuussa annetun tasavaltalaisen hallitusmuotoesityksen käsittelyn ja hyväksyi uusien vaalien jälkeisen eduskunnan hyväksyttäväksi monarkistisen hallitusmuodon, jossa monarkilla oli mm. laaja veto-oikeus lainsäädäntöasioissa (perustuslakiasioissa oikeus oli ehdoton). Monarkistien pyrkimys julistaa uuden hallitusmuodon säätäminen kiireelliseksi 5/6 enemmistöllä kilpistyi tasavaltalaisen vähemmistön vastustukseen. Jo tässä yhteydessä monarkistit toivat esiin mahdollisuuden valita maalle kuningassuku vanhan kustavilaisen HM 38 §:n nojalla. Ylimääräisille valtiopäiville valmisteltiin kuitenkin uusi monarkistinen hallitusmuotoesitys, jossa eduskunnan ja hallitsijan keskinäisiä valtasuhteita oli vähäisessä määrin tarkistettu eduskunnan hyväksi. Tasavaltalaisista nuorsuomalaisen enemmistö oli jo siirtynyt monarkian kannalle, mutta maalaisliitto ei katsonut mahdolliseksi luopua tasavaltaisesta periaatteesta. Toiselle monarkistiesitykselle kävi samoin kuin edellisellekin. Se hyväksyttiin lepäämään yli vaalien. Uhkaustensa mukaisesti vajaanlukuisen eduskunnan monarkistien enemmistö toimitti 9.10.1918 kuninkaanvaalin perusteenaan vanhan HM:n 38 §.²⁷⁷

Miten tätä tapahtumakulkua – toisaalta korkeimman vallan siirtoja 15.11.1917 ja 18.5.1918 sekä toisaalta eduskunnan tasavaltalausumaa 6.12.1917 ja kuninkaanvaalia 9.10.1918 – tulisi valtiosääntöoikeudellisesti arvioida? Oliko niissä ja missä kohdin kysymys perustuslain soveltamisesta vai eduskuntaenemmistön perustuslakiin perustumattomasta tosiasiallisesta vallankäytöstä? Vain kuninkaanvaalissa sen toimittanut eduskuntaenemmistö selitti nimenomaisesti päätöstä tehdessään soveltavansa perustuslakia. Muissa näissä korkeimman vallan käyttöä koskevissa päätöksissä soveltamiskonstruktio on ollut jälkikäteislegalisointia.

Kuninkaanvaalin oikeudellisista edellytyksistä senaatti oli hankkinut lausunnon Hermansonilta. Seuraavassa tätä lausuntoa pidetään tarkastelun lähtökohtana. Oikeudellinen ongelma kiteytyi siihen, mikä oli HM 38 §:ään sisältyneen kuninkaanvaalisäännöksen voimassaolon suhde niihin tosiasiallisiin valtiosääntömuutoksiin, joita tasavaltalaiset väittivät tapahtuneen eduskunnan joulukuun päätöksen yhteydessä. Siksi on ensin tarkasteltava Hermansonin käsitystä tosiasiallisten perustuslakimuutosten oikeudellisesta sitovuudesta yleensä.

5.12.1 Tosiasiallisten perustuslakimuutosten oikeudellinen velvoittavuus

Hermansonin mukaan valta ei ollut oikeutta, mutta korkeamman maailmanjärjestyksen välityksellä valta saattoi tulla oikeudeksi: ”En makt är i stånd att skapa förpliktelser för andra försåvidt som den har helgd af en högre verldsordning,

²⁷⁷ Lindman 1968, 355–369.

och kriteriet på att en makt har en sådan helgd är, att den framstår såsom ett bestående, varaktigt, definitivt välde.” Jotta tosiasiallinen valta voisi tulla oikeudellisesti velvoittavaksi valtiovallaksi, Hermanson edellytti siis, että tuo valta olisi pysyvällä tavalla tehokasta.²⁷⁸ Etsiessään tunnusmerkkejä sille, milloin valta on tällä tavoin pysyvää, Hermanson sivusi vallan legitiimisyyden ongelmaa.

Lähtökohtaisesti hän piti oikeana käsitystä, jonka mukaan tosiasialliselta valtalta oli edellytettävä, että se oli kansalaisten tunnustamaa, jotta sitä voitaisiin pitää oikeudellisesti velvoittavana. Muussa tapauksessa voitaisiin tuskin puhua pysyvästä vallasta. Kansalaisten tunnustus vallan oikeudenmukaisuudesta oli kuitenkin vain tosiasia, joka saattoi puhua vallan pysyvyyden puolesta. Kansan tunnustus tai suostumus ei ollut sellainen oikeudellisesti merkityksellinen tosiasia, oikeustositseikka, johon uuden vallan velvoittavuus perustui. Hermanson halusi nimittäin nimenomaisesti kiistää kansansuvereenisuusopin pätevyyden. Kansalla oli oikeus päättää valtiovallasta vain, jos sille oli perustuslaissa siihen annettu oikeus. Mitään perustuslain ulkopuolelle ulottuvaa extralegaalista valtaa päättää valtiovallasta kansalla ei ollut.²⁷⁹

Oikeudellisesti merkityksellinen oikeustositseikka, että valta oli oikeudellisesti velvoittavaa, oli Hermansonin ajattelussa sittenkin sen pysyvyys ja tehokkuus. Kansan tunnustus vallankäytön legitiimisyydestä oli vain todistustosiasian asemassa siitä, että käsillä oleva valta oli tällä tavoin pysyvää. Näitä todistustositseioita siitä, että uusi valta oli pysyvää, saattoi olla muunkinlaisia. Niiden kaikkien luettelointia Hermanson ei pitänyt mahdollisena, vaan kysymys käsillä olevan vallan pysyvyydestä oli ratkaistava erikseen kussakin yksittäisessä tapauksessa.²⁸⁰

Hermansonin ajatuskulut olivat saksalaisen julkisoikeudellisen positivismin mukaisia. Siinä tosiasiallisen vallankäytön oikeutta luovaa merkitystä oli juuri vuosisadan vaihteessa ryhdytty korostamaan (”die normative Kraft des Faktischen”).²⁸¹

5.12.2 Kuninkaanvaalin oikeudellinen luonne

Oikeusnormin voimassaolo on kolmitasoinen ilmiö, jossa voidaan puhua normin sekä saman- että eriaikaisesta voimassaolosta kolmessa eri merkityksessä: 1) Normi on voimassa muodollisessa merkityksessä, kun se on valtiosäännön määräämässä järjestyksessä säädetty ja julkaistu eikä sitä ole samassa järjestyk-

²⁷⁸ Hermanson 1892, 25–31; Anteckningar enligt professor R. Hermansons föreläsningar öfver Finlands statsförfattningsrätt I, 25–29; Hermanson 1921, 232–237; Hermanson 1925, 11–14.

²⁷⁹ Hermanson 1892 (Bilaga I), VIII.

²⁸⁰ Hermanson 1892, 29–31 ja (Bilaga I), IX–X; Hermanson 1925, 13–14.

²⁸¹ Jyränki 1989, 343–345.

sessä kumottu. Tällöin puhutaan oikeusnormin muodollisesta pätevydestä. 2) Normi on voimassa tosiasiallisessa merkityksessä, kun sitä tosiasiallisesti noudatetaan valtionorgaani- ja kansalaiskäyttäytymisessä. Tällöin puhutaan oikeusnormin tosiasiallisesta tehokkuudesta. 3) Normi on voimassa hyväksyttävyyden merkityksessä, kun sen vaikutuspiirissä olevat kansalaiset ovat sen hyväksyneet omaksumastaan arvojärjestelmästä käsin. Tällöin puhutaan oikeusnormin arvoperusteisesta hyväksyttävyydestä, legitimiisyydestä.²⁸² Seuraavassa Hermansonin ajatusta kuninkaanvaalisäännöksen voimassaolosta tulkitaan tätä oikeusnormin voimassaolon kolmiulotteisuutta ajatusvälineenä käyttäen.

Hermanson lähti lausunnossaan siitä, ettei joulukuun tasavaltainen periaatepäätös ollut voinut aiheuttaa perustuslakeihin mitään muodollista muutosta. Perustuslainsäätämisyjärjestystä ei ollut käytetty, eikä mitään asiakirjaa perustuslain muuttamisesta ollut julkaistu. Muodollista tietä syntyntä estettä kuninkaanvaalille ei ollut siis syntynyt.²⁸³ Oliko este sitten syntynyt tosiasiallisten valtiosääntömuutosten kautta kuten tasavaltalaiset katsoivat? Tasavaltalaisten mukaan kuninkaanvaaliin ei ollut oikeudellisia edellytyksiä, koska hallitsijan kukistumisen ja joulukuun päätöksen myötä Suomi oli tosiasiallisesti tullut tasavallaksi, jollaisena sitä oli kaiken aikaa hallittu. Monarkkinen valtiosääntö oli näiden tosiasiallisten tapahtumien kautta osaksi kumoutunut, minkä seurauksena säännökset itse hallitsijasta olivat tasavaltaiseen Suomeen soveltumattomina menettäneet merkityksensä. Ståhlbergin mielestä kuninkaan valitsemiseen ei olisi voitu ryhtyä muuten kuin uusien perustuslainsäännösten nojalla, joiden mukaan Suomi oli kuningaskunta.²⁸⁴

Hermanson tarttui lausunnossaan siihen, oliko joulukuun tasavaltalausuma muodostunut todellakin sillä tavalla pysyvästi tehokkaaksi, että se oikeudellisesti velvoittavana tosiasiallisena perustuslakimuutoksena olisi estänyt kuninkaanvaalin toimittamisen. Koska tasavaltalausuma oli ollut alkuperäisesti legitiimi, arvoperusteisesti hyväksyttävä, tosiasiallisen perustuslakimuutoksen mahdollisuus oli ollut joulukuussa käsillä. Kuitenkin kansalaisten käsitykset legitiimin vallankäytön sisällöstä olivat Hermansonin mukaan kansalaissodan jälkeen muuttuneet. Kansalaisten arvojärjestelmässä oli tapahtunut muutos: ”Nuo maassa sattuneet surkeat tapaukset pakoittivat useamman kuin yhden tulemaan vakuuttuneeksi siitä, ettei saattanut enää jatkua siihenastiseen tapaan, vaan että vahva puolueiden yläpuolella oleva hallitusvalta oli tarpeen.” Monarkistinen eduskuntaenemmistö ei ollut pitänyt tasavaltalausumaa oikeudellisesti velvoitta-

²⁸² Aarnio 1982, 42–60; Aarnio 1989, 83–98.

²⁸³ Hermanson 1933, 11–16.

²⁸⁴ HE 62 1917 II Vp. Asiak. III PeVM 14/vastalause 5; Anomusmietintö 16 1917 II Vp. Asiak. IV–V PeVM 18/vastalause 1; 1917 II Vp. Ptk. I, 1859–1869; Helsingin Sanomat 27.8.1918 ”Tosiasialliset tapahtumat ja valtiosäännön muutokset”.

vana. Tasavaltaisen hallitusmuotoesityksen sijasta eduskunta oli ottanut käsiteltäväkseen monarkistisen hallitusmuotoesityksen ja hyväksynyt sen lepäämään jätettäväksi. Eduskunta oli myös päättänyt pyytää senaatilta toimenpiteitä kuninkaanvaaliin ryhtymiseksi. Nämä kaikki olivat todistustositietoita, joihin Hermanson saattoi viitata sen osoittamiseksi, että tasavaltalausuma ei ollut muodostunut pysyvällä tavalla tehokkaaksi niin, että se oikeudellisesti velvoittavana tosiasiana olisi estänyt kuninkaanvaalin. Nämä tosiseikat tarkoittivat Hermansonin mukaan tasavaltaa koskeneen periaatepäätöksen peruuttamista. Tapahtuneet uudet tosiasiat olivat horjuttaneet tasavaltalausuman tehokkuutta niin, että Hermansonin mielestä oikeuttivat päättelemään: ”Näin ollen olisi, joskin epäilystä joulukuun-päätöksen ja sitä edeltäneiden tosiasiain merkityksestä voi olla olemassa, se käsitys pysytettävä, että kun on epätietoista, onko perustuslaki jo muutettu vai ei, perustuslain säännösten on katsottava edelleen olevan voimassa.”²⁸⁵

Kuninkaanvaalisäännös oli siis voimassa – ainakin muodollisessa merkityksessä. Se ei ollut muodollisten eikä tosiasiallisten muutosten kautta kumoutunut. Myös sen soveltuvuuden aiemmin estänyt valtioyhteys Venäjään oli päättynyt. Seuraavaksi on kysyttävä tosiasiallisen voimassaolo -käsitteen kautta sitä, velvoittiko se tehokkaana perustuslakinormina sanamuotonsa mukaisesti eduskunnan kuninkaanvaaliin. Hermanson oli otsikoinut lausuntonsa ”Eduskunnan *oikeus* ryhtyä kuninkaanvaaliin”. Lausunto ei myöskään sisältänyt ajatusta, että eduskunta olisi välittömästi ollut velvollinen kuninkaanvaaliin. Kuitenkin käsitys eduskuntaenemmistön perustuslain sanamuodon mukaisesta velvollisuudesta kuninkaanvaaliin oli kuninkaanvaalin alla lokakuussa monarkistimielipiteessä vallitseva. Vaalia koskeneissa virallisiasiakirjoissa oli kirjattu kaiken tapahtuneen perustuslakinormin velvoittamana: ”Koska Suomi on tullut itsenäiseksi valtakunnaksi ja eduskunta siis 21.8.1772 annetun Hallitusmuodon 38 §:n mukaisesti on *velvollinen* valitsemaan Suomelle kuningassuvun, Me olemme 9. päivänä tätä lokakuuta valinneet hänen korkeutensa Hessenin prinssin Fredrik Kaarlen Suomen kuninkaaksi hallitsemaan Suomen kuningaskuntaa sen Valtiosäännön ja lakien mukaan.”²⁸⁶

Hermansonin vuoden 1925 tekstistä voidaan kuitenkin päätellä, että kuninkaanvaalisäännös oli menettänyt velvoittavuutensa, tosiasiallisen tehokkuutensa, marraskuun päätöksen aiheuttaman tosiasiallisen valtiosääntömuutoksen vuoksi. Tuolloin säännöstä ei ollut pidetty velvoittavana, koska silloinen eduskuntaenemmistö oli tehnyt jotain muuta kuin valinnut uuden kuningassuvun. Hermansonin vuoden 1925 tekstin mukaan HM 38 §:n sisältämä oikeusohje rajasi säätyjen toimivallan uuden kuningassuvun valintaan. Säädyillä ei interreg-

²⁸⁵ Hermanson 1933, 16–18.

²⁸⁶ 1918 Ylim. Vp. Asiak. Valtiopäiväpäätös 3 §; Valmistelevia toimenpiteitä koskevat asiakirjat: Anomusmietintö 16 1917 II Vp. Asiak. IV–V PeVM 18.

numin aikana ollut oikeutta säätää uusia pysyviä lakeja, vielä vähemmän muuttaa perustuslakia. Kuitenkin eduskunta oli marraskuun päätöksen jälkeen säätänyt ja vahvistanut uusia lakeja ja muuttanut perustuslakia ilman, että kuninkaan valitsemista ja tämän perustuslakialoitetta tai suostumusta tavalliseen lainsäädäntöön koskevia HM:n säännöksiä (38–41 §) olisi pidetty oikeudellisesti velvoittavina. Tämä kaikki oli ollut ristiriidassa HM:n hallitsijan valtaoikeuksia koskevien normien kanssa.²⁸⁷

Toisin kuin valtiomuotoa koskevin osin, tässä kohtaa, hallitsijan valtaoikeuksien käytössä, oli tapahtunut tosiasiallinen perustuslakimuutos, joka oli muodostumassa pysyvällä tavalla tehokkaaksi ja jota myös eduskunnan monarkistienemmistö piti vielä lausunnon kirjoittamisajankohtana, elokuussa 1918, oikeudellisesti velvoittavana. Tämän tosiasiallista tietä syntyneen muutoksen sisältönä oli yksinkertaisesti se, että eduskuntaenemmistöllä oli oikeus haluamallaan tavalla – ainakin väliaikaisesti – päättää hallitsijan valtaoikeuksien käytöstä vastoin mm. HM 38 §:ää. Hermansonin konstruktio eduskunnan oikeudesta, ei velvollisuudesta, kuninkaanvaaliin otti monarkistisen politiikan kannalta tärkeällä tavalla huomioon sen, ettei monarkistienemmistö mahdollisesti joutuisikaan kuninkaanvaaliin, jota monarkistit pitivät poliittisesti vähemmän toivottavana vaihtoehtona kuin sitä, että maalaisliitto taivutettaisiin uuden monarkistisen hallitusmuodon taakse.²⁸⁸ Tästäkään syystä Hermanson ei voinut selittää, että eduskunta olisi ollut velvollinen kuninkaanvaaliin. Eduskunta ei Hermansonin käsityksen mukaan siis ollut velvollinen kuninkaanvaaliin ryhtymällä kumoamaan tosiasiallisten perustuslakimuutosten kautta marraskuussa syntynyttä oikeustilaa, jonka mukaan uuden perustuslain säätäminen oli mahdollista – vastoin HM 38 §:ää – ilman edellä käypää kuninkaanvaalia ja uuden monarkin perustuslakialoitetta. Lausunnossaan Hermanson puhui marraskuun ja toukokuun eduskuntapäätöksistä kuninkaanvaalin tosiasiallisina ”esteinä” tai ”seikkoina”.²⁸⁹ Elokussa 1918 tällaisen kuninkaanvaalin estävän seikan muodosti toukokuun päätös, jonka mukaan hallitsijan valtaoikeuksia käytti Svinhufvud. Tätä monarkistienemmistökin piti – vielä toistaiseksi – oikeudellisesti velvoittavana päätöksenä odottaessaan maalaisliiton taipumista uuden monarkistisen hallitusmuotoesityksen taakse. Tämä tosiasiallista tietä syntynyt oikeustila voitiin kuitenkin kumota samassa järjestyksessä kuin se oli marraskuussa syntynytkin: eduskuntaenemmistön uudella tosiasiallisella vallankäyttöaktilla – kuninkaanvaalilla.

Kuninkaanvaali olisi siis jälleen uusi tosiasiallinen valtiosääntömuutos. Kuninkaanvaaliin ryhtymällä eduskunta nimittäin muuttaisi velvoittaviksi ja tehokkaiksi ne hallitsijanvaltaa koskevat perustuslakinormit, jotka marraskuun pää-

²⁸⁷ Hermanson 1925, 55–56.

²⁸⁸ Vares 1998, 218–219.

²⁸⁹ Hermanson 1933, 8–10.

töksentekijät olivat selittäneet velvoittavuutensa menettäneiksi. Oikeudellisesti kuninkaanvaali tarkoitti hallitsijan valtaa koskeneiden hallitusmuotonormien – HM 38 §:n kuninkaanvaalisäännös mukaan lukien – velvoittavuuden voimaan saattamista tosiasiallisen tehokkuuden merkityksessä, ei kyseisen pykälän soveltamista kuten virallisiasiakirjat antavat ymmärtää. Vaalin jälkeen oikeustila olisi muuttunut aikaisempaan nähden: perustuslain muuttaminen ei enää olisi mahdollista ilman kuninkaan aloitetta ja suostumusta ja vastedes myös kuninkaanvaalisäännös olisi velvoittavalla tavalla myös tosiasiallisesti voimassa.²⁹⁰

Vares on pyrkinyt tekemään oikeutta monarkistien oikeudellisille argumenteille. Hän onkin nähdäkseni oikeassa siinä, että tasavaltalaiset eivät omilla argumenteillaan kyenneet osoittamaan kuninkaanvaalia laittomaksi. *Vares* pitää kuninkaanvaalia yhtä laillisenä kuin muitakin sitä ennen tapahtuneita korkeimman vallan järjestelyjä.²⁹¹ Kuninkaanvaalia ei voida kuitenkaan selittää oikeustilaa säilyttäväksi perustuslain soveltamiseksi kuten monarkistinen legalistinen argumentointi asian aikana mieluusti näki,²⁹² vaan kuninkaanvaalissa oli kysymys velvoittavaksi koetun oikeustilan muuttamisesta jälleen pelkästään eduskuntanemmistön tosiasialliseen vallankäyttöön nojautuen. Se olisi onnistuessaan pysyvällä tavalla estänyt perustuslain muuttamisen ilman valitun kuninkaan aloitetta. Jotta legalistinen argumentointi saataisiin oikeisiin mittasuhteisiin, asia tulisikin siksi oikeastaan nähdä niin, että kuninkaanvaali oli yhtä *vähän* laillinen kuin muutkin korkeimman vallan järjestelyt. Tässä mielessä *Jyränki* on oikeassa siinä, että eduskunta teki *interregnumin* aikana 1917–18 yksinkertaisin enemmistöpäätöksin sellaisia ratkaisuja, jotka ovat tyypillisiä perustuslakia säätävälle kansalliskokouksille: ”Korkeinta valtaa siirrettiin taholta toiselle – eduskunnalle itselleen, senaatille, valtionhoitajalle ja kuninkaalle – varsin vaivattomin muodoin.”²⁹³

Tasavaltalaisten juridinen ahdinko kuninkaanvaalin alla ei ollut viime kädessä juridisen argumentoinnin, vaan poliittisen vallan heikkoutta.²⁹⁴ Ahdinko oli seurausta siitä, että nämä olivat vähemmistöasemastaan huolimatta hyväksyneet vajaanlukuisten eduskunnan lailliseksi ja legitiimiksi säätämään maalle uuden perustuslain. Monarkistienemmistö oli päässyt muokkaamaan oikeustilaa haluamaansa suuntaan ja mitätöimään joulukuisen tasavaltalausuman tehokkuutta.

²⁹⁰ Jyränki 1989, 478.

²⁹¹ Vares 1998, 209–224.

²⁹² Ks. esim. Hufvudstadsbladet 7.6.1918 ”Är Finland ännu ett envälde?”; Uusi Suometar 9.6.1918 ”Puheet vallankaappausuunnitelmista”, 24.7.1918 ”Oikeudellista selvittelyä sekin”, 1.8.1918 ”Väitetty valtiomuodon muutos”; 1917 II Vp. Ptk. I, 1872 (Ingman).

²⁹³ Jyränki 1974, 28.

²⁹⁴ Arvioidessaan tasavaltalaisten argumentointia Vares on ymmärtänyt väärin eräät Ståhlbergin lausumat, ks. tarkemmin Rasilainen 1999, 240.

Kuninkaanvaalin valtiosääntöpoliittinen merkitys oli siinä, että viimeistään se herätti tasavaltalaisten legitiimisyyspäilyt tynkäeduskunnasta perustuslainsääntäjänä ja palautti nämä vuoden 1905 valtiosääntöperiaatteiden äärelle: uuden hallitusmuodon oikeudellinen velvoittavuus oli vajaalukuisen eduskunnan tosiasiallisen vallankäytön sijasta sidottava kansalaisten vaaleissa antamaan yleiseen ja yhtäläiseen suostumukseen.

6 Kokoavia näkökohtia

6.1 LÄHESTYMISTAPA

Tutkimuksessa on tarkasteltu poliittisen käyttäytymisen ja valtiosääntönormien vuorovaikutusta eräissä Suomen poliittisen historian tapauksissa. Tutkimus on kohdistunut sellaiseen poliittisen vallan käyttöön, johon sitä käyttäneiden orgaanien on aikanaan tai myöhemmin joko väitetty tai kielletty olleen toimivaltaisista. Selvitettäessä poliittisen ja oikeudellisen erimielisyyden perusteita noissa tilanteissa historian toimijoiden oikeudellisia argumentteja on vertailtu suhteessa toisiinsa ja ajankohdan doktrinäärisiin käsityksiin ja teorioihin. Tavanomaisen historiallisen lähestymistavan mukaan toimijoiden argumenttoimia mielipiteitä olisi tullut pyrkiä selittämään toimijoiden poliittisesta taustasta, sosiaalisesta asemasta, taloudellisista intresseistä tai opillisista vaikutteista käsin. Tutkimuksessa on kuitenkin omaksuttu metodiseksi ohjeeksi H.-G. *Gadamerin* historiallinen hermeneutiikka, jonka mukaisesti on pyritty keskusteluyhteyteen menneisyyden toimijoiden kanssa siitä oikeudellisesta ongelmasta, joka heitä ja heidän yleisöään on omana aikanaan puhutellut. Siksi tutkimuksessa ei ole tyydytty selittämään toimijoiden mielipiteitä heidän subjektiviteettinsa ilmauksina, vaan mielipiteitä on pyritty myös arvioimaan kontribuutioina käsittelemistään ongelmista.

Tutkimuksessa on tarkkailtu poliittisen toiminnan ja sen perusteeksi väitettyjen oikeudellisten argumenttien välistä johdonmukaisuutta. Pääkysymys on ollut, miten oikeudellisella argumentoinnilla on toiselta puolen avattu ja toiselta puolen suljettu poliittisia toimintamahdollisuuksia. Päättävöitteena on silloin ollut parantaa suhteellisuudentajua oikeudellisten ja poliittisten tekijöiden keskinäisestä painoarvosta sekä menneisyydessä silloin, kun tutkittavia ratkaisuja on tehty, että myöhemmin nykyisyyden historiatietoisuudessa, jolloin punnitaan tehtyjen ratkaisujen merkitystä ja selitetään niiden syitä.

6.2 KESKEISIMMÄT TULOKSET TIIVISTETYSTI

1) Suomen valtio ja valtakunnanlainsäädäntö

Tutkimuksessa väitetään, että historian yleisesityksissä esiintyvä käsitys, että Suomessa olisi ollut voimassa valtakunnanlainsäädäntöä jo ennen vuoden 1899 helmikuun manifestia, on virheellinen. Helmikuun manifestin oikeudellista merkitystä luonnehdittaessa on otettava huomioon erottelu muodollisen ja aineelli-

sen lain välillä. Vaikka samansisältöistä lainsäädäntöä Suomessa ja Venäjällä oli ollut ennen helmikuun manifestia voimassa, eivät nuo yhteiset lait ole olleet valtakunnanlainsäädäntöä helmikuun manifestin merkityksessä. Siinä säädettiin erityinen lainsäädäntömenettely valtakunnallisia lakeja varten ja se kumosi aikaisemman muodollisesti erillisten lakien järjestelmän. Samalla se tarkoitti Suomen valtioluonteen eliminointia ja itsevaltiuden ulottamista Suomeen.

2) Promulgaatiokysymys 1899–1901 ja legalistinen historiatietoisuus

Perustuslainvastaisten säädösten julkaisemisia senaatissa ns. ensimmäisenä sortokautena 1899–1905 on historiankirjoituksessa ja historiatietoisuudessa pidetty laittomina ja poliittisista syistä tapahtuneina, kun taas perustuslaillisen toimintasuuntauksen vaatimusta julkaisemisesta kieltäytymisestä on pidetty oikeudellisesti perusteltuna. Suomen valtiosääntöön ei kuitenkaan tuolloin sisällynyt oikeudellista ministerivastuunalaisuutta eikä ylipäätään normia, joka olisi antanut senaatille toimivallan tutkia hallitsijan säädösvallankäytön perustuslainmukaisuutta. Ajankohdan hallinto-oikeudellisen doktriinin mukaan julkaisemisesta kieltäytyminen olisi senaatin taholta ollut oikeudenvastaista tottelemattomuutta hallitsijan julkaisemiskäskyyn nähden. Vertailemalla oikeusoppineiden esittämiä mielipiteitä ja senaattoreiden perusteluja julkaisemiskysymyksestä tutkimuksessa osoitetaan, että nimenomaan tällaiset oikeudelliset näkökohdat ohjasivat senaattoreita julkaisemisen kannalle.

Hallituksen jäsenten velvollisuus olla myötävaikuttamatta perustuslainvastaisten säädösten voimaantuloon legalisoitiin vasta Suomen itsenäistyttyä, kun oikeudellinen ministerivastuunalaisuus sisällytettiin valtiosääntöön. Kun Venäjän autokraattinen keisarikunta oli samanaikaisesti hajonnut, oli historia osoittanut perustuslaillisten politiikan laillisuustietoisuuden ja julkaisemiskiellon puolesta olleen oikeutettua. Säättämällä itsenäisessä Suomessa vastarintapolitiikkansa toimintamallin ja sen legalistiset argumentit voimassa olevaksi valtiosäännöksi perustuslailliset samalla kirjoittivat ne kansakunnan tietoisuuteen oikeustaistelun historiaksi, missä perustuslaillinen politiikka legalisoitiin taannehtivasti.

Toisen maailmansodan jälkeen julkaisemisten puolestaan ymmärrettiin myöntövyysuuntauksen historiankirjoituksessa tapahtuneen samanlaisista poliittisista syistä, jotka olivat ajankohtaisia tuolloiselle Suomen ulkopoliittikan suuntaukselle Neuvostoliittoon nähden. Kun legalismi kansakunnan olemassaoloa historiatietoisuudessa ohjaavana voimana oli sodan lopputuloksen vuoksi äkkiä menettänyt perustavaa merkitystään, jäi myöntövyysuuntauksen historiasta mahdolliseksi kirjoittaa ainoastaan politiikka. Myöntövyysseenaattoreiden jo kumotun lain mukaiset oikeudelliset perustelut eivät enää olleet kiinnostavia, koska legalismilla ei ollut enää sijaa sodan jälkeisen politiikan päiväjärjestyksessä.

3) Modernin politiikan sille ominaisten oikeudellisten argumentointitapojen synty

Vuoden 1869 Valtiopäiväjärjestyksessä säädettiin kaupungeissa noudatettavasta ääntenlaskumenettelystä porvarissäädyn valtiopäivämiesvaaleissa. Ensi vaiheessa 1870- ja 1880-luvuilla oikeudellinen erimielisyys politiikassa kohdistui siihen, oliko kaupungeilla toimivalta rajoittaa valitsijalle veronmaksukyvyn mukaisesti karttuvaa äänimäärää. Tutkimuksessa on osoitettu, että tuo 1870-luvun alun ääntenrajoitusliike oli osa modernin politiikan ajattelu- ja toimintatapojen läpimurtoa suomalaisessa poliittisessa julkisuudessa. Ääntenrajoitus asettamalla äänestäjän käyttämälle ääniluvulle maksimi tarkoitti äänioikeutettujen poliittisen vaikutusvallan yhtäläistämistä estämällä varakkaiden äänimonopoli.

Tämä poliittisen vaikutusvallan yhtäläistämisen vaatimus kohtasi 1880-luvulla sen kanssa ristiriitaisen modernin politiikan piirteen. Vaalien politisoitumisen seurauksena poliittisten ryhmien (fennomaanit, liberaalit ja svekomaanit) tietoisuus sidonnaisuudestaan elinkeinovapauden vapauttamiin uusiin sosiaaliryhmiin kasvoi. Tämän seurauksena ääniasteikkokysymys tuli valtapoliittisen laskelmoinnin kohteeksi. Se tapahtui kehittämällä oikeudellisia argumentteja, joilla fennomaanien pääsy hallitsevaan asemaan porvarissäädystä pyrittiin estämään. Tämä uusi tulkinta, jonka mukaan ääntenrajoitus olikin perustuslainvastaista, voidaan selittää byrokratian yritykseksi puolustaa perinteisiä asemia elinkeinovapauden synnyttämiä uusia elinkeinoharjoittajaryhmiä vastaan. Tuon tulkinnan on tutkimuksessa kuitenkin osoitettu olleen ristiriidassa perustuslainsäätäjän tarkoituksen kanssa. Oikeudellisessa keskustelussa 1870- ja 1880-luvuilla ääntenrajoituksen mahdollisuuksista tai mahdottomuudesta olivat esillä kaikki olennaisimmat modernille politiikalle ominaiset oikeudelliset argumentointitavat politiikan oikeudellisista toimivaltaperusteista.

1890-luvulla ääniasteikkoja koetettiin joko alentaa alimpaan mahdolliseen tai poistaa ne kokonaan. Tämä varsinkin työväenliikkeen ajama mahdollisuus poistaa ääniasteikot kokonaan saattamalla porvarissäädyn vaaleissa voimaan yhtäläinen äänioikeus kaupungeittain tapahtuvien päätöksiin oli kansalaisyhteiskunnan toimintamahdollisuus toteuttaa yhteiskunnallinen reformi perustuslain tulkintaiteitse tilanteessa, jossa valtionorganit olivat Venäjän-suhteiden kriisin vuoksi osoittautuneet toimintakyvyttömiksi säätämään kansanvaltaista äänioikeusreformia. Niissä kaupungeissa, joissa ääntenrajoituksesta kahden äänen maksimiin kyettiin Venäjän-suhteiden kriisistä huolimatta päättämään, poliittiset ryhmät olivat vuoden 1905 suurlakossa taipuvaisia yhteisymmärryksessä suosittamaan yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella valittavaa kansalliskokousta uuden perustuslain säätäjäksi säätyvaltiopäivien sijasta. Tämä olisi tarkoittanut oikeudellisen jatkuvuuden katkaisemista suostumusperiaatteen hyväksi. Legalismin kannalla olleet poliittiset voimat osoittautuivat kuitenkin varsinkin Helsingissä vahvemmiksi.

4) Venäjän väliaikaisen hallituksen toimivalta ja kansalaissodan tausta 1917

Erimielisyys Venäjän väliaikaisen hallituksen toimivallasta Suomessa vuonna 1917 syveni konfliktiksi, kun sosialistienemmistöinen eduskunta yksipuolisesti laajensi valtalaissa Suomen autonomiaa, mihin väliaikainen hallitus vastasi hajottamalla eduskunnan. Ne R. Hermansonin auktoriteettiin luottaneet oikeusopineet, jotka puolustivat väliaikaisen hallituksen asemaa ja eduskunnan hajottamista, katsoivat sen toimivallan perustuvan Suomen ja Venäjän valtioyhteyteen. Vastakkaisen lähinnä R. Erichin edustaman mielipiteen mukaan Suomi oli valtio, jolla oli omat valtionorganit, eikä väliaikaisella hallituksella yksinomaan venäläisenä orgaanina ollut Suomessa toimivaltaa ilman eduskunnan suostumusta. Tätä kantaa kehitti eduskunnassa keväällä sen sosialistienemmistöinen perustuslakivaliokunta. Vertaamalla osapuolten oikeudellisia argumentteja tutkimuksessa osoitetaan väliaikaisen hallituksen toimivaltaa puoltaneen mielipiteen olleen ristiriidassa 1800-luvun lopulta alkaen Suomessa vaalitun opin kanssa, jonka mukaan Suomi oli autonominen valtio Venäjän valtakunnassa.¹ Tuon mielipiteen edustajat eivät kuitenkaan välittäneet tästä ristiriidasta, koska he tunsivat voimakasta sympatiaa ja kiitollisuutta väliaikaisen hallituksen edustamia poliittisia voimia kohtaan, jotka olivat keväällä 1917 lopettaneet tsaristisen laittomuuden ajan Suomessa. Väliaikaisen hallituksen toimivaltaa pyrittiin kuitenkin perustelemaan myös oikeudellisesti, koska väliaikainen hallitus muodosti poliittisen vastavoiman sosialistienemmistöiselle eduskunnalle.

Suomalaisessa historianankirjoituksessa eduskunnan hajotus selitetään tavallisesti tapahtuneeksi väliaikaisen hallituksen asettaman sotilaallisen uhan vuoksi. Historialliseksi henkilötodisteluksi kutsutulla metodilla tutkimuksessa kuitenkin osoitetaan, että venäläiset päätöksentekijät olivat hajotuksesta hyvin epävarmoja ja suhtautuivat siihen vastentahtoisesti. Sotilaallinen uhka ei ollut todellinen, mistä suomalaiset toimijat olivat vuonna 1917 tietoisia. Sotilaalliseen uhkaan ja eduskunnan hajottamisen välttämättömyyteen vetosivat 1917 ne suomalaiset porvarilliset poliitikot, jotka kiihkeimmin halusivat uusia vaaleja. Vaikka vuoden 1917 dokumentit eivät käsitystä tuekaan, eduskunnan hajottamiseen johtaneena motiivina Venäjän asettama sotilaallinen uhka on kuitenkin ollut toisen maailmansodan jälkeisessä historiatietoisuudessa erityisen selitysovoimainen, koska tuo uhka oli maailmansodassa äskettäin kaksi kertaa realisoitunut.

Eduskuntaenemmistön muututtua syksyn vaaleissa porvarilliseksi väliaikaisen hallituksen toimivallalla ei ollut enää entistä poliittista tehtäväänsä eduskun-

¹ Tässäkin kohden tutkimuksessa asetetaan historian yleisesityksiin nähden päinvastaiselle kannalle. Niissä on nimittäin omaksuttu käsitys, että väliaikaisen hallituksen toimivallan tunnustanut kanta olisi ollut oikeudellisesti perusteltu ja sen kieltänyt kanta poliittisesti määrätynyt, ks. *Suomen historia 6. Rajamaasta tasavallaksi* (1987), 280; *Suomen historian pikkujättiläinen* (2003), 577.

nan vastavoimana. Porvarillinen eduskuntaenemmistö omaksuikin marraskuussa 1917 väliaikaisen hallituksen toimivallan puuttumisesta aivan samoja oikeudellisia argumentteja, joita sosialistienemmistöinen eduskunta oli kehittänyt jo keväällä ja kesällä. Tutkimuksessa osoitetaan O. W. Kuusisen keskeinen rooli väliaikaisen hallituksen toimivallan kieltäneen mielipiteen kehittämisessä ja sen valtiosääntödoktriinin synnyssä, jonka vähin erin tapahtuneella omaksumisella porvarienemmistöinen eduskunta saattoi tehdä itsenäisyyttä tarkoittaneet päätökset marras–joulukuussa. Toisaalta Kuusinen juuri marraskuussa suunnitteli Venäjän bolshevikkikumousta jäljittelevää työväen vallanottoa, joka kuitenkin Suomessa oli tarkoitus toteuttaa oikeudellisesti argumentoidussa järjestyksessä hajotetun eduskunnan toimin. Tässä juuri piilee legalismin poikkeuksellinen voima suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa, jossa oikeudellisin argumentein on tutkimuksessa väitetyllä tavalla sekä valmisteltu aiottua vallankumousta että peitelty jo tehtyä.

Kansalaissodan syttymistä voidaan osaltaan selittää väliaikaisen hallituksen toimivallasta tai sen puuttumisesta käydyn oikeudellisen argumentoinnin poliittisella motivoinnilla. Sen vuoksi politiikalle ei ollut enää johdettavissa uskottavaa toimivaltaperustetta valtiosäännöstä. Argumentoinnin poliittinen motivointi kävi vastapuolen silmissä yhä ilmeisemmäksi ja argumentoinnin kytkentä valtiosääntöön yhä löyhemmäksi. Argumentointi menetti vastapuolta vakuuttavan ja oikeus yhteiskuntaa koossapitävän merkityksensä viimeistään siinä vaiheessa, kun julkisuudessa keskusteltiin molemmin puolin argumentein, joiden pätevyyteen niiden esittäjät eivät itsekään uskoneet.

5) Suomalainen legalismi historiallisena ilmiönä

Perinteisessä käsityksessä suomalaisesta legalismista ja sen merkityksestä korostuvat seuraavanlaiset seikat. Sen syntyminen liittyi saksalaisen käsitelainopillisen konstruktivismin omaksumiseen ja vastarintaan venäläistämispolitiikkaa vastaan. Se oli hallitsevassa asemassa nimenomaan valtiosääntöoikeudessa ja keskeistä siinä oli kustavilaisten perustuslakien sanatarkka noudattaminen. Legalistinen asenne edusti kirjoitetun lain hallitsevaa asemaa oikeuslähteenä.²

Tämä tutkimus vahvistaa perinteisen käsityksen legalismin syntytekijöistä, mutta antaa aiheen tarkistaa käsitystä kirjoitetun lain asemasta oikeuslähteenä siinä. *Pihlajamäki* on aivan oikein edellä viitatussa artikkelissaan korostanut legalismin luonnetta poliittisena ideologina. Tämä näkökohta avaakin näkymän legalismin historiallis-yhteiskunnalliseen merkitykseen. Tässä tutkimuksessa on osoitettu, että vanhat kustavilaiset perustuslait eivät tukeneet esimerkiksi promulgointikysymyksessä 1899–1901 sitä vastarintapoliittista suuntaa, joka on to-

² Tämä käsitys on pelkistetysti luettavissa esim. Pihlajamäki 2000, 338–350.

tuttu lakimieskunnan joukkokannatuksenkin vuoksi mieltämään legalismia edustaneeksi. Samalla tavalla väliaikaisen hallituksen toimivaltaa puoltaneet oikeudelliset perusteet eivät ole osoittautuneet kestäviksi, vaikka julkiselle keskustelulle väliaikaisen hallituksen toimivallan puolesta olikin vuonna 1917 tyypillistä se, että siinä toistuvasti vedottiin lakimieskunnan kannatukseen.

Legalismin merkitys Suomen poliittisessa historiassa on kiteytettävissä kahden näkökohtaan: 1) Se legitimoii oikeudellisen argumentoinnin välineeksi ohjata oikeudellisesti mahdollisen politiikan suuntaa ja rajoja ei pelkästään kirjoitetun lain nojalla, vaan myös siitä riippumatta. Legalismi ei suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa ole siten tarkoittanut sitä, että politiikalle olisi aina etsitty toimiohjetta kirjoitetusta laista, vaan kulttuurista toimintamallia, jossa haluttua politiikkaa on kaikissa tapauksissa ollut ainakin yritettävä – enemmän tai vähemmän onnistuneesti – perustella myös oikeudellisesti. Konstruktivistinen metodi oli käyttökelpoinen nimenomaan Suomen valtiosääntöisessä tilanteessa, jossa kirjoitettu valtiosääntö oli moderneihin konstitutionaalsiin instituutioihin nähden vajavainen. Oikeudellisilla johtopäätöksillä käsitteistä päätelemällä voitiin täyttää kirjoitetun lain aukkoja. 2) Tällaisena se on antanut lakimiesprofessiolle keskeisen vaikutusvalta-aseman sallitun politiikan rajojen määrittelyssä.³ Lakimiesprofession keskeinen asema politiikassa antaa vielä lopuksi aiheen tarkastella yksityiskohtaisemmin oikeuden ja politiikan suhdetta eräiden tässä tutkimuksessa keskeisesti esillä olleiden lakimiestoimijoiden argumentointiprofiileissa.

6.3 R. H. HERMANSON

Hermanson oli 1870-luvun lopulla importoinut Suomeen saksalaisen julkisoikeudellisen positivismin konstrukttiivisen metodin. Oikeudelliset käsitteet olivat hänelle välineitä nähdä loogisia yhteyksiä lain säännösten välillä niiden ominaislaadun perusteella. Lainsäätäjän motiivit eivät voineet olla lain tulkinnassa ratkaisevia. Käsitteiden olemuksen analyysi mahdollisti paitsi sen, ”att en oböjlig regel finnes der lagstiftaren ej skulle uttala sig i ett särskildt fall”, myös sen, että poliittisten näkökohtien vaikutus oli suljettavissa lain tulkinnan ulkopuolelle. Jos lain vaietessa ratkaisua olisi etsittävä politiikan periaatteista, ”så kunde det hända, att synpunkter skulle få göra sig gällande, hvilka aldrig borde få utöfva ett inflytande på lagtolkning”. Pitävä tulkinta oli saavutettavissa ainoastaan tutki-

³ Oikeudellinen argumentointi politiikan välineenä johti siihen, että niidenkin poliitikkojen, joilla ei ollut muodollista lakimieskoulutusta, oli pyrittävä perustelemaan mielipiteensä myös oikeudellisesti. Tässä suhteessa esimerkiksi J. R. Danielson(-Kalmarin) ja O. W. Kuusisen kontribuutioita käsittelemistään kysymyksistä ei ole syytä vähätellä.

malla sitä, mitä lainsäätäjät todella oli sanonut, eikä sitä, miksi laki oli säädetty. Virkaanastujaisesityksessään 1884 hän varoitti mielihyvää, jonka valtiosääntön tutkija saattoi kokea silloin, kun tulkinnan tulokset vastasivat omia poliittisia toiveita. Silloin tulkinnan perusteet oli arvioitava tavanomaistakin tarkemmin.⁴

Hermanson ei vältellyt asiantuntijavastuutaan eikä kaihtanut asiantuntijavaltaansa käyttöä silloin, kun valtiosääntönormien tulkinnasta ja sisällöstä syntyi epä tietoisuutta poliittisissa konflikteissa. Hermansonin mielipiteissä niin valtakunnanlainsäädäntöä koskeneessa kysymyksessä, perustuslainvastaisten säädösten promulgointia, Venäjän väliaikaisen hallituksen toimivaltaa kuin kunnkaanvaaliakin koskeneissa kysymyksissä kiinnittää huomiota yhteisenä piirteenä se, että Hermansonin oikeudelliset argumentit ovat kaikissa mainituissa kysymyksissä puoltaneet juuri sitä poliittista mielipidettä, joka hänen mielipiteensä antamishetkellä on ollut poliittisessa valta-asemassa. Yhtä lailla yhteistä mainituille tilanteille on se, että juuri se poliittisen valta-asemansa huipulla ollut suuntaus tai mielipide, jonka tavoitetta Hermanson oli oikeudellisella mielipiteellään juuri ehtinyt tukea, melko pian joko heti seuranneina kuukausina tai viimeistään vuosina menetti valta-asemansa. Hermanson tuki kaikissa noissa tilanteissa hävinnyttä ja historiassa väistynyttä poliittista voimaa. Hermanson edusti mielipiteillään siten poliittista konservatismia. Hän pyrki tulkinnoillaan voimassa olleesta oikeudesta säilyttämään kulloinkin vallinnutta poliittista *status quota*.

Sitä, että Hermanson todellakin otti tarkoin huomioon kulloisenkin valtopoliittisen tilanteen harkitessaan oman mielipiteensä julkistamisen edellytyksiä ja vaikutuksia, voidaan valaista kahdella esimerkillä.

Kysymyksen Venäjän väliaikaisen hallituksen toimivallasta Suomessa 1917 Hermanson oli ratkaissut pitkälti nojautuen – 1870-luvun tietoisopillisen katso muksensa vastaisesti – Aleksanteri I:n tarkoitukseen ja motiiveihin Venäjän edun kannalta tämän järjestäessä 1809 Suomen valtio-oikeudellisen aseman suhteessa Venäjään. Erich sen sijaan oli lähestynyt kysymystä julkisoikeudelliselle positi vismille uskollisemmin analyysillä siitä, mitä Suomen valtioluonne käsitteellisesti edellytti uudessa tilanteessa, jossa ei ollut enää monarkkia.

Väliaikaisen hallituksen toimivaltaa koskevan mielipiteensä perusteiden julkistamista Hermanson harkitsi aina syyskuulle 1917. Tuon ”1917 års landtdag. Några ämärkningar” -nimisen julkaisun 5.9.1917 päivätyn esipuheen mukaan julkaisun teksti oli valmistunut jo kaksi viikkoa aiemmin, mutta sen julkaiseminen oli kyseenalaistettu. Teksti oli siis laadittu melko pian eduskunnan hajottamiskäskyn promulgoimisen jälkeen. Kenraalikuvernööri Stahovits oli elokuun

⁴ Hermanson 1878–1879, 514–515; Hermanson 1884, 272–273; Björne 2002, 402.

puolivälissä keskustelussaan Mannerin kanssa ehtinyt viitata hajotuksen puolustukseksi tähän hänen tietämänsä mukaan pian ilmestyvään Hermansonin kirjaan.⁵ 27.8.1917 päivätyssä kirjeessään Talaalle Hermanson kuitenkin ilmoitti, että kirjanen ei ilmestyisikään. Hän kertoi syyksi vaikutelmansa, jonka mukaan jopa maltilliset (porvarilliset) pelkäsivät *tällä hetkellä* sanoa mitään, joka sisältäisi väliaikaisen hallituksen aseman tunnustamista. Maltilliset olivat nyt *niin* hermostuneita, että pelkäsivät *kaikkea*, mikä voisi lisätä sosialistien ääniä syksyn vaaleissa. Hermanson ilmoitti vaikenevansa, vaikka saattoi vaikuttaa kummallisuudelta, että entinen valtio-oikeuden professori vaikenee, kun melkein kaikki muut puhuvat. ”Jag vill ej skada mitt land eller oroa mina landsmän.” Tulevaan yhteenoittoon viitaten Hermanson arveli, ettei kukaan kuitenkaan kyselisi muodollis-oikeudellisia perusteita, kun suomalaiset asettaisivat kaikki yhden kortin vaaraan ja venäläiset luottaisivat valtaan.⁶

Eduskunnan oli nimittäin määrä kokoontua protestikokoukseensa kahden päivän kuluttua kirjeen päiväyksestä. Tuossa kokouksessa kuitenkin ilmeni, että porvarilliset kansanedustajat olivat saapuneet sinne ainoastaan ilmaistaakseen tahtonsa taipua eduskunnan tilat miehittäneen hallituksen hajotuskäskyn edessä, eivätkä sosialidemokraatit katsoneet vielä tuossa vaiheessa mahdolliseksi pitää täysistuntoa ilman näitä. Kokouksen protestiluonne eduskunnan enemmistön oikeuskäsityksen manifestaationa jäi siksi kyseenalaiseksi ja hallitus sai tärkeän arvovaltaivoiton. Eduskunnan taipuminen hallituksen sotilaallisen voiman demonstraation edessä vahvisti sen asemaa. Tämä antoi Hermansonille riittävän aiheen työntää syrjään epäröintinsä kirjasensa mahdollisesta kielteisestä vaikutuksesta porvarillisten puolueiden vaalimenestykseen. 10.9.1917 päivätyssä kirjeessään Talaalle hän ilmoitti kirjasensa sittenkin ilmestyvän. Edes Svinhufvud ei sitä enää vastustanut. Ståhlberg oli hänen kanssaan kaikessa samaa mieltä ”och säger, att det som jag anfört, just är hvad han menar”.⁷

Kirjasensa esipuheessa Hermanson kertoi sen julkaisemista viivästyttäneen epäröinnin, että sen sisältämät mielipiteet hyödyttäisivät Venäjällä sitä mielipidesuuntausta, joka ei ollut valmis myöntämään Suomelle sitä asemaa, jota se tarvitsi. Suomea ei kuitenkaan voinut hyödyttää vaikeneminen eduskunnan vähemmistön mielipiteen perusteista siinä tapauksessa, että eduskunnan enemmistön mielipide ei ollut oikea. Tuo mielipide oli Hermansonin esipuheen mukaan rakennettu horjuville perustuksille.

Viime kädessä Hermansonin mielipiteen julkaisemiseen oli kuitenkin vaikuttanut se, että eduskunta ei ollut saanut tilaisuutta määritellä kantaansa hajotukseen. Enemmistön oikeuskäsityksen edellyttämä tunnustus hajotukselle *in casu*

⁵ Uusi Suometar 22.8.1917 ”Uuden hallituksen muodostamiskysymys ja nykyinen asema”.

⁶ Hermanson Talaalle 27.8.1917, Onni Talaan kok. 1, KA; korostukset Hermansonin kirjeessä.

⁷ Hermanson Talaalle 10.9.1917, Onni Talaan kok. 1, KA.

oli jäänyt antamatta ja vaaleihin käytiin yksinomaan hallituksen käskystä, mikä tosiasioiden maailmassa näytti nyt perustelevan vähemmistön oikeuskäsityksen oikeellisuutta.

Kuninkaanvaalin oikeudellisia edellytyksiä koskenut ilmeisesti senaatin toimeksiannosta laadittu Hermansonin muistio on päivätty 16.8.1918. Tuossa vaiheessa monarkistisen hallitusmuodon kohtalo oli vielä avoin. Monarkistit käyttivät politiikassaan uhkausta vanhan kustavilaisen kuninkaanvaalisäännöksen soveltamisesta painostuskeinona taivuttaa riittävä määrä tasavaltalaisia monarkistisen hallitusmuotoesityksen taakse, jotta sellainen voitaisiin hyväksyä 5/6 enemmistöllä kiireelliseksi ja säätää voimaan ilman uusia vaaleja. Hermansonin muistion sisältö ja ajoitus on poliittisen vallankäytön kannalta tässäkin mielenkiintoinen.

Muistio ei ole puolueeton selvitys sen laatimisajankohtana vallinneesta oikeustilasta, jossa kuninkaanvaalisäännöksen vastaisesti marraskuusta alkaen tehtyjä järjestelyjä hallitsijan vallan käytön osalta pidettiin kaikissa poliittisissa ryhmittymissä oikeudellisesti velvoittavina. Monarkistienkin politiikassa hallitusmuoto oli tarkoitus säätää ja vahvistuttaa 18.5.1918 tehdyn päätöksen edellyttämällä tavalla valtionhoitajalla ensin ja valita kuningassuku vasta sen nojalla. Tähän nähden Hermansonin muistio oli selvitys, oliko oikeudellisia edellytyksiä muuttaa tuota oikeustilaa monarkistisen ryhmittymän haluamaan suuntaan vastoin tasavaltalaisten tahtoa siinä tapauksessa, että tasavaltalaisia ei taipuisi riittävä määrää uuden monarkistisen hallitusmuotoesityksen kiireelliseksi julistamisen taakse. Tässä suhteessa muistio on tilaustyö, jonka tulokset tulivat akuuttiin poliittiseen tarpeeseen vahvistamaan monarkistien politiikan oikeudellista argumentaatiota tasavaltalaisten käännättämiseksi, mikä viime vaiheessa erityisesti nuorsuomalaisten keskuudessa tuottikin tulosta.

On kuitenkin huomautettava, että vaikka muistiolla tuossa tilanteessa olikin selkeä poliittinen tarkoitus ja tehtävä, se ei tarkoittanut, että muistion sisältö olisi oikeudellisesti ollut oikeusjärjestyksen sisältöä vääristelevä. Epäilemättä Hermanson saattoi tuossa tilanteessa tuntea nuoruutensa maksiimin mukaista mielihyvää voidessaan todeta oikeustilasta, että vaikka mistään oikeudellisesta velvollisuudesta kuninkaanvaaliin ei voinut ollakaan kysymys, oli tuon vaalin toimitaminen samalla tavalla mahdollista kuin olivat olleet aikaisemmatkin ratkaisut korkeimman vallan kysymyksessä, jos eduskunnan enemmistön poliittinen tahto sellaista edellytti.

6.4 R. A. WREDE

Langokset Hermanson ja Wrede olivat konservatiiveina poliittisestikin lähellä toisiaan. Oikeudellisesti he kuitenkin perustelivat mielipiteitään hyvinkin eri

tavoin. Wrede etsi 1880-luvun alussa hahmottumassa olleen ruotsalaisen puolueen poliittisen valta-aseman tarpeisiin oikeudellisia argumentteja estämään valtiollisen äänioikeuden yhtäläistämistä. Tästä kysymyksestä Hermanson kuitenkin pidättäytyi lausumasta omaa kantaansa. Ruotsalainen puolue edusti laillisuuskonservatismia, joka aluksi Venäjän-suhteiden kriisivaiheessa pelkäsi äänioikeusreformin heikentävän kansanedustuksen vastarintavoimaa Venäjää vastaan. Vuoden 1906 eduskunta- ja äänioikeusreformin yhteydessä kuitenkin myös Wrede myönsi, että juuri Suomen asema suhteessa Venäjään edellytti kansanedustusta, jolle kaikki kansanosat voisivat olla solidaarisia. Uudistetun kansanedustuksen tärkeimmäksi tehtäväksi Wrede ei nähnyt sosiaalista uudistustyötä, vaan juuri maan valtio-oikeudellisen aseman ja sen valtiosäännön puolustamisen.⁸

Wrede oli varsinaisesti prosessioikeuden asiantuntija. Tästäkin syystä Wreden valtiosääntöoikeudelliset kannanotot olivat suoraviivaisempia kuin Hermansonin nyansoidusti perustelemaat kannanotot. Etenkin promulgaatiokysymyksessä helmikuun manifestin jälkeen vastarintapoliittinen motiivointi on osoitettavissa Wreden argumentoinnista selvemmin kuin Hermansonin. Wrede tunnusti poliittiset motiivinsa myös mielipiteessään vuosien 1904–05 valtiopäivien laillisten toimintaedellytysten puuttumisesta.

Venäjän väliaikaisen hallituksen toimivaltaa koskevassa kysymyksessä Wrede oli tietoinen puolustamansa mielipiteen ristiriidasta Suomen valtioluonnetta koskevan opin kanssa. Venäläisen hallituksen toimivalta Suomessa oli kuitenkin konservatiivisista poliittisista lähtökohdista tarkoituksenmukaista koettaa selittää oikeudellisestikin perustelluksi, koska ainoastaan se saattoi muodostaa vasta-voiman sosialistienemmistöiselle eduskunnalle. Ylipäätään Wreden argumentit valtiosääntökysymyksissä eivät ole oikeudellisesti kovin kiinnostavia. Oikeudellinen argumentointi näyttäisi olleen hänelle ainoastaan politiikan jatkamista toisin keinoin, jolloin voidaan *Erikssonin* tavoin kysyä, käyttikö hän oikeudellista auktoriteettiasemaansa oikealla tavalla.⁹ Valtiosääntökysymyksissä Wrede esiintyikin julkisuudessa nimenomaan poliitikkona toisin kuin Hermanson, joka *Vareksen* osuvan luonnehdinnan mukaisesti miellettiin yhden miehen perustuslakituomioistuimeksi.¹⁰

⁸ Estlander 1921, 235–227.

⁹ Eriksson 1999, 1099–1100.

¹⁰ Vares 1998, 217.

6.5 K. J. STÅHLBERG

Myös Ståhlberg esiintyi valtiosääntökysymyksissä lähinnä poliitikkona, joka pragmaattisena nuorsuomalaisena ajoi 1890-luvulta lähtien lainsäädäntöuudistuksia, jotka tarkoittivat Suomen kehittämistä länsimaiseksi demokraattiseksi oikeusvaltioksi.¹¹ Tässä tarkoituksessa hän ei käyttänyt eikä hyväksynyt oikeudellisia argumentteja äänioikeusreformin toteuttamisen estämiseksi – oli kysymys sitten reformin toteuttamisesta tulkinnallista tai säädännäistä tietä pitkin.

Blomstedt on Ståhlbergin valtiomieselämäkerrassa kiinnittänyt huomiota siihen, että Ståhlberg ei 1917 perustellut Venäjän-poliittista asennoitumistaan oikeudellisesti, vaan ainoastaan reaalipoliittisilla syillä.¹² Tähän havaintoon voidaan yhtyä. Ståhlberg piti tärkeinä valtiosääntöuudistuksia, joita hän piti mahdollisina toteuttaa yhteistyössä väliaikaisen hallituksen kanssa. Vaikka Ståhlberg oli Wreden tavoin tietoinen politiikkansa ristiriidasta Suomen valtioluonnetta koskevan opin kanssa, hän ei pitänyt sitä koskevia oikeudellisia argumentteja relevantteina. Väliaikaisen hallituksen toimivaltaa puoltavien oikeudellisten argumenttien kehittelyn Ståhlberg jätti Hermansonin tehtäväksi ja perusteli itse väliaikaisen hallituksen toimivallan tunnustamista lähinnä vain niillä poliittisilla eduilla, joita maalle oli tästä yhteistyöstä koituva.

¹¹ Inha 2004.

¹² Blomstedt 1969, 319.

Abstract

Aki Rasilainen

LEGAL ARGUMENTATION IN POLITICS The Political History of Finnish Legalism

Approach

Finnish political culture has generally been characterized as legalistic. The legalistic mentality in Finnish politics developed at the end of the 19th century, when Finland was a part of the Russian Empire. Legal arguments were taken as tools to defend the autonomous status of the Finnish state against acts of Russification. From the Finnish side this was appropriate, because Finland was politically the weaker party in the conflict. The attempt to tie the Russian authorities to the rules of legal argumentation and the tendency to appeal to the international legal opinion were necessary in order to void the influence of the real power resources in the conflict.

The object of this treatise is to study whether legal or political factors were decisive at certain turning points in Finnish political history. Attention has been paid to an exercise of political power with disputable legal authority. The methodological guideline adopted has been the hermeneutics of H.G. Gadamer, according to which the legal opinions of historical actors have not only been explained by their political standpoint, social status, economic interests or ideological influences, but also evaluated as contributions to the legal problems in question. In this respect the coherence between the disputable politics and the legal arguments defending it has been observed.

The pattern for legal argumentation peculiar to modern politics was developed in the 1870s and the 1880s when the parties struggled for power in the estate of the burghesses. The object of the power politics was the interpretation of the right constitutional voting system in elections.

The promulgation of unconstitutional regulations in 1899–1901 and legalistic historical consciousness

In 1899–1901, the Russian government enacted certain unconstitutional regulations without the consent of the Finnish Estates. After much hesitation and many

votes, the Senate, i.e., the Finnish government, promulgated the regulations as valid law in Finland. However, the opinion of the public, as well as of the majority in the Estates, was against the regulations. The Senators were under considerable pressure not to promulgate them, so as to protect the Constitution and the autonomous status of Finnish state. The public opinion was given an organized form when it, as Constitutionalism, became passive resistance against such acts of Russification. After Finland became independent in 1917, the historical view of these events has been governed by the constitutional consciousness according to which the promulgation of 1899–1901 had indeed been unlawful.

However, the Finnish Constitution at the time did not provide for ministerial liability for unlawful acts in office, nor did it contain any norm under which the Senate could monitor the constitutionality of the exercise of the legislative power by the reigning monarch. According to the prevailing doctrine of administrative law, the Senate's refusal to promulgate would in itself have constituted illegal disobedience to the monarch. A comparison of the opinions of legal scholars and the grounds for promulgation, offered by the Senate in public and in private, gives rise to the argument that it was exactly this sort of legal reasoning that led to the Senators voting for the promulgation.

The opinion, prevalent under the legalistic historical consciousness, that the promulgation was a violation of the Constitution, was originally the result of a political necessity to create a common pattern of non-application of the promulgated regulations by the authorities and their non-enforcement by the courts. According to the legal doctrine of the time, this was a viable proposition. Nonetheless, the chance of the ministers not to participate in the enactment of unconstitutional legislation was not formally enshrined in the law until independence, when ministerial liability for unlawful acts in office was included in the Constitution. With the simultaneous collapse of the autocratic Russian Empire, history came to show that the legal consciousness of the Constitutionalists had been justified. According to this prevalent legalistic view, the policy of the Constitutionalists was retroactively validated and the failed policy of the Senate dismissed as ill-found.

Among the Senators voting for promulgation, there were certain representatives of the "Old Finns" party, which was loyal to Russia and the Tsar. Its reasons why promulgation was necessary became a part of the historical consciousness of the nation after Finland lost the war to the Soviet Union in the context of WW II. In the historical writings of the time, the promulgation was seen to have happened in a similar political climate as prevailed also during the post-war years, from which arose the "Paasikivi-Kekkonen-line" foreign policy of Finland. The doctrine of that policy was that in Soviet-relations legal arguments mean nothing, but the mutual trust in personal relations between heads of the

states means everything. The views of the Senators were thus validated by later events, if only in a political context. The legal justifications for their actions had lost their relevance together with the abolition of the laws then in force, and because legalism as an issue had lost its status on the political agenda.

The authority of the Russian Provisional Government in Finland in 1917 and the background of the Civil War

The authority of the Russian Provisional Government in Finland in 1917 was disputable. The dispute deepened into a conflict when the Finnish Parliament, in which the Social Democratic Party held a majority, unilaterally expanded Finnish autonomy, and the Provisional Government in response dissolved the Parliament. Those in Finland who were in favor of the authority of the Provisional Government and the dissolution of Parliament argued that the authority was based on the state union between Russia and Finland. According to the opposing view held by the Parliament's majority, Finland was a state which should have its own governmental organs, and the Provisional Government, solely as a Russian organ, did not have any authority in Finland without the consent of the Parliament. By comparing the legal arguments of the differing parties, it can be noted that the first mentioned opinion was in contradiction to the cherished, late-19th-century doctrine according to which Finland was an autonomous state in Russian Empire. The representatives of that opinion ignored this contradiction, because they felt a strong sympathy and gratitude towards the political powers behind the Provisional Government, which in the spring had put an end to the illegal regime of the Tsar in Finland. In private they admitted that the authority of the Provisional Government contradicted the Finnish Constitution, but in public they defended its authority, because they wanted to have the Provisional Government as a political counterforce to the radical Parliament.

In Finnish historical writing, the dissolution of the Parliament has usually been explained to have happened because of the military threat set by the Provisional Government. By means of source criticism it can be proved that the Russian authorities were very hesitant, even reluctant, to take the act of dissolution. The Russian military threat was not real and the Finnish authorities were aware of the same. The military threat and the necessity of dissolution were invoked by those Finnish bourgeois politicians who were the most eager to have a new election. As a motive leading to the dissolution of the Parliament, the military threat has nonetheless had much explaining power in the Finnish post-war historical consciousness, as that threat had twice been realized during WW II.

The Social Democratic Party lost its majority in the elections. The socialists claimed that the elected Parliament was not legal, because the dissolution by the

Provisional Government had been illegal. After the Bolshevik coup d'état in November, the Finnish socialists planned to do the same. In a manner peculiar to Finnish legalism, this Finnish coup was supposed to have occurred in a constitutionally organized order. In public the socialists argued that the highest state power belonged to the dissolved legal Parliament, which should be summoned to replace the newly elected illegal Parliament. However, the socialists did not consider this a valid argument among themselves. The elections had been held fairly and in accordance with the Electoral Act. In private they admitted that the dissolved Parliament would only make the coup seem legal.

The Civil War broke out in January 1918. To a certain extent it can be explained by the legal argumentation over the authority, or lack of authority, of the Provisional Government. The meaning and function of legal argumentation in politics is based on the common presumption that the arguments are formed according to the same rules of legal logic that the political opponent also has committed itself to. Legal order can lose its unifying force in society if legal argumentation is led by a political motivation for which the politics do not have credible grounds of authority in the Constitution in the eyes of the political opponent. This happened in Finland at the latest when the debate in public was carried on by arguments whose validity even the presenters themselves did not believe in.

Finnish Lawyers' Association 2004
ISBN 951-855-232-0

Asiahakemisto

- anakronismi 19, 22
- kieltosääntö 10–11, 20–21
- tahaton/tahallinen 10–11
- antilegalismi 170
- helmikuun manifesti 32–33, 35–38, 46, 52, 146–147, 152–153, 307–308
- hermeneutiikka 5–11, 307
- historiallinen henkilötodistelu 191, 233, 310
- historiatietoisuus 3, 5–6
- holhoojahallitus 193–194, 210, 212–213, 290
- holhous 127, 146–147
- horisontit
- menneisyyden/nykyisyyden 5–7, 10
- sulautuminen 6, 241
- intertemporaliteetti 21
- jatkuvuusperiaate 16, 37, 175, 178, 294, 309
- julkisoikeudellinen positivismi, ks. valtio-oikeudellinen positivismi
- kagaali 153, 164–165
- kansa(n)
- -edustus 126–128, 147
- -suvereenisuus 169–170, 175, 179, 295, 298, 300
- -tahto 169
- kansalaisyhteiskunta 66–67, 181, 183, 186–187
- kommunikatiivinen tapahtuma 9–10
- kontinueetti, ks. jatkuvuusperiaate
- kutsuntalakot 153–155, 163, 187–188
- käsitelainoppi 26, 45, 125–126, 197, 311–312
- lahjanlupaus 24
- laillinen kansalliskokous 179–181
- laillinen suojele 74
- laillisuuskonservatismi 156, 158–159, 188, 316
- lainsäädäntö 34
- -menettely 33–34
- -valta 45, 148
- laki
- aineellinen 34
- antaminen, ks. promulgointi
- julkaiseminen 45, 49–50, 52
- muodollinen 34
- tulkintaperiaatteet 129–130
- objektiivinen 116–120, 130, 132–134, 136–138
- subjektiivinen 116, 130
- yleinen 45
- legalismi 1–2, 56, 181, 228, 270, 295, 298, 304, 308–309, 311–312
- legaliteettiperiaate 15–16, 55, 179, 181, 188
- legitimiteetti 1, 15, 166–167, 170, 178–180, 228, 260, 300–301, 304–305
- -kriisi 16, 179
- -kritiikki 16, 148, 164–166
- muodollinen 15
- normatiivinen 15–16, 148, 165
- lähdekritiikki 8–10, 17, 233, 240, 243
- maaliskuun manifesti 192, 201, 204, 207, 218, 249, 289
- moderni politiikka 66, 71, 86–88, 92, 186
- negotiorum gestor 197
- oikeudellinen ministerivastuunalaisuus 39–41, 43, 49, 54
- oikeushistoria 4–5

- oikeustositseikka 300
- passiivinen vastarinta 16, 53, 161, 203, 227
- perustuslaillisuus 13, 23, 53, 55, 147–148, 174, 308
- perustuslakia säätävä kansalliskokous (Suomen) 16–17, 169–171, 175–181, 188, 193, 228, 253, 266, 273, 279, 282, 285, 293
- plenum plenorum 109, 122–123, 151
- porvarinoikeudet 57
- projektio 244–245
- promulgointi 42, 46–47, 49–50, 231–232, 254
- reaalinen argumentti 124–125, 156, 187, 289, 298
- reaalipolitiikka 30, 55, 241, 317
- rekonstruktio
 - historiallinen 20–23
 - rationaalinen 11, 20–23
- seuraanto(-oikeus) 197–198, 200–201, 224
- sopimus
 - ei-vastavuoroinen 24
 - herrasmies- 289
 - herruus- 19
 - personaali- 24
 - reaali- t. reaaliunioni 24, 26, 29–30
 - status- 23
 - tulkintaperiaatteet 24
 - valtio- 19, 29–30, 289
- subjektiviteetti 6,7
- suostumusperiaate 15–16, 62, 148, 159, 163, 166, 170, 179, 188, 309
- suuri adressi 147, 152–153, 187
- suvereenisuus 25–29
- tahdonilmaus
 - konkludenttinen/nimenomainen 214–215, 224, 251–252
- tavanomainen oikeus 122, 137, 173
- todistus
 - -harkinta 233, 240, 243, 247
 - -tosiseikka 300, 302
- toimeksianto 126
- toimivalta
 - itsenäinen/delegoitu 197–199, 211, 224–225, 231, 266
- valtio
 - ei-suvereeni autonominen 28–29, 31, 36
 - liitto- 27, 29–30
 - oikeushenkilöllisyys 27, 126
 - osa- 28, 30–31, 37
 - tunnusmerkit 25, 32–33
 - -käsite 25, 31
 - -tahto 27, 126
 - -valta 25–27, 30–32, 37, 126, 299–300
 - -yhdistys 25, 32, 36
 - yhdistetty 28–29, 31
- valtionorgaani
 - -käytäntö 117, 122, 137, 151
 - välillinen/välitön 197–200, 211, 224–225, 229, 251–252, 266
- valtio-oikeudellinen positivismi 12, 26–27, 47, 125, 300, 312–313
- valtuutus 126–127, 215, 229
- varmennus 40–44, 53
- virkamiehen kuuliaisuus 47–48, 50–51
- voimassaolo 26–27, 36
- muodollinen 24, 165, 300
- tosiasiallinen 25, 165, 301–302, 304
- -vaikutus 21–22

Henkilöhakemisto

- Adlerberg, Nikolai 61
Aho, Juhani 114, 122
Ailio, Julius 249
Airola, Matti 217–218, 259–260, 276, 280, 284
Aleksanteri I 19, 21–24, 29, 195, 196
Aleksanteri II 24, 82
Alkio, Santeri 209, 255, 264–268, 273, 275, 278, 282–285
Arajärvi, Juhani 273, 275, 280
Armfelt, Alexander 61
Arokallio, Gustaf 230, 237
Arwidsson, Adolf Ivar 23
Bergh, J.H.E. 63–64
Blomstedt, Yrjö 4, 239–240, 317
Björne, Lars 3
Bobrikov, N.I. 37–38, 161, 167
Borgström, L. 88
v. Born, J.A. 60, 119
v. Born, V.M. 53, 137
Bronikowskij, F.E.L. 63–64
Castrén, Jonas 180
Cederman, C.J. 62–63
Charpentier, G.R.A 53
Cleve, Z.J. 78
Danielson(-Kalmari), Johan Richard 38, 52, 116–117, 120, 154
Ehrnrooth, Leo 249
Ehrström, C.G. 78, 115–116, 121–122, 132, 134–136
Enckell, Carl 227, 232–236, 239–248, 262, 270, 289
Eneberg, W. 49–50
Erich, Rafael 32, 40, 189–190, 192–198, 200, 203, 205–207, 209–213, 222–224, 229, 231, 291, 310, 313
Eriksson, Lars D. 316
v. Essen, J.A. 43
Estlander, Ernst Henrik, 137, 209, 216
Federley, Berndt 31
af Forselles-Riska, Cecilia, 232, 242, 244
Forsman, F. 83
Frey, Alexander 212–215, 223–224, 268
Gadamer, Hans-Georg 5–8, 11, 191, 241, 307
Gadolin, Alexander Wilhelm 213–215, 219, 223–224, 231, 255, 268, 290
Gladstone, W.E. 114
Gripenberg, Lennart 123
Grotenfelt, A. 59
Grotenfelt, K. 142–143
Grotius, Hugo 23
Gummerus, Johannes 171
Gylling, Edvard Otto Vilhelm 205, 275, 278–279, 287, 293
Haataja, Kyösti 283
Hackzell, J.M. 78
Hegel, G.F.W. 25
Heiden, F.L. 35
Heikel, H. 110
Helenius-Seppälä, Matti 202, 217
Hermanson, Robert 27–30, 36, 38, 45, 47–51, 53, 126–130, 133–137, 168, 189–190, 193–200, 209, 219, 222, 224, 288–290, 295, 299–303, 310, 312–316
Hjelt, Aug. 140–141, 167

- Hjelt, Fr. W.G. 78
 Holmberg, C.E. 162
 Holsti, Rudolf 236–238, 240–241, 250–251
 Hultin, Tekla 13, 208, 216, 255
 Huotari, Anton 157
 Huttunen, Evert 278, 282, 285
 Hwasser, Israel 23, 25
 Höckert, H.P. 75–76, 78
 Idman, K.G. 234, 262
 Ignatius, K.E.F. 123
 Ingman, Lauri 216, 220, 266–267, 276
 Ingman, S. 161
 Jalava, Oskari 228
 Jellinek, Georg 27
 Jussila, Osmo 19, 22–23, 30, 33–34, 242
 Jutikkala, Eino 67, 72–73, 77–78, 124, 184, 187
 Jyränki, Antero 3–4, 44, 50, 294–296, 304
 Kalela, Jorma 7, 9–11
 Kallio, Kyösti 249
 Kastari, Paavo 251
 Katkov, M. 61
 Kautsky, Karl 147
 Kekkonen, Jukka 3–4
 Kekkonen, Urho Kaleva 55, 246
 Kelsen, Hans 197, 199
 Kerenski, Alexandr 232–236, 239–240, 244, 246–247, 256–257, 262, 270, 281, 287
 Ketola, Eino 223, 228, 232–233, 247, 269, 285
 Kivekäs, Lauri 114–115
 Kjellén, Rudolf 40
 Klami, Hannu Tapani 7, 23
 Klinge, Matti 81
 v. Kohten, C. 67
 Konttinen, Esa 67, 182
 Kornilov, L.G. 256
 v. Kraemer, C.G.M. 77
 Kuusinen, Otto Wilhelm 202–206, 208–209, 215–216, 218–220, 223–224, 227–228, 234, 261–262, 264, 267–280, 282, 284, 287–288, 290–292, 311
 Kustaa Vaasa 57
 Kujala, Antti 153, 170–171, 175–176
 Kurjensaari, Matti 246
 Laband, Paul 47
 Lagerborg, Robert 77
 Landtman, Gunnar 159
 Lavonius, W. 163
 Lenin, V.I. 246, 281, 285
 Liikanen, Ilkka 71–72, 181–184
 Lille, Axel Johan 217, 229
 Lindman, Sven 223, 232
 Lindblom, G.A. 62
 Locke, John 14–15
 Lundson, Johannes 277
 Luntinen, Pertti 239
 Luopajarvi, Mikko 278
 Manner, Kullervo 201–203, 205, 227, 234–237, 240, 247–248, 252, 254, 257–258, 267–268, 274–275, 280–281, 288, 314
 Mechelin, Leo 25–26, 28–29, 46, 50, 53–54, 76, 103, 110–111
 Mikkola, Antti 169
 Montgomery, Robert 45, 77, 83, 120–122, 137
 Mäkelin, Yrjö 164, 175, 202–203, 206–207, 209–210, 218, 261, 267–268, 279, 282, 284, 290, 297
 Mäki, Jaakko 271, 273–275
 Naumann, Chr. 44
 Nekrasov, N.N. 262, 265, 267, 270, 276
 Neovius, Arvid 165–166
 Nevanlinna, Ernst Fredrik 212, 215, 220, 223, 235, 244, 247, 287

- Nordenstreng, Sigurd 70, 81, 88, 91, 99
 Nordström, Johan Jakob 23–24, 26, 29, 58, 65, 109, 117, 120, 129, 138
 Nybergh, C.A. 124–125
 Obolenski, Ivan 176
 Osmonsalo, Erkki 19
 Paasikivi, Juho Kusti 55, 246
 Paasivirta, Juhani 223, 246
 Paasto, Päivi 4–5
 Palmén, E.G. 123, 143
 Palmén, Johan Philip 24
 Pekonen, Kyösti 66
 Pihlajamäki, Heikki 311
 Pohls, Maritta 67
 Polvinen, Tuomo 232
 Pufendorf, Samuel 23
 Puhakka, Y.W. 39–41, 190–191, 197–198, 222–226
 v. Ranke, Leopold 21
 Rein, Th. 91, 99, 112–114
 Renvall, Heikki 156–157, 161, 169, 175
 Renvall, Pentti 8–9
 Ricouer, Paul 9–10
 Rieppula, Esko 296–298
 Rommi, Pirkko 67
 Rosenborg, J.W. 57–59, 65–66, 135–137
 Rousseau, Jean-Jacques 15
 Runeberg, J.L. 110
 Räikkönen, Erkki 245
 Saarikivi, Santeri 284
 Salin, Eetu 275
 Savolainen, Raimo 182
 Schatelowitz, J.G. 59
 Schauman, August 77
 Schauman, Frans Ludvig 43
 Schybergson, E.E. 172–173, 230
 Serlachius, Allan 250
 Serlachius, Julian 120, 133
 Setälä, E.N. 238–241, 248, 250, 263
 Sirola, Yrjö 279
 Skinner, Quentin 10–11
 Smeds, Kerstin 81
 Snellman, Johan Vilhelm 23, 86
 Speranski, Mihail 23
 Stahovits, M.A. 232–240, 242–247, 251, 254, 256, 288, 313–314
 Ståhlberg, K.J. 51, 141–142, 160–164, 167, 169, 207–209, 216–217, 220, 224, 238–239, 248, 266–267, 269, 276–277, 289–290, 292–293, 297, 301, 314, 316–317
 Svinhufvud, P.E. 51, 238, 243, 248, 251–252, 286–288, 298, 303, 314
 Söderhjelm, W.W. 52
 Tagantsev, N.S. 38
 Talas, Onni 214, 230–231, 237–238, 246, 250–252, 255, 265–267, 269–270, 283, 314
 Tanner, Väinö 246
 Taube, J.R. 112–113, 115
 Tengström, G. 77
 Thuneberg, Otto Albert 230–231
 Tokoi, Oskari 202, 205, 231–232, 234, 236–237, 240, 247, 263, 273, 275, 278–280, 284–285
 Torvinen, Taimi 32
 v. Troil, S.W. 45
 Tulenheimo, Antti 218, 238, 249
 Turkia, Matti 205, 275
 Tyynilä, Markku 45
 Upton, Anthony F. 247
 af Ursin, N.R. 143–144
 Valpas(-Hänninen), Edvard 169–170, 175, 227, 274, 285
 Vares, Vesa 232, 241, 304, 316
 Vattel, Emerich de 23
 v. Weissenberg, Alexander 45
 Wiik, Karl Harald, 203, 205, 228, 235, 274–275

Viljanen, Veli-Pekka 55

Wolff, C.G. 60, 62

Wrede, H.A. 83

Wrede, Rabbe Axel 46, 48, 53, 107–109,
111, 113–117, 119–120, 122, 130–138,
142–143, 151, 157, 162, 168, 186, 203,
220–222, 264–266, 273, 276–277, 287,
290, 292, 297, 315–316

Wuolijoki, Wäinö 205–206, 248

Vuoristo, Jussi 275

Yrjö-Koskinen, Yrjö-Sakari 49, 52, 102,
123

Zilliacus, Konni 166, 169–170

Åkesson, Otto 283

Öhrnberg, C.A. 60, 63–64, 118, 136–137,
143

Östring, P.E. 60, 62–63

Poliittista kulttuuriamme on tavattu luonnehtia legalistiseksi. Oikeudellisella argumentoinnilla on tehty politiikkaa erityisesti autonomian ajan lopulla, jolloin valtiosääntö oli arkaluonteisten Venäjän-suhteiden vuoksi konstitutionalismin ideoihin verrattuna vajavainen.

Käsillä on ensimmäinen tutkimus oikeudellisen argumentoinnin merkityksestä Suomen poliittisessa historiassa. Tutkimuksessa osoitetaan, miten moderni politiikka ja sille ominaiset argumentointitavat politiikan oikeudellisista toimivaltaperusteista syntyivät 1870- ja 80-luvuilla kielipuolueiden taistellessa vaikutusvallasta porvaris-säädyn valtiopäivämiesvaaleissa. Tutkimuksessa kysytään, olivatko oikeudelliset vai poliittiset tekijät määrääviä eräissä Suomen historian käännekohdissa tehdyissä ratkaisuissa. Silloisten valtiosääntöauktoreitten kuten *K. J. Ståhlbergin*, *R. A. Wreden*, *R. Hermansonin* ja *R. Erichin* mielipiteitä on arvioitu kontribuutioina oikeudellisiin kysymyksiin niissä.

Perustuslait ja oikeusjärjestys alkoivat menettää yhteiskuntaa koossa pitävää voimaansa sen jälkeen, kun Venäjän väliaikainen hallitus hajotti kiistanalaisen toimivallan perusteella sosialistienemmistöisen eduskunnan kesällä 1917. Historiallisella henkilötodistelulla tutkimuksessa päädytään tulkintaan, jonka mukaan sotilaallisten toimien uhka suomalaisten taivuttamiseksi hajotuksen kannalle ei ollut väliaikaisen hallituksen taholta todellinen, vaikka hajotusmanifestin julkaisemista senaatissa on sillä historiankirjoituksessa tavallisesti selitetty. Väliaikaisen hallituksen toimivallasta käytyä argumentointia vertailemalla toimivaltaa puoltanut käsitys on osoitettavissa Suomen valtio-oikeuteen nähden ristiriitaiseksi ja poliittisesti motivoituneeksi. Tällä oli oma merkityksensä kansalaissotaan johtaneissa syissä.

O. W. Kuusisella oli kaksoisrooli Suomen itsenäistymisvaiheissa 1917. Yhtäältä Kuusinen oli keväällä keskeinen alullepanija sen valtio-oikeuskäsityksen muodostamisessa, jonka omaksumalla hajotusvaaleissa valittu porvarienemmistöinen eduskunta saattoi marraskuussa tehdä päätöksiä Suomen korkeimman vallan käyttämisestä. Toisaalta Kuusinen suunnitteli samaan aikaan Venäjän bolshevikikaappausta jäljittelevää työväen vallanottoa, joka oli kuitenkin tarkoitus toteuttaa valtiosääntö-oikeudellisesti argumentoidussa järjestyksessä hajotetun eduskunnan toimin. Legalismi ilmeni havainnollisesti tavassa, jolla sosialidemokraatit valmistelivat aiottua ja porvarilliset peittelivät jo tehtyä vallankumousta yhtä lailla oikeudellisin argumentein.

